NAÎMÂ TÂRİHİ

ÜÇÜNCÜ CİLD

Yazan: NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ

Çeviren: ZUHURİ DANIŞMAN

ZUHURİ DANIŞMAN YAYINEVİ
P. K. 458. Büyük Postahane
İstanbul

BAHAR MATBAASI, İstanbul — 1968

تاریخ نعیما
روضة الحسین فی خلاصة
اخبار الخافقین

NAÎMÂ TÂRÎH-İ

Ravzat-el - Hüseyn fi Hulâsat
Ahbar el-Hâfıkayn

Cild-i Sâlis

METİNDEKİ İŞARETLER HAKKINDA İZAHAT:

(S.B.) Bu cildin Sözlüğüne bakınız. (Elinizdeki cildin sözlüğüne bakınız)

(I.S.) Birinci cild sözlüğüne bakınız demektir.

(2.S.) İkinci cildin sözlüğüne bakınız demektir.

NOT: Yanında bu iki işaretin bulunmadığı kelimelerin mânalarını da birinci ve ikinci cild sözlüklerinde bulabilirsiniz.

El Cild-is Sâlis Min Tarih-i Naîmâ

Namia Târihinden üçüncü cild.

Bismillâhi'r-Rahmânî'r-Rahim

Vakaayi-i Sene Tis'a ve Selâsin ve Elf

(1039 senesi olayları)
(Hicrî 1039 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdın 1629 senesi Ağustos ayının yirmi birinci salı gününe rastlar)

Şah Abbas vefat edip torunu Safî Mirza oğlu Sam-Mirza, yerine tahta çıkıp geçen sene Cümâda-l-ûlâsında Şah Safî adiyle Acem Şâhı oldu. Serdâr-ı ekrem daha Üsküdarda iken bu haber İstanbul'a gelmişti. Hattâ ol zaman şirin ifadeli şair Nef'î, Hüsrev paşaya verdiği kasidesinde bu ölüm haberini şöyle tasvir etmişti:

Havf-ı tîğiyle (kılıcı korkusuyla) diyâr-ı ademe can attı
Doymadı hamle-i pür-savletine şâh-ı Acem

Vezirlerden Niğdeli Mustafa paşa, Anadolu emir-ül-ümerası, Çerkes-Zor paşa ve bilfiil Baş-Defterdar Ebûbekir paşa

ve yeniçeri ağası, Doğancı-başılıktan çıkma Mostarlı-Mustafa paşa da bu seferde Hüsrev paşa ile beraberlerdi.

Askerin çokluğu ise o halde idi ki târifi mümkün değildir.

Hüsrev paşa kan dökerek, fazla öldürmekle Haccâc-ı zalim (1) yoluna giderek, konak konak Karaman memleketine yaklaşıp, Akşehir'e vardıkta ol diyâr kadılarından Avni Osman efendiyi yakalatıp şikâyetçilerin şikâyetleri şer'an sabit olmadığı halde hapsetti. Vâkıâ sonradan salıverdi ama, vezirin zalimlik şöhretinden zavallı kadının ödü kopup salıverildiği gün vefat eyledi.

Yol üzerinde olan kadılar ve diğer vazifeliler suçlu suçsuz umumiyetle korkuya kapılıp titrerler idi. (Beyt):

Gelir ol vezîr-i hûnî (kanlı)
Kılıcı elinde kanlu
Savul ey gönül yolundan
Ki yaman geliştir bu...

Deyû, zararından emin olanlar kurbanlar keser ve nice sadakalar verirlerdi.

Konya'ya varılıp, orduy-u hümâyun Konya çayırına konduğu vakit, orada Arnavud ümerâsından «Koca-Durmuş bey» adında birisi vardı ki, Sultan Süleyman Han zamanından kalmış, gazi bir merd ihtiyar idi. Vaktiyle Rumelinde Mehdi iddiasiyle ortaya çıkan şahsı bizzat öldürerek serhadlerde hizmetler görmüş kimse idi, meğer Avlonya sancağından azledilmiş olan Deli-Yusuf paşa ile aralarında eskiden bir düşmanlık varmış.

Adı geçen Yusuf paşa, Abaza seferinde yoldaşlık ettiği için, sadrâzam Hüsrev paşanın yanında kıymet ve itibar sahibi idi. Bu durumundan istifade ederek ol yiğit ihtiyarı (Koca-Durmuş beyi) Hüsrev paşaya kötüledi.

---

(1) Haccâc-ı Zalim, Emeviler zamanında, fazla kan dökücülüğü ile meşhur bir kumandandır.

Amansız serdâr dahi, Durmuş bey gelip buluştuğu gün sûretâ (gösteriş olarak) itibar edip hil'at giydirdi. Durmuş beyin kardeşi oğlu evvelce, bir adam katledip kaçmıştı. Bu yüzden şikâyetçileri gelip:

«Durmuş da malımızı aldı!»

Deyû şikâyet etmişlerdi. Sadrâzam akşam üzeri Durmuş beyi otağına davet edip, geldiğinde aldığı mal ve eşyayı sordu. Durmuş bey dahi cevabında:

— Devletlû! Bu kadar levend ve asker sahibiyim... Bende akçe mi kalur? Bugün gelen yarına kalmaz.

Dedi.

Vezir gazaba gelip:

— Elbette aldığın malları teslim eyle!. Yoksa başını koparırım!

Dedikte yaşlı emir dahi kükreyip:

— Bende akçe yoktur. Ömrümü din uğruna sarfeyledim. Ecelim gelmedi ise öldürmeğe kaadir değilsin! Hakkımda düşman sözünü dinleyip haksız yere kanıma girersen, mahşer gününde iki elim boynundadır!

Deyû çekinmeksizin nice sözler söyledi.

Vezir:

«Cellât!!»

Diye haykırdığı gibi, durmuş bey durduğu yerden geri çekilip:

«Be, yürü! Seksen yaşına girdim! Vücudumda kâfirlerin ok ve tüfenginden yaralanmamış âzam kalmamıştır. Senin gibi zâlim ve merhametsiz fâcir (I.S.) zamanında sağ gezmekten ölmek yeğdir... Senin gibi filanın zulüm oku ile şehit olmak da bir saadettir!»

Deyû vezirin yüzüne, göz göre nice ağır sövmelerde bulundu. Çirkin huylu cellât yetişip ol ihtiyar yiğitin, bir kılıç darbesiyle başını vücudundan ayırdı.

O sırada orada hazır olanlar söylemişlerdir ki, ol ihtiyarın çıplak vücudundaki yaraları sayılmış, altmış kadar yara nişaneleri tesbit eylemiştir. Böyle bir yiğite kıydığı için bütün halk, buna sebep olan Yusuf paşaya lânet ettiler.

Konya halkı ile Mağrav bey vak'ası:

Müverrih der ki:

Gürcistan ümerâsından Mağrav bey ki, Karçıkay Han ile vak'ası ve nice bin kızılbaş katlinde görülen yiğitliği anlatılmıştı, Erzurum seferi senesi, serdâra itaat edip fetihte beraber bulundu. İstanbul'a gelince, kızılbaşlara ettikleri, Osmanoğullarına hizmet sayılıp müslüman ve Mehmed ismiyle isimlendirilerek ekndisine itibar gösterilmiş ve Karaman eyâleti verilmişti.

Filhakika kendisi yiğit yürekli, cüssece fil gibi idi. Fakat hükümet işinde bilgisiz ve tabiatyle zulüm yapmağa elverişli idi.

Eski adamlarından zalim birini Mütesellim (I.S.) edip, bir bölük Aznavur ile Konya'ya gönderdi. Çoğu zaman adamları acemvâri alaca mendil sararlardı. Osmanlı edep ve kaidelerini bilmez bir alay Gürcüler halka musallât olup halkın mallarını almağa, erkekleri kahretmeğe başladılar. Bazı kızların saçlarını tıraş edip tüysüz oğlan gibi ata bindirip gezdirirlerdi.

İş cana, bıçak kemiğe dayanıp: mütesellim (I.S.) Konya sahrasında otururken, Konya şehrinin sert ve mütehevvir **(gözü dumanlı)** serçeşmesi İbrahim Çelebi ki, **(Akkaş emîr oğlu)** derler, sâdât-ı Hasaniyyeden kızgınlık ve korkusuzlukla tanınmış bir kimse idi, nakip vekili idi, bir güruh müslümanları toplayıp gayretlenip, Gürcülerin çadırlarını bastı. Seyid İbrahim mütesellimi yakasından tuttu, çekip Taşra çıkardı. Götürüp Konya kalesinde hapsettiler. Diğer Gürcüler bu hali görünce perakende ve perişan oldular.

Konya ahalisi bu zararları eyledikten sonra Seyid İbrahim'in reyiyle bir yere gelip Mağrav beyin adamlariyle mütesellimin zulüm ve haksızlıklarını ve şehirde işledikleri ırza tecavüz zulümleri mahzar edip (.S.) ve vilâyet kadısından da arz alıp, sâdâttan (I.S.), ulemâdan ve diğer fukara-

dan bir küruh şikâyetçi sadrâzam Hüsrev paşaya gidip arz ve mahzarlarını verip şikâyet ve feryat ettiler.

Arz ve mahzarda olan zulüm ve adaletsizliğe dair şikâyetçilerin lisanından Gürcülerin fenalık ve fesatları serdârın malûmu oldu.

Esasen nice zulümleri ve fesatlıkları tevatür ile sabit olduğundan Mağrav bey korkusundan kaçmıştı. Orada, Anadolu beylerbeyisi üzerine gönderildi.

Adı geçen ayın sekizinde göçülüp Ereğlide, Niğde sancağı beyi dahi Mağrav üzerine tâyin edilerek gönderildi. Safer ayının birinci günü Halep'e varılıp Gök meydana kondular. Beşinci günü Şam vâlisi Küçük-Ahmed paşa gelip alay gösterdi.

Mağrav beyin katli ve
Hüsrev paşanın zulmü:

Kâtip Çelebi der ki;

Adı geçen Mağrav bey, evvelce Karçıkay Hanı bozup kızılbaşın kalabalık askerini Kılıç arslanının lokması etmekle, Osmanlı devletine büyük hizmette bulunduğuna güvenerek Serdâr Halil paşaya gelmiş ve dininden dönmüştü. Fakat, Gürcistan hükümetine alışkın olup, İslâm memleketlerinin ahvaline vukufu yoktu. Zapt ve rapt işlerinde gaafildi. Karaman'da bazı eşkiya yanına gelip zulüm ve fesat yaptı, fakat suç bunun oldu.

Şikâyetçiler, vezir-i âzama varmışlardı. Bazı dostları:

«Hüsrev paşa kanlı ve zalim bir devletlûdur, belki sana kıyar.»

Deyû, vehme düşürüp bir tarafa giderek kaçmak tavsiyesinde bulunmuşlardı. Bu memleket gidişini bilmediğinden, Gürcistanda olduğu gibi kaçanlar, dilediği yere varıp himaye edilir ve kurtulur sanıp, halbuki yol ve iz, semt ve vadi bilmediğinden Malatya'ya doğru çıkıp gitti.

Yakalanması için Zor paşa ardından yetişip, evvelâ kendine adam gönderip «Kaçmak suretiyle kurtulmanın mümkün olmadığını» bildirerek nasihat ettiler. Biçare Mağrav, muhalefetin faydasız olduğunu görüp çaresiz itaat edince kendini ve oğlunu sımsıkı bağlayıp saferin on dördüncü günü Haleb'e götürdükte vezir-i âzam otağının önünü açıp, iskemle üzerine oturdu.

Mağrav, bir ak sakallı, orta boylu, elinde bilekcek, sarı kaftan giymiş, bir bargire bindirmişlerdi. Oğlunu dahi yanınca kırk elli nefer adamlariyle hepsinin boyunlarının vurulmasını ferman eyledi.

Evvelâ Mağrav'ı sonra oğlunu, daha sonra da adamlarının kellelerini yere yuvarladılar.

Hüsrev paşa kanlı ve zalim olup, sırf kan dökmeğe meylinden, böyle büyük hizmetleri geçmiş, bâtıl dini terkedip müslüman olmuş, ihtiyar bir gaziyi, Gürcistan'a gider deyû, öldürüp Acem Şâhının intikamını alıverdi! Böylece, «Bundan sonra muhalif taraftan kimse Âl-i Osman'a taraftarlık eylemeye!» deyû lisan-ı hal ile tenbihi, zamanın sayfalarına nakşoldu.

Acem Şâhı nice bin akçe verip, ülkeler hediye etse, geçmiş pâdişahlardan hiç biri böyle bir işe razı olmazlardı, ve makul görmezlerdi. Nankör bir vekil **(bir sadrâzam)** kan dökmeğe meylinden dolayı bu çirkin zulmü irtikâp etti.

(Kaatil, katille tebşir olunur) anlamınca kendi dahi, o yola gidip cezasını buldu.

Halep'ten Mısır hazinesi gelip, on yedi gün oturduktan sonra göçülüp cebecibaşı Ali ağaya Van eyâleti verildi. Birecik ve Urfa'da Zor paşa ve sol ulûfeciler ağası Dilâver ağa. Yeni İl Türkmeni üzerine gönderilip on bin kadar koyun, yüz katar deve sürülüp mîri **(devlet)** namına zaptedildi.

Tasfilî bu ki :

Halep, Rakka ve Diyarbekir arasında yurt tutan Türkmen aşiretlerinden Beydili tâifesi demekle tanınmış güruh

ki, sayıları hesapsız olup, kasaplık hayvanları ve atları ve malları nihayetsiz idi, ve hepsi kıldan çadırları ile süslü yaylaklarda ve lâtif kışlaklarda yaylayıp, kışlayıp geçimleri çok iyi idi.

Koçur bey ki, Boz-ulus beyi Minnet beyin kardeşidir, aşiretinin kalabalık oluşuna ve kuvvetine güvenip taarruz ve Firavunlaşıp, pâdişaha verilecek mal hususunda da ihmalkârlık ederdi. Adamları olan Türkmenler, müslüman tarlaları üzerine sürü uğrattıkları vakit, ekili tarla sahibi feryat ettikçe:

— Ya kişi! Kaldır tarlanı, koyun geçsin!

Derler ve şeriat ve insanlık dışı daha böyle nice zulüm ederlerdi.

Serdâr Halep'ten Diyarbekir'e giderken şikâyetçiler geldi. Onlar da zulümlerinde inat ettikleri için Zor paşa, ve Deli Yusuf paşa ile asker gönderip haklarından geldiler. Ve hadsiz hesapsız binek ve kesim hayvanlarını sürüp getirdiler.

Hesapsız Türkmen ganimeti yüzünden orduda ziyade ucuzluk hâsıl oldu.

Dilâver ağaya sipahiler ağalığı verildi. Birecik'te yüz kıta sefine (gemi) yapılması ferman olunup top vesair mühimmat (I.S.) ve zahire ile Fellüce iskelesine gele!.

Deyû adamlar tâyin olundu.

Rebiülevel ayının on beşinde Diyarbekir'e varılıp kula (askere) mevâcibi (maaşları) ve zahireyi dağıttılar. Rebiülâhırın birinci günü göçülüp Diyarbekir beylerbeyisi Halıcızâde Mustafa paşa çerhacı (I.S.) tâyin olunup Mardin'e vardıkta çok yağmurlar yağdı.

Defterdar Bekir Paşanın katli:

Rebiülâhırın on dördüncü günü Koçhisar menzilinde (konağında) vezirlik rütbesiyle iki üç seneden beri defterdar olan Ebûbekir paşa bazı işlerde vezire karşı gelip istik-

lâl üzere hareket etmekle önüne getürüp azarladıktan sonra Mardin kalesine hapseyledi.

Tafsilâtı budur ki:

Mezbur Bekir paşa sağlam akıllı, dindarbir merd olup zamanında gösterişli kimse idi. Sultan Osman zamanında **(Ceyyidül'ayar Bekir efendi akçesi — Temiz ayarlı Bekir efendi akçesi)** dedikleri Osmanlı parası onun eseri idi. Hizmetlerinde doğru, büyük şan sahibi olmakla **(Şeyhülvüzera — Vezirlerin şeyhi, en büyüğü)** olduğundan Hüsrev paşa onu kendisine rakip sayardı. Bu yüzden günün birinde kul **(asker)** baş kaldırıp böyle değerli bir veziri kendi yerine sadrâzamlık mevkiine geçirirler deyû vehme düşüp, fırsat kollardı.

Maan oğlundan orduy-u hümâyuna seksen bin kuruş gelip vezir kethüdası Hacı Ayvad Süleyman ağa bu paradan mühim masraflar için otuz bin kuruşu defterdardan aldı.

Hüsrev paşa bir gün:

«Otuz bin kuruşu ne yaptın? Ulûfe versene!»

Deyû zorladıkça o da:

«Kethüdan aldı, akçe sizdedir!»

Dedi.

İki taraftan sert sözler söylendi. Bunun üzerine defterdarı azil ve Mardin kalesine hapse gönderdi.

Asker zorbaları, serdârın zulüm ve kan dökücülüğünden dolayı yine toplantı yapıp, ulûfe ve hizmetler bahanesiyle fitne çıkarmağa başlayınca, Hüsrev paşanın kethüdası Hacı Ayvad Süleyman, otuz bin kuruşu yiyip yutmak için defterdarın idamına çalışıp:

«Askerin bu hareketleri Bekir paşanın başı altındandır. Katlolunmadıkça bu kavgalardan kurtulamazız...»

Deyû, münafıklık edip serdârın kızgınlığını harekete getirdi. Sonra ol serdâr, kethüdasının kandırmasiyle ol temiz yürekli ihtiyarı Mardin kalesi hapsinden çıkarıp Musul'a götürürken, yolda katlettirdi ve bütün varını yoğunu alıp Rumeli beylerbeyisi Niğdeli Musutafa paşa baş defterdar

olup yerine Avlonyalı Deli Yusuf paşa Rumeli beylerbeyisi oldu. Sonra göçülüp cümâdalûlânın birinci günü Musul'a varılıp şehir önünde, Şat kenarında konuldu.

Musul sahrasında kalışın ahvali:

Evvelce devlet kapısından, topçubaşı toplar ile Payas'a gönderilip karadan nakil için camuslar satın alınmıştı. Halep vâlisi vasıtasiyle toplar Payas'tan kaldırılıp, Fırat nehrini geçip Koçhisar ve Nusaybin yolundan Musul'a ulaşıncaya kadar birkaç bin camus telef oldu.

Ne hal ise şehre gelmişti. Kasım günü dahi Diyarbekirde geçip kış günleri girinci Allahın hikmeti, bu sene de müthiş bir kış olup, Musul Bağdad gibi havası sıcak olmakla, durmadan yağmurlar yağıp Dicle nehri taşıp kenarında olan çadırları bastı. Halk bütün, yardan yukarı yüksek yerlere çıktılar. Fırat dahi taşıp Dicle ile yukarıdan ikisi Arap Irakı ve Cezire sahralarını kaplayıp yer yer tepe ve köyler adalar gibi olmuştu. Nitekim vaktiyle de buna benzer olduğu tarihlerde yazılıdır.

Toplar ve cebehane Dicle nehrinden geçirilip Bağdad'a doğru gidilmek üzere iken karada ntop-çeker camuslar kırılıp bu kadar şiddetli kışta gitmek zor oldukta mecburen Dicleden gemiler ile gitmek icap etti. Köprü başında gemiler yapılması ferman olundu. Kereste getürüp, Cümâda-l-ûlâmın dördüncü günü başladılar.

Kışın şiddeti geçince Musul sahrasında oturmak lâzım gelip, fazla yağmur yüzünden çadırlar ve ağırlıklar harap olup çadırlar ve örtüler su ve çamura batmaktan çürüdü. Ve piyade hareket olunmaktan kalıp, bir çadırdan bir çadıra varmak isteyenin ata binmesi icap ederdi.

Musul şehrinde oturanlar yıllar görmüş ihtiyarlar, bütün ömürleri boyunca kar yağdığını bilmezler ve kar, ne

acep şeydir? Görmemişler iken, bu senede kar yağdığını görüp şaşırdılar.

Aralık ayının on ikisinde Diyarbekir'de dahi pek fazla kar yağıp sokakları doldurup yollar kapandı. Kale içi dolup, tamamen kar altında kalmağa yakın olunca, halk duaya çıkıp Aallha yalvarmağa başladı.

Taşra sahrada dokuz karış kar yağıp, yakın zamanda bu kadar kar yağmamıştı.

Cümada-l-ûlânın yirmi ikinsi ulûfef için sipahiler baş kaldırıp ağa kapısına geldiler. Hüsrev paşa dahi Rumeli vâlisi Yusuf paşayı otağına getürüp eyâleti askeri silâhiyle kuşattılar. Zorbalar güruh güruh Rum-Mehmed üzerine varıp kaldırıp Dilâver ağa çadırında toplandılar.

Silâhtar mülâzim başısı Tekeli Ali, bir kaba Türk (!) olmakla onun bu vazifesini hazmetmezler idi (1). Burada arsı durup yâve söylemekle!? hançer üşürüp katlettiler. Sonra dağılıp çadırlarına gittiler.

Sonra mülâzim başının öldürülmesi ile fitne sükûnet buldu.

(Demek bütün dâva, bir Türkün mühim bir iş başında bulunması imiş!! Z.D.)

---

(1) Şu ifadede, çok dikkate şayan bir hakikat apaçık görünmektedir. Naîmâ bu hakikati bilerek veya bilmeyerek olduğu gibi nakletmekle, o günlerin garip ve teessüfe şayan anlayışını aynen bize aksettirmiş olmaktadır. Baştan başa devşirme hıristiyan çocuklarından teşekkül eden yeniçeriler, bir Türkün, mülâzim başı olmasını bir türlü hazmedemiyorlar! Çok dikkate şayan değil mi?

Asıl unsuru Türk olan bir imparatorlukta, bütün vazifeler Türk olmayanların olacak, ve Türk olanlar daima ikinci ve sonuncu safta bulunacak. İnsanın bu kanaate, inanmıyacağı geliyor ama, hakikat böyledir.

Serdâr-ı ekrem Hüsrev paşanın Şehr-i Zor tarafına gidişi:

Yetmiş gün kadar Musul sahrasında durmadan yağmur altında çadırlarda oturuldu. Sonra bahar mevsimi yaklaşınca Bağdad tarafına gitmek icap etti. Köprü başında, Musul kalesi önünde toplara tabur kesilip Samsuncu-başı Mustafa ağa iki bin nefer yeniçeri ile ve Bıçakçı-zâde İbrahim paşa ve üç dört sancak beyi askerleri ile ve Seyid Han askeri ile muhafazasına tâyin olunup cümâda-l-âhirenin on üçünde Musul'dan göçüldü. Hattâ Musul'dan birkaç kızılbaş casuslar tutulup öldürülür.

İslâm askerinin Musul'dan hareket ettiği haberi yayılınca, Dülük ve Kerkük kalelerinde olan kızılbaşlar, kaleleri bırakıp Bağdad'a kaçtılar.

Kürdistan beyleri ve ol serhadlerin dağ tepeleri sakinlerinden olan serverler **(reisler)**, vezir-i âzama elçiler ve hediyeler gönderip kendileri daha gelip el öpüp devlet hizmetinde bulunmak üzer itaat ederek hil'at (I.S.) giymişlerdi.

Kürd beylerinin seçkini Seyid Han ki, İmâdiye hâkimidir, Kanunî Sultan Süleyman devrinden kalmış içi temiz bir ihtiyar ve şâfiî mezhebinde idi ve Aceme **(İran devletine)** baş eğip, Osmanlı tarafından gelen serdârlara ve vezirlere dahi buluşmamıştı. Bu defa Hüsrev paşanın korkusu kalbine düşüp cümle ülkesi askeriyle gelip serdâra buluştu. Hil'at giydi, yukarıda yazıldığı gibi Musul muhafazasında kalmak üzere tâyin olunmuştu.

Suran hâkimi Mîre bey de itaate gelip hil'at giydi. Bağdad semtinde sahrada oturan Baclan Kürdleri dedikleri tâife ki, Kürd ve Arap arasında derli toplu bir tâifedir, kırk bin kadar Kürd ile gelip itaat ettiler.

Beylerine hil'at giydirildi, kendilerine riayet olundu.

Bu Baclan tâifesi, İslâm askerine otuz bindan fazla, hediye adiyle koyun getürdüler. Et ve yağ bol ve ucuz oldu.

Asıl maksat, Bağdad'ın fethi idi. Şat ve Dicle ve Fırat her vakit olduğundan ziyade coşup Arap Irakını baştan başa suya gark etmekle ol vilâyetler, kışın son günlerinde su ve çamur deryası haline geldi. Bu yüzden bal-yemez topları karadan götürmeğe imkân olmayıp. Şat duyundan kayıklar ile gidilmek düşünüldü. Bu hususu temin için birkaç beylerbeyi ve namdar kimseleri Musul'da toplar üzerine tâyin eylediler ki, yetecek kadar kayık yapıp topları nakledeler.

Vakta ki serdâr-ı âzam cümle asker ile Musul'dan göçtüler. Ve yol alarak Zap nehri kenarına ulaştılar. Gördüler ki bu nehir, öyle bir taşmış ki, akıntısının şiddeti, uçan kuşu kapar... Ve derya gibi dalgalanıp çağlayıp akar.

Cesur, vezir

«Elbette geçilsin!»

Deyû buyurmakla ol etrafın Kürdleri, şişirilmiş tulumlardan kelekler bağlayıp bin zahmet ve meşakkat ile geçmeğe başlandı. Katî çok insan, hayvan ağırlıklariyle suya gömüldü.

Oradan göçülüp üçüncü menzilde vezir divan edip, bütün asker büyükleri, ve reisleri ve Kürd beyleri ve diğer bilgi sahipleri kimseler ile meşveret olundukta şu karara varıldı ki:

«Nice büyük nehirler taşıp Bağdad sahraları su ve çamur ile dolu olduğu bir zamanda Bağdad'a varılmak imkânsızdır. Muhasara olunmağa da kabiliyet yoktur. Bilhassa Acem Şâhının üvey oğlu olup, Kürdistanîn kuvvetlilerinden Erdelan ve sohran hâkimi Ahmed han, İslâm askerinin arkasını alıp zarar vermek ihtimali vardır. Yapılacak iş budur ki, evvelâ Han Ahmed ülkesini vurup hakkından geline... Böylece askerin eline ganimet geçe... Ol vaktedek sular çekilip Bağdad'ın muhâsarası mümkün olur...)

Dediler.

Ekrad **(Kürdler)** ümerâsının Han Ahmed ile araların-

da düşmanlık olmakla bilhassa Seyid Han bey bu fikri beğendi. Serdâr-ı âzam, İslâm askeri ile Sohran ve Erdelan semtine dizgin çevirip Şehr-i Zor semtine revâne oldular.

Evelce bildirildiği gibi, Kürd beyleri gelip itaat ettiler. Bunlar arasında Suran vilâyeti hâkimi de gelip itaat temişti. Bu sırada bazı fâsid hayaller ile vehme kapılıp serdârdan soruşturmakla ordudan ayrılıp vilâyetine kaçtı.

Bunun üzerine vezir-i âzam bir bölük yeniçeri gönderdi, varıp Suran vilâyetini urup Mîre beyin ülkesini harap ve ateşe urup yağma ettiler. Ele giren Kürdleri kılıçtan geçürdüler. Ve binek ve kasaplık hayvanlarını sürüp orduya getürdüler.

Yine bunun gibi, Bestam beyin kızılbaşlar ile birleşikliği vardır deyû ülkesine asker gönderip Kürdleri katl ve memleketini yağma ve hayvanlarını sürüp pek çok zarar yaptılar. Orduda et o kadar ucuzladı ki, bir koyunu on akçeye kimse almaz idi.

Bu şiddet haberleri yayılınca bütün Kürdistan beyleri korkuya düştüler. Recep ayının sekizinde Altın-suyu dedikleri nehrin kenarına konduklarında, yukarıda bildirilen Han Ahmed'in amcazâdesi Murad Han, altı yedi nefer Hanzâde ile gelip vezir-i âzama buluşup çok miktarda zahire getürüp imdat etmişti.

Zap suyundan Altın suyuna varıncaya kadar yolda kıtlık ve sıkıntı çekilmişti. Arpanın kilesi on kuruşa idi. Ekmek ise can gibi gizli görünmez idi. Koyun ve sığır gibi kasaplık hayvanlar dahi kırılıp, mevcut olanları şiddetli kıştan çıktıkları için zebun idi.

Harçlık yok... Hazinede de dahi sıkıntı vardı...

Ol taraflarda baş eğmek istemeyen Kürdlere tâbi, Kuy sancağı köylerini yağma ettiklerinde on bin baş koyun sürüp orduya getirdiler. Ama lâğarlığından yemeğe müsâid olmayıp her biri fanusa benzerdi. Derisinden başka işe yarar tarafları yoktu.

Baharın ilk günleri olmakla, Altın suyu gayet taşkın olup geçilmesi zor ve keleklere muhtaç idi. Gelen koyunların hepsi kesilip derilerini tulum çıkarıp ormandan ağaçlar kestiler, kelekler yaptılar.

İslâm askeri o deryaya benzer sudan geçmeğe başladılar. Dört ayaklıları yıldırmakla geçürdüler. Geçit ile giderken suyun şiddetli akıntısından şaşıp, azacık bir tarafa sapan hayvanları su toparlayıp götürürdü.

Bu suretle pek çok hayvanat ve süvari olarak geçen kimseler batıp kayboldu.

Yeniçeri tâifesinden bir yiğit kayık yapmak bilürmüş.. Dağlardan kesilen keresteden hemen bir kayık yapıp, fakat dışını sıvamağa acele ile zift bulamayıp, birkaç sığır postunu tabaklayıp, sandık gibi kayığın dışına çekerek, üzerini yağlayıp güzel bir kayık yaptı. Vezir-i âzam bir kısım yakınlariyle ol kayığa binip geçti. Ve ol yiğite, yaptığı iş karşılığında iki yüz kuruş ihsan eyledi. Büyüklerin çoğu ol kayık ile geçüp ol yeniçeri pek çok akçecik peyda etti.

Cebecibaşının öldürülmesi:

Evvelâ cebehane kelekler ile geçüp, karşı yakada bir yüksek yere konup, muhafaza olunmak üzere cebeci başı Hamza ağaya tenbih ve bile (**beraber**) geçmeğe ferman buyuruldu.

Cebehane geçip su kenarına konuldu. Bir yüksek yere taşınmaktan gaflet olunmakla ol gece su fazla taşıp cebehaneyi basmakla, sadrâzam hiddetlenip, cebeci-başı Hamza ağayı getürüp boynunu urdurdu.

Garip olaylardandır ki, Hamza ağanın boynu vurulduğu gün, İstanbul'da evi yakılmış.

Her ne ise, cümle asker altın suyunu geçip birkaç günde tamamen suyun arkasına çadırları kurup sonra göçüp Loga denilen yere varıldıkta zalim-Ali biraderi Hasan bey

geldi ve Sebz-Çınar konağına varıldıkta Murad Han orduya zahire getürdü.

Vakta ki serdâr-ı âzam Erdelân ve Sohran toprağına ayak bastı, Erdelan şeyhleri cümle karşılamağa gelip, ertesi gün Erdelân hâkimi, adı geçen Han Ahmed itaat edip, biraderi Mü'min Han gelip el öpüp hil'atlar giydiler.

Mü'min Han sünnî olmakla meşhur olduğu için, vezir ana ziyade ikram edip, Han Ahmed cümle askeriyle anın fermanı altında kaldı.

Suruç hâkimi Timur Han gelip el öptü ve hil'at giydi. Velhasıl Altın nehri kenarından Şehr-i Zor'a varıncaya kadar Erdelân vilâyeti ki, otuz dokuz sancaklık memlekettir, tamamen ele geçirilip yirmi nefer Kürd hanları kimi isteyerek, kimi korkarak itaat gösterdiler. Hazo hâkimi İbrahim Han ve Mehmed Han dahi gelip itaat etmişlerdi. Karakola tâyin olunan Diyarbekir vâlisi Halıcı-zâde Mustafa paşanın koluna tâyin olundu.

Serdârın Şehr-i Zor'a varışı ve Kelgır hisarının yapılışı:

Bu kale, Şehr-i Zor sahrası ki, bir geniş ovadır, doğu tarafının nihayetinde, güneyinden kuzeye uzanmış dağlar vardır. Dağ dibinde bir alçak tepe ki, kenarlarında pınarlar çıkar, ve dağda bir dereden bir büyük nehir akıp ol tepe yakınında sahradan geçen tepe üzerinden, o nehrin kenarına varıncaya kadar merhum sultan Süleyman han bir kale yapmışlar.

İç kale mezbur **(adı geçen)** tepe üzerinden, taşra hisar nehir kenarından çevrilip eskiden Şehr-i Zor beyleri orada otururlarmış.

Takriben bin on sekiz senesinde Şah Abbas zaptedip yıkmış.. Hâlâ mezbur (I.S.) tepe üzerinde kaleleri ve su kenarında dahi yer yer duvar bedenleri kalmıştı.

Serdâr-ı âzam meşveret (I.S.) edip «bu kaleyi, bir fay-

dası olmasa sultan Süleyman gibi gazi pâdişah yaptırmazdı. Ve eğer düşmana zararı olmasa Şah Abbas gibi hilekâr, onu harap etmezdi. Şimdi bu kalenin mamur olması düşmanı kılıçtan geçirmedir» deyû yeniden yapılmasına karar verdiler. Esas eski yeri bulunup üzerine kurbanlar kesilip, büyük bir gayretle tamirine başlayıp, Şabanın birinci günü başlandı. Ve kol kol askere dağıtılıp, Ramazan ayının yirmi üçüncü günü tamam oldu.

Bu derenin sonu dağ içinde Ezrak cadı meskeni ve halt-ı kelâm mağarası demekle tanınmış bir mağara vardı ki, kapısı önünde bir su, yüksek dağ arasında bir yük sek kaya üzerinde yapılmış «zalim Ali kalesi» adlı çetin bir kale var idi ki, Sultan Süleyman Han zamanında güçlükle zaptolunmuştu. Hâlâ hâkimi olan Şeyho demekle tanınmış Şeyh Abdullah adındaki korkulu Kürd, ülke tutan vezirden yer bulamayıp çaresiz itaat edip gelip, vezirin dizlerine yüz sürüp ol kaleyi hediye etti. Ve kendi oğlunu Hüsrev paşaya rehin verdi.

Zalim kalesiyle Kelgır ortasında dere içinde Han Ahmed, aşağıda bir saray yaptırmıştı. Henüz tamamlanmamıştı.

Şabanın yirmi yedinci günü Nevruz (1) erişip, Şehr-izor ovasının çayırı yetişip, asker atları salarak etrafa dağıldı. Durmadan yağmurlar yağıp, çamur ve taşla askerin yaptığı kale duvrları yer yer yıkılıp, yeniden yaptılar. Hele bin zahmetle bir hoşça tamir olunup tamamlandıktan sonra muhafazasına iki bin nefer kul-oğlu yazılıp, birkaç bey ve paşalar ve hazine ile gelen Ömer paşa ve Apdal paşa ve topçu ve cebeci ve her sınıf askerden nefer ve nöbetçi ve dizdar **(kale ağası)** vesair hisara lâzım olanlar neler ise tâyin olunup Şehr-i Zor eyâleti kumandanlarının yiğit yüreklilerinden harp meydanının en iyi at sürenlerinden Arnavud oğlu Mustafa

(1) Güneşin kuzu burcuna girdiği gün olup, ilkbaharın başlangıcı, ve Celâlî takvimine göre yılbaşıdır.

paşaya verilip muhafaza için ol yeni yapılan kalede oturmağa memur olundu.

Zalim Ali ise, etrafta gezip at oğlanı dökünlülerini yağma ederdi. Şah ise, Hemedan'da ve Hanlar hanı Zeynel Han Hemedan boğazında kızılbaş askeriyle oturup memleket hudutlarını muhafaza ile meşgul idiler.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki;

Otuz kadar Kürdistan beyleri ve hükümet sahibi aşiretler ve kabilelerin hâkimleri gelip serdâra baş eğip hil'atlar giyip, namdarlarına sorguç ve hançer ile riayetler olunmuştu. Bu iltifat görenler dahi müşaverede, kalenin tamirini doğru bulup Bağdad'a gitmeyi alakoydular. Lâkin Kürdistan halkı cümle olmaz Han kulu şeklinde, Bağdad kimde ise ana tâbi olup, iki tarafın yüzüne güle-gelmişlerdi. Anların sözüne tamamen güvenmek câiz değildi.

Bağdad alınmadığı takdirde tamamen boş ve abesle uğraşmak olduğu görünüp dururken, kendi bildiğinden şaşmayan serdâr, umur görmüş olmayıp, tarih bilgisi dahi olmadığından, bu kadar zaman oturup, beyhude yere askere ırgatlık ettirdi.

Bütün askerden başka beylerbeyiler, etekleri bellerine dolanmış, baldır sıvalı çamur içinde gezer, yürür, büyük küçük herkes yapı yapardı.

Ömründe bir taşı, bir taş üstüne komuş değil, yapı yapmak bilmez, bina ahvalini anlamaz adamlar, kahredici serdârın korkusundan, çaresiz işe girişip eğri büğrü, oğlan oyuncağı gibi koydukları taşlar, bir kaideye göre olmamakla adam boyu kadar oldukta yağmur yağıp ıslandığı gibi yıkılırdı.

Bu işe başlayanlar ve iş işleyenler canından bıkıp, sebep olana lânet ederek ve söverek yaparlardı. Tamam oluncaya kadar bu derdi çektiler.

Bu sırada Gürcistan ve Ermenistan hududu olan Kars eyâleti emirülümerâsı Safer paşa, Revan hududundan çıkıp,

düşmana hücum ile uğruna gelen bir kızılbaş topluluğunu bozup, kırıp, namdarlarını tutup serdâra getürüp orduya katıldı.

Parmaksız-Mustafa paşanın ve Genç Osman'ın Bağdad cânibine gidişi ve İmam Hüseyin ve Meşhed-i Ali ve Hille kasabalarının fethi:

Trablus Şam emirülümerâsı Antakyalı Parmaksız-Mustafa paşa ki, Arap ve Acem arasında yiğitlikle nam almıştı, eyâleti askeriyle Sefer-i hümâyun niyeti ile gelip Haleb'e eriştikte, vezirin arkasından göçüp Diyarbekir'e, oradan Musul'a varıp Musul'dan sonra serdârı Bağdad üzerine gitti zannederek Bağdad üzerine gidip, çölden Kerbelâ topraklarına vardı.

İmam Hüseyin Radiyallahü anh kasabasına vardıkta, orayı istilâ etmiş olan altı yüz kadar kızılbaş karşı gelip büyük muharebe ettikte, Parmaksız-Mustafa paşa galip geldi. Kızılbaşların, kılıçtan kurtulup kaçanlarından başkası pek çok esir ve baş alınıp serdâr-ı ekreme gönderildi.

Mektubu ile başlar serdâra geldikte, Parmaksız yine o tarafların muhafazasına memur edildi.

Arap emîri ki Muhenna-oğlu demekle bilinen eski bir henadandır, ol dahi Arap askeri ile Bağdad taraflarına erişip kızılbaşa yiğitce üstünlük gösterip serdâr mektubu geldikte, Arap Irakı taraflarını fetih için Abaza paşanın adamlarından olan namdar yiğitlerden «Genç Osman» adlı meşhur bir yiğit, bir güruh askere başbuğ tâyin olunup gönderildi. Genç Osman dahi gelip, önüne gelen kızılbaşı kılıçtan geçirip, imam Hüseyin kasabasını fetheyledi.

Oradan Necef'e varıp meşhed-i imam-ı Ali ki, bayındır bir şehir idi, anı dahi fethedip Hille ve Remâhiye kasabalarını zapt, ve ol toprakları, Rafızîlerin murdar vücutlarından

kılıç suyu ile temizledi. Ve kendisi, asker ile İmam-ı Hüseyin kasabasında durup, ol havalinin muhafazası hizmeti ile meşgul oldu.

Kızılbaş fedailerinin ve hilekârlarının katli:

Bu sırada çıkan haberlerdendir ki, serdâr-ı ekrem orduy-u hümâyun ile Şehr-i Zor sahrasında Kelgır kalesi yapımı ile meşgul iken kızılbaş fadailerinden Ahmed Dezd adlı korkusuz ve kalleş, çevik ve tetik kırk iki nefer haramzade katil ile Şah tarafından seçilip, orduy-u hümayuna zarar vermek için gönderilmişti.

Mezbur (adı geçen) kalleş, hayırsızlar da gelip Kürdistan dağlarında Şemiran kalesi arkasında olan ormanlı dağlarda yerleşip geceleri orduy-u hümâyuna inip, bazı çadırlara girip buldukları adamı hançer ile öldürüp, yaralayıp at ve elbiseden bulduklarını yağmalayıp, asker duyunca ayaklarına çabuk mel'unlar taban kaldırıp yine dağlara kaçıp gözden kaybolurlardı.

Gece karanlığı onlara gizlenmek için bir perde olup piyade ve çok sür'atli olan bu kalleşlere, yüğrük at ile yetişmek mümkün değil idi. Bu suretle gece içinde nice defa orduya girip bir çok adamı hançerden geçirip çok şey yağma ettiler. Ele geçirmek mümkün olmadı.

Hattâ bir defasında bir çavuşun çadırına girip ansızın hançer havale edip, kendini ölüm ile korkutarak susturup bütün varını yoğunu aldıktan sonra çavuşu bağlayıp canlı halde alıp götürdükleri duyuldu.

Her gece bütün İslâm askeri ol kalleşlerin vehminden tetikte durup, çadırları ve ordunun etrafını muhafaza ederlerdi.

Vezir-i âzam dahi muhafız tâyin edi pfazlaca uyanık ve tetikte olmalarını tenbih eyledi.

Bir gece yine gelip bir çadırı yarmağa teşebbüs ederler iken Hindû kıyafetinde bir herif tutulup yeniçeri ağasının huzuruna götürdüler. Sorulduktа inkâr etti. Ağa kendisine âman verip, canına kıymayacağına yemin eyledikten sonra söze gelip onlardan olduğunu bildirdi. Zira ağa onu soyduğu vakit koynundan hançer, bıçak ve halat gibi ayyarlık âletler çıkmıştı. Velhasıl tehditten sonra ağanın yeminine güvenip, Ahmed Dezd dedikleri şakinin adamlarından bir kanlı ayyar olduğunu ikrâr etti.

Ahmed Dezd'in yerini sordular, Şimran kalesi arkasında Tefsid denilen kale arkasındaki ormanlık içinde olduğunu ve asıl maksatlarının yeniçeri ağası veyahut vezirin otağı olduğuunu haber verince, yeniçeri ağası herifi vezire götürdü.

Vezir her şeyi söylettikten sonra boynunu uvurdu. Ve ol haramilerin elbette ele geçirilmesi için tenbih eyledi.

Sipahi tâifesinin namlı zorbalarından Silâhtar bölüğünde Rum-Mehmed ol hizmete memur olup yetmiş kadar süvari ile varıp Tefsid derbendine erince pusuya girip gözlemeğe başladı.

Meğer Ahmed Dezd, arkadaşlariyle orduy-u hümâyunu basmak üzere ol yere gaafil olarak uğradıkta pusudan çıkıp şakîleri kuşattılar. Gece karanlığında o acınacak güruh ile muhkem cenk edip iki taraftan niceleri kavga meydanına düşüp karanlık gecede dost düşman fark olunmazdı. Ama ol mel'unları sıkı kuşatmışlardı ki, kaçmaları imkânsız olmuş idi. Gayret edip hepsini kılıçtan geçirdiler.

Sabah olup, gün doğup cihan ışıklanınca gördüler ki otuz altı nefes arkadaşlariyle Ahmed Dezd Kana, toprağa bulanmış olup cezalarını bulmuşlar. Başlarını kesip, vezirin huzuruna getürdüler. Paşa, Rum-Mehmed'e iltaft edip beraberinde giden adamlardan yirmi otuz nefere bölük verdi. Rum-Mehmed'in bu vak'adan sonra asker arasında sesi yükseldi.

Serdâr tarafından Mihriban kalesinin zaptı:

Bu hazırlıktan sonra **serdâr-ı âzam** Kürdistan vilâyetlerine emîrler tâyin ve beylerin hatırlarını hoş edip Hasan-Abad ve Bâğ-i Cenan taraflarına gitti ki, Han Ahmed'in hükümet merkezidir, ve **Hasan-Abad**, Uzun-Hasan'ın yaptığı bir kaledir. Gayet mamurdur. Ve Şehr-i Zor'dan Hasan-Abad'a sekiz konaktır. Hasan-Abad'tan Hemedan'a yine sekiz konaktır.

Hasan-Abad yolunda Mihriban kalesi demekle şöhret bulmuş olan müstahkem bir kale vardır. Fethi için on bin asker ile Halep beylerbeyisi Nogay, Mürteza paşayı serasker edip Rumeli emir-ül ümerâsı Deli-Yusuf paşa ve Şam emir-ül-ümerâsı Küçük-Ahmed paşa ve Erzurum'dan sonra Sıvas emir - ül - ümerâsı olan Timur Kazık - Halil Paşa ve Adana emir-ül-ümerâsı Suhta Sevindük paşa ve daha nice emir-ül-ümerâ ve bin kadar yeniçeri ile, evelce talimhaneci başı olup o sırada Turnacı-başı olan Mustafa ağayı, ağa yerine dikip Ekrad **(Kürdler)** beylerinden Murad Han ve Me'mun Han ve Timur han gibi namlıları, askerleriyle koşup gönderdi.

Bunlar dahi Tuğ ve alem açıp nefir ve nakkare (1) sesi ile gökleri tutarak Mihriban kalesine doğru gittiler. Vardıklarında kale halkı karşı koymağa muktedir olamayıp âman ile kaleyi teslim ettiler.

Turnacı-başı, yeniçeriler ile kale içinde karar edip, beylerbeyiler ile sair asker, kale dışında kol kol durdu ve fetih haberini serdâra bildirip «Zehab ve iyab **(gidip gelme)** bâbında ferman ne yüzdendir?» deyû sordular.

(1) Nefir, zurnaya benzer nefesli bir sazdır. Nakkare de, bir nevi küçük davuldur.

Bu sırada yeniçeri kethüdası Karakaş-Mehmed ağayı topların hizmetinde ihmalkârlık töhmeti ile serdâr azledip, Köse-Mehmed ağa, zağarcı başılıktan, kethüda bey oldu. Ocak ağalariyle silsile (memuriyet sırası) olup yukarıda adı geçen Mustafa ağa dahi bu silsilede talimhanecilikten, Turnacı-başı olup, Mihriban kalesine gönderilmiş idi.

Fetih haberi vezir-i âzama gelince, âferin ve tahsini bildiren ferman gönderip, mevkib-i hümâyun (padişah alayı) ile kendisi varıncaya kadar, kale altında durup istirahat eyleyeler deyû buyurudu. Kendisi dahi kalkıp gitmek tedarikinde oldu.

Mihrican kalesi cenginde Zeynel Hanın mağlûbiyeti hikâyesi:

Mahriban kalesi fetholunduktan sonra, kale altında olan askere haber geldi ki, Acem Şahının Hanlar Hanı Zeynel Han kırk binden fazla kızılbaş askeriyle gelmek üzeredir. Hakikaten seher vakti Mihriban kalesi duvarlarından bekçiler düşman karartısını görüp haber verdiler.

Paşalar borularını çaldırıp «hazır baş gaziler!» deyû bağırdılar. Herkes savaşa hazır oldu. İçeri kaleden Turnacı-başı ağa Kızılbaş askerinin, renkli bayrakları ile ağır ağır derya gibi çalkanıp geldiğini ve İslâm askerinin anların dörtte biri kadar ancak var olduğunu gördü. Taşradaki paşalara haber gönderdi. Tâ ki, saflarını tertip eyleyeler.

İslâm askerinin azlığı ile yine Allaha tevekkül ederek paşalar, kollu kolunca safları tertip edip, yeniçeri safları kale önünü kapadılar.

İki taraftan rengârenk bayraklar ve nakir (I.S.) ve harp davulu ile harp meydanı gürültü ile doldu. Çerhacılar (I.S.) taraf taraf meydana girip birbirlerine saldırmağa başladılar. Karşı yakadan Zeynel Han bir yaldızlı gölgelik kurup sandalye üzerine oturup kızılbaşın namdar cenkçi ev başlarına (I.S.) eski töreleri üzere istimâlet (I.S.) kadehi

ile yılan zehiri içirip meydana gönderdi. Küme küme kızılbaşlar hamle edip cenk arsasına girdikçeç beri taraftan Allahın birliğine inanmış gaziler dahi alay alay karşı çıkıp kılıç kılıca, mızrak mızrağa çarpışmaya ve muharebeye uğraşıp, öyle bir durup dinlenmeyen cenk oldu ki, Çaldıran cengi unutuldu.

Rumeli askeri tüfenk ve tabanca ile çok kızılbaş tepeleyip Küçük-Ahmed paşa Şam askeriyle mertçe hamle edip, kargı kantar, mızraklı kabile yiğitleri, çirkin âyinli melâhideyi (I.S.) ölüm toprağına yıkıp, yeniçeriler fındık (**kurşun**) serpip kıyametler kopardılar.

Fakat kızılbaşlar çok ve İslâm ordusunun sağ kanadına hücum edip Nogay paşayı arka verdiği tepeye sürdüler. Sağ cenah param parça olup nice mürdler ol hayırsızların eğri kılıçlarından şehitlik şerbetini içtiler.

Sıvas emir-ül-ümerâsı Halil paşa gördü ki iş tersine döndü, öyle bir ayak diredi ki, ol günden itibaren «Timur Kazık» lâkabiyle tanındı.

Allah göstermesin o dahi ayağını geri basmış olsaydı, sağ cenah tamamen mahvolacaktı. Onun ayak diremesi yüzünden, çekilen asker yeniden hücuma geçip dayandılar. Asker hemen toptan kılıç ve kargı ile hamle edip yeniçeri dahi durmadan tüfenk serpıp pehlivan elinin darbesiyle kızılbaşın yüzlerini tersine döndürdüler.

İslâm askeri kızılbaşa öyle kılıç koydualr ki, tâbir olunmaz. Kızılbaşın yüzleri tersine döndüğü gibi bir bölüğü batağa saplanıp, yeniçeriler arkalarından seğirdip batağa düşenleri kesip, istediklerini bağlayıp yakaladılar.

Zeynel Han bu hali görüp çaresiz yaralı ve püskürtülmüş olarak atına binip, Osmanlı kılıcından kurtulabilenlerle kaçış yoluna düştü.

Abazalı Çopur Bekir dedikleri mel'un dahi beraber gelmiş idi. Ol dahi mağlûp olarak onlarla beraber kaçtı.

Seher vaktinden evel muharebeye başvlanıp, ikindiden sonra bu zafer, İslâm tarafına nasip oldu. Paşalar, asker ile

topluca bir yere gelip üç bin kadar kesilmiş kelle, ve iki bin kadar sağ kızılbaş, fetihnâme ile serdâra gönderildi.

Kelleler ve sağlam esirler yolda yüksek vakarlı serdârın huzuruna geldikte siyaset fermanı icabı olarak, ol yakalananların dahi mukaddes harp kılıcı ile kelleleri kesildi.

«Kıyma mene men bir ocak oğluyem!»

Lâtifesi o zamandan kaldı.

Serdârın ordusunda Ramazanın on dördünde sipahi tâifesi zahire ve ikişer kat ulûfe isteğiyle toplanıp baş kaldırıp, bu kadar askere beşer kile zahire verilmek mümkün olmayıp hazinede dahi sıkıntı olmakla paşa şaşırdı. Aklı erenlerin aracılığı ile toptan altı bölüğe (S.B.), nefer başına ikişer akçe terakki ve bir ulûfe verilmekle fitneleri sükûnet buldu.

Serdâr-ı âzam, Zeynel Hanın, Mihriban kalesi altında olan askere doğru geldiğini işitince, askerden tekrar bir güruh seçilmiş asker çıkarıp Zor paşa ile imdatlarına göndermiş idi.

Alaylar cenk üzere iken bunlar dahi yetişmekle, Allahın birliğine inanan askere kalb kuvveti olup Allahın inâyetiyle düşmanın mağlûbiyeti nasip oldu.

Vakar sahibi serdâr bu fetih ve zaferi yazıp İstanbul'a gönderdi. Sonra büyük alay ile göçüp Mihriban kalesi tarafına gitti. Zeynel Han cengine ait fetih yazısı İstanbul'a ulaşınca, din himayecisi Sultan ve bütün devlet büyükleri sevindiler.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki:

Zeynel Han ile olan kızılbaşlar boğazda müşavere edip Çopur Bekir dedikleri habis ki, Abazanın yarar kafadarı olmakla çok cenklerde bulundu. Osmanlunun ahvalini bilirdi, Mihriban kalesi üzerine varılmağı münasip görmeyip:

«Han'ım! Evvelâ şehr-i Zor üzerine varup Osmanlı ordusunu bertaraf edelim, şimdi onlar bu askere dayanıp kendi üzerine varacağımızdan gaafildir... Birdenbire üzerlerine varsak üstün gelürüz, sonra bunların işi kolaydır.»

Dedi. Zeynel Han, kızılbaş ihtiyarlariyle birlikte dediler ki:

«Şah Abbas toptan Kızılbaş askeri ile Bağdad altına varup Hafız paşayı bu kadar zaman kuşatıp bir iş göremedi. Biz nice edebiliriz? Bari buradakiler bize bakarak azdır, varup hakkından gelelim.»

Deyüp, Çopur Bekir'in sözünü tutmadılar. Hakikat bu idi ki, eğer Şehr-i zor üzerine gelseler idi, hal berbat olurdu. Çünkü kızılbaş askeri ileride olan güruhu bırakıp beri tarafa cür'et edecekleri tahmin edilmediğinden başka, İslâm askeri dağınık ve gafil olarak bir iki konak yer sahraya yayılmışlardı. Serdâr yanında kimse yok... Bina yapmakla meşgul ve memur olanlardan başka cenk eri yok idi. Hasılı, Allahın lûtfu olup, basiretleri bağlanıp Mihriban kalesi üzerine varıp kahr ve mağlûp oldular.

Birkaç belli başlı Hanları, iki binden fazla kızılbaş ölüm kılıcı ile ölüp, birkaç bin esirden sonra, serdârın huzurunda yıldırımlar saçan kılıç ateşi ile yanıp, başaşağı dönmüş bayrakları ve kerenay (S.B.) ve davulları muharebe meydanına dökülüp kaldı.

Sonra Zeynel Han, beş parmak denilen yerde Şâh ordusuna uluaştıkta katlolundu. Ve Hanlar hanlığı memuriyeti, Tebriz hanı Rüstem Hana verildi. Bundan sonra Acem Şâhı eğlenmeyip ol mahalden göçüp, Hemedan reâyasını önüne katıp, Kazvin'e doğru çekilip gitti.

Serdâr-ı âzamın Hemedan'a gitmesi:

Evvelce bildirildiği üzere serdâr-ı ekrem Hüsrev paşa, Şehr-i Zor kalesinin tamirini tamamlamağa gayret edip burç ve duvarlariyle, câmi ve minareleriyle gereği gibi tamamlayıp, toplar ve cebehane ve mühimmat (I.S.) ve zahire konulup, lüzumu kadar kul ve nöbetçi ve muhafız tâ-

yin olunup tamam elli üç gün ol kale işi için oturduktan sonra Ramazan ayının ikinci günü göçülüp, Mihriban'a doğru yönelinmişti ki, ikinci konakta Zeynel Han askerinin bozulduğu müjdesi ulaştı.

Altıncı konakta serdâr-ı ekrem Mihriban kalesi altına konup, ertesi günü âli divan olup, Zeynel han cenginde bulunan paşalar güruh güruh, alay alay gelip, aldıkları başları ve baş aşağı çevrilmiş alay bayrakları ve kerenayları (S. B.) ve kösleri çalarak, serdâr önünden geçirip arzettiler.

Her biri hil'at giyip, serdâr bunlara iltifatlar eyledi. Ve iki yüz kadar nefere dirlikler verildi. Doğrusu bu cenkte olan başarı, Eğri cenginde olan Allah lûtfundan aşağı değildi. Çünkü, bozgundan sonra kızılbaşlar, İslâm askerinin çadırlarına girip herkes artık ümidi kesmiş iken, Allahın inâyeti yetişip fetih ve üstünlük göründü.

Bu üstünlüğün bereketi ile İslâm askeri kuvvet buldu, kalbi metin olup, Hemedan ve Kazvin'edek gittiler.

Şah bundan sonra, vücudunu mahvedip, yüze gelmeğe takati kalmadı.

Oradan serdâr-ı ekrem kalkıp boğaza doğru gittiler. Derbent ağzında Ser-Âbad denilen konağa vardılar. Bu yollarda, evvelce söylendiği gibi Kürd emirleri ile Diyarbekir beylerbeyisi Halıcı-zâde karakola tâyin olunmuştu.

Bilhassa Kürd emirlerinden birisi ki, Hazo hâkimi Mîr-Mehmed Handır, dedelerinden ocaklık olarak memleketine sahip olup, kuvvet ve kudret sahibi olmakla üç tuğ çekip kendini diğer emirlerden yüksek tutardı.

Malûmdur ki, beylerbeyilerin dahi iki tuğu olup, Kürd emirlerinin tuğları birer, ve aralarında fazlaca muteber olanları ikişer tuğ çekerek, beylerbeyi zümresiyle beraber geçinürlerdi.

Hazo hâkimi Mehmed Hanın, vezirce muamelesi ve ululuk göstermesi ve tantanası Diyarbekir vâlisi Halıcı-zâdeye

hoş gelmeyip aralarında soğukluk ve bazı çekememezlik cihetinden düşmanlık peyda olmuştu.

Halıcı-oğlu daima Hazo hâkimi Mehmed beyi serdâra geçip:

«Bu adam, kendiliğinden vezirlik takınmıştır. Karakola gitmez, hizmet ve birlikte gönlü olmadıkça işlemez, ferman-ı şerifinize itaati istemeyerektir. Sizler bu memleketten gittikten sonra kimseye baş eğmez ve itaat etmez, başımıza belâ olur.»

Deyû koğuculuk ederdi.

Vâkıâ merkum Mehmed Han bir kibirli balaban Kürd beyi idi. Mal ve rütbe kuvveti ve adamlarının çokluğu ile nazlı olup, vezire geldikçe siyah samur feraceler (1) giyip, arkasına şatırlar (S.B.) ve çuhadarlar ve diğer vezirler kaidesi üzere maiyet adamları ile muhteşem bir şekilde gelip, korkusuzca direnmekle, sallanıp, ululuk gösterdiğinden, vezir-i âzam şüpheye düşüp, Halıcı-zâdenin sözlerinin doğruluğuna inanmıştı.

Hattâ bir gün vezir-i âzam divanda kendini azarlayıp:

«Niçin karakola tâyin olunduğun vakit tembellik edersin? Diyarbekir beylerbeyi Halıcı-zâdenin sözüne bir daha karşı geldiğini işitirsem, seni, âman vermeksizin katlederim.»

Deyû azarlamıştı.

Mehmed Han vezirin azarlamasından gücenip, Hüsrev paşanın katilliğini de bilirdi. Bir kere «katlederim!» kelimesi ağzından çıktıktan sonra elbette bir gün öldürür diye, artık emin olamayıp, değme halle vezire gelmezdi. Gelince de kürkü veya abası altında koltuk silâhı ve hançer hazır, öyle gelirdi.

O konakta yine, Mehmed Hanın kayıtsızlığına dair, Halıcı-zâde koğuculuk ettiğinden, vezir-i âzam çavuş gönderip:

---

(1) Bir nevi üstlük elbise.

«Tiz varıp Hazo hâkimini getirin!»

Dedi.

Çavuşun sür'atle gelişinden, han meseleyi duyup, yine korkusuzca vezir otağına vardı. Vezir hiddetli yine buna şiddetle azar edip:

«Cellât!»

Dediği anda, Han koltuğu altından, bu zaman için hazır ettiği hançeri çıkarıp canından geçmiş Kürd, kendini vezirin üzerine atıp, vezirin başına doğru can havliyle bir hamle eyledi. Vezir-i âzam, otak sütunu altında bir kürsü üzerine oturmuştu. Vezirin kethüdası Süleyman ağa, kendini vezirin önüne atıp, elini kılıca karşı verip, vücudunu efendisinin uğruna siper eti.

Hanın saldığı kahramanca kılıç, kethüdanın üç parmağını yere düşürdükten sonra otak sütununa uğrayıp kalemvarî, sütunu ikiye böldü. Vezir ise kendini kürsü üzerinden geriye atmıştı.

Derhal Enderun ağalarından biri Hanın arkasından gelip kıçına pehlivanca bir tekme atıp arkası üzerine düşürdü. Bir hamleye dahi fırsat vermeyip, orada hazır olanlar hançer üşürüp pâre pâre ettiler ve lâşesini otağın önüne bıraktılar.

Meğer beraberinde emektar Kürdlerden bir kaç adamı da gelmiş.. Hanlariyle otağa girip tut, kap olurusa, Han vezir-i âzama hamle edecek, bu asılacaklar dahi dal hançer Hanı muhafaza edecekler imiş.

Fakat o sırada bir anda Hanın işi bitip, bunlar hançer çıkarıncaya kadar bunları dahi parça parça edip lâşelerini taşra koydular.

Vezir adam gönderip bütün varını yoğunu zapteyledi. Defterdar Ömer efendi ki, o sırada mukabeleci idi, böyle nakleder ki:

«Çadırım bir yüksek yere düşüp serdâr otağına bakardı. Defter açıp oturmuş idim. Ansızın otak içinde halk birbirine girip kavga oldu. Sonra otak kapısını açıp dışarıya bir lâşe çıkardılar. Meğer

mezbur Hanı hançer ile pârelemişler. Bunun aslı nedir? Deyû taşrada asker dahi harekete gelip, zorba başılar at kaldırıp serdâr otağına vardılar. Meseleyi anlayınca (bu Kürdler hep hâin olurlar, bunları kırmak gerektir) deyû, maktul Hanın adamlarından orada bulunan yedi kişiyi dahi katlettiler.»

Ertesi günü göçülerek boğaza girilip «Şeyh Ayyar deresi» denilen yere kondular.

Hüsrev paşa kin ve gazabını teskin edemeyip, bu fitneyi harekete getiren Diyarbekir beylerbeyisi Halıcı-zâde Mustafa paşayı dahi getirip boynunu urdu.

Fakat, bazı akıllı kimseler dediler ki, Halıcı-zâdenin katli, sırf kin ve gayzını teskin için değil idi. Belki öldürülen Han, Kürd hâkimlerinin en meşhur eşrafından olmakla, bütün Kürd askerlerinin kalbi korkmuş ve nefret etmişti. Bu yüzden istenildiği şekilde iş görülmez oldu. O taraflarda anlardan hizmet beklenilmez ise de, eğer yüz çevirirlerse, karşı tarafa **(İranlılara)** yardım ile hiyanetlerinden serdâr endişeye düşmüştü.

Esasen öldürülen Hanı kovalayarak katlettirenin Halıcı-zâde olduğu herkesçe malûmdu. Kinini söndürmek şeklinde anın dahi katli, bütün Kürdlerin kinlerini giderecek bir sebep olacağı düşünülmüştü.

Hakikaten Halıcı-zâdenin öldürülmesinden bütün Kürdler memnun olup «Hanımıza ettiğini buldu!» dediler.

Hükümet idaresinde bu da bir zalimce harekettir.

Serdâr-ı ekerem Diyarbekir eyâletini, Sıvas beylerbeyisi Demirkazık - Halil paşaya verdi. Besni'li Ali paşa, Sıvas beylerbeyisi oldu.

Oradan göçülüp dört konaktan sonra Erdelan Hanı olan Holô Han oğlu Ahmed'in sarayı olan «Hasan-Âbad» da konuldu.

Hasan-Âbad'ın tavsifi:

Hasan-Âbad, iki tarafı alçak bayır, Kâğıthane vâdisi gibi lâtif ve geniş bir vâdi ki, ortasında Zülâl gibi (1) bir küçük nehir akar. Cennet bahçesi adlı bir saray ki, kule şeklinde dört köşe yüksek yapılmış... Önü büyük bahçe, kavaklar ve gölgeli diğer ağaçlar ile süslü bir büyük havuz ki, su bir tarafından girip, öteki tarafından çıkar gider..

Bu köşkün iki tarafı açık, köşkün tavanları altın suyu ve koyu lâcivert renkte ve kıymetli taşlarla nakşedilen, ince tel işlemeli, alt kısmının ortasında bir şişhane, oda ve köşelerinde birer dörtken kâşâne, yukarıda bir çok odalar ki, pencereleri etrafa ve bahçeye bakar, biribirinin üstünde üç tabaka yüksekte odalar ve bunların duvarları beyaz kâfûrî mermer ve alçı ve yumurta ile yapılmış bir cins berrak ve lâtif kâğıt gibi sıvalı ki, âbâdî (2) kâğıt gibi şeffaf aynaya benzer.

Kiminin duvarları başlık gibi ince çeşitli renkler ve nakışlarla nakışlanmış, ve resimlendirilmiş, kiminde cenk ve harp tasvirleri ve kiminde çeşitli zina ve fuhuş (**fahişelik**) meclisleri tasvir olunmuş, her duvarı Erjeng'i (3) kıskandıracak rengârenk resim ve heykellerle süslü idi ki, benzerleri görülmemiştir. Sahibi, evvelce zikrolunan Ahmed Han olduğu için serdârdan korkulu olup gizlenmişti.

Yağmacı asker vardıkları gibi üşüp nakışlarını ve süslerini bozup, meclis tasvirlerini mahvedip, koparılması mümkün olmayan kapı ve ravzenleri (**pencereleri**) koparıp harap ve yebab ettiler.

---

(1) Zülâl, yumurta akı, lâtif, hafif, tatlı su.

(2) Sarımtırak renkte Cilâlı yazı kâğıdı. Vaktiyle İran, Hind ve Çin'den gelirdi. İstanbul'da da yapılırdı.

(3) Farisî ressamı Mani'nin resim albümü.

Ancak kârgir duvarları ve sütunları kaldı.

Oradan dahi göçülüp Nây-ı ser denilen köye konuldu. Sağ taraftan görünen bir kale kızılbaşlar sığınmışlardı, geçilip aslâ ehemmiyet verilmedi. Ol konakta dört gün oturulup Han Ahmed'in biraderi Mü'min Han ki, itaatli ve iltifat eder olmuştu, Pelengâh kalesini alıp, on nefer kızılbaş göndermişti. Otağ önünde boyunları uruldu. Ve Mü'min Han ol menzilden izin alıp ülkesine gitti.

Oradan dahi göçülüp Şevval ayının yirmi sekizinci günü, İran'ın en büyük şehirlerinden Hemedan'a varıldı. Buralarda çoğu ekili tarlaları birbirine bitişik, akar sulu, bağlı ve bahçeli köyler vardı. Bahar mevsimi olmakla, ekinleri yetişip asker, gök iken yedirirlerdi.

Hemedan şehrinin tavsifi:

Bu şehir, bir büyük dağın doğu kuyruğunda, tahminen Edirne kadar bir yüksek, lâtif, bağlı ve bahçeli, akar suları çok, kale ve hisarı yok.. Ekseri evleri eski kapılı, tüccar ve şehirli evleri yer yer büyük saraylar... Bahçeleri kavak ağaçlariyle saf saf süslenmiş, duvarları ekseriya resimli ve nakışlı, suyu ve havası lâtif, sahrası yemyeşil çimen, geniş ve ekili köyleri çok... Velhasıl Acem Şahları tarafından yapılmış süslü ve büyük kasırlar ki, altın yaldızlı lâtif nakışlar ile nakışlanmış ve cilâlanmış sevimli ve güzel bir şehir idi.

Evvelce kızılbaşlar, alıp götürülmesi mümkün olan mallarını alıp, göçüp taşınması zor ağırlıklarını bırakıp, şehri boşaltıp kaçmışlar idi.

İslâm askeri gelip, şehre girip köşe köşe araştırdılar. Toprak altı mağaralarında ve nice başka yerlerde gömülü hadsiz hesapsız zahire, örtü ve kap kacağa ait nice güzel eşya ve bir kısım para ve kumaş bulup yağmaladılar.

Sonra, serdârın emriyle bağ ve bahçelerini nacak ve bal-

ta ile kırıp, ağaçlarını kesip, binalarını yakıp yıkıp, şehri ateşe verdiler. Külünü göklere savurdular.

Ateşin tesir etmediği müstahkem binalar ki, alçı taşı ve tuğla ile sağlamlaştırılmıştı, bütün asker, bilhassa yeniçeriler hücum edip kazma ve külünk ve balta ile baştan başa yıkıp tak ve revaklarını (S.B.) yerle bir ettiler. İçini ve dışını, köy ve nahiyeleriyle baykuşların barınağı yaptılar.

Ormanlarında ve bazı mağaralarda buldukları gizlenmiş kızılbaşları aman vermeyip öldürdüler. Arpa, buğday ve pirinç giib pek çok zahire buldular. Fakat et için büyük sıkıntı var idi. Çünkü dört ayaklı, kesim ve nakil hayvanlarını sürüp götürmüşlerdi.

Seyyahlardan bir Horasanlı adam anlattı:

O sene başlarında ol vilâyette idim. Hemedan'da köhne bir mescit var idi ki, eski İran hakîmlerinden, değerli bir adam tarafından yapılmış... Tavanı bin sütun üzerine oturtulmuş olup, ol bin sütünun da pâyendeleri bir üstüvane üzerine tasnif olunup böylece tavan, bir sütun üzerine durgurulmuştu. Ve ona «mescid-i hezar yek-sütün — bin bir sütun mescidi» derler idi. Halk dilinde yaygın bir kanaat vardı ki, ne vakit bu mescit yıkılırsa, bu şehir de harap olur derlerdi.

Gûya mescidi yaptıran bir vakit seçip, hikmet (fizik) fenni muktazası ve hendesî haideler esası üzere öyle bir şekilde yapmış ola ki, anın yıkılmasına sebep olacak semavî sebep, tamamen ol şehrin de harap olmasına delâlet eyleye..

Nitekim ol senede ol sütun kırılıp mescit yıkıldı. Ve hemen Hüsrev paşa da Osmanlı askeri ile varıp, Hemedan harap oldu.

Hemedan sahrasında altı gün oturak edip ol havalide taş taş üzerinde bırakmayıp harap eyledi. Ve her gün aziler etraf sahra ve ormanlarını arayıp kızılbaşlardan bulduklarını bağlayıp serdârın önüne getürürlerdi. Gelenlere aman verilmeyip katlolunurdu.

Bahtiyar serdârın şöhreti bütün İran ülkesini tutup,

Aksây-ı şarkadek **(En son Şark ülkelerine kadar)** kızılbaş ülkesinde «âmansız Hüsrev Han» deyû şöhret buldu.

Zilka'denin dördünde göçülüp Kazvin niyetiyle Dergüzin'e doğru gidildi. Bütün ekili tarlalar ve köyler içinde altı konak daha şarka doğru gidilip, zilka'denin onuncu günü Dergüzin'e varıldı.

Dergüzin'in tavsifi:

Bu dahi Hemedan gibi akar sulu ve bahçeli, düz yerde bir lâtif kasabadır. Ortasında bir câmi var. Halkının çoğu sünnîdir. Üç gün oturulup, ol dahi tahrip olunup, Hemedan gibi yerle bir edildi.

Ol iki şehirden nakli ve yükletilmesi mümkün olmayan emsalsiz, nakışlı ağır keçe ve halıları, çok kıymetli parçaları ve nefis malları yığın yığın ateşe vurup mahvederlerdi.

Sonra Kazvin'e gidilmek kararlaşmış iken, ol vakit müşavere olundukta bazı bilgi sahipleri deliller göstererek haber verdiler ki, Dergüzin'den Kazvin'e on konak mesafe vardır ve bazı konaklarda su yolları yer altından geçer. Dışarıda akar su olmamakla asker sıkılmak lâzım gelür. Ol yolları kızılbaşlar yıkıp, yok edip tahrip edip ve mahsulleri yakıp, yaşanılmaz ettiklerinden, o taraflara gidilmek askeri yoracağından maada, Osmanlı ülkesinden uzaklaşmak da icap edecektir. Bu takdirde de bu kadar çok asker ile ki, sonsuz deniz gibi idi, İran viranelerinde sersem olmak iş değildir. Varıldığı takdirde ne olmak ihtimali var? **(Ne elde edilebilir?)**. Nihayet anı dahi boş bulup hemedan gibi tahrip edip yakalar...

Eli boş olarak geri dönülüp, bu kadar zahmet çekilmesi akıllı işi değildir dediler.

Sipahi tâifesi:

«Buradan Erdebil'e dönmek yeğdir, ya gelir muharebe eder, veya buğday verir, sulh oluruz.»

Dediler.

Yeniçeriler razı olmayıp:

«Hayır, Bağdad hepsinden mühimdir ve biz Bağdad'ı fethetmeğe memuruz. Bu taraflarda gezdüğümüz, vakit zayi etmektir.

Dediklerinde Reis-ül-küttap Muslu efendi dahi söze gelip:

«Pâdişah hazretlerinin emri Bağdad'ın alınmasıdır. Tamamen Acem ülkesini alsak veya tahrip etsek pâdişahımızın makbulü olmayacağı aşikârdır.»

Deyû konuşunca, Bağdad tarafına gidilmesine karar verildi.

Dergüzin'den Bağdad, serdâr konağiyle altmış konak tâyin olunup, güz mevsimi de yakın olmakla Dergüzin'den dönülüp «Beş parmak» yoluyle Bağdad'a yönelindi. Ol vakit hazinede bir miktar sıkıntı bulunmakla, asker bir miktar söylenip, yine bastırıldı. Ve tatlı vaatlerle gönülleri hoş edildi.

Serdâr-ı ekrem Hüsrev paşanın Bağdad tarafına dönüşü:

Zilka'de ayının onuncu günü göçülüp «Beş parmak» ve «Hülvan» ve «Gûh-i Ervend» beraber geçilip, aynı aym yirmi üçünde «Ser-âbâd'a» yirmi yedisinde Gec-ova'ya» varılıp zilhiccenin sekizinde «Bî-sütûn» geçilip, «Tak-ı Destan» a varıldı.

Gûh-i bîstun ve Şebdiz-i Hüsrev'in vasfı:

Burada «Dağ Deviren Ferhad» kesti deyû meşhur olan Gûh-i bîstûn ki batı tarafı bir sahra ile nihayetlenir, orada

birkaç değirmen döndürür çok soğuk su çıkar... Yüksekliği bir zira' (I.S.) kadar bir sofa üstü dağdan oyulmuş köşk kemeri... Ortasında Hüsrev ve Şirin... Taştan yontulmuş Hüsrev, at üstünde Cevşen (I.S.) giymiş... Zamanla, bazı nakışları bozulmuş ve köşkün kemerinin iki tarafında iki melek sureti yontulmuş idi.

Bu konakta beş gün ârâm (I.S.) olunup ol ormanlıkta olan acayip eserler seyredildi.

Serdârın Çemhal sahrasına varışı ve Lor hâkimi Hasan Can'ın İslâm askerine mağlûp oluşu:

Dönüş sırasında yolda, bazı yüksek dağlar başında başında bazan kızılbaş alayları görünüp bazı vakitlerde, zahire almağa giden at oğlanlarına sarkıntılık edip zarar vermek isterlerdi. Karakolda olan beyler ve asker de, uyanık bulunmakla cenge durup, baş ve dil almağa gelen melunlardan nice dil ve baş alıp Rafizîler (I.S.) kara yüzlü olmaktan kurtulamazlardı.

Konaklar geçilerek Rakka hâkimi Mîr Mehmed'in gelip itaat ettiği Dertenk sahrasına geldiler ki, meşhur ve geniş bir vilâyettir, andan göçülüp Çemhal sahrasına geldiler. Ol yerler lâristan mülkü ve Lor tâifesi, Rafizîlerin en şerirlerinden olmakla, serdâr-ı âzam ihtiyaten Rumeli beylerbeyisi Deli-Yusuf paşayı Rumeli askeriyle, Adana beylerbeyisi Suhte Sevindük paşayı askeriyle sol kola tâyin edip, Şam emir-ül-ümerâsı olan Küçük-Ahmed paşa ile, Anadolu emir-ül-ümerâsı Zor paşayı sağ kola gönderip bunlar dahi Loristan memleketine koyulup kızılbaşlara ait köy ve nahiyeleri yağma ve ele girenleri kılıca lokma ederek ve sahra ve badiyelerde olan Göçer-evli uluslarını yakıp yıkarak giderlerdi.

Meğer Lôristan ülkesinin dedelerden kalma hâkimi Lôrî Hüseyin Han ki, Acem Şâhının itimat ettiği müşiri ve Râfizî murdarlarının en rezil hınzırı idi, Acem Şâhı tarafından kendine pek çok asker koşulup **(yanına verilip)** İslâm askerine zarar vermek için gönderilmiş ve kızılbaş hanlarından birkaç namdar asker ve eyâlet sahibi Hanlar dahi beraber sekiz bin atlı ve dört bin Mazenderanlı tüfenk-endaz piyâde tâyin olunmuştu.

Ol dahi, yakın yerde dört bin atlusunu pusuya koyup, dört bin atlı ve piyâde ile sahraya dökülüp, sol kola giden Yusuf paşa askerine karşı koyma maksadiyle karşılarına çıkıp birden bire cenk ve hücuma başladılar.

Mel'unlar fazlaca tüfenk yağdırıp çok kimseyi yaraladılar. Ve nice gazi, şehitlik şerbeti içti.

Hücumları anî olmakla, İslâm askeri, ilk ağızda dağılıp sonra gayret ile toplanıp yiğitçe ol rezillere hamle edip koyun sürüsüne girmiş aç kurt gibi, ol haramzadelere kılıç koydular.

Yusuf paşa, kolundan, tüfenk kurşunu ile yaralanmıştı. Yine aldırış etmeyip askeri cenge teşvik ederdi. Kıyametten nümune bir ibret verici cenk oldu ki, yiğitlerin bağırma ve çığlıkları, at kişnemeleri, yiğit nâraları, tüfenk gümbürtüsü, durmadan kılıçların birbirine çarpışmasından çıkan sesler, mavi kubbede velveleler yarattı.

Meğer Anadolu askeriyle Zor paşa dahi gezinerek ol taraflara yakın gelmiş imiş.. Tüfenk ve cenk sesini işittiği gibi yanında olan beyler ve askere:

«Ne durursuz, şehbazlarım?!»

Deyüp, toptan at kaldırıp sür'atle harp meydanına erştiği gibi, dinç yiğitler, yıldırım gibi, düşman güruhuna koyulup hamle ettiler. Kızılbaşa kuvvetsizlik gelip bunları pusuya çektiler. Pusuda olan dört bin süvarileri dahi çıkıp

tekrar kızılbaş askeri saf bezeyip, kerenaylarını (S.B.) çalıp kavgaya başlandı.

Bu sırada birkaç yüğrük atlı, serdâra haber için seğirtip meseleyi bildirince serdâr emir eyleyip, Karaman beylerbeyisi altı bin seçme süvari ile atlanıp imdada seğirttiler.

Kızılbaş bir çok cür'et gösterip Küçük-Ahmed paşa dahi yaralandı.

İmdada gelenler yetişip yekpare hamle edip, düşmanın yüzünü çevirdiler. Kızılbaşlar kaçmağa yüz tutup, gaziler yetiştiklerini kılıçtan geçirdiler. Ve nicesini aktarıp bağladılar. Namlılarından Baba Hanı yakaladılar. Lôrî-Hüseyin Han, yakalanmağa az kalmıştı. Atı yöğrük olmakla canını kurtardı.

Piyâde ve tüfenk-endazlarının çoğu kırılıp sağ kalanları çıplak ve sarp dağlara ki, at işlemezdi, tırmanıp kurtulanlar bu suretle kurtuldu.

Sahradan gaziler, ok ve tüfenk ile nişan alıp ol dağa kaçanların çoğunu öldürdüler.

Zilhiccenin dördüncü günü fetih ve zafer yüz gösterdi. Pazartesi günü idi. İkindi zamanı düşman mağlûp olup, sahra vücut ve kelle ile doldu.

Paşalar, kol kol alem ve sancaklarını açıp sevinç davulu çalarak, Çemhal sahrasına varıp orduy-u hümâyuna ulaştılar. Yiğit vezir (**Hüsrev paşa**) divan edip, beylerbeyiler kullu kuliyle gelip el öpüp, hil'atlar giyilip, getürdükleri kesilmiş başları ve canlı kızılbaşları arzettiler. Canlı getirilenlerin dahi başı kesildi. Kelleleri mızrak üzerine geçirilip orduyu süslediler.

Yakalanan Baba Han bir ihtiyar herifti, güzel söz söylemeğe muktedir, zarif ve nüktedan olduğundan serdâr onu söyletti. Güzel ve hoş konuşmalarından haz edip öldürmedi. Güzel söz söylemesi sebebiyle serdâra nedim (S.B.) ol-

du. Şâh ve Bağdad'a ait serdâra nice sırlar söylyip, fuzulî olarak çok iş taahhüt etti. Fakat birisinin dahi aslı çıkmadı. Hattâ Şâha adam gönderip, kendine serdârın iyiliklerini bildirip, oğlunu da yanına getirtmişti. Bir defa Hüsrev paşa anı, elçilik ile Şâha gönderdi. Varıp, yine cevap ile gelmiş idi. Hattâ, Zeynel Hanı, mağlûp olduktan sonra Şah katledip, Rüstem Hanı, Hanlar Hanı yaptığı haberini o getürdü.

Serdâr-ı âzam «Küçük Şah köprüsü» denilen geçide geldiler. Bu köprü, bir sür'atli akan su üzerine kurulmuş büyük bir köprüdür ki, Sultan Süleyman Han dahi onu geçmiş imiş.. Ol köprü geçilip «Deşt-i mâhi» ye konuldu ki, Bağdad'a otuz konaktır. Andan göçülüp, altıncı konakta «Harun-Abâd» a konuldu. O sırada Mostarî-Mustafa ağayı yeniçeri ağalığından azledip, kethüdası Süleyman ağayı ki, «Hacı Eyvad» demekle lâkaplandırılmış idi. Yeniçeri ağası eylediler.

Bu sene burada sona erdi.

Bu yollarda her gün köy ve ekili topraklar geçilip, ekinleri biçilir ve tarlalar içine konulurdu. Arpa, buğday ve pirinç çok... Herkes konağa vardıkta çadırı önünü harman edip arpa, buğday döğer ve el değirmeni ile çekip, un yapıp ekmek ve aş yaparlardı.

Bağdad'a varıncaya kadar zahireye sıkıntı olmadı. Fakat bir geyim nal, beş kuruşa, bir okka tuz iki floriye ve bir okka et yarım kuruşa ve bir okka peksimet iki kuruşa idi. Ve bir okka yağ bir altına alınmaz idi.

Donanma ahvali:

Kapudan Hasan paşa, donanma ile Akdenize gitmeği isteyip:

«Karadenizde Özü boğazında muhafızlar çoktur, deryaya çıkan fazla kazak yoktur.»

Deyû, çok mühim olan Karadeniz seferini terkedip Akdenize gitti. Çünkü vezir Hüsrev paşa Budin eyâletinden azledilmiş olup, cenk ve sulh işlerinde iyi hizmetleri olmuş olan Murteza paşayı Özü kalesi muhafazasına gönderip bir miktar muhafız asker dahi tâyin etmişti.

Bunun için kapudan paşa «Karadenizde emniyet temin edilmiştir» deyû emin olup, deniz kenarlarında olan memleketlerden ve adalardan, mal tahsil etmeği, büyük muvaffakıyet saydı.

O sırada kazak şaykaları Özü suyundan Karadenize çıkıp şehir ve kasaba ve sahillerden nice mamur evleri urup, halkını kırıp esir ve yağma ve Cengiz'in Nişabur'a yaptığı gibi türlü hâsârat (I.S.) edip nice yerleri tahrip ve halkını katl ve işkence ile azap verip, ağır bahalara kesip, büyük bir belâ zuhur etti.

Kapudan paşa Akdenizde olduğu gibi bu taraa bakamayıp, hilekâr frenkler dahi Mısır yolu üzerinde nice gemilerimizi zapt, yağma ve esir etti.

Denizlerde olan bu belâların işitilmesi, halkın kalbini korku ile doldurdu. Bu ahval, pâdişahın kulağına ulaştıkta, kapudana gazbedip katlolunmazsa, hiç olmazsa yakalanıp cezalandırılması tabiî görünürken, aslâ azarlanmayıp, gelince hil'at giydirilerek hesapsız iltifata mazhar olduğu o zamanın ihtiyar ve genci tarafından hayretle görüldü.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki;

Adı geçen kapudan Hasan paşa, Kefalonyadan Ayamavra tarafına saldığı gece, iki pâre geminin demirleri ilişip kurtarılması için Piyâle kethüda orada kaldı. Sabahleyin o gemilerin dmeirleri kurtarıldıktan sonra Piyâle kethüda Kefalonya boğazından çıkarken yirmi dört toplu bir harp kalyonuna rast gelip zorla alıp ganimet almış olarak donanmaya gelip avını kapudana teslim etti. O tarafları gezip döndüler ve vaktinde tersaneye girdiler.

İnsaf gözü ile bakılırsa, kapudan Hasan paşa methedilecek bir vezir ve yarar bir kapudan olup, nice defa hizmet ve gazaları görünüp halk dilinden meth-ü senâsı düşmez iken, Akdenize gitmekle, Karadenizde olan rezalet için, ve kaza neticesinde Akdenizde düşman eline geçen bir iki gemi için, geçmişteki yararlığı unutulup «Niçin pâdişah katl veya azletmedi?» deyû halk arasında dedikodu olması, ibrete şâyân bir vak'adır.

İşte halk böyledir. Ufacık bir kusur için, geçmişteki bütün iyilikleri unutur.

Kenan Paşanın
Karadenize gidişi:

Karadenize Kazak eşkiyası çıkıp, Kili, İsmail, Midye ve Balcık ve Varna, Süze-bolu yalıları sahillerine zarar verdikleri pâdişah tarafından duyulunca, kapudan Hasan paşa Akdenizde bulunmakla, Karadenize dahi donanma emrolunup, vezirlerden Kenan paşa serdâr tâyin olunup, oturak ve korucu ve diğer asker tâifesindne İstanbul'da bulunanlar ve tersane neferleri, on dört pâre kadırga (I.S.) donanıp Karadenize gönderildi.

Poyraz limanına varıp Safer ayının son günü, pazar günü, uygun lodos hava ile Poyraz limanından çıkıp Manastır adasına varıp demir attılar.

Kazaklar üç yüz pâre kadar şayka olup, her şaykada ellişer Ak-kazak var imiş. Yağma ettikleri eşya ve esirleri yükletüp Sarıkamış'a doğru çekilip gitmişler... Meğer anlardan sekiz pâre şayka, ol mevkie yakın limanda yaturmuş.. Buluştukta iki taraftan tüfenk cengi olup, akşam olmakla melunlar kaçıp gece karanlığında kayboldular. Meğer korkularından bir bilinmeyen yâr dibinde gizlenmişler imiş.

Seher vakti Kenan paşa kadırgalar ile anları arayıp deryaya açıldıkta, haramzadeler yol bulup limandan çıkıp kaçmağa yüz tutunca, kadırgaların direkleri üzerinden bekçiler mel'unları görüp ardlarına düştüler.

Yetişip top ile birini batırıp top ve tüfenk yağdırdıklarında, yedi pâre şaykanın kâfirleri âman dileyip şaykaları alındı ve kendileri zincire vuruldu.

Kenan paşa bu ganimet ile dönüp, üç yüz kadar esir ve bir çok baş ile evvelce bildirilen ayın yirminci günü gelip, İstanbul'a ulaşıp, şenlikler ettiler.

Şiddetli gök gürültüsü ve yıldırım:

Bu sene zilka'desinin on dördüncü salı günü müthiş gök gürütlüsü, yağmur ve şimşek olup, fazla yıldırım düşmesinden gönüllere müthiş korku geldi. Hattâ Sultan Murad Han, Beşiktaşta merhum Sultan Ahmed Han köşkünde oturup Nef'înin hicve ait mecmuası ellerinde imiş.. Ve huzurlarında hekimbaşı Emir Çelebi de var imiş... Meclis-i hümâyuna bir müthiş yıldırım düşüp, Enderun ağaları yüzleri üzerine düşüp mecliste büyük ürküntü husule geldi.

Pâdişah hazretleri ol hiciv mecmuasını pâreleyip, Nef'î'yi azarlayıp tövbe ve istiğfara ve bol sadaka dağıtmağa başladılar. Hattâ ol asrın zariflerinden birisi Nef'î'ye tevbîhi anlatmak için, meseleyi şu beyit ile belirtmişti derler:

Beyt:

Gökten nazîre indi sihâm-ı kazâsına (1).
Nef'î diliyle uğradı Hakk'ın belâsına

Mekke-i Mükerreme ve Harem-i Şerifine sel hücumu ve beyt-i şerifin tamiri:

Kâbe-i Mükerreme'nin, zamanla bazı yerleri, eğilmeğe başlayıp, tamir edilmesi ve sağlamlaştırılması, evvelki pâdi-

(1) Sihâm-ı Kazâ, Nef'înin hicivlerinin toplandığı mecmuadır. (Kaza okları) demektir.

şahlar zamanında mühim iken, mümkün olmayıp Sultan Ahmed Han zamanında nurlu duvarları fazla eğrilip, yeniden yapılmasını arzu ettiklerinden, şeriat adamları tarafından müsaade olunmayıp ancak bir direği tamir olunmuştu.

Bu sene Şabanının on dokuzunda Mekke'nin etrafına pek fazla yağmur yağdı. Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım düştü. Devamlı yağmurlar yağıp seyl-i arim (1) gibi suyu harem-i muhtereme girip iki zira' yüksekliği bulmakla, diğer günün sonunda tamamen duvar yıkıldı. Ve naklolunur ki, gök gürültüsü ve yıldırımın şiddetinden Mekke'de bir kaç adam ölmüş..

Mekke şerifi Şerif Mes'ud mektup ile durumu devlete bildirdikte, der-i devlette Nakib-ül-eşraf olan Ankaralı Esseyyid Mehmed efendi ki, Mirza mahdum mülâzimlerinden gelme, Sofçu-Emir demekle meşhur idi, Medine mollası olup, beyt-i şerifin yeniden yapılmasına başladı.

Mısır vâlisine emir yazılıp, Mısır'ın kutuplar cezîresi malından, beyt-i şerif (Kâbe-i muazzama) yapımı için yeteri kadar mal verip, anlar tarafından dahi bir doğru adam, paranın sarfına memur edilerek gönderildi.

Seyyid Mehmed efendi dahi emir mucibince varıp, beyt-i şerifin etrafına tahta perde çevirip Kâbe binasının dört duvarı, temeline varıncaya kadar yıkılıp, esas temel olan yeşil taş göründükte, evvelce olduğu gibi yapılmasına başlanıp, dört duvarı baştan başa, eski şekli üzere yenilendi.

Diğer tamamlayıcı levazım (I.S.) da, eski şekilde tamamlandı.

Beyt-i şerifin yapımı, bununla dokuzuncu olmuştur.

Bazı İstanbul olayları:

Rebiülevvelin ilk günü ki çarşamba idi. Rumeli kadıaskeri Hasan efndi azlolunup yerine Bostan-zâde Yahya

(1) Seyl-i drim, çok eski zamanlarda Seba' şehrinin batmasına sebep olan müthiş selin adıdır.

efendi Rumeli kadı-askeri oldu. Ve Şaban ayında Bursa kazasından Benli Abdülgani efendi azlolunup yerine Ethemzâde tâyin olundu. Bu esnada Çivi-zâde Edirne'den azlolunup, Kara Çelebi-zâde Ebu'l-Fadl Mahmud efendi, yerine Edirne kadısı oldu. Ramazanda Serbendi Şeyhi efendi yerine Kürd Kasım efendi Selânik kadısı oldu. Ve yine Ramazan ayında mutbak eminliğinden defterdar olan Prevezeli Mustafa paşa ki,sertliği, kabalığı ile meşhur idi, mal toplamakta ve insanları öldürmekte pek ileri gittiği için, mal toplaması daha da kuvvetlensin diye, vezirlik de verildi.

Kalem hizmetlerini tahsildarlara ve sipahilere iltizam (S.B.) yoluyle vermek âdet olmakla peşin için haraç kâğıtlarını isteyenler arasında mezat edip bir yerin haraç kâğıdı için beş bin kuruş almak bu kere zuhur etti.

Anlatıldığı şekilde peşinini, hazine teslimi deyû alıp, ol hizmet alan kimse dahi, bu kadar bin kuruşu peşin verdiğini, kendi namına bile yazdırıp reâyayı pek fazla gücendirip vilâyet kadılarından ve başkalarından değme kimse müdafaaya muktedir olamadı. Gulâmiye adiyle bir başka büyük meblâğ da zam edip, reâya fukarasını tazyik etmekle, pek çoğunu mahv ve perişan ederlerdi.

Sözü geçen ve iş bilir kimseler, bu hallerin düzeltilmesine ehemmiyet vermeyip «Neme gerek?» derlerdi. Sipahi tâifesi faydalı hizmetleri iltizam edip (S.B.) pek çok mal kazanmak ve kabiliyetlerinden fazla menfaatler elde etmekle kuvvet bulup kimseye, âmirlere itaat etmez oldular. Bu yüzden büyük fitneler zuhura geldi. Nitekim yeri gelince yazılır.

Asker tâifesinin çok mala sahip olmasının, hazmedebileceklerinden fazla mal, para ve itibara sahip olmalarının, isyan etmelerine ve dünyanın nizamını bozacak fesatlara sebep olduğu, birinci cild kitabımızın başlangıç kısmında tafsilâtiyle yazılmıştı.

Zilka'de ayının yirmi yedinci pazartesi gecesi Bostanzâde Yahya efendi, Rumeli kadı-askerliğinden azil ve yerine Ebû Said efendi tâyin olunup, Ebussuud-zâde efendi dahi Anadolu kadı-askerliğiyle arzusuna nâil oldu.

Şeyhülislâmın hemşire-zâdesi Rızâyi-Ali Çelebi, Mısır'da vefat edip Mısır kadılığı Muid-Ahmed efendiye verildi. Kaba-Recep efendi İstanbul kadısı olup Mezâhimî-Kara Musa efendiye pâye ile Mudurnu kazası arpalık verildi.

Bu sene içinde hatıra gelen havadistendir ki;

Kayseriye şehri sancağına sahip olan İn'am-oğlu demekle tanınmış Müteseyyid (1), Şerâfet dâvası ettiği halde, ayıplanacak ahlâk ile muttasıf olmakla, Kayseriye için bir âfet olup, şarap içmek fisk ve fücur (I.S.) ve haram olan şeyleri irtikâp ederek Ramazan ayının ve diğer mübarek günlerin hürmetine riayet etmeyip, her türlü fenalıkları yapardı. Halk onun şerrinden, fisk ve fücurundan azap duyup, huzursuz olmakta idi.

Nihayet, bir seyyidin gayet güzel, ve daha sakalı bıyığı çıkmamış genç oğlunu zaptedip, validesi feryat edince, ol avreti dahi levendlerine yakalatıp fiil-i kabih eyledikte **(ayıp işi işledikte)**, bu rezaleti memleket halkı hazmedemeyip toptan ayaklanıp, mezburun **(adı geçenin)** sarayını basıp kendini katlettiler.

Bu haber yayılınca dergâh-ı âli kapıcılarından (2) Nasuh paşa-zâde teftişine gönderildi. Kayseriye'ye vardıkta : «Siz, Mirlivanızı katlettiniz!» deyû âyandan **(memleket ileri gelenlerinden)** birkaçını kalebent ve ahalisini suçlandırıp, kendi de bir çok mal aldıktan başka, devlet hazinesine yetmiş bin kuruş tahsil edip **(toplayıp)** gönderdi.

---

(1) Seyd olmadığı halde, yâni Hazret-i peygamber sülâlesine mensup olmadığı halde Seyid olduğunu iddia eden kimse.

(2) Pâdişah sarayı kapıcılarından.

Meğer Kayseriye âyan ve ulemâsından birkaç kimse, vâiz Kadı-zâde efendinin adamları olmakla, olup biteni bildirmişler, Kadı-zâde efendi ise o sırada Sultan Murad Han hazretlerinin makbulü ve pâdişah yanında itibarı olan ve sözü geçen kimse olmakla, olan işleri usulünce pâdişaha bildirdi. O sırada Nasuh paşa-oğlunun halktan topladığı yetmiş bin kuruş da İstanbul'a gelmişti. Kadı-zâde efendi:

«Bu şekilde zulüm ile toplanan malın, devlet hazinesine girmesinde uğur yoktur, ve öldürülen şahsın, öldürülmesi vâcip bir kimse olduğunda dahi şüphe yoktur. Pâdişahımı vebalden (günahtan) sakınırım..»

Deyû, Cenab-ı pâdişaha anlattı. Bunun üzerine pâdişah tarafından ol malın, kimlerden alındı ise yine onlara geri verilmesi hususunda ferman çıktı. Yetmiş bin kuruş geri gönderildi.

Fakat fukaraya pek az bir şey geri verilip, çoğunu Kadı ve şehir hâkimi, mübaşir ve vilâyet âyanı süpürüp safalandılar.

Cümâda-l-âhirede Budin eyâletinden Murteza paşa azlolunup Özü muhafazasına seraskerlik ile gönderildi. Yerine Mîr alem Acem-Hasan ağa, vezirlik ile Budin muhafızı olmuştu. Sadrâzam Hüsrev paşanın bu tâyini, ve Bosna'dan Murad paşayı azledip yerine Papas-oğlu demekle tanınmış Belineli-Mehmed paşayı Bosna eyâletine göndermesi, aklı başında olanlar tarafından beğenilmemiş, yerilmişti.

Cümâda-l-âhire ayında kaymakam Recep paşadan, pâdişahın kız kardeşi Gevher Han Sultandan bir kız çocuk dünyaya geldi. Medd-i ulyâ **(Valide sultan)** tarafından murassa' (I.S.) bir beşik gönderilip büyük sevinç oldu. Bütün devlet büyükleri Recep paşaya tebrik için varıp çeşitli, irili ufaklı cevahir hediye ederek, ta'zim ve tekrim ile hatırını hoş etitler.

Hiç bir vezire böyle doğum tebriki ve itibar yapıldığı

işitilmiş değildir. Pâdişah hazretlerinin iksirli bakışının mübarek hassası olduğu muhakkaktır.

Ve yine cümâda-l-âhire ayının yirmi altıncı günü Hüseyin paşanın oğlu, Canbulat-zâde Mustafa bey ki, pâdişah sarayının enderun kısmında idi, babası, Ciğala-zâde elinde mektul düşmüştü (öldürülmüştü), büyük Mirahorluk ile taşra çıkıp beraber çıkan yirmiye yakın gılmanın (S.B.) da kimi müteferrika (S.B.), kimi çeşnigir ve kimi bölük sipahiliği ile hatırları hoş edilmişti.

Şemsi Hanın kaçması:

Bin otuz dokuz senesi havadisindendir ki;

Evvelce Erzurum kalesi fetholunduğu sene, Kars vâlisi Köse-Safer paşanın esir ettiği Şemsi Han adındaki kızılbaşı, srdâr-ı âzam Hüsrev paşa İstanbul'a getürüp Rumelihisarı demekle tanınmış olan Boğaz-kesen kalesine hapsedip, yiyecek içecek gibi ihtiyaçlarını miriden tâyin etmişti.

Meğer, yemeklerini ve şaraplarını getiren, aslında Ermeniden dönme bir pehlivan kimse imiş.

Şarap varili içine urgan yerleştirip ol nabekâra (I.S.) ulaştırır. Şemsi Han, siyah kaba bıyıklı, sakalı kırkık ve ak, çehresi kızıl, garip suratlı bir herif idi. Kaçmak için önce sakalını uzattı, bıyıklarını boyayıp, ak sakalı göğsüne inip, Zilhicce ayının birinci günü, arkadaşları olan altı nefer kızılbaş ile, kulenin penceresini kesip ip ile aşağıya sarkarlar. Ol ip getüren münafık, meğer bir kayık, ve karşı yakada bir kaç at hazır etmiş.

Ol kayığa binip Anadolu'ya geçüp, beraber kaçarlar.

Mesele duyulunca kaymakam Recep Paşa Ases başı (S.B.) ve Subaşıyı (S.B.) tâyin edip, her tarafa adamlar gönderirler. Yolda, bunları kaçıran mel'un bir köye varıp, yem ve yiyecek almak istediği vakit, duyuulup, halk üşüp, taş

yağdırıp kolunu kırıp tutarlar. Anın vasıtasiyle Şemsi Hanı da, adamlariyle beraber yakalayıp hepsini Recep paşanın huzuruna getürdüler.

Görür ki sakalı kuşağına inmiş... Paşa:

— Niçin kaçtın?

Deyû sorunca:

— Biz tutsağız, bize düşen kaçmak, size düşen arayıp bulmaktır,

Deyû cevap verdi.

Paşa emir verdi, Yedikulede hapsettiler. Kaçmasına vasıta olan Ermeniden dönme herifi, mahpusların kaçmak için sarktığı pencereden aşağıya boğazından asıp cezasını verdiler.

Bir müddet sonra Şemsi Han, kızılbaşlara esir düşen bazı beylerle değiştirilmiştir.

Vakaayi-i Sene Erbaîn ve Elf

(Bin Kırk Senesi Olayları)
(Hicrî 1040 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1630 senesi Ağustos ayının onuncu cumartesi gününe rastlar)

Serdâr-ı âzam Hüsrev paşanın Bağdad tarafına inişi:

Muharrem ayı başlarında Hârun-Abad'tan göçülüp, Dertenk derbendinden geçilip, beş yüz yeniçeri ve Trablus-Şam beylerbeyisi Dertenk muhafazasına tâyin olunup, on beşinde Kasr-ı şîrin ve Hülvan'dan geçip ovaya inildi.

Serasker Süleyman paşa İstanbul tarafından asker ve hazine ile gelip, orduy-u hümâyuna katıldı. Musul'dan toplar gemilere konu kelekler ile mühimmat (I.S.) ve zahirelerin yola çıktığı ve Genç Osman'ın Murad suyu ile Fellüceye gelip Hille'ye hücum ettiği haber geldi. Fakat su fazlaca çekilmekle gemiler sür'atli yürümez idiler.

Diyale nehri geçilip Çubuk-Köprü ve Nu'mâniye'den, Muharremin yirmi sekizinci günü İmam-ı âzam yakınında Şat kenarında Baş-dolap denilen yere inerek, köprü yapılmasına başlandı.

Kula, ikişer mevâcip **(aylık)** ve sipahilere on kuruş gulâmiye verilip, toplar gelinceye kadar tam on iki gün ol konakta istirahat edilip, Safer ayının on ikinci günü gemiler ile yirmi kıta bal-yemez toplar gelip, taşra çıkarılıp kun-

daklarına bindirildi. Diğer cebehane ve mühimmat kelekleri dahi gelip girdiler.

Bağdad muhasarası :

Serdâr-ı âzam, İmam-ı âzam,, Kûfeli Ebû Hanîfe Radiyallahü anhın nurlu mezarlarını ziyarete varıp, câmi-i şerifinde asker ile cuma namazı kılıp, cihâryâr-i güzin (**dört halife**) adlarına ve mücahitlerin pâdişahı adına hutbe okunup evliyanın ruhlarından imdat isteyerek, ol mübarek makamda gülbank-i Muhammedî (S.B.) çekilip muhasaraya başlandı.

Muharremin yirminci günü İmam-ı âzamdan, su kenarından kalkılıp, kale yanına konuldu. Yirmi sekizinde, cumartesi günü güneş battıktan sonra metrise girildi. Ayın son günü, uğursuzluk delilleri görünen bir vakit idi. Uğurlu vakti seçmek nedir bilmez ve anlamaz bir devletlû idi. Ve hiç kimsenin ona bir şey söylemesine imkân yoktu.

İmam-ı âzam kapısı önünden Şat kenarına varıncaya kadar nakışlı kâşî ile yapılmış, Sultan Süleyman kulesine ve saraya karşı vezir-i âzam yedi badaluşka (I.S.) kurup, Rumeli askerini oraya tâyin eyledi. Bu şekilde her taraftan kol kol metrisler alınıp, beri taraftan ve «Kuşlar kalesi» nden dövmeğe başladılar.

Çok vâkarlı serdâr, Bağdad muhasarasında, bütün kudretini sarfedip, çok çalışıp, bütün metrislerden günde beşer yüz dâne atılıyordu.

İçeriden kızılbaş dahi bir an müdafaa ve uyanıklıktan hâlî olmayıp, Bağdad vâlisi Safî-Kuli Han ve evvelce İsfahan hâkimi olan namdar Acem beylerinden emîr Fettah ve emir Cemal, bütün şiddetiyle müdafaaya çalışıp, top darbesinden, surlarda gedikler açıldıkça hurmadan yapılmış zen-

biller ile toprak doldurup, duvardan daha sağlam hale getirirlerdi.

Rebiülevvelin on dokuzunda kızılbaş çıkıp, metriste cenk edip, iki taraftan çok kimse düşmekle,

«Çadırlar uzaktır, böyle vakitte imdat gelinceye kadar zaman geçer» deyû bütün çadırlar tamamen orduy-u hümâyun ile metrise yakın gelip konmak, kanuna aykırı iken, kendinden başka kimsenin fikrini beğenmeyen serdâr emredip:

«Elbette gelsünler!»

Demekle, çaresiz herkes çadırlarını kaldırıp metrisler arkasında ordu kuruldu. Uzaktan kulenin topu orduya yetişürken bu kere top altına girilip kulelerden istedikleri gibi topu kullanırlardı.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki;

Herkes çadırı önüne metris yapıp, mezarvarî çukur kazdı. Kelek tulumlarını toprak ile doldurup, yığıp arkasında mukabele defterlerini açardık ve otururduk. Gece mezara benzeyen çukurlar içinde yatardık.

Böyle iken top ile, orduda pek çok adam ve hayvan helâk oldu. Farzedelim top güllesi düşünce ol mezara benzeyen çukuru altında olan kimselerin üzerine yıkıp, bastırıp helâk ederdi.

Ruznameci Mansur efendi çerkesinde çadır altında yatarken, vurulup vefat etti.

Metrisler hisar kenarına gelmekle reziller yürüyüşten korkup geceleri de hisar duvarlarının her bedenine bir fanus asıp ve meşalelerle kaldırıp ışığın fazlalığından hısarın tepesini gündüzün ortasına döndürüp, hendek kenarında ve metrislerde ne gibi hareket olsa görünüyordu.

Rebiülevvel ayı böylece geçip, Rebiülâhırın birinci günü Kasım günü girmiş oldu. Bu ânedek on yedi yerden lâğım yürüttüler, hepsi de bulunup battal kılındı. Artık top-

rak sürmeğe mecal kalmadı. Vakit tenk **(dar)** idi. Otuz beş gün gece ve gündüz durmadan toplar atılıp, barutun alçaklığından top falyeleri (I.S.) hepsinin açılıp, yumruk sıkacak kadar genişlemişti. Hisar duvarı da hendekle bir olacak şekilde yıkılıp, Sultan Süleyman kulesinin su kenarında yarısı kadar ancak kalmıştı. Fakat adam yürüyüp geçecek kadar olmayıp ol gediği içeruden tıkamasunlar deyû, durmadan toplar vurulup ve toprak sürenler dahi hendek kenarına döküp, bir miktar hendek dolunca, artık mecal (S.B.) kalmamakla hücum tenbih olundu.

Askerin Bağdad hisarına hücumu ve muzaffer olamayışı:

Rebiülâhır ayının üçüncü günü seherden itibaren bütün asker silâhlanıp metrise gelip doldular. Biraz asker dahi gemilere binip hazır oldu. Sabah namazı kılındıktan sonra cenk boruları çalınıp «Allah Allah!» diyerek İslâm askeri hisara doğru yürüdüler.

Kızılbaşlar dahi gedik başlarında durup ok ve tüfenk ile cenk için âmâde **(hazır)** olduklarında, varan askere, hisara çıkmağa mecal olmayıp, kale yıkıntısı olan yumuşak kireç bayır gibi görünürken, asker bastıkça inip duvar yukarıda kaldı. Ve gayret edip çıkanlar dahi, yokluk diyarına dalıp, beri taraftan atılan top ve tüfenk, iki fırkadan nasibi olanı götürüp, bir saat kadar büyük cenk oldu. Sonra, kızılbaş askerleri, Vâranı defedip çıkmak mümkün olmamakla, asker dönüp metrislere girdiler.

Gemiler ile yürüyenler hisara yakın vardıkta meğer sığ yer imiş.. Gemileri oturup kımıldamağa mecal olmayıp suya döküldüler. Kurşun üzerlerine yağmur gibi yağıp eceli gelmeyen su içinde yürüyerek, çıkıp geldi.

Bu sırada Küçük Abaza, Cebecibaşı idi. Toplar önünde otururken ayağa kalkıp, geriden topçu başı toplara ateş

verince, hata neticesi olarak ensesinden top rast gelip kellesini alıp götürdü.

Genç Osman Dicle kenarında köprü üzerinde durup kale cengi ile meşguldü. Hisardan kızılbaş ok ve tüfenk ile hamle ederlerdi. Topuğuna ok dokunup yaralanınca, kenarda olmakla köprüden suya düşüp, akıntı kuvvetli olmakla toparladı. Arkadaşlarından biri, başından sarığını çözüp atıldı, Osman bey sarığın ucuna sarılıp, sahibi köprü üzerine çekerken, su kuvvetiyle Osman bey arkadaşını dahi çekip suya düşürüp dalga ve akıntı üstün gelmekle ikisi birden battılar.

Zor Murteza paşa merhum, kale duvarı altına vardıkta, bir iç oğlanına emreyledi, bayrağı kapıp duvara tırmanıp burç kenarına diktiği sırada şehit oldu. Bir diğerine dahi emredip ol dahi şehit olunca, bizzat bayrağı kendisi kapıp, hisara el erişmezdi, hançerini duvara saplayıp, hançere basıp çıkıp burç kenarına bayrağı diktiğinde göğsünden urulup ol dahi bu şekilde şehit oldu.

Sadrâzamın kara-kullukçusu, sâyis ve meşalecileri ileriye atılmışlardı. Cümlesi ayak altında kalıp öldüler. Sipahiler kâtibi Hayli efendi ileride bulunup şehit oldu.

Ağa kolundan Zor paşa, arkasından vurulup çadırına getürdüklerinde vefat etti. Serden-geçti sipahilerinden elli altmış nefer ve yeniçeriden yüz kadar nefer ve paşalar kolundan nice namdar kimseler düşüp, çok kimse yaralandı. Ahmed paşa dahi yaralanıp bir taraftan da muvaffakıyet olmadı. Kuşluk zamanı olmuştu. Asker melûl ve mahzun dönüp çadırlarına kondular.

Serdâr Hüsrev paşa, Zor paşaya acıyıp zâri zâri ağladı. «Yazık ki, Bağdad kalesi değerinde bir yiğit adam idi!» deyû pek çok acıdı.

Anadolu, Küçük-Ahmed paşaya, Şam, Mostârî Mustafa paşaya verildi.

Kaleyi zaptetmek güç olup Kasım günü dahi geçip, fetihsiz dönüş icap ettiğinden vezir-i âzam Hüsrev paşa ziyade kahırlanıp yaralı ejderha gibi sıkıntı içinde olup, yukarıda adı geçen Baba Hanı çökertip boynunu urdu.

Arnavud İskenderiyesi beyi Yakup bey «eğer ben şehit olursam, beni İmam Musâ toprağına defneylen» deyû vasiyet ettiğini serdâr duymakla «Muhakkak bu kızılbaştır!» deyû, getürüp hiddetinden katleyledi.

Meşveret ve dönüş:

Bu ayın sekizinci günü müşavere olunup:

«Bu ânedek elimizden geleni yapıp gayret ve ihtimamda (S.B.) kusur etmedik, fetih nasip olmadı. Bundan sonra oturmakta fayda yoktur. Çalışmak ise ancak bu kadar olur, hemen zahiremiz kâfi derecede iken göçülüp toptan selâmete çıkarmak gerek.. Başka türlü hareket câiz değildir.»

Deyû bu fikirde birleşip toplar çekildi. Ve metristen çıkılıp İmam-ı âzama göçüldü.

Hille'nin muhafazası için asker tâyini:

Hüsrev paşa kibirli ve inatçı kimse idi. Tecrübeye kıymet vermez, tarih görmemiş, geçmişlerin ahvalini tatkik etmemiş, kendi bildiğine gider bir adam idi.

Bir memleketin kürsüsü olmayınca, diğer tâbilerini toptan elde etmenin faydası olmadığını bilmeyip, hükümet merkezine zafer bulunmadıkça, etrafında olan ufak tefek noktalara asker koymak, düpedüz hata olduğunu anlamazdı.

Evvelâ Şehr-i Zor kalesini binâ etmekte Kürdlerin bıyık altından gülmelerine aldanıp, bu kadar zaman abes ile uğraşıp eğlenmesi kötü bir şeydi.

Bu defa dahi Arap beylerinin iyi karşılamalarına kapılıp:

«Bağdad'ın maişeti Hille ve etrafındandır. Muhafazasına asker korsanız ihtiyaç halinde yirmi otuz bin atlı ile imdat ederiz. Bu yol ile Bağdad sıkıntıya düşüp zafer mümkündür.»

Dediklerine aldanıp, Diyarbekir beylerbeyisi Halil paşaya verizlik verip bölük şartiyle bin nefer kul-oğlu ve dörder akçe terakki şartiyle bin nefer sipahi ve üç bin yeniçeri ve topçu ve cebeci vesair beyler, cümle on bin kadar asker yazıp, yirmi şâhî (top) ile Rebiülevvelin onuncu günü Hille muhafazasına gönderildi.

«Bu yapılan iş, kötü bir tedbirdir, bu kadar askeri uzak mesafeye ve şenliği yok çöl içine göndermek, hemen kırdırmaktır» deyû, herkes orduda çadırlarında söyleşürlerdi.

İmam-ı Azam merkadinin (mezarının) kisvesi dahi alınıp, bazı manevî düşünceler dolayısiyle Hille'ye gönderildi.

Askerin Musul tarafına avdeti:

«Müşavere olunup, Dicleyi geçip, Musul'a çölden gidilmek daha iyidir» denmekle, Rebiülevvel ayının on dördünde toplar ve baştan başa asker köprüden geçmeğe başlayıp alaylar ile vezir-i âzam geride kaldı. Tamam geçtiklerinde vezir dahi geçip köprüyü bozdular ve gemileri yaktılar ve İmam-ı Musâ yakınına inilip, yirmi topu atları ile çekip Musul'a ulaştırmak için altışar akçe bölük şartiyle bin nefer yazılıp atlarını koştular. Her topa bir bölük başı tâyin olunup gittiler.

Yirmi ikinci günü İmam-ı Musâ'dan göçülüp «Ak Şer'a» menziline varıldıkta karşıdan kızılbaş askeri gelip alay gösterdiler. Yenice ve Tekrit geçilip Cümâda-lûlânın üçünde

Toprakkaleye varıldı. Bölük halkına ulûfe salyanesine (S. B.) izin verildi.

Aynı ayın yedinci günü Musul'a ulaşmak müyesser olup kış mevsimi dahi gelmişti. Vezir-i âzamın mizacı bozulup (hastalanıp) Halil paşaya ettiği vaade üzerine orada kışlamak niyeti ile saraya girdi.

Bin nefer top keşan (top çeken) deftere geçip mülâzimlere hizmetler dağıtıldı. Asker dağılıp paşalar eyâletlerine gittiler. Yusuf paşa Rumeli askeriyle Urfa'ya kışlağa gönderildi. Besnili-Ali paşa Sivas askeriyle eyâletine gönderildi. Yeniçeri dahi Diyarbekir'e gidip zabitleri serdâr yanında kaldı.

Kızılbaşların Şehr-i Zor ve Dertenk kasabalarını istilâsı:

Vakta ki, Bağdad'ın fethinin mümkün olmayıp Osmanlı askerinin göçtüğü haberi Kürdistana ve Acem Şâhına ulaştı. Erdelan hâkimi Ahmed Han ki, memleketi yağma edilmişti. Zalim-Ali, kızılbaş askerinin önüne düşüp onları Dertenk'e getirdi. Bu şehrin muhafazasına memur olan Parmaksız-Mustafa paşa ve yeniçeriler, mukavemet mümkün olmamakla hisarı bırakıp Şehr-i Zor'a vardılar.

Sonra mezkûr Han Ahmed ve Hanlar Hanı otuz bin kadar kızılbaş ile Şehr-i Zor'a yönelince, bütün Kürd hanları ve aşiret şeyhleri ve daha başkaları (hüküm, galip gelenindir) deyüp kızılbaşa tâbi oldular. Ve Han Ahmed'in biraderi Mü'min Hanı tutup, sen Osmanluya içten bağlandın deyû hapsettiler.

Şehr-i Zor muhafazasında olan Arnavud oğlu Mustafa paşa ki zamanın en şecî bahadırlarından sayılırdı ve beraberinde Parmaksız-Mustafa paşa ve Abdal paşa ve Şaban paşa ve Kör hazinedar demekle tanınmış olan İbrahim paşa

ve Bekir paşa ve diğer Mustafa paşa vesair asker ve yeniçeriler meşveret edip, kızılbaşın bu suretle geldiğini ve âmansız hücum edeceklerini ve Kürd tâifesinin Osmanlılardan yüz çevirip Acemlere boyun eğdiği için onlardan bir fayda beklenemiyeceğini düşündüler. Mukavemet mümkün olamıyacağını görerek korkuya kapıldılar.

Hemen Şehr-i Zor içinde olan topları kaldırıp, önce gönderip, geldiklerinde cenk ederek Kerkük tarafına gitmeğe karar verip hisardan çıktılar. Fakat korku yüzünden, yüz çevirmeğe hazır olan askerin zapt ve raptı imkânsız olmakla, önde gidenler bir saat evvel selâmete kavuşalım deyû giden gidenin oldu.

Düşman dahi erişip paşalar ve yeniçeri ve kul-oğulları «Çınar gediği» nde toplar ile durup sıkı bir cenk eylediler.

Kızılbaş seraskeri, Arnavud oğlu Ali paşaya haber gönderip:

«Sen bir yarar ve canından geçmiş kişisin. Gel cenkten el çek. Güzel Şaha kul ol! Sana bir hanlık alıvermeği taahhüt edeyim. Sana yazıktır!» dedikte:

«Kelb Rafizîler, herzelerini yemişler!»

Deyüp cenge başlayıp yiğitçe muharebe eyledi. Görenler anlattılar.

Elinde bir hışt (**mızrak**), düşman safına at kaldırıp ok gibi hıştını fırlatıp bir kızılbaşı atından yıkardı. Sonra dal kılıç, alay içine girip beş on Rafizî (I.S.) katledip geri dönerdi. Yine bin hışt ile hücum edip düşman safını her varışta ikiye bölerdi.

Bu şekilde kendi eliyle elli kadar Rafızîyi yere düşürdü. Sair paşalar ve askerden nice yiğitler böyle hücum edip sabahtan ikindiyedek büyük cenk ettiler. İki taraftan pek çok kimse şehit oldu. Sonunda Arnavud oğlunun sağ bazusuna kurşun isabet edip, hareketten kalınca, bir iki hamleden sonra düşüp şehit oldu.

Arnavudoğlunun düştüğü (**şehit olduğu**) askerin bozul-

masına yol açtı. Diğerleri de ümidi kesip, topları çaresiz bırakıp Musul tarafına doğru kaçmağa başladılar.

Piyâde askerin çoğu o harp meydanında şehit oldu. Canı başında seğirtmeğe kaadir olanlar birer tarafa perakende olup çok az kimse başını kurtardı.

Bu korkunç haber, vezir Hüsrev paşaya geldiği vakit hasta idi. iyade gazaplanıp bu fenalık kendisinin kötü tedbiri sonucu olduğunu bildi. Fakat yine yalandan cesaret gösterdi ve inadından, bahaneyi askere buldu. Cemazilevvelin on sekizinci günü Parmaksız-Mustafa paşa, Abdal paşa ve Ömer paşa geldiklerinde üçü dahi katlolundu.

Kızılbaşlar harp meydanından dönüp Şehr-i Zor'u tekrar tahrip ettiler.

Tafsilât:

Şehr-i Zor'dan kaçıp Musul'a gelen Parmaksız-Mustafa paşa, Abdal paşa ve Ömer paşa ve Kör Hazinedar-İbrahim paşa ve Bekir paşa sadrâzamın otağına girip buluştuklarında her biri etek öpüp:

«Sultanım, bizlerden ve askerden bu hususta bir kusur ve kayıtsızlık yapılmadığına hüda alîmdir. Tetkik buyurulsun... Sözümüzün aksi çıkarsa hakkımızdan gelünsün.. Otuz bin kızılbaşın hücumu ve Kürdistan askerinin anlar tarafına geçtiği malûmdur. Bu kadar adam şehit oluncaya kadar ayak direndi.. Kaza ve kader hükmü böyle imiş... Fermân sizindir!»

Deyû pek çok ağlayıp özür dilediler. Vezir anlara hitap edip:

«Sizi burada Musul muhafazası için alıkoymak isterim. Ama ola ki, Musul'u dahi Şehr-i Zor gibi bırakıp çıkmayasız..»

Deyû kinaye eyledi. Biçareler, paşanın maksadının ne olduğunu anlayamadılar. Tekrar dua edip:

«Cenab-ı Hak sultanımın ömür ve devletini ziyade eyleye! Can bedende iken bir dahi kale bırakmak ne ihtimaldir?!»

Deyû tövbeler edip ayaklarına kapanıp eteklerini öptüler. Vezir dahi «Hil'at!» deyüp cümlesine hil'at giydirdi. Taşra çıktıklarında vezir kethüdası Macar-Ali ağa ki, Süleyman ağa yeniçeri ağası oldukta yerine vezir kethüdası olmuştu, bu paşalara «Şu yere buyurun, bir miktar nefes alın!»

Deyû bir muhtasar çadıra çağırdı.

Merhum Ali ağa ki, sekban başı olmuştur, ol vakitte muhzır ağa idi, o anlatır:

Kaçan Parmaksız-Mustafa paşa ile zikrolunan paşalar ki, vezir önünde hil'at giyip taşra çıktılar, yeniden hayat bulmuş kadar sevinip, her biri giydikleri hil'atı emniyet sığmağı gibi arkasında tutup çıkarmadılar. Ali kethüda anları muhtasar bir yere davet edip:

«Şurada azıcık eğlenip, istirahat edin!»

Dedikte, işaret üzerine içeri girdiler ve arkalarından hil'atları çıkarmayıp beraber oturdular. Ben dahi muhzır olduğum için yol göstererek içeri beraber girmiş idim. Meseleden haberim yok idi:

«Hele Allaha şükür, sahib-i devletin **(sadrâzamın)** af ve lûtfuna mazhar oldunuz» deyû teşekkür kılıklı sohbet ederken, ansızın anı gördük ki vezirin deli başısı, bir sürü ehrimeyn görünüşlü deliler ile, ellerinde yalın kılıç, sür'at ile içeri dökülüp, adları yazılan paşaları oturdukları yerde, arkalarında ol yaldızlı hil'atlar ile kılıç üşürüp pâreleyip, başlarını vücutlarından ayırdılar.

Hemen Kör hazinedar-İbrahim paşa ile Bekir paşayı incitmediler ki, henüz anların acelleri gelmemekle taş yürekli vezir anların bırakılmasını sipariş etmiş imiş..

Katlolunan paşaların cesetlerini sürüyüp çadır kapısına görenlere ibret olsun için bıraktılar.

Meğer Mustafa paşa, ol dar yerden canını kurtarıp, atı hazır olmakla binip kaçmış... Fakat, eceli gelmişti, onun

kaçtığından vezir Hüsrev paşa haberdar olunca, Kör hazinedar ona yetişip «Her halde kellesini getüre!» deyû emir eyledi. O dahi, adamlarından bir güruh ile mezbur Mustafa paşayı takibe koşup Şat suyunu geçmek isterken yetişip katledip, kesilmiş başını vezirin önüne getirdi.

Vezir ol mahalde Trablusşam eyâletini Çerkes Dilâver paşaya verdi. Merkum Dilâver paşa, ümerânın hayırlılarından aklı başında bir adam idi. Kendi anlatıp der ki:

Çerkes diyarından bir kamçı ve bir kaltaklı bargir ile çıkıp, sipahi zümresine katıldım. Daha sonra birkaç defa ağır hizmetler ve itibarlı memuriyetler yapıp, bir miktar mala nâil oldum. Sonra Türkmen voyvodalığından, Cenab-ı Hak büyük genişlik verip, sipahi oğlanları ağalığına dahi sahip olup, Kayseriyede oturup evlenmiş idim. O sırada yirmi yaşında bir nevcivan oğlum dahi vefat ettiğinden arka verdiğim kuvvet kırıldığından, artık memuriyete de hevesim kalmadı. Maksadım bu idi ki, mal, mülk, gelir olarak Cenab-ı Hak ne ihsan etmiş ise anınla geçinip, kanaat ederek bir kenarda ömrümü geçürem.

O sırada vezir davet edip, Trablus Şam eyâletini teklif etti. Ben dahi, oğlum sebebiyle gönlüm kırık olduğunu söyleyip, çekindim ve istifa ettim.

Ol gün çadırıma geldim. Bir kere daha aynı teklifte bulundu. Ben de mazeretlerimi söyleyerek yine aynı şekilde kabul etmedim. Yine çadırıma geldim.

O gün, yukarıda adı yazılı paşaları idam etti. Ol geçe, hatırı sayılır vezirlerden birisi ki, aramızda dostluk ve eski hukuk vardı, bana haber gönderip demiş ki:

«Sahib-i devlet (sadrâzam) bir tenha zamanında sizin adınızı anıp, elbette Trablus-u Dilâver ağaya vermek isterim. Kaç kere teklif ettim, mazeret göstererek kabul etmedi. Yarın yine teklif ederim, yin reddederse artık ona kıyarım, deyû yemin etmiştir. Sakın gaafil olmayasız. Yarın adı geçen eyâleti size teklif etse gerektir. Kabul etmemezlik etmeyesiz ki, canı tehlikeye koymak anlaşılır şey değildir.»

Demiş.

Sabahleyin yine otağda vezirin selâmına hazır oldum. Vezir ikram etti ve oturmamı teklif etti. Ben dahi oturdum. Vezir kendi dizleri üzerine altın yaldızlı bir yorgan bürümüş, bize hitap edip:

«Dilâver ağa... Gel sana Trablus eyâletini vereyim. Kabul etmemene sebep nedir? Seni, istediğimizden, memuriyet teklif ederiz, hele şimdi bunu kabul eyle!»

Deyû sözler söyledi.

Ben de cevap olarak baş kaldırıp:

«Devletlû sultanımın, Cenab-ı Hak ömür ve devletini uzun eyleye... Bunca kaygu ve musibetten başka, insanlık zarureti ile mücahitlerin selâmeti için muharebeden veya herhangi bir hizmetten çekinmek elbette mümkün dğildir. Sultanımın heybetini ve kudertini, otağınızın kapısında yatanlardan anlamışımdır. Korkarım.»

Dedim.

Çünkü daha evvel öldürülen paşalar toprağa ve kana bulanmış olarak yatıyorlardı. Böyle dediğimde vezir söze başlayıp:

«Dilâver ağa... Yok yok, biz seni onlar gibi can pazarına gönderip zayi mi etmek için hükümet veririz? Belki devlet işlerinde fikir ve tecrübe sahibi olduğun için sana memuriyet veririz ki, pâdişahın devletine hizmet eylesin!»

Deyû buyurdu.

Ben dahi bu tatlı sözlere karşı dizlerine sardığı yorganın kenarını öpüp geri durduğumda, bu duruşum kabul olunup tebessüm ederek:

— Otur aşağı, paşa kardaş!

Dedi.

Çün «Paşa» kelimesiyle hitap etti. Bildim ki arzusuna karar vermiştir ve muhalefete mecal kalmadı. Kalktım. Ol

saat hil'at emreyledi. Giyip el öptüm. Trablus eyâleti menşurunu (I.S.) yazıp verdi.

Serdâr Musul'da bir şekilde oturup, birkaç gün geçti. Asker cümle gidip, vezir-i âzamın yanında ancak divan ehli ve bölük zabitleri kalmıştı. Anlar dahi şehre girip taşrada kimse kalmadı.

Şah Safî'nin Hille'yi istilâ etmesi:

Bu sırada Şah Bağdad'a gelip Hille muhasarası için topları çıkarıp gitmek üzeredir, deyû haber gelmiş, serdâr için yalnız Musul'da oturmak câiz görülmeyip Mardin'e yönelmek lâzım gelmiş idi. Evvelce Hille'den bildiriler gelip «Şâhın üzerimize gelmesi mukarrerdir» deyû imdat istediklerinde Şam beylerbeyisi Kör Hazinedar İbrahim paşa gönderilmişti. Tekrar feryat yazıları geldiktê Halep beylerbeyisi Nogay paşa imdada yetişmek ferman olundu. Karaman beyler beyisi ve Adana paşası dahi memur olup cümlesi Fellûce semtinde yirmişer otuzar kendi adamlariyle bir araya gelip:

«Askerimiz yok, ağır asker üzerine nice varalım?»

Deyû varmağı münasip görmediler.

Şah dahi Fırat suyu üzerine köprü kurup, toplarla geçip Hille'yi muhasara etti. Halil paşa evvelce Hille hisarının duvar ve etraflarını cümle tamir etmişti. Aslında kale olmayıp varoş şeklinde bir çürük duvar idi. Gaziler müdafaa maksadiyle durup gece ve gündüz döğüştüler. Kızılbaş dahi toplar ile metrise girip, toprak sürüp, üç ay durmadan gayret ettiler. Arada duvar kalmayıp dört yerden toprak sürülüp şehre havale oldu.

İçeriden bazı çuvallar ve zenbilleri metris edip döğüşürlerdi. Halil paşa nice defa çıkıp, kızılbaşlar askerine hücumlar ve dilâverlikler etmişti. Sonradan imdat yetişmeyip, Arap askerinden daha imdat fayda olmayıp bir tarafa çekilip seyirci oldu.

Gaziler çoğu zaman cenkte düşüp barut, kurşun ve zahire dahi tükenip, şehri muhafazaya takat kalmadıktan başka, tamamen İran askeri gelip toplar ile muhasara eyleyen Acem Şâhına, birkaç beylerbeyinin ol kadar asker ile mukavemet etmesi mümkün değil iken yine Halil paşa büyük bir gayretle dayanıp son dakikaya kadar cenk ve cidalda kusur etmedi. Sonra çaresizlik görününce, bütün adamlariyle hellâlaşıp: «Ya ölüm, ya kurtuluş!» deyüp, bütün adamlariyle hazır olup, bir gece birdenbire çıkıp kendini kızılbaş ordusuna urup, döğüşerek söküp çıktı. Ve çöle düşüp, Mustafa paşa ile selâmete erişti. Kızılbaşlar vire ile (I.S.) şehre girip zaptettiler ve buldukları sünnîleri katl ve kimini esir edip İsfahan'a beraber götürdüler.

Halil paşa Halep semtine revâne olup Şehr-i Zor'dan çıkan ve orduya gelen paşaların vezirin kahrı ile ne zor bir belâya uğradıklarını işitmişti. Anın için serdârın yanına uğramayıp, yan çizip Haleb'e doğru gitti.

Serdâr-ı âzam ol tarafa gittiğini işitip, bir namdar vezir olmakla Erzurum eyâletini verdi. Halil paşa dahi, emir geldiği gibi Erzurum memuriyetine gitti.

Hille'den vire ile çıkıp izin ile Musul'a gelen asker, piyade ve çıplak gelip vezir ordusuna ulaştıkta dörder akçe terakki istediler ve aldılar.

Arap emîri Ebû Rîş-oğlu Müdlec'in öldürülmesi:

Bâdiye Araplarının emîri Ebû-Rîş-oğlu Müdlec ki, uzun zamandan beri Arap emiri idi, Bağdad ve Musul taraflarındaki bedevilerin hepsi onun eli altında olup, kendi de Kürd beyleri gibi «Allah üstün gelene yardım etsin!» deyüp fesatçılıktan geri kalmaz, kâh kızılbaşlara, kâh Osmanlılara itaat eder görünerek münafıklıkla geçinürdü. Hafız paşa Bağdad'a sefer ettiği sene, kızılbaşa tâbi olmakla suç işlemişti.

Bu defa Hüsrev paşanın müthiş saldırışından ve kudretinin korkusundan diğer itaat eden Kürdler gibi o dahi boyun eğmişti. Bu defa, Bağdad fethi mümkün olmayıp, kızılbaşların Hille ve Şehr-i Zor'u istilâ etmeleri, Hüsrev paşanın kudret ve ceberrûtuna (S.B.), görünüşt egevşeklik gelince, münafıklık gerdanını, inkıyat (S.B.) kemendinden çıkardığı **(yâni itaatten vaz geçtiği)** vezir-i âzamın malûmu olunca, kökünü kazımak için harekete geçip askerden bir topluluk gönderdi. Varıp ülkesini yağma edip, ele giren adamlarını kılıçtan geçirip, Müdlec, kendi adamlariyle kaçtı. Kaçma sırasında atından düşüp boynu üzülüp öldü.

Araplar âman dileyip, boyun eğdiler.

Ol tâifeye elbette bir emîr lâzım olduğundan vezir-i âzam Arapların emîrliğini, evvelce Sultan Ahmed Han devrinde Mısır beylerbeyisi olan Ahmed paşa ile düşmanlık edip sonra itaat eden Feyyaz adındaki Arap emîrinin oğlu Emîr Saîd'e verip, getürüp ol taraflara emîr yaptı.

Serdâr Hüsrev Paşanın
Musul'dan Mardin tarafına gidişi
ve Musul kalesinin tamiri:

Serdâr Hüsrev paşa bu sefr sırasında, tecrübesizlik, ve bilgi azlığından dolayı boş şeylerle uğraşarak vakit zayi etmekle Bağdad'ın fethinde muvaffak olamadığı gibi, askerin ve paşaların en şöhretlilerini öldürdü, kimini düşmana kırdırdı, geride kalanları da kendi öldürüp, kan dökmekte pek çok israf eyledi.

«Her yükselişin bir alçalışı vardır» sözü anlamınca, Hüsrev paşanın da devleti, gerilemeğe yüz tutmuştu. Musuldan Mardin'e gitmeğe karar verip, Diyarbekir mansıbını Tayyar-Mehmed paşaya verip, Musul hisarının yenilenmesine ve tamirine memur etti. Musul ve o havalinin hudut muhafazasına tâyin etti. Kendisi dahi Cümâda'l-âhirenin on

sekizinde Musul'dan göçüp Sancar, Hâtûniye ve Çakır-pazarı üzerinden bu ayın son gününde Mardin kalesine varıp evlere girdi.

Şaban ayının altısında Recce mevâcibi (S.B.) verilip tekrar Musul kalesinin yapılması için Bekir paşaya ve Seyyid Hana mühimmat hükümleri gönderildi ki, Dicle kenarında Piç-Ali'ye varıncaya kadar şehri kale içine alıp, harap olan hisar üzerine yapalar... Çünkü Musul'un ancak iç hisarı kalıp taşrası harabe idi. Hafız paşa senesinden sonra bir varoş (I.S.) çekilmişti. Lâkin o kadar sağlam değil idi. Reha ve Diyarbekir eyâletinden naccarlar **(dülger, marangoz)** sürülüp, ilkbaharda başladılar. Ve plânlandığı şekilde büyük kuleler ile sağlam ve müstahkem yaptılar. İç hisarı ve şehri tamamen içeruye alıp tekmil ettiler.

Hüsrev paşanın fikri ve arz ve telhis: (I.S.)

Sadrâzam Hüsrev paşa İstanbul'a arz ve telhis (I.S.) gönderip, işbu fikri bildirdi ki, tekrar sefer-i hümâyun tedariki görülüp mühimmat, askere ulûfe ve zahire için hazine gönderildikten sonra otuz bin kadar Tatar askeri gönderilmesini istemiş, Adana ve Maraş eyâletlerine camus satın alınması için adamlar göndermiştir.

İlkbaharda İstanbul'dan Tatar Hanı tarafına kapıcı başı gönderilip gemiler ile Samsun'a Tatar askerini geçürmek hususunda hatt-ı hümâyun varınca, birkaç bin Tatar askeri ile bir Mirza **(Tatar beyi)** tâyin edilerek gönderildi.

Şevval ayının yirmi birinde İstanbul'dan iki yüz yük akçe ve cizye defterleri gelip Mardin'de dağıtıldı.

Tam ay tutulması:

Şevval ayının on dördüncü gecesi akşamdan sonra serdâr Mardin'de idi. Ay, kararmağa başlayıp beş saat kadar bir zaman tam ay tutulması oldu.

Zilka'de ayının beşinci günü vezir-i âzam Mardin'den çıkıp cirid meydanında otağa indi. Birkaç gün geçtikten sonra bu ayın ortalarına doğru aşağı Koçhisar sahrasına konup, gelecek senede Diyarbekir'e dönünceye kadar, gelecek Tatar skerini bekleyip oturdu.

Yusuf paşa Rumeli askeri ile gelip Halep ve Anadolu askerleri dahi geldiklerinden, Musul'a memur olup gittiler. Bütün gelen cebehane ve mühimmat ve topçu ve cebeci de Musul'a gönderilip orada büyük topluluk oldu.

Zilhicce ayında Sipahiler baş kaldırıp vezir adamlarından Abazalı bir solak zulüm etmiştir, deyû katlettirdiler.

Deniz ahvali:

Kapudan Canbulat-zâde Mustafa paşa, donanma ile Akdenize çıkıp Payas'a mühimmat ve cebehane götürdü. On dört kadırga içinde bin nefer cebeci ve topçu ile Ramazanın yirmi beşinde Karadenize gönderildi. Yirmi bin kadar Tatar askeri gemilere dolup Samsun'a geçtiler. Ve sabık kapudan Hasan paşa, Rumeli tarafına asker sürmeğe gitti.

Menhus Rus küffârı ile
Tatar ahvali:

Bundan evvel Canbek-Giray Kırım tahtına oturmuş ve Kantemir dahi Nogay oymağından kendi kavmine emîr ve muhafazacı olup, Mehmed-Giray ölmüş ve Şahin-Giray rezil olmuştu.

Tatar tâifelerine Canbek-Giray akın buyurup Kırım ve Kefe Tatariyle kardeşi Kalgay Sultan (veliaht) bir taraftan Nogay Tatarından kendi aşiretiyle, Kantemir bir taraftan ve yine Kantemir akrabalarından olan namdar Emîr Selman Şah Mirza, bir güruh ile bir taraftan Rus memleketine akın ve usulleri gereğince gece baskını yapıp, Rus mem-

leketlerini tâlân ettiler. Erkeklerini katl ve kadınlarını esir edip, pek çok ganimet ile döndüklerinde, meğer Rus mel'unları yer yer pusu ve tabur trtip etmişlerdi. Kalgay Sultanın **(veliaht)** üzerine pusu açıp muhkem savaş olup Tatar mağlûp oldu. Rus küffârı onların ellerindeki ganimeti geri alıp Kalgay Sultan yenilerek kaçtı.

Kantemir kırk bin kadar Tatar ile ganimet almış olarak gelirken, küffâr, eski kinlerini söndürebilmek için anın dahi yoluna büyük asker bağlayıp cenge hazır olmuşlardı. Karşılaştıkları vakit, müthiş cenk ve kavga olup, Tatar zümresi bir miktar zedelendi. Kâfirler dayanıp tüfenk yağdırmakla nicesi şehit oldu. Nice de yakalandı. Kantemir oğullarından biri şehit düştü. Ama Kantemir yiğitlik hakkını verip nice yüz kâfiri yerlere serip, yine kendisi geride kalan asker ile selâmete çıktı.

Bu sebepten Tatara bir nevi gevşeklik gelmişti. Ama Selman Şah Mirza aldığı ganimetlerle döndü.

Tatar Hanı hiddete kapılıp, düşmandan intikam almak için sefer tedarikine meşgul oldu.

Bu mesele, bin otuz dokuz senesinde hatıra gelip, Tatarlar, küffâra karşı gazaya hazırlanırken, bu sene de atebe-i âliyyeden **(pâdişah katından)** hatt-ı hümâyun gidip Şark **(doğu)** seferine Tatar askeri de memur olmakla, düşündükleri geri bırakıldı.

Vâkıâ uğursuz Rusa yine nice akınlar ederek intikamlar almışlardır. Fakat bu uğurlu senede, Şark seferi maksatlarını geciktirmiş oldu.

Çok geçmeyip büyük felâket ve müthiş fitne meydana çıkıp Şark **(doğu)** seferi dahi geciktirildi.

Leh küffâriyle sulhun yenilenmesi:

Özü muhafazasında olan serdâr Murtaza paşa, bu sene içinde Leh vilâyeti serdârlariyle barış akteyleyip, baş Hat-

man tarafından cevapname ile İstanbul'a gönderdi. Bu sulh şartları yedi tane idi:

Birinci madde: Kazakların oturdukları adalara birer güvenilir adamlar tâyin edip kazakları oradan çıkartmak.

İkinci madde: İçeride esir olan Tatarlardan Sultanı İstanbul'a göndermek,

Üçüncü madde: Vârân Ali ağa eğlenmeyip, kazakların adadan çıktığını görmek,

Dördüncü madde: İki taraftan asker dağılıp, elçi geldikten sonra toplantı olmamak,

Beşinci madde: Kırım Hanı tarafına, evvelce olduğu gibi vergi verilmek,

Altıncı madde: Beri taraftan Tatar zaptolunmak,

Yedinci madde: Leh vilâyetine zarar olmamak için Kantemir ve İtmir ve Ovak Mirza ve Akkerman ahalisine tenbih oluna.

Deyû, Safer ayının birinde yazıldı. Ve adı geçen mirzaların itaati tescil edildi.

Avusturya küffârı ile, Fransa ve İsveç'in cengi:

Fransa pâdişahı olan Üçüncü Ludvikus bundan evvel imparator olmak isteyip, imparator tâyin eyleyen yedi kral ki, anlara elektör derler, ve Nemçe dukalarından her biri bir memleket sahibidir, anlardan ikisini Fransa kralı kendi tarafına döndürüp, ol asırda imparator olan, şimdiki Ferdinandus'un babası, kendi hayatında oğlunu Çâsar **(imparator)** tâyin ettirdi.

Sonradan bu elektörler (1), bu tâyin gönül rızasiyle olmadı, bize haber eylemedi dediler. Fransa pâdişahı cenge kalkıp, sulhu bozdu. Ve, imparator, «kanuna aykırı hareket

(1) İmparatoru seçmek hakkına malik olan beyler.

etmekle suçlanmıştır» deyû İsveç ile birleşti. Zira kanunları, imparator hayatta iken Kayser tâyin olunmayıp ve elektörlerin rızalariyle olmak idi.

Halen İspanya kralı olan Dördüncü Filbos (Filip) vâkıâ Fransa kralının dayısı olup, aralarında sulh vardı, lâkin İspanya kralları Nemçe gibi Avusturya ocağından olmakla imparator tarafını tuttu. Fransa pâdişahı da İsveç kralını cenge teşvik ve davet etti, ve ona asker gönderdi.

İsveç dahi kırk elli bin asker ile şimalden (Kuzeyden) deniz kenarlarında Nemçenin (Avusturya'nın) Pomeranya iskelesine gelip ol diyârda Pomeranyalılar İsveç'e tâbi olup Nemçe askeriyle nice cenkler ettiler ve Pomeranya memleketlerini ellerine geçirdiler.

Nemçe âciz kalıp, askerleri arasından elli altmış kadar nefer ahid ve ittifak edip, mezbur kralı katle çıkıp «İşimizi bitirmeyince belimizden kılıcımızı çözmeziz» deyû gittiler.

Kılıklarını değiştirmek suretiyle varıp adı geçen kralı asker içinde gezerken kurşunla katlettiler. Fakat onun ölümüyle askeri dağılmayıp milâdî 1649 senesine varıncaya kadar harplere devam olundu ki hicretin 1609 senesine gelinceye kadar boğuştular.

Nemçe, anların hücumundan çok sıkılıp zayıf olmuştu. Bir taraftan Fransa ve bir taraftan İsveç ve Cermanya memleketi içinde Hasya ülkesinin halkı dahi isyan ve baş kaldırmakla çaresiz kalıp, sonunda Pomeranya ülkesi İsveç'in ve Hasya ülkesi Fransa'nın olmak üzere sulha mecbur oldu. Ve başvurup o şekil üzere barış eylediler.

Hasan paşanın Karadeniz gazası ve asker sevkederken vefatı:

Kapudan Hasan paşa bin yüz dokuz senesi aylarında donanmay-ı hümâyunla Rus gazası için Karadenize gidip Kili'ye varınca Özü muhafızı Murteza paşa gelip kapudan

paşaya ulaştı. Hasan paşa ana hil'at giydirip, kâfirden alınmış dört dil getürmüştü. Kapudan paşa ana (Murteza paşaya) riayet edip dilleri demire vurdurdu. Orada Kantemir dahi gelip bir dil (esir) getirip el öptü.

Hasan paşa hazretleri ona dahi hil'at giydirip, hatırını hoş eyledikten sonra buyurdu. Dilleri huzuruna getirip söyletti ve salıvermek şartiyle söyletti. Diller de, yirmi beş pâre şayka (I.S) ile kazarak tâifesi oraya yakın sazlıkta yattıklarınını bildirdiler ve kılavuzluğunu yapmağı taahhüt ettiler. Paşa hazretleri dahi anları salıverdi.

Murteza paşa ve Kantemir men ettiler. Paşa dinlemeyip salıverdi.

Ertesi gün ol kâfirlerden biri gelip, kâfirin gaflet içinde olduğunu haber verdi. Kapudan paşa birkaç kaliteyi (S.B.), ol kâfirin öncülüğü ile gönderdi. Ol sazlıkta olan kazakları bastılar. Mel'unlar şaykalarına girmeğe vakit bulamayıp gaziler tüfenk yağdırıp hatmanlarını düşürüp çoğunu kılıçtan geçürdüler. Kalanları âman dileyip, yedi sekiz yüz kadar kazağı demire vurup, yirmi beş şaykayı (I.S) yedeğine alıp, salimen ve ganimet alınmış olarak geldiler.

Kapudan paşa dahi Özü kalesini yapıp ve tamir edip hudut işlerini düzelttikten sonra İstanbul'a döndü. Bu senenin safer ayı sonunda boğazdan gelip şenlikler ile tersane-i âmireye (S.B.) ulaştı.

Bu sefer esnasında müşarünileyh (adı geçen) Hasan paşa cihan pâdişahının kız kardeşi Fatma Sultanı alıp damat olmakla, Recep paşa kaymakamlık mansıbını kendinden almak vehmine düşüp Hasan paşaya bedhah oldu (1).

Hasan paşanın kapı kethüdası Konevî (Konyalı) - Abdülfettah ağa ki, Saraç-zâde demekle tanınmıştır ve Koca-Murad paşa fermaniyle boğulan Saraç-zâde kan dökücü Ahmed beyin küçük biraderidir, paşasına hiyanet hususuna

(1) Fenalığını istemek...

aracılık etmekle, iş aksine dönüp, hattâ Hasan paşa Özü altında Murteza paşanın kendine kötülük yapmak istediğini hissetmekle yakalayıp öldürmek istemişti. Fakat Murteza paşa basiretli (S.B.) adam olmakla hilesine düşmeyip daha önce Ak-kerman tarafına kaçmıştı.

Vaktâ ki Hasan paşa İstanbul'a geldi, Recep paşa, kendi mansıbını muhafaza için onu azlettirmeğe paçaları sıvayıp pâdişaha onun hakkında koğuculuk etmişti.

O senenin Rebiülevvelinin on ikinci günü ki, pazar günü idi, Sultan Ahmed câmiinde mevlid-i şerif cemiyeti olup bütün vezirler, vükelâ, âyan ve ulemâ orada hazır olup, pâdişah hazretleri dahi gelip, şeker ve şerbet dağıtıldı. O gün, Recep paşanın düzenleri işleyip, Hasan paşa kapudanlıktan azlolundu. Yerine, Canbulat-zâde Mustafa paşa, büyük mirahorluktan kapudan oldu.

Mezbur (adı geçen) Mustafa paşa, Canbulat oğlu Hüseyin paşanın oğludur. Ciğala-zâde Sinan paşa anı, Acem serhaddinde katletmişti. Merhum (adı geçen) Mustafa paşa, ilimlerden ve ince sanatlardan çok hünerlere sahip ve çoğunda maharetli, bilhassa hüsn-ü hat (güzel yazı) ve saat yapmak ve şiir ve güzel yazıya ait inceliklere vâkıf idi. Âlemin kendisine sığındığı pâdişah hazretlerinin iltifatları ile kapudanlık rütbesine nâil oldular.

Bu kere Hasan paşa dahi damat olmakla, elinin boşa çıkması münasip görülmeyip, Budin eyâleti ile İstanbul'dan taşra çıkarıp, sonra Budin'i başkasına verip kendini Rumelide asker sevketmeğe memur ettiler. O dahi sipahileri sevk ederek ve askeri çoğaltarak Yenişehir'e varıp, oradan kalkıp Tırhale'ye giderken «Doğan köprüsü» denilen yere indiği vakit hummadan vefat etti. Bazıları, Recep paşa tarafından zehirlendiğini söylerler. Doğrusu Allaha malûmdur.

Orada ölüsünü yıkayıp, nâşını yararak ve taaffüne (kokmağa) mâni olan zift gibi maddelerle tılâ edip (sıvayıp) tabutunu İstanbul'a getürüp, Gedikpaşa mahallesinde yaptırdığı mektep yakınında gömdüler.

Değerli hizmetler yapmış, fikir sahibi bir vezir idi.

Azmî-zâde Hâletî Efendinin vefatı:

Kadı-askerlerden, Azmî lâkabını almış olan Pîr-Mehmed efendinin oğlu Mustafa efendidir. Dokuz yüz yetmiş yedide doğup, çeşitli fenleri tahsilden sonra Hoca Sadüddin efendiden mülâzim **(asistan)** ve müderris, ve önce kırk akçe ile Hoca Hatûn medresesinde meclisin reisi olup bin beşte Sahn'a geldi (S.B.) On birde Dımışk-ı Şam, sonra Mısır kadısı oldu.

Hoca Key-İbrahim paşa Mısır askerinin hücumu ile şehit olunca bunlar kaymakam kaldı. On beşte Bursa kadısı iken, Kalender-oğlu muhasara eyledi. Yirmide Edirne kadılığı verilip meçhul bir kadıyı azarlamakla Şam'a nakl olundu. Yirmi üçte İstanbul kadısı olup, yirmi yedide tekrar Mısır kadılığı verildi. Otuz ikide Anadolu kadı-askeri olup, otuz yedide Rumeli kadı-askeri oldu.

Bin kırk Şabanının yirmi altıncı günü intikal edip **(öbür dünyaya göçüp)** «Sofular çarşısı» yakınında evi önünde gömüldü.

(Rûh-i pâkine dembedem rahmet) mısraı, vefat tarihidir. **(temiz rûhuna durmadan rahmet.)**

Mahlası Naci olan Hüseyin Kürdî, bu tarihi söyleyip mezar taşına kazıldı.

İsteğine ulaşamamış olan molla, çok fenleri kavramış olan, mütalâa ve müzakereye devam eden, şiir ve düzgün yazı yazmakta, şuarây-ı rum'un üstadı idi.

Yazdığı eserlerden Dürer ve Menar hâşiyesi ve muğanniy-ül-lebîbe şerhi ve tefsir ve hedâye ve miftaha ta'likaları (1) ve mürettep ve mükemmel Dîvânı (S.B.) ve müdevven

(1) Ta'lika, bir eserin açıklanması olarak kenarına veya ayrıca eser olarak yazılan not.

(S.B.) rübâiyâtı (S.B.) ve münşeâtı (S.B.) vardır. Hepsi de makbul ve mûteber eserlerdir.

Tarikat yolunda nice müşküllere uğrayıp kâh kâh «Ah» ederlerdi ve «Dünyada ilim ve hünerin, zarardan başka eseri görülmedi, her pâyede çelikten bir dağ, murad yolunu kapar» derlerdi. Anın için bir çok şiirleri şikâyet kılıklıdır. Herkesin kanaati öyledir ki, aynı asırda yaşayanlardan belki pâye-i âşire erbâbından Kınalı-zâde Ali efendiyi geçicek, bunlar kadar uğraşmış ve kitap tetebbü etmiş molla olmaya...

Vefatları sırasında, kendi kalemleriyle tashih edilmiş üç dört bin cild değerli kitap bulundu. Allah rahmet eyleye.

Müneccim-Mehmed
Çelebinin vefatı:

İstanbul oğlanlarından olup ilk senelerinde orta hallice sağda solda dolaşıp seyahati sırasında ilm-i nücumu (yıldız ilmini) gerektiği gibi okuyup, ve riyaziyedeki bilgisini mükemmel hale getirince, Şehzâde muvakkiti oldu (S.B.).

Daha sonra zamanında eşsiz ve asrında tek, müneccimlerin reisi ve göklerin esrarına emin olmuştu.

Bin kırk zilhiccesinde vefat eyledi.

Adı gecen üstad, fenninde fevkalâde mâhir, meşhur ve sanatında tek, tertip ettiği takvimleri, herkesçe yol gösterici idi.

Eserlerinden Türkçe ahkâm kitabı vardır. Burçların ve yıldızların mensûbâtını ve talih ahvâlini yazmıştır. Oldukça beğenilen bir eserdir.

Sultan Ahmed hanın vefatı senesinin takviminde «İslâm pâdişahının kuvvetine...» deyû yazıp, kaf karfinin

noktasının birini kırmızı ile yazmak suretiyle işaret etmişti. Sultan Ahmed vefat ettiği vakit, ahkâmda bu mesele yok idi dediklerinde, kendisi haber vermiştir. (1).

(1) Müneccim Mehmed efendinin bu hikâyesini biraz açıklamak lâzım...

Müneccim Mehmed efendi, Sultan Ahmed'in vefatı senesinin başında takvimine, o senenin yıldız ahkâmını kaydettiği vakit, «İslâm pâdişahının kuvvetine...» diye yazmış. Sultan Ahmed vefat ettiği vakit, zamanın devlet adamları müneccim Mehmet efendiye «Senin takviminde, pâdişahın vefat edeceğini kaydetmemişsin» diye onu bilgisizlikle itham edecek olmuşlar. O da «İslâm pâdişahının kuvvetine...» cümlesindeki (K) harfinin, iki noktasından birisini kırmızı mürekkeple yazdığını göstererek hak kazanmıştır. Çünkü o cümledeki (K) harfinin bir noktası silinirse, (İslâm pâdişahının fevtine...» yâni «ölümüne...» demiş olmaktadır.

Vakaayi-i Sene İhdâ ve Erbain ve Elf

(Bin Kırk bir Senesi olayları)
(Hicrî 1041 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1630 senesi temmuz ayının otuzuncu çarşamba gününe rastlar)

Askerin Diyarbekir'e avdeti:

Geçen sene sonunda Hüsrev paşa Mardin'den çıkıp aşağı Koçhisar sahrasına indi. Kâh Sultan Süleyman gibi Bağdad'a Erzurum üzerinden gitmek mülâhazasında olup, kâh yine Musul üzerinden gitmeği tercih ederdi.

Bahar geçti. Yazın Koçhisar ki, Bağdad çöllerinin sonudur, büyük esiler olup, Tatar askeri gelsün ve Bağdad'ın vakti ersün deyû beş altı ay kadar orada beklendi. Askere hastalık düşüp, serdâr Musul tarafına göçmek üzere iken, Saferin dokuzuncu günü yeniçeri ve sipahi toplanıp:

«Geçen sene uzun uzadıya sefer ettik. Bu yıl dahi beş altı ay bu sahrada yatıp oturduk. Şimdi Musul'a ve Bağdad'a varıp yorgun asker ne iş işlese gerektir? Seferler arası birbirini kovaladı, bu yıllık istirahat edip, gelecek sene gidelim!»

Deyû vezir-i âzama arzuhal ettiklerinde:

«Muhalefete mecal yok... Makuldür. N'ola...»

Deyû bütün cebehâne ve diğer mühimmat Musul'a gönderilip Diyarbekir'e dönmek kararlaştı.

Yirmi birinci günü sadrâzam Mardin'den çıkıp paşa sarayına varıp siyahi mülâzimlerine hizmet dağıttı. Ulûfe salyanesine (S.B.), ve tüccar erbâbına dahi izin verdi.

Rebiülevvelin on ikinci günü Koçhisar sahrasından göçülüp Diyarbekir'e gidildi.

Tatar askerinin gelişi:

Diyarbekir köylerinden Çarıklı'ya varıldıkta, sefere memur olan Mirzâ, Tatar askeriyle gelüp vezir-i âzam otağı Dicle kenarına kurulmuştu. Âlî (S.B.) ziyafetler edip hil'at (I.S.) giydirdi. Tatar askeri Dicleyi geçüp sahrada alay gösterdiler.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki:

Bir bölük abalı kebeli çıplak tâife hayvanat sürüsü gibi güruh güruh giderler. Alaylarında ne saf tertibi ve ne yüksek ve âdî merasim ve ne çavuşları var!. Perîkende çekilüp giderler. Bir diyârı gaarete (I.S.) ve bir mamur **(bayındır)** memleketi tahrip ve yağmaya yararlar. Ve illâ, düşmana karşı koymakta ve düşmanla dövüşmekte, bilhassa kale muhafaza ve muhasarasında hiç bir maharetleri olmayıp, ancak düşman diyârına musallât etmeğe yarayan bir kavimdir. Vâkıâ geldiler, fakat lâzım olmayüp ol etrafta yayılıp kaldılar.

Askerin kışlağa girişi:

Rebiülâhırın üçüncü günü serdâr ve yeniçeri ağası alay ile Diyarbekir şehrine, bölük ağaları Trablusşam kışlağına gönderildi. Tatar askeri dahi Erzurum'da Hasan kalesinde kışlamak ferman olunup, evvel baharda ol semtten akın ederek Bağdad'a gitmek düşüncesinde oldular. Ve İstanbul'a bu mânada telhis (I.S.) gönderilmişti.

Hüsrev paşanın azli ve Hafız Paşanın sadâreti:

Hüsrev paşa vâkıâ azim ve cezim sahibi, hükümet ve siyasette kolu uzun ve azamet ve heybette herkesten üstün idi, ama, kendi reyine düşkün ve kibirli olup, dünya işlerinde tecrübesi ve tarih fennine ıttılâı (S.B.) olmadığından, işlerinde kötü tedbirden kurtulamazdı.

İlk sadrâzamlığında Erzurum seferinde Deli-Yusuf paşanın tenbih ve öğretmesi sayesinde Abaza gibi çok sert ve kuvvetli bir kimseye boyun eğdirmekle gurura kapılıp böbürlenme perdesi, zekâsının görüşüne perde olup sonu hayır olmayacak nice huylara sahip olmuştu.

Bilhassa adam öldürmeye ve kan dökmeğe düşkün olup, şer'an ve aklen katli icap etmeyen, belki azarlanmağa bile müstahlik olmamış kimseleri katletmek, onun yanında çok kolaydı.

Kibir ve zulüm ile bağdaşıp, söz ve fiilinde «yalnız ben varım, benden başkası yok...» bayrağını kaldırmıştı. Bu yüzden hiç kimse, şerrinden hak söze mecal bulamayıp, kibirinden dolayı sözlerini ve yaptıklarını herkes tasdik edip, aksine bir mütalâadl bulunamazdı.

Kuvvet ve kudret Cenâb-ı Hakkın iken, şeriat yolunu ihmal edip aklı ile kazaî hükümler vermeğe cür'et ederdi. Ve günahkâr ve günahsıza hiddetli anlarında zararı olmakla, iyi kimseler de zalim kimseler de kendinden korku üzere olurlardı.

Bilginlerin ve sâdâtın (I.S.) ve diğer hürmete lâyık kimselerin şanlarını ululamada kısaltma yapıp, belki değer ve şanlarını kırardı.

Meselâ, Kayseriye kadısı, nesebi sahih olan Seyid Alizâde Mehmed efendi ki, ulemâdan ve uzun yıllar yaşamış gönlü açık bir pîr idi, kendisinden bazı reâya (I.S.) şikâyet etmekle, mevleviyet (I.S.) yerinden kaldırıp, Diyarbekir'de huzuruna getürüp, ak sakal ve yeşil sarığı ile ayak

üzeri durdurup, belli bir madde tesbit edilmeden, azarlayarak, bir takım bâtıl sualler sordukça, mezkûr molla, gayet akıllıca cevaplar verirdi. Sonradan şikâyetçilerin şikâyetlerinin müzevirlikten ibaret olduğu anlaşılıp, cezalandırmayı icap ettiren bir şey bulmayınca, zu'munca (I.S.) riayet ederek yine memuriyet yerine gönderildi. Ama, riayet zannettiği, ettikleri tahkir ve tehdide değmedi.

Huzuruna gelen halka bu şekilde işin aslına vâkıf olmadan biçarelere azar ve cefa etmek âdeti idi. Bilhassa bu kadar hazine ve mühimmat sarfolunup, Bağdad'ın fethine memur iken, Kürd emirlerinin yüze gülücülüklerine aldanıp, memleketin merkezi fetholunmadıkça, etrafındaki mevkilerin elde edilmesinin faydasız olduğunu bilmeyip, bu kadar vakit Şehri Zor kalesinin tamirine beyhude meşgul olup, kıymetli vakitleri zayi ettiği gibi halkı da azapta bıraktı.

Daha sonra Bağdad üzerine yürüyüp, işe yarar askerin kimini Şehri Zor'da, kimini Dertenk'te, kimini Musul'da ve kimini Hille'de ve sağda solda perişan ve perakende edip iyice düşünüp taşınmadan hücum buyurup, nice müslümanlar helâk olup, gazabının fazlalığından gözüne rast geleni tepeleyip, maksada ulaşamamanın sebebini, kendi kötü tedbiri sebebiyle, Cenab-ı Hakkın takdiri olduğunu bilmeyip, ümerâ ve askerin taksirinden bildi.

Şehri Zor ve Hille ve diğer taraflara konulan asker, müdafaa ve muhafazada ellerinden geleni yapıp, bir memleketin hükümet merkezi elde olmadıkça, ol araziyi muhafaza imkânsız iken merdâne hareket edip, uzun müddet harp ettikten sonra çıkıp giden paşaları ve nice Muhammed ümmetini haksız yere katletti.

Bu kibir ve azamet ile, zorbaların bir sözünü iki etmeyüp, her istediklerini yerine getirip anlara arka vermeği kendine ayakta durmaya sebep biliyordu. Cahil dostlar sebebiyle hak sözü dinlemedi. Kendi kafasının dikine gitmekle ne belâya uğradığı zikrolunsa gerektir.

Nihayet uğursuz işleri, mânasız hareketleri pâdişaha ulaşıp, bilhassa zorbalarla anlaşıp birleşmesi ve onlarla samimî olması ve zorbaların sevgilisi olup onların zulümlerine daima yardım edip «Zulüm ve müfsitliklerini defedersem benden yüz çevirirler» deyû rezillerin arzu ve hevâlarına uyduğundan, pâdişah hazretleri fazlaca elem duymuştu.

Sipahiye hizmet deyû dünyanın memuriyet ve gelirini ısmarlayıp, her hizmete pek çok gulâmiyye (S.B.) yükletüp, andan başka çizme-baha, tavuk-baha, Arpa-baha ve dahi buna benzer teklifatın (vergi) hesabı olmayıp reâyâ, cob ve zincir ve hapis ve işkence altında biçare kamışltı. Kadıların sözüne ve hükmüne itibar kalmayıp, herkes vezirin şerri korkusundan susup, göz yummaktan başka çare bulamayıp cümle halk dert ve belâda kılmıştı.

Salâtin evkafları ve diğer vakıfların tevliyetlerini (S.B.) bile sipahi zorbalarına verip, anlar dahi evkafın (S.B.) altını üstüne getirip cihet (vazife ve hizmet) verilmekten, ecza okunmaktan kalıp, zorbalar, evkaf mallarını ve devlet hazinesini diledikleri gibi toplayıp, sahip olurlar ve kendi keyiflerine sarfederlerdi.

Bununla beraber, askerin ve zorbaların bunca nazlarının çekilmesinden ve asker telefinden pâdişah hazrtlrinin maksadı Bağdad'ın fethi olup, bu dahi mümkün olmayıcak (olmayınca) müşarünileyh paşanın (Hüsrev paşanın) vücudunun faydasız olduğu pâdişah tarafından anlaşıldı.

Yersiz ve soğuk özürleri dahi makbul olmamakla sadrâzamlıktan kenduyu azledip Rebiülevvelin yirmi dokuzuncu günü ki, cumartesi idi, Hafız paşayı ikinci defa sadrâzam ettiler.

Hafız paşa yine akıl ve tecrübe sahibi, sâlih ve dindar, tarihe vâkıf, ârif bir vezir idi. Nasuh paşadan kalan, pâdişahın hemşiresi Ayşe sultanla evlenmişti. Hem pâdişahın damadı, hem de kubbe veziri idi.

Mührü şerif (sadrâzamlık mühürü) kendisine teslim olunup, pâdişahın müsâhibi (I.S.) Hasan Halife dahi, pâdi-

şahın inâyeti ile Yeniçeri Ağası oldu. Ahi-zâde Hüseyin efendi Rumeli, Çeşmî efendi Anadolu kazaskeri oldular.

Hüsrev paşaya azlini bildirmek için dergâh-ı âliden (S. B.) bir çavuş, emri şerif **(pâdişah fermanı)** ile gönderilip, Diyarbekir'e ulaşıp, emri verdikte divan kurulup pâdişah fermanı okunmağa başladı. Azlolunduğu satırlarına gelince, Yeniçeri çağırışmağa başlayıp:

Bu kadar belâ ve mihnet çekip düşmandan intikam alınacağı sırada, senin azline sebep olan kimdir? Bize senden gayri (başka) serdâr gerekmez!»

Deyû gulüv (I.S.) edip, «emri kim getürdü?» deyû, pârelemek için çavuşu aradılar. Çavuş ise, halkın durumundan meseleyi anlayıp kaçmıştı. Hüsrev paşa kulu **(askeri)** teskin edip:

«Biz, pâdişaha âsi değiliz. Karşı koymak iyi değildir. Emir kendinindir. Ben ve siz, hepimiz onun kullarıyız. Her kimi dilerse kullansun!»

Deyû nasihat ve teselli etti.

Tekrar zorbalar, ve askerin ileri gelenleri söz gelip:

«Biz başka serdâr istemeziz. Serdârlığın tekrar size verilmesi için pâdişaha arz ve mahzar gönderip seni isteriz. Siz, Diyarbekir'de beklen.»

Dediler.

Hüsrev paşa razı olmayup bunları yüz göre teskin eyledi. Defterhaneyi mühürleyip kaleye koydu. Diyarbekir valisi Tayyar-Mehmed paşayı Diyarbekir'de o sınırları muhafaza için alıkodu ve Musul muhafazasını Bekir paşaya sipariş edip Defterdar Ömer efendiyi beytülmal ile **(hazine ile)** Diyarbekir'de bırakıp, kendi adamları ve kethüdası Ali ağa ve eski kethüdası, ağalıktan azledilmiş olan Süleyman ağa ile kalkıp Rebiülâhırın yirmi altıncı günü Diyarbekir'den çıkıp, Amasya'ya gidip, Malatya'ya gelip Fırat nehrini geçerken

İstanbul'dan sadrâzamlık mührünü almak için gönderilen Kapıcılar kethüdası Ahmed ağa erişti.

Ol vezirin satvet ve mehâbeti (S.B.) korkusundan bin korku ile huzuruna varup hatt-ı hümâyunu **(pâdişah fermanını)** öpüp eline sundu.

Hüsrev paşa hatt-ı şerifi öpüp:
«Mührü şerifi mi istediler?»
Dedikte Kapıcılar kethüdası:
«Ferman sultanımındır!»
Demekten başka bir cevap söyleyemedi.

Bir müddet somurtup düşündükten sonra elini koynuna sokup ol dünya nizamının ilâvesi ve bütün vezirlerin arzulayıp haset ettikleri mührü şerifi çıkarıp öpüp:
«Gel, al!»
Dedikte, kapıcılar kethüdası bin korku ile ileriye gelip titreyen elleriyle mührü hümâyunu alıp huzurundan çıkınca az kaldı ki can mührünü ölüm meleğine teslim eyleye...

Sonra Ahmed ağaya iltifat ve riayet edip samur hil'at ve müzeyyen **(zinetli)** eğerli at ve birkaç keselik filori bağışlayıp, hoş hatır ile atebe-i ulyâya **(pâdişah katına)** gönderdi.

Hüsrev paşa dahi gelürken yolda eski hastalığı olan nikris zahmeti çoğalıp gam hücumundan ve azil eleminden humma ateşleri içinde yanarak, adamlariyle Tokat şehrinde oturdu.

Zorbaların ahvali ve askerin baş kaldırması:

Diyarbekir'de ise asker gulüv edip **(baş kaldırıp)** defterdar Ömer paşadan vâzife ve hazine istediklerinde cevap vermek mümkün olmayıp bir gece Ömer paşa kaçtı. Eşkiya kuvvet ve fırsat bulmakla zulüm ve düşmanlıktan dakika ka-

çırmadılar. Sokakları ve evleri yağma ettiler, halkın çoluk çocuğuna taarruz ettiler, ve türlü fesatlıklar yaptılar. Öyle ki, hiç kimse önlerine geçemedi, mâni olamadı.

Zorbalar ise, bu makule edepsizlere sahip çıkıp, kula alıp zabitlerinden himaye etmekle kendine tarafdarlık ederlerdi.

Her zorbanın nice rezil ve ayak takımı adamları olup geçmişte zuhur eden Celâlîlerden ziyade zarara sebep oldular.

O sırada zorbaların ser çeşmesi «Dağlar Delisi Süleyman» adında bir cahil ihtiyar ki, o tâifenin şeyhi yerinde bir koca bunak sipahi idi, bütün Beyşehri ve Seydişehri ve Bozkır havalileri, belki Larende ve Konya sipahileri ve diğer eşkiyalar ona tâbi idi, bu sırada helâk olup akrabasından «Deli İlâhî» dedikleri adam, yerine geçip Seydişehrinde oturdu, ve bütün Beyşehri sancağında hükmü geçip, pâdişah emri ve fermanı kulağına girmezdi. Nitekim nihayet hâli zikrolunsa gerektir.

Rum-Mehmed ise Konya'ya gelip, evelce Abaza Konya'yı muhasara ettiği vakit kapanıp cenk ve müdafaa hususunda herkese öncülük edip Konya'yı vermeyen Kâtip-Mustafa Çelebi merhum ki, sipahi zümresinin büyüklerinden idi, vefat etmiş bulunmakla, onun dul kalan karısı ile evlenmekle, bin kadar adamı ile geçip Mustafa Çelebinin saray gibi olan evine oturup Konya'ya hâkim oldu.

Şöyle ki, bütün iş sahipleri Rum-Mehmed kapısına varup Mirmiran kapısının **(Beylerbeyi kapısının)** hiç kıymeti kalmadı. Her gün fuzulî divan kurup, şikâyetçi dinleyip, imâret işlerine fuzulen karışıp Karaman beylerbeyisinin ve mütesellîminin mevkii ve menfaati sıfıra düştü.

Nerede bir feleğin sillesini yemiş kimse varsa sipahi kılığına girip varup gelüp:

«Ocak düşkünüyüm, falan yerde ulûfem çalındı. veya falan oldu!»

Deyû elemli halini söyledikte:

«Elem çekme! Gayretin bizimdir, kazancımız sizin gibi şehbazlar içindir, Allah kerimdir, baba çorbasına kanaat edersen yanımızda kal!»

Deyup haline göre elbise ve başına bir sarık ve birkaç kuruş harçlık verip atına yem ve ot tâyin edip okşayarak kendine bağlardı.

Bu yol ile bir çok devrin fettanları, müfsit ve ziyankârlarını topladı. Çünkü Hüsrev paşa azlinden ayak takımının saldırısı izmihlâle (S.B.) yüz tuttuğunu anlayıp, kuvvetlice bulunup «kılıca yarar reziller başımızda toplansın!» deyû her zorba bu şekilde taraftarlarını çoğaltmağa meşgul oldular.

Bunun gibi «Baba Ömer» denilen zorba Karahisar'ı bu suretle istilâ etti. «Kınalı-oğlu» Aydın iline, «Kör-Ali» Eskişehir ve İnönü'ne «Köse-Şaban» İskilip'e ve bütün zorbalar taraf taraf memâlik-i mahrûsaya **(Osmanlı ülkesine)** musallât ve müstevli olup, her biri pek çok taraftar ile baş kaldırdılar.

Eğerçi cümlesi pâdişaha hâlis kul geçinürdü. Lâkin söyleşip ve birbirleriyle haberleşip Hüsrev paşa gibi uğur sahibi heybetli serdârı azil ve Hafız Paşayı vezir etmeğe sebep olanları elbette kökünden temizleyip yine Hüsrev paşayı sadrâzamlığa iade edelim deyû, bu hususa içten karar vermişlerdi.

Askerin İstanbul'a daveti:

Hüsrev paşa azlolunup Hafız paşa vezir-i âzam oldukta, vezir-i âzam sarayında Şeyhülislâm ve devlet büyükleri toplanıp, bölük ve ocak ihtiyarları dahi gelip pâdişahın fermanı mucibince asker ahvalinden soruldu. Ve seferde olanların der-i devlete gelmeleri hususunda dahi konşulup, geçen sene asker taşrada kışlayıp, Hemedan seferinde ve Bağdad muhasarasında çok zahmet çekip zebûn oldular. Se-

fer halkının İstanbul'a gelmesi haklıdır deyû ittifak olunup, davet için emirler ve mektuplar gönderilmiş idi.

Rebiülâhırın yirmi üçünde umum üzere kapı kuluna davet mektupları geldikte, Diyarbekir'den kalkıp İstanbul tarafına doğru geldiler. Evvelce kendilerinden bahsedilen zorba eşkiyaları dahi ulûfe zamanı ulûfe bahanesiyle memleketin dört tarafından nehir arkları gibi dökülüp İstanbul'a geldiler. Ol kötülerin selinden İstanbul şehri ağzına kadar doldu. Bilhassa darphane **(para basılan yer)** yakınında olan «Kurşunlu han» ve diğer hanlar, evler ve boş yerler sipâhi kılığında olan ayak takımı ile dolup, fitnenin çıkmasına istidat hâsıl oldu.

Hafız Paşanın katledilmesi ve Recep paşanın sadrâzamlığı:

Vakta ki Hafız paşa sadrâzam oldu, Recep paşa haset edip, Hafız paşayı kaldırıp kendisi vezir-i âzam olmak için harekete geçti. Etraftan da zorbalar ve bölük halkının pek çoğu gelip İstanbul'un içi dolmuş idi.

«Saka-Mehmed, Cin-Ali, Mahmud Ağa-oğlu, Salih efendi, emîr Halife, Cadı-Osman, Bıçakçı-oğlu, Kalem bey, Nazlı-Muslu, Rum-Ahmed...» Ve daha bunlara benzer zorbalar ki, her biri bir fesat maddesi idi, bunlar, söz birliği ederek İstanbul içinde adamları ile birlikte oturup, fitneyi uyandırmağa bahane ararlardı.

Rumelinden Boşnak ve Arnavut zorbaları Salih efendi ve Saka-Mehmed daha bunun gibi niceleri Recep paşa tarafında idiler. Hüsrev paşa dahi kulun gönlüne girmiş ve müfsitliklerine müsaade ederek fâsit kalblerini elde etmişti.

Anın için azlinden, pek çoğu kırılmış olup azline sebep olanların kökünden yok edilmesine kat'î karar vermişlerdi.

Recep paşa dahi, kendi çıkarını yürütmek için zorbaları ve diğer neferleri kışkırtmağa başladı. Her taraftan fitne ve fesat ateşini alevlendirmeğe başladılar.

O sene Recep ayında zorbalar vesair kul, ayağa kalkıp İstanbul'da at meydanında toplanıp:

«Hüsrev paşa gibi veziri ki, şöhreti ve savleti (S.B.) Acem diyârına velvele salmıştı, azlettirmeğe sebep olanlar pâdişahın ve devletin dostu değildir.»

Deyû bu bapta Şeyhülislâm Yahya efendi hazretleri ve vezir-i âzam Hafız paşayı ve Defterdar Mustafa paşayı ve müsâhip Hasan Halife'yi, ki Yeniçeri Ağası idi ve müsâhip Musâ Çelebiyi ve toptan, âlemlerin sığınağı olan pâdişah hazretlerinin yakınlarından on yedi kimseyi defter edip «Hüsrev paşayı azlettirmeğe sebep bunlardır ve isyan eden İlyas paşa ki ahvali zikrolunsa gerektir, anın havadarları bunlardır.»

Deyû pâdişaha haber gönderip:

«Bunları ver, pareleyelim!»

Dediler.

Yeniçeriler dahi bu hususta ağız birliği edip, üç gün sarây-ı hümâyuna hücum eylediler. Ol üç günde İstanbul sokakları ve dükkânları açılmayıp eşkiyayı defedecek tedbir sahibi kimse de bulunmayıp, namuslu vatandaşlar korkudan evlerinin kapısını kapayıp, endişesi olanlar yer değiştirip şaşırıp kaldılar.

Bir defa hücum edip Bab-ı hümâyuna **(Topkapı sarayının birinci büyük kapısı)** vardıklarında pâdişah hazretlerinden:

«Bugün sabredin, yarın cevap verilür!»

Deyû cevap gelmekle, anlar döndüler. Fakat geceleyin At meydanını terketmeyip dağılmadılar. Seher vakti yine Bâb-ı hümâyuna hücum edip ilk sözlerinde ısrar ettiler.

Nihayet üçüncü günü ulemâyı hazırlayıp, meşveret ve dedikodu çoğalıp, sonunda zorbalar hücum edip orta kapıya kadar **(sarayın ikinci büyük kapısı)** askerle doldu.

O gün, fikirlerinde isabetli bir kimse olan vezirlerden Bayram paşa vezir-i âzam Hafız paşaya haber gönderip:

«Medet, zinhar devletlû sultanım, olmaya ki bugün meşverettir deyû divana **(Bakanlar toplantısına)** gelesin!. Hemen gizlenesiz! İnşallah bu zorbalar topluluğuna ayrılık girer, ve illâ korku mukarrerdir. Bir zarar dokunmaktan sakınmalıdır!»

Dedi.

Bu haberi götüren haberci, Arslanhane önünde, sadrâzam Hafız Paşaya rastladı. Hafız paşa, sadâret alayı ile at üstünde Bâb-ı hümâyuna gidiyordu. O sırada, Bayram paşanın gönderdiği haberci sadrâzama yanaşıp Bayram paşanın sözlerini söyledi. Hafız paşa gülüp:

«Var bizden selâm eyle... Zuhur edecek kazayı ben rüyamda gördüm. Ölmekten gam çekmem!»

Deyû cevap verdi.

Fakir derim ki, ol ünvan ile milletlerin sıralarını tanzim eden devletlû, saray-ı âmire yakınına gelmi şiken ve bu makule korkunç işler çıkınca, çare bulmak ol makam sahibinden beklenir iken, vekâlet mührünü sahibine **(pâdişaha)** teslim etmeden, ol korku ile yine gerû sarayına dönüp utanmaktan ise, ölüm daha kolaydır.

Vakta ki vezir-i âzam yeni saray kapısından içeriye girdi, halk iki tarafa ayrıldı. Vezir zannetti ki, anlar kendine selâma durmuşlar.. Selâm verdi. Meğer ol fitnecilerin her biri koynunu ve cebini taşla doldurmuşlar imiş. Vezir geçince bir sipahi seçilip arkasına bir taş urup «Bire urun!...» deyû nâra urıcak, halk çağrışıp taş yağdırıp Hafız paşayı atından yıktılar. Şatırlar (S.B.) koltuğuna girip sür'atle *hastalar odasına, oradan içeriye, saray içine kaçırdılar.*

Sipahiler şatırlara hücum edip birini hançer ile göğsünden urup katl ve birini yaraladılar. Geride kalan şatırlar, paşalar ile karışık, saraya sığınıp kapandılar.

Hafız paşanın üst kaftanı ve mücevvezesi (I.S.) tâlân olmuştu. İçeride bostancı başıdan üst (S.B.) (1) ve mücevveze alıp, huzur-u hümâyuna (**pâdişahın önüne**) varıp mührü şerifi öpüp teslim edip olanı bildirdi ve kaçmak için izin istedi. Pâdişah müteessir olup :

«Yürü, var git!»

Deyû destur verdi.

Hafız paşa, yalı köşküne inip, kıyafetini tebdil ederek bir kayığa girip Üsküdara kaçtı.

Beri tarafta Hafız paşa hastalar odasından içeri kaçınca, asker çığlık koparıp, orta kapıdan içeriye yürüyüp, divanhane-i hümâyun asker ile dolup ol namlı zorbalar ileri durup:

«Pâdişaha sözümüz vardır, dîvâna çıksın!»

Deyû çağırıp bağırmağa başladılar.

Sultan Osman vak'asma benzer bir mesele ola ve şayet saray yağma oluna deyû bütün sarayın iç halkı silâhlı, çekingen ve hayran olmuş idi ki, pâdişah hazretleri de taşra çıkıp saltanat âdâbına göre ayak divanı edip, hilâfet tahtı üzere durdu.

«Nedir kullarım muradınız?»

Deyû sorunca, ol edepsizler ifrat derecede küstahlık edip, öyle edepsizlik, ve dil uzattılar ki tâbire gelmez ve Hafız paşayı ve defter ettikleri on yedi muteber devlet büyüğünü:

«Bize vir! pâreleyelim! Zira bunlar devlete ve pâdişahımıza dost değillerdir! Eğer devletine hayırhah olsalar, biz Musul'da düşman ağzında otururken perakende ettirip bunca mühimmatı ve sefer levazımının telef olmasına sebep olmazlardı.»

Deyû kaba sözler söylediler.

Pâdişah hazretleri makul cevaplar vermek istedikçe, dinlemeyip fâsit garezlerini tekrarla çağrışıp:

---

(1) Üst, eskiden sadrâzam ile büyük devlet adamlarının giydikleri dört kollu, sırma işleme kaplı samur kürkün adıdır.

«Elbette virirsiz! Pâreleriz! Yoksa iş gayri olur!»

Deyû yakın hücum edip, Allah göstermesin pâdişahın vücuduna el uzatma derecesine geldiler. Ve garezlerinden başka bir söz söylemeyip eslemediler. Pâdişah hazretleri dahi ol nâdânların **(cahil, kaba)** cevabını eslemeyip kavgalarının ve rezilliklerinden kasitlerinin doğrudan doğruya saltanat fitnesi çıkarmak olduğunu bilip:

«Mademki cevaba kulak tutmazsız ve kabil-i hitap değilsiz. Niçin beni taşra, divana davet ettiniz?»

Deyû ol nâdânların adam olmalarından ümidini kesip tahtından kalkıp içeriye yönelince, Enderun ağaları **(sarayın iç ağaları)** pâdişahı ortalarına alıp içeri getürdüler. Ol eşkiya pâdişahın akabınca **(arkasından)** sel gibi akıp dilediler ki harem kapısından içeri hücum ile gireler... O sırada harem-i hâs gılmânı (I.S.) harem kapısını anların yüzlerine kapadılar.

Bu suretle kapının kapanmasından eşkiyanın gayızları büsbütün artıp, çağrışıp:

«Pâdişahım! Mademki bu on yedi kişiyi bize virmezsin!, Biz işimizi bilürüz!»

Deyû, pâdişahı tahtından indirmeyi hissettirdiler ve seslerini yükselterek yere zelzele, gök yüzüne velvele saldılar.

O sırada içeride Recep paşa ki Hüsrev paşaya taraftar ve Hafız Paşaya düşmanlığı vardı bu fitneyi harekete getiren kendisi idi.

Gûya işi düzeltmek ister görünüp ağlayıp inleyerek pâdişahın ayağına düşüp:

«Pâdşahım! Bu müfsitleri teskin lâzımdır. Ve illâ hiç bir şekilde cevapları mümkün değildir. Eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki, kul, efendisi uğruna kurban olagelmiştir. Kul, istediklerini alagelmişlerdir. Geçmişteki pâdişahlardan da alagelmişlerdir. Birkaç bendeniz

(kulunuz) gitmekle bir şey lâzım gelmez. Ama, hak saklasun, eğer bu kötü huylular teskin olunmazsa işler müşkül olur. Devlet nizamı bozulur.»

Deyû bir çok yalvarıp, pâdişah hazretleri dahi düşünüp gördü ki bunlar hep birliktir ve haklarından gelinmek bu halde müşküldür. İğrenerek iki şerden hafifini seçip bostancı başı Cafer ağayı gönderdi. Kayık ile henüz Hafız paşa Üsküdara yanaşmış idi. Sandal ile arkasından yetişip:

«Sizi pâdişah ister!»

Deyû kendi sandalına alıp pâdişahın huzuruna getürdü. O vakit pâdişah buyurdu, Bâbüssâadeyi (saray kapısı) açtılar, tekrar çıkıp taht üzerine oturdu. Ve asker dahi geru çekilip durdular. O sırada pâdişah hazretleri parmağiyle işaret edip dört nefer kimseyi karşılıklı konuşmak için huzuruna çağırdı ki ikisi sipahi ve ikisi ocaktan çorbacı (zabit) imiş.

Yine anlara nasihat edip bu hallerinin din ve devlete münasip olmadığını, ve hilâfet namusunun parçalanmasının doğru bulunmadığını anlatarak bir çok sözler söyledi. Anlar da:

«Cümle askerin cevabı pâdişahım, devletine fenalık edenleri elbette vermek gereksiz ki rahatlanıla... Ve illâ bunca sonsuz deryaya başka suretle söz anlatmak mümkün değildir!»

Deyu asıl maksatlarını tekrar ettiklerinde Hafız paşa dahi abdest alıp, Babüssâade önünde dururdu. Gördü ki pâdişahın sözü geçmiyor, hemen Babüssâadeden çıkıp, pâdişahın huzuruna gelip:

«Pâdişahım! Hezar (bin) Hafız gibi kulun yoluna fedadır! Ancak ricam budur ki, beni sen katletmeyüp ko, bu zalimler hûn-u nâh-hakkımı rizan (haksız kanımı akıtsınlar) ve beni şehit etsinler ve lütfedip meytimi (cesedimi) Üsküdara gömdüresin! Ve yetimler fukarasına inâyetini rica ederim!»

Deyup yer öpüp bir kere:

«Bismillâhi'r-Rahmani'r-Rahim, ve lâhavle velâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyi'l-azîm, innâ lillâh ve innâ ileyhi râcium..»

Deyüp Kerbelâ arsasına benzeyen belâ meydanına mertçe yürüdü.

Pâdişah mendilini yüzüne tutup ağladı. Bütün Enderun ağaları ve divan erkânının dideleri giryan ve ciğerleri püryan oldu.

Hafız paşa, meydana girince yer yer sipahiler meydana seçilip hücum ettiler. Önce gelen sipahi, Hafız paşaya hamle edeyim deyû yanaşınca Hafız paşa dindar ve ilim ve marifet sahibi olmakla, ruh, Allahın emaneti olup onun muhafazası için gücünün yettiği kadar çalışmak insana vâcib olduğunu bilirdi. Onun için, önce gelen sipahinin ağzına öyle bir kahraman muştası vurdu ki, herif yere serilip başından destârı yuvarlandı. Bir sipahi daha sıçrayıp hançer ile başından vurup kulağınadek kellesini yardı. Biri dahi göğsünden bir hançer urup yıktılar. Artık hücum edip kılıç ve hançer üşürüp ol vezir-i zişanı ki **(saîd olarak yaşayan, şehid olarak ölür)** pâdişahın gözü önünde on yedi yara ile kırmızı kana buladılar.

Çün henüz ramak bâki idi **(yâni daha canlı idi, ölümüne pek az kalmıştı)** bir yeniçeri göğsüne çıkıp bıçağiyle boğazı altını çalıp boğazladı. Böylece ol günahsız şehit oldukta, saray hademeleri üzerine bir yeşil ipek örttüler.

Pâdişahın daha fazla bakmağa takati kalmayıp, içinden:

«Hoş imdi, hak teâlâ kudret verirse sizden intikam almak nasıl olur görürsüz!»

Deyup açıktan da:

«Bire haktan korkmaz, peygamberden utanmaz, şer'a ve pâdişaha boyun eğmez zalimler!!...»

Deyup kalkıp içeriye gitti.

Ol gün bu mertebe ile divan bozulup halk saraydan çıkıp reziller yine at meydanına döndüler.

Hafız paşa merhumu vasiyeti üzere Üsküdara defnettiler. Pâdişah hazretleri sadrâzamlık mührünü Recep paşaya verdi. Hafızı idam ile gûya Recep paşa maksadına nail oldu.

Bundan sonra sipahiler yine toplanıp «Elbette müftü Yahya efendi İlyas paşanın havadarı ve kapı kethüdasıdır, hattâ hasta oldukta kendi tabibini **(doktorunu)** gönderdi ve daima kenduye hediyeleri gelip anı sadre geçürmek için çalışmaları vardır. Elbette anı dahi katlederiz.»

Deyû dedikodu edip yerini yağmaya kasdettiler. Şeyhülislâm hazretleri dahi maslâhat icabı gizlenip azliyle asker teselli bulmakla pâdişah dahi azle razı olup Âhi-zâde Hüseyin efendi Şeyhülislâm oldu. Anadolu kazaskeri Çeşmî efendi, Rumeli kazaskeri olup Sultan Osman vak'asından beri İstanbul'dan azledilmiş olan Hoca-zâde Abdullah Çelebi Anadolu kazaskerliğine geldi.

Defterdar Prevezeli Mustafa paşa gizlenip yerine Hüseyin efendi baş defterdar oldu. Ve Deli-Kasım gizlenip yerine Suhte-Musa sekban başı oldu. Ve yeniçeri ağası Hasan Halife ki, Hasan ağa ünvaniyle mutlu olmuştu, kaçıp yeniçeri ocağına sığınıp, sipahiler onu yeniçerilerden istediler.

Yeniçeriler komşuluk himayesi dâvasiyle vermekten imtina (S.B.) etmeleriyle iki tâife arasında **(yeniçerilerle sipahiler arasında)** ayrılıp vâki oldu.

Çeşmi efendi Anadolu kazaskeri iken, Anadolu kadıları anı rüşvet almakla itham edip yüz seçilmiş memuriyeti rüşvet ile, müstehak olmayanlara verdi deyû çekiştirirlerdi. Rumeli kazaskeri olıcak **(olunca)** Rumeli kadıları dahi anın kazasker olmasını sakil görüp dahi ol şikâyet üzere olan Anadolu kadılariyle birleşerek bir arzuhal düşüp Süleymaniye vâizi Şeyh Kadı-zâde ki, pâdişahın yakini idi, anın eliyle pâdişaha sundular. Pâdişah dahi Çeşmi efendiyi Bursa'ya sürgün edip, Rumeli kazaskerliğini Kara Çelebi-zâde Koca-Mehmet efendiye verip o dahi ihtiyarlık yüzünden özür dileyerek, istiğna ile (S.B.) kabul etti.

Kâtip Çelebi fezlekede der ki:

Müftü Yahya efendinin azli dahi Recep paşa tarafından zorbaların kışkırtılması ve öğretmesi ile idi. Hattâ vaiz (I. S.) Şeyh Kadı-zâde kürsüde meclis va'zında söz sırasında zorbaların hikâyesini ve Hafız paşanın katlolunduğu günde olan macerayı nakledip der idi ki:

«Ol esnada Recep paşa pâdişahın huzurunda idi ki, **(pâdişahın lisanından Hafız paşayı Saka-Mehmed ağa ve diğer ağalardan rica edelim, belki makbul ola... Zira affetmeleri ihtimali uzaktır. Biz çalışırız, bulay ki kurtarabileydik)** deyû saltanat namusunu ihlâl edecek sözler söyledi. Kendisinin yapmacık tavrını ve ol kavmin **(sipahi ve yeniçerilerin)** isyanı keyfiyetini bildirmek hususunda cehalet ve ahmaklığından fitnenin başının kendisi olduğunu meydana vururdu. Ama çare nedir! Pâdişah ana tahammül edip vaktinedek sabredip, sonra anın ve diğer utanmazların hakkından geldi. Nitekim zikrolunsa gerektir.

Hafız paşa vak'ası günü ol tâife **(zorbalar)** iyilik yapar görünerek nice edepsizlikler edip:

(Bundan sonra rüşvet alınmaya... Çorbacılıklar ve diğer memuriyetler satılmaya ve memurlar günahsız yere azlolunmaya... Kılıç zeamet ve tımar sepete girmekle asker kalmadı. Reâyâ ağır vergilerden fakir oldu. Haraç ve avariz (S.B.) malları gittikçe arttı. Bunlar cümle görülüp düzeltiler...)

Deyû pâdişaha yeminler verdiler. Âlemi harap eden kılıç ve zeâmet ve timarları sepete koyan ve fukara ve zayıfları çekilemiyecek kadar ağır vergiler ile ayak altı eden kendileri iken, bu zulüm ve fenalıkları ortadan kaldırmak için pâdişaha yemin vermeleri, çirkin işlerinden en çirkin bir iş idi. Ve bütün hareketleri terbiye dışı idi.»

Hüsrev paşanın katli:

Pâdişah hazretleri kul tâifesinin **(askerin)** Hüsrev paşa hususunda ettikleri edepsizlikten gücenip Hüsrev paşanın idamına yürüyüp, Özü muhafazasında olan Murtezâ paşaya

ulak gönderip der-i devlete getürttüler ve Diyarbekir eyâletini verip Üsküdara geçürdü. Ve gizli bir hatt-ı hümâyun **(pâdişah yazısı)** gönderip :

«Hüsrev paşa fitnè ve fesada sebep olmakla katleyleyesin!»

Deyû ferman buyurdu.

Murteza paşa daha Üsküdara geçmeden pâdişah huzuruna vardıkta pâdişah ile gizlice konuşup:

«Senden Hüsrev'in başını isterim!»

Deyû buyurduklarında Murtezâ paşa istifa etmek istedi. Pâdişah bozularak hitap edip:

«Ben senden büyük hizmet umarken bu kadarcık şeyden âciz olduğun mahall-i teaccübtür (şaşılacak şeydir).»

Dedikte:

«Pâdişahım! Hatt-ı hümayunun (emrin, fermanın) benimle olup himmet-i aliyyeniz yâverim olunca, bunun gibi hizmetten geri kalmam. Devletinde uhdesinden gelürüm. Fakat, bu kadar devlet büyüklerini katletmiş adamdır. Çok malı olması gerektir. Malının muhasebesinden elem çekerim!»

Deyince, pâdişah hazretleri buyurdular ki:

«Başını bana gönder, malı sana mübah olsun!»

Murteza paşa bu mühim sırrı saklayıp Tokat tarafına yöneldi. Beraberinde mürettep ve mükemmel asker tertip edip buncileyin tehlikeli bir işi kabullenip giderdi. İnsan avlamak ve parçalamakla alışık ve şiddetle saldırı ve azamet ile bütün memlekette meşhur olan öyle bir kan dökücü vezirin kolaylıkla avlanamıyacağına karar vermişti. Fakat, pâdişahın fermanını da yerine getirmek lâzım idi. Düşünceli, hayret içinde yola düştü.

Hüsrev paşa dahi Tokat şehrinde, evelce defterdar iken katlettiği Osman efendinin evine konup hummalı ve nekris hastalığiyle zayıf ve düşünceli yatakta yatardı.

Murtezâ paşa Üsküdara geçip hareketi sırasında vezir-i

âzam Recep paşadan gizlice bir mektup gelip «Hüsrev paşaya gafil olmayasın!» deyû bildirmiş idi derler. Çünkü Recep paşa, Hüsrev paşa taraftarı idi.

Murtezâ paşa Osmancık kasabasına geldikte Bostancı Laz-Ahmed ile tekrar bir hatt-ı hümâyun geldi ve o saat paşa kalkıp sür'atle Tokat'a gitti. O sırada, yeniçeri ağalığından azledilmiş olan eski kethüdası Süleyman ağa ve şimdiki kethüdası Macar-Ali ağa, Hüsrev paşaya girip:

«Sultanım! Bu herif Diyarbekir valisi olup bu kadar çok asker ile üzerimize geldiğinden vehm olunur. Emriniz ile varup soruşturalım.»

Dediklerinde, Hüsrev paşa dahi:

«Görünüşte bize bir kötü kasdı olmak gerektir. Gafil olman ve ileri varup haber alın!»

Demiş.

İki kethüda mürettep alaylarla karşılama suretinde çıkıp, sert yürüyüşlerinden, Murtezâ paşanın ileride olan deli ve gönüllü leventleri bunların gelişini cenk ve karşı komaya yorup birbirleriyle azışıp dövüşürler. Hüsrev paşalıdan bir kaçı katlolunup geride kalanı şehre kaçıp, meseleyi Hüsrev paşaya bildirirler. Süleyman kethüda, bütün Hüsrev paşa adamlarını kuşatıp **(silâhlandırıp)** şehir önüne çıkıp muharebeye başlar. Başlangıçta şehirli kısmından dahi çok kimse ata binip Hüsrev paşaya yardım olarak Murtezâ paşa ile cenk ettiler. Cenk güçleşip, Murtezâ paşa leventlerini geri püskürttüler.

İstanbul'dan gelen Laz-Ahmed mahkemeye varıp, meğer getürdüğü hatt-ı şerif **(pâdişah yazısı)** Hüsrev paşanın idamı için kadıya hitaben imiş.. Yazıyı kadıya verdi. Kadı dahi mezbur Laz-Ahmed ile Tokat kalesine çıkarlar ve Hüsrev paşanın sarayına top atmayı tenbih ederler. Dizdar **(kale ağası)** işin aslına erince bismillah deyup birkaç topun ağzını Hüsrev paşanın konduğu saraya çevirip top atmağa başladı.

Tokat kalesi Türk tarihlerinde «Bedevi çardağı» demekle tanınmış ve sağlamlığı ile meşhurdur. Evvelâ atılan top, mezkûr sarayın ocağını yıkıp tavanını delip, duvarlarını yıktı.

Şehir halkı top sesini işittikleri gibi cenkten el çektiler. Şehirli çekildiği gibi Murtezâ paşa askeri dahi şehre hücum edip girdiler. Hüsrev paşa sarayını kuşattılar. Hüsrev paşa kulları dahi kapıda güruh güruh müdafaaya gayret sarfedip muhkem cenk oldu.

Murtezâ paşa direnmekle, asker kapıda ngirmek mümkün olmayıp, sarayın arkasından bir duvarı delip girdiler. Ama, müdafaa edenler de ayak direyip muhkem cenk ettiler. İki taraftan niceleri ödlürülüp toprağa düştüler.

Murtezâ paşa, cenkin güçleştiğini görüp, iş geciktirilirse belki kaçmak veya başka türlü bir hal meydana gelir diye endişe edip şehir halkına tellâl bağırttı:

«Başı pâdişahın, malı yağma edenindir!»

Dedikte, halk üşüp hemen kethüdası Hacı Ayvad Süleyman'ın evini yağma edip, kendisi kaçtı. Bundan sonra saray yağmasına el kodular. O sırada Macar-Ali Kethüda gelip, Murtezâ paşanın rikâbını (I.B.) öpüp el kavuşturdukta bir iç oğlanı kılıcını çekip Macar-Ali ağayı kesmek istedikte Murtezâ paşa meneyledi.

Vakta ki Hüsrev paşa kaleden top atıldığını görüp ümidini kesti. Adamlarına dedi ki:

— Çün mesele böyledir, niçin cenk ve kavga edersiz? Ahir vakitte pâdişaha âsi olacak değilim. Emri hakkın, ferman pâdişahın...

Deyup itbaını «cenkten el çeksünler!» deyû nidâ ettirdi. Bundan sonra Murtezâ paşaya haber gönderdi:

«Gelsün pâdişahın fermanı ne ise ben itaat üzereyim.»

Dedi.

Murteza paşa «Gor» adındaki cellâdı, iki kimse ile gönderdi. Anlar Hüsrev paşanın huzuruna girdiklerinde:

— Beni öldürmeğe mi geldiniz?

Dedikte:

— Hayır sultanım, Murtezâ paşadan adam istemişsiz, anın için bizi gönderdi, dediler.

— Varın Murteza paşaya selâm eylen, gelip bana buluşsun!

Dedi.

Anlar gelip Murtezâ paşaya bildirdiler.

Murtezâ paşa uyanık, ihtiyatlı ve tecrübeli kimse olmakla kendisi ol yırtıcı arslanın huzuruna varıp buluşmağa yanaşmayıp hatt-ı şerifi **(pâdişah fermanını)** kethüdasına verip silâhlı bir topluluk ile gönderdi. Meğer Hüsrev paşanın iç ağalarından bir topluluk, kılıçlarını sıyırıp kapı arkasında dururlarmış ki, Murtezâ paşa geldiği gibi kılıç üşürüp pâreleyeler...

Murtezâ paşa ihtiyat ve çekingenliğinde isabet eylemiş.

Bazıları dediler ki, kendinin katli için kapı arkasında hazır bulunan topluluğun, evelce haberini aldığı için Hüsrev paşaya gitmekten çekindi. Böyle vakitte öyle bir kükremiş arslanın önüne varmayıp, gafil bulunmamak en doğru iştir.

Çün Murteza paşa kethüdası Zülfikar kethüda gelip Hüsrev paşaya buluşup hatt-ı şerifi **(pâdişah yazısı, emri)** sundukta, Hüsrev paşa okuyup:

«İnnâ billâh ve inna ileyhi râciun, emir pâdişahın...»

Deyup, Murteza paşayı, huzuruna gelmediğinden hile tuzağına düşmeyeceğini bilip, onun yokluğunda Murteza paşayı kusurlu tutup:

«Bire yolsuz nâdân! Çünkü hakkımda hat (yazı, pâdişah emri) getürdün, niçin bana göstermeyip cenge başladın? Ahir vakitte pâdişaha âsi mi olsam gerek... Allah göstermesin... Hüküm Allahındır. Fakat, inşallah sen dahi sağ kalacak değilsin... Daha bu işin altında çok kimsenin başını alurlar.»

Deyup, abdest alıp, namaz kılıp vasiyet ve tövbe ve inabet ile kıbleye dönüp kendini teslim eder. Cuma günü ikin-

di vakti idi ki kement ile boğup gasl ve tekfin **(yıkayıp kefenlemek)** ve tabutunu cami-i şerif musallâsına **(cenazenin konulduğu yüksekçe taş)** çıkarıp, namazı kılınıp gömdüler (1).

Beyt:

(Bütün bir yılda sattığını bir günde satın alır)

Eğer Murtezâ paşa, Hüsrev paşanın yanına girseydi, âman vermeden katledip büyük bir fesadın çıkacağında akıllı kimselerin şüphesi yoktu.

Murteza paşa ol nâmdar veziri idam edip bütün malını ve eşyasını zapt ve yağma ettikleri eşyayı dahi güzellikle şehir halkından geri alıp seksen bin altın ve yüz bin kuruş ve diğer altın, esvap ve kıymetli şeyleri Feridun efendi ile der-i devlete gönderdi.

Şaban ayı başlarında Hüsrev paşanın başı, gizlice pâdişah huzuruna ulaştı.

Murteza paşa, vazifesini ifa ettikten sonra Diyarbekir'e varıp muhafazasiyle meşgul oldu. Tayyar-Mehmed paşa ile Bekir paşa, Musul'a bir güzel sûr **(duvar)** yapmışlardı. Yine ol hudut muhafazasına meşgul idiler. Timur Kazık-Halil paşa dahi Erzurum muhafazasında idi. Karaman eyâleti Çerkes-Ahmed paşada idi. Azlolunup, Trablus eyâletinden azledilen Dilâver paşaya verdiler.

Dilâver paşa Konya'ya geldikte her hususta adâlet ve şeriat üzere iş gördüğünden beğenildi. Fukaradan alman vergileri hafifletti, bilhassa dönenselik gibi mekruh vergiyi almayıp halkın hayır dualarını aldı.

---

(1) Hüsrev paşa, devşirme vezirlerdendir. Boşnaktır. (1628—1037) senesi (1 Şaban - 6 nisan) perşembe günü vezir-i âzamlığa tâyin olunmuş. (1631—1041—25 Ekim, 29 Rebiülevvel) cumartesi günü azledilmiştir. Alayişi çok seven, fevkalâde insafsız, zalim, kanlı bir devşirmedir. İhtirası uğruna pek çok ve değerli kumandanları, vatan evlâtlarının başını kesmiştir.

Şaban ayının on ikinci günü İstanbul'da haraç defterleri verilip satıldı.

Başka bir fitne ve Defterdar Mustafa paşanın, Hasan Halife'nin ve Musa Çelebinin katilleri:

Çün Recep paşa vezirlik rakibi Hafız paşayı ortadan kaldırmakla kendisi sadrâzamlık mührüne nâil oldu, istiklâl sevdasına düşüp, pâdişah hazretlerinin kahrından dahi korkmakla, pâdişaha yakın ve pâdişahın müsahiplerinden söze kaadir olanları ve kendine mâni olacak gibi görünenlerin vücudunu ortadan kaldırmak niyeti ile zorbalarla birleşip ve rezillere ve ayak takımlarına arka verip gizlice isyancıları kışkırtmaktan geri kalmazdı.

Şaban ayının on dokuzunda, Hüsrev paşanın başı geldiği haberi yayılıp Recep paşa, vâkıâ Hüsrev paşanın öldürülmesine sevindi, fakat asıl maksadını yürütmek için zorbalara dil sokup:

«Hüsrev paşa gibi vücudu lâzım vezirin katline sebep olanlardan intikam almak lâzımdır.»

Deyû fitneyi kışkırttı. Şabanın yirmisinde yine fitne ateşi alevlenip asker tâifesi «At meydanı» na toplanıp, oradan Saray-ı hümâyuna yürüyüp, pâdişah hazretlerini taşraya davet ve ayak divanı ettirip:

«Pâdişahım! Sen niçin Hüsrev paşa gibi yarar bir veziri katil ve kendi devletini yaraladın. İmdi sen dahi elbette bize Hasan Halifeyi ve Müsahip Musa Çelebiyi ve Defterdar Mustafa paşayı ver pâreleyelim!»

Deyû en ağır ve çirkin sözleri söylediler. Ve hem bu sırada ol edepsizler nâdânlık (I.S.) edip:

«Şehzâdeler bizim efendimiz oğullarıdır, gayri (artık) sana itimadımız (güvenimiz) kalmadı. Haksız yere Hüsrev paşayı öldürdün. Şehzâdelere dahi kıyarsın! Elbette şehzâdeleri çıkarıp bize göster!»

Deyû ısrar ve hadden aşırı çirkin söz söylediler. Pâdişah dahi ol cahillerin küstahlığından ziyade kırılıp:

«Hasan Halife ve Defterdar kandedir (nerededir) bilmem. Musanın ne günahı var ki size vereyim?! Bu derece utanma ve hürmeti aradan kaldırmak size düşer mi?»

Deyup nice nasihat kılıklı sözler buyurduklarında, anların habâseti (**kötülüğü**) ziyadeleşip dedikodu bir dereceye vardı ki:

«Bu dediklerimizi bize vermezsen, sen bize pâdişahlığa lâyık değilsin!»

Dediler.

Ve bu rezillerin arasında «hünkâr, şehzâdeleri boğmuş!» deyû saçmalıklar artmakla ol divanda:

«Elbette şehzâdeleri çıkar, görelim!»

Deyû ısrar etmeleriyle pâdişah-ı cihan hazretleri emredip dört şehzâdeyi taşra çıkardılar. Bütün orada olanlar gördü. Bunlar, sultan Bayezid, Sultan Süleyman, Sultan Kasım, Sultan İbrahim idiler. Hepsinin büyüğü sultan Bayezid idi. İri vücutlu, sakalı çıkmış civan idi.

Dördü dahi Darüsaadeye çıkıp, hazır olanlara göründüler. Ve Sultan Bayezid, Sultan Süleyman ile, pâdişahın yanından ilerice çıkıp ol cahil arsızlara hitap edip:

«Bizden ne istersiz? Biz sabırlı köşemize çekilmiş, kendi halimize meşgul iken, halimize komayıp, adımızı anmak, bizi lisana getürmek niçindir? Yoksa bizi suçlu edip, vücudumuuzun ortadan kaldırılmasını mı istersiz? Allahtan korkmayıp pâdişah hazretlerinden utanmayıp böyle baş kaldırırsız! Bizi kendi halimize bırakınız ki, bize sizin himayeniz ve korumanız gerekmez!»

Dediler.

Ol nâdânlar ise, kabahatlerini bilmeyip, yine pâdişaha hitap edip:

«Bundan sonra biz sana bu efendileri (şehzâdeleri) inanmazız. Elbette bunlara zarar etmiyeceğine dair bize kefil ver!»

Deyû kavga ettiler. Şeyhülislâm Âhi-zâde Hüseyin efendi dahi:

— Ben kefilim!

Dedi.

Recep paşa dahi kefil oldu.

«Sizlerin kefaletiyle itimat ediyoruz!»

Deyû sipahiler teselli buldular. Pâdişah işaret eyledi, şehzâdeleri yine yerlerine getürdüler.

(Cahil dosttan, akıllı düşman yeğdir, dedikleri gerçektir. Cahil dost, dostluk zannedip, düpedüz düşmanlıktan daha şiddetli kötü işler işler.)

Ol eşkiyalar pâdişah hazretlerine bu derece sefâhat ve utanmazlıkla bâtıl sözler söylemeleriyle Hüsrev paşanın katline sebep olmuşlardı. Yine böylece kabahatlerini bilmeyip, şehzâdelerin cürüm ve günahı yoğiken (yok iken) anların vücutlariyle arka bulup, hattâ müftü Hüseyin efendi ve Recep paşayı kefil göstermeleriyle, onları, kendi kabahatlerine ortak derecesine indirmek suretiyle hepsinin tehlikeye uğramalarına sebep oldular.

Bu rezillerin istediklerinden Hasan Halife ki, yeniçeri ağası idi. Şahsen akıllı, bilgili, hünerli, nazik ve zayıf vücutlu bir civan idi. Gidişi pâdişah hazretlerinin tabiatine uygun düşmekle hakkında şâhâne âtıfetler (S.B.) meydana gelip, evelce beyan olunduğu üzere yeniçeri ağalığı, Hafız paşanın sadrâzamlığı zamanında hattat (S.B.) Hasan ağaya verilip, sadrâzam ile anlaşamamakla Bosna eyâletine gönderilip yeniçeri ağalığı merkum (adı geçen) Hasan Halifeye verilmişti.

Pâdişah, Rumelihisarı yakınında Akıntı burnunda deniz kenarında «Bebek bahçesi» demekle tanınmış bahçeyi ona mülk olarak vermiş, o da denize bakan gayet zarif bir sarayı, emsalsiz bir köşke yaptırmıştı ki, o devrin devlet aramları arasında adı anılırdı. Ve İstanbul'da dahi pâdişah tara-

fından döşettirilmiş muhteşem bir saray verilip, pâdişah kudreti ile devlet makamlarının en yüksek noktasına ulaşması, ve saadet ve bahtiyarlık içinde, bu vefasız dünyada uzun zaman yaşayabilmesi şüpheli idi. **(Kul tedbirini alır, Allah takdir eder).**

Hasan Halife'nin bu derece izzet ve ikbal ile meydana çıkışı hasetçilerin kalblerini kedere boğduğu için onun zevâline (S.B.) çalışırlardı. Biçarenin izzet ve ikbaline göz isabet edip devleti çöküntüye yüz tuttu. Bundan evvelki fitnede Hafız paşa pârelendiğinden evelce bildirildiği gibi Hasan Halife dahi kaçıp, yeniçeri ocağına sığınmış, anlar dahi anı saklamışlardı. Sonra ona da, şayet Sultan Osman'a yaptıkları hiyanet gibi, hiyanet ihtimalini verip, kaybolup, defterdar Mustafa paşa gibi İstanbul içinde gizlenmişti.

Asker ise, toplantıları bozmayıp her gün Bâb-ı hümâyuna **(sarayın büyük kapısı)** üşüntü edip evvelce istedikleri kimseleri isteyip, Hasan Halifeyi ve defterdarı gece gündüz, köşe köşe arayıp, yerlerini basıp, yağma ederlerdi. Ve her kim bulursa ihsanlar (S.B.) ve ulûfeler vaadedip büyük bir gayretle aramaktan vaz geçmezlerdi.

Sonraları, Şaban ayının sonlarında, o istenilen ağayı, **(yâni Hasan Halifeyi)** Mehterhanede bulup tuttular. Bir ata bindirip etrafını alıp At meydanına götürdüler. Orada asker, derya gibi dalgalanıp çağırışıyorlardı.

Hasan Halife, beygir üzerinde toplantı içine gelürken sağ ve sola huşu (S.B.) ile bakıp:

— Bana kıyman! Vallahi ben devlet işlerine ait, pâdişah huzurunda söz söylemiş değilim. Beni âzât eylen!. Başımı alıp başka diyara gideyim! Beni haksız yere katletmekten size ne hâsıl olur?!.

Deyû yalvardı.

Fakat o taş yürekli uğursuzlar ana en ağır küfürlerle karşı verip:

«Bire sefih (S.B.) oğlan! Hükümdarvarî saraylar, pâdişah gibi yalılar yapıp ihtaşam göstermeği bilürsün! O kadar zenginlikle, devlete senin gibi oğlana neden lâyiktir?»

Deyû cibilliyetlerindeki (S.B.) garezi ve içlerindeki hasedi meydana vurup, hiç şefkat ve merhamet göstermeksizin kılıç ve hançer üşürüp atından cansız yıktılar ve ayağından sürüyüp At meydanında olan ağaçlardan birine baş aşağı astılar.

Ol zaman idi ki üç gün sokaklar ve dükkânlar açılmayıp, Allahın kullarına büyük korku düştü.

Sonra arayıp, Mustafa paşayı dahi Vefa meydanı yakınında bir evde bulup, tutup At meydanına götürdüler. Ve oradan vezir-i âzam Recep paşa sarayına götürdüler ki At meydanına bakan bir saraydır. Recep paşa pâdişahın huzuruna varıp Mustafa Paşanın katli için hatt-ı hümâyun (S. B.) elde edip sadâret alayı ile pâdişah sarayından gelip kendi sarayı karşısındaki meydana geldikte at başını çekip buyurdu. Mustafa paşayı elleri bağlı ve piyade, ölüm meydanına götürdüler. İşaret edilince kanlı cellât. ol ulu soylu defterdarı çökertip, kılıç darbesiyle katleyledi.

Sipahiler bundan sonra anın dahi lâşesini sürüyüp, ayağına ip takıp ol ağaca anı dahi baş aşağı astılar. Ve bütün varı yoğu devlet namına alınıp, Süleymaniye yakınındaki sarayı oğluna verildi.

Fezlekede (Kâtip Çelebi) der ki:

Şaban ayının yirmi ikinci günü idi ki, asker toplanıp defterdar Mustafa paşa ve Hasan Halife ve Musâ Çelebiyi istediler. Ve:

«Bunlar, hâs bahçede gizlidir, elbette verilsin!» dediler. Ve tellâllara bağırttılar. Ertesi gün yine toplanıp geldiler. Ol gün fazla miktarda kar yağıp halk, çaresiz Yenicamie ve dükkânlara yerleştiler. Bir bölük reziller vezir sarayına varıp:

«Şeyhülislâm ve ulemâ ve diğer âyan (I.S.) gelsün!»

Deyû, hepsini hazır edip pâdişah huzurunda söyledikleri sözleri ve dâvaları tekrar ettikten sonra, nice dedikodu olup,

istedikleri kimselerin kan ve diyetleri (S.B.) heder olmak (S.B.) üzere bir hüccet (S.B.) yazılıp Şeyhülislâm ve diğer ulemâya imza ettirdiler.

Recep paşa dönüp rezillere dedi ki:

«Defterdar ve Hasan Halife, bunlar içeride yoktur ve onları buldurmağa pâdişahın ziyade ikdamı (S.B.) vardır.»

Deyû yemin etti.

Ol gün Musâ Çelebinin adı meydanda söylenmiyordu..

Rivâyet olunur ki Recep paşa pâdişaha varıp:

«Şevketlû pâdişahım! Musa Çelebiyi bu kulunuzuun sarayına gönderin.. Kullarınıza nasihat edip, işte pâdişahımızın sizlerden esirgediği yoktur, makbul ve mergubu (S.B.) olan Musa Çelebiyi gönderdiler, bundadır, defterdar ve Hasan Halife de sarayda olaydı, anları dahi verirlerdi, size de lâyık olan budur ki pâdişahımızın hatırına riayet edip Musa Çelebiden vaz geçin... Diyelim. İnşallah ümittir ki Musa Çelebiyi ellerinden kurtarırız.»

Deyû ısrar eyledi.

Pâdişah razı olmayıp pek çok direndi. Daha sonra Recep paşa Canbolat-oğlu Mustafa paşayı da kendine uydurup Musa'yı —kendi sarayında— alakoymak hususunda pâdişaha musallât etti. Canbolat-zâde dahi pâdişah hazretlerine yalvarıp:

«Pâdişahım, Recep paşa lalanın bu sözü yerindedir. Musa Çelebiyi kul, anın sarayında görüp bu suretle güzel sözlerle yalvarıldıkta Musa Çelebiye bir zarar etmiyecekleri tabiîdir. Hem verizin sarayından zor ile almağa kaadir değillerdir. Hâsılı bir zarar gelmiyeceğine ben de kefilim.'»

Dedi.

Zavallı pâdişah ne işlesün... Bunların el birliği ile ısrarlarına ne cevap versün!

— İmdi, Musa, size Allah emaneti olsun... Eğer bir kılına hata gllürse sizden bilürüm!

Deyup ağlayarak Musa Çelebiyi Recep paşa sarayına gönderdiler.

Ertesi gün yine reziller ve ayak takımı At meydanında Recep paşa sarayına yürüyüp:

«Musa Çelebi gelmiş... Elbette isteriz!»

Deyû hücum ettiler.

Musa Çelebi Recep paşanın yanına girip:

— Ya sultanım, şefaat etmeği taahhüt etmiştiniz, bana kıymak reva mıdır?

Deyince Recep paşa:

— Ya oğul, ne işleyelim? Pâdişah-ı âlempenâhın vücudunu muhafaza için, senin ve benim gibi bin hizmetkâr feda olsun!. Hele görelim, belki defetmek mümkün olur!.

Deyû kendisi içeri girdi.

Musa Çelebiyi merdiven başına çağırdılar. Recep paşa iç ağalarını öğretmiş... Biçareye bir omuz vurup merdivenden aşağı düştükte sarayın avlusunda olan eşkiya reisleri hançer üşürüp öldürmeğe başlayınca Recep paşa mest ile (S.B.) seğirdüp:

— Bire elinizi çekin!. Pâdişah tarafından benim kefâletim ile gelmiştir! Bu ne olmaz iştir!?.

Deyû yapmacıktan bir iki bağırıp çağırdı. Lâkin Musa Çelebi'nin işi çoktan bitmişti. Vücudu hançer yarasından delik deşik olmuştu.

Orada «çün hal böyle oldu, bâri ölüsünü dışarı bırakalım ki cemiyet dağılsun!» Deyup henüz daha tamamen ölmeden Musa Çelebiyi vezir sarayı duvarından at meydanı tarafına attılar. Reziller de hançer üşürüp şehit eylediler.

Cihan pâdişahı, zaman kahramanı Sultan Murad Han, Musa'nın katlini işittikte acı bir ah çekip:

— Yarap! Bu mazlûma kıyan zalimlerin haklarından gelmeğe sen bana kuvvet ver!.

Deyup zâri zâri ağladı. Ve bu ciğer yakan ateş ile yanıp yakılıp ciğerini dağladı.

Nihayet bu intikamı komayıp, Recep paşayı ve kefil olan Canbolat-zâdeyi ve ol rezillerle eşkiyadan ele girenleri katleyledi. Nitekim anlatılsa gerektir.

Defterdar ve Hasan Halifenin çıplak vücutları, kana bulanmış, başaşağı asılmış olarak o halde kaldı.

O sırada, cebeciler dahi, bir amelmanda (yaşlı) çorbacılarını katledip, sürükleyip meydana getürüp ol ağaca asmak istediler. Sipahiler menedip:

«Cebeciler çorbacısı bir âdem midir ki, bunlar gibi kibar ile beraber asıla?!»

Deyû reddettiler ve kovdular.

Devrin hoş zurefâsmdan (S.B.) biri nakleyledi:

«Çünkü ol vakit yeniçeri ve sipahiler fesada cür'et ile kuvvetlenip, bu kadar devlet adamını katletmeğe musa'lat olup kötü işlerle diledikleri gibi hareket ettiklerini, cebecilerden âsi olanlar görüp:

«Bire canım, biz adam değil miyüz?! Biz dahi zabitlerimizin hakkından gelüp kulluğumuzu ispat etsek ne olur?» deyup reziller birbirini teşvik ve yoldan çıkarıp ocaklarından olan meşhur ve namlı bir ağanın evine hücum edip varını yoğunu yağma ve kendini katledip meydana getürmüşler.» Böyle gülünç vaziyet rezillerden ve eşkiyadan beklenmiyecek şey değildir. Allah saklasın, böyle fitne zamanlarından hak teâlâ, Muhammed ümmetini ve Osmanlı devletini hıfzeyleye...

Asker fitnesinin kaynayıp kabarması ve askerin aşıp taşması:

Çün asker zümresi bu derece hadden aşırı şenâatler (S.B.) ettiler. Yine ol cahillerin reisleri olan «Saka-Mehmed, Cin-Ali, Salih efendi, Çalık Derviş, Mahmud ağa oğlu ve Yemişçi-Mustafa» ve diğerleri toplantı yapıp, konuşup, kendilerinin beğenilmeyen işlerinin hazım ve affolunur cinsten olmadığını anladılar, ve bu kadar rezaletten ve isyandan sonra, bu pâdişah zamanında kendilerine hayat hakkı ve kurtuluş yol uolmadığını bilip ve:

«Elbette pâdişahı hal' (S.B.) ve şehzâdelerden birini tahta geçürmekle, yeni pâdişahın yanında mevki sahibi olup, çalışmamızdan memnun edelim!»

Deyû ittifak ettiler. Fakat, bu mühim ve tehlikeli işlere umumun birleşmesi lâzım idi. Bunun için zorbaların serçeşmesi Rum-Mehmed, diğer Anadolu zorbalariyle bu sırrı bildirdiklerinde Rum-Mehmed haklı olarak reddedip:

«Pâdişahımızı yoldan çıkaranlardan, istediğimiz gibi intikam aldık. Daha ziyade fesada başlarsak, âlem ayak üzeredir, câiz ki Allah göstermesin, Devlet-i Osmaniye güneşi batmağa yüz gösterip hercü merç (S.B.) ola. Makul olan budur ki, bu derece ile iktifa oluna (S.B.).»

Fakat, yeniçerilerin dahi beraber olması lâzım ve mühim olmağın **(olmakla)** ocak tarafına dahi sırrı açıp, beraberlik istediler. Ol zaman yeniçeri ağası olan Köse-Mehmed ağa kethüdâlıktan gelip, Hasan Halife yerine yeniçeri ağası olmuştu, cihan pâdişahı hazretlerine hizmet etmek isteyip her lâhza **(her an)** pâdişaha buluşup dışarıdan içerûye, içeriden dışarıya haber alıp veren o idi. Bu işten haberdar alıcak **(olunca)** ol dahi bu tehlikeli düşünceye karşı oldu. Çünkü Sultan Murad'ın heybet ve şevketi ve şahsî istidadı ve kuvveti, adı geçen ağanın malûmu olup, rezillerin ve ayak takımının musallât olması sebebiyle şimdilik sesi çıkarmadığını ve bir vakitte keskin kılıcı çıkarıp elbette haddi aşanlardan intikam alacağını bilürdü. Anın için sonunu düşünüp yeni bir pâdişahın tahta geçirilmesine razı olmadı ve gizlice pâdişah-ı cihana varıp meseleyi bildirdi ve fitneyi asil kaldıranın Recep paşa olduğunu ve Musa Çelebinin katlinde Recep paşanın ve Canbo'at-oğlu Mustafa paşanın anlaşmalarını tafsilâtiyle bildirdi.

Rum-Mehmed ve Köse-Mehmed ağaların imtinaları (S. B.) haremde olanların malûmları olmakla, doğrulukları, pâdişaha sadakatleri teşekküre değer olup pek çok in'am ve ihsana (I.S.) nâil oldular. Ve saltanat tarafiyle Rum-Mehmed arasında güzel muamele geçti. Ve Köse-Mehmed ağa ile

Rum-Mehmed'in müsaade etmemeleri sebebiyle pâdişahı tahtından indirip ve yeni bi rpâdişahı tahta çıkarma konuşmaları, Allahın inâyetiyle bâtıl oldu.

Pâdişah dahi, iş icabı sipahilerin günahlarından göz yumar görünüp, müdâra eder gibi olduğundan fitne aşağı kodu. Ve görünüşte kul ile pâdişah arasında ayrılık kalmayıp hoşnutluk muameleleri göründü.

Vaktâ ki Şaban ayı tamam olup Ramazan-ı şerif geldi. Halkın eşkiyası ve şeytan tabiatlı reziller, sipahi kılığında İstanbul'da çoğalıp, Ramazan gecelerini güruh güruh silâhlı olup, semt semt toplantılarda ayş ve işret ve fisk (I.S.) ve kabahatler edip cemmaller **(deve mehteri)** ve devler ve acayip heykeller düzüp mahyalar yapıp fevç fevç (S.B.), davul ve zurna ile Allah Allah deyû nâra ve sadalarla her gece meşaleler yakıp İstanbul çarşı ve mahallelerini baştan başa gezip, halktan seyir ve temaşa akçesi toplayıp vezirler, ulemâ, erkân ve ekâbir ve zenginler kapılarına her güruh teker teker deve mehterlerini getürüp davul ve nakkaare (I.S.) ile oynatıp bir çok çuha ve kumaş ve para ve kuruş ve akçe suraları (S.B.) alurlardı.

Şöyle ki her güruh, yüz kuruşla kanaat etmeyip bin kuruşa ve daha ziyade miktara varıncaya kadar hane sahibinin rütbesine göre para isterlerdi.

Az şey teklif olunup, yahut geciktirilecek olursa, meşaleleri yukarı şehnişinine **(balkonuna)** kaldırıp «Şu kadar yüz kuruş ve şu kadar çuha ve kumaş tiz getürün! Ve illâ evinizi yakarız» deyû saçakları meşalelerle tutuştururlardı.

Ev sahibi çaresiz istedikleri kadar para ve hediyeleri indirip, yalvararak bu rezilleri defederlerdi.

Ol güruh geçtiği gibi başka bir güruh daha gelip, ayni şekilde haklardı.

Vzirler, ümerâ, vükelâ ve kazaskerler ve diğer zenginlerden istedikleri kadar mal ve meta' (S.B.) aldıktan maada, diğer meçhul kimselerin evlerine bile varıp bu suretle mal alıp, Ramazan-ı şerif sonuna kadar, hiç bir gece deve meh-

teri gezdirmekten ve bu şekilde kötülük etmekten geri kalmadılar.

Reziller ve ayak takımı bu yoldan büyük servete malik oldular ve Ramazan bayramında geniş sokaklarda yer yer salıncaklar kurup tekrar sızdırmak sevdasiyle sadrâzamdan başlayıp bütün devlet ve memleket büyüklerini bal mumlariyle, düğüne davet eder gibi, salıncağa davet eder ve pek çok mal alırlardı. Salıncaklara yük yük çuha ve kumaş topları giderdi.

Meselâ bir vezire ve büyüklerden birine bu kadar mum gelip, her mumun üzerinde: «Bu, falân salıncağın mumudur» deyû, yazılı kâğıt parçası, yaftası vardı. Hepsini deftere yazıp, her salıncağa ne verilecek ise, defter edip birkaç yük kumaş ve çuha ve birkaç kese para, her devletlûdan gönderilip bir adamı tâyin olunurdu.

Varıp her salıncağa, defter gereğince çuha ve kumaşları, para torbaları teslim olunur ve dağıtırlardı. Kendi isteğiyle, istekleri kadar göndermeyenden, varıp zor ile alurlardı. Ve aralarında nice reziller ve edepsiz cahiller, Ramazan günleri oruç bozup, yiyip, tütün içip ve uygunsuz kötülükler irtikâp edip, kimse onları menetmeğe muktedir olamazdı. Açıktan meclis kurup oyun âletleri ile oynayıp, içip sokaklarda avrete ve oğlana taarruz etmek gibi nice rezillikleri oldu ki, anlatılması müstehcendir (S.B.).

Bayram günleri sona erdikten sonra ulûfelerini alıp, nice mekruh yollarla mal toplayıp, pabuç almağa kudreti olmayan ayak takımı ve ırgat, katar ve yular sahibi ağalar haline gelip, her biri makamlı makamlarını özleyip yerlerine dağıldılar.

Yalnız eşkiya reislerinden bazı zorba başıları İstanbul'da kalıp, saltanat etrafından uzak kalmayıp, pâdişahın hareketlerine göz kulak olup dilediklerini yaptırmakta idiler.

Rum-Mehmed dahi dönüp Konya'ya gelip Mevlânâ Hüdâvendigâr Kuddise sırrehu'l-aziz şehrine varıp seccade-ni-

şin olan **(Mevlânâ'nın seccadesinde, makamında oturan)** Mollazâde Şeyh Ebubekir Çelebiye bîat edip tekbirli külâh giyip zümünce **(kanaatince)** mevlevi tarikatine girdi.

Birkaç gün sonra, meydana çıkan hizmeti karşılığında pâdişahın vaadleri yerine getirilip kendine Maraş eyâleti verildi. Konya'dan tabl ve alem **(davul ve sancak)** ve emirlik alâmetleri ile kalkıp Maraş ve Elbistan'a yüz tutup, Ayıntapta karar eyledi.

Vak'adan sonra sipahi zorbaları güruh güruh otuzar kırkar nefer ile gezip divan ve erkâna (I.S.) tekellüfsüz (S. B.) varıp muradları neyse yaptırırlardı. Ve iş sahiplerinden para alıp, kâğıdını buyurup **(işini yaptırıp)** işleri kendileri görmeğe başladılar.

Recep paşa bu işlere mâni olmak düşüncesiyle, vâkıa bunları kışkırtmakta ortak idi, lâkin öldürülenler ortadan kalkmakla, devlet yalnız kendine kalmayıp, ortaklar üç dört iken bin oldu. Ve bu suretle zorbalara tamamen mağlûp olup her birinin tekliflerinden ve hücumundan hayret denizine daldı.

Reziller, hazinede ne miktar kalmış ulûfeleri varsa nakit olarak aldılar. Ve seferde çalınanlar **(defterden silinenler)** hepsi düzeltilmek için buyuruldu aldılar **(yâni yeniden deftere geçirilmeleri için)**. Böyle iken tedbirli bir adam olan mukabeleci Mehmed efendi varıp vezire dedi ki:

«Birer birer kanunen müstehak olanı buyurasız, bu bapta bir miktar imsâk etmeniz (S.B.) lâzımdır» deyû öğretti. *Bu suretle altı yüz kadar nefer ancak tashih olundu.* Mezbur **(adı geçen Mehmed efendi)** mukayyet olmasa (S.B.) üç dört bin nefer tashih olunurdu.

(Sadrâzam), Saka-Mehmed ve Rum-Mehmed gibi zorbaları kollayıp yüzlerine gülüp ve nasihat ile kendine döndürüp, diğer nefer güruhuna havale etmekle bir miktar zorbaları zaptetmeğe muvaffak oldu.

Şevalin beşinci günü mülâzim yazılması ferman olundu. Eski zorbalardan başka bu bir iki sene içinde yeni yeni

zorbabaşılar ve yeni ağalar peyda olup her biri «menem diğer nist» **(yalnız ben varım, başkası yok)** dâvasiyle seslerini yükseltip, mülâzim-başı olmak için ve yazılıp voyvodalık ve makam ve hizmetler almak için kırk elli nefer adamları ile gelip gidip yazılmağa başlayınca, dalgalar gibi hücum ettiler.

Diğer zorbalar bu hali gördükte taş yağdırıp, varanları kaçırıp bozarlardı. Onlar yine yüz çevirmeyip yazılmak için yine düzülüp gelürlerdi. Bu kere her bir güruh bir ağayı önüne katıp götürürlerdi:

«Bu mülâzim şey olsun, biz mülâzim oluruz!»

Deyû yazdırırlardı. Başka bir güruh da gelip:

«Biz buna razı değiliz!»

Deyû bozarlardı. Bu suretle edepsizlikle karışıklık uzayıp, iki üç günde güçlükle karar verilip mülâzım yazıldılar.

Recep Paşanın katledilmesi ve Mehmed paşanın sadrâzamlığı:

Cihan pâdişahı Sultan Murad Han hazretleri bunca sipahi kavgalarında ve yakında tafsilâtiyle yazılacak olan İlyas paşa fitnelerinde, Recep paşanın ittifakı olup, Hafız paşayı pâreletmek hususunda ve Hasan Halife ve Musa Çelebinin katillerinde parmağı olup gizlice zorba-başılara kese kese mallar gönderip, belki daha ziyade devlet işlerine musallat olmak düşüncesiyle hal' **(pâdişahı tahtından indirmek)** niyetinde olan eşkiyayı mal verip vaatlerde bulunarak kuvetlendirdiğine pâdişah kalben kani olmuştu. Esasen Hafız paşa vak'ası günü:

«Beni dahi isterlerse ver, pâdişahım!»

Demesi ve daha nice ahmakça sözlerinin, tamamen hile olduğu meydana çıkıp o gibi fitnelerde zorbalar pâdişaha karşı gelip Recep paşadan hoşnut olmaları **(suçu ona yeter)** bâbında olup ve bilhassa şehzâdelere kefil olması pâdişahın kalbinde yerleşmiş olup katline karar vermişler idi.

Cülûs işinde zorbalara karşı gelip Rum-Mehmed ile birlikte o işe razı olmayan yeniçeri ağası Köse-Mehmed ağa dahi, pâdişah huzuruna teklifsiz varıp, pâdişahın en yakın adamlarından, pâdişah için hayır düşünen bir merd olmakla, bu fesatlarda hep Recep paşanın sun'u (S.B.) olduğunu pâdişahın kulağına koyup Recep paşanın kötü niyetli olduğunda pâdişahın kalbinin şüphesi kalmamıştı. Binaenaleyh Şevval ayının yirmi sekizinci günü pâdişah-ı âlempenah, vezir-i âzam Recep paşayı içeru, saraya davet etti. Tahiyyat (S.B.) ve selâm ile yer öptükte:

— Gel berû topal zorba başı!.

Deyû hitap etti.

Zira Recep paşanın ayaklarında nikris illeti olmakla topal ayarak yürürdü. Bu hitaptan can başına sıçrayıp:

— Hâşâ pâdişahım! Vallahi ve billâhi pâdişahımın rızâsından taşra **(razı olduğu şeylerin dışında)** zerre kadar vaz' ve hareketim yoktur!

Deyup yemin ile temize çıkmağa çalıştı. Lâkin pâdişahın hiddet deryası öyle dalgalanmıştı ki hiç bir suretle sükûnet bulması mümkün değildi:

— Bire kâfir! Abdest al!

Deyû buyurdu.

Meğer Hafız paşa vak'asında ayak divanı olmak için, Recep paşa, pâdişahı dışarı çağırdığı vakit:

«Pâdişahım, abdest alın!»

Diye korkutmuştu.

Pâdişah bu defa ona târiz (S.B.) edip pâdişahın hiddet ateşi alevlenmiş olmakla:

«Şu hainin tiz başını kesin!»

Deyû ferman ettikte, cellât hazır bulunmayıp zülüflü baltacılar (S.B.) kement atıp, boğup öbür dünyaya gönderdiler **(Elem yentetıh fîhi gayren) (Orada başkaları taşlanmadı)** anlamı aşikâr oldu.

Meğer Recep paşa saraya vardıkça zorba-başıların kabadayılarından bir çok etba (S.B.) ile gidermiş. Anlar Bâbı-hü-

mayunda **(sarayın birinci büyük kapısı)** vezirin çıkışını beklerlerdi. Recep paşanın ölüsü, boğazında kement izi, siyah bir yılan gibi görünür halde bir hasır üzerine konulup sürüyerek, Bâb-ı hümâyundan taşra bıraktıklarında zorbaların ve adamlarının kalblerine pâdişah kahrının korkusu düşüp perişan oldular.

Bundan sonra mührü şerif **(sadrâzamlık mührü)** Mısırdan azledilmiş olan «Tabanı yassı» demekle tanınmış Arnavut-Mehmed paşaya ihsan olunup zorbaların hakkından gelinmek tenbit olundu.

Vazife istemek için
Sipahilerin toplantısı:

Recep paşanın, pâdişah tarafından katlinden zorbalar gücenip, fakat apaçık itiraza cesaret edemediler, Zilkadenin yirminci günü ki, çarşamba idi, ok meydanında toplanıp «İstanbullu olanlara ve hanlarda oda döşemeyene hizmet verilmesin ve sene sonuna kadar beklemek güçtür, hemen hizmetler şimdi dağıtılsun!» deyû vezir-i âzama ısrar ettiler. Ve istedikleri hizmetleri **(işleri, memuriyetleri)** yazıp vezir-i âzama defter verdiler. Hattâ İstanbul halkından bazı garaz sahibi müfsitler de varıp hanlarda oda tutmuşlardı.

Mülâzimlik ve hizmetin
yasak edilmesi ve sipahilerin
kahredilmesi:

Vezir-i âzam Tabanı yassı-Mehmed paşa bir tedbirli ve içinden pazarlıklı vezir idi. Bu tâifenin taşkınlığını ve tecavüzünü görüp kökünün kazınması hususunda pâdişah tarafından da memur olmakla defedilmeleri bâbında nazikçe hareket etti, ve lâtif hileler kullandı. Görünüşte bunların memuriyet isteklerini pâdişaha bildirdikçe, bir pâdişah fermanı

geldi ki bunda, «bundan sonra büyük dedelerim zamanında karışmadıkları hizmetler verilmeye!» deniliyordu.

Zilkadenin yirminci günü sipahiler, hizmetten menedildiklerini öğrenince, Sultanahmet camii meydanına varıp toplandılar. Pâdişah hazretleri dahi ol rezillerin yine toplandıklarını haber alınca, sadrâzam hazretleri ve diğer din ve devletin iyiliğini isteyen bazı kimselerle görüşüp bu gailenin (I.S.) bertaraf edilmesine ihtimam (I.S.) buyurup Topkapı sarayında, deniz kenarında olan Sinan paşa köşkünde ayak divanı ferman edip, vezir-i âzam Mehmed paşa ve Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyin efendi ve kazaskerler ki, Kara Çelebizâde Mehmed efendi ve Hoca-zâde Abdullah efendi ve Nakîbül-eşraf (I.S.) allâme şeyhi efendi ki Seyid Mehmed bin Şeyh Mahmud'tur, ve Şeyh Kadı-zâde ve nice ulemâ ve fuzelâ (I. S.) dan eşraf ve âyan ve mevâli (I.S.) ve kadılar, bütün yeniçeri ocağı ağaları ve zabitleri ve bölük ağaları ki, Gürcü biraderi Cafer ağa ve Ahmed ağadır, ve diğer ocak ağaları ve söz sahibi ihtiyarları hep Bahçe kapısına toplanıp, cihan pâdişahı Sultan Murad Han hazretleri dahi Sinan paşa köşkünde Firuz bahtlı taht üzerinde oturup vezir-i âzam ayak üzerinde durdu.

Buradan pâdişah hazretleri At meydanına haber gönderip:

«Eğer sipahi kullarım itaatli ve bana bağlı iseler, aralarından birkaç ihtiyar kimseleri seçip göndersünler, istekleri her ne ise anlara bildirip anların rızalariyle olan fetk ü retk (idare) her ne ise razı olsunlar.»

Deyû buyurdukta adam varıp pâdişah fermanını tebliğ edince, camide sipahiler konuşup **(fî kulûbihim marazun) (kalblerinde hastalık vardır)** anlamı üzere olan suçlu ve garaz ehli olanlar, oraya varmağa korkup, hele bölük emektarlarından, bütün zorbaların söz birliğiyle birkaç nefer sipahileri seçip gönderdiler. Anlar dahi gelip, tahtın karşısında baş koyup durdular.

Ol divanhanenin sahili halk ile öyle dolu oldu ki bünyân-ı marsus gibi **(birbirine yapışık binalar gibi)**, sağlam

duvara dönüp hiç bir kimse hareket edemezdi. Ve etrafı yeniçeriler kuşatıp ağalariyle, pâdişaha fevkalâde kulluk ve arka olma dâvasında olup sözlerinde durmağa ahdetmiş idiler.

Pâdişah hazretleri söze gelip yeniçeri ağasına ve emektar ihtiyarlara ve ocak ağalarına ve yeniçeri tâifesinden, pâdişahla yüz yüze gelmesi için ileri geçirdikleri ihtiyarlara hitap edip; «Allaha ve Resûlüne itaat ediniz!» âyeti kerimesini okuyup mânay-ı münifini dahi tercüme edip ve anlatıp, Osmanlı devletinin değerli pâdişahlarına İslâm askerleri can ve gölünden itaat ve bütün işlerde karşı koymağı terketmeleriyle meydana gelmiştir. Kendulerine münasip olan da din ve devlet himayesidir. Ol suretle itaat ve muhalefet etmeği terk olduğunu anlatıp bildirerek nasihat edip ve bu ayrılığın neticesi, dünyada zaaf ve ziyan, ahrette dahi cehenneme girmek ve Cenab-ı Hakkın gazabı olup düşmanın gürültü çıkarmasiyle neticeleneceğini söyleyip, cevap istedi. Ol ağalar ve ocak ihtiyarları, bütün yeniçeri hayır dua ve alkış edip:

«Devletlû pâdişahım! Sen bizim pâdişahımızsın! Ve Allahın gölgesisin! Ve bizim sana hiç bir veçhile muhalefetimiz yoktur. Dostuno dost, düşmanına düşmanız!»

Dediler.

Pâdişah hazretleri dahi:

«İmdi bu sözünüzün doğruluğu ol vakit muhakkak olur ki - aranızda ayrılık yapan, fesada çalışan, birliğe, sulha muhalif olan bedbahtları ki, dünyada işleri fitne koparmakla isyan ve taşkınlık olup ve Allahın emrine «velev abden habeşiyyâ = Habeşî bir köle de olsa.» hadis-i şerifi gereğince, Resûlullah aleyhisselâmın sözüne muhalefet edip, bana ki halifeyim, mutî (itaatli) olmayıp Celâlîler ve Haricîler (S.B.) gibidirler, sizi dahi iki cihanda (dünya ve ahrette) kötü nam sahibi eden onlardır - ol makule müfsitleri muhafaza etmeyip, himaye etmekten elinizi çekesiz... Tâ ki katli ile fesat maddesini kesip atalım. Ve siz dahi bundan sonra sizden evvelkilerin gidişine uyarak

kullukta ayak direyin. Ben dahi her birinize mertebenize göre riayet ve inâyet (S.B.) edeyim.»

Dedikte, yeniçeri ağası ve cümle ocak halkı (**yeniçeriler**) çağrışıp:

«Şevketlû pâdişahımıza itaat üzereyiz! Allah göstermesin, eşkiyaya korumayız! Pâdişahımıza gerekmeyen, bize de gerekmez!»

Deyû icabet (S.B.) ettiler.

Bu söz üzerine meydana mushaf-ı şerif çıkarılıp, bizzat pâdişah hazretleri:

«Vallahi mi?, Billahi mi?» deyû bütün yeniçerilere yemin verdi. Anlar dahi hepsi Kur'anı Kerime yemin ettiler.

Allâme Şeyhi efendi, elinde kâğıt kalem tutardı. Ol büyük mecliste olan konuşmaları, bütün kazaskerler ve bütün büyüklerin önünde tescil eyledi (S.B.) ve yazdı. Sonra pâdişah hazretleri sipahilere hitap edip, anlar dahi:

«Pâdişaha mutiiz (**itaat üzereyiz**) sipah tâifesi de pâdişahın dostuna dost, düşmanına düşmandır!» dediler.

Pâdişah hazretleri sipahilere hitap edip:

«Behey kavm! Siz ne aceb tâifesiz ki, size hiç bir suretle söz anlatılmaz ki, boyun eğesiz. Bu, sizin muhalefet .S.B.) ve fitne arayıcılığınız yüzünden devlet ve saltanata kudretsizlik ve zaaf gelip, sizin dayanılmaz teklifinize tahammül etmek güç oldu. Hem kulnuzuz deyû itaati gösteren kelimeler edersiz, hem bütün cibayet kalemlerine ve divan gelirlerine, hizmet adı altında müstevli (I.S.) olup, tebaayı ayak altında ve harap ettiniz. Aranızda hakka razı olmayanları himaye ettiğiniz için içinizde dik başlı insafsız eşkiya çoğalıp, sizin gibi ihtiyarları ve aklı erenleri dinlemeyip âlemi soyup, reâyâyı (I. S.) dağıttılar. Siz kırk bin adam oldunuz. İstediğiniz vazifelerin hepsi beş yüz olmaz. Neden ulûfe (S.B.) istersiz? Reâyâyı soyup (I.S.) dağıttınız. Reâyâ olmayınca hazine nereden toplanıp ulûfe (maaş) anden (nereden) verilür? Şu deryadan mı ulûfenizi verelim? Bununla dahi komayıp temiz ecdadımın ve diğer hayır sahiplerinin evkafı (S.B.) tevliyetlerine («.S) istilâ edip yiyip içtiniz. Yine sayınıza kâfi

gelmedi. Hatiplik ve müezzinlik gibi vazifeler dahi size vereyim yine kifayet etmez. Dünyada isyan ile kötü nam sahibi olup ahrette Allahın gazabına müstahak olmağı zikretmediniz.»

Deyû akla uygun sözlere bizzat ol tâifeyi cevap veremez hale getirip, anlar dahi susup:

«Allah göstermesin... Biz pâdişaha itaat üzereyiz, âsî adını kabul etmeziz. Dostuna dost, düşmanına düşmanız. Ve pâdişahımızı tazyik edip, edebi terk ile olmayacak şeyler teklif edenler, bizim rızamızla değildir. Ve biz böylelerinin zaptına kaadir değiliz. Kötü işlerine dahi rızamız yoktur.»

Dediler.

Pâdişah hazretleri:

«Gerçeksiz ki anlar gibi kendi havasında müfsitler çoğaldıkça onları menetmeğe mukayyet olmadınız (S.B.) Tâ ki ayak takımı ve ırgatlar çoğalıp, kendilerine adamlar edinip, adamlarına dayanıp, zabitlerinin ve akıllılarının sözünü tutmaz oldular. Bunun için akıllılarının ve ihtiyarlarının sözlerine ve kendilerine itibar kalmadı. İmdi, bundan böyle ol makule müfsitler himaye edilirse âlem yağma olunup devlet işleri tamamen yıkılmış olur. Sözünüzde sadık iseniz gerektir ki siz dahi eşkiyanızı himaye etmeyip aranızdan çıkarasız. Evvelce mevcut olan vazifelerle kanaat edip, daha fazla hizmet istemeyesiz. Ve siz dahi yeniçeri yoldaşlarınız gibi yemin edip söz veriniz.»

Dedikte, anlar dahi yerin darlığı sebebi ile karşı gelmeğe kaadir olamayıp mushaf-ı şerif üzerine tekrar tekrar yemin eylediler. Fakat pâdişah, «eşkiyanızı veresiz» deyû buyurdukta halk içinde duran bazı sipahi müfsitleri, dedikodu edip, baş salıp, fitnecilikle karşı gelerek cevap vermeğe başladıklarında, yeniçeri «Belki bir fitne ola» deyû ol müfsitleri kapıp, havaya kaldırıp, halkı aralamak mümkün olmamakla elma gibi başları üzerinden elden ele verip, söyletmeyüp, meclisten dışarı çıkardılar.

Andan sonra pâdişah hazretleri sipahi ihtiyarlarının dahi yeminlerini allâmeye yazdırıp:

— Kadılardan dahi gelsünler!

Deyû buyurulup Anadolu kaleminden bir ihtiyar, Rumeli kaleminden bir emektar kadılar ilerü geldiler. Pâdişah hazretleri dahi anlara hitap edip:

— Siz dahi rüşvet almakla meşgul olup şer'î hükümleri icra etmekte kusur eder oldunuz. Tamah (S.B.) ve garezi huy edinip, zulmü kaldırmayıp siz dahi reâyâyı (S.B.) harap edersiz, bu bapta sizin cevabınız nedir?

Dedikte, anlar dahi söze gelüp:

«Pâdişahım, hâşâ ki biz rüşvet ile hakkı iptal (S.B.) veya bâtılı (S.B.) ihkak (S.B.) ideyüz (edelim). Biz, Allahın kitabının hükümlerini yerine getirmek için var kuvvetimizi sarfederiz ama, neyleyelim, sözümüz pâdişahımızın kulağına erişmez, arzımız (bildirmelerimiz) dinlenmez. Hizmet adiyle sipahiler gelip kazamız içind bin türlü yasak edilmiş şeyleri ve zulümleri yaparlar. Kime şikâyet edelim ki, yazdıklarımız okunmaz. Ama bir zorba veyahut bir zalim voyvoda ve cizyedarın (vergi toplayan) zulmüne mâni olmak istesek «pâdişah malının tahsiline (toplanmasına) mâni olup, rüşvet aldı, reâyâyı (S.B.) himaye etti, bize, hizmet etmeğe mâni oldu!» deyû hakkımızda yalan ve iftira ile arzetseler, işin aslı araştırılmadan bizi azlederler. Biz dahi şerlerinden korkup, sığınacak bir yer bulamayıp acz içinde zillet (S.B.) ve zahmet çekeriz.»

Dediler.

Hattâ Rumeli kaleminden olan Kadı efendi:

«Pâdaşihım, falan hizmeti alan sipahinin zulmüne mâni omlak istediğim için arkadaşlariyle birlikte mahkememi basıp elbiselerimi ve atımı yağma ettiler.»

Dedi.

Meğer bu mesele pâdişahın kulağına daha evvel ulaşmış imiş. Pâdişah hazretleri:

«Bilürüm, ol meseleyi işittim, malûmumdur!»

Dediler. Kadı dahi:

«Pâdişahım, zalimlerin ve garez sahiplerinin şikâyetine kulak verilmeyüp, duacılarınız olan kadılar yardımınızla kuvvetlendirilirse biz dahi kusursuz, zulmü defetmeğe gayret sarfederiz.»

Dedi.

Anadolu kaleminden hazır olan kadı, Arap ırkından gözü pek bir herif imiş:

— Pâdişahım, her kim emrine karşı gelürse âsi olur, katli vâciptir. Hemen keskin kılıcını çıkar. Buna çare kılıç, hemen kılıçtır!

Dedi.

Pâdişah hazretleri, bütün orada hazır olanlar, onun bu sözlerinden hiddetli hiddetli yüzüne dikkatle baktılar. Ol dahi sustu.

Bundan sonra pâdişah hazretleri anlara dahi yemin verip hepsinin o mecliste sözü bir ettiklerini olduğu gibi Allâmeye tesbit ettirdi ve yazdırdı. Bütün hazır olanları meclisin şahidi olarak yazdırıp, ulemâya **(bilginlere)** imza ettirip, böylece toplantı sona erdi.

Ol divanda pâdişah hazretleri **(sipahilerden birkaç ihtiyar gelsün!)** dediklerinde kimse gelmeğe cesaret edemeyip Silâhtar ağası Ahmet ağa:

— Pâdişahım, sipahiler dahi kendi kullarındır. Emrinize elbette uyarlar.

Deyû, terbiye maksadiyle söz söyleyince, ocak ağalarından biri söze gelip:

— Eğer bu âsiler itaat etmekte iseler, o halde bu toplantının sebebi nedir? Ve bu divan-ı hümâyuna gelmekten çekinmeleri nedir? Niçin bunların kılıcını sallarsın? **(yâni,** neden onların tarafını tutarsın?)

Deyû itiraz etti. Ahmed ağa dahi cevaba girişip münakaşa etti ve cevap verdi.

Bölük ağaları at meydanına gönderilip «Birkaç ihtiyarları gelsün!» deyû tenbih buyuruldukta, fakir dahi **(ben dahi)** ağalarla bile gitmiştim. Vardıklarında zorba-başıları camiin dış sofası üzerine çıkıp minare dibinde durmuşlardı.

«Pâdişah hazretleri cümlenize selâm etti. Fermanımıza karşı gelmekten muradları nedir? Ceddim (dedem) sultan Süleyman zamanında verilegelen hizmetlerden başkasına el uzatmalarına rızay-ı hümâyunum yoktur (razı değilim.) El çeksünler ve birkaç ihtiyar gelsün.»

Deyû buyurdu dediklerinde Kili'li Kör-Musa ileri gelüp:

«Vezirliğe ve defterdarlığa varıncaya kadar bütün memuriyetler ve hizmetler bizimdir. Niçin vaz geçeriz?»

Deyû cevap verdi. Yer yer nice sözler söylendi. Ve bütün devirleri dönüp, yıldızları düşmüş ve üzerlerinde hezimet (S.B.) yılanları üşüşmüştü. Vâkıâ celâdet (S.B.) gösterip söylerlerdi. Fakat büyüklere karşı gelmek korkusundan sözlerini karıştırırlardı. Sonradan içlerinden beş on kara çizmeli ihtiyar seçilip, ağalariyle beraber huzur-u hümâyuna **(pâdişahın huzuruna)** vardılar. Eyüplü Koca-Hamza bey ki, Davud paşa vaktiyle onun evinde saklanmıştı, ileri durup, hünkâr ile konuşma oldu. Mesele, konuşulduğu gibi karara bağlanıp, bu meâlde hatt-ı hümâyun ve hüccet **(senet)** yazıldı. Ol zamanda, pâdişah huzurunda vâki olan hüccetin sureti budur:

Hükmü hümâyun sureti:

«Geçmişteki pâdişahlar zamanında sefer vâki olmadıkça ordu hizmeti için sipahilerden üç yüz kadar mülâzim **(stajiyer)** yazılıp, vücuda gelen mülâzimlikleri karşılığında divan hizmetlerinden her birinin haline münasip bir hizmet verilegelmiş iken, birkaç seneden beri bahsi geçen miktar-

dan ziyade yazılıp, saltanat tarafından mâni olunmamakla, on binden fazla mülâzim yazılmıştır. Sefer olmadığı senelerde mülâzim yazılmak kanun değil iken toplantı ve söz birliği ile atebe-i âliyyede (S.B.) de mülâzim defterine on binden ziyade nefer kayt olunmakla bütün divan hizmetlerinden başka, pâdişah hasları (S.B.) ve voyvodalıkları kâfi gelmeyüp, geçmişteki pâdişahların vakıflarının ve müslüman hayrâtının (hayırlarının) tevliyet (I.S.) ve kitâbet ve cibâyet (toplama) ve nezaretleri bile alınıp, evkafı tahrip ve reâyâya zulümleri hadden aşkın olmakla, reâyâ perakende ve perişan olup, mezburlar (sipahiler) divan-ı hümâyun tarafından menedildiklerinde, dinlemeyip, adı geçen hizmetleri istemekte musır olmakla (ısrar etmekle) bu mesele için pâdişah huzuriyle bir meclis toplandı.

Sinan paşa köşkü meydanında bütün vezirler, ulemâ ve diğer devlet büyükleri ve saltanat erkânı, ve yeniçeri zabitleri ve altı bölük ağaları (2.S.) ve sipahi ihtiyarları, pâdişah fermanı ile hazır olup, pâdişah hazretleri tahtlarına oturduklarında:

— **Bu hususta eski kanun nicedir?**

Deyû sorunca, o toplantıda hazır olan küçük, büyük hepsi cevaba hazırlanıp:

«Hakikaten, eski devirde bilindiği gibi sefer oldukça üçer yüz mülâzime vazife verilegelmiştir. Fakat birkaç seneden beri toplantı ve ittifakla mülâzimlik defterleri yazdırıp, her sene bütün hizmetleri aldıklarından başka müslümanların vakıflarına ve devlet hazinesine ait olan mallara dahi gadredip (2.S.) Osmanlı ülkesini ve reâyâyı zulüm ile ayaklar altına almaları ile âlem harap olmuştur. Bundan sonra belirli kanunlar üzere hareket edilip, toplantı ve ittifaklariyle kanuna aykırı olarak koydukları yanlışlıklar kaldırılıp zulümlerinden devlet hazinesini korumak, reâyây ve berâyâyı (B.S.) zulümlerinden himaye etmek, mîri (I.S.) ve vakiflar, onların zulüm ve korkularından emin olmak, din ve devletin levâzımından ve saltanatın en mühim haklarındandır.»

Deyû ağız birliği ile haber verdiklerinde, altı bölük ağaları ve sipahilerin ihtiyarları:

«Bundan sonra pâdişahın arzusuna aykırı olarak hareket ve mânasız yere toplantı ve ittifak etmeyip, eski kanun üzere sipahi mülâzimlerine verilen hizmetlerden başkasını istemekten vaz geçtik. Bizim dahi aramızda bu suretle anlaşma oldu ki, şer'i şerife ve kanuna aykırı olarak bir kimseden bir hareket çıkacak olursa ve toplanıp ittifakla, pâdişahın isteğine aykırı olarak bir teklif olunursa, şeriate göre haklarından gelünsün!»

Dediklerinde, ocak ağaları ve yeniçeri neferleri şöyle ahd ve yemin ettiler ki:

«Her ne vakit ki saadetlû pâdişahımız, bir zalimi yakalamağa, içimizden her kime ferman ederse, varıp, emri üzere hakkından gelmezsek ocağımıza Allah teâlânın ve peygamberlerinin ve bütün melâikelerin ve Muhammed ümmetinin lâneti olsun!»

Dediklerinde olup biteni olduğu gibi pâdişah hazretleri tarafından yazdırılmakla, itaati vâcip olan pâdişah fermanı çıkarıldı. Buna göre yazıldı. Bin kırk bir senesi Zilkade ayının yirminci günü yazıldı. Hazır olan şahitler: Sadrâzam Mehmed paşa, Müftiilenam Hüseyin efendi, vezirlerin iftihar ettiği Bayram paşa, Asaf Bahadır (S.B.(1) Hüseyin paşa nâkiplerin medâr-ı iftihârı **(övündükleri)** Şeyh efendi...

Tetimme: (2)

Ol gün, ağır hizmet ve diğer voyvodalık ve yüksek memuriyetler isteyen ağalar çözülüp hanlar boşaldı. Üçüncü gün divan olup pâdişah-ı âlempenah bir daha ol eşkiya toplanmağa fırsat bulmasunlar için idamlarına söz götürmez himmet buyurdular.

---

(1) Asaf, Süleyman peygamberin veziridir. Çok ünlü bir vezir olduğu için vezirlere, en çok ta sadrâzamlara metih sıfatı olmuştur.

(2) Bir eksiğin tamamlanması için katılan şey.

Bölük ağaları içeriye çağırıp sipahi oğlanları ağası Gürcü-Mehmed paşa biraderi Cafer ağa ve Silâhtar ağası Ahmed ağa ve pâdişahın huzuruna vardılar.

Cihan pâdişahı **(Dördüncü Murad)** emreyledi ki, her biri bölüklerinde olup, İstanbul'da mevcut bulunan zorba-başıları tutup ele vereler!.

Mezbur Ahmed ağa **(Silâhtar ağası)**, bunu yapamıyacağından bahisle özür dileyip aczini bildirdiği için pâdişahın gazabı dile gelüp:

— Cellât!!.

Deyû emreyledi. Ahmed Ağanın boynunu siyaset kılıcı ile vurdular.

Cafer ağa bu hali görüp hizmete âmâde olduğunu bildirip izin aldıktan sonra dışarı çıkıp ol güruhtan **(eşkiyadan)** istenilmiyenleri vermeme çarelerini aradı. Bir iki günden sonora, küçük hizmetler isteyenler at meydanı başında durup:

«Şimden sonra verilecek hizmetler verilsün!»

Deyû defterdara söyleyip yine ileri gerü sözler söylediler. Ertesi gün Şeyhülislâm ve bütün vezirler, ulemâ ve ocak ağaları vezir-i âzam sarayına gelip Müfti Hüseyin efendi sözü açıp:

«Bu tâifenin (sipahilerin, zorbaların) her an toplantıları ve fesatları eksik olmayıp, göz yumarak, kolaylıkla ara düzeltilsin denildikçe fesat ve ayrılıkları artıyor. Beyit:

Der çeşm küned hâne mekes râ çü dihî ruy
Basifle heman bih ki müdârâ ne küned kes

Tercümesi: (Yüz verirsen sinek gözde yuva yapar
En iyisi alçaklara müdârâ etmemektir.)

Anlamınca bunlara sabır ve tahammül ile muamele olunursa artık devlet-i âliyyeyi (Osmanlı devletini) berbat ediyorlar. Hemen bir saat evvel bunların tedariki görülüp (işleri bitirilip) haklarından ge-

linsin! Evvelâ bir adam varıp nasihat etsin, kabul etmezlerse topu birden katlolunsun!»

Dedi. Yeniçeri ve sipahiden hazır olan ağalar:

«Bizim bu hale rızamız yoktur. Eşkiyanın hakkından gelinmek gerektir. Pâdişah ne ferman ederse muhalefetimiz yoktur!»

Dediklerinde durum telhis olundu **(pâdişaha yazı ile bildirildi)**. Cuma namazı vakti yakın olmakla ağalar dediler ki:

«Varıp cuma namazını edâ edelim (kılalım) yarın bu iş görülsün!»

Müfti efendi ve kazaskerler «bu gaaileyi **(derdi, sıkıntıyı)** defetmek, cumadan daha lüzumludur. Âlem böyle karma karışık iken cuma mı câiz olur?» deyüp oturdular. Ve kimsenin gitmesine izin vermediler. Pâdişaha yazılan yazının cevabı olarak müekked (S.B.) pâdişah fermanı geldi ki bunda:

«Saka-Mehmed, Gürcü-Rıdvan ve daha bunlara benzer eşkiya yakalanıp, katlolunup birine dahi âmân verilmeye... Başları sarayın kapısı önüne konula... Ve illâ başın gider!!»

Deyû şiddetli emir verilmekle eşkiyanm yakalanması için zabitlere tenbih olunup, henüz halk vezir sarayında iken birkaç namlı zorba yakalanıp katlolundu. Vezir-i âzam **(Tabanı yassı Mehmed paşa)** içeri girip Saka-Mehmed'i davet etti. Sadrâzamın huzuruna girince bir fenalık gelmesine ihtimal vermeyip evvelce olduğu gibi alay eder şekilde vezir ile küstahça muamelelere başladı. Çünkü hayli kuvvetli uğursuz bir zorba idi. Vezir işaret eyledi. Nazikâne belinden hançerini birisi kapıp, birkaç kimse de kendisini kapıp kaldırdılar. Saka-Mehmed, vezirin iltifatına mağrur idi. Gafilce sözlerle meşgul iken bu hali görünce aklı başından gidip:

— Devletlû paşa! Seninle sözümüz ve kararımız böyle

mi idi? Bir alay halkı zaptedip susturduğumuzun cezası bu mudur?

Deyû mırıldanarak götürdüler. Vezir ise:

— Tiz, hınzırı boğun! söyletmen!.

Deyû emreyledi. Hemen boğdular. Cin-Ali dahi boğulup, bunların lâşeleri denize atıldı. Müfsitlerin meşhurlarından olan bu ikisinin katillerinden, diğer reziller haberdar olup ta kaçmasınlar deyû boğularak denize atıldı.

Gelibolu kasabasından Cadı-Osman Çartak kasabasında evinde şarap içmekle meşgul idi. Adam gönderilip gafil iken yakalandı. Hemen orada boğulup denize atıldı. Yemişçi-Mustafa kaçıp kayboldu. Salih efendi Mısır'a kaçıp Sultan İbrahim'in saltanatı zamanında katlolundu. Vakti gelince yazılacaktır. Mahmud ağa-oğlu Sarı Mustafa ve Kel-Abdi kaçıp gizlendiler. Bıçakçı-oğlu Mehmed dahi her vakitki yeri olan İlbasan diyârına kaçtı. Kumru dedikleri eşkiya yakalanıp asıldı.

(Ve inne li'l-bâtılü savletün sümme tuzmahilü) = **(Bâtıl evvelâ saldırır, sonra perişan olur)** hükmü üzere gerçi zorba eşkiyaları galebe ve musallât olmakla meydana çıkıp hadsiz hesapsız fesatlıklar, namusa tecavüz, adam öldürmek gibi taşkınlık ve fenalıklar eylediler, fakat Allaha hamdolsun âdil Sultan Murad hazretlerinin yüksek himmeti ve gayreti berekâtiyle Devlet-i Osmaniyenin kudreti artıp ol fitne çıkarıcı güruh tamamen kan dökücü kılıç arslanına lokma olup, kendilerinden çıkan kötü işlerinin cezasını buldular.

Kaçmak ve gizlenmek yoluyle başka memleketlere gidenler de bir zaman sonra yakalanıp pâdişahın kahreden kılıcı ile öldürüldüler. Nitekim meşhur olanlarının ahvali mufassalen zikrolunsa gerektir.

Bundan sonra defter gereğince derece derece eşkiya ve reziller yakalanıp teker teker katlolunmakla zorba adı unu-

tulup eşkiyanın fitne ateşi siyaset şimşirinin **(kılıcının)** suyu ile söndürüldü.

Bu senede kazançları az olanlardan sağ ve sol kola kırkar ellişer ruus (2.S.) verilip, zabitleri istedikleri ihtiyar ve namuslu yoldaşlara ulaştırdılar. Cizye defterleri (I.S.) dahi verilmeyüp buna karşı her nefere ellişer kuruş gülâmiye çıktı. Hattâ ol vakit sipahi zürefâsı (I.S.) birbirlerine «Aldın mı altıyı?» deyû lâtife eder oldular.

Bir iki seneden sonra ol hizmetler dahi ve gülâmiye toptan kaldırılıp ulûfeden başka bir şey verilmez oldu.

Sultan Murad Han hazretleri, eşkiyanın kökünü kazımakta o kadar gayret sarfettiler ki, sipahi tâifesinden bir tek bile namlı âdem kaldığına razı olmayup hepsini kırdı. Ve sadrâzam Mehmed paşa **(Tabanı yassı)** sarayında devlet büyükleri toplanıp zorbaların namlıları yakalanıp katlolunduğu günden itibaren tebdile binip **(kıyafet değiştirip)** İstanbul sokaklarında gezip nerede bir eğri sarıklı, sipahi kılığında âdem görse kâh kılıç, kâh ok ile katlederdi. Ele girmeyen eşkiyanın ve bir çok neferin dirliklerini çalıp (S.B.), gereği gibi kahredip haklarından geldi.

Yeniçeri tâifesini dahi kahredip askerler arasında iki kişi bir yere gelemez oldu.

Âdetullah **(Cenab-ı Hakkın âdeti)** böyle olagelmiştir. Herhangi tâife, haddini aşıp şeriat namusu ve akıl yolundan dışarı hareket ederlerse elbette Allahın gayreti zuhur edip bir kudretli hâkimin kahr ve terbiye eden kılıcı ile zelil ve makhur (S.B.) olurlar.

Bu birkaç Arabî beyit ki, ibret'i mânâsı apaçık hikmettir, Buhtunnasr'ın yüzüğünde kazılmış idi derler. Buraya gaayet münâsip olmakla yazdık. Haddini aşanlara kâfi nasîhattir.

Buhtunnasr'ın mührü üzerindeki nakış, cereyan eden kaderin yazısıdır.

Şerri sayma, çünkü onunla her şey aşikâr olur
Her kim şerri açıklarsa, nefsini ondan sakın

İsyan kapıları, şerrin saldıracağı yerdir.
Sultanı tahtından düşürür.

Koç, böbreği yağlanınca azar
Koçun başı iple bağlanmak gerektir.
Biz eğer sakınmaz ve Allahtan korkmazsak
Kendi nâşını yüklenmiş bir ölü sayılır.

Geride kalan zorbaların
ahvali ve onların
meşhurlarının katli:

Eşkiya zümresinden «Deli İlâhî» demekle meşhur olan, Allahtan korkmaz, mağrur zorba-başıların kabadayısı «Dağlar delisi» demekle tanınmış Süleyman adındaki yolunu şaşırmış şeyhin karındaşı oğludur ki mezbur **(adı geçen)** Dağlar delisi, sipahi zümresinin sözü geçen ihtiyarları idi. Ve zorba-başılar içinde onun önüne geçen yok idi.

Hüsrev paşa Acem seferine hareket ettiği sırada Üsküdarda, sonra Mardin'de ve Diyarbekir'de olan sipahi ayaklanması, vezire olmayacak şeyler teklif edip, hizmetler isteyip kavgalar koparmasında şerir kimselerin başı o idi ve her ne olursa onun ittifakiyle olurdu.

Osmanlı askerlerinin dayanağı olduklarını sanan sipahi tâifesi, ol küstahın (S.B.) ve ona benzeyenlerin geçici nimetlerine kanıp ve onları velinimet edip (S.B.) her an din ve devlet işlerine fenalık verecek hallerden çekinmeyip pâdişahın nimeti, Osmanlı hanedânının hamiyeti ve din kapısı ve Allahın şeriati, anlaşmazlıkların çokluğu yüzünden geride kalıp, şerirler (S.B.) üstün gelmekle, hayrı seven kimselere söz düşmezdi. Hattâ Hüsrev paşa Bağdad'a yürüyüş buyurup, zorbalar ve diğer zabitler ve askerler yürüdüğü vakit sipahi bölükleri de emir gereğince yürüyüşe geçtiklerinde, mezbur **(adı geçen)** **«Dağlar delisi»** atını tepip, sipahi alaylarına çağırıp:

— Bire falanlar! Nereye yürürsüz? Osmanlı Bağdad'ı aldıktan sonra bir daha sizlere ne ihtiyaçları kalur? Hepinizi kırmaları muhakkaktır. Size hizmet verip iltifat ettikleri hemen Bağdad'ın fethi içindir!

Deyû yürüyüşten **(hücumdan)** menetmekle, anlar dahi irkilip ol sebepten askerin geride kalanı yürümeyüp, ileri varanlar ile Zor paşa ve nice asker şehit olup fethi müyesser olmadı, deyû sözüne inanılır kimseler nakletmişlerdir.

Hâsıl-ı kelâm Dağlar Delisinin haksız olarak isyanına, kibirlenmesine ve kötü tutumlarına nihayet yoğiydi. Bunca isyan ve fesat edip devlet işlerine kuvvetsizlik getürenlerin en büyüğü bu idi.

Bağdad seferinden dönüş sırasında bu azgın şakî, rahat döşeğinde helâk oldu.

Beyit:

(Zalim kalmaz, fakat yaptığı zulmün eseri kalır)

Anlamınca Deli İlâhî onun yerine ayaklanıp ölen şâkînin adamları geçinen reziller ve haşerat hepsi onun yanına toplanıp ol dahi anlar kuvvetiyle Seydişehir kasabasında kalıp azgınlığın haddi aştı. Beyşehir sancağı beyi hiç mesabesinde kalıp hüküm ve emâretin, vilâyetin bütün işleri adı geçenin olmuştu.

Niceleri bir iftira ile, sen falan itmişsin, senin yerine taş atılmış, yahut, senin hizmetçin falan eylemiş, yahut, sen filâna şöyle demişsin. Deyû, yersiz iftiralar ile şahitsiz ve hâkimsiz ol diyârın zenginlerini birer yolunu bulup zincire çekip ellişer, yüzer, üçer yüzer ve daha ziyade kuruşlarını alıp namuslu kimseleri hapsetmek, zincire vurmak, belki dövmek ve tahkir etmek de haddi tecavüz edip bu yol ile hazîneler toplayıp ayak takımı eşkiyaya sofralar çekip halka anları musallât ettiler.

Deli İlâhî'nin kethüdası Sarı-Mustafa yolda giderken, Seydişehri'nin tanınmış şahsiyetlerinden Hoca Recep adlı kimseyi **(sen bana ayağa kalkmadın!)** deyû, haksız yere

değnek çalıp İlâhî bey yirmi bin akçesini aldı. Şehrin büyükleri ve ulemâsı, meselâ Fil-zâde Abdurrahim efendi ve diğerleri anın şerrinden vatanlarını terkedip «Madem ki ol zalim hayatta idi, başka diyâra gitmek gerektir» dediler. Ol dahi fenalık yönünden kusur etmeyüp gidenlerin mallarını, adamlarını çeşitli zulümleriyle işkenceye koyup, şeriatin hükmü, yanında geçer değil idi. Dilediği hususu kadıya (S. B.) haber gönderip: «Şunu şöyle yazsun!» deyû bir kere buyururdu. İster şeriate uysun, ister uymasun, kimse karşı gelmeğe cesaret edemezdi. Kendisine karşı itiraz edenleri tutturup bir ıssız çöle gönderip idam ettirirdi. Bir yeniçeriye ihanet edip üsküfü (I.S.) ile astırdı.

Habis (kötü, fesatçı) hayli kuvvet kazanıp ciride (S.B.) çıktıkça davullar ile bu kadar şalvarlı süslü ve tertipli asker ile çıkardı. İsrail oğullarının Firavun'un elinden çektiğini, ol diyâr halkı ol zalimden çekmişlerdi. Kibirliliği yüzünden halka selâm bile vermediği gibi mizah yüzünden sövse bile ol kimse: «Bugün ağa bana iltifat etti» deyû keyfinden kabına sığamazdı.

Bağdad senesi Çerkes-Ahmed paşa, Karaman beylerbeyisi olunca bilirdi ki her kimi eyâletin elde edilmesine gönderse, geçmez akçe haline gelir, emir ve yasaktan bir işe muktedir olamaz. Çaresiz adı geçene baş vurup: «Ben de senin, eyâlet de senin... Sefer üstü (sırası) bize de harçlık lâzımdır. Eyâletimiz mahsulünden ne hâsıl olursa insafınıza kalmıştır.»

Deyû, eyâlet kaymakamlığını adı geçene gönderdi. Ol zalim ise, senetsiz sepetsiz, kuvetine güvenerek memlekete musallât oldu. Bu kere memlekete mütesellim (I.S.) olıcak, zulmü kat kat arttı. Bilhassa devre çıkıp Karaman eyâleti olan Konya, Seydişehri, Beyşehri, Bozkır, Lârende, Niğde, Aksaray, Herakliye (Konya Ereğlisi), Karapınar, Eskiil, Kayseriye, İsaklı, Akşehir ve diğer yakın uzak o taraflarda olan kasabaları dolaşıp, bölükler gönderip küçük büyük haklayıp, reâyânın (I.S.) varını yoğunu alıp nicelerini kü-

çük bahanelerle mücrim sayıp, kollarından asıp, o kadar mal topladı ki, tâbir olunmaz.

Gûya lûtfen «Paşaya...» deyû az bir şey gönderip bu kadar malı yiyip içip, varıp Seydişehrinde oturdu. Ve ol zamanın âdeti üzere Beyşehri sancağı beyi olan Nogay Paşa oğlu Arslan bey devre çıkıp Seydişehrine varmak istedikte, bir çok tüfenk-endaz (I.S.) toplayıp ağır küfürlerle «Falan oğlu gelmesün, yoksa kırarım!» deyû men etti. Bey dahi Emirlik hamiyyeti ile sipahi toplayınca kethüdası Arslan Kethüda araya girip barışa vasıta oldu. Çünkü adı geçen şakî ile konuşmak mümkün değildi. Bey dahi mecburen barışa razı oldu ve devre **(dolaşmağa)** çıkmadı.

Zorbanın her çeşidi görülmüştü ama, bu şekilde akıl ve edepten dışarı, Allahtan korkmaz olanı görülmemişti. Dış görüş itibariyle de çirkin görünüşlü Amalika (S.B.) dan kalma bir kimse zannolunur, çoban köpeği şeklinde bir Türk-ü sütürk idi (1).

İstanbul'da fitneler olunca bu karışmayıp yerinde içki içmek, oyun ve eğlence keyfi ile meşgul idi ki, kendinin en son arzusu da bu idi.

Rum-Mehmed İstanbul'a gittikte, tam dik kafalılığından anlar ile bile **(beraber)** gitmeyüp, keyfinde olmuştu. Fitne durulup, Rum-Mehmed dönüp yine Konya'ya gelip oturdukta, diğer zorbalar dahi yerli yerine gitmişler idi.

Adı geçen Deli-İlâhî bey kalkıp ulûfesini almak için İstanbul'a yöneldi. Rum-Mehmed onun ahmaklığını görüp çekinmesini temin için haber gönderdi:

«Şimdi İstanbul'da akran ve emsalden (bizlerden, sipahilerden) kimse yoktur. Ortalık tenhadır, gitmesün! Sakın olmaya ki bazı düşmanları meydana çıkıp, taraftarlarının azlığı yüzünden, müdafaaya imkân bulamayıp, bir tehlikeye düşebilir. Bu takdirde hepimizin ır-

(1) Sütürk, büyük, kuvvetli, kızgın mânasınadır. Halebli Naîmâ burada da yine Türk kelimesini makam-ı hakarette kullanmıştır!

zına kırıklık hâsıl olup zararı herkese sirayet eder. Elbette gitmesün, şimdi yeri değildir!»

Dedi.

Ol Türk-i sütürk!? **(Kızgın Türk!)** kibir ve ahmaklığından:

«Rum-Mehmed varıp İstanbul'da işini görüp sağ gelse de, ben neden kaadir olmayayım?!»

Deyüp Rum-Mehmed'in nasihat yollu sözlerini dinlemedi. Yalnızca adamlariyle İstanbul'a varıp bir yere indi. Fırsat gözeten düşmanları haber aldıkları gibi «ol zalim gelmiş!» deyû haberleşip, zulme uğramış olanlardan bir kalabalık ile bulunduğu yerin kapısına toplanıp düşmanlarından biri olan Abdünnebi adlı kimse, bölük ağasından çavuş ile öne geçüp:

«Seninle şer'i (S.B.) dâvamız vardır.»

Deyû divana davet ettiler. Ol kötü huylu ve kötü işli de çaresiz aşağı inince, düşmanları üşüşüp eteğine ve yakasına sarıldı:

«Allahın şeriati!!...»

Deyû yaka paça çektiklerinde:

«Sabreylen! At eğerlensün! Ne de olsa ırzımız var behey adamlar, ata binip bilece (birlikte) gidelim.»

Dedikte, adı geçen Abdunnebi haykırıp, yakasına yapışıp:

«Bire zâlim zorba-başı!. Bu Karaman diyârı değildir ki yine atlara binüp mal ve iyâlimize (S.B.) musallât olasın! Senin ata binmen tamam olmuştur!»

Deyû bazu kuvvetiyle tutup yüreği acımış Türkler ol şâkîyi zorla sürükleyip divan-ı âliye ihzar ettiler (S.B.).

Vezir-i âzam ve kazaskerlerin önünde mürafaa olunup (S.B.), her biri dâvasını söyleyip, ve iddiasını ispat edip,

kendini rezil ettiler, susturdular. Ol eşkiyanın ise zulüm ve taşkınlığı vezir ve emir, küçük ve büyük herkesin malûmu olduğundan başka, divanda ilk ağızda bazı fenalıklarından birkaçı sabit olunca, tescil edildikten sonra (S.B.) diğer dâvacılara lüzum kalmayıp, kanının akıtılmasına şer'î (S.B.) hüküm verildiğinden, divanda boynunu vurmağa çökertmişler iken, henüz sipahi tâifesinin fitnelerinin sonu alınmadığından âdet gereğince bazı sipahi ağaları halkın gözü önünde öldürülmeyüp, geceye bırakılmasını iltimas ettiklerinden (S.B.) mezburu divandan sürükleyerek bölük ağasının hapsine verdiler.

Ol gece Subaşı (S.B.) emir gereğince zindana götürüp, boğup lâşesini deryaya attılar.

Beyit:

«Sanki suda sönmüş ateş gibi»

Bundan sonra adamlarından Mustafa Beşe adlı kimse, ölüsünü iskelede bulup, gizlice çıkarıp Galatada gömdü.

Meğer zorbaların ve eşkiya tâifesinin musallât olma tılsımlarının bozulması, bu zalimin öldürülmesine bağlı imiş. Bunun katlinden sonra Cenab-ı Hak ol rezil zümrenin izzetini (S.B.) zillete (S.B.) ve rif'atini nikbete (S.B.) çevirip, cümlesi cezasını buldu.

Dereli Halil'in, Çerkes-Ahmed Paşa eliyle öldürülmesi:

Yine ol güruhtan Dere'i Halil ki, eski sipahilerden ve eski zorbalardan olup Sultan Ahmed devri taşkınlarından biri idi. Evvelce kendisi ile barışamamış ve münazaa (S.B.) halinde olan «Bademli-Hüseyin» nam zorbayı eviyle birlikte yakıp intikam almıştı. Sonra kötülük ve şeytanlıktan gûya vaz geçer görünüp doğduğu yer olan Bozkır sem-

tinde «Dere köyü» denilen köyde oturup İlâhî beyle düşman olduğundan daima andan çekinip, akrepten korkan yılan gibi bir köşeye çekilmişti.

İlâhî bey öldürülünce «Eşeğin ölümü, köpeğe düğündür» anlamınca Dere köyünden kalkıp Seydişehrini istilâ edip, İlâhî bey yerine geçip, halka, Allahın bir gazabı oldu. Ölen İlâhî beyin Hidâyet adında tüysüz oğlanı, babasının adamlarından Kethüda Sarı-Mustafa ve Şah Unsur çavuş oğlu Süleyman ve Nurul'ah ve diğer haşerat ile kalkıp bir çok hediye alıp Konya'ya varıp Rum-Mehmed'e sığındı. Rum-Mehmed de hediyelerini alıp ana babalık ve amcalıktan dem vurup, oğlana babalanıp onu himaye etmek için paçaları sıvadı.

O sırada daha Maraş eyâleti kendine verilmediğinden hâli üzere otururdu. Ve pâdişah tarafından korkanlar da ana sığınıp Konya merkezinin zorbalarından «Kara Yılan oğulları, Sefer bey ve Hamza bey» ve onlara benzeyen zorbalar hepsi birbirine dayanıp Rum-Mehmed ile birlik olmuşlardı. Rum-Mehmed'in, eyâletinin değişmesi yüzünden onların arasından ayrılmasına kadar aralarına ayrılık düşmedi.

O sırada Rum-Mehmed, İlâhî oğlunun hikâyesini ve Dereli Halil'in zorla onun oturduğu yere inip, mal ve mülkünü zaptettiğini mektupla İstanbul'a bildirip, kendisi ile İstanbula gönderip ve «babası öldürülmekle **(başkalarının suçlariyle suçlandırmayın)** muktezasınca çoluk çocuğuna ceza lâzım olmaz» deyüp, adı geçenin hakkının alınmasına aracılık etmişti.

Daha pâdişah tarafından Rum-Mehmed'e riayet olunuyor ve ona müdârâ (S.B.) ediliyordu. Mektubu dikkate alınıp «eşkiyanın bu bahane ile biri daha eksilmiş olur!» deyû, pâdişah fermanı çıkarılıp, Bolvadin'de oturan Çerkes-Ahmed paşaya Dereli Halil'in öldürülmesi ferman buyuruldu.

Ahmed Paşa dahi Bolvadin'den kalkıp, ağırlığı bırakıp Akşehir ve Çikil yolundan ılgar edip bir gece, gece yarısı Seydişehrine vardı. Dereli-Halil ise tamamen gaafil, Hoşhan-zâde merhum Osman efendi yanında idi. Ahmed paşanın

sekbanları (S.B.) birden bire şehre girip Dereli-Halil'in yerini kuşattılar. Halil, adamlariyle müdafaaya deprendi. Mümkün olmadı. Yakalandı, başı kesildi vücudu dört parça edilip çarşıya konuldu.

Ve Yaycı-Hasan adındaki bir zorba ki, anınla aynı huyda, onunla birlik olup ol gece beraber yakalanmıştı, ol dahi katlolunup kelleleri der-i devlete gönderildi. Adamları tamamen dağıldılar. Mezbur Dereli-Halil de az zamanda Firavunlaşıp ol şehirleri ele geçirmişti. Ramazan adında bir melun Türk (?!) karındaşı oğlu vardı. Anın kuvvetiyle halka musallât olup her kimde bir kürk veya iyice bir at ve eşya görse «Şunu bana gönder!» der idi. Vermese ol vilâyetten çıkıp gitmek lâzım gelürdü. Aksi halde başına bir belâ gelirdi.

Mezbur Dereli-Halil, öldürülen İlâhî'nin adamlarına zulüm etmekle, «Şah Unsur» oğlu, Dereli-Halil'in öldürülmesinden ir ay evvel İlâhî bey adamlarından olan eşkiyayı toplayıp Seydişehir sahrasında Kavak denilen yerde konup, Dereli-Halil ile cenge niyet etmişti.

Fakir, o sırada gezinti münasebetiyle Seydişehrinde bulundum ki, İlâhî oğlu İstanbul'a şikâyete gitmiş derlerdi. Dereli-Hlil, olup bitenden gaafil otururdu. Kendini Rum-Mehmed şikâyet etti deyû söyleniyordu. Bu yüzden fakire ve amcamız Mehmed Çelebiye alaylı ve kinâye yoluyle sorardı. Fakir **(ben)**, bilirdim ama, aldırış etmedim.

O sırada bir gün dellâl bağırdı ki «Halil ağa Kavak denilen yerde Şah Unsur Çavuş oğlu ile cenk etmeğe gidiyor, gerektir ki bütün şehir halkı silâhlı olarlk hazır olup bile **(beraber)** gideler! Her kim gelmezse ve itaat etmezse kendi kâfir, avreti boştur!»

Deyû çağırdılar.

Fakir, bu meseleye şaşıp «hangi kitaptan çıkan fetvaya göredir ki Dereli-Halil ile silâhlanıp cenge gitmeyen ve emrine uymayan kâfir ve avreti boş ola!» dedim.

Amcamız merhum gülüp «dur imdi bu sözü kendine söyle!» dedi.

Hakikaten de ol tâifenin bütün ahvali tas tamam cehaletten geliyordu. Sonradan anlaşıp kıtalden (S.B.) vaz geçip sulha razı oldular.

Sonra fakir (ben) Konya'ya gedikte işittim ki merhum amcama pek çok azar edip, «Seni pâre pâre ederim!» deyû sebepsiz azarlayıp ol gece Ahmed paşa gelip kellesini kesip, kendini dört pâre eylemiş **(Lâ havle velâ kuvvete illâ billah.»**

Sonra Ahmed paşa öldürülen İlâhî beyin dul karısını ki bir zengin hatun idi, tezevvüc edip **(onunla evlenip)** İlâhî'nin dâiresine malik oldu ve Dereli, Halil'in adamları darma dağın oldu. Diğer zorbaların meşhurlarının da ne şekilde yakalanıp katlolundukları, yeri gelince tafsilâtiyle anlatılsa gerektir.

Vakaayi-i Sene İsneyn ve Erbain ve Elf

(Bin Kırk iki senesi olayları)
(Hicrî bin kırk iki (1042) senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1633 yılı temmuz ayının 19 uncu pazartesi gününe rastlır)

Bu senede Rumeli eyâleti vezir Hüseyin paşaya verilip umum üzere zeâmet ve timar sahipleri yoklama ferman olundu. Anadolu beylerbeyisi dahi memur olup iki tarafa dahi defterhane ve birer kul defteri verildi. Sepet timarları (1) bütün müstahak olanlara verile deyû buyurulmakla sipahî ve yeniçerilerden nice kimseler kanun üzere ulûfelerini bırakıp timar aldılar ve müteferrika (I.S.) ve çavuş bütün yoklanıp eşkâlleri yazıldı.

İlyas Paşanın mağlûbiyeti
Ve katli ve macerâsının tafsilâtı:

Mezbur **(adı geçen)** İlyas paşa Balıkesir nam kasabadan olup «Solak oğlu» demekle meşhurdu. Evvelce taşkınlık yapan, Karesi memleketlerinde fesada başlayan Suhte ve ha-

(1) Sepet timarı, sahibinin, bir hak sahibi bırakmaksızın ölmesiyle boş kalmış ve bir kimseye verilmeyerek sahipsiz kalmış olan timarlar hakkında kullanılır bir kelimedir (S.B.)

rami eşkiyasını öldürüp kökünü kazımakla nam almış olup, sonra Hafız paşa Bağdad seferine gittikte mezbur (adı geçen) Anadolu beylerbeyi olup Kızılbaş cenginde hayli hizmetleri görülüp asker onu methederlerdi. Sonra Hüsrev paşa ile aralarında vahşet olmakla Balıkesir'de emekli gibi oturup bir çak soruca (S.B.) ve sekban (I.S.) toplayıp Bergama, Karesi, Kazdağı ve bütün ol memleketlerin mallarını, vergilerini kendi adamları ellerine geçirip, Hüsrev paşadan çekinip, asıl kendini korumak için bir çok levent (I.S.) toplayıp otururdu.

Abaza paşa, Hüsrev paşanın amanı altında olmakla, anınla dahi eski düşmanlığı olduğundan daima anların fenalıklarından bahsederdi.

Vakta ki dünya ahvali ihtilâle uğradı, zorbalar sebebiyle karışıklık alâmetleri meydana geldi ve her mütegallibe (S.B.) bir nice şehir ve kasabayı eline geçirdi, İlyas paşa, namlı beylerbeyilerinden olmakla hiç kimseye baş eğmeyip her nerede levent ve cesur kimse var ise yanına toplayıp ol tarafları dilediği gibi eline geçirmişti. İstanbul tarafından kendisini kandırmak ve avlamak için vezirlik verilip altın zincir gönderildi ki, vezirlik alâmetidir, böylece kıymeti yükseltildi. Bundan sonra gösterisi ve heybeti arttı ve etraftaki eyâletlere musallât olması iki misli oldu. Hattâ Akdenizde, eyâleti karşısında olan Midilli adasına elini uzatmak isteyip, arzu ettiği bazı zenginleri kollarını bağlayarak huzuruna getürtmek için Kara-Mahmud adındaki bölükbaşıyı yetmiş kadar tüfenk-endaz (I.S.) saruca (S.B.) koşup Kazdağı tarafında yolu kesti. Sonra kendi kafasında olan Sarı-Osman adındaki namlıyı beraberinde bir çok levent ile fırkatelere (2.S.) doldurup Midilli'ye gönderdi ki, istediği ada büyüklerini getüreler.

Bunlar dahi fırkatelerini (2.S.) yanaştırıp adaya çıktıklarında, Midilli ahalisi bunlara kuzu, peynir ve bazı hediyeler getürüp ziyafet vermek istediler. Fakat bunlar içki ve mahbup isteyüp:

«Bire falanlar! Sizin başlarınız olan kimseleri zincir ile sürüyüp getürmeğe geldik. Hele şimdi varın bize içki ve tâze! getürün!»

Deyû ahlâksızca sözler ettiler.

Midilli halkı ki bir alay korkusuz kavimdir, bu akıl almaz sözleri işittiklerinde toplanıp silâh ile gelip leventlerin yerlerini sarıp sarucalara (S.B.) bir eyüce kılıç çektiler. Kara-Mahmud boynuna mendil takıp âmân dilediği vakit, Midilli halkından Kara-Sinan adındaki yiğit seğirdip:

«Bire mel'un! Bu askerin önüne düşüp, bölükbaşı adiyle adaya getürmeğe sebep olan sen değil misin?»

Deyüp bir kılıç vurarak Kara-Mahmud'un şalvarını iki pâre edip karnını dışarı döktü. Sarı-Osman, mirliva kethüdasına sığındı. Ol dahi korumak isteyince Midilli fedâileri varıp:

«Ya ver, ya seni pâreleriz!)

Demeleriyle kethüdanın kıçı dayanmayıp adı geçen Osman'ı merdivenden aşağı yuvarladı. Derhal kılıç üşürüp pârelediler.

Kılıçtan kurtulan ancak on beş neferi, Timur'a urup Midilli ve Molave ve Kalonye kadılarına, olanları yazdırıp arz ve muhzırlar (I.S.) alıp, İlyas paşanın Midilli'yi yağma etmek istediğini, püskürtüldüğünün bu suretle olduğunu pâdişah katına bildirdiler.

İlyas paşa dahi leventlerinin katl-i âm **(hemen hepsinin öldürüldüğünü)** olduğundan hiddetlenip Edremid'te ve etrafta olan Midilli halkının mülklerini zaptedip, eline giren Midilli halkını kahretmeğe başladı.

O sırada Manisa sancağına sahip olan Bıçakçı-İbrahim paşanın sancağında bir dâva olup Balıkesir'e götürmek için İlyas paşa buyrultu **(emir)** ve mübaşir (S.B.) gönderdi. İbrahim paşa gazaba gelüp:

«Bir Celâlî (âsi) benim sancağıma niçin karışur?»

Deyû buyrultusunu parçalayıp, gönderdiği mübaşiri astırdı. Bu edep dışı hale İlyas paşa gazeplenip Manisa üzerine çok miktarda asker çekip kuşattı. Manisa'nın köy ve nahiyelerine İlyas paşanın saruca (S.B.) ve leventleri yayılıp mal ve erzakları yağma ve köyleri yakıp yıkarak büyük zararlar ettiler. İbrahim paşa da kaçmakla, İlyas paşa Manisa'yı ele geçirdi. Şehri dahi yağma edip namuslu ailelere levent müfsitleri her türlü fenalığı yaptılar.

İlyas paşa Manisa'da üç gün oturup askeri pek büyük rezaletler yaptılar. Seyitlerden (I.S.) ve namuslu kimselerden olanlar, çoluk çocuklarını kuyulara ve mağaralara gizleyerek güçlükle rezillerin taarruzlarından muhafaza eyledi-ler.

Bu olaydan sonra yine Balıkesir'e gelip oturdu. Ululanması ve zulmü evvelkinden fazla oldu ve askerini iki misli edip cihangirlikten dem vurmağa başladı. Geceleri şehname (S.B.) tercümesi okutup dinlerdi. Ve bazan Timurlenk hikâyeleri okuturdu. Dimağı, olmayacak hayallerle dol uolup, İstanbul hükümeti de kendisine müdârâ ederdi (S.B.).

Başı hileye gelmeyip, inadında ısrar etti. Bir defa hastalanıp İstlnbul'dan bilgili bir tabip (**doktor**) istedi. Müfti Yahya efendi saray doktorlarından Ömer efendiyi gönderdi. Tedavi edip iyileşmeğe yüz tutunca ana (**doktora**) pek çok mal ve meta' ve at bağışlayıp, pâdişah katında bulunan din ve devlet büyüklerine, bilhlssa müfti Yahya efendiye ve diğerlerine kıymetli hediyeler gönderdi.

Firavunluğu yine eskisi gibi kaldı. Hattâ zorbalar, toplantılarda Müfti Yahya efendinin azlini isteyip:

«İlyas Paşanın yardımcısıdır, hastalandığı vakit hekim gönderdi, hediyesini aldı, maksadı sadrâzam yapmaktır.»

Deyû iftira etmelerinin sebebi bu idi.

İlyas paşanın halka musallât olması uzadı. Devlet tarafından giden emirlere kulak asmazdı. Onu güzellikle yola getirmek düşünülerek Şam eyâleti emri kendine gön-

derildi. Fakat İlyas paşa, korkusundan Şam'a gitmeyüp Yusuf ağa adındaki âdemisini mütesellim (I.S.) gönderdi ve kendisi zorbalık merkezinden ayrılmadı.

Bu kere isyanı aşikâr olmakla, Şam eyâletinde yine Nogay bırakıldı. Sonra Yusuf paşaya Şam eyâleti verilip Anadolu beylerbeyisi Gürcü-Mehmed paşa ve Küçük-Ahmed paşa, İlyas paşanın def'i için serasker (I.S.) tâyin olundu. Karaman beylerbeyisi, adı geçen Çerkes-Dilâver paşaya da eyâleti askeri ile Küçük-Ahmed paşaya katılmak hususunda pâdişah emri gönderildi. O da hareket etti.

Sonra Gürcü-Mehmed paşa azlolunup belirtilen vazife ancak Küçük-Ahmed paşa ile Dilâver paşaya verildi. İlyas paşa dahi mallarını, ağırlıklarını, yüksekliği göklere erişen Rum kalelerinden Bergama kalesine taşıyıp, adamlarından Lâçin adındaki ağasını orada kodu. Kendisi, Koca Hızır kethüda ve devrin rezillerinden Mâhi Hatun-oğlu demekle meşhur Hasan Ağa ve Kuleli Sefer ağa ve Mehmed Zaman ağa, ve Şemsi paşa-oğlu Murad ağa ve anlara benzer nice fettanlara (**fitneci**) dayanıp, tüfenk-endaz sarıca (S.B.) ve sekban (S.B.) ve diğer adamlarından başka, zorbalıkla idare ettiği şehirler ve köylerden kerhen (S.B.) ve Kaz dağında ve ol taraflarda gönül rızasiyle bir çok cebeli (S.B.) askeri toplayıp, tamamı on bin kadar asker ile Alaşehir'e varıp dinlendi. Küçük-Ahmed paşa dahi sekban (I.S.) yazıp Anadolu eyâleti askeriyle kalkıp ve Karaman askeriyle Dilâver paşa dahi ana katılıp, yanındakilerle Alaşehir'e gelip İlyas paşa dahi binip alaylarını bağlayıp, saflar karşılaştı.

İlyas paşa tarafı bir fasıl gösteriş yapıp sonra Kuleli-Sefer ağası bozulup kaçmağa yüz tuttu. Sonra Mehmed Zaman da mağlûp olup eşkiyadan pek çok kimse maktul olup (**öldürülüp**), nihayet İlyas paşa dahi bozulup, Mâhi Hâtun oğlu ve Şemsi paşa-oğlu ve Hızır Kethüda ile ağırlığını bırakıp, kaçıp Bergama kalesine can attılar.

Lâçin ağa dahi kaleyi açıp bunları içeri alıp sığındılar.

Küçük-Ahmed paşa dahi Dilâver paşa ile düşmanın ağırlığını yağma edip, arkalarına düşüp Bergama kalesi üzerine gelip kuşattılar. Kuşatma sırasında aralarında mektuplaşma, hediye gönderme olurdu.

Bergama kalesi Rum kalelerinin analarından (en büyüklerinden) olup ol taştan yapılmış hisar, kavilik ve metanette emsalsiz ve etrafından hiç bir suretle elde etmek güç iş idi.

Naklederler ki zalim Nemrud'un hükümet merkezi imiş. Ol diyârda sanatkârane mermer ve büyük direkler ve üstuvaneler (silindir) ki sade ve nakışlı mermerlerdendir, pek çoktur. Nereyi kazsalar güzel, lâtif mermerler çıkar. Ve çok bulunduğu için değeri ucuzdur. Bilhassa yer altında, yer altı odaları ve garip binalar ve acayip eserler kalıntıları hâlâ durur. Ve bir büyük yer altı odası vardır ki içinde akan sular ve havuzlar ve maksureler (S.B.) hepsi kâfûrî mermerden kesilmiş ve yapılmıştır. Ol memleket halkının gezinti yerlerindendir.

Halk dilinde meşhur ve ol memleket halkının dilinde tevatüre varmıştır ki, halk arasında «Gün Görmez Pâdişahı» dedikleri şahıs ki, bazıları ana Hişam bin Alkama deyû anarlar, Allah bilir, gûya ol diyârda olmakla, yer altında onun için saraylar yapılıp ol yeraltı odası, ona yapılmış saraylardan ola... Böyle zannederler.

Vâkıâ temaşa edenler de yer altında öyle mükellef binaları görünce, o rivâyetleri yarı yarıya tasdik ederler.

Ve ol vilâyet halkı arasında naklolunur ki zalim Nemrud, ol kale üzerinde oturup, istediği vakit eğilip yerde olan nehirden su içermiş!.. Ama tahmin ettikleri mesafeyi akıl kabul etmez. Bütün Bergama kalesi sarplık ve sağlamlıkta tarif edilemez, zorla zaptolunduğu hiç işitilmemiştir. O sebepten İlyas paşa ol kalenin zorluğuna güvenip isyanını ilân etmeğe cür'et etmişti.

Küçük Ahmed paşa ve Dilâver paşa da zorla ol kaleyi zaptetmenin mümkün olmadığını bilüp, İlyas paşa ile mü-

dârâ (I.S.) yoluna gidip tatlılıkla muamele etmeğe başladılar. Ara sıra taze kiraz ve nice lâtif meyvalar ki, kalede yoktur, taşradan yükler ile gönderip, itaate davet edip, âmân dilemesini tavsiye ederlerdi. Ve bu güzel tedbirlerini İstanbul'a arzedip âmân verilmesi ve affolunması hususunda pâdişah hattı (yazısı) getirttiler. Ve türlü lâtif hilelerle İlyas paşayı inandırıp kaleden çıkardılar.

Üç namlı paşalar bir yere gelip buluşup ahitleştiler. Küçük-Ahmed paşa şöyle söz vermişti ki, pâdişah huzuruna kendisi ile bile (beraber) varıp pâdişahın af ve inâyetini çûş ve huruşa getürüp, hakkında hadsiz hesapsız iltifatlar meydana gelmesine sebep ola...

İş tamamlanınca Dilâver paşa eyâletine gidip, gelen ferman-ı hümâyun gereğince Küçük-Ahmed paşa ile ve cümle namlı ağalarla ve adamlariyle İstanbul'a yöneldiler. 1031 senesi sonu idi ki bu muvaffakıyet yüz gösterip Manisa, Karesi, Kazdağı, Bergama, Balıkesir'i, Edremid, Ayazmend, Alaşehir, Menemen ve Foça... ve ol taraflar ki İlyas paşanın elinde idi, kurtarılıp saruca ve sekban (S.B.) tâifeleri tamamen kayboldular.

O sırada Karaman eyâletinden azledilmiş olan Çerkes-Ahmed paşa ki Bolvadin'de oturup bir memuriyet veya hizmet çıkmasını gözlerdi, ol zaman ki Alaşehir altında Küçük-Ahmed paşa ile İlyas paşa cenk edip, İlyas paşa bozulup Bergama'ya kaçmıştı.

İlyas paşa askerinin kaçakları bölük bölük ol taraflara geldiler. Çerkes paşa, Bolvadin mescidi minaresine adam çıkarıp, dürbin ile baktırıp, Alaşehir yolundan, dağlar ardından Bolvadin sahrasına çıkan bozgun atluları, bekçi, minare başından görüp haber verdi.

Çerkes-Ahmed paşa da, «avımız ayağımıza gelmiştir!» deyû dinç, çabuk ve çâlâk (S.B.) atlı yiğitler gönderip ol kaçanlara yetişip yakalayıp Bolvadin'e, paşa huzuruna getürürlerdi. Ahmed paşa dahi âmân vermeden başlarını kesip at ve eşyasını ol yiğitler ile taksim edip, harçlık ederdi.

Bir gün yine tenha bir süvari, ol semtten belürdü. Bekçi, minareden görüp haber verdi. Ahmed paşa onun yakalanmasına adamlar gönderdi. Ol süvari bir kır ata binerdi. Kendini tutmağa geldiklerini gördü, ata hitap edip:

«Üç gündür senin sırtındayım, göreyim seni kırat! Küheylân isen beni düşman eline verme!»

Deyüp atın boynuna düşüp mahmuz urup meydana doğru atıldı. Takip edenler yanına yaklaşı pata bu sözleri söylediğini işitip, atları dinç ve kuvvetli iken ceht edip koştular. Ve ardına düşüp dermansız kalınca seğirttiler. Yetişmek değil, kır atın yüzlerini bile göremediler. Ol merd, yöğrük at kuvvetiyle canını kurtarıp kayboldu.

Bundan başka Ahmed paşa yetmiş kadar levent eşkiyasını öldürüp başlarını mektup ile der-i devlete gönderdi. Küçük-Ahmed paşa dahi İlyas paşa ile at başı beraber konup göçerek İstanbul'a varıp Üsküdara indiler.

Pâdişah hazretleri dahi neşelenmek için deniz kenarında İstavroz bahçesine gelmişlerdi. Orada Ahmed paşa ve İlyas paşa beraber, pâdişah huzuruna girmek için ferman buyurdular. İkisi de pâdişahın huzuruna varıp, yer öpüp, pâdişahın tahtı karşısında el kavuşturup durduklarında pâdişah İlyas paşaya hitap edip:

— Bire kâfir! Sana Şam eyâletini verdim, niçin muhalefet edip gitmedin? Neden emirlerime uyup boyun eğmedin?!.

Dedikte, yarı özür ile söze gelüp:

— Pâdişahım, hasta idim, anın için geciktirdim.

Deyû cevap verince pâdişah hazretleri tekrar:

— Bire mel'un! Benim memleketime zorbalık edip, temiz ecdadımın eski hükümet merkezi olan Manisa şehrini urup, yağma etmekte hasta değil idin... Emrime itaatte ne acep hasta oldun? Bire, kesin şu kâfirin başını!.

Deyüp pâdişahın hışım ateşi alevlendi.

Bostancılar seğirdip Toluzcu adiyle anılan bir bostancı

İlyas paşayı kapıp, altına alıp bıçak ile boğazlayıp başını meydana yuvarladı.

Küçük-Ahmed paşa, İlyas paşaya şefaat edeceğini taahhüt etmişti. Fakat Sultan Murad hazretlerinin kahramanca heybetinden, bir harf bile söylemek mümkün olmamakla sustu, şaşkın, baş eğip ve durumunu hiç değiştirmeden olanı gözlerdi. «Acaba benim halim ne şekilde son bulur? Cenab-ı erhamerrâhimine sığındım!» deyüp korku içinde dururdu. Çünkü bazı Germeyanlı kimseler kendinden pâdişaha şikâyet etmişlerdi.

Pâdişah hazretleri bir zamandan sonra ana dahi paylayarak hitap edip:

— Ya kâfir senin ne acep şikâyetçilerin geldi! Niçin reâyâya (I.S.) vergi saldın? Ve zulüm eyledin?

Dedikte Ahmed paşa söze gelüp:

— Kerametlû hünkârım! Hak Teâlâ mübârek vücudunuzu hatasız eyleye.. Vâkıâ ben reâyâya teklifat ettim (vergi aldım) suçumu itiraf ederim. Ama, reâyâdan her ne aldım ise leventlere (I.S.) ve askerlere harcadım. Eğer vermesem yanıma toplayamazdım. Ve bu şahıs (yâni İlyas paşa) ele gelüp huzurunuzda böyle cezasını bulmazdı. Halbuki ol reâyâdan aldığım dahi, askerin ihtiyaçlarına kifayet etmeyüp, altmış bin kuruş borçlu olup yine askere yedirip içirmişim. Hâlâ borcumdur. Katledersin... Affedersin... Hep kaadirsin. Bâki ferman şevketlû hünkârımındır!

Deyüp sözünü tamamladı.

Pâdişah hazretleri bir miktar azarladı, bir miktar zulmü terkedip, reâyâyı himâye etmesi hususunda nasihat ettikten sonra hil'at (I.S.) ve ikram ile fazlaca iltifat etmek suretiyle akranı arasında onu yükseltti ve Anadolu eyâletini yine vezirlerden Gürcü-Mehmed paşaya vermekle Küçük-Ahmed paşaya bu hizmet karşılığında Şam-ı şerif eyâletini verip Yusuf paşayı azleyledi.

Hüsrev paşa kethüdası Hacı Ayvad Süleyman ağaya Tameşvar beylerbeyiliği verilip Rumeline geçirildi. Dilâver pa-

şaya Sıvas eyâletini verip Çerkes-Ahmed paşaya yine Karaman eyâletini verdiler. Nogay paşa Halep eyâletinde kaldı.

İlyas paşanın adamlarından, beraber gelen Hızır Kethüda ve Mâhi Hâtun oğlu Hasan ağayı ki, inatlıkta ve zulümde misli yoktu, ve Alaybeyi oğlunu birkaç arkadaşlariyle hapsedip sonra bazı şefaatçıların şefaatiyle Hızır Kethüdayı «Bir ihtiyar kimsedir» deyû salıverip, Mâhi Hâtun oğlu ve Alaybeyi oğlu ve diğerleri bir gece hepsi boğulup cezalarını buldular.

İstanbul olayları ve değişiklikler..

Tayyar-Mehmed paşaya Anadolu eyâleti verilip, timar erbabını yoklamak ile memur oldu. Defterdar Mustafa paşadan sonra Hüseyin efendi defterdar olup bu senede bütün mukataat (S.B.), âvarız (S.B.) ve cizyeyi (I.S.) peşin ile sattı. Vezir Hüseyin paşa Sofya'da haftada iki gün divan edip timar erbabını yoklarken ecel erişip vefat etmekle Rebiülâhırda vezirlerden Bayram paşa, Rumeli beylerbeyisi olup, ol hizmeti görmeğe gitti. Kapudan Hızır paşa, kırk kadırga ile Akdenize çıkıp sahilleri dolaştı. Özü eyâleti Abaza paşaya verilip, Eflâk reâyâsı, beylerinden şikâyet etmektedir deyû arzetmekle, der-i devletten **(devlet kapısından)** bir kapıcı-başı gönderilip, reâyâ ve bey dinlenip hak yerini bulduktan sonra, reâyânın istedikleri voyvoda tâyin olundu.

Rebiülevvelde defterdar Hüseyin efendi azledilerek Yedikulede hapsolundu. Yeri, Niğdeli Suhte Mustafa paşaya vezirlikle verildi. Sipahi zorbalarından Çerkes-Ali Ağa samur kürkü ile Arslanhane karşısında asıldı.

Doğu ahvali:

Diyarbekir vâlisi Murtezâ paşa Tokat'ta evvelce Hüsrev paşayı katledip, memuriyeti olan Diyarbekir'e hareket etti.

Bu sene Safer ayında Musul'a varıp Sekban-başı Musa Ağa ile Musul kalesinin noksan kalan yerini tamamlayıp topları ve mühimmatı (I.S.) yerleştirdikten sonra dönüp Diyarbekir'de kışladı. Ve lüzumu sebebiyle kendine seraskerlik **(ordu kumandanlığı)** beratı yazdırıp İstanbul'dan müstakillen berat gelince, ol tarafın işlerine düzen vermek için serdarlık etti. İlkbaharda Diyarbekir taşrasına çıkıp dinlendi. Adı geçen Sekban-başı Musa ağaya Van beylerbeyliği verildi.

Derfterdar Mustafa Paşanın katli:

Herkesin kendisine sığındığı pâdişah, Defterdar Hüseyin efendiyi azil ve Yedikulede hapsedip Niğdeli Mustafa paşayı vezirlik ile Defterdar ettikte, adı geçen dar meşrepli (S.B.) ve kötü huylu olmakla, bilhassa pâdişah hazretlerinin gözdesiyim deyû gururlanıp, Allahın kullarına iyi muamele etmeyip ve bir kimseyi gözüne aldırmayıp haddini aştı. Bu çeşit hareketleri ve bazı kabahatleri Cenab-ı pâdişahiye malûm oldukta bir gün pâdişah Alemdağında avda iken Bostancı-başı Rıdvan ağayı gönderip adı geçen defterdarı yakalayıp, saraya götürüp Zilhiccenin on ikinci gecesi ki, pazar idi, merkum Niğdeli'yi katledip has fırın önüne koydu. Ertesi sabah divan ehli seyretti. Yerine orta defterdar İbrahim efendi baş defterdar oldu ki, ahlâklı bir kimse idi.

Mısır eyâletinin Ahmed paşaya verilmesi:

Ramazan-ı şerif sırasında pâdişah hazretleri Halil paşayı Mısır'dan azledip, büyük mirahorluktan, Ahmed paşayı vezirlik ile Mısır'a tâyin ettiler. Anın yerine Kapıcılar kethüdası Hüseyin ağa, büyük mirahor oldu. Şevval ayı sonunda, merhum Hafız paşa katillerinden Mahmud ağa-oğlu de-

nilen şakî yakalanıp emir mucibince boğularak deryaya atıldı.

Bu sırada yeniçeri Ağası Köse-Mehmed ağanın yıldızı tamamen parlayıp, asker işleri ve bütün askerin zaptü raptı kendisine ısmarlanıp, pâdişahın iltifatı ile nazlı ve azamet bağında gezer idi.

İstanbul'da siyaset işinde fazla dikkat gösterip, ele giren fahişeleri asıp, yeniçeri arasında zorba ve fesat ehli olanları dahi idam dâvasiyle zannı üzere ol tâifeden çok kimseyi öldürüp ölüm denizine attı. Bu suretle zalimlik ile o kadar meşhur oldu ki, birini huzuruna davet etseler abdest alıp vasiyet edip, sonra onun huzuruna giderdi. O da pâdişahın kahhar kılıcı ile telef oldu. Nitekim yazılsa gerektir.

Rafızîlerin (S.B.)
Gürcistan istilâsı:

Bu senede Acem Şâhı Gürcistan üzerine asker gönderip, vardıkta Tahmurs dayanamayıp bir tarafa çekildi gitti. Kızılbaş askeri baştan başa Gürcistanı ele geçirip, ahalisi de itaat eyledi. Sonra dönüp Tebriz'de dinlenip, Van üzerine gelmek tedarikinde olduğu pâdişaha arzolundukta, serhad (sınır) beylerine pâdişah emri gönderildi ve Murtezâ paşa Mardin yakınında Sultan yaylasına göçüp eyâleti askerini toplayıp ve diğer etraf askerini davet edip Van tarafına dikkat edip durdular.

Boğdan Ban'ı (S.B.) Bertoska'nın
İstanbul'da katli:

Bu senede (1042 — 1632) havadislerindendir ki, muahedelilerden Boğdan kâfirlerinin geçmiş pâdişahlar devirlerinden beri gelen kanunlar üzere, Banları, Osmanlı pâdişahları tarafından tâyin olunagelmiş iken, zorbalar fitnesi sebebiyle zorbalar meydan bulup Boğdan kâfirleri de bu taraf-

dan tâyin olunan banlarını azledip Bertoska adındaki melun ki, geçmiş senelerde, Sultan Osman devrinde Boğdan voyvodası olan Radol adındaki voyvodanın yakın adamlarından olup cesaretli idi ve Hotin seferinde önce Lehlilerden dil alan bu idi. Radol mürd oldukta **(ölünce)** vasiyet etmekle, Boğdan tahtına geçip üç sene Boğdan Banı olup, hiyaneti zuyur edince, İslâm hükümdarlarının en büyüklerinden olan Leh kralına kaçıp, sonra gelip fırsat gözetirdi.

İşlerin karıştığı bir sırada ol dahi kendi taraftarlariyle birleşip, yukarıda yazıldığı gibi İstanbul'dan tâyin olunan voyvodayı kovup, kendi zorbalık yoluyle Boğdan voyvodalığı ve Banlığı makamında kaldı.

O sırada Abaza-Mehmed paşa Tuna yalısı muhafazasında olup Vidin serdarı bulunmakla memleket maslahatına binaen, Kara Eflâk voyvodası pâdişah kapısına yüzünü sürüp, pâdişah tarafından hil'at ve Eflâk tarafından üsküf ile (S.B.) mükâfatlandırılmıştı.

İşbu Bertoska dahi, Boğdan voyvodalığında kalıp, Eflâk voyvodasına özenip bu mübarek senede İstanbul'a geldi. Halbuki evvelce isyan ettiği bilinürdü. Geçmiş suçları dolayısiyle Yedikulede hapsedildi. Hakikatte bir fitneci fesat maddesi mel'un olmakla, Zilhicce ayında Divan-ı hümâyuna getürülüp siyaset kılıcı ile ölüm meydanında öldürüldü ve canı cehenneme gönderildi.

Bu sene sonunda zorbalık töhmeti ile Cin-Ali efendi, Köse-Ali efendi ve Siyavuş efendi ki, her biri meşhur birer şerir başı idi, yakalanıp katlolundular.

Ve Feridun efendi sevki ile Medine'de Emir Halife de katlolundu. Fakat çok geçmeden Feridun efendinin de katli için hatt-ıh ümâyun **(pâdişah emri)** yazılıp, Diyarbekir beylerbeyi Murtezâ paşaya, pâdişah tarafından hediye olunan bohça içine konuldu. Ve Feridun efendinin idam emri, bohça içinde olarak Feridun efendi eliyle gönderildi!

Hiç bir şeyden haberi olmayan Feridun, bohçayı Murtezâ paşaya götürdü. Murtezâ paşa bohçanın içinden çıkan Fe-

ridun efendinin idam emrini okuyunca, emir mucibince Diyarbekir'de Feridun'u katleyledi.

Küçük-Ahmed paşanın Şam tarafına gidişi ve bazı alçak eşkiyanın öldürülmesi:

İlyas paşayı yakalaması hizmeti karşılığında şanlı pâdişah tarafından Şam eyâleti, Küçük-Ahmed paşaya verilmiş ve zorba eşkiyalarının ve Maan-oğlunun dahi hakkından gelmesi tenbih olunmuştu. Ahmed paşa dahi Şam tarafına yönelip Rebiülevvelde Konya mıntakasından Saiteline erişip Lâdik adlı köye inince Hafız Paşa vakasında, pâdişah huzurunda küstahlık edenlerden «Çalık Derviş» adlı şakî ki, gelip Konya'da çiftliğinde oturmuş idi, o sırada Rum-Mehmed Maraş'a gidip, bu kalmış idi. Ahmed paşanın adamlarından İbrahim ağa adlı kimseyi beş on adamla Lâdik'ten gönderdi. Gelip çiftliğinde Çalık Dervişi katledip başını pâdişaha gönderip varını yoğunu zaptetti.

Ahmed paşa, bu mühim işi bitirdikten sonra kalkıp Kayseriye semtine varıp Erciyes dağı yakınına inince, meğer ol diyarlarda yaylayıp kışlayan Türkmen uluslarının «Boynu İnceli beyi Hacı Ahmed oğlu Ömer» ki firavunluk ve zulüm ile, âsileri himaye ederdi, mal ve hayvanları ve kavm ve aşireti hesaba gelmez olmakla, kendinden üstün kimse olduğunu inkâra kalkışıp, saltanat işlerine de fitne ve kavga yüzünden bozukluk geldiğini işitip, zorbalığı ve isyanı haddini aştı. Adamları dahi zorbalık yönünden anın izinde giderlerdi. Her neyi arzu etseler şiddet ve haksızlık yoluyle ele geçirip kendilerine karşı gelenleri tepelerdi. Kendi dahi hakikaten cesur bir hayırsızdı. Ol hudut ahalisinden niceleri, anın şerrinden memleketlerini terkedip Bursa semtlerine düşüp gurbet çekerlerdi.

Bazan atından inip mızrağını yere saplayıp, elinde olan doğanını yere koyup havranisi ile tenha yatıp uyurdu. Atı ve doğanı kendine bekçilik ederdi. Kimse yanına varmağa cesaret edemeyip yalancı heybeti ol diyarlarda halkın kalbin-

de, yer etmişti. Ortadan kaldırılması gereken bir kimse idi. Hattâ bir defasında Muslu Bey adlı bir günahsız civanı (genci) yoktan bir bahane yüzünden mızrak ile ardından at sürüp, biçare Kayseriye kapısından içeri girerken yetişip mızrak ile helâk eyledi (öldürdü).

Buna benzer nice kötülükleri olduktan başka, voyvodayı da uğratmayıp birkaç senedir mirî malını (devlet malını) verdirmemişti.

Küçük Ahmed paşa ol azgunu avlamak için ol tarafa uğradıkta, adı geçen Hacı Ahmed oğlu Ömer, yaylakta oturup inmedi. Ahmed paşa ana müdârâ (S.B.) ile itaate çağırıp ve inattan vaz geçmesini anlattı. Ol inatçı dahi oğullarından birini gönderip, paşa da oğluna hil'at (I.S.) giydirip, iltifat edip:

«Niçin baban bizden gizlenür? Elbette gelüp buluşmak gerek...»

Deyû bin efsun ile ol inatçıyı yaylaktan indirdi. Huzuruna geldikte ayağına ve boğazına demir kelepçe vurup hapsetti. Oğullarına:

— Korkman, zarar olmaz, hemen borçlu olduğu birkaç yıllık malı verin, salıverelim!

Deyüp, oradan göçüp Haleb'e doğru gitti. Adı geçeni de beraber zincirde getürdü. Oğulları dahi babalarını kurtarmak ümidiyle yirmi bin kuruştan fazla mal teslim edip Haleb'e vardıkta, ol yok edilmesi vâcip olanı, deve üzerinde çarmıha gerip, omuzlarına bal mumları dikip, herkese gösterip, siyasetle helâk ettiler.

Ondan sonra Ahmed paşa varıp Şam'ı zaptetti ve Maanoğlu işini görmeğe çalıştı.

Eşkiyanın başı Rum-Mehmed'in öldürülmesi:

Rum-Mehmed, fitnecileri toplamağa vasıta idi. Bol mal dağıttığı ve rezilleri topladığı için, bölük halkı ana meftun idi.

Kendisi aslında Eskişehir yakınında Keskin nam köyden çıkıp sonra Burak-Ömer efendiye hizmetkâr oldu ki, Defterdarlardandır. Sonra ondan ayrılıp, Alaşehir tarafına mal tahsiline giden Karakaş-zâde Ömer efendinin yanına gitti. Orada halka zulüm elini uzattı ve adam topladı. Karakaş-zâde kendisini azarlayıp kovdu. Fakat Rum-Mehmed, leventlerin havalarına göre hareket edip, anlara bol mal vererek sevgi muamelesi ederdi. Bu yüzden ırgat ve azgınların kalbleri onunla bir olup onu methederlerdi. Giderek bir vasıta ile zorbalardan olup, Hüsrev paşa devrinden sonra reziller arasında en meşhurlarından oldu. Bütün sipahiler arasında «Dağlar delisi» nden başkası ondan ileri değildi.

Kuvvet bulunca bütün sipahiler kendisine hürmet edip, ol dahi yedirip içirmekte ve in'amda (S.B.) pek fazla ileri gitti. Rezillere tevâzu' (S.B.) ve ikram etmekle, onların kalblerini kendine bağladı.

«İnsan, ihsanın kuludur» anlamınca, avam umumiyetle kullukta olup, onun sözüne ve fermanına itaat eder oldular. Hakikatte Konya'da, oldukça, reâyâdan bir kimseye zulüm olunduğuna rızası olmayıp, ol memleketlerde hayli güzel hareket edip bütün işleri şer'e **(dinî kanuna)** havale etmekle halkın haklarına riayet ederdi. Ama, başka memleketlerde olan belâsı beterdi. Bunlardan biri, Bağdad dönüşünde Diyarbekir'de Hüsrev paşa, sipahilere hizmet dağıttığı vakit Rum-Mehmed'e Zile voyvodalığı verilmişti. Varıp ol vilâyet reâyâsını (I.S.) yerle bir edip Karun gibi **(çok zengin)** mal ile Konya'ya gelip evlendi.

O sırada «Bakır-Küresi» hizmetini ayağına getürüp, adamlarından Oruç Gazi adındaki bir zalimi Kastamonu ve Bakır-Küresi hizmetini zaptetmeğe gönderdi. O uğursuz dahi «Kürre-i Nuhas — Bakır Kürresi» ne yetmiş seksen zalim ile varıp, reâyâyı tâlân edip pek çok mal getürdü.

O sırada İstanbul'da Hafız paşa vak'ası olup, Rum-Mehmed İstanbul'a vardı. Bir zaman sonra yine Konya'ya gelip:

«Ben, pâdişahın tahttan indirilmesine mâni oldum!»
Deyû öğünürdü.

Deli İlâhî, Saka ve Cin makulesi şakîler öldürüldükten sonra, sağ kalan zorbalar, onun yanını sığınacak yer edinip, yanına toplanmışlardı. Kardeşliği, Eskişehirli Kör-Ali, ve Rum-Ahmed ve Nazlı-Muslu ve Kürd-Mehmed gibi zorbalar kendine sığınmışlardı. Sonra kendine Maraş eyâleti verilip gitti.

Maraş'a gelmezden birkaç gün evvel Şam eyâletine yönelen Deli-Yusuf Paşa, Karaman vilâyeti hududuna gelince, Rum-Mehmed, Konya'ya kapanmak niyetinde bulunup paşaya haber gönderdi ki:

«Gelmesünler! Sakın olmaya ki leventler arasında kavga ola...»

Deyû komadı.

Yusuf paşa dahi Konya'ya uğramayıp geçti. Kendisi dahi Maraş memuriyeti ile Konya'dan çıkıp varıp Ayıntap.ta durdu. Vaktiyle İmam Hüseyin kasabasında Rafızîlerle yapılan cenkte şecaati görünüp, hesapsız Kızılbaşı kılıçtan geçirip cesareti ile tanınmış bir mert yiğit olan Behisnili Ali bey ki, Baytar oğlu demekle tanınmıştır, ana pâdişah tarafından emir gönderilip:

«Her halde Rum-Mehmed'i, yanında olan reziller ile katleyleyesin!»

Deyû tenbih buyuruldu. Behisnili dahi, eyâleti askeriyle kalkıp Ayıntab'a yakın geldi. Meğer Küçük-Ahmed paşa da Şam'a giderken uğramak arzu edince, Rum-Mehmed vahşete düşüp, Yusuf paşayı savdığı gibi «uğramayasız! Şayet fitne ola!» deyû, Ahmed paşayı da savmış imiş.. Ahmed paşa onu der-i devlete **(Devlet kapısına)** bildirip «Rum-Mehmed'in de ortadan kaldırılması pâdişah hazretlerinin arzusu ise, İmam Hüseyin kasabasında şecaati meydanda olan Behisnili-Ali bey tâyin olunursa, Rum-Mehmed'in hakkından gelmeğe kifayet eder» deyû bildirmiş imiş.

Bunun üzerine Rum-Mehmed'in ortadan kaldırılmasına Bihisnili Ali bey tâyin olundu.

Ali beyin yakına geldiğinden haberi olunca Rum-Mehmed ana da haber gönderip:

«Eyâletime uğrama! Sakın ola ki leventler kavga edeler!»

Deyû menetmek istedi.

Ali bey ana iki adamını gönderip:

«Paşa karındaşımız elem çekmesün! Ben hısım akrabayı görmek için Behsiniye gidiyorum. Leventlerimi ben zaptederim, hemen kendileri de zaptetsünler!»

Dedi.

Mezbur (**Rume-Mehmed**) bu haberden gücenip, ol iki adamları katledip askerini hazırlamağa başladı. Ali bey dahi hiddetlenip askerini tertip ederek Ayıntab'a hücum etti.

İki taraf karşılaşıp, iki taraftan pek çok telef oldu. Rum-Mehmed iç kaleye sığındı. Ali bey muhasara edip, Rum-Mehmed hakkında pâdişah fermanı olduğunu vilâyet halkına bildirdi. Vilâyet halkı da ana yâr olup, kuşatma uzayınca Rum-Mehmed ve yanındakilerin sıkıntısı artmakla âmân dileyip taşra çıktılar. Ali bey, emir mucibince, hiç birine âmân vermeyip hepsinin başlarını kesip İstanbul'a gönderdi.

(Ölüyü, öldürene sürükletirler) gereğince, Maraş eyâleti, Rum-Mehmed'ten boşalınca Ali beye verildi. Oğluna emir gönderilip, Karahisar sahibe zorbalıkla sahip olan Baba Ömer'i iğfal edip ve katledip, başını İstanbul'a gönderdi.

Deli-Yusuf paşanın öldürülmesi:

Şam memuriyeti Küçük-Ahmed paşaya verilip Şam'dan azledilen Deli-Yusuf paşa ki, Abaza seferinde Hüsrev paşa yetiştirmişti. İstanbul'a geldi. Deli-Yusuf paşa vâkıâ güzellik, bahadırlık ve şecaatte emsalsiz ve akranı arasında seçil-

miş bir kahraman idi ve teşekküre değer hizmetleri geçmişti. Fakat zalimlerden olup, kendisinden şikâyet edenler çoktu. Hüsrev paşanın yetiştirmesi olduğu için de pâdişah tarafından nefret edilirdi. Paşalar arasında böyle yüzü güzel, çehresi sevimli adam görülmemişti. Sanki hemen Hüsrev paşaya katlettirdiği Durmuş beyin kanı anı tutmuştu.

Ramazan-ı şerifin yedinci günü ki cuma günü idi, vezir-i âzam anı davet edip, cumartesi gecesi idi, gece esnasında pâdişah istemekle içeri gönderdi. Sekizinci saat imiş. Pâdişah hazretlerine haber verip:

— Yusuf Paşa kulunuz geldi, derler.

Pâdişah ol saat katlini ferman edip, âmân vermeden ol saat katledip, ölüsünü cebehane önüne bırakırlar.

Vâkıâ güzel yüzlü, bahadır yiğit idi. Ve şecaatte emsali yok idi. Lâkin zalim, kanlı ve fâsık (S.B.) olup, haksız yere birkaç kimse katletmekle cezasını buldu.

Ölüsünü Ayasofya avlusuna getürenler naklettiler. Şehri Zor seferinde Lori-Hüseyin Han cenginde dirseğine isabet eden tüfenk yarasının cerahati henüz işlermiş. Allah rahmet eyleye.

Yemen ahvalinin tafsili:

Evvelce beyan olunmuştu ki Şerif Mehmed oğlu Şerif Kasım Zeydi ki, imam lâkabı ile anılır, Yemen'i ele geçirip Haydar paşa San'a'da ve bazı ervam (1), Zebid'de kuşatılmış olup, Habeşe vali olan Aydın paşa, Yemen beylerbeyiliği ile Moha'ya varıp (2), deniz kenarında bir kale yaptırıp, iki bin tüfenk-endaz (I.S.) ile Mehmed-Subaşıyı orada kodu. Kendi Moha şehrinde oturup Arap askeriyle imamın kardeşi İmam Hüseyin gelip kuşadup harp ve kıtal ve kuşatma uza-

(1) Ervam, Arap illeri dışından olanlar.

(2) Moha, Yemen'in Kızıldeniz kıyısında küçük bir şehir ve limandır. Etrafı surlarla çevrilidir ve dört kapısı vardır.

dı. Sonunda Aydın paşa âciz kalıp Ervam âmân dileyince, Arap askeri Araplık mürüvveti (S.B.) dâvasiyle anlar ile cenkten el çekip:

«İmamımız Emirülmü'minin bize cennet bağışlarken, ne sebep ile âciz ve miskinlere kıyalım?!»

Deyû geri çekildiler.

Bu taraftan Ahmed paşa gönderilip ol dahi Cidde'ye vardıkta Mekke şerifi Şerif Yahya'yı azil ve Şerif Ahmed'i tâyin edip, kendi dahi Mısır beylerbeyisi Bayram paşa yüzünden helâk olunca Yemen işi askıda kaldı.

Mehmed paşa, Mısır valisi olunca, vezir-i âzam Hüsrev paşa, evvelce adı geçen İdris ağaya bölük ağalığı ve bütün Rûmî yoldaşlara sipahilik vaadiyle üç bin asker ile Mısır'a gönderdi. Kansu paşa ile Süveyş'ten Cidde'ye vardıklarında Şerif Ahmed'i ele geçirip Kansu paşa katletti. Ve yerine Şerif Yahya'yı geçirdi.

Oradan Moha'ya vardıkta Aydın paşayı da katletmişti. O sırada Hamza ağa ki, Sarı Bayrak ağası idi, vefat edip yerine Ali ağa tâyin olundu. Sonra Kansu paşa Zebid'e gitti. Meğer imam tarafından Arap askeri ile Emir Sünbül adında bir siyah ki, imamın kullarından idi, Zebid üzerine düşüp, cenk ve kuşatma ile meşgul idi. Kansu paşanın ulaştığını işitince kalkıp imam tarafına döndü.

Kansu paşa Zebid'e varıp harp hazırlıklariyle meşgul oldu. O sırada Arap askeri ile imam, top'antı yaptığı haberi geldi. Kansu Tagroz'u da zaptetmişti. Arabın toplandığını duyup asker ile kethüdası Yusuf'u serdar edip İdris ağayı ve Ali ağayı asker ile beraber koşup gönderdi. Gelip «Vâdi-i Cenan» dan beride bir yerde iki taraf askeri karşılaştı.

Yüz bin Arap ile İmam Mehmed saf çekip sağ tarafında Sünbül Esved, sol tarafında kendi kardeşi Hasan ve Hüseyin ve kendi de ortada durup bu taraftan dahi Yusuf Kethüda sağ ve solunda İdris Ağayı ve Ali ağayı koyup, kendi ortada durup muhkem cenk ettiler. Görünür bir sebep olmaksızın

Yusuf Kethüda kaçıp ervam **(Araptan başka kavimler)** mağlûp ve Arap muzaffer oldu.

Yusuf Kethüda Zebîd'e gel'di. Meğer Yusuf Kethüdanın dimağında fesat var imiş.. Hiyanetin neticesi bu oldu ki, eskiden beri Yemen kullariyle anlaşıp «Beni paşa yapın, ilk olarak size bunca mal vereyim» deyû vaatler etmiş.. Bu yüzden kul ayaklanıp fitne ile sonuçlandığını Kansu paşa duyunca, Deli-Babışısı Yusuf ağa nam kanlı adama ısmarladı ki Deli-Başısı Yusuf ağanın yakasını devşirip göğsüne bir hançer vurup katledip başını kesti, paşaya getürdü.

Onunla birlik olan evbaşlar **(aşağılık kimseler)** ayaklanıp paşayı Zebid kalesine kapattılar. «Elbette Yusuf kethüdanın katili Deli-Başıyı ve Kâtip Ahmed efendiyi bize ver, pâreleyelim!»

Deyû sıkıştırdılar.

O suretle ki menedilmeleri mümkün olmadı. Bunun üzerine zalim Kansu paşa, ol iki şahsı bağlayıp kuleden aşağı sarkıtıp, ol müfsitlere teslim eyledi. Anlar dahi hapsedip, yine katillerine İstanbul'dan gelen ervam **(Araptan gayri kimseler)** razı olmayıp, salıverip, paşadan pek çok bahşiş alarak fitneleri tavsadı.

Ol sırada İdris ağa dahi vefat edip pek çok olan malını Kansu paşa zapteyledi. Yerine Kör-Mahmud adındaki gayet şecaatli şaşı adam, kırmızı bayrak ağası olup Zeranık adlı Arap kabilesi mal vermekten çekinmeleri üzerine bir miktar süvari ve piyade ile üzerlerine gönderildi. Araplar dahi şeyhleri ile her birinin elinde yuvarlak bir ekmek kadar, birer balık derisinden siper ve birer harbe ki, anlar ana Rankok derler, karşı gelip cenk oldu. Elli kadar Arap ölüp, ervamdan ancak bir at ve bir delikanlı helâk oldu. Bundan sonra Araplar âmân dileyip, malûm malı teslim eylediler.

Kör-Mahmud anlardan, ol düşen **(ölen)** yiğidin diyetini (S.B.) ve mızrak ve atının bahasını da alıp Zebîd'e döndü. Bu suretle inat üzere olan Arap kabilelerini zaman zaman korkutup mal biriktirirlerdi.

Ve Zebid ve Tağroz taraflarını zaptetmeğe gelip Araplarla defalarca harp oldu. Ama, ervam askerinin ululuları **(kendi reyiyle hareket eden daima aldanır)** anlamınca ekseriya fesat ve kötülüğe alışkın ve hepsi Allahtan korkmaz olup, bilhassa eskiden beri Yemen kulu ile İstanbul'dan varan asker aralarında geçimsizlik, haset ve cahilce anlaşmazlık ve birbirine meydan okumak gibi kötü haller, ayrılık ve nifak ve ittifaksızlık sebebiyle paşalarına bile boyun eğmeyip kendi havalarında ve cahil olmalariyle çokluk yüz ağartmazlardı. Kansu paşa dahi ol aşağılık adamların ellerinde âciz kalıp Yemen kulu, paşayı bir ahırda hapsettiler. İstanbullular kurtarıp bahşiş aldılar.

İstanbul'dan dahi imdat ümidi kesilip üç sene orada sıkıntı içinde kaldılar. Haydar Paşa dahi San'a'dan kurtulup selâmete çıktı. Ama Kansu paşa San'a'ya malik olamadı. Ve bazan Arap askeri gelip Osmanlı askerlerini muhasara ederlerdi. Onlar da «Bize İstanbul'dan asker gelür!» deyû haber aldıklarını yayıp sevinç davulları vurup Arabı şaşırtır ve bu hile ile üç sene eğlendiler.

Osmanlı askerinin çoğu, ol memleketin sıcak havasına tahammül edemeyip, tehlikeli hummaya tutulup çoğu vefat eyledi. Kansu paşa dahi kalanlarına mevâcip (I.S.) vermekten âciz kalıp züğürtlediğinden böylece üç sene tamam oldu.

«Varın İstanbul'da vaadolunduğu üzere sipahilik isteyin, artık size benden ulûfe yoktur!»

Deyû cevap verip kendi Yemen kuluna müdârâ (S. B.) ederek orada kaldı.

Geride kalan dokuz yüz nefer Rûmîlerle Kör-Mahmud ağa Yemen'den Anadolu'ya avdet edip karadan Hicaz'a dönüp Cidde'ye geldi. Orada gümrükçü elinde olan malları yağma etti. Ve Osmanlıdan ümit kesip, uğradıkları yerleri harap ve yebap edip Cidde'den Mekke'ye yöneldiler ki hacc edeler.

Mekke şerifi olan Şerif Zeyd, ol evbaş güruhundan veh-

me düşüp, otuz bin kadar Arap toplayıp Cidde beyi Mustafa bey ile birlikte müdafaa için Mekke'den taşra çıkıp, Cidde'den Mekke'ye varıncaya kadar yol üzerinde olan kuyuları toprakla doldurup kendi askeriyle ervamın yolunu kapadı. Ervam **(Araptan başkaları)**, ol kuyuları açıncaya kadar susuzluktan helâk olayazdılar. Şerife (S.B.) haber gönderip : «Arzumuz haccetmektir, bize yol verin!» dediler. Arap ile Rum **(Anadolu askeri)** arasında düşmanlık doğuştan olup, Şerif yol vermeyip harbe hazırlandı.

Kör-Mahmud dahi piyadeleri iki taraftan bayırlar üzerine dizip atlılar ile Araplara hücum edince, Şerif, yanında bulunan topa ateş etti. Topçu ehliyetsiz olmakla, barutu fazla koyduğu için topun biri çatladı. Baruthane dahi topun yanında olmakla tutuşup, Şerif Mehmed'i, bir nice yakın adamları ile havaya kaldırı phelâk eyledi. Kıyamet koptu zannolunup, barut ateşine alışkın olmayan Arapların akılları gidip mağlûbiyete yüz tuttular.

Ervam (S.B.) bunlara kılıç urup Cidde beyi Mustafa bey dahi şehit oldu. Kastamonulu Mustafa bey ervamdan (S.B.) bir güruh ile hamle edip Araplardan pek çoğunu kırdılar. Mustafa bey tepeyi dolaşıp gördü ki, birkaç yüz Arap ki, Şerifin hassa askeri imiş.. Orada pusuya girmişler... Tepeden tırnağa kadar cebe (S.B.) ve cevşen (I.S.) bürünmüş olup, gözleri ancak görünür. Ervam (S.B.) gördüler ki anlara kılıç ve kargı kâr etmez, hemen topuz ve kulünk ve balta ile atından yıkıp öldürürlerdi.

Anlar ise Araplık gayretiyle kaçmağı da göze alamayıp ölüm arsasına geldiler.. Şerif Zeyd sahraya kaçıp Kör-Mahmud Anadolu askeri ile kılıcı sıyırıp, hep birlikte Mekke'ye girip, Araplar gizlendiler. Ervam (S.B.) diledikleri malları ve nefîs eşyaları yağma eylediler. Görülmemiş kumaşlar ve şallar, kıymetli ve süslü çeşitleri yağma ettiler.

Sonra haccedip Şerif Zeyd ile muharebeleri 1040 Şabanında olmuştu.

Zilhicce ayına kadar orada rahatça kalıp istekleri üzere Kâbe-i Mükerreme'ye sahip oldular. Ve Şerif Zeyd yerine, kendileriyle beraber gelen Şerif Yemenî'yi tâyin ettiler.

Bundan sonra Kör-Mahmud Ervam ile (S.B.) toplanıp konuşarak bunca fenalıktan sonra Osmanludan kendine hayır gelmiyeceğini bilip askeri kendisi ile birlikte Basra tarafına gitmeğe hırslandırdı. Ervam (S.B.) iki bölük oldular. Bir kısmı ana yâr olup Basra'ya beraber gidecek oldular. Üç yüz kadar ervam dahi Mustafa bey ile Anadolu'ya gitmeğe niyet ettiler.

Bu eşkiya, Yemen'den Kâbe'ye giderken Şerif askeriyle dövüşüp sekiz yüz kadar Arap katlolundu. Şerif Yemenî'yi, fuzulî olarak tâyin ettikleri şâyi olup (yayılıp), hecin **(bir nevi deve)** ile Mısır tarafına giden Araplardan Mısır valisi Halil paşa duyunca, Mısır kumandanlarından Koca Kasım bey ki, Kansu paşanın efendisidir, anı tâyin edip bu meseleyi tetkik ve tahkik ve eşkiyanın hakkından gelerek Mekke'ye düzen vermek için gönderdi.

Katlolunan Şerif Mehmed yerine pâdişah tarafından yine Şerif Muhassin oğlu Zeyd tâyin olunmak için hil'atler (I. S.) ile frenk Yusuf beyi denizden gönderip, bunlara kâfi miktarda asker koşmuş idi.

Kasım bey Mekke'ye varınca Yemenliler Mekke'den dışarı çıktılar, ama, Kasım bey iş bilir bir kimse olmakla gördü ki, bunlar bir canı acımış kimselerdir, bunlar ile muharebe akıllı işi değildir. Şam Hac emiri İbrahim beyi Rûmîlere **(Anadolu askerine)** gönderip:

«Bu kadar zahmet çektiler, yazıktır, kendilerini der-i devlete gönderelim!»

Deyû tatlı muamele etti. Anlar da canlarına minnet bilüp razı oldular. Bu şekilde barış olup bunları selâmetle Şama götürmek üzere Kasım bey Şam Hac emirine tenbih eyledi. Bunların reisi olan Mustafa beye hil'at giydirip Şam'a yolladı ve kendi Mekke'ye gidip Yemenlilerden bulduğu geride kalmış yüzden fazla eşkiyayı kılıçtan geçürdü.

Yusuf bey dahi denizden gelip Yenbu' denilen iskeleye yanaşıp Şerif Zeyd'i Mekke'den haberdar etmeğe adam uçurup, Şerif Zeyd dahi geldi. Onu, Araplardan büyük bir kalabalık karşılayıp hil'ati (S.B.) giydi. Ve gelip şeriflik makamına oturdu.

Zilhicce ayının üçüncü günü Hac Emiri Rıdvan bey vâdî-i Fâtıma'ya geldikte, zorbalardan bir topluluk Şeyhülharem ile karşı gelip Mekke muhafazasına yazılmak isteyip Rıdvan beye ısrar ettiler. Kabul edilmeyüp kılıçla müdafaaya kalktılar. Kör-Mahmud ise Basra tarafına gitmek üzere karar verdiği üç yüz ve dört yüz adam ile gelen Mısır askerinin kuvvetini ve çokluğunu anlayınca, Mekke'den adamlarını kaldırıp vâdiil' Abbas'ta «Türbe» denilen hisara girdi.

Kansu ile Yemen'e giden Rûmîler tekrar onlardan ayrılıp Anadolu'ya yönelen Mustafa bey ile gidecek oldular. Şam Hac Emiri İbrahim bey dahi altı yüz kadar Yemen kul'arını, beyleri Mustafa bey ile beraber getürüp selâmetle Şam'a çıkardı. Sonra İstanbul'a doğru gittiler.

Kör-Mahmud, kapandığı «Türbe» adındaki hisardan çıkıp Basra'ya revâne oldu. Yolda giderken önlerine Arap dökülüp, cenk edip, adamlarının çoğu katlolunup kendi birkaç âdemisi ile yakalandı.

Kör-Mahmud'u, yakalanan adamlariyle birlikte Mekke'ye götürdüler. Adamları katlolundu. Kör-Mahmud deve üzerinde halka gösterilip, sonra elleri ayakları kırılıp bırakıldı. Mekke kadısının önünde «Şerif Nâmî ve biraderi, Cidde beyi Mustafa beyin katilleridir!» deyû sicile geçirildi. İkisi de kısâsen katlolundular.

Bu sevinç verici uğurlu zafer ile Mekke şehri, sonra Mısır süslendi.

Fezlekede **(Kâtip Çelebi)** der ki:

Mısır askeri hac menâsikini edâ ettikten sonra Muharremin üçüncü günü Mekke'den kalkıp Kör-Mahmud'un kapanmış olduğu Türbe kalesine yöneldiler. Yedinci günde erişip mezbur hisarın altına konup, sabahtan öğle zamanına

kadar büyük cenk oldu. İçlerinden yüzden fazla adam katlolundu. Beş nefer şakî, Rıdvan beyin üzerine hücum ve eini yaraladılar. Sonra hepsi bozulup hisara kaçtıklarında çadırları yağma ve tâlân olundu. Fakat kalede su yoktu. Önünde olan beş kuyudan metris ile sulanur idiler. Birden gayret edip kuyuları aldılar. Üç gün içinde iki yüz kadar şakî susuzluktan helâk oldu. Sonra kale önüne sancak dikip «itaat etmek isteyen gelsün!»

Deyû bağırdılar.

Evvelâ beş nefer gelip, Kasım bey anlara hil'at (I.S.) verdi. Anı görüp içlerinden Kürd-Ali'yi gönderdiler. Gelip âmân dileyip Seyd Nâmi ve biraderine dirlik (I.S.) verilmek şartiyle âmân verildi.

Adı geçen Ali, kallaş bir Kürd idi. Varıp «Sizi kurtardım!» deyû hepsini Kası mbeye götürüp kendi hil'at giydi.

Daha sonra adı geçen Seyd Nâmi ve Kör-Mahmud ve biraderi ve diğer eşkiya hapsolunup Mekke'ye geldiler ve cezaları zikrolunduğu gibi verilip haklarından gelindi.

Şam Hac emiri ile aynı yolda olan Yemenliler yola girip Şam'a gitmek istediklerinde, Allahın hikmeti, ol sene Badiye Arapları fazla taşkınlık edip hacıların yollarını kapamışlardı. Ve bazı dar yollara ve geçitlere deve dikeni ağaçları kesip bırakıp, Müslüman hacılar gece düşsünler deyû kuyular kazıp, ağızlarını örtüp ol ağaçları yol üzerine yığın yığın yığıp kendileri pusuya girdiler. Yemenliler ol kuyuları doldurup ele geçen Arabı kırıp, ol ağaçları ateşe yakıp geçitleri açıp geçtiler. Yüz kadar Yemenliler varıp dar yollar ve dağlar arasında Arapları sıkıştırıp nicesini kırıp ve nicesini yakalayıp kazığa vurdular.

Ol Yemenlilerin çalışmaları ile ol engeller kaldırılıp Müslüman hacılar selâmetle geçtiler. Bu hususta müslüman hacılarına ettikleri hizmet, evelce ettikleri kabahati mahveyledi. Şam-ı Şerife vardıklarında başları Mustafa bey, Kastamonou'ya sılasına (S.B.) gidip, Yemen kulları İstanbula gelip sipahiliklerini istediler.

Mısır'dan gelen Arnavud-Mehmed paşa vezir-i âzam idi, isteklerini vermeyip divandan kovdu. Mahrum çıkıp derbeder ve kayboldular. Sonra Kansu dahi gelip, Yemene tamamen imam müstevli oldu (S.B.).

Acem diyarının bazı olayları:

Acem Şâhı Abbas vefat edip torunu şah Safî ki asıl adı Sam'dır, İran tahtına sahip olalıdan beri kendi memleketinde olan âsîlerin tedibine meşgul olup, meğer dedesi Abbas-Mirza saltanatı zamanında Şîraz hâkimi İmam-Kuli Hana, ki Acem emirlerinin itibarlılarından sayılırdı, bir câriyesini hibe eder (S.B.). Mezheplerinde genişlik olmakla istibrâ (S. B.) işinden geri kalmaz; meğer câriye hâmile imiş.. İmam-Kuli han hareminde bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını Abbas korlar. Büyüyüp delikanlı oldukta çehre ve sûrette Şah Abbas'a çok benzediğini gördüler. Onun oğlu olduğundan şüphe etmezlerdi. Bu mesele şehir, memleket ve pazarda meşhur olur.

Şah Abbas vefat ettiği vakit adı geçen Abbas yirmi yaşına yakın olmuştu. Delikanlılık cehâleti belâsıyle şah Abbas'a mensup olduğu dâvasına kalkıştı. Şah Abbas'ın yerine tahta geçen Şah Sâfi'nin kulağına varınca can başına sıçrayıp bazı fedâi kızılbaşlar gönderdi. Varıp Abbas'ı ve İmam-Kuli hanı üç nefer evlâdiyle beraber katlettiler. Bu esnada İran'da olan anlaşmazlıklar ve hâdiselerden biri de şudur, Keylan pâdişahları aslında Alevîler ve sünnîler olup (S.B.) Tahmasp han zamanında Han Ahmed pâdişah ve Cemşid han ve sonra Muzaffer han ki, Tebriz'de vezir-i âzam Maktul İbrahim Paşaya Kanunî Sultan Süleyman devrinde ulaşmıştır, bunlarla bir olup Kızılbaş ile düşmanlıkları ve muharebeleri vâki olup sonradan Şah Abbas İran ülkesine tamamen müstevli (S.B.) olunca zikrolunan Keylan pâdişahlarını menkup (S.B.) kılıp deniz kenarında Keylan'da Fe-

rah-Abad adlı şehri yapıp Keylan meleketine de tamamen Kızılbaş müstevli (S.B.) olmuştur. Keylan ahalisi yiğit bir kavimdir, ve Kızılbaş anlara Keylî derler. Zaman zaman baş kaldırıp kavgadan geri kalmazlardı, buldukları kızılbaşları kırarlar idi. Şah Abbas gene anlardan bulduğunu tepeleyip geride kalanları çaresiz itaat gösterirlerdi.

Naklolunur ki bir defa Şah Abbas Keylan'da iyi ok atmakla meşhur kemancılardan dört yüz kadar şahsı toplayıp anların ok atmakta mahâretlerini (S.B.) görüp buyurdu ki, hepsinin baş parmaklarını keseler... Tâ ki ok atmağa kudretleri kalmaya... Yakınlarından biri, hiç bir kabahatleri olmayan ol Keylanlıların bu suretle cezalandırılmalarından sual edince cevabında, «Eğer on nefer Keylî'yi bir gögelik ağacın altına götürseler on bin kızılbaşa karşı koymaya cüret ederler. Pes bunca kemankeş düşmanı niçin saklarım?»

Dediği meşhurdur.

Bu derece fazla siyâset ile Keylân'ı kendine bağladıktan sonra ölünce Keylân askerleri yine birleşip Keylân hükümdarları neslinden Carip-Şah adlı bir delikanlıyı Pâdişah dikûp baş kaldırdılar.

Acem Şâhı ki Safî handır, üzerine asker gönderip harplerden ve olaylardan sonra Garip Şahı kökünden kazıyıp sonra kardeşi Adil-Şah meydana çıktı. Keylân hâkimi Arslan Bey âdil Şâhı dahi mağlûp edip, Adil-Şah derviş kıyafetinde hırka giyüp gizlenmekle adı geçen Arslan bey dedikleri köpek, ihtiyatta mübalâğa edip Keylân'a kuvvet gönderüp derviş kıyafetinde olanlardan çok kimseyi yakalattı ve nicesini haksız yere katletti. Hattâ bir dervişi yakalayıp (Adil-Şah budur) deyû kazığa vurup herkese gösterdi.

Karaçelebî-zâdenin vefâtı:

Fâzılların başı Hüsam efendi oğlu Mevlâna Mehmet efendidir. Dokuz yüz yetmiş (1562) senesinde doğup Çivizâdeden mülâzim ve müderris olup bin dörtte sahn (S.B.)

medresesine gelüp dokuzda Süleymâniyeden Halep kadısı olup sonra Şam ve Mısır ve Edirne kazâları verilüb on dokuzda İstanbul kadısı oldu. Yirmi üçte Anadolu, yirmi dokuzda Rumeli kazaskerliğine geçti. Otuz beşte ve kırk birde iki defa Rumeli kazaskerliğine dönüp kırk iki (1632) Zilhiccesinin altıncı günü vefat edüp Eyub'da gömüldü. Adı geçen Mevlânâ eski ve meşhur hânedandan olup güzel ahlâk sâhibi, içi parlak bir ihtiyar idi. Mahlâsı Zuhurî idi. Bu mahlâs ile şiirleri ve kabule şayan güfteleri vardı. Evine bitişik bir mescidi câmi yaptı. Bursa ve Edirne'de hayır için pek çok mal sarfetti. Sonra oğlu Mahmud efendi de bu hususta kıymetli babasına uydu.

(Bin kırk üç senesi olayları)
(Hicrî 1043 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1633 senesi Temmuz ayının sekizinci cuma gününe rastlar)

Râfızîlerin Van hisarına hücumu ve gaazîlerin defetmesi:

Kızılbaş askeri Tebriz'de bir yere gelüp Hanlar Hanı Tohta han pek çok asker ile Van üzerine yürüdü. Muharrem ayı sonlarında Murtazâ paşa, Diyarbekir askeriyle Mardinden göçüp ol semte yöneldi. Erzurum beylerbeyisi Timur Kazık-Halil paşaya serdarlık emri gönderilip Karaman ve Maraş ve Sıvas eyâletleri askeriyle o dahi Erzurum üzerinden yürüdü.

Rebiülevvelde Kızılbaş askeri gelip Van'ı muhasara edip iskeleyi aldı. Rebiülâhırın birinci günü Halil paşa ile Murtazâ paşa buluşup iki asker bir yere geldiler. Hepsi otuz bin kadar asker olup adı geçen ayın onuncu günü ki cumartesidir, Van'a vardılar.

Kızılbaşlar iki gün evvel haber alıp metrislerden çıkmışlar ve Kuskun?Kıran tarafında bir dağa arka verip alaylarını kurup durmuşlardı.

İslâm askeri varıp ol günü akşama kadar sıkı cenk ettiler. Gece erişmekle dönülmeyüp meşaleler ile iki defa üzer-

lerine hücum ve gayret edip Râfızîler (S.B.) güruhunun yüzlerini döndürdüler. Muvaffak olan asker dahi çadırlarına gelüp, ertesi günü Kızılbaşlar çekildi. Paşalar dahi Van dışında kondular.

Halil paşa ile Murtazâ paşa arasında serdarlık yüzünden biraz soğukluk olup Murtazâ paşanın içinde bir düğüm kalmıştı. Sonra âlemlerin sığındığı pâdişahın yanında olduğu vakit icra edip çıkardı.

Birkaç gün Van'da dinlenilip mühimmat (I.S.) tamamlandıktan sonra iki serdar göçüp askere izin verdiler. Murtazâ paşa Diyarbekir'e gelüp Kızılbaş Hasan ağa alay ile karşı çıkıp Kızılköy önünde karşıladıkta katledip şehre girdi ve kapıları kapatıp namlı sipahilerden Gürcü-Yusuf ve Elhaç-Muslu ve Şah Bender-oğlu Mehmed Çelebinin öldürülmesi için gelen ferman gereğince dellâllar bağırıp kadı ve şehir büyükleri davet olunup emirler okunup ikindi üzeri Gürcü-Yusuf, sonra Elhaç-Muslu ve Şah Bender-oğlu ol gece tutulup haklarından gelindi.

İstanbul'da büyük yangın:

Safer ayının başlarında Kandilli bahçede bir şehzâde vücuda gelmekle deryada ve deniz kenarında mum donanmaları ve fişenkler ile büyük şenlikler oldu. Adı geçen ayın yirmi yedinci cuma günü kuşluk zamanında Cep-Ali (Cibâli) kapısı dışında bir kalafatçı, funda yakıp gemi kalafat ederken kazârâ rüzgâr şiddetli olmakla ateş o yalıda olan kayıkhanelere sarıp şiddetli bir poyraz rüzgârı zuhur etti. Ateş kale hisarından içeri girip bazı evlere yapışıp rüzgârın şiddetinden söndürülmesi mümkün olmadı.

Paşa ve Ağa ve kul (asker) yetişinceye kadar Aya-kapısı ve Cibali kapısı ve Mustafa paşa çarşısı yanıp, minare gibi ateşin dili, uçan ejder gibi havaya çekilip Kara-Musa efendinin yeri ki, Hamza paşa sarayıdır, ve ana bitişik Yahya paaş sarayı ki, her biri dört beş kat eski binalar idi, yok

olup, göz kapayıp açıncaya kadar anlar tutuşup hiç bir suretel yanaşmak mümkün olmadı. Bir anda ateş, Âşık paşaya doğru yürüyüp Çeşmi efendinin ol gök yüzü tahtı gibi yaptığı mevki ki, katları göklere baş çekip tavanları lâcivert altın ile süslenmiş idi, ana yapışıp, oradan ateş üç kol olup, bir kolu Kadı çeşmesi taraflarını yakarak, Sultan Selim semtine uzunluğuna ve enliliğine yürüyüp fakir evi ve emîr sarayı demeyip o taraflarda olan devlet büyükleri ve ulemâ-i kiramdan (değerli bilginlerden) çoğunun evleri yandı.

Bir kolu dahi yine şehrin deniz tarafını tutup Haydar paşa ve Üsküplü câmii taraflarına yürüyüp Unkapanına ve Zeyrek yokuşuna varıncaya kadar yanıp Kurşuncu başı-zâde Mustafa paşa sarayını yok eyledi ki, Perneci-zâde sarayının bitişiği idi, evvelce Vefa yangınında anın evi yanıp bu kurtulmuş idi, bu defa aksine olup, bu yanıp, o kurtuldu. Ama sahibi Perneci oğlu ki, ocak ağalarından zenginlik ile meşhurdur, yıkmak ve söndürmek için çalışan yeniçerilere ve diğerlerine fazla miktarda akçe dağıtıp, anlar dahi var kuvveti bazuya verdi, ateşin yapışacağı saçakları ve tahta bentleri koparmak suretiyle gayret sarfetmeleri, takdir edilen kadere muvafık düşüp ateş Zeyrek'ten dönüp, At pazarına döndü.

Üçüncü kol ki, Ortaköye, Âşık paşadan Efrâziye'yi ve Sultan Mehmed camiinin iki tarafını yakıp sonra büyük Karaman ve küçük Karamanı ve bütün Saraçhaneyi yakıp Sarı-gürz'e yürüdü.

Saadetlû pâdişah, sayısız bostancılar ile ve bütün yeniçeri ve vezirler hazır olmuşlar iken Hak teâlâ, kullarının aczini belirtmek için kudretinin iktizasını yerine getirip, çok çalıştılar ise de söndürülmesi mümkün olmayüp hepsi âciz kaldılar. Yalvarmaktan, duadan başka bir şey ile müdafaaya imkân kalmadı.

Yeniçeri ağalariyle Balat semtini Sultan Selim ardına

varıncaya kadar korurken, beri taraftan yeni odaları alıp yeniçeri odalarından sersemler seğirtip gördüler ki yanaşılmak mümkün değil... Çaresiz geri çekilüp «hüküm Allahındır!» deyüp seyirci oldular.

Ağa bölükleri yanıp, yaya-başılara ulaşıp, cuma günü akşam oldu, ateşin taşkınlığı yine aynı idi. Yatsu sonuna kadar orta camii alıp, bütün odalar **(yeniçeri bölükleri)** yok olup, sonra Halıcılar köşküne, oradan Molla Güranîye yürüdü.

Elhasıl cuma günü ve cumartesi gecesi ki, yirmi dört saattir, karşı konulması mümkün olmayup, yanıp, Molla Güranî çarşısına vardıkta, Sebt **(cumartesi)** günü, Allahın izniyle rüzgâr aşağı kopup sönmeğe yüz tuttu.

Sultan Mehmed camiinin minare külâhları ve bunca camiler ve mescitler, hamamlar, evler ve emlâk ve sokaklar, evkaf dükkânları ve bütün dolanıp, uzunluğuna deniz kenarından Molla Güranîye varıncaya kadar ki, İstanbul genişliğidir, ve genişliğine Fenar kapısından Sultan Selim ve tâ Mesih paşa taraflarına yakın semtlerden Bali paşa ve Lûtfi paşa camileri semtinde olan Şah-Hûban sarayı sınır olup, karşıda şark sınırı, Unkapanı yakınından yukarı At pazarı ve Bostan-zâde evleri ve Sofular çarşısı semtine varıncaya kadar harap eyledi.

Fakat iki mahallede, iki menzil, Allahın emriyle, bütün bitişik etrafı kül olduğu halde yanmayıp ibret ve Cenabı Hakkın takdirine delil oldu. **(Mülkünde ancak dilediğini icra eden ulu Tanrıyı tesbih ederim.)**

Üstâd-ı Kârgâh-ı takdir, halka ateşbazlık sanatını gösterdi. Olvakit bu mısraı hem lafz (S.B.) ve hem mâna bakımından tarih söylediler **(ebced)**:

Oldu bin kırk üçte ihrak-ı kebîr
(Bin kırk üçte büyük yangın oldu)

Kahvehanelerin kapatılması ve tütünün yasak edilmesi:

Rebiülevvel ayında yer yer dedikodu peyda olup yangının perişanlığı halka üzüntü verip kahvehanelerde fenalık çoğalıp dedikodunun artmasına sebep olmuştu. Fitne çıkması ihtimalini ortadan kaldırmak için İstanbul'da bütün kahvehaneler kapanıp, bundan sonra açılmaması hususunda, dünyanın itaat ettiği pâdişah fermanı çıktı. Kahvehanelerin çoğu yıkılıp diğer Osmanlı memleketlerinde dahi bu ferman hükmü icra edildi.

Ancak, Sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmed Han **(Avcı Sultan Mehmed)** devri başlangıçlarında İstanbul'dan başka şehirde, evvelce olduğu gibi kahvehaneler açılıp keyif ehlinin gönülleri açıldı.

Evvelce, Sultan Ahmed Han **(Birinci Ahmed)** devrinde Derviş paşa ve Nasuh paşa dahi, fenalık kapılarını kapamak için yasak etmişlerdi. Fakat çok geçmeyüp tekrar açıldı.

Kahvehaneler ortadan kalktıktan sonra tönbâkû, Türkçe tütün dedikleri mekruh yaprağın içimi yasak edilip bundan sonra, tütün içen kimse yakalanırsa katlolunur deyû birbiri ardı sıra pâdişah yasağı çıktı. Vâizler (S.B.) Nâsihler yasak ettikçe kimse uslanmayup, pâdişahın yasakları da tutulmadı. Hattâ bazı devrin zürefası (S.B.):

Zararsız bir duhan hakkında neyler bunca dikkatler
duhân-ı âh-ı mazlûmânı men' eyle, hüner oldur

«Zararsız bir duhân **(tütün, duman)** için bu kadar dikkate ne lüzum var? Asıl hüner, mazlûmlarm âhlarının dumanını menetmektir.»

Deyû ta'rîz gûne (S.B.) şiirler söyleyüp tütün içmekten halk geri kalmadı.

Şeyh Kadı-zâde efendi dahi yasak hususunda fazla ileri gidip, büyük yangın olalı da daha pek yakın olmakla, bu

çeşit yangınların, çoğu zaman meyhanelerde bazı kötü kişilerin kendinden geçerek harâbat sofrasında tütün içtikleri için yangın çıktığını pâdişah hazretlerine söyleyüp, kahvehanelerin yıkılmasına, ve tütünün yasak edilmesine sebep oldu.

O, zarif adamların toplandığı yer olan kahvehaneler, bir günde yerle bir olup bekâr odaları ve debbağ ve nalbant odaları yapıldı.

Allahın hikmeti, Sultan Murad hazretleri tütün içilmesün deyû, yasak etmekte şiddet gösterdikçe (**kişi, men edildiği şeyin üzerine düşer**) anlamınca, tütün içmeğe alışkın olan tiryakilerde de hırs ve rağbet artıp, bu yüzden çok kimse, kılıca lokma olduğu halk dilinde dolaşırdı.

Rivayet olunur ki, Sultan Murad geceleyin İstanbul şehrini gezip, yatsudan sonra fenersiz dışarıda bir adam bulunca âmân vermeden katlederdi. Gündüzleri de tütün yaprağı, yahut tütün kokusu hissolunan yeri basıp, bir şey bulunursa, sahibi katlolunduğundan başka gecelerde dahi, büyük bir dikkatle araştırıp, tütün içildiği zannolunan evlerin damına çıkıp bacalarından kokladıkları rivâyet olunur.

Tazyik ve tehditte öyle şiddet gösterdiler ki, halk, açıktan tütün içmek değil, akşamdan sonra, hattâ akşam üzeri bile dışarı çıkmaktan geri kaldı. Hattâ bir gece, Hoca paşa mahallesinde tebdil-i kıyafetle gezerken, Hoca paşa imamının oğlu, bir taze yiğit, camide geç kalıp, evlerine yakın fenersiz evlerine giderken Sultan Murad hazretleri rast gelüp:

«Sen benim tenbihimi işitmedin mi?»

Deyüp, ol dahi kekelemekle gazaba uğrayüp katlolundu.

Her sabah, İstanbul sokaklarının bazı yerlerinde birer ikişer ölü lâşesi bulundukça, halkın kalbini o derece bir korku kapladı ki tâbir olunmaz. Bu sırada Edirne'de bazı kahvehaneler işler, deyû pâdişahın kulağına ulaşınca, bostancıbaşı, hatt-ı hümâyun (**pâdişah yazısı, fermanı**) ile gönderilüp kahvehaneyi yıkıp, kahvecisini asmak ile memur o'du. Bostancı-başı Edirne'ye varıp kahvehaneleri yıkıp, kahve

içenlerden ve yasak tütmayanlardan bulduğunu katledip ve asarak İstanbul'a döndü.

Hakîr der ki **(Naîmâ söylüyor)** (1), Sultan Murad merhumun kahvehane ve tütün yasağında bu derece şiddetle adam katli ile tehdit buyurmaları, yalnız yasak ve sırf tahakküm (S.B.) olmayup, rezilleri terbiye ve halkı korkutmak için bir bahane olduğu aşikârdır. Çünkü zorba eşkiyasının terbiyesizce hareketleri ve o çalışkan pâdişahın rezillerden çektiği üzüntüler ki tafsilâtiyle yazılmıştır, bilenler ve olaylara vâkıf olan kemal erbabı, bu kahr ve şiddetin altında mevcut olan tam lûtuf ve umumun menfaatini düşünüp, itaatinden çıkıp, pâdişahın rızasına aykırı olanları doğru yola götürmek için keskin kılıç ile bütün halkı korkutmanın elbette en lüzumlu iş olduğunu anlar.

O sırada tütün ve kahve bahanesiyle toplanıp kahvehanelerde, berber dükkânlarında bazı kimselerin evlerindeki Dârünnedve (S.B.) ye benzer yerlerdi, bi ralay uğursuz bir yere gelip büyükleri, hâkimleri çekiştirmekle meşgul olup, devlet işlerine, azil ve tâyinlere ve idareye dâir, devlet işlerinden dem vurup nice ipe sapa gelmez yalanlar söylerlerdi. Bu meseleye bizzat pâdişah hazretleri agâh oldukları için yasak edip, bizzat kendileri gezip, gece ve gündüz dolaşıp, rast geldiği rezilleri, eşkiyayı ve tütün toplantısı yapanları yakalayıp katlederdi. Ve geceleri sokağa çıkan pervasızlara ölüm şerbeti içirirdi.

Pâdişahın kılıcının heybeti, küçük büyük herkesin kalbinde öyle tesir etti ki, herkes, kendi evinde bile pâdişahın işlerine dair kelime söylemekten çekinir oldu. **(Yerin kulağı vardır)** sözü, nüktedanların dilinden düşmezdi.

Hattâ, Sıvaslı-zâde Şeyhler şeyhi efendimiz hazretleri nakil buyurdular ki, merhum pâdişah çoğu zaman kıyafet

(1) Eski devir yazarları, bir hususta kendilerinden bahsetmek icap ettiği vakit, tevazu gösterip daima «fakir» veya «hakîr» derlerdi.

değiştirerek gezip halkın durumlarını incelerlerdi. Bir defa Şeyh efendi bazı dostlariyle Kâğıthanede Mirahor köşküne varıp ilmî ve ârifâne sohbet ve tasavufa (S.B.) ait mübahaseler (S.B.) yaparak zevk ederlerken Sultan Murad hazretleri sandal ile ansızın gelüp yanaşmış ve adam gönderip sohbette bulunanların kitaplarını ve mecliste olan eşyasını getürtüp bakınca, evvelâ Yahya efendinin divanını görerek:

«Bu bizim efendinin divanıdır.»

Deyû buyurmuşlar.

Diğer kitaplara da baktıktan sonra buyurmuşlar ki:

«Kitaplariyle seyre giden ulemâya (bilginlere) ve tesbih ve seccade ve örtüsü ile giden dervişlere ve divit (S.B.), kalem ve yazı âletleriyle giden kâtiplere bizim sözümüz ve hiç bir veçhile taarruzumuz yoktur. Hemen kendi âlemlerinde olsunlar!»

Deyüp gitmişler.

Adı geçen (Sıvâsîzâde) merhum pâdişahın yanında büyük iltifatlara nâil olmuş, defalarca konuşma ve sohbetlerinde bulunmuş ve nice işlerde pâdişahın huzuruna gizlice varmıştır. Tafsilâtı inşallah kendi dilinden işitilip bu tarihe geçirilse gerektir.

İşte merhum pâdişah, zaptü rapta bu derece dikkat ederlermiş.

Mevlûd-u şerif cemiyeti ve meclis ve vaaz

Rebiülevvel ortalarında âdet olduğu üzere Yenicamide mevlût cemiyeti olup asrın seçkin vâizlerinden (S.B.) iki şeyh ki birbirlerine düşmanlıkları vardı, kürsüye çıkıp va'z ettiler. Önce Sıvasî efendi çıkıp Kadı-zâdeyi yerer şekilde va'zetti. Halkın çoğu ve büyükler onu pohpohladılar. Sonra Kadı-zâde çıkıp «innallaha ye'mürüküm...» (Cenab-ı hak,

emanetleri ehline tevdi ediniz diye emreder) tefsirinden başlayıp gayet tesirli bir vaaz etti. Adalete, yasaklara dair çok söz söyledi. Pâdişah hazretleri Kadı-zâdeye muhabbet üzere idi. Sözleri delillere bağlı ve tesirli olup meclisinde hazır bulunanlar can kulağiyle dinlerlerdi. Ve hale uygun olarak söz gelişi edip, «Hoca Nasrüddin çift sürerken küçük öküz hareket ettikçe, büyük öküzü dövermiş, niçin deyû soranlara, büyük öküz işaret etmedikçe küçük öküz hareket edemez.» şeklindeki hikâyeyi nakledip, büyükleri yerince, mecliste hazır olanlardan niceleri sıkılıp utandılar. Hattâ bazı bilginler kalkıp «dayak ve zorla kürsüden indirelim» deyû hücum etmek istediler.

Şeyhülislâm, Kadı-zâdenin düşmanı iken:

«Yeri değildir, pâdişahın huzurunda edepsizlik doğru değildir!»

Deyû mâni olmuşlar.

Bu hikâye Kadı-zâdeye naklolunduğu vakit «iddia sabit oldu» deyû lâtife ettiği meşhurdur.

İşbu senenin Rebiülevvelinde Acem sınırında Kızılbaşın bir casusu tutulup İstanbul'a gönderildi. Ulaşınca vezir-i âzam söyletip pâdişaha gönderdi. Sorguya çekilince hâlâ kasdettiğini bildirdikte katlolundu.

Hüsrev paşa kethüdalığından yetişen Süleyman paşa Tameşvar'dan azlolunup yeri Bostancı-başılıktan çıkma Rıdvan paşaya verilip meşhur Duçe-Mehmed ağa bostancı-başı oldu

Bayram paşanın tedbiri ile Rumeli eyâletinin nizam altına alınması:

O sırada idi ki vezir Bayram paşa, Rumeli emîrül-ümerâsı olup, Sofya'da oturup, vezirlik usullerini tanzim ve devlet kanunlarını yerine getirmek hususlarında kemerleri sıkıp mücevveze (I.S.) ve sorguç ile divanlar edip, ekseri zor-

balar yüzünden bozulan timar ve zeâmet ahvalini yoklama edip, kılıçları yarar ve güçlü yiğitlere verip her birinin berâtına (I.S.) yüzünün hususiyetlerini yazdırıp o hususta işleri öyle bir yoluna koydu ve sefer işlerinde öyle gayret sarf etti ki, kendinden evvel gelen devlet adamları içinde onun kadar mühim devlet işlerine nizam vereni pek azdır.

Vezir-i âzam Mehmed paşanın serdarlığı:

Sınır muhafızlarından, Kızılbaşların Van üzerine gelmesi ve kuşatması haberi gelüp, imdat gönderilmek icap etti. Evvelce Anadolu beylerbeyisi Mehmed paşa serasker tâyin olunup Karaman eyâleti askeriyle erişmek ferman olundu. İstanbul'dan dört bölük ağaları neferleriyle memur olup rebiülevvelin on yedisinde gönderilmişti. Varıp hepsi Konya'da Mehmed paşaya katılıp toptan ılgar ile Elbistan'a vardıklarında, Van'dan Kızılbaşın göçüp gittiği haberi gelip, der-i devlete bildirilip ve «Ne yüzden ferman buyurulur?» deyû sorup beklediler.

Rebiülâhırının birinci günü vezir-i âzam Mehmed paşaya hatt-ı hümâyun çıkıp «hâlâ kızılbaş askeriyle gazilere ve Van kalesinde olan müslüman askerlerine yardım ve imdat için Şark tarafına yönelecek sefer-i hümâyuna acele hareket ve alelâcele memur olduğun yere gidesin!» deyû, doğu tarafına serdar tâyin olundu. Tuğlar dikilip, mühimmat (I.S.) görüldü. Evvelâ mirîden (devletten) akçe verilip yangından harap olan yeniçeri odaları (bölükleri) tamir olunmak ferman buyuruldu. Sefer mühimmatı akçeleri çıktı.

Adı geçen ayın on birinci günü otaklar Üsküdara geçip, Rumeli eyâleti, kapudan Canbulat-zâdeye verilip Sofya'da dinlenmeğe gidip baş defterdar sefere memur oldu.

Bayram Paşa İstanbul'da kaymakam ve Cafer paşa kapudan oldu. Ömer efendi İstanbul'da defterdar kaldı.

Rebiülâhırın on birinci günü teşrinievvel ayında (Ekim)

vezir-i âzam Mehmed paşa büyük alay ile Üsküdara geçip bir hafta oturduktan sonra, aynı ayın on sekizinde göçüp, konak yeri olan Kavak'a kondu. Orada Acem ümerâsından (S.B.) Şirvan hâkimi Davud Han, Acem Şahından Anadoluya kaçmıştı. İki yüz süvari ile gelip serdarın elini öpmek şerefine mazhar oldu. Kendine Kengri, sonra Alâiye verilerek ikram olundu. Gürcü asıllı, alçak gönüllü, hoşsohbet bir kimse idi. Nice günler Seydişehrinde oturup halkı ile hoş geçindi.

Adı geçen ayın on sekizinde serdar-ı ekrem (S.B.) İznikmid'e (İzmit'e) vardı.

Naklederler ki, Maltepe konağında Ciğalâ-zâde Mahmud paşa ve Nişancı-Yusuf paşa ve Mostarlı-Mustafa paşa ve Civan Kapıcıbaşı demekle tanınan Sîmîn Mehmed paşa, bu dört vezir pâdişah tarafından azarlanıp, her biri memur oldukları miktarda sefer-i hümâyuna (pâdişah seferine) asker tedarik edip göndermediler deyû, askeri donatmakta tenbellik ve ihmal gösterdikleri suçu ile dördü dahi pâdişahın gazebine uğrayıp, pâdişahın emri ile Bostancı-başı, adı geçen vezirleri bir kadırgaya koyup sürgün etti ve bütün mallarını devlet namına zaptetti.

Mahmud paşa, azledilmiş olarak Hacce varıp ge'ip emekli oldu. Mehmed paşa Rodos'a sürgün edilip, sonra yine affolundu. Mustafa paşaya, İçel demekle tanınan Silifke sancağı verildi. Yusuf paşaya Bosna sınırı sonundaki Kilis sancağı verildi ki, gaziler diyârıdır.

Bu sırada bölük ağası Cafer ağaya Kıbrıs eyâleti ve yeniçeri ağalığından çıkan Hattat-Hasan paşaya Bosna eyâleti verildi.

Mehmed paşa alay ile sefere kalkarken pâdişah-ı âlempenah hazretleri (S.B.) önce kayık ile gelip Nasuh paşa sarayında yapılmış olan köşkünden alayı seyrettiler. Ertesi gün Halil paşa tarafından mektuplar ile Sefer bey adlı kimse gelip, kızılbaşın mağlûp olarak Van üzerinden çıkıp git-

tiği haberini getirdi. Pâdişah ordusu bu müjdeli haberle sevinç ile doldu.

Vezir-i âzam İznikmid'de **(İzmit'te)** iken pâdişah-ı âlempenah hazretleri (S.B.) dahi İzmit'e varıp pâdişahın arzularına aykırı hareket eden kimselerin cezaları tertip olundu. Vezire şifahen tavsiye olunacak mühim hususları ve lüzumlu tenbihleri yapıp, pâdişah İstanbul'a, ve vezir doğuya yöneldi.

Adı geçen ayın yirmi beşinde göçülüp saadetlû pâdişah Kazıklı denilen yere gelip serdar-ı ekrem dahi asker ile çekilip gitti. Yenişehir'den hayli yeniçeri ayrılıp, Can-Âlemzâde ile, beş sancak kışlağa gönderildi.

Küçük Ahmed Paşanın,

Maan-oğluna gaalip gelmesi:

Küçük-Ahmed paşa, yolda nice meşhur zorbaların hakkından gelüp Şam-ı şerife varınca, Maan-oğlu belâsını def etme hususu ile meşgul oldu.

Maan-oğlu demekle meşhur olan Emîr Fahrüddin ki, müverrih Şârih-ül-menar-zâde (1) der ki:

Adı geçen **(Maan oğlu)** Arapların meşhur Mühennâ-oğludur ki, Âl-i fadl ümerâsı demekle şöhret bulmuş olan eski Arap beyleridir. Bütün Kelbî ve Dürzî tâifesinin ve kötü mezhepli Arapların reisi ve dayanağı idi. Kırk yıldan beri Arap emirliğini elinde tutup Zeydan nahiyesinin ötesinde Ba'lebek dağlarından, Şam hududunun nihayetine kadar El yetm ve Nedm dağları ve daha nice meşhur topraklar ve yüksek surlu kaleler kendi elinde idi.

Bin on beş tarihinde Canbulat-oğlu Ali bey ile birlikte Şam üzerine gelip üç gün muhasarada beraber idi. Sonra gerek barış yüzünden itaat edip, lâkin azil ve tâyine kimsede

(1) Şârih-ül-menar-zâde, Naîmâ'nın yazdığı bu tarihe kaynak olan eserin yazarıdır.

kudret olmayıp, her sene belirli malı ne ise vermekle kendine taarruz olunmazdı. Ama sekbanları (I.S.) çoğalıp Şam diyarına istilâdan geri kalmazdı.

Hüsrev paşa Bağdad'tan döndüğü vakit memleketine kışlağa tâyin olunan sipahileri sokmadı. Cenk etti. Taşkınlığına son yoktu. Öyle ki, Şam'ı ele geçirmesinden korkulurdu. Ve kendi öz oğullarından Emîr Ali nam topal veledi emîr tâyin edip kendisi memleketi düzenleyen pâyesinde görünürdü ki, bu hali de düpedüz şeytanlıktan ötürü idi.

Küçük-Ahmed paşa Dımışk Şam'a ulaştıkta kethüdasiyle bir miktar asker gönderdi ki, Maan-oğlu üzerine varıp itaate getüre... Maan-oğlu Fahrüddin dahi askeriyle karşı koyup, İbrahim kethüdayı Müzeyrib denilen yerde karşılayıp, cenk edip, Maan-oğlu gaalip gelmekle, İbrahim kethüdayı yakaladı, sonra yine salıverdi.

Sonra Ahmed paşa Hac emîri olan Ferah-oğlunu serdar edip Şam Kulu (askeri) ile gönderdi. Meğer emîr Fahreddin oğlu emîr Ali, on iki bin tüfenk-endaz (I.S.) ile babası Fahrüddin'i ziyarete gidermiş. Bir kumlukta rast gelip, cenk ettiklerinde Araplar bozulup Şam çorbacılarından biri gerdanına mızrak ile vurup emîr Ali'yi yaraladı. Şam yeniçerilerinden Deli-Hüseyin ki, emîr Ali ile çok konuşup, ihsanlarını almıştı, onu yaralı yatar görünce:

— Ya Arap emiri! Senin başın mübarek bir baştır ki anın sebebiyle bir âdem devletlû olur. Ben senin bu kadar mükâfatını gördüm. Bâri başın sebebiyle gelecek devlete de ben nâil olayım!

Deyüp başını kesip Ahmed paşaya götürdü. Paşa dahi mükâfat olarak yüz altın ve yüz koyun ve ölünceye kadar Trablus serdarlığını verdi.

Tekrar Ahmed paşa asker gönderip Maan-oğlu ile aralarında bir çok olaylar vukua gelip Ahmed paşanın kethüdası bu cenkte şehit olmakla çok üzülüp, kendi kapısı askeri ve cümle Şam kulu (askeri) ile kalkıp Maan-oğlu diyârına hücum eyledi. Safed sahrasında cenk olup Maan-oğlu bozuldu.

Dürzi askerinden çok kimse, ve Şahap oğulları ölüp Maan-oğlu kendisi kaçıp evvelce kapandığı Şuf adlı, çıkılması imkânsız dağa çıktı. Leventlerinin çoğu katlolunmakla, geride kalan eşkiya ile adamları ve iyâli ve bütün mallarını ve ağırlıklarını kaldırıp ol yüksek dağdaki mağaralara doldurdu. Oraya kapanıp âsude olup karşı koymaktan meyus oldu.

Ahmed paşa o âsinin kökünün kazınmasına bizzat niyet ve azmedip, ele giren inatçı eşkiyaya âmân vermeyip habislerin kanlarını akıtarak Maan-oğlunun kapandığı büyük dağa geldi. Ele geçirilmesinin mümkün olmadığını gördü. Mağaranın ağzına varılmak imkânsızdı. Dağ, yekpâre kaya idi, pârelemek ihtimal dahilinde değil iken, iyi düşünen paşa **(Devlet adamının gayreti, dağları yerinden oynatır)** sözünü kendine nümune edinip ol dağlığa konup, emreyledi, Maan-oğlunun bulunduğu yeri kuşatan yekpâre granit dağ üzerine çok miktarda odun yığıp ateşe verdiler. Tâ ki, tamamen yanıp kül olup ateşin parlamasından ol kaya tamamen ısınınca pek çok kalabalık ile sirke hazırlamışlardı, ol kaya üzerine döküp, ateş görmüş taş, sirke sebebinden gevşeyince balta ve külünk ile ol büyük kayanın tepesini alçalttılar. Tekrar ateş yakıp sirke döküp kazdılar. Tekrar tekrar bu işi yaparak o büyük kayayı kesip ve oldukları mağaraya delikler açıp yol bulup yağladılar.

O tarla faresi ve sıçanlar gibi mağarada oturan ziyankârların, duman hücumundan nefesleri tıkanıp müthiş sıkıntı ve âciz kalmaktan, Maan-oğlu Fahrüddin amân dileyip evlât ve iyâl ve adamlariyle çıkıp paşaya sığındı. Ahmed paşa dahi âmân verip hadsiz hesapsız mallarını zaptedip dört yüz seneden beri Osmanlı idaresine girmeyen memleketi, zorbalardan temizleyip Osmanlı ülkesine ekledi.

Yeni zaptolunan kalelerin fetih mektubu ile Maan oğlu Fahrüddin'i ve oğulları Hüseyin beyi, Mes'ud beyi, pek çok malını birlikte pâdişaha gönderdi. Şam eyâleti devlete itaat etti.

Ahmed paşanın bu hizmeti beğenilip pâdişahın iltifatla-

rma nâil oldu. Fahrüddin, iki oğlu ile rikâb-ı hümâyuna (I. S.) ulaştıkta kendisi hapsolunup oğulları ergin ve istidatlı olmakla, Galatasarayına verilip gılmân-ı hassa (S.B.) sırasına geçtiler.

Malûm ola ki Maan-oğlu merkum, Hüseyin bey, sonra has odaya (S.B.) girip istidadı dolayısiyle yükselerek merhum, sultan İbrahim oğlu Sultan Mehmed hazretlerinin **(Dördüncü Mehmed)** saltanatlarının ilk günlerinde sır kâtibi ve hayli şan ve şöhret sahibi oldu. Sonra hazine-i âmire **(devlet hazinesi)** kethüdası olduktan sonra taşra çıkıp zamanla, Köprülü-Mehmed paşa merhum zamanında Hindistan.a elçilik ile gidip itibar gördü.

Uzun ömürlü olup ihtiyarlıkta bu tarihin yazarı fakîr **(yâni Naîmâ)** kendisi ile görüşüp, kendilenin sırdaşı ve yakini oldum. Hattâ Sultan İbrahim ve Sultan Mehmed han devirlerinde, hatıra gelen olayların çoğunu Maan-oğlunun lisanından doğru olarak dinleyip zaptettim ve bu tarihe geçirdim ki, yeri geldikçe yazılsa gerektir.

Adı geçen aziz ve muhterem kimse, bilgi ve marifet ve devlet faziletlerini kendinde toplamış, eli açık ve alçak gönüllü bir ihtiyar idi. Bilginin derinliğine vâkıf, nice garip sırlara agâh, tavır ve harekâtı dervişçe, hediyesi hükümdarca, zamanın Birmekîsi (1) bir zat idi.

Muhâzarata (S.B.) ait temyiz adlı bir kitap telif edip birkaç sayısını bu hakîre yazdırıp, bu tarihin **(Naîmâ tarihinin)** meydana gelmesinin müsebbibi olan vezir-i âzam, ümmetlerin işlerinin düzelticisi, vezir Hüseyin paşa **(Amca-zâde)** hazretlerinin huzur-u âlilerine bir nüshasını hediye ettikte, ol kadir bilir sadrâzamın sayısız ikramlarına mazhar olmuşlardı.

Doğrusu budur ki, adı geçen kitap, hikmet cevherleri ile dolu bir hazine ve misli görülmemiş bir acayip definedir

(1) Birmekiler, Harunurreşid zamanında vezirlik mevkiini işgal eden, cömertlikleriyle dünyaca meşhur bir sülâledir.

ki görenler müellifinin kemal derecesinin yüksekliğini anlarlar.

1102 senesinde vefat etti. Cenâb-ı hak makamını âlî cennet, ve en yüksek derecelere nâil eyleye... Bu hakîri mazhar ettikleri cömertlik ve bol hediye ve sohbetlerinden istifade ettiğim güzel bilgiler karşılığında vücudumun her kılı bir dil olup bütün ömür boyunca temiz ruhuna medihte bulunsam borcunu ödemek mümkün değildir.

Vefatı senesinde zikrolunacak olaylar sırasında ahvalinin uzun uzadıya yazılması ve aramızda geçen muamelâtı inşallah-ü teâlâ yazarız.

Ahmed paşanın bu galibiyetinden sonra Arap âsileri tamamen perişan olup ka'eleri ve malları tamamen alındı. Bundan sonra değme hal ile isyan ve taşkınlık etmeğe iktidarları kalmadı.

Serdar Mehmed paşanın Halep kışlağına varışı:

Serdar-ı âzam Mehmed paşa Konya'ya varınca Rum-Mehmed'in arta kalmış adamlarından Yırık-Hasan ve zorba Gürcü-Ali ağa adlı iki müfsidi yakalayıp öldürdü. Karapınarlı-İslâm bey adlı kimsenin ödü çatlayıp öldü.

Oradan Cemaziyelâhırenin on beşinci günü serdar-ı ekrem Halep diyârına ulaşıp, Halep beylerbeyisi Nogay paşa, Bakras kalesi yakınında karşılayıp Murad paşa köprüsünde büyük bir ziyafet çekti. Yedi gün sonra serdâr, Halep sarayı divanhanesinde kanun üzere divan kurup, âyân ve erkân, İstanbul divanı tertibi üzere hazır oldular. Halep beylerbeyisi Nogay Murtazâ paşanın din ve devlete bu kadar hizmeti olmuş emektar vezir iken. bazı katli arzu edilen zorbaların öldürülmesinde gecikme ve vaktin icabı gevşeklik etmekle, mallarını alıp katillerine göz yumdu deyû, pâdişahın kulağına yetiştirilmişti. Pâdişahın fermanını yerine getirmekte ihmal göstermek suçu ile, katlolunması hususunda pâdişah

tarafından hatt-ı şerif **(pâdişah yazısı, fermanı)** gelmekle, emir mucibince üçüncü gece katlolunup ak sakalı ile kesilmiş başı. Atebe-i âliyyeye (S.B.) gönderildi.

Bâb-ı hümâyuna **(sarayın birinci kapısı)** konulup bir kaç gün orada yuvarlandı. Halep eyâleti silâhtar ağalığından çıkarılıp Ahmed paşaya vezirlikle verildi. Anadolu beylerbeyliğinden Tayyar-Mehmed paşa Diyarbekir'e gönderilip, Murtazâ paşa azil ve İstanbul'a davet olundu. Gürcü-Mehmed paşa, Tayyar-Mehmed paşa yerine Anadolu beylerbeyisi oldu. Şam beylerbeyisi Küçük-Ahmed paşa, Recep ayının on dokuzunda Haleb'e gelüp serdârlar buluştu. Ve lâzım olan hizmetlere ait işler kendine sipariş olunup Recep ayının yirmi altısında geri gitti.

Halep'te yeniçerilerin olayı:

Şabanın yirmi ikinci günü ki pazartesi günü idi. Yeniçerilerden bazı delikanlılar, içlerinde fesat saklı olan rezillerden bazı itlerin kışkırtmasiyle beş yüz kadarı bir yere gelip mevâcipte **(maaşlarda)** kuruş istemeği bahane etmekle toplanıp:

«Biz yeniçeri ağasını ve kethüdasını ve kâtibini istemeziz.»

Deyû evvelâ yeniçeri ağasının evine varıp üşüntü ve hücum ettiklerinde, anlar dahi:

«Biz de sizi istemeziz!»

Deyû iç oğlanları içeriden bunları defetmek için bir iki ok atıp menettiler.

Adı geçenler kul kethüdasına gelip maksatlarını bildirince adı geçen dahi:

— Nola yoldaşlar, biz de istemeziz!

Deyû cevap verip oradan sadrâzama gelüp:

«Köse-Mehmed ağayı ve kâtibini istemeziz!»

Deyû bildirip ısrar ettiler.

— Aslı nedir? Sabreylen, görülsün, müşavere olunup bir yola konsun!

Deyû cevap verildikte «Yok!» deyû inat üzere iken ağa tarafından başçavuş ve Muhzır ağa (S.B.) gelüp:

— Ağa selâm etti, elinizi öptü, şimden sonra bize ağa'lık ve kethüdalık gerekmez..

Deyüp:

«Bizden oraya varır kimse yoktur. Ağalığı kime verirlerse versünler!»

Deyû cevap getürdüler.

Sahib-i devlet **(sadrâzam)** tekrar bunlara nasihat için bölük ağalarından ve kendi ağalarından birkaç sözü dinlenir adam gönderdi. Reziller dinlemeyüp «bire ur!» ettiler. Neferler dahi taşa tutup varan ağa'ları kaçırdılar.

Sadrâzam Selimî (S.B.) giyip kendi divana çıktı. Bunlara hitap edip güzellik ve yumuşaklık ile makul cevaplar söyledi. Kat'iyen faydası olmadı:

«Elbette istemeziz!»

den geri dönmediler.

Ağayı değiştirmekten başka çare kalmayıp, sipahiler ağası olan Mehmed ağaya hazır olan aklı başında kimselerin ittifakı ile, yeniçeri ağalığı hil'ati giydirilip, Zağarcı-başı (S. B.) yeniçeri kethüdası oldu.

«İşte ağanız ve kethüdanız... Varın gidin!»

Denildikte:

«Ağa bize harp âletleri çekip üç dört adamımızı öldürdü. Elbette ağayı ve kethüdayı ve kâtibi hazırlayın!»

Deyû tekrar ısrar ettiler.

«Behey yoldaşlar! Toplandığınızı duyunca ağa kaçmış, arayalım, bulalım!»

Diye gördüler, fayda vermedi. Paşayı taşlayıp, evvelkinden ziyade hücum edip saçma sapan halt etmeğe başladılar. Mecburen altı bölük ağalarına ferman yazılıp:

«Azlolunan ağayı elbette getüresiz!»

Deyû, ferman ellerinde aramağa gittiler. Neferlere dahi güven gelüp perakende oldular. Ağa ise, bir hafta evvel bu meseleden haberdar olup elbise ve eşyasını yollamış idi. Kendisi hafif kalıp, ağalık hil'atinin başkasına giydirildiği haberi geldiği saatte atına binip İstanbul'a doğru gitmiş idi.

Ertes günü yeniçeri tekrar toplantı yapıp, gelüp:

«Elbette ağayı ve kethüdayı ve kâtibi bulup verin, pâreleyelim! Ve illâ ne seni, ne adamlarını koruz!»

Deyû vezire üşüntü ettiler. Paşa ve ağaları:

«Behey yoldaşlar, giden adam nereden bulunur? Dün niçin salıverdiniz?»

Deyû çalıştılar, olmadı. İşin sonunda sadrâzamın hiddeti alevlenip:

— Çıkın bire edepsizler! Pâdişah divanında böyle hayasızlık olur mu?

Deyû bunları azarlayıp:

— Şunları dışarıya kovun!

Deyince sadrâzamın adamları ve divan hademeleri arasında «bire urun!» sadası koptu! Ol kalabalığı yumruk ile urun taşraya sürdüler. Anlar dahi mukavemet gösterip bir büyük savaş oldu. Paşanın adamları, bilhassa seyisler ve at oğlanları birer lobut ile, bazısı kılıç ile çıkıp ol tâifeye (**yeniçerilere**) giriştiler. Dört saat kadar boğuşma olup köpek cengi ve sarhoş savaşı ettiler. Edepsiz rezillerden elliden fazla adam öldü. Bir çoğu yaralandı. Sonra neferler, kaçmağı nimet bilüp mecruhlar külhanlara saklandılar. Derhal bütün ocak halkı gelüp, paşadan özür dileyüp:

«Bizim buna rızamız yoktur. Eşkiyanın hakkından gelinmek gerek..»

Deyû bin yemin ve istiğfar ile el öpüp gittiler. Paşa dahi fitneyi kışkırtanları defter edip, onların hepsini ve kül-

hanlarda yaralı olarak saklananları katl ile haklarından geldi.

Bu vak'a Ramazanın birinci günü olmuştu. Vezir-i âzam olayı, tafsilâtiyle yazıp İstanbul'a bildirdi.

Sabık yeniçeri ağası Köse-Mehmed ağanın katli ve zorbalardan bazı eşkiyanın yok edilmesi:

Çün, iyilik yapana mükâfat, kötülük yapanı cezalandırmak kâinatı halk edenin **(Cenâb-ı Hakkın)** adaleti icabıdır, yeniçeri ağası Köse-Mehmed ağa ki pâdişah-ı âlempenah (S. B.) hizmet etmek için zorbaların yok edilmesine belli başlı sebep olup, hizmetleri ve çalışması pâdişah hazretleri katında makbul olmuştu. Fakat zorbalığı, herkese kötü muamele etmesi haddini aşıp, ululanması ve gururu son haddini bulmuştu. Haksız yere kan dökmek, onun yanında çok ehemmiyetsiz idi.

Vâkıâa zorbaların hakkından geldi, ama anların arasında nice günahsızı da küçük bir bahane ile katledip pek çok adamı haksız yere katleyledi.

Bunlardan biri yeniçeri ocağında orta çavuş olan Hasan çavuş idi ki ,aslında Bayram paşaya nisbeti vardı, o günahsıza, kendi rızasına aykırı bir söz için gücenip ve o söze temessükler ve dal budak ekleyip, pâdişaha söz atma kalıbına sokup, Hasan çavuşu kolları bağlı İstanbul'a gönderdi ve «şöyle şöyle, suç teşkil edecek sözler söyledi» deyû bildirdi. Hasan çavuşun, bu şekildeki arzları **(bildirmeleri)** pâdişah tarafından geri çevrilmezdi. Bu kere de arzı gerekince biçare orta çavuş boğulup, şehitler arasına katıldı. Daha bunun gibi binlerce kimsenin haksız yere kanına girip, rezilleri öldürerek âleme düzen veririm sevdasiyle sebepsiz telef ettiği mağdurların haksız kanı, Köse-Mehmed ağanın, intikam kılıcına uğramasına sebep oldu.

Beyt:

Fenalık yaptın ise belâdan emin olma,
Çünkü tabiatte her hareketin karşılığı vardır.

Halep'te, yeniçerilerin fitne çıkardıkları sırada adı geçen Köse-Mehmed ağa, meseleyi daha evvelinden anlayıp İstanbul yoluna düşmüştü. Kendi kafadarlarından Kethüda Mustafa ağa ve yeniçeri kâtibi Şaban efendiler de gizlice İstanbul yoluna düşmüşlerdi. Vezir-i âzam, bunların üçünün de varını yoğunu ve bulunan eşyalarını mirîye **(devlet adına)** zaptedip, İstanbul'a kaçışlarını, olayları ile birlikte pâdişaha telhis (I.S.) etmişti.

Beyt:

Zalim, yer yüzünde Allahın düşmanıdır
Allah'a karşı küfrân-ı nimet eder, sonra da Allah'ın intikamına uğrar

Köse-Mehmed ağanın mevkiden düşmesi, pâdişahın hoşuna gitmekle, kapıcılar kethüdası Nasuh paşa-zâde Hüseyin ağayı Anadolu'ya gönderdiler ki, yolda, Köse-Mehmed ağaya her nerede rast gelirse katleyleye... Köse dahi yolda rast gelüp, meseleyi öğrenince, Nasuh paşa-zâdeye yalvarıp:

«Pâdişah hazretlerine ben ne derecede hizmet ettim ve saltanat düzeni bozulmuş iken bütün zorbaları katil ve ortadan kaldırmakla, dilediklerî gibi hareketlerine sebep oldum. Bu işlerde çalışmam ve doğrulukla hizmetimin pâdişah katında makbul olduğunu bilürsüz. Senden ricam budur ki beni öldürmeyüp, pâdişah huzuruna sağ getüresin... Ümidim budur ki yüz yüze merhamet buyurup bana kıymazlar!»

Deyû pek çok yalvardı. Nasuh paşa-zâde dahi öldürmeyüp İstanbul'a sağ götürdü.

O sene Ramazanının yirmi birinci gecesi ki, ertesi gün Nevruz (S.B.) idi, Köse-Mehmed ağayı pâdişahın huzuruna

getürdüler. Üstünde bir kırmızı atlas kaftan, ayağında sarı çizme, orta kuşağı ile idi.

Pâdişah-ı âlempenah (S.B.) katlini ferman edince, zavallı köse, feryadı gök yüzünü tutup,

«Devletlû pâdişahım! Zorbaları ortadan kaldırıp, cülûs işini müdafaada (1) can ve başım ile eylediğim hizmeti unutup bana kıymak lâyık mıdır? Uğurunda benim gibi bütün kudretini sarfederek düşmanlarını mahvetmekte gayret gösteren kuluna vefasızlık göstermek şan-ı şerifine münasip olmadıktan başka, bundan sonra hizmetinde olanları meyus edip, işlerinde doğruluk gösteren kimse bulunur mu?»

Deyüp, geçmiş hizmetlerini anarak feryat eyledi ve:

«Ben kulunu kaybetme, belki bir gün yine gerek olurum (lâzım olurum.)»

Deyû ağlayüp yalvardı. Faydası olmayüp, pâdişah-ı âlempenah gazap ile:

«Bire mel'un? Hem fitne denizini kaynatıp dalgalandırırsın, hem zeytinyağı gibi üzerine çıkıp suçlardan kurtulmak istersin. Tiz, kâfirin başını kesin, söyletmen!!»

Deyû, ölüm fermanı çıkınca, cellât, kellesini bir kılıç vuruşu ile meydana bıragup cezasını verdi.

Kaçan Kethüda bey ve Mustafa ağa dahi Samanlı denilen sahilde yakalanarak katlolunup başları geldi. Ve yine kaçanlardan yeniçeri kâtibi Şaban efendi dahi ele girdi. Fakat henüz eceli gelmemiş olacak ki, bazı sebepler yüzünden suçu affolundu.

Hüsrev paşa kethüdası Hacı Ayvad Süleyman paşa ki Tameşvar'dan azlolunup, Halep'te orduya ulaşmıştı. Devlete muhalif olanların artıklarından olmakla serdâr tarafından

(1) Bir ara zorbalar, dördüncü Murad'ı tahtından indirmeği düşünmüşlerdi. O sırada yeniçeri ağası olan Köse-Mehmed ağa, buna taraftar olmamıştı. Bunu hatırlatmak istiyor.

katlolundu. Ve yirmi iki Şabanda merhum Hafız paşanın katillerinden Sarı-Mustafa adlı şakî ki, o sırada yeniçeri idi, sonra sipahi zümresine katılmıştı. Mezburun **(Sarı Mustafa'nın)** şehit vezir Hafız paşaya hançer urup kanını döktüğünü pâdişah hazretleri gözü ile görüp, hatırladığı rivâyet olunur. Yakalanıp, Bâb-ı Saadet **(Saray kapısı)** önünde boynu vuruldu.

Ve yine Hafız paşa vak'asında pâdişahın karşısında edepsizce haykırıp «Ağayı istemeziz!» diyen iki bedbaht ki, birine «Ekşi Uzun-Hasan» ve diğerine «Kel-Abdi» derlerdi, Ekşi-Hasan, Küçük Mirahorun koltuğuna girip topluluğa getürüp:

«Alın... İşte size ağa!» demiş, fakat yeniçeriler kabul etmemişlerdi. Sonra adı geçen Ekşi-Hasan, Recep paşaya varup kendini sipahi defterine geçirtmişti. Ramazandan biraz evvel yakalanıp katlolundu. Bu sırada diğer adı geçen Kel-Abdi, pâdişahtan korkusundan saç koyuverip «Mahmud efendi sofisi» kıyafetinde Üsküdarda bir köşeye çekilmişti. Bayram paşa hazretleri tutup pâdişahın fermanı gereğince katleyledi.

Şehzâde doğuşu:

Şabanın onunda ki, salı günüdür, bir şehzâde dünyaya gelüp karşılıklı üç kasaba ki, İstanbul, Üsküdar, Galatadır, onlara bağlı yerlerde alay bağlayıp, büyük donanma ve şenlik oldu. Ama şehzâde az yaşayıp öbür dünyaya gitti.

Örnek sahibi hekim-başı ki, Galatalı Seyid-Mehmed'tir, Mahlâsı (S.B.) Vifkî idi, pâdişahın gazabına uğrayıp kovulmuştu. Yine af buyurulup pâdişahın yakını oldu. Van muhafazasında olan Sekbanbaşı - Yekçeşim **(Tek göz)** Hasan ağa azlolunup, kethüda beylikten azlolunmuş bulunan Mustafa ağa, Sekban-başı oldu. İstanbul'u muhafazada ve zaptü rapt işlerinde muvaffak olup, hayli şöhret bulup, yeniçeri ağalığına kabiliyetini ispat etti.

Husuf (Ay tutulması):

Ramazanın ortasında cüz'î ay tutulup, dört saat kadar devam etti. Ve Ramazan ayı başlarında Diyarbekir'den azledilen Murtazâ paşa pâdişah katına yüzünü sürdü.

Pâdişah-ı âlempenahın (S.B.)
Bursa tarafına hareketi
ve İznik kadısının asılması:

Bin kırk üç senesi Cumâda'l-âhiresi başında pâdişah-ı âlempenah (S.B.) Sultan Murad han İznikmid'e (İzmit), sonra Bursa tarafına gitmek isteyip rikâb-ı hümâyun ağalarına (S.B.) tenbih buyurulup vezirlerden Gürcü-Mehmed paşa mühimmat (I.S.) görmek için ileri gönderildi. Kendileri dahi şiddetli kışta İstanbul'dan ayrılıp İzmit'e varıp, orada yasağa uymayan tütün içenlerden birkaç kimseyi tutup asarak öldürdü.

Vezirlerden ve pâdişahın yakınlarından kapudan Cafer paşa ve Gürcü-Mehmed paşa ve büyük Mirahor Yenişehirli-Hüseyin ağa ve kapıcılar kethüdası (S.B.) Nasuh paşa-zâde Hüseyin ağa kendisiyle beraber idiler.

İzmit kasabasında ki, bazı eski tarihlerde İskender'in şehri olan Makedonya'dır, deniz kenarında bir hoşça şehir olmakla pâdişahın gözüne şirin görünmekle iltifat edip sur ve güzel bir kale ve gönül alıcı bir köşk yapılmasını ferman ettiler. Az zamanda yaptılar.

İzmit kadısı Gümüşî-zâdenin hizmetleri hoşa gittiği için: «Azlolunmasün, uzun zaman yerinde kalması için» hatt-ı hümâyun ihsan ettiler. Oradan ılgar yoluyle av yaparak İznik'e yöneldiler. Fakat pâdişahın hareketi ve varışı haberini götürenleri, şiddetli süratleri yüzünden geçmeleriyle, bir kısım yerlerde çamur vardı, ve yolların bazı yerleri temizlenmeyüp taşlık yerler daha tesviye olunmadan, pâdişah gelüp erişti. Kendilerinin gelişlerinden haberleri olduğu halde

ihmal etmişler zannetti. Gürcü-Mehmed paşa ile, Nasuh paşa-zâdeyi gönderip, İznik kadısının asılmasını ferman buyurdular. Adı geçen kadı, Sivrihisarlı idi. Mübaşirler gelüp kadıyı yakalayıp asmağa getürdüklerinde kadı bağırıp:

«Behey sultanım! Şevketlû pâdişahımızın teşrifleri (gelişleri) haberi dün geldi. Hemen bütün reâyâyı ve şehir halkını yol temizliğine çıkardım. Halbuki aynı gün öne geçerek teşrif ettiniz. Benim günahım yoktur!»

Sözüne inanılır kimselerden, ol vak'ada hazır olan Hoşhan-zâde Osman efendi hikâye eder ki, adı geçen kadının feryadına müsaade edilmesi mümkün olmamakla, Nasuh paşa-zâde «Pâdişahın emri böyledir» deyû alüp kale kapısına götürünce, şehir halkı toptan seyre çıkmışlardı. Kadı meyus olıcak yüzünü halka tutup:

«Müslümanlar! Hak huzurunda haksız yere gittiğime şahit olmanızı sizden istiyorum.»

Deyû kazaya razı oldu. Kavuk ve elbiseleriyle kale kapısına asılıp üç gün öyle durdu. Sonra indirip yıkayıp, kefenleyüp gömdüler. Mezara varıncaya kadar burnunun kanı dinmemiştir, şehitlik alâmetidir, dediler.

Fakat Kâtip Çelebi fezlekede der ki:

Adı geçen kadıdan evvelce, pâdişah katına şikâyetçi gelmişti. Galiba pâdişah bu yüzden katlini arzu ettiği için gaafil iken varıp, hizmet görmekte ihmali odul diye astırdı.

Oradan pâdişah-ı âlempenah (S.B.) İznik'ten kalkıp İnegöl yolunda ılgar ile Bursa'ya varıp Recep ayının birinci günü Bursa'ya girip, şehrin büyükleri toptan karşıladılar. Büyük dedelerinin mezarlarını ziyaret edip beş gün Bursada kaldılar.

O sırada Hısn Keyf'li-Mehmed demekle tanınmış, tüccardan, mal sahibi bir bazirgân, bir suç işlemekle yakalanıp asıldı. Malları devlet namına zaptolundu. Adı geçen Hısn Keyf'li Mehmed Çelebi, Bursa bazirgânlarının direği, hesap-

sız mala sahip en büyük âyânı idi. Bursa halkından hiç bir kimse ve şehrin etrafından bir köy yok idi ki buna borçlu olmaya... Sermaye kuvveti ile o diyârın bütün menfaatlerine el koyup, bütün halk ona muhtaç edilir, lâkin bir hasis ve alçak adam olmakla hâkimlere ve ikrama müstehak olan değerli kimselere ikram, hediye ve ziyafet ile muhabbet merasimini yerine getirmediğinden bütün halk kendine haset edip, zenginliğinin yok olmasını isterlerdi.

Osman Çelebi adında bir kardeşi vardı. Cömert idi, bütün halkın sevgilisi olup hâkimlere ve büyüklere daima hediye verip, kazancından başkalarını da hisselendirirdi. Kardeşi bunu azarlayıp «Bizim Osman adam değildir, malını halka dağıtıp, sermayesi azdır, adam olmaz!» der imiş.. Osman Çelebi ise cevabında:

«Bu kadar sermaye bana kâfidir. Ben dost kazanırım, sen mal kazan!»

Dedikçe, Mehmed gülüp: «Halkın sana dostluğu ve menfaati ne olacak?» deyû ayıplarmış..

Sultan Murad Bursa'ya varınca bazı şehirli ve reâyâ şikâyet edip «Faizcilik ile bizi harap eyledi» deyû iki kardeşten de şikâyet ederler. Osman Çelebinin dostları çok olmakla anı kurtarırlar. Mehmed Çelebiye haset edenler, şikâyet edenleri tasdik etmekle katlolunur ve pek çok olan malını devlete aldılar. Ol habisin (S.B.) canı, mal uğruna feda oldu.

Pâdişah-ı âlempenah (S.B.), emir Sultan mezarını ve diğer mübarek mezarları dahi ziyaret ve kaplucaları seyir ile memnun olup perşembe günü ava çıktılar.

Müfti Ahî-zâde
Hüseyin efendi vak'ası:

Pâdişahın arzusu, ertesi cuma namazını Bursa'da kılıp, birkaç gün dahi gezip dinlenmek idi. Fakat, hiç hatıra gelmedik garip bir hal zuhur etti. Tafsilâtı budur ki:

İznik kadısının asıldığı âleme yayılıp herkes taaccüp etti ve kadılar zümresine korku düşüp, bazı kendini bilmezler dedikoduya başladı. O sırada Şeyhülislâmlık mevkiinde oturmakta olan Ahî-zâde Hüseyin efendi ki, daima idare ve büyük devlet ahvalinde tabiatı icabı dedikoduya meyilli, şan ve şöhret iddiasında, insan yiyen gaddar feleğin oyuncağı olmayacağından emin, doğruyu söyler, küçük ve büyük herkesin ahvaline bakan bir kimse idi. İznik kadısının asıldığını işitince kederlenip cibilliyetinde olan gayreti dolayısiyle ve iyilik etmek arzusiyle bir tezkere yazıp Mehd-i ulyâ valide Sultan hazretlerine gönderdi. Tezkerenin içinde şöyle yazılı idi ki: «Bilginler ve kadılar, kendilerine riayet edilmesi vâcip ve himayeleri icap eden duacıları olup pâdişah hazretleri anlar hakkında güzel muamele buyurup, ruh öldürme gibi hallerin zuhur etmesi ve ecdad-ı kiramlarının (**büyük dedelerinin**) etmediği işlerden kendilerinin dahi çekinmemeleri münasip değildir. Kendilerni bedduadan sakınıruz. Ümit ederiz ki sizler kendilerine nasihat buyurup, Ulemâ (**bilginler**) zümresinin hayır duasını alasız. Zira, henüz âlemin karma karışıklığı parlamağa yüz tutmuşken, dedikoduya sebep olacak ahvalden, pâdişah hazretlerini koruruz.»

Demek, kazây-ı âsumânî yerini bulacak imiş. Nice sebepler dahi meydana çıktı. Bunlardan biri, Ahî-zâde Hüseyin efendi ile Allâme Şeyhi efendi ki, sâdâdtın nakibi idiler, (S. B.) araları biraz şeker renkti. Sebebi bu idi ki, hazreti Mollanın oğlu İstanbul kadısı iken kol gezip, ahaliden birini değnek ile dövmek icap edince herif:

«Ben sâdâttanım!» (S.B.)

Dedikçe, Mollanın oğlu dahi sâdâttan olmakla aldırış etmeyüp, hiddetini yerine getirip herifi dilediği gibi tedip ettiler. Mesele Nakip şeyhi efendiye ulaşınca:

«Tutalım, kendileri sâdattan (S.B.) imişler... Böyle hallerde kaide, nakibe (S.B.) göndermek idi, ne acep böyle yapmamışlar? Peygamber evlâtlarından birinin sokak ortasında dövülüp ırzının ayaklar altına alınması doğru mudur?»

Deyû gönül bırakmışlardı.

O sırada yine ulemâdan bazıları iki bilginin aralarını bulmak için aracılık edip, büyük bir ziyafette Müfti efendi ve oğlu İstanbul efendisi ve Nakip efendi bir araya getirilip soğukluk, muhabbete döndü. Sonra Nakip Şeyhi efendi dahi bir ziyafet edip Müfti efendi ve mahdumu ve ulemâdan bir kaç efendileri davet eder. Bu davet sırasında, İznik kadısının asıldığı haberi gelür. Ulemâ arasında dedikodu olur. Müftinin düşmanları bu konuşmaları kötüye yorup ve fırsat bilüp:

«Bu ziyafette müfti, İznik kadısı vakasını söyleşip, cülûs ettirmek için (1) ulemâ ile anlaşma toplantısı idi.»

Deyû iftira edip daha nice şimşekler ve dal budak ekleyüp, içeriye (**saraya**) Sultan hazretlerine gizlice haber gönderdiler ve kışkırtıp:

«Ne dururlar? Pâdişaha haber etsünler! Müfti toplantı yapıp, ulemâ ile birlik oldu. Cülûs etseler gerektir!»

Deyû valide Sultan hazretlerini vehme düşürdüler. Müfti efendinin tezkeresi dahi düşmanlarının iftirasını perkiştiri surette görünmekle, valide sultan hazretleri pâdişah-ı âlempenaha nâme (**mektup**) yazıp, Müfti efendinin tezkeresini de beraber gönderip:

«Benim arslanım! Acele ile gelesiz! Cülûs tedbiri için sözler ve cemiyetler olmaktadır!»

Deyû bildirip, çok sür'atli bir haberci ile gönderdi.

Mademki, hükümdarların mizacına niçin, neden sığmaz... Ol perşembe günü avda iken büyük valide tarafından gönderilen nâme, pâdişahın eline ulaşıp, müfti efendinin tezkeresini görüp meseleyi öğrenir öğrenmez Bursa'ya dönme-

(1) Gûya Sultan Murad'ı tahttan indirip. yerine kardeşlerinden birini pâdişahlık mevkiine çıkarmak için.

yüp, Bostancıbaşı Duçe'yi kılâvuz edip, ol av yerinden İstanbul'a yöneldiler.

Ahî-zâde Hüseyin efendi evvelce asker tarafından o mevkie getirilmiş olup, bilhassa zorbalar vak'asında şehzâdelere kefil olması pâdişahın içinde bir düğüm halinde kalıp, ona karşı kalben gücenik idi, zorbaların kökünün kazınmasında Müfti efendinin sözünün tesiriyle eşkiyanın perişan olduğunu görüp:

«Niçin evvelden bu tedbiri edip eşkiyayı hareketten alıkomadı, demek ki eşkiyanın isyanına müsamaha etmişti.»

Deyû, pâdişahın kalbinde bir şüphe kalmıştı.
Burada (Beyt):

(Çimenler arasında bir gül idi, çabuk serpildi).

Anlammca iyilik olsun diye yazılmış olan mektubu, hasetçiler kötülüğe çekip, fenalığa verip, Mollanın **(Ahî-zâde nin)** nasihat kılıklı olan sözlerini tahakküm ve taşkınlık şeklinde gösterip, hakkında pâdişahın gazabı alevlendi.

Pâdişah hazretleri hiddetlerinin şiddetinden öyle bir sür'atle yola düştüler ki, değme at adam kendilerine yetişemeyüp, bütün büyükler ve hademeler dökülüp geri kaldılar. Ahır halifelerinden Tekkeli-Mustafa adlı çok süratli mert bir yiğit, pâdişaha at yetiştirip yanından ayrılmamakla, pâdişaha yakınlık kazanıp kendisine seksen akçe ile bölük verdiler.

Ol gün akşam Samanlı yakınında bir köyde yatıp, bir kaç saat dinlenip, yine Duçeyi **(Bostancı başı)** önüne katıp deniz kıyısına geldiler. O korkunç haberden o kadar müteessir olmuşlardı ki kadırga ve kayıklar gelinceye kadar beklemeyüp «Katırlı» mevkiinde bir kayık bulup, denizde müthiş bir fırtına varken aslâ fırtınaya ve dalgalara bakmayüp, ol kayığa binip Gebze'ye geçtiler. Bir lâhza dinlenmeyip cumartesi akşama doğru Üsküdara geldiler. Sefine ile karşı Hasbahçeye geçtikleri saat, Müfti Hüseyin efendiyi ve oğlu Se-

yid Mehmed Çelebiyi ki, İstanbul kadısı idi, birer sefineye koyup Kıbrıs adasına sürgün ferman ettiler.

Bostancıbaşı Duçe, akşam üzeri varıp Hüseyin efendiyi hanesinden kaldırıp bir koçuya **(bir nevi araba)** bindirip Bahçekapısına getürüp bir kayığa bindirip, yanına mübaşirler tâyin edip Kıbrıs'a doğru denize gönderdiler. Oğlu Seyid Mehmed Çelebi ki, ana tarafından dedesi sâdattan (S.B.) olup kutb-ul-ârifin Âşık Paşa Kuddise sirruhû (S.B.) neslinden idi, Hasan Kethüda-zâdenin akrabalarından olmakla seyidliği (S.B.) vardı, anı dahi bir kayığa koyup sürgün ettiler.

Yahya efendi, Şeyh Sinan köyündeki tarlasında idi, hat-tı hümâyun ile **(pâdişah yazısı)** sür'atle adam gidip getürdüler. Şeyhülislâmlığa getirilip fetvâ mevkiine şeref verdiler.

Bundan sonra Bostancı-başı Duçeyi kancabaş kayık ile azledilen müfti ve oğlunun ardınca **(arkasından)** gönderdiler.

«Eğer boğazdan taşra (dışarı) çıkmış iseler üstüne düşmeyip gelip gidesin, eğer boğazdan içeride yetişirsen idam edesin!»

Deyû tenbih buyurdular.

Oğlu Mehmed Çelebi evvelce gitmiş bulunmakla ana yetişemeyüp, fakat kötü talihi yüzünden Hüseyin efendinin kayığı henüz denizde çalkalanıp, fırtına olmakla boğaza varamayüp gezerdi. Ana erişip kayıkçılara:

«Dur bire!»

Dediler ve kayığı çekip, Rumeli yakasına yanaştırdılar. Meğer pâdişah hazretleri dahi Abaza paşa ile birlikte Yedikule kapısından çıkıp kıyı sıra ol yere vardılar ki, Müfti Hasan efendi dahi yanaşıp, karaya çıkıp:

«Bu ne haldir?»

Deyû kazanın zuhuruna bakıyordu.

Pâdişah hazretleri yetişip, Bostancıbaşıya el edip, yanına geldikte:

«Tiz şimdi katleyle!»

Deyû tenbih eyledikte Bostancıbaşı dahi «Ferman pâdişahımdındır!» deyû bir bölük âmansız bostancılar ile seğirtip Hüseyin efendiyi bir saman arabasına bindirip, Bostancıbaşı önüne düşüp arabayı sürüp «Ayastefanos — Yeşilköy» adlı köyden geçirip Kalabriya adlı köye vardıkta, halkının çoğu kerefedir **(hıristiyan)**, orada bir yeniçeri evine indirip namazını kılıp, duasını ve vasiyetini yaptıktan ve Allahın hükmüne teslim olduktan sonra, ehremen misillü bostancılar kement (S.B.) atıp ol değerli adamı bekaa diyârına **(öbür dünyaya)** gönderip mübarek ruhunu cennet sakinleriyle uçar ettiler. Allah rahmet eyleye.

Ölüsünü o sahilde kumlar altına gömerek kaybettiler. İstanbul'da yaptırdığı medrese yanında hazırlattığı zarif mezarı boş kaldı. Hattâ naklolunur ki, pâdişah hazretleri bir gece Şeyhi efendinin hanesine uğrayıp, dışarı çıkarıp, piyade önüne katıp:

«O gece toplantıda ne söyleştiniz?»

Deyû, elinde mızrak, sordu. Ve durmayıp yürür idi. Şeyhî efendi rikâbına (S.B.) düşüp:

— Şevketlû pâdişahım! Bizim o meseleden haberimiz yoktur. Davetimiz, İstanbul kadısı ile kucaklaşmak için idi.

Deyû hikâyeyi bütün tafsilâtiyle anlatıp binlerce yemin ile ve güçlükle inandırdı.

Hem söyleşürler ve hem giderlerdi. Şeyhi efendi, rikâbında (S.B.) uzun yol gidip takatsiz kaldı. İstanbul sokaklarını zavallı ihtiyara dolaştırıp nefes almağa takati kalmadıkta, bir çok tehdit edip:

— Kocaman! Yürü var git! Sana izin vereyim!

Deyû geriye gönderdi.

Şeyhi efendi nakleder ki, o gece Sultan Murad'ın elinde mızrak, ben rikâbında (S.B.) giderdim. Korkumdan ödüm

çatlayayazdı. Yarım saatte yürüdüğüm mesafeyi, güçlükle iki buçuk saatte alıp evime geldim. Ve o korkunun tesiriyle birkaç gün humma ateşi ile yandım.

Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendi İstanbul kadısı oldu.

Abaza paşa ahvalinin tafsili:

1038 (1628) tarihinde Hüsrev paşa Abaza paşayı aman ile ele getirip beraberce İstanbul'a geldikleri, evvelce yazılmıştı. O sene, Abaza paşaya Bosna eyâleti verilip vezirlikle ve muhafaza adiyle varıp, Saray'a ve Banaluka'ya mütasarrıf ve zapt ve rapt ile meşgul oldu.

Abaza paşa hakikatte ahlâklı ve saf bir kimse olmakla, vilâyet halkına iyi muamele ettiği için, halk kendinden memnun kaldı. Bununla beraber siyaset işinde amansız, keskin kılıç gibi ateş saçıcı idi. Fakat, tabiî düşmanları olan yeniçeri tâifesini katletmekten çekinirdi.

Taşlıca, Hersek ve Prebol semtlerinde bir iki yeniçeri firavunlaşmaktan dem vurup reâyâyı kendilerine hizmet ettirirler ve kendi havalarına uymayanlara nice zulüm edip, ol diyarda vergi toplamağa gelen tahsildarları ve diğer hizmet ehli vardıkça az bir şey gönderip, o dahi çaresiz alıp geri dönerdi. Almayıp kendi haklamak niyetiyle varan memurları ya yağma veya katl ederlerdi. Bu suretle vilâyete musallat olmuşlardı. Memleket valilerine baş eğmezlerdi.

Abaza paşanın Bosna valisi olduğunu işitince sövüp, düşmanlık edip hiç bir işe karıştırmayıp, Lob-oğlu Hacı Süleyman ağa adlı kimse dahi bir namlı ve dik kafalı olmakla zorbalık yolunda anlar gibi hareket ederdi.

Abaza paşa dahi ol zorbaları avlamak niyetiyle yürüyüp eyaleti dolaşmak bahanesiyle Gaçka sahrasına kondu. Zorbalar tarafından tecavüz ihtimalini vermeyip gönül açıcı bir yerde, yirmi otuz kadar yakın adamlariyle rahatça oturuyorlardı.

Bu sırada, yine o Lob-oğullarından Mustafa bey adlı

kimse ki, ol nahiyede çiftliğine oturup mal ve adamlarının çokluğu bakımından misli yoktu, daha evvel defterdarlık mansıbını dahi üzerine almakla, paşanın kendisini avlamak niyetinde olduğunu bilüp, bu hususu adamlarına anlatıp konuştu. Çolak-Osman Beşe adında meşhur, korkusuz bir yeniçeri mestlik (**sarhoşluk**) ile, Abazaya sövüp, ve Lob-oğlunu dahi teşvik edip:

«Sonunda bu bizi kıracağına, bâri biz bunu (Abazayı) öldürüp dünyayı şerrinden kurtaralım. Böyle fırsat bir daha ele geçmez!»

Deyû adamlarından silâhlı bir güruh ile ikisi binip Gaçka sahrasına ılgar ederler. Tesadüf, ikindiden sonra Abaza paşa da çadırında abdest almakla meşgul iken bu hiddetli herifler erişip hücum edip ok ve tüfenk atmağa başlayıp, Çolak yeniçeri mestlik (**sarhoşluk**) cür'etiyle Abazaya karşı sövüp:

«Bire falan! Bu kadar zamandır yeniçerileri kırarsın! Şimdi senden anların intikamını alayım!»

Deyüp, elinde kılıç at saldı ki işini bitire.

Abaza böyle beklenmedik bir belâya uğrayınca abdesten vaz geçip, kendisi ve iç ağaları hepsi usta kemankeş idiler (**yay çekici**), derhal bazuya yaylarını alıp ok mahfazalarını meydana döküp, ok atmağa başladılar. Önce Abaza bir ok atıp Çolak yeniçeriyi göğsünden vurarak katleyledi. Bir iki adam daha katledip, çoğunu ok ile yaraladılar. Bunlar bozulup Lob-oğlu Mustafa bey çaresiz kaçtı, gizlendi. Paşa dahi varıp anın çiftliğinde bulunan varını yoğunu zaptetti. Sonra memleket halkının aracılığı ile, bir çok malını alıp, affettiği zikrolunsa gerektir.

O Prebol semtinde olan yeniçerileri dahi yo'unu bulup ele getirerek boğdu. Ol vakit Abaza demiş ki «Suphanallah... Yeniçeri öldürmekten perhiz edip daima (Euzü...) çekip Tanrıya sığınırdık. Bu kötü kişiler kendi kötü fiilleri yüzün-

den bizi ahd ve yeminimizi bozmağa sebep oldular ve nihayet belâlarını buldular.»

Hacı-Süleyman, korkusundan Nove kalesine kaçıp, orada Abazanın adamları gelince dürüşt kelimelerle sövmüştü. Bu yüzden, onu her halde ele geçirip katletmeğe Abaza paşa da ahdeylemişti.

Abaza paşa der imiş ki:

«Bu kadar harp ve tehlikeye uğradım, Gaçka sahrasında üzerime ansızın gelen Lop-oğlu Mustafa beyin vakası gibi bir sıkıntıya uğramadım. Ve onlar gibi yiğit cenk eri görmedim. Bilhassa Mustafa bey gibi bahadır şahıs görmedim.»

Deyû anlatırmış. Sonradan Abaza paşa hile yoluna sapıp, mezbur Lob-oğlu Hacı-Süleyman'ın oğlu Ömer Çelebiyi ki, sakalı yeni çıkmağa başlamış bir delikanlı idi, ele geçirip hil'at ve riâyet ile, kendine tamamen itimat ettirdikten sonra:

— Baban niçin vehim ile bizden kaçar? Ben, yarar adamı severim. Benden ana zarar yoktur. Gelüp o da senin gibi hürmet görsün!.

Deyû babasının getirilmesini istedi. O da paşanın sözlerine inanıp varıp babasını kandırdı ve babasını paşanın huzuruna getirdi. Lob-oğulları ki, Süleyman efendi ve Mustafa bey adlı kimselerdir, Nove nahiyesinde eski Ocak-zâdelerden idiler. Yine Nove'de kötü yolda direnenlerden Şâbanlu demekle tanınmış bir kabile bunlarla düşmanlık edip bazı sınır kavgası bahanesiyle Abazayı bunlar üzerine kışkırtıp musallât etmişlerdi. Abaza da, bunların dâvasını bahane ederek adı geçenleri **(Lob oğullarını)** yakalayıp mallarını zaptetmek niyetinde idi. Meğer Şabanlulardan Elhaç-Hüseyin adında biri, diğer arkadaşlariyle Nove kulu maaşlarını ki, beş yük akçe imiş, paşaya verip, Lob-oğullarını öldürmek şartiyle sözbirliği etmiş imiş... Bu meseleden kimsenin haberi yok...

Ömer Çe'ebi ve babası Süleyman efendi ve Mustafa beyi paşa huzuruna getirttikte, üçünü de:

— Kaldır!!.

Deyüp hapseyledi, ertesi gün divan kurup vilâyet âyânını (I.S.) ve Şabanluları, mahpuslarla birlikte huzuruna getirtüp mürafaa **(duruşma)** ettiklerinde Şabanlular, bunların kötü halini iddia ve vücutlarının ortadan kaldırılmasının lüzumlu olduğunu iddia ettiler.

Ömer Çelebi, saf bir yiğit olmakla o diyarda sözlerine güvenilir zannettiği iki Hacıyı şahit gösterip:

«Eğer anlar da düşmanlarımızın dediği gibi derlerse başım şart olsun!»

Deyince paşa o Hacılara adam gönderip getürttü. Ve kethüdası vasıtasiyle gizlice tehdit etti ve korkutarak:

«Elbette anların düşmanlarını tasdik etsinler... Ve illâ anlar da katlolunur!»

Deyû haber gönderdi.

Hacılar, paşanın isteğinin ne olduğunu anladılar. Huzura gelince doğruyu söylemeğe paşanın satvetinden (S.B.) korkup Şabanluları istemeyerek tasdik edince, Ömer Çelebi şart gereğince «Besmele» ve «Amentü billah...» okuyarak düğmelerini çözüp kollarını sığamağa başladı.

Abaza da bunlara, suçlarını sayıp, tam gazap ve kinini meydana vurup azarlayınca, Elhaç Süleyman dahi sözünü esirgemeyüp :

Beyt:

(Hüküm ver, ama sen hâkim değilsin,
Sen ancak dünya hayatında hüküm verebilirsin)

Deyû yiğitçe cevap verdi.

Abaza dahi buyurdu: «Evvelâ oğlu Ömer Çelebiyi gözü önünde bir kılıç vuruşu ile katledüp sonra kendini kat'eyle-

ye...» Bunlar, ölüme kendilerini teslim eylemişlerdi.

Ömer Çelebi kelime-i şahadet getirip cellâda teslim oldukta, ne de olsa ciğerpâredir, babası ağlamakla, babasına dönüp:

— Ne ağlasın? Hiç bilir misin ki bu ay ne ayıdır? Bu ay Muharremülharamdır. Tut ki biz de Yezid elinde katlediliyoruz.

Dedi ki, 1040 senesi Muharrem ayı idi.

Önce Hacı Ömer'i, sonra babası Hacı Süleyman'ı katlettiler. Mustafa beyi âyânlar (I.S.) şefaat edip katilden kurtardılar. Fakat bütün malı mülkü elinden gitti.

Hacı Ömer'in biraderi Osman bey ki Mahlâsı (S.B.) hilmi idi, gizlendi. Sonra Nove kulu ulûfelerini isteyince, Elhaç Hasan anlara: «Abaza aldı» deyû cevap verdi. Kul **(asker)** meseleyi bilüp Hacı Hasan'ı taş ile tepelediler. Şöyle ki taş, Hacı Hasan'ın ölüsü üzerine dağ gibi yığıldı kaldı.

Şabanlu tâifesi Nove'den kovulup, üç sene garip sahralarda gezdiler. Bu işlerden sonra Abaza paşa Kilis hudut boyuna varıp evvelce İnehan beyin kuşattığı Zadre kalesi ki Venedik kralına bağlı mal ve emteası bol bir kaledir, Venedik ceneralinin hükümet merkezi idi, anı almağa niyet edip, kale cenerali de usule göre hediye çektikte, Abaza haber gönderip diler ki, girip kaleyi seyreyleye...

Kâfirler aralarında konuşup, sulhun bozulmasından çekinerek, paşanın tenha şekilde kaleye girip seyretmesini münasip görürler... Fakat içlerinden biri der ki:

«Ya Abaza paşa girdikten sonra, ben burada otururum, çıkmam diye karar ederse neylersiz? Öldürürsenîz, sulhu bozarsınız! Hanginiz yakasına yapışıp dışarı sürmeğe cesaret edebilirsiniz?»

Bunun üzerine paşaya haber gönderip, âdet üzere verilen hediyelerle yetinip, olmayacak tekliflerde bulunmamasını rica ettiler. Abaza gazaba gelüp kaleyi kuşatmağa başladı. Mel'unlar fevkalâde sıkıntıya düştüklerinden İstanbul'a

yazıp balyoslarına (1) ulak uçurdular. İstanbul'da balyos, bol mal vererek Abazayı Bosna'dan azlettirdi. Böylece Abaza korkusundan kurtuldular.

Abazaya azil haberi gelince Zadra üzerinden kalkıp saraya (**Bosna-saray**) gelüp şehrin âyânı kendisini karşıladılar. Orada birkaç gün konup dinlendi. Evvelce olduğu gibi sofra çekip, sonra kalkıp Belgrad'a varıp orada kalarak, Budin eyâletini elde etmek istedi ise de muvaffak olamadı. Belgradın dışında kalenin güney tarafında «Hünkâr tepesi» denilen yerde muhteşem bir köşk yaptırdı ki, hâlâ «Abaza köşkü» demekle tanılır. Bir de Mevlevihâne binası yaptırmağa başlarken kendine Vidin sancağı ile Tuna yalısı muhafazası verilip o tarafa gitti. Sonra Silistre ve Özü muhafazasına memur oldu. Abaza paşa dahi «iyilik kötülüğü götürür» anlamınca İslâvların en şiddetlilerinden olan Leh kâfirleri üzerine gazaya gidip, eyâletinde ve bayrağı altında Eşen vilâyet ümerâsı ve zeâmet ve timar sahipleri ve diğer sipahiler ve asker zümreleri ve sefere kaadir olanlar ve Dobruca halkından ata ve silâha kudreti olanları sefere memur edip ve Kantemir oğulları Orak-Mirzâ ve Hüseyin-Mirza bütün oymakları olan Nogay ve diğer yağmacı tatarlardan büyük bir kalabalık ile hazır oldu. Muahede ile bağlı olan Boğdan ve Eflâk voyvodaları da âdet olduğu gibi işe geldikleri üzere sefere memur olup, bütün bu sayısız asker ile Tuna'yı geçip şimal (**kuzey**) ülkelerine asker sevketti

1043 (1633) Rebiülevvelinin on beşinci günü Tuna nehri kenarında bulunan Hotin kalesinin sağ tarafında Kamaniçe kalesi karşısında, merhum Sultan Osman Gazi (**Genç Osman**) ın Leh kâfirleriyle cenk ettiği eski tabur denilen yere konup, otağ kuruldu.

Leh kralı olan kötü huylunun, mutlak vekili olan âmansız hatman (1) ki, Kamaniçe kalesinde otururdu, paşa ona

(1) İstanbul'daki Venedik elçisine, Türkler Balyoz derlerdi.

(1) Hatman, Kazakların serdârı demektir.

haber gönderip barışın temin edilmesine yarar bazı hususlar teklif edip, kabul olunmazsa, «vaktinize hazır olun!» deyû bildirdi.

O kibirli sapık, ters hareketli kralın güvendiği adamı olmakla hizmetten ve itaatten çekinince paşa dahi «vaktinize hazır olun!» deyû haber gönderip, Rebiülevvel ayının on sekizinde ki, cumartesidir, eşya ve çadır ve bütün ağırlık orada bırakılıp ordu muhafazası için yetecek kadar asker ile birkaç kumandan tâyin olunup Abaza paşa Allaha tevekkül ederek seçilmiş asker ile Turla nehrini geçti. Şâhi (I.S.) topları önüne katıp ılgar ile sürüp Kamaniçe kalesi altına varıp, meğer kâfirler dahi orada asker yasayup ve tabya bağlayıp tabur (S.B.) kurmuşlar idi. Üzerlerine varıldıkta öğle namazı kılınıp duadan sonra paşa safları tertip edip üzerine yürüdü. Taburdan da silâhlı bölük bölük kâfirler çıkıp karşı koyduklarında İslâm askerleri de, tekbir ve tehlil (1) ile, yalnız Allah kelimesini yüceltmek için karşı varıp cenge başladıkları vakit kâfirlerden bir çok başlar ve diller (2) ve bayraklar alınıp yüz aklığı nasip oldu.

Dört beş saat cenkten sonra kâfirlerin kılıç artıkları taburlarına kaçtılar.

Aynı ayın on dokuzuncu günü tabur üzerine tekrar yürüyüş **(hücum)** olunmak hususunda konuşulduktan sonra, kâfirlerin taburunun bulunduğu yer, Kamaniçe kalesinin top nişangâhında olmakla, tabur basıldığı takdirde Kamaniçe'den top yağdırılmak mukarrer olduğundan, Kamaniçe'yi dahi kuşatmak için vakit dar olup, ağırlıksız olarak ılgar ile geindiğinden güçlüp çekilip, İslâm askerinin düşman oklarına hedef olacakları meydanda idi.

Müslümanların selâmeti sevaptır, deyû düşman taburu üzerine hücum fikrinden vaz geçildi. Haber aldılar ki yine

---

(1) Tehlil «Lâ ilâhe illallah...» demektir (S.B.)

(2) Düşman ahvalinden haber almak için yakalanan esirlere «dil» denir (S.B.).

oraya yakın kâfir kalelerinden İstariç adlı palanga (S.B.) da bulunan kötü huylu kazak, İslâm askerinden ot ve zahireye giden at oğlanlarına taarruz etmişler ve nicesini katl ve esir etmişler.

Paşa askeriyle kalkıp ılgar ile Boğdan yakası tarafı ile Turla nehrini sürüp akşama yakın bir yere inildi. Oraya yakın dağlar vardı ki başları feleğe erip geçitleri inişli çıkışlı ve ahalisi hoyrat ve kavgacı idi. Ve Leh memleketi ile Turla suyu arasında olan bir adada sekiz kulesi olan bir palanga ki, cenkçi kâfirlerle dolu idi, kral, o taraflar halkına der imiş ki, on sene kadar kendilerinden vergi istemeye... Tâ ki ol palangayı gayet yüksek mahalde sert granit taşından yapıp, Yanık (**Rab**) kalesi gibi, hıristiyan hükümdar arasında onunla öğüne...

Paşa ol palanganın şöhretini işitip, onun için o tarafa gitti. Seçme asker ile, geçit vermeyen adı geçen nehri süratle geçip ol adaya ayak basıp yol tozuyle ol palangayı kuşattı. Kâfirler dahi gaafil bulunmakla karşı koymağa cesaret edip, akşam oluncaya kadar bir miktar münakaşa ve boğuşma olup, akşama biraz asker ile Mehmed Kethüdayı Leh tarafına karakola koyup, muhafazaya dikkat ettiler.

Sabahleyin seher vakti yine cenge başlayıp palanga keferesi yedi kuleyi bırakıp sekizinci kulede toplanarak sıkı cenk edip niceleri mecruh ve niceleri şehit oldular.

Bundan sonra paşa, hemşirezâdesi İbşir-Mustafa bey ile sabık kethüdası Süleyman ağayı sap sürmeğe gönderip bir çok Türk, sapları getürüp yığdılar. Muahede ile bağlı olan Eflâk ve Boğdanlılar dahi cenkte kusur etmediler. Lâkin küffâr Ugrun kapıdan çıkıp, ol sap getüren adamları basıp müdafaa ederlerdi ve palangaya yanaşıp sap yığmağa engel olurlardı. Arabalarla da sürülüp yine palangaya yanaştırmak mümkün olmamakla gazilere gayret düşüp, nihayet paşanın çavuşlarından korkusuz bir delikanlı, elinde yalın kılıç o saplardan bir demet kaldırıp, canını feda ederek yiğitçe ılgar ile, atılan top ve kurşuna bakmayüp getürüp pa-

langa dibine bıraktı. Onu gören şecaatli askerlere gayret düşüp demet getürmekte birbirleriyle yarış ederek pek çok demet yığıp ateşe verdiler. Bu suretle palanganın bir tarafını yakıp, delik açıp korkmadan yürüyüş ettiler. Vâkıâ kükremiş bir kuvetle palangaya girdiler ama, kâfirler daha silâhlı ve hazır, karşı koymağa ve müdafaaya fazlaca cüret gösterdi.

Büyük cenk olup iki taraftan pek çok adam telef oldu. Hattâ Edirne'li sipahilerinin kethüdaları «Paşa bey» adlı kimse ol harp meydanında şehit oldu. Kâfirlerden ise bir tek kimse bile kurtulmayıp ikindi vakti fetih yüz gösterdi. Küffâr büyükleri katlolundu, malları yağma edildi, küçükler ve kale ağası esir olundu.

Paşa dönüp suyu geçip, orduda geceleyip ol gece dahi ihtiyata riayet ile Mehmed Kethüdayı karakola kodu. Sabah olunca paşa askeriyle kalkıp, evvelce olduğu gibi Boğdan yakasından Turla suyunu takip ederek bir palanga üzerine daha ılgar olundu. Fakat korkuya kapılmış olan kâfirler perakende olup, ülkelerini ve evlerini boş bırakmışlardı.

Orada paşa, Tatara akın ettirip, Tatar dahi her taraftan küffâr meleketine akın edip, eriştikleri palangaları ve köyleri yakıp, ve ele giren kâfirleri katl ve çoluk çocuklarını köle edinip, hesapsız mal ve eşya ile döndüler.

Sonra paşa istedi ki «yeni palanga» ve «Raşkova» adlı iki tanınmış palangalar üzerine vara... Lâkin Boğdan ve Eflâk voyvodaları aracılık edip ve kötü kişi olan Leh kralını itaate getürüp, büyük elçisini hediyelerle İstanbul'a çıkarmağı taahhüt edip, korkutmak ise bu kadar olur diye sulhu boyunlarına alıp paşa dahi ahbap isteğine uyarak, İslâm diyarına gelüp, hükümet merkezine ulaştı. Kötü tabiatlı düşmanın kesilen kafalariyle, yüz adet sağ kâfir zincir ve bukagulara vurularak huzur-u hümâyuna gönderdi. Cemaziel-evvelin dokuzunda atebe-i âliyyeye (pâdişah katına) varıp, huzur-u hümâyuna girince, ol kâfirlerin katillerine pâdişah fermanı çıkıp, toptan kılıçtan geçürdüler.

Abaza paşa kendisi Silistre'de kışlayıp, olan işleri, der-i devlete arzedip Leh kâfirlerinin sulhu istediklerini bildirmiş idi.

Leh elçsinin gelişi:

Ramazan-ı şerif başında Leh kralından itibarlı elçi ile hediyeler gelip, tekfur sarayına kondurdular. Gelen elçi, kralın veziri idi derler.

Çün bu işe Abaza paşa aracılık etmişti, elçinin iltiması bu idi ki, Kanunî Sultan Süleyman Han zamanında olduğu gibi barış yapıla... ki o devirde Leh kralı olan Sencer mend (1), merhum Sultan Süleyman Han Hazretleri ile dostluk ve kulluktan bahsederek az şey verirdi. Ama Abaza paşa, elçiye kötü cevap vermiş ki, Hotin yılı Sultan Osman han ahitnamesi gereğince vergi isteyüp başka türlü olmasının mümkün olmadığını bildirdi. Ol vakit Leh kralı pek çok mal iltizam etmişti. On yıldan beri zimmetlerinde **(borçlu)** kalan para ve haracı ki, büyük bir hazine eder, vermek şartiyle barış yapmak mümkün olduğunu bildirip İstanbul tarafına da bu suretle bildirmişti.

Leh küffârı üzerine gitmek üzere Sultan Murad Hanın Edirne'ye azimeti:

Abaza paşa tarafından mektup gelip, Leh kâfirlerinin ahvali pâdişahın malûmu olunca, Diyarbekir beylerbeyisi vezir Murtazâ paşa, evvelce Budin beylerbeyisi olup Leh ve Nemçe **(Avusturya)** hudut boyları işlerine tam bilgisi vardır ve ol tarafların nice defa sulh ve cenk işlerinde bulunmuştur deyû İstanbul'a davet olunup, geldikte Leh üzerine serdâr tâyin olunmuştu.

---

(1) Naîmâ'nın Sencermend dediği Leh kralının Sigismund olması icap eder.

Pâdişah hazretleri dahi bizzat Edirne seferine niyet buyurup âyan ve erkân (I.S.) ve bütün divan erbabının, sefer mühimmatı hazırlamaları hususunda Şaban ayında ferman çıktı.

Abaza paşa maiyetinde yetişen, evevlce Kethüda bey (1) olan Mustafa ağaya Sekban-başılık (I.S.) verilip yeniçerileri zaptetmeğe memur edildi. Belgrad'a kapıcı-başılar gönderilip «zahire ve köprü mühimmatı Rusçuk iskelesine gele,» deyû emirler gönderildi.

Adı geçen ayda Üsküdar bahçesinde yapılan köşk tamam olup Ramazanın yirminci günü cebehane önüne tuğlar dikildi. Yirmi yedisinde otak çıkıp Şevvalın dokuzuncu günü ki, cumartesi idi, büyük alay ile pâdişah-ı âlempenah (S.B.) ata binip orta kapısından çıkıp otağ-ı hümâyuna **(pâdişah çadırı)** kondular. Şevket ve mehâbetleri (S.B.) o derecede idi ki, yüzlerine bakanın heybetinden ödü çatlardı.

Leh kralı tarafından gelen elçiye cevap verilip rica ettiği surette barışa müsaade olunmayıp, üzerlerine sefere gitmek kat'ileşti. Lâkin elçiye izin verildi.

O sırada topçular cemaatinden birkaç kendini bilmez, ulûfe almak istemeyip çadır önünde seslerini yükselttiklerinden ol iki üç nefer biçarenin, çadır önünde siyaset kılıcı ile kelleleri yuvarlandı.

Vezir Kenan paşa, İstanbul kaymakamı oldu. Kara Çelebi-zâde Abdülâziz Çelebi efendi, İstanbul kadısı ve Deveci-Mehmed ağa, ağa yerine kaldı. Bayram paşa, Murtazâ paşa, Halil paşa, Cafer paşa, Şeyhülislâm ve Kazaskerler ve defterdar Ömer efendi ve Sekban-başı Mustafa ağa ve diğer ümera ve erkân (I.S.) ve büyükler ve divan erbâbı, pâdişah ile birlikte olup, konak konak kalkıp, Edirne tarafına yöneldiler.

Murtazâ paşa Leh tarafına serdâr **(kumandan)** tâyin olundukta, Abaza paşa İstanbul'a davet olunmuştu. Gelip

(1) Sadrâzamların muavini (Yardımcısı)... (S.B.)

Cenâb-ı pâdişahiye hayli yanaşıp çoğu zaman avda ve seyir ve temaşada beraber idi. Bu sefer de anlar dahi adları yazılan vezirler ile pâdişahın yanında idiler.

Rehberi zafer olan asker, mükemmel altmış pâre top vesair mühimmat (I.S.) ile birlikte Davud paşada bir hafta durduktan sonra Şevvalın on altıncı günü göçülüp, yirmi sekizinci günü Edirne'ye ulaştılar.

Evelce Mirahor Şahin ağa Lehistan tarafına gönderilmişti. Leh tâifesinin Moskoflarla cengi ve anlaşmazlığı olup beri tarafa itaati olduğu haberini göndermişti. Mandeler ağası İbrahim ağa vasıtasiyle Rumeli semtinde bulunan bölük halkı yoklanıp hünkâr ile Leh seferine memur oldular.

Edirne'de divan kuru'up kanun üzere iş görülürdü.

Nakib-ül-eşraf (I.S.) Şeyhî efendinin sürgün edilmesi:

Adı geçen Şeyhî Said Mehmed efendi fitne günlerinde, işlerin içinde ve topluluğu idare eder kimse olmakla daima onu da yok etmek, pâdişahın gizli arzusu idi. Çünkü ondan bazı sözler nakledilmiş, ve Ahî-zâde Hüseyin efendi ve oğlu ile ziyafet ve toplantılarda bir yere gelindiği vakit pâdişahın arzularına aykırı olarak devlet işlerine ait bazı dedikoduları pâdişahın kulağına ulaşmıştı.

Bir gece evinden çıkarıp sorgular ile şiddetli muamele buyurdukları vakit inkâr ve yemin ile boynunu kurtardığı evvelce yazılmıştı. Ama yine pâdişahın gönlü ona karşı kırgındı. Bu defa da bazı düşmanları nice sözler ile araya nifak sokup ve Haşimî sülâlesine mensup olanlara yalancılık isnat eder deyû, olmamış şeylerle itham etmeleriyle, pâdişah hazretleri bu bahane ile, onun sürgün edilmesi için ferman çıkardı.

Kapıcılar kethüdası Nasuh paşa-zâde Hüseyin ağa Edirne'den gelip Şeyhî efendiyi bir kadırgaya koyup «Mekke kadısı oldunuz» deyû Mısır'a sürdü. Oradan hacc-ı şerife git-

mek sırasında eceli gelip şehit Müfti Ahi-zâde Hüseyin efendinin oğlu gibi teessürden yatağında vefat eyledi. Yerine Ankaralı «Sofçu emîr» demekle meşhur Seyid Mehmed, sâdât nakibi oldu (I.S.).

Müverrih der ki, ne acaip şey... Sofçu emîr, nakip olunca, İstanbul pâyesi **(rütbe, derece)** verildi. O devirde nakiplere İstanbul pâyesi verilmek âdet değil imiş... Şeyhülislâm Yahya efendiye hemşeri olduğu için riayet olunmuştu.

Kocaeli haydutlarının katli:

Pâdişah Edirne'de iken Anadolu ve Kocaeli semtlerinde yüz kadar haydut ki, çoban ve kaçkın köleler makulesi kâfirler meydana çıkıp İznikmid **(İzmit)** ten Kırk-geçit ve Gemlik ve İznik yollarını kapayıp kesmişler ve Karamursel kasabasında yeniçeri serdârının konağını yağma ve kendini katletmişler ve Mirliva Süleyman beyi ve nice kimselerin evlerini yağma ve kendilerine zarar verdikleri söylenip, o tarafların ahalisi bu rezillerden hayli zara görmüşlerdi.

Bostancı-başı Duçe, bir güruh bostancılarla Helvacı-başıyı gönderdi. Varup ol âsilere sürüp, bir nicesini ele geçirip, katletti, geride kalanları dağıldı.

Donanma ahvali:

Geçen sene bostancı-başılıktan çıkıp vezirlik ile kapudan olan Cafer paşa, donanmay-ı hümâyun ile Akdenize gitmiş idi. Zilhicce ayında Selânik önüne ulaşıp bir çok şenlik topları atıp sonra kalkıp Selânik etrafındaki deniz sahilinde bulunan Kesendire'ye vardıklarında, çok zamandan beri denizde fesatla meşgul olan iki parça gayet büyük frenk kalyonları da o sırada Selânik sahiline yanaştı. Burada buğday satın almakla meşguller iken gözcüleri Türk donanmasının geldiğini görüp haber verdiği gibi, bizim donanmadan dahi anlar görülüp kapudan paşaya haber verildi. Kapudan paşa:

«Âyâ bu kâfir gemileri kendilerine âmân verilen gemiler midir, yoksa harbî midir? Ve bu yalılara ne maslâhata geldiler ola?»

Deyû üzerlerine doğruldukları vakit gördüler ki kalyonlar (I.S.) lengerlerini kesip deryaya açıldılar, ve harbî bayrağı diktiler. Kapudan paşa donanma ile üzerlerine yürüyüp, erişip toplaştılar. Kalyonlar büyük olup, içi savaş askerleri ile dopdolu cenk gemileri olmakla yağmur gibi top atıp cenk ve boğuşmada büyük cüret gösterdiler. Kapudan paşa büyük gayret sarfetmekle tersane kethüdası Uzun-Piyale ve namdar ümerâdan Memi paşa ve bir bey dahi üçü beraber dümenlerini doğrultup başbaşa çatıp sarıldılar. Allahın kazası ile orada Memi paşanın başına top tanesi isabet edip şehit oldu. Ol bir bey dahi şehit olup Piyale Kethüda mertçe cenk edip çaresiz geri açıldı. Bu hali görünce kaptan Cafer paşa ki, şecaati ile emsalsiz dinç bir yiğit idi, bu hali görünce İslâmiyet hamiyeti gereğince baştardasını (S.B.) ileri sürüp bütün donanma gemilerini birlik edip tam gayret ile bir hamle eyledi ki, kâfirler tarafından top ve tüfenk yağdığına aldırmayıp sürüp, kâfir kalyonuna (I.S.) çattı. Baştardasının kayalığı kâfir kalyonunun bir top deliğine girip saplandı. O sırada ipler ve zincirlerle ol kâfir kalyonuna sıkıca sarılıp İslâm gazileri içeriye koyulup kâfirlere kılıç koydular. Kötü renkli frenk bu hali görünce, hiyanetleri ve doğuştan olan habâsetleri (S.B.) muktezasınca kısa azimlerini kuvvetlendirip kendi kalyonlarına ateş urup tutuşturdular. Kıçında barut hazinesinden tutuşup yanmağa başladı. Kıçında ateş, başında cenk çekişme, ol kalyonun kâfirleri ölüm ateşi ve keskin kılıç arasında kaldılar. Öteki kalyonu dahi tutuşturup ikisine de ateş yüzünden yanaşılamadı. Donanmay-ı hümâyun kadırgaları, ol belâsını bulmuş mel'unlardan geri çekilip seyre durdular. Fakat çün kaptan paşanın baştardasının kayalığı top deliğine saplanıp urganlar ile sıkı sarılmıştı. Kolaylıkla ayırmak mümkün olmayıp baştardanın kayalığı da yanıp, güçlükle ayrılıp alarga oldular. Ve denizden su çekmek ve kayalığa dökmekle söndürüldü. Son-

ra bir iki kadırga kıçından yedeğe alıp zahmet ve bir çok çalışma ile baştardayı kurtardılar.

Baştarda ayrıldıktan sonra ol iki kalyonu tamamen yakıcı ateş kaplayıp içlerinde olan cehennemlikle beraber yanıp, ikisinin içinde tahminen iki bin kadar kâfirler yanıp deniz yüzünde mahvoldular. Muhammed ümmetinden altı yüz kadar gaziler, ol harp meydanında şehadet şerbetini içip, iki yüz kadar müslüman yaralandı.

Oradan dönüp tekrar Selânik'e yanaştılar ve yaralıları tedavi ile meşgul oldular.

Kaptan paşa, Kesendire halkından ol harbî kâfirlere zahire ve yemek satanları cezalandırınca suçlular gizlendiler, bazıları katloluندu.

Baysungur-Mirza meselesi:

Kırk iki senesi sonunda Hind pâdişahının oğlu Baysungur-Mirza, İstanbul'a gelip, fazla saygı gösterip bu sene başında Üsküdara konup oturmuştu. Tafsilâtının özeti budur ki:

Zorlu Timur **(Timürlenk)** zuhur edip İran, Turan ve Hindistan'ı elde edip gittikten sonra çocukları ve torunları, adı geçen ülkelere dağılmışlardı. Fakat İran'ı kızılbaş, Turan ve Maveraün-nehri Özbey ele geçirip Timür evlâtlarının eli, o memleketlerden kesildi. Ancak Hindistan'da kalanlardır ki, Ömer Şah-Mirza oğlu Muhammed Nadir Şahtır, Hindistan hükümet merkezi olan Ekre şehrinde pâdişah olup kendinden sonra Hümâyun-Şah babasının yerine geçti. Ondan sonra oğlu Sultan Celâleddin Ekber Şah tahta geçip, genel olarak Hind, Kâbil, Kandahar ve Dehli ve diğer Hindistan memleketlerini hükmü altına alıp, İslâm pâdişahlarının büyüklerinden olmuştu ki, Şeyh Feyzî-i Hindî merhum ve Uev'î-i Hâmûşân taraflarından övülmüştür. O da vefat edince oğlu Şah Selim tahta geçti.

Ekber Şahın üç oğlu vardı: Selim, Murad, Danyal...

Murad vefat edip, Selim ki, Cihangir lâkabı ile meşhur idi, tahta geçip, şehzâde Danyal ki, Hindliler ona Dançah derlerdi, babasından sonra vefat edip tamamen Hindistan saltanatı Şah Selim'in oldu. Kendisine Cihangir pâdişah derler, Urfî-i Şîrâzî ve Tâlib Âmilî'nin övdükleridir, veziri Sahip namdar hoca itîmâd-üd-devle dahi o devir şâirleri tarafından methedilmiştir. Cihangir, devrin büyük sultanlarındandı.

Anın gibi oğulları çıktı ki, büyüğü Şah Hüsrev-Mirzâ ve küçüğü Şah Hürrem-Mirzâ'dır. Sultan Cihangir Selim, büyük oğlu Hüsrev-Mirzâ'ya Hindistan'ın büyük şehirlerinden Ekre'yi verip Hürrem-Mirzâ'ya Behram Pur'u vermişti. Kendi de Taht şehri Lâhor'da idi.

Adı geçen Lahor şehrini, bazı hikâyeciler tarif edip, büyüklüğünde mübalâğa edip, Kostantiniyye **(İstanbul)** dan büyüktür. Yüksek sarayları, süslü çarşıları ile mamurdur derler. Nihayet suru **(şehri çevreleyen duvar)** yoğimiş. Meğer Celâleddin Ekber pâdişah hayatta iken torunu Şah Selim oğlu Hüsrev-Mirzâ'yı çok sevip, birinci veliahtı (S.B.) olmasını vasiyet etmişti. Bu yüzden Hüsrev-Mirzâ'nın dimağı taht ve taç havasiyle dolu idi. Hürrem-Mirzâ bu yüzden ona kin bağ'amıştı.

Şah Selim'in saltanat günlerinde Hürrem-Mirzâ gizli sırrını meydana vurup babasına isyan edip, Ekre şehrinde olan hazineleri ve malları dağıtmakla çok miktarda asker toplayıp isyan etti. Şah Selim dahi bazı ümerâsı ile asker gönderip, Hüsrev-Mirzâ baba askeriyle cenk edip mağlûp olarak kaçtı. Yolu Sind suyuna erdi ki Mehran nehri demekle şöhret bulmuştur, Mısır'ın Nil nehrine benzer bir sel gibi denizdir, bir gemi ile istedi ki karşı tarafa geçe... Ama kovalamakta olan kumandanlar erişip kenara varmağa komayıp kendini su üzere tutup, geri döndürüp, ayağına bağ vurup bir file bindirerek pâdişaha gönderdiler.

Behram Pur vilâyeti valisi Şehzâde Mirzâ babasına haber gönderip rica eyledi ki, yakalanan âsi biraderini kendi-

ne teslim oluna... Onu hapsedip gailesinden emin ola...

Şah Selim ana haber gönderip «Sen anı öldürürsün!» dedi. Hürrem-Mirzâ, kardeşini öldürmemek üzere ahdedip söz vermekle, Şah Selim de memnun olan şehzâdeyi ana gönderdi.

Vakta ki şehzâde, Behram Pur'a ulaşıp, Hürrem-Mirzânın pençesine girdi, hiç korkmadan katledip, korkudan kurtuldu.

Bundan sonra kendi de bazı işler yüzünden babasına karşı gelerek top, tüfenk ile tertipli asker hazırlayıp, o sırada Behram Pur ahalisi bunun isyanına razı olmadı. Kendisi o sırada şehrin dışında olmakla şehrin kapılarını kapayıp girmesine mâni olup pâdişahın dostluğundan dem vurdular. Pâdişah ise Keşmir ve Kâbil semtlerine gitmişti.

Hürrem-Mirzâ Behram Pur şehrini bir sene kuşattı. Behram Pur şehrinde olan, Şam Selim devleti vükelâsından iki namdar emîr kapanıp ve müdafaaya çalışıp şehri şehzâdeye vermediler. Şehzâdenin askeri dahi dağılmağa başlayıp çaresiz şehzâde Hürrem, Behram Pur'dan kalkıp Bengal'e gitti ve Sind suyu kenarına inince nehrin bir tarafına çadırlarını kurdu. Askerinin mühimmatını tamamlamakla meşguldü ki, Şah Selim dahi oğlu üzerine büyük asker gönderip, adı geçen nehrin (**Sind nehrinin**) öte tarafında da anlar kondular.

İki taraf askerinin arasını Mehran (**Sind**) nehri ayırıyordu. Bir nice günler cenk ettiler. Şehzâde dahi nehir kenarlarını sıkı muhafaza edip baba askerinin geçmesine mâni oldu. Sonunda Şah Selim, bizzat askere imdat ve kuvvet vererek, asker dahi gayret eyleyüp filler ile suyu yeldirüb, şehzâdenin ordugâhını basıp cenk ettiler. Şehzâde ol mahalden mağlûp olarak kaçıp Bengal'e gitti. Alelâcele asker toplayıp tekrar Behram Pur üzerine gelip cenk ve kuşatmağa başladı. Bu sırada bazı kazalar vâki oldu ki anlatılması uzun sürer.

Sonradan baba ve evlât arasında mektuplar gidip gelip,

bazı sebepler tertibi vasıtasiyle devletin hayrını isteyenler, ol iki pâdişah arasını sulh edip Şah Selim şehzâdeden hoşnut olup af eyledi ve bir eyâlet verdi. Şah Selim'in saltanat müddeti otuz yıl sürdü. Nihayet vefat edip altın nakışlı tahtı, ölü tahtına değişti.

Şah Hürrem-Mirzâ hak olarak baba tahtına oturup bütün Hindistan'a sultan oldu. Asker tâifesinden bazı kendini bilmezler «Bize Danışan pâdişah evlâdı gerektir» deyû cahilce dedikodu etmeleriyle Şah Hürrem Danyal oğullarına ki beş nefer idiler, gücenip fitne ihtimalini defetmek için katillerine ferman eyledi. Sonradan dört neferi katlettiler. Beşinci ki Baysurgur-Mirzâ'dır, hileye düşmeyip adamlarından bir grup ile kaçıp Acem mülküne vardı. Orada iltifat görmeyip Rum'a gelip **(Anadolu'ya gelip)** beyan olunduğu üzere İstanbul'a gelip Sultan Murad Han hazretlerine ulaştı. Ama, meclis-i hümâyunda pâdişahlara gösterilmesi gereken âdâbı bilmezdi. Adını, sülâlesini söylerken kibir ve gururdan dem vurması pâdişahın hoşuna gitmeyip kendine bir kaç yüz halis ayar altın harçlık ihsan olundu. Giderken Enderun ağalarına (S.B.) ve kapıcılara, baltacılara dağıtıp gûya tokgözlülük ile cömertlik gösterdi. Bu hareketi dahi pâdişahın kulağına erişince sefahatine hükmederek riayet etmez oldular.

Huzurda birkaç defa öğünmüş olmak için **(hadımlar, babalarının erkekliği ile öğünür)** suretinde dedesi Timur'u anıp Sâhibkırân-ı Zaman **(devrin mağlûp olmaz hükümdarı)** tâbirini kullandı. Her geldikçe, arkasında bir hizmetkârı bir âhû postunu beraber getirip daima anı yayıp üzerine otururdu. Bu derece ahmaklık ve bönlüğünü ve hükümdarlar merasimine aykırı yersiz hareketini gördükçe pâdişah hazretleri ayağa kalkmayıp kıymet vermemelerine sebep oldu.

Bununla beraber, pâdişah hazretlerinden ricası bu idi ki, kendine fazlaca asker verip Hind tahtına oturmak için yardım ede...

Pâdişah hazretleri tenhalarında buyurmuşlar ki:

«Şah Hürrem, bizimle dostluktan dem vurup elçisi zengin ve kıymetli hediyelerle bir iki defa gelip samimiyetini arz etmekte kusur etmedi. Bundan başka o uzak ülkelerde, bu şekildeki boş işler için asker göndermenin ve askeri yormanın mânası yoktur. Bu iş kolay olsa da hal ve tavrı ve istidadı bilinmektedir. Yardımımızla tahta geçse de tabiatinin alçaklığı iktizası azlolunup gözden düşmesi tabiîdir» dedikten sonra «Farzedelim ki Allah elbise vermiş, endam nerede?» beyti ile sözlerine son vermişler.

Pâdişah tarafından arzusuna müsaade olunmadığından gücenip çıkıp gitti. Bazıları derviş oldu derler, sonunun ne olduğu malûm değildir.

Şahin-Girayın pâdişah katına gelişi ve Rodos'ta hapsi:

Adı geçen senenin Rebiülevvelinde Şahin-Giray ki bunca fesatlar edip, sonra ne Acemde, ne kâfiristanda ve ne de Tatar içinde yüz bulmayıp, uğursuz ayağı nereye vardı ise bir fitne çıkarmaktan hali kalmamıştı, âciz ve şaşkın olup, pâdişah katından başka bir yer ve birkaç günlük, geride kalan ömrünü geçirmek için sığınacak yer bulamayıp âcizliğinden İstanbul'a alnını sürdü. Eski suçları affolunup Rodos kalesine gönderildi. Pâdişahın hudutsuz iyiliğinden, anın akranı olan hanlara verilegelen miktar nafâkat (S.B.) ve lüzumlu şeyler her ne ise verildi. Ve ol adada oturmağa memur oldu.

Sonraki hali zikrolunsa gerektir.

Gürcistan ahvali:

Evvelce Erzurum beylerbeyisine, Kars kalesine ve diğer kalelere barut ve zahire verilip İçel kalelerinden beş yüz nefer asker ayrılıp gönderilmesi için emirler gönderilmişti.

Zilhiccenin beşinci günü Halil paşadan mektup gelip Dadyan (1) Guriel (2) birleşip kızılbaşa döndüler. Dadyan, kendi kızını Zokum ve Karthli'ye (3) Han tâyin olunan Hüsrev Mirzâ'ya verip mezbure **(adı geçen kadın)** açık baş (4) memeketinden geçirmek için Açık-Baş ile Tahmurs yol vermemek istediklerinde, öte taraftan adı geçen Hüsrev bey otuz binden faz'a kızılbaş ve beri taraftan Dadyan (S.B.) ve Guria (S.B.) büyük cemiyet ile Açık-Başın üzerine yürüyüş ve hücum ettiler. Arada büyük kan döküldükten sonra Allahın takdiri, Dadyan (S.B.) gaalip gelip, Açık-Baş ile düşüp Tahmurs ile Açık-Başın oğlu sarp taşlık yere kapandılar. Açık-Başın mülkü elinden gitti. Kızılbaş ve Dadyan, ve Guria=Guriel bir olup otuz bin kadar Rafızîler (I.S.) hep Gürcistan içine yayılıp Karadeniz sahillerinde olan Trabzon serhaddi tarafına Dadyan ve Guriel vasıtasiyle zarar vermeleri muhakkak olmakla karadan asker ve donanma gönderildi.

O tarafta «Dadyan ve Guriel vilâyetlerini yağma etmek lâzımdır» deyû Çıldır beylerbeyisi Sefer paşa bildirmekle, serhad **(sınır boyu)** kumandanlarına emirler yazılıp Erzurum sınır boyu muhafazası için de Adana beylerbeyisi ve umumen Karaman sancakları, Saruhan ve Kastamonu sancakları tâyin olundu.

---

(1) Dadyan — Megreli, Mingreli (Gürcistan beyliklerinden).

(2) Guriel — Gurya (Gürcistan beyliklerinden, İmerethi—Açık baş krallığından ayrılmıştır. Ve bu krallığın batısındadır.

(3) Karthli — Doğu Gürcistan krallığı... Burası asıl Gürcistan sayılır ve merkezi Tiflis şehridir.

(4) Açık baş — İmerethi de denilir. Batı Gürcistan krallığıdır. Bu hükümetin merkezi Kutais şehridir.

Vakaayi-i Sene Erbaa Erbain ve Elf

(Bin kırk dört senesi olayları)
(Hicrî 1044 senesi Muharrem ayının birinci günü, milâdî 1634 senesi haziran ayının 27 inci salı gününe rastlar)

Muharrem ayının başlarında Rumeli beylerbeyisi Canbulat-zâde, eyâleti askeri ile orduy-u hümâyuna gelip alay gösterdi. Safer ayında Bosna valisi Süleyman paşa, Bosna gaazileri ile gelip adaleti daimî olanın tahtının ayaklarına **(yâni pâdişahın tahtının ayaklarına)** yüz sürdü. Bu iki asker Edirne sahrasında bir alay gösterdiler ki yakın zamanlarda görülmemişti. Beyler ve meşhurlar hil'at giyip pâdişahın iltifatına mazhar oldular. Şevketlû ve saadetlû pâdişah hazretlerinin Abaza paşaya büyük iltifatları olup tekellüfsüz müsahip (I.S.) olmakla diğer vezirlerden fazla yanaşmıştı. Şöyle ki, vezirlerden onun kadar pâdişah huzurunda iltifat gören yoktu.

Pâdişahın yakınlarından biri de Bazirgân-zâde demekle meşhur olan Silâhtar-Mustafa ağa idi ki, fazla iltifata mazhar olmuştu. Bazı halleri zikrolunsa gerektir.

Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendiye çıkışılması:

Bu sırada İstanbul'da sadeyağ sıkıntısı ve kıtlığı olup bulunmaz oldu. «İstanbul kadısının narh (S.B.) hususundaki şiddeti bu kıtlığa sebeptir» deyû pâdişahın kulağına va-

rınca Bostancı-başı Duçe'ye bir hat (yazı) gönderirler ki, İstanbul kadısını denize çıkarıp adalardan birinde boğup denize bıraka...

Hat (yazı) gelince Duçe de gelip Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendiyi bir kayığa bindirip deryaya çıkarır. Meğer böyle bir yazının Duçe'ye gittiğini Bayram paşa haber aldığı anda derhal pâdişahın huzuruna varıp şefaat edip, affı hususunda bir yazı alıp sür'atle bir ulakla uçurur.

Duçe dahi, Aziz efendiyi kayığa koyup boğmak için kızıl adalara yakın olmuşken af hattını (yazısını) getiren adam gelip acele ile bir gemiye binip, yetişip hattı Duçeye ulaştırır. Duçe geri dönüp Abddülâziz efendiyi katilden kurtarırlar. Fakat Kıbrıs'a sürgün edilmekle bir gemi ile Kıbrısa gönderildi.

O1 vakit Abdülâziz efendi bu beyitleri söylemiştir:

Hatt-ı mensuh gelmedi amele
Hatt-ı nâsih anı giderdi hele

Mânası:
«Hükmü kaldırılan hat (emir) tatbik edilmedi
«Hükmü kaldıran hat (emir) anı giderdi hele..»

Bosna valisi Hattat-Hasan paşanın aleyhinde çekiştirme:

Silâhtar-ı Şehriyârî (pâdişahın silâhtarı) (S.B.), evvelce adı yazılan Mustafa ağa, aslen Bosna-sarayda Hacı Sinânüddin Yusuf adlı zengin bir bazirgânın üçüncü oğlu idi. Evvelâ İstanbul'da bazı büyüklere hizmet edip Hattat-Hasan paşaya da hizmet etmiş idi. Sonra bir sebeple ayrılıp içeri girip (saraya girip) Gılmân-ı Hassalardan (I.S.) iken, Edirne seferinden biraz evvel pâdişahın gözüne rastladı ve iltifata mazhar oldu. Oturup kalkması yiğitçe idi. Binicilikte mahir olup Has-odaya (S.B.) alıp, Şehit Musa Çelebiye

olan iltifattan yüz derece daha fazla yanaşıp, düşmanlarına rağmen dünyanın haset ettiği kimse oldu. O da sahib-i devlete (**pâdişaha**) o derecede sadakatle hizmet ve kullukta samimiyetle bütün kudretini sarfetti ki tâbir olunmaz.

Hilâfetin kendine sığındığı, bilgileri aydınlık olsun (**pâdişah**) bir an dahi andan ayrılmayıp yalnız ona hitap eder, ondan cevap bekler, emir ve yasaklarını hep ona söylerdi. Velhasıl pâdişah yakınlarının arasında en yakını olmuştu. Bu mevkiinden istifade ederek, katline işaret olunmuş nice kimseleri kurtarmıştı.

Fakat içinde, Hattat Hasan paşaya eski bir kini olmakla, bir yolunu bularak öldürülmesine hatt-ı hümâyun (**pâdişah yazısı, emri**) alıp, Süleyman paşayı Bosna valisi ettirip, ılgar ile varıp Hasan paşayı katletmek üzere öğretip, tenbih edip göndermişti.

Bazıları derler ki adı geçen Hasan paşa içeride harem-i hasta (S.B.) iken Sultan Mustafa devrinde Toraman-Hasan adındaki kapı ağası âsi olup şehzâdeleri temizlemeye (**öldürme**) niyet ettikte, Sarı-Veli ve Pîri Halife, adı geçen Hattat Hasan Halife ile birlik olup ol haini katletmekle Osmanlı hanedanına beğenilen bir hizmet etmişlerdi.

Bu hizmet ile Hasan paşanın öğündüğünü, çirkin şekilde pâdişaha duyurup katline ferman aldılar deyû rivâyet ederler.

Süleyman paşa ılgar ile Bosna'ya gitti. Meğer hattat-Hasan paşanın Şaban adında bir hizmetkârı İstanbul'da olaylara göz kulak olurmuş.. Hattat-Hasan paşa da, Silâhtardan şüphe eder halde olmakla uyanık dururdu. Adı geçen hizmetkâr, Süleyman paşanın Bosna cânibine ılgar ettiği haberini alınca, efendisinin dostlarından yarar atlar alıp, oldahi ılgar edip yola düzülüp Süleyman paşayı geçmek ve ondan evvel varıp haber vermek azminde idi, fakat buna kaadir olmayıp hangi konağa varsa Süleyman paşayı, biraz evvel oradan kalkmış bulurdu.

Tâ ki, Saray Bosna'ya bir menzil kala, Galasınca adındaki köye erişince, Çelebi-pazarı nahiyesinde bayındır bir köydür, meğer orada meseleden haberi olmayan bir sipahi her ne varsa yemek hazırlayıp, Ramazan-ı şerif gecesi olmakla, pek çok ısrar ile Süleyman paşayı iftar için alakoymuştu.

O gece esnasında Allahın emriyle hizmetkâr Şabanın da Süleyman paşanın önüne geçmek nasip olup, Bosna saraya can atıp, halk teravih namazında iken ulaşıp, Hasan paşanın cami-i şerifte olduğunu haber alıp adam gönderdi. Ve ol saatte konağına çağırtıp, hal ve meselenin ne olduğunu bildirip:

«Sabaha doğru Süleyman paşa seni basıp katleder. Başına tedarik gör!»

Dedi.

Hasan paşanın can başına sıçrayıp, hemşiresinin yanına gidip gizlendi. Hakikaten seher vakti Süleyman paşa da erişip, basıp, vilâyet merkezini kuşattı. Hasan paşayı bulamayıp varını yoğunu zaptedip mühürleyip, kethüdası olan şahıs ki, Saka-zâde Mustafa ağadır, bir bölük şerirler ile Hasan paşayı aramağa meşgul ve ev ev gezip şehir halkını sıkıştırdılar. Tâ ki bir gammaz **(ağzı kara)**: «Hemşiresi evindedir» deyû gammazlamakla, aradıkları vakit Hasan paşa, çarşaf ile kadın kıyafetine girip, ev kalabalığı ile birlikte bir odaya geçip, kadınlar arasında hangisidir bilinmeyip, hak muhafaza eyledi, seçilmedi. Sonra yüz elli akçelik kadılardan Reis-zâde Ali efendi nam kimsenin evinde gizlenip yine gammazlar (S.B.) kovlayub, Süleyman paşa, kethüdasiyle halktan bir topluluğu gönderip evini aramağa vardılar. Adı geçen kadı taşraya çıkıp, kapısını açıp, kethüdaya yüz tutup:

«Buyurun, aran! Ama bulunmazsa bir namuslu ve yüz elli akçe kadı olayım, dahi ırzımı ve hürmetimi parçalayıp, pâdişahın düşmanını saklamak adiyle, elinizde edvimi basmağa emriniz yok iken, evimi basıp haremimi ayak altına aldığınız için İstanbul'da vezir-i âzam

ve kazaskerler önünde sizinle mürafaa (S.B.) olup pâdişaha da arize sunarım. Göreyim zalimler, Sultan Murad huzurunda yakanızı elimden nice kurtarırsız?!. İşte kapı açık.. Buyurun, şüpheniz kalmasun!»

Deyû bu yol ile bir çok münakaşa ettikte, kethüda oraya girmeğe cesaret edemeyüp döndü.

Hasan paşa sükûnette... Fakat sonra **(dünya ona dar geldi)** anlamınca en yakın dostlarından birkaç adamı ile Bosna dağlarına can atıp Arıkan dağında bir mağarada kaldı.

Bir gün bir Eflâklı dağa çıkıp işiyle meşgul iken, Hasan paşayı ve mağarayı görüp gelüp Süleyman paşaya haber verdi. Bir güruh koşup Eflâklıyı önlerine kılâvuz koştular. O taraflara yakın gelince, Hasan paşa dürbin ile her vakit etrafını gözetirdi, Eflâklı, adamları geri bırakıp kendi aramak için ileri gidip mağaraya gelince, Hasan paşa meşhur bir kemankeş (yay çeken) olmakla bir ok atıp ol Eflâklıyı göğsünden mıhlayıp yere yıktı.

Sonra kendisi iki adam ile mağaradan çıkıp o sarp ormanın ağaçlığı içine doğru kaçtılar. Aramağa gelen adamlar biraz bekleyip, kılavuz olan Eflâklı gelmeyince, biraz evvel ormanlığı gezip geruye gitmişler. O sırada şiddetli bir kış hüküm sürüyordu. Biçare Hasan Paşa, üç ay içinden çıkılmaz ormanlarda ve ıssız mağaralarda can korkusu ile zaman geçirip ilkbahar gelince İstanbul'a geldi. Kıyafet değiştirip öyle gizlendi ki, sanki kayıplara karıştı. Süleyman paşa Bosna eyâletine zahmetsizce sahip olup o sırada bir hatt-ı hümâyun geldi ki:

«Sen ki Süleyman paşasın, yirmi binden az askerle gelirsen başını keserim!»

Deyû yemin eylemiş idi ve «yedi yaşından yukarı Bosna askeriyle gelip Edirne sahrasında pâdişah ordusuna katılasın!»

Deyû buyurulmuş.

Süleyman paşa daha ziyade asker getirip takdire değer bir alay seyrettirdi.

Azil, tâyin ve değişiklikler:

Leh seferine pâdişahın gidişi kararlaşınca, doğu seferine memur olanlardan başka ne kadar asker var ise Edirneye gelip toplanmak ferman buyurulmuştu. Bu emre göre bütün asker vaktinde gelip toplandılar. O sırada bazı değişiklikler oldu:

Cafer paşa el öptükten sonra kaptanlıktan azlolunup yerine büyük mirahor (S.B.) Hüseyin ağa ki, Yenişehirlidir, vezirlik ile kapudan oldu. Onun yerine Kapıcılar kethüdası Nasuh paşa-zâde Hüseyin ağa büyük Mirahor oldu. Baltacılar kethüdası Hasan ağa, Kapıcılar kethüdası oldu. Silâhtar Hüseyin ağa, Budin eyâletiyle çıkıp (S.B.) yerine pâdişahın yakınlarından Bazirgân-zâde Mustafa ağa silâhtar oldu. Evvelce adı geçen Hüseyin paşa, Budin'den değiştirilip kendine Bosna eyâleti verildi. Budin eyâleti vezir Bayram paşaya verilmişti.

O sırada Süleyman paşa Bosna askeriyle gelip alay gösterince beğenilip yine Bosna eyâleti kendinde bırakıldı. Silâhtar Hüseyin paşadan Bosna eyâleti alınıp Budin pâyesini almak müyesser olmakla arpalık olarak Kastamonu livası kendine verildi.

Bu değişiklikler, Cafer paşanın gelişinden evvel olmuştu. Vakta ki Cafer paşa geldi, kendine Budin eyâleti bahşolunup Bayram paşa yine sadrâzamlıkta kaldı.

Murtazâ paşanın Leh (S.B.) Serdârlığı (kumandanlığı):

Evvelce Lehistan tarafına gönderilen Şahin ağa, «Kralın görünüşte itaati ve boyun eğişi vardır» demekle, yukarıda yazılan değişiklikler yapıldıktan sonra Safer ayının başla-

rında yiğit vezir Murteza paşa «Ya sulh ya cenk» için Leh memleketi üzerine serdâr tâyin olunup yirmi bin Bosna askeriyle Süleyman paşayı ve Rumeli askeriyle Canbulat-zâde vezir Mustafa paşayı ve Semendire ve diğer Rumelinde olan kapıkulu ve diğer asker koşulup yirmi beş top ile gönderildi.

Mahmud efendi ordu defterdarı olup köprü ve zahire ve diğer mühimmat görmeğe başladı. Murtazâ paşa dahi memur ola nasker ile kalkıp konakları geçerek Rusçuk'a varıp Tuna kenarına kondu. Köprü kurulup Yerköyü sahrasına geçince Eflâk beyi gelip hil'at (I.S.) giydi, ve Şahin ağadan tekrar mektuplar gelip:

«Lehlilerin itaat etmeleri kararlıdır, birkaç gün beklenile..»

Demekle orada dinlenildi.

Sultan Murad'ın İstanbul'a dönüşü:

Lehlilerle sulh veya cenk işi serdâra havale olunmuştu. Safer ayının birinci günü pâdişah-ı âlempenah (S.B.) Edirne'den göçüp İstanbul'a döndüler. Bayram paşa ve Abaza paşa ve Hüseyin paşa ve Sekban-başı ağa (S.B.) ve diğer erkân (I.S.) ile gelip Edirnekapısından büyük alay ile İstanbul'a girdiler.

Pâdişah-ı âlempenah (S.B.) hazretleri ululuk ve ihtişam (I.S.) ile gitmiş, mücevvezelerine (I.S.) sorguç, uğurlu sağ taraflarında kabzası inciden safi işlenmiş yaldızlı bir kamçı tutarlardı. Bir şevket ve mehabet (I.S.) üzere geldiler ki, İskender görse aklı sersem olurdu. İstanbul'un ulemâ (bilginler) ve âyânı (I.S.) cihan pâdişahına üç günlük yoldan karşı çıkıp tâ Silivri'den karşıladılar. Ve evvelce sürgün olunan vezirlerin geri gelişlerine müsaade olundu.

İstanbul'a girer girmez içki yasak olup, bütün meyhaneleri yıktırıp bu hususta pek ileri gidildi. Ve bizzat kendileri gece ve gündüz gezip buldukları sarhoşları katlederler-

di. Hattâ birini bizzat ok ile urup denize düşünce, helâk oldu deyû geçtiler. Sonra ol biçare çıkıp kurtuldu.

Meşhur Abaza-Mehmed paşanın katli:

Bu sırada pâdişah-ı âlempenah (S.B.) hazretlerinin has nedimleri (S.B.) olan Abaza-Mehmed paşaya gazep edip katlettiler. Adı geçen Abaza paşanın katlinde çeşitli söylentiler ve katmerli sebepler söylenir. Bunlardan biri budur ki:

Abaza paşa, Hüsrev paşanın aman vermesiyle itaat edip, bugün dahi zulmünden emniyet yoktu. İkincisi adamlarının çokluğu ile akranı arasında seçilmiş olup isterse yine fitne ye direk vurmağa istidadı ve kudreti vardı. Üçüncüsü, Bazirgân-zâde Silâhtar Mustafa paşanın babası Hacı-Sinan'a, Bosna valisi olduğu sırada çok eziyet edip, zengin kimse olmakla kâh borç, kâh müsâdere (S.B.) yoluyle, tamahı yüzünden eziyetler edip Hudeydiye kalesinde hapis ve hayattan meyus edip katletmekle korkutmuştu.

Ol pîr ise **(Hacı-Sinan)** bu belâ ve mihnete sabredip:

«Şer'an lâzım gelmedikçe benden bir habbe (tane) bile kopmaz. Katledersen kazaya razıyım. Ben âmil (S.B.) ve mültezim değilim. Mîriden pek çok mal kazanmadım. Malım var ise mîriden (devletten) ve halktan alıp kazanmadım. Ancak piyaz (fasulye) ve peynir ile kanaat edip ticaretten kazandığım ve kendimi zevklerden mahrum edip biriktirdiğim ömrümün sermayesidir. Cürmüm nedir ki cerîme (S.B. vereyim.»

Deyû ayak direyip bir akçe vermedi.

Abaza dahi ana, öldürmekten beter olan eziyeti esirgemeyip, Hacı-Sinan gayet gücenmişti. Oğlu Mustafa paşa vakta ki pâdişahın yakini oldu. Abaza dahi Hacı-Sinan'ı salıverip soğuk özürler dilemişti. Fakat Hacı-Sinan yine de başından geçeni oğluna söyleyip Abaza'dan fazlasiyle şikâyet etmişti. Bazirgân-zâdenin de **(Mustafa paşanın)** kalbin-

de bir düğüm kalıp, yüz göre Abaza paşa ile, pâdişahın yakınında dostluk ve sohbet üzere idiler. Fakat tenhalarda pâdişaha, Abazanın idamını söyleyip, vücudunun ortadan kaldırılmasını telkin ederdi. Allah bilir, bu sebep kavi olmak gerektir.

Bu yüzden pâdişahın kalbinde Abazanın idamı fikri yer edip, zahirî bir sebep ve sudan bir suç meydana gelmesini bekleyerek Abazaya güler yüz gösterip iltifat ile derece derece muamele ederlerdi.

Ve tâ ki, ehl-i zimmetten **(Hıristiyan tebaadan)** Rum keferesi ile Ermeni keferesi arasında Kızıl yumurta günü hususunda ihtilâf ve münakaşa çıkıp, hayli kavga ve ayrılığa sebep olup divana çıktılar. Ol iki terbiyesiz güruh bir çok dâva ve düşmanlıklar ettiler. Nihayet aralarındaki anlaşmazlığı hal hususunda Kızıl yumurta gününü tâyin için Kudus-ü şerifte vâki Kamâme kilisesine adamlar gönderip, bu adamlar gelinceye kadar beklemeği taahhüt etmişler iken, Ermeni keferesi kavgaları, fazla ahmaklıkları, ağız kalabalığı ve inat yüzünden olmakla Abaza paşaya elli bin kuruş verip yardım rica ettiler. Abaza cahil bir adam ve dünyaya tapan bir kimse olmakla sonunu düşünmeden tamah belâsiyle bu büyük miktarı alıp yardımı vaadetti.

Kulağı delikler meseleyi duyup Silâhtar ağaya, andan da pâdişaha kadar haberi duyurdular. Pâdişah Abazayı çağırıp :

— Ermeniler sana ne kadar hizmet edecek oldu'ar?

Dedikte, bu tepeden inme sualden Abaza şaşırıp, pâdişahlara yalan söylenmediğini de bilip mal sevgisinden dahi geçmek zor gelip saklamakla, söylemek arasında kekeleyerek cevap verip:

— Pâdişahım, on iki bin kuruş arzettiler.

Deyüp, geride kalanını gizledi. Bu kötülükten sonra pâdişah Abazanın tamahkârlığına ve nifakına ve Ermenilerin taassub ve dikleşmelerine karşı uyanık durup, içlerinden gazap ateşi dike geldi ama, ol gün iş icabı hazm edip sustular.

Bir iki gün geçip vezir Bayram paşa bir gün divanda halkın dâvalarını dinlemekte idiler. Pâdişah hazretleri ol gece Anadoluhisarı yakınında Bostancı-başı Duçenin tertip ettiği fevkalâde bahçede idi. Şafiî vaktinde çapkun **(süratli at)** ve kayık istedi. Hazır ettiler. Kayığa binip ardından Duçe de anın gibi Rumelihisarına geçtiler. Pâdişahın has hizmetkârları geçinceye kadar beklemeyip hazırlanan ata binip ardından dahi Bostancı-başı Duçe, ona benzeyen bir yürüğe binip bütün adamlar geri kalıp, yalnız ikisi Rumeli hisarından sürüp sür'atle gittiler.

Beşiktaşa geldiklerinde tesadüfen bir köylü âdemisi öküz arabasını yol üzerine getürüp, pâdişahın yolunu kapamış olmakla, pâdişah gazaba gelip ellerinde olan kemandan **(yaydan)** bir ok attılar. Arabacının koluna saplanıp zavallı arabacı yere düştü.

Pâdişah Duçe'ye hitap edip:

— Var şu küstahın başını kes!

Deyû emreyledi. Duçe dahi:

— Pâdişahım sen sağ ol anın canı, ok değdiği gibi çıktı!

Deyüp bu suretle arabacıyı ölümden kurtardı.

Henüz güneş doğmadan, ok meydanından inip, Kâğıthane köprüsünden geçip, ılgar ile İstanbul'a girip atın başını büyük Ayasofya içine çekti ve tamamen kıyafet değiştirip, tanınmaz hale geldi. Hiç kimse pâdişahın, o sabah vakti o kadar mesafeyi tepip gelmesine ihtimal vermezlerdi.

O anda Duçe'ye emir verdi ki:

«Kıyafet değiştirmek suretiyle divana gidip, vezire buluşup adı geçen dâva için divana gelen Ermenileri kılıçtan geçüreler!»

Duçe dahi pâdişah hazretlerine:

— Sen burada bekle!

Deyû Ayasofyanın dışında, Hünkâr kapısı yanında bir köşede bek'etip, kendi taşra çıktı. Bir yelken takyeli Rumeli gazisine rast gelip, çağırıp, pâdişah yanına getürüp, anın bütün elbiselerini alıp giydi. Ve ol adamı pâdişah yanında

bırakıp Duçe, Rumeli gazisi kıyafetine girdi. Tımar kavgasına ait bir arzuhal yazdırıp, şikâyetçi suretinde divana girdi. Ve sahte arzuhali sadrâzam Bayram paşaya sundukta, zeki vezir, gördü ki arzuhali veren Bostancı-başıdır «Kıyafeti değiştirmesinde bir hikmet vardır» deyû yüzüne cahilâne şekilde bakıp, arzuhalini tezkerecilere **(divan kâtiplerine)** verip okurken,, yan gözle, dilsizler kaidesine göre işaretle «bu işin aslı nedir?» deyû işaret etti.

Duçe dahi dişini sıktı. Paşa susup, Duçenin sahte arzuhaline:

«Düşmanı divana hazır bulundurula...»

Deyû buyurup, ferman yazılurken, Duçe vezirin yanına gelip:

«Pâdişahın Ayasofya bahçesinde olduğunu» işaret ile anlatınca, Bayram paşa bildi ki bu sür'at boş yere değildir, pâdişahın gazabı vardır, Duçe'yi yanına çağırıp gizlice: «Bu ılgarın aslı nedir?»

Dedikte, Duçe dahi haberi anlatıp «Ermenilerin hepsini ketletmek ferman buyurdu» deyüp çekilip pâdişah yanına gitti ve Rumelili şahsın elbisesini verip kendi elbisesini giydi. Bayram paşa dahi meseleyi kazaskerlere söyleyüp hepsi «Lahavle» okuyup hayrette kaldılar.

Ondan sonra Bayram paşa cellâtlara ve Subaşıya işaretle tenbih eyledi. O kavga için gelen Ermenilerin bir kaçını hakikaten tutup, divan kapısı önünde boyunlarını vurdular. Oradan, pâdişah saraya girip Abaza paşayı çağırdılar. Geldiği gibi Has bahçede, Sırça saraya hapsettiler. Sonra Duçeye hat **(ferman)** verip gönderdi.

Duçe kendi girmeyüp hattı **(yazıyı, fermanı)** bir bostancı ile içeriye gönderdi. Abaza, hattı okuyup, işin ne olduğunu anlayınca, hakka şükredip:

«Dünyada bir muradım kalmadı. Emir, pâdişahımın... Hiç gam değildir.»

Deyüp, vasiyet edip adamlarına zarar verilmemesini pâdişaha sipariş edip namazı kılıp duasını yaptıktan sonra

bostancılar kement (S.B.) atıp o şanlı veziri cansız ettiler. (29 Safer 1044 — 24 Ağustos 1634).

Bin kırk dört Safer ayının son gecesi ki, perşembe gecesidir, ertesi gün yıkanıp, kefenlenip ve tabuta mücevveze (I.S.) konup, bütün devlet büyükleri hazır olup, namazında şeyh, vezirler, kazaskerler ve bütün âyân bulundu. Halktan hesapsız insan toplanıp, Sultan Bayezid Han câmi-i şerifi avlusunda cenazesine namaz kılındı ve dua olundu.

Beyt:

(Ölümünden sonra hürmet ediniz
Ve şâhâne bir kubbe yapınız!)

Sonra götürüp Koca-Murad paşa **(Kuyucu-Murad paşa)** türbesinde onun yanına gömdüler.

Murad paşa merhum, Canbulatlıyı bozup adamlarını kılıçtan geçirdükte, Abaza taze yiğit olmakla, yeniçeri ağası Halil paşanın ricası üzerine öldürülmemişti. Abaza, Halil paşa hizmetinde yetişip, bu kadar olaylara karışıp, nihayet Murad paşa ile mezar komşusu oldu.

«Fesübhânel-kaadir-ül-kaahir»

Müverrih der ki:

Sözüne inanılır kimselerden olan, evvelce bölük ağası, sonra Çavuş-başı olan Acem İbrahim ağa anlatır ki:

Abaza ,Sultan Murad hazretlerine öyle bir yakınlık elde etmişti ki tarif olunmaz. Her ne vakit pâdişah gezinti için bir tarafa gitse, Abaza gizlice adamları vasıtasiyle haber alıp, yola çıkar ve beraber giderlerdi. Bu suretle bir an bile yanından ayrılmazdı.

Bir gün pâdişah tenhaca ata binip, arkasından ben de süvari oldum. Başka bir kimse yoktu. Ben de geriden giderdim. Tâ ki Topkapısından dışarıya çıkıp Topçular semtine döndü, ben de arkasından giderdim. Meğer, âdeti olduğu üzere Abaza paşa haber alıp Eğrikapıdan çıkıp pâdişahın

uğruna selâm almağa durdu. Pâdişah yaklaşınca atından inip, pâdişahın özengisini öpmek istedi.

Pâdişah:

«İnme!»

Deyû yemin verip, ol dahi inmeyüp, gelüp pâdişaha yanaşıp at başı beraber bir müddet gittikten sonra pâdişah Abazaya bakıp, belinde kuşanmış olduğu kılıcı gördü. Pâdişah gerûye bakıp:

— Bire bostancı, tiz gel!

Deyû beni çağırdı. Ben dahi at sürüp:

— Buyur hünkârım!

Deyû vardığımda:

— Tiz Abazayı atından indirip kılıcını al, sen kuşan!

Dedi.

Abaza bunu görüp hemen atından inip, kılıcı belinden çözüp bana teslim etti. Ben dahi inip elinden aldım.

— Devletlû! Pâdişahların yanında kılıç ile beraber olmak olmaz, bu kaideyi bilmez misiz?

Dedim ve kılıcı alıp, boynumda olan Körde üzerine hamailvarî (S.B.) asıp yine ata bindim. Abaza dahi ata binip evvelce olduğu gibi atbaşı beraber Topçulara vardıkta ol kılıç, devrin görülmemiş keskin bir kılıcı idi, pâdişah:

— Sakın verme, sakın verme!

Deyû iki defa tenbih buyurmakla belime bağlamıştım. Bu muameleden anladım ki, pâdişahın içinde Abazaya karşı bir şüphe vardır ve anı sağ komak ihtimali yoktur. Abaza dahi vâkıa pâdişaha yakınlık ile mağrur idi, lâkin bu çeşit korkunç görünüşlerden içten içe rahatsızdı. Bu yüzden kırk elli kadar yarar atı bir yolunu bulup Üsküdara geçirip kendini kurtarmak düşüncesinde imiş.

Hattâ katlinden sonra bazı tanınmış ağalariyle sohbet edip:

«Yazık oldu, şöyle bir namlı paşa idi!»

Dediğimde, ağaları:

«Hayır, katlolunduğu çok iyi oldu. Halk ve pâdişah, şerrinden emin oldu.»

Dediler. Sebebini sorunca:

«Her ne vakit ki büyük bir fitneye niyet etse, sebepsiz düşünceye dalıp kararıp bozarıp, elinde tesbih, tenha yerlerde düşünceli gezerdi. Geceleyin bile bu şekilde düşünceli ve telâşlı gezip geceliği ile huzur içinde yatmazdı. Böyle olduğu vakitler elbette büyük bir fitne veya bir büyük fesat peyda ederdi. Bu yakınlarda dahi atları birer bahane ile Üsküdara geçirip, gece ve gündüz, âdeti olan hallere başlamıştı. (Acaba yine ne fesat etse gerektir) deyû hepimiz düşünürdük. Vücudu ortadan kalkıp, halk ve memleket rahata kavuştuğu iyi oldu.»

Deyû cevap verdi.

Başka bir söylenti:

Fetva emini Şeyh-zâde efendi naklederki, Abaza Eflâk taraflarında serdâr **(kumandan)** iken zulmünden şikâyet olunmuştu. O vakit öldürmeğe pâdişah yemin etmişti. Pâdişah sonradan katlinden vaz geçti ise de, yemini yerini bulsun diye, Abazayı getürdüp kılıcını kendi eliyle Abazanın ensesine vurdu. Ensesinde oldukça derin bir yara husule geldi. Sonradan iyileşti ve pâdişahın en yakın adamı oldu.

Abaza, şahsen bir yarar, bahadır ve şekil ve şemaili güzel adam olup elbise ve sarık hususunda çok güzel icatları vardı. Kendini ve atlarını pehlivan gibi süslemeğe meraklı idi. Elbisesinin tenasübü ve yiğitçe hareketleri pâdişahın hoşuna gider, Abaza nasıl elbise giyerse, pâdişah hazretleri de onu taklit edip, aynı ile öyle elbise giyerlerdi. Hattâ bir gün ikisi beraber aba çepken giyip geçerlerdi, gördüm.

Adı geçenin **(Abazanın)** hareketlerine pâdişahın meyli olmakla, Abaza'dan sonra «Abaza kesimi kaftan» ve «Abazalı kavuk» ve «Abaza biçimi eğer takımı ve kılıç» halk arasın-

da geçer olup, nice yıllar Abaza modası sürüp, sonra unutuldu.

Eskiden beri âdet böyledir. Pâdişahların makbulü olan kuvvetli baht sahipleri, elbise, âlet ve edevat ve mesken (ev) her ne icat ederlerse, kendince makbul olmasa da, halk onu taklit edip, yeni bir moda zuhur edinceye kadar devam eder.

Abaza paşa pâdişahın müsâhibi (S.B.) olduğu vakit, şunları söylemişti ki;

«Pâdaşiham... Bütün Acem ülkesinin yollarını bilirim, güç ve kolay hudut boylarının hepsine vukufum vardır. Üç bin süvari ile seni, Ejderhan ve Demir-kapu semtlerinden Şirvan'a çıkarayım. Âdet üzere asker dahi Erzurum'dan gelsün... Az zamanda Şirvan'ı ve bütün İran topraklarını zaptederiz.»

Deyüp, kendisi dahi iş eri olmakla bu fikir pâdişahın kalbine yerleşüp Abazaya rağbet etmişlerdi. Ama Müfti Yahya efendi ve Bayram paşa ki devirlerinde akıllıların en akıllıları idiler, Abaza gibi korkusuz bir yiğit, pâdişaha yakınlığını ağırsınub, o çeşit kötü vak'alar ve fena sergüzeşt sahibi bir kimsenin pâdişaha yol göstericilik yapmasını hoş görmeyüp, Silâhtar ağalariyle birlik oldular, Rum ve Ermeni kavgasında zikrolunan rüşvete ait acayip haberi icat edip, saf Abazayı tamah hilesine düşürüp pâdişah-ı âlempenaha (S.B.) tepelettiler.

Lehistan barışının yenilenmesi ve Murtazâ paşanın dönüşü:

Lehistan elçisi ile Şahin ağa Murteza paşaya gelip, elçi Murteza paşa yanında kalıp Şahin ağa ılgar ile cemaziye evvelde pâdişah katına geldi ve barış ahvali bildirildikte, akdolunan barış, pâdişahın makbulü olup, Murteza paşa yanında olan izin verdi. Ve kendi İstanbul'a çağırıldı.

Bu barış dahi, bin kırk senesinde yazılan yedi madde üzerine akdolundu.

Murteza paşa arzında Şahin ağayı methetmişti. Pâdişah dahi lalasının (1) hatırı için ana iltifat edip bir uğurdan kapıcılar kethüdalığını verdi.

Bazıları naklederler ki, Şahin ağa Lehistan kralı ile buluşmayıp memleket sınırlarında oturup sefer dolayısiyle elçilik eyledi ve yedi yıldan beri Lehistanda esir olan İslâm-Giray sultan dahi, Şahin ağanın yanında çıktı. Yanbolu'da Bahadır-Giray Sultan, Murtazâ paşaya iki yarar at ve nice hediyeler verip «Karındaşım Adı geçen Han-zâdeyi kurtar!» deyû yalvardı.

Paşa, kurtarılması için fazlaca söz vermişti. Anlar dahi, iki değerli esir kâfir ile değişip kurtardı. Merkum (adı geçen) Hanzâde İslâm-Giray sultan, Şahin ağa ile beraber İstanbul'a geldi.

Şahin ağanın, Lehistan kralı ile buluşmadığını Murtazâ paşa pâdişaha duyurmayıp ve Hanzâde dahi yanlışlıkla söylemesün için, pâdişahla buluşturmayıp Yanbolu'ya gönderildi.

Murtazâ paşa der-i devlete geldikte, pâdişahın iltifatına mazhar olup, Nasuh paşa sultanını alıp, pâdişahın damadı oldu.

Doğu tarafında Serdâr-ı Ekremin ahvali: (2)

Vezir-i âzam Mehmed paşa ise İslâm askeri ile ilkbahar başlangıçlarında Halep'ten çıkıp Zilkadenin yirminci günü Diyarbekir'e varıp ve Diyarbekir dışında Çölek sahrasına konup, ilkbaharı orada geçirdi.

---

(1) Pâdişahların, sadrâzamlarına Lala demek âdet idi.

(2) Sadrâzamlar, ordular kumandanı olarak cepheye gönderildiği vakit «Serdar-ı ekrem» ünvanını alırlardı. Ve bu takdirde salâhiyetleri fevkalâde arttırılmış olurdu

Sultan Murad'ın Revân tarafına feser-i hümâyûnu:

Ülkeler açan şehriyâr, Edirne'den geldikten sonra ilkbaharda doğu diyârına gitmek için mühimmat hazırlanmasını tenbih buyurup, Recep ayının birinci günü Cephane önüne tuğlar dikildi. Bayram Paşa, İstanbul muhafazasında kalıp Murtazâ Paşa sefer kaymakamı tâyin buyuruldu. Rumeli ve Anadolu'ya asker sevki için sürücüler gidip, vezir Kenan Paşa ve Mûsâ paşa ve Kapudan paşa ve Şeyhülislâm ve Kazaskerler, kanun üzere sefere memur oldular.

Tatar Hanının değiştirilmesi:

Kapıcılar kethüdası Şahin Ağa, âdet üzere kırk bin filori çizme baha ile Tatar hanına gönderilip sefer-i hümâyûna dâvet olunmuştu. Tatarlar arasında nifak vâki olduğundan ve Canbek-Giray han kendisi keyfine düşkün ve ihmalci olmakla harp adamı olmadığı sebebiyle istifa eyleyüp çizmebahayı kabul etmemişti. Bu yüzden azlolunup Rodos adasına gönderildi. Yerine Selâmet-Giray han oğullarının büyüğü ki, İnâyet-Girat sultandır, devamlı bir uğursuz saatte Han tâyin olunup biraderi Hüsam-Giray Sultan kalgay (S. B.) olup, Tatar askeri ile sefer-i hümâyûna memur oldu. Bunlar İslimiye'de terbiye edilmişlerdir. Sonları tafsilâtlı bir şekilde anlatılsa gerektir. İnşallahü Teâlâ...

Şâir Nef'înin katli:

Nef'î, aslında Erzurum yakınında Hasankalesi dedikleri yerden olup, İstanbul'a gelip kâtipler zümresine katıldı. Merhum Sultan Ahmed Han devrinde şiir ile şöhret bulup hükümdarlar, vezirler, büyükleri metheden lâtif kasideler söyleyip meşhur olmuştu.

Sultan Murad Han hazretlerine yaklaşıp medihleri için nice kasideler ve ok ve cirit attıklarında tarihler söyleyüp hayli iltifat görmüştü. Lâkin adı geçen Nef'î, hecv (S.B.) vâdisinde gayet kötü dilli olup, asrında olan büyüklere harf-endazlık (sataşmak) ve büyük bilginlerin ve vezirlerin ırzlarını hedme (S.B.) cesaret edip, devrin meşhurlarının pek çoğunu hecvetmişti.

Sultan Murad Han hazretleri hususî meclislerinde lâtifelerden hoşlanmakla bazan Nef'î'yi getürüp bazı hecvlerini dinlerdi. Hattâ bir gün 1039 = 1629 senesinde Beşiktaşta pâdişah sultan Ahmed'in köşkünde Nef'î'nin «Sihâm-i Kazâ» (S.B.) adlı hecv mecmuasına bakarken havada gök gürültüsü ve şimşek zuhur edip, pâdişahın tahtı yakınına bir yıldırım düşünce mecmuayı pâreleyüb, o çeşit saçmalıklara bakmaktan tövbe edip, terbiye olsun diye de Nef'î'yi olduğu memuriyetten azledip hecve tövbe ettirmişlerdi. Fakat sonradan yine iltifat edip haraç muhasebeciliğinde (S.B.) tâyin suretiyle pâdişahın yakınlarından oldu.

Pâdişahın iltifatına mazhar olan Nef'î, bir sebep ile vezir Bayram paşaya gücenip uzun bir kaside ile o değerli veziri hecveyledi.

Pâdişah hazretleri, tam hususî bir meclisinde:

— Nef'î, taze bir hecvin yok mudur?

Deyû bir soru ile ağzını arar. O da Bayram paşa için yazdığı hecvi pâdişahın eline verir. Pâdişah okuyup beğenir. Sonra Bayram paşayı çağırıp, kendi hakkında Nef'î'nin yazdığı hecvi gösterip, katledilmesine izin verdiler.

Müverrih (Tarihçi) böyle yazmıştır ama, halk arasında meşhur olan şöyledir:

Sultan Murad, hususî meclisinde ısrar edip «Bayram paşayı hecv eyle!» demiş, Nef'î de hecv edince, Bayram paşa duymuş ve pâdişahın huzuruna gelüp:

— Bu hicivden sonra halk arasında benim ırzım ve mevkiim kalmadı. Pâdişahım, ol habisin katline izin ihsan eyle!.

Deyû ısrarla yalvarmakla pâdişah, katle izin verdiler, deyû naklolunan hikâyenin aslı olmayüp müverrihin (tarihi ya-

zanın) sözleri doğruya daha yakındır. Çünkü vezirleri hecv etmeğe müsaade etmek, pâdişahlara yakışmaz.

Her ne şekilde olursa olsun Bayram paşa, Nef'î'nin katline izin aldı. Sarayına gelince adamları gönderip:

Ân şâir-i heycâgû ki nâm-ı ost nef'î
Katleş beçar mezheb vâcib çü katl-i ef'î

«Hiciveci bir şâir ki adı Nef'îdir. Onun, dört mezhebe göre de katli, bir yılan öldürür gibi vâciptir.»

Mefhumu üzere günün bilginleri, kanını akıtmanın mübah olduğunu kabul ettiler. Zavallı fakiri çağırıp, o da hiç bir şeyden habersiz geldikte pek çok azarladıktan sonra:

— Kaldırın!

Deyüp saray odunluğunda haps ve orada boğup denize attılar.

Asrın bilginleri ve büyükleri, Nef'î'nin öldürülmesinden dolayı sevinip, bilhassa dilinin uzunluğundan yaralanmış olan büyükler ve âyan bu hususta Bayram paşaya pek çok dua ettiler!.

Maan-zâde Hüseyin beyden işittim. Bayram paşa Nef'îyi yakalamak için ferman edip taşra çıkardıklarında «Boynu eğri Çavuş-başı) imiş, bir Türk âdemisi olmakla, önüne düşüp:

— Gel Nef'î efendi ,odunlukta bir hiciv düzecek kişi vardır, gel gör!

Deyû Türkvarî!!? târiz (S.B.) etmiş.. Nef'î hayattan meyus olup:

— Yürü, bildiğinden kalma bire mel'un Türk!? demiş... Aşağıya yukarıya pek çok sövüp saymış..

Hak budur ki hiciv, şeriatça makbul olmayan bir rezillik, düşünce ve vakitleri buna harcamak da ayıp ve fenadır. Bu yola dökülenler, behrement (S.B.) ve kâmyab (I. S.) olmayıp çoğunun sonu dünyada harap ve ahrette dahi azaba müstahak olduğunda şüphe yoktur!

Şirin anlayışlı lisanları, bilinmeyen hazinelerin anahtarı olan, ve olağanüstü yazılar yazan şâirler, kalemlerini kötülüklerle kirletmeği münasip görmezler.

Ay tutulması:

Ramazan ayının yarısı pazar gecesi, tam ay tutulması oldu.

Ulu soylu pâdişâhın,
Üsküdardan Revân
cânibine azimeti:

Anlatıldığı üzere şanlı pâdişah, askerler, bütün âyan ve büyükler ile doğu seferine çıktılar. Bin kırk dört (1634) Ramazanının dördüncü günü pâdişâhın otağı (I.S.) Üsküdara geçip kuruldu. Ve Ramazanın yirmi ikinci cumartesi günü bizzat kendileri, azimet, şan ve alay ile Üsküdara geçip, otağ-ı hümâyuna indiler.

Şevvalin dördünde Sekban-başı (I.S.) Mustafa ağaya Yeniçeri ağalığı ihsan olunup, yerine Mimar damadı Muslihüddin ağa, Sekban-başı oldu ki, ocak ağalarının eskilerinden ve büyüklerinden olup, Hüsrev paşa Erzurum'u ele geçirdiği vakit, yeniçeri kethüdası idi. Abaza'ye elçilik ile dört defa varıp, Abaza onunla sözleşmekle bütün yeniçeriler Abazanın zararından emin olmuşlardı. Nitekim yerinde anlatılmıştır.

Bayram Paşa kaymakam ve Müslihüddin ağa Sekbanbaşı, İstanbul muhafazasında kaldılar. O sırada pâdişah hazretleri Üsküdarda, bütün asker başlarına ve zabitlere tekrar tekrar tenbih edip:

«Zinhar, defter mevcut olup, benim bilgim ve malûmatım olmaksızın hiç kimse seferden kaçıp oturak ve korucu olmıyacaktır.»

Şeklinde yasak ve şiddetli tehdit buyurdular. Bu esnada

Gürcü-Mehmed paşaya Anadolu eyâleti verildi. Şevval ayının dokuzuncu günü saadetle Üsküdardan kalkıp arzu edilen tarafa azimet buyurdular. Ulemâ ve âyan Maltepeye kadar uğurladılar. Kazıklı derbendine konulduğu sırada Solak-başılardan (S.B.) Galatalı-Çelebi adındaki emektar ihtiyar bir kimseyi İstanbul'da mande ettiği **(bıraktığı)** pâdişah tarafından öğrenilince, âman vermeden çökertip boynunu vurdular. Bu kadar emektar iken affolunmayıp öldürmek suretiyle ak sakalını kana boyadılar.

Pazarcık konağında imamları Evliya-Mehmed efendi damadı Yunus efendiye, Süleymaniye medresesinde müderris iken Edirne kazasını verdiler. Seyid Gazi de Anadolu beylerbeyisi Gürcü-Mehmed paşa hizmetinde olan Konya Zorba-başısı Karayılan-oğlu, getirtilip katlolundu.

Evvelce Konya kadılığı, Ağa imamı olan Şehlâ-Mehmede verilmişti. Ol dahi Konya âyanı ile kavga ve çekişme üzere olup, şehrin namlı sipahilerinden, adı geçen Karayılan oğulları Sefer bey ve Deli-Hamza adındaki iki kardeşi **(zorbadır)** deyû bildirmişti. Anlar ise gafil olup şer ihtimalini vermez iken ve biri Gürcü paşaya müntesib iken **(ona intisap etmiş, onun adamı olmuş)**, adamlar gönderilip yakalattılar. Evvelâ Sefer bey ki, pâdişaha karşı getürmüşlerdi. Pâdişah alayı dahi Bözyük'ten göçüp, Eskişehir'e doğru yol alır iken getürdüler. Biçare, pâdişah hazretlerinin göreceği noktaya geldiği gibi soyunmağa başladı ki, belki, yiğitliğini görür de pâdişah şefkat ve merhamet eyler diye... Ama pâdişah hazretleri, bölük ağasına iki parmağiyle katlini işaret edip geçip, iltifat etmeyince o dakikada ölüm kılıcı ile kellesini yere yuvarladılar. Kardeşi Deli-Hamza'yı dahi tutup katlettiler.

Bardaklı konağında eski Karaman emirülümerası **(Beylerbeyi)** ve şimdiki Manisa sancağına sahip olan Tutici-Hasan paşa ki, cesaret ve yiğitlikte emsalsiz idi, ama zorbalıktan yetişme olmakla, Türkmen ağalığından gelmiş olup, pâdişah hazretleri bu çeşitlerinin öldürülmesinde memleke-

tin düzelmesini görmüştü. Pâdişah evvelce, bazı müfsitlerin öldürülmesi için onu memur etmişti. Fakat kolaylık ve ihmal ettiği için pâdişahın hiddetine uğramış olup, orada iki bin zırhlı asker ile silâhlı ve süslü alay gösterip, piyade olarak pâdişahın özengisini öpmeğe geldikte, herkesin kendisine sığındığı pâdişah kendine hitap edip:

«Bir iki düşmanı öldüremedin. Şimdi bana alay gösterirsin, bire mel'un!»

Deyip, başının kesilmesine ferman etti. Her ne kadar aman dileyip:

«Pâdişahım bana kıyma! Varayım uğurunda düşmanla dövüşerek öleyim... Beni beyhude yere zâyi etme!»

Deyû feryat edegördü, faydası olmayıp boynunu vurdular. Mezarı hâlâ oradadır, «Topçu mezarı» demekle tanınmıştır.

Eskişehir'den göçülüp Ilgın'a vardıklarında, Karaman beylerbeyisi Celeb-oğlu Ali paşa karşıladı. O dahi zorbalıktan yetişip Davud Han yerine Karaman beylerbeyisi olmakla katlolundu. Gürcü-Mehmed paşa Zilka'de ayının başlarında Bolvadin'e varılacak gün, Anadolu askeriyle gelip, büyük alay göstermişti. Oğlu Hamid beyi Mustafa bey ve Aydın beyi Nogay paşa-zâdeden, halk şikâyet etmekle ikisinin dahi öldürülmesi kararlaşmış iken, pâdişahın bâzı yakınlarının ricası üzerine affolundular. İshaklı menzilinde Karaağaç kadısı, hizmette tenbellik etmek suçu ile katlolundu.

Konya'ya bir konak kalınca pâdişah ılgar ile şehre varıp, kalede mahpus olan Arap oğlu Mustafa adındaki kimseyi ve birkaç mahpusu da katledip sokaklara bıraktılar.

Naklolunur ki:

Konya'nın iç kalesi ki, Ahmed'in demekle tanınmıştır. Pâdişah yalnızca vardıkta hendek üzerine oturtulmuş olan ağaç köprünün üzerine at ile çıkıp kaleye doğru yönelince, koca kale ağası ki, çok yaşamış ihtiyar bir Arnavud idi, kalenin tepesinden haykırıp:

— Bire ağa! Aşağı inip piyade yürü! Burası pâdişah kalesidir, buna at ile çıkılmaz!

Deyû çağırıp pâdişahı azarladı. Dizdarın **(kale ağasının)** bu halinden pâdişah haz duyup, sonradan dizdar **(kale ağası)** pâdişahı tanıdıktan ayak toprağına yüz sürdü. Pâdişah dahi kaleye girip cebehane ve diğer eşyasını seyreyledi. Adı geçen kale Selçuk sultanı Keyhüsrev oğlu İzzüddin Keykâvus'un yapmasıdır. Sonra Hazreti Mevlânâ Hüdavendigâr-ı Rûmî kuddise sırrahu **(mukaddes olsun)** hazretlerinin tertemiz türbesine koştular. Meğer, Molla-zâde Ebubekir Çelebi pâdişahın gelişinden haberdar olup bir muhtasar sofra hazırlamıştı. Hazreti pâdişahı sözleşilen yere indirip hizmet ve ziyafet merasimini yapıp, pâdişah hazretleri de ona samur kürk ve çok mal bağışlayıp Mevlânâ türbesine kurban-baha diyarı zimmîlerinin (S.B.) cizyesini (I.S.) vâkfeyledi. Bundan başka Mevlevihanenin mutfak masrafına Suğla mahsulünden bin kuruş zam ve tayin olundu. Her sene Suğla voyvodasına, vermek üzere tenbih buyurdular.

Ve yine ılgar ile Ordu'ya dönüp, sonra mevkib-i hümâyun **(pâdişah alayı)** ile Konya'ya ulaşıp kondular. İsmail ağa adındaki bir mübaşir Beyşehrine gönderilip Nogay paşa-zâdenin kethüdası Koca Arslan ağayı orada katlettirdiler. Ve sipahi Koca Gürcü-Osman, evvelce Sultan Osman vakasında Su-başı bulunup pâdişahı katledenlerin başındakilerdendir deyû katlolundu.

Bor yakınında Nakkâre-zen çayırı adlı menzilde, zeâmetli çavuşlardan Cevherî-zâde, tütün içme suçu ile katlolundu. Konya'da topu topu altı gün dinlenilmişti.

Zilka'de ayının yirmi beşinde Kayseriye'ye varılıp, Kayseriye kadısı Bursalı Gökdereli-zâde zahire tedarikinde kusurlu olmakla azarlamak için pâdişahın huzuruna hazırlandıkta, mert, cesur, sert dilli olmağın **(olmakla)** saltanat hürmetini yırtması yüzünden pâdişaha ağır cevaplar verince ölüm kılıcı ile katlolundu. Kayseriye'den göçüp Sıvas'a vardıkta Beyşehri mirlivası Keskinli-Ali paşa ki Efrâsiyâb

Asa (1), bir ak sakallı ve zalim kişi idi, gelip orada orduya vardıkta zulmünün çokluğu ve şikâyetçilerinin fazlalığı yüzünden katlolundu.

Silâhtar Mustafa paşanın çıkışı:

Zilhicce ayının altıncı günü idi ki Sıvas sahrasına inmişlerdi. Kurban bayramında Bazirgân-zâde Mustafa ağa ki, pâdişahın çok sevdiği kadri yüksek silâhtar idiler, ikinci vezir adiyle harem-i hümâyundan taşra çıkmağa izin olup, izz-ü ikbal ile çıktılar. Umumiyetle devlet erkânı otağına gelip tebrik ettiler.

Bostancılardan biri şeytana uyarak, pâdişahın yazısını taklit edip bazı ümerâ ve beylerbeyileri haklamağı düşünmüş. Haber pâdişahın kulağına erişince Orduya getürülüp, inkâra mecali olmadığından derisi yüzülüp en şiddetli azaplarla katlolundu.

Sıvas menzilinde mirahor Nasuh paşa-zâde Hüseyin ağaya vezirlikle Budin muhafazası verilip, Budin beylrebeyisi Cafer paşaya pâdişah gazab etmekle katli için Nasuh paşa-zâdeye hat verildi. Cündî-Halil ağa, büyük mirahor oldu. Nasuh paşa-zâde Belgrad'a varınca, Cafer paşayı getürtüp katledip başını pâdişah katına gönderdi. Konya kadısı Şehlâ-Mehmed efendiden şikâyet olunduğundan, adam gönderilip Muharrem ayında Konya pazarında herkesin gözü önünde asıldı.

Sivas'ta on beş gün kadar dinlenilip Zilhicce sonlarında oradan göçülüp, Erzurum niyetiyle Pâsin sahrasına vardılar.

---

(1) Efrasyap, büyük İskender zamanında yaşamış, Keyhusrev tarafından öldürülmüş bir turan yiğiti..

Askerin imtihanı:

Pâdişah hazretleri harp sırasında sipahilerin cünbüş ve hareketlerini tecrübe için Kür ovası denilen sahrada ferman buyurdular. Alaylar kurulup, saflar bağlandı. Evvelâ Anadolu askeri, Karaman ve Sıvas askeriyle, sonra Rumeli dilâverleri **(yiğitleri)** birbiriyle karşılaşıp harp meydanında yaptıkları savaş ve boğuşma gibi, türlü silâh kullanıp oyun ve hüner gösterdiler. Saadetlû pâdişah hazretleri birkaç defa bizzat meydana girip Rüstemâne (2) hamleler edip her taraftan takdir ve dua avâzeleri göklere çıktı.

Maan-oğlu Fahrüddin'in katli:

Evvelce tafsilâtı ile anlatıldığı üzere Şam beylerbeyisi Küçük-Ahmed paşa Maan-oğlu askerini bozup kendini yüksek dağların mağaralarında sıkıştırmakla âman dilediği için mağaralardan çıkarıp evlâtlariyle birlikte der-i devlete göndermiş idi. Pâdişah hazretleri Şark seferine azimet (S.B.) edip, otağ-ı hümâyun **(pâdişah çadırı)** Üsküdara geçtiği gün Fahrüddin, oğullariyle gelip pâdişah katına ulaşıp kendisi hapis, oğulları Galatasarayına alınmıştı.

Şevval ayında Maanoğlu, katli için Bayram paşaya fermân-ı şehriyârî **(pâdişah fermanı)** gelmekle Fahrüddin, bostancı-başı hapsinden getürülüp Arslanhane önünde boynunu vurup vücudunu at meydanına koydular. Sakalı ve kaşları beyaz kar gibi ağarmış iri bir ihtiyar idi. Galatasarayında olan oğullarından büyüğü Mes'ud boğulup denize atılıp, Mîr-Hüseyin, küçük ve hem reşit olmamakla bırakılıp, sonra Has-odaya (S.B.) alındı.

---

(2) Rüstem, Farslıların ünlü pehlivanı... Rüstemhâne, Rüsteme yakışır şekilde demektir.

İzmir kadısı Tevfikî-zâdenin katli:

Rikâb-ı hümâyunda (I.S.) kaymakam olan Murtazâ paşa ile İzmir kadısı Tevfikî-zâde Mehmed efendi arasında eski bir soğukluk ve nefret olmakla, bazı şikâyetçileri pâdişaha gelip kötülüklerini bildirip katlini sevketmekle katlettirip intikam aldı. Sonra kendi dahi **(Murtazâ paşa)** gazaba uğrayarak katlolunup amelinin cezasını buldu.

Vezir-i âzam ve serdâr-ı ekrem Mehmed paşanın ahvali:

Adı geçen vezir **(Mehmed paşa)** Halep kışlağında sefer-i hümâyun Bağdad'a olmak üzere mühimmat gönderilip Diyarbekir'e varıp altı aya yakın Çölek sahrasında oturduktan sonra askere izin verip Cemazielâhırenin sekizinde şehre girmişti. Bu müddette zad-ü zevad **(azıklar)** ve diğer mühimmatı tedarike çalışıp hattâ Derviş Adalı'nın reyi ile hendek doldurmağa ve Dicle ırmağını Bağdad'dan kesmeğe ve Diyarbekir eyâletinden nice bin çuval yapağı hazırlanarak kalelerde biriktirilmişti.

Adı geçen Dervişin fikriyle büyük toplar ve usule aykırı misli görülmemiş bazı âletler ve işler tertip edip, fakat birisi de işe yaramadı. Bu sırada pâdişahın yönü, Revan tarafına olduğu malûm olunca, o tarafa da yeniden mühimmat hazırlanıp kendi dahi ol tarafa gitmek lâzım geldi.

Vezir-i âzam Mehmed Paşanın Erzurum'a gidişi:

Kış günleri geçip bahar yaklaşınca Şevvalin dördünde tuğ dikilip Şevvalin on birinde hünkâr otağı kuruldu ve on sekizinde kendi çıkıp Seyran tepesinde otağa indi.

Otuz iki nefer, bellerine ve kollarına sırık ve tüfenk sokup, yiğitlik göstermekle üçer kuruş verildi. Zilka'denin yirmisinde Şat nehrinin öte kenarında Katran adlı köye konup, yirmi yedisinde pâdişah için işlenen otak ve gölgelik kurulup seyrolundu. Zilhiccenin dördüncü günü göçülüp Erzurum'a yönelindi.

Timur Kazık - Halil paşanın katli:

Murad suyu taşmakla köprüden geçilip on birinci konokta Zilhiccenin beşinci günü pâdişah tarafından kapıcılar Kethüdası Şahin ağa gelip rikâb kaymakamı (S.B.) Murtazâ paşa müzevirliğiyle âlemlerin kendine sığındığı pâdişah, Erzurum beylerbeyisi Timur Kazık - Halil paşaya gazap edip katline ferman göndermiş idi. Ertesi gün menzile varıldıkta vezir-i âzam kethüdası Derviş Mehmed ağa geride ağırlık ile kalıp, paşa salt ve sebükbar (I.S.) Han geylan konağında Erzurum'a ılgar eyleyüp üç konakta, adı geçen ayın on dokuzuncu günü öğle üzeri Erzurum'a girdi. Halil paşa ise Allahın takdirinden habersiz, gümüş-künbed'e otağını kurup mühimmat tedarikine meşgul olmakta iken vezir-i âzamın ulaştığından haberdar olup, iki saatlik yere karşı çıkıp karşılayıp kendi otağına indirdi. Ve hazırladığı mühimmatı gösterdi.

Ertesi gün kuşluk vaktinde, pâdişahın fermanı mucibince Halil paşayı tenha bir çadıra çağırıp, bazı gizli şeyleri söyleşmek şeklinde yalnız kaldılar. Bu sırada, evvelden tenbih edilen birkaç enderun ağaları birden bire içeriye girip kement atıp Halil Paşayı boğdular. Kesilmiş başı, Şahin ağanın adamiyle pâdişaha gönderildi. Şahin ağa dahi, Halil paşanın mallarını zaptedip iki gün sonra gitti.

Beş gün sonra ağırlık dahi gelip kondu. Kapıcılar kethüdası rikâb-ı hümâyunla (S.B.) vardıkta Erzurum eyâleti Küçük-Ahmed paşaya verilip, Şam eyâleti Silâhtar paşaya tev-

cih olundu. Vezir-i âzam Zilhiccenin yirmi sekizinde kendi kethüdasiyle Yeniçeri kethüdasını orduy-u hümâyuna koyup, sebükbar (I.S.) bölük ağaları ve ocak ağalariyle mirî (I.S.) zahire dağıtılması için Bayburd'a yöneldi. Ve Giresun adlı sahile Kazak şaykaları (I.S.) gelip, vurup, halk kaleye girmiş iken gerû çıkarılıp, kaleye zarar olmadı deyû haber geldi.

Murtazâ Paşanın, Halil Paşaya düşmanlığının sebebi:

Bin kırk üç senesinde Rüstem Han Kızılbaş askeriyle Van üzerine geldikte Murtazâ paşa Diyarbekir Emîrülümerâlığı ile (**beylerbeyiliği ile**) gitmek tedarikinde olup, fakat Seraskerlik Erzurum beylerbeyi Timur Kazık-Halil paşaya devlet tarafından emir ile verilip, Murtazâ paşaya bir emir geldi ki, «Sen Diyarbekir muhafazasına meşgul olup taşraya çıkmayasın...» Murtazâ paşa ise bu emri gizlice saklayıp eyâlet askerini toplamış bulunmakla Diyarbekir'de oturmağı akıllı işi görmeyüp, tabiatindeki şecaati iktizasınca «Varıp bir hizmette bulunayım» deyû, kendi serdâr olmak üzere bir emir uydurup, İstanbul'dan gelen emri gizleyip, kendi uydurduğu emri meydana çıkardı ve der-i devlete (**devlet katına**), serdârlık emrinin gönderilmesi için rica ve arzetti. Kendisi de tedarik görüp Van tarafına gitmeğe karar verdi. Çıkıp Sultan-çayırı denilen yere kondukta, o sırada Memi paşa-oğlu ve Ali paşa ve bazı Kürd emirleri gitmekte yan çizip «Van üzerine gelen altmış bin Kızılbaş imiş... Anlara biz nice karşı koruz?» deyû bir nice dedikodu ettiler.

Murtazâ Paşa meseleyi duyup, divan edip anlara dedi ki:

«Eğer siz gitmezseniz, ben kendi askerimle giderim. On binden ziyade levendim vardır. Onlara uyanlarla birlikte on bin olur. Düşmandan ne gam çekeriz! Ve inşallah Kızılbaşı kaçırırız. Fakat o vakit, dönünce bu hiyanetiniz için sizin hepinizi katleder ve evinizi

köyünüzü berbat ederim. Gazâ uğrunda bu isteksizliğin mânası nedir?»

Deyû tehdit ederek hepsini korkuttu. Anlar dahi itaat ile hep birlikte Van tarafına gittiler. Başköy denilen yere varınca, ol hududun Kürd emirlerinden Bahâüddin bey on kelle ve iki zinde Kızılbaş tutup göndermişti. Kızılbaşın biri boyu uzun kuvvetli biri idi, paşa ona sorup:

«Bu Şahınız niçin Van'a asker gnöderir ve ecdadının (atalarının) karışmadığı memlekete tamah eder? Ve niye geldiniz?»

Dedi.

Ol kötü hareketli cevap verdi:

«Yalnız Van'ı değil, şahımız şöyle buyurmuştur ki, ya Üsküdara kadar ben hükmederim, ya Rum pâdişahı **(Anadolu hükümdarı)** Kazvin ve İsfahan'a hükmeyleye..»

Dedi.

Murtabâ Paşa anları canlı olarak devlet katına gönderdi. Pâdişah hazretleri, Davud Paşa bahçesinde söyletip katletmişti.

Oradan Murtazâ paşa Erciş'e vardıkta asıl serasker Halil Paşa Erzurum askeriyle geldi. Anadolu askerinden evvel sefere memur Celep-Ali ve Tutici ve Behisnili ve Kör Hazinedar ve Nogay oğlu Arslan Paşa, bütün Halil paşa ordugâhında yirmi dört yerde tablhane çalınırdı. Halil Paşa asıl kendisi serdâr iken, Murtazâ paşanın serdârlık iddiasında olup fuzulî hareketi ve istiklâl üzere öne geçip gidişi Halil Paşaya hoş gelmeyüp:

«Serdâr ben iken, anın bu lüzumsuz davranışı nedir? Çünkü gelmiş... Gelip bizim topluluğumuza katılmak ve reyimize tâbi olmak lâzım iken bu yiğitçe kafa tutuşu nedir?»

Deyû yerer idi.

Murtazâ paşanın ise Diyarbekir'den İstanbul'a gönderdiği arz **(bildiri)** kabul olunup, serdârlığın **(ordu kumandanlığının)** kendine geleceğine güveni olduğundan, aşağı koymayıp:

«Serdâr benim... Asıl maksat düşman ile dövüşmektir. Düşmanın yok edilmesi hususunda çalışıp bir hizmet meydana getürelim... İş bitsin de her kimin yüzünden olursa olsun... Zâhir ben de bir vezirim. Varıp anın emri altında aşağılığını kabul etmek revâ değildir. Anlar kendi askerleriyle, biz de kendi askerimizle varıp düşman ile birer taraftan tokuşup, Allah vere bir iş görülsün. Bu hususta birlik olalım. Bu vakitte serdârlık ve büyüklük dâvasının yeri yoktur.»

Deyû ağız kalabalığı ile karşısındakini alt etme şeklinde cevap verirdi.

Vakta ki Kızılbaşın karşısına varılıp saflar kuruldu. Halil paşa, Sarıkaya arkasında durup, saflarını tertip eyledi. Murtazâ Paşa meydana çıkıp, topları önüne dizip arkasında piyade, daha arkada kendi, ağırlık gerude durup muharebeye başladılar.

Halil Paşaya haber gönderip:

«Gelsünler, birlikte hücum edelim!»

Dedikçe Halil paşa gelmeyip, buna gazabtan, aslâ hareket etmedi.

Murtazâ Paşanın işaretiyle Van askeri ileri varıp Kızılbaş alayını geriye tüskürttü. İki taraftan bölük çıkıp kâr ü zara (cenge), Murtazâ Paşa kendisi at sürmek istedikte, Osman ağa adındaki eski kapıcı-başısı, atının yularına sarılıp alıkoydu.

İkindi vaktine kadar cenk oldu. Alay topları Kızılbaş güruhunu sokak sokak dağıtırken yine mel'unlar top top tüfenke göğüs gerip öyle bir cenke kalkıştılar ki tâbir olunmaz. Çoklukları tam olduğundan başka, Murtazâ Paşa ile Halil paşanın aralarında anlaşma olmayıp kavgalı olduklarını bilürlerdi. O yüzden büyük cesaret gösterdiler.

İslâm askerinin arasında Kızılbaşın casusu çok olup, hattâ Murtazâ paşa Diyarbekir'den çıktığı vakit bir gün Şat ırmağında ok ile balık urmuştu. Onu bile haber almışlardı. Casuslar vasıtasiyle Rüstem Han Osmanlının bütün ahvalini öğrenmişti.

Murtazâ böyle bir durumda Halil paşanın kendine serkeşliğinden **(dik başlılığından)** fazla gücenip hayrette kaldı. Şahin Ağa paşanın bu derece sıkıldığını görüp gizlice delilere haber gönderip:

«Paşa buyurdu, hepsi birden hücum etsinler!»

Dedi.

Deliler, kurtlar gibi toptan hamle edip bir büyük cenk ettiler. Tâ alem **(sancakk)** dibine varıncaya kadar sürdüler. Kızılbaşın alemi **(bayrağı)** sallanmağa başladı ki, bayrağın tehlikeye düşmesi, hezimetin **(yenilmenin)** başlangıcıdır. Beri taraftan dahi asker «Allah, Allah!» deyû ulaşıp gülbank (S.B.) çekerlerdi.

Delilerden kırılan kırılıp, çoğu muvaffak olup güruh güruh başlar ve diller getürüp Murtazâ paşanın önüne yığdılar ki, akşam olmağla meşaleler yakıp cenkten vaz geçmediler. Akşam vakti geçtikten sonra iki taraf birbirinden ayrılıp o gece Kıbılşa göçüp gitti. Seher vakti Halil Paşa, Kızılbaşın yenildiği haberini yazıp, öğünerek müjde haberiyle Arslan Ağa ve Kaplan Ağa adındaki iki âdemisini İstanbula uçurdu. Oradan sekiz günde İstanbul'a gelip, pâdişaha buluşup «Fetih, Halil Paşa yüzünden oldu. Murtazâ Paşa hem serdârlık dâvasını edip askere ayrılık ve ihtilâl verdi ve hem cenkte gevşeklik eyledi» deyû yalan söylediler. Az kaldı ki, pâdişahın gazabı alevlenip Murtazâ Paşanın ömür harmanına, alev ateşi sala...

Ol vakit meğer Murtazâ Paşanın arzı (I.S.) dahî makbul olup kendine serdârlık emri gönderilmiş imiş.. Bazı aklı başında olanlar pâdişahı sükûnete ulaştırıp:

«Hele Murtazâ Paşa tarafından haber gelsin ve işin aslını öğrenelim.. Sonra her ne ferman buyurulursa ferman pâdişahındır.»

Deyû pâdişahın gazabını defettiler.

Halil paşanın gelen adamlarına yirmişer akçe sipahilik verdiler. Sonra pâdişah işin hakikatini anlayıp Halil paşaya gönül bıraktı ve Murtazâ paşadan hoşnut oldu. Murtazâ Pa-

şaya seraskerlik (1) emrini götüren adam Halil paşa kuluna varıp Kızılbaş ile muharebe olunduğu gün ulaşmış.. Halil Paşa geciktirip «Sabreyle, görelim ahval nice olur? Bu cenk vaktinde serdârlık emrini çıkarmak ve azil ve tâyine müteallik sözü yapmak makul değildir, askerin anlaşmazlığına sebep olur!» deyû herifi alakoyup emri verdirmedi. Sonra zafer kazanılıp, Kızılbaş gidince, ertesi gün herif gelip, serdârlık emrini Murtazâ paşaya getürdü. Muharebe gününde ulaştırmayıp ta beklettiği için Murtazâ Paşa herifi katletmek istedi. Araya girenler güçlükle kurtardılar.

İşte Halil Paşa ile Murtazâ paşanın aralarında bu yüzden düşmanlık olup birbirlerine düşman olmuşlardı. Sonra Murtazâ paşa pâdişahın yakını olup Revan seferi sırasında rikâb kaymakamı ve bütün vezirlerin en önünde ve sözü geçeri oldukta, kovlayıp Halil paşayı katlettirerek intikam aldı.

Sürgün ahvali ve İstanbul'da sayım:

Kayseriye ve diğer Anadolu taraflarında olan köylerin ahvâli Celâlî istilâsı zamanında perişan olup pâdişah Revan seferine giderken ol tarafları boş ve harap görüp sorunca: «Celâli zulmünden perişan olup, çoğunun gidip İstanbul'da yerleştiklerini haber verdiler. Kırk seneden beri yurtlarını terkeden reâyânın, eski yerlerine sürülmelri hususunda Bayram paşaya hükm-ü şerif **(pâdişah emri)** gelip, adı geçen paşa dahi Mısır'dan azledilmiş olan Seyyid-Mehmed efendiyi mevlâ **(efendi)** ve kethüda beylikten (S.B.) emekli Hüseyin ağayı mübaşir tâyin edip birkaç ay İstanbul mahalleleri teftiş belâsına tutuldu. Lâkin zor iş olmağın **(olmakla)** sonuç vermedi. Bu iş mümkün olaydı nice hazine husule gelirdi. Lâkin gayet güç olduğu ehline malûmdur.

---

(1) Sadrâzamdan başka vezirlerden biri, orduya kumanda ederse, ona verilen ünvan (S.B.).

Vakaayi-i Sene Hams ve Erbaîn ve Elf

(Bin Kırk beş senesi olayları)
(Hicrî 1045 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1635 senesi Haziran ayının yirmi yedinci salı gününe rastlar)

Sultan Murad'ın Erzurum serhaddine ulaşması:

Muharrem ayının birinci günü vezir-i âzam Bayburd yakınına konup arpanın kilesi yirmişer ve unun kilesi otuz akçeye olmak üzere ağalara buyrultu **(emir)** verilip her nefere beşer kil arpa ve ikişer kil un dağıtılması tenbih olundu. Ertesi gün ağırlıksız pâdişah-ı âlempenah hazretlerini karşılamağa gidip Sınur-Ovasında pâdişah katına erişti. İkinci vezir Silâhtar (I.S.) Mehmed paşanın otağına inmek ferman olunmakla Muharremin üçüncü günü Sadak adındaki konakta Kaptan paşa ve Canbulat-zâde Hüseyin paşa ve Şahin ağa veziri karşılayıp izzet ve ikram ile Silâhtar (I. S.) paşa otağına getürdüler. Ziyafet ve ikramdan sonra şeref-i destbûs-i pâdişah-i cihan ile müşerref olup **(cihan pâdişahının elini öpmek şerefiyle müşerref olup)** ertesi gün yine Bayburd'a geldi. Ayın sekizinde yine Erzurum'a girdi.

Muharrem ayının on altıncı günü pâdişah-ı âlempenah (S.B.) hazretleri ılıca'ya geldikte vezir dahi yanında olan asker ile Erzurum'dan çıkıp saadetlû pâdişah hazretleri indik-

ten sonra otağ-ı hümâyun **(pâdişah çadırı)** önüne taht kurulup divan erbabı ve ocak ağaları ve bölük ağaları ve bütün sipahi ve yeniçeri ve bile **(beraber)** gelen mirmirandan **(beylerbeyinden)** ve ümerâ âdet üzere alaylar ile pâdişahın huzurundan geçip serdâr-ı âzam selâm yerine gelince attan inip ve Resûl-i ekrem (S.A.) in sancağ-ı şerifini kendi eline alıp alçak gönüllülük ile getürüp, pâdişah dahi dört beş adım ileri gelip karşılayıp sancağı kendi ellerine alıp, bir miktar getürüp sonra iç ağalarına teslim edip tahta oturdular. Vezir dahi pâdişahın ayağını öpüp bir müddet secdede kalıp baş kaldırıp, pâdişah huzurunda el kavuşup durdu. Bir kürklü, bir sade hil'at-i zîbâ **(süslü hil'at S.B.)** giydirilip, sonra selâmlayıp otağına gitti.

Evvelce ise pâdişahın fermanı ile Müfti efendi ve kazaskerler ve diğer müteferrika (S.B.) ve çeşnigir (S.B.) örflerini **(kavuklarını)** ve mücevvezelerini (I.S.) giyip karşılamak için bir saatlik yere kadar karşı varmışlar idi. Pâdişahla buluştuktan sonra yine hepsi önüne düşüp otağına getürdüler.

Ertesi günü pâdişah hazretleri âdet üzere alay tenbih edip Beylerbeyiler ve Kapı-kulu **(yeniçeriler)** iki tarafa yollu yoluyle selâma durup ılıca'dan iki saatlik yol kadar altı bölük (2.S.) iki tarafa dizilip beylerbeyiler yer bulamayıp gerûye bir saf halinde durdular. Bir menzilden bir menzile Erzurum'a gelinceye kadar iki taraftan sipahi ve timar erbabı selâmlayarak yürüdüler. Ancak ol menzilde olan alay ve tertip olunan saflar, hiç bir zamdan görülmemişti.

Kâtip Çelebi merhum der ki: On sene Osman oğulları askeri ile seferlerde bulundum. Bu derece çokluk üzere bir topluluk görmedim. Fakat bu konaktan geçince böyle bir gösteriş hususuna çok çalıştılar, edemediler. Çünkü ol topluluktan sonra askerin çoğu dağılmış ve pâdişah hazretlerinin sert tabiatından ve iltifat etmemelerinden ürküp, kimi gitmiş, ve kalanların dahi çoğu alaya gelmez olmuş idi. **(İnsan, ihsanın kuludur)** anlamınca ihsan ve bağışta azlık,

kalblerin vahşetine sebep olup, Muharrem ayının on sekizinde in'am çıkıp nefer başına biner akçe bahşiş verildi. Ol dahi kesik pâre olmakla ikişer akçeye harcadılar.

Vezir-i âzamın Sultan Murad Hana hediyesi:

Muharremin on dokuzunda vezir-i âzam ayak basma hediyesi çekip, elli kese (1) nakit kuruş, ve dört murassa' (I. S.) raht **(at takımı)** ve eğeri mükemmel at ve otuz dört at ve otuz beş bohça çuha ve kumaş ve diğer küçük armağanlar ve iki murassa' (I.S.) hançer verdi.

Muharremin yirminci günü Şam vâlisi Küçük-Ahmed paşa gelip alay gösterdi. İnip selâmlarken evevlce Trabzondan toplar getüren Sıvas beylerbeyisi Bosnalı Ali paşanın işlediği nice günah yüzünden yakalanıp bağlanıp getürülmüştü. Oracıkta cellâda verip başını kestiler. Ve bu yol ile Ahmed paşaya tenbih ve mânen kulak bükme oldu.

Sıvas, Kör-Hazinedar İbrahim paşaya verildi. Sipahi zorbalarından Aşık Yahya, ol gün alaylarda yancıklar ile gösterip edip mükâfat umardı, yakalanıp katlolundu. Yeniçeri ocağından dahi Saka başı Çavuş-zâde de katl ve bu sırada Bihisnili Ali paşa dahi dik kafalılardan sayılan kan dökücü olmakla, zalimliği pek fazla olduğu için siyaset kılıcı ile katlolundu.

Evvelce Silâhtar paşaya Şam eyâleti verilip, Erzurum eyâleti Halil paşadan boş kalmakla Küçük-Ahmed paşaya verilmişti. Pâdişah Küçük-Ahmed paşaya haber gönderip : «Şam mansıbından vaz geçtiği için Silâhtar paşaya yirmi bin altın versin, yine Şam'ı kendine verelim» demekle, Ahmed paşa canına minnet bilip, Silâhtar paşaya yirmi bin altın temiz pâre teslim edip, Şam memuriyeti yine Küçük-Ahmed paşaya verilip, askerin ilerisinde dil **(haber alınacak esir)** almağa tâtin olundu.

(1) Bir kese, beş yüz kuruşluk bir ünite idi.

İslâm pâdişahının Revan tarafına yönelmesi:

Muharrem ayının yirmi dördünde bir kısım ağırlıklar Erzurum'da alakonulup Huma-Hatun menzilinde silâhtarlıktan evvelce vezirlikle çıkan Hüseyin paşa, Erzurum muhafazasında kaldı. Yirmi beş balyemez toplar ve tuğları (I. B.) ileri gönderip ertesi gün saadetle Erzurum'dan kalkıp Revan'a doğru gittiler. Safer ayının birinde Kars yakınına inilip, vâlisi Şeyhî Paşa ve Çıldır beylerbeyisi Sefer paşa yolda karşıladılar.

Pâdişah varıp Kars kalesini seyredip yine otağına geldiler. İki gün de orada oturulup beylerbeyilere dört bin sepet çubuğunun, yirmişer kazıklariyle hazırlanması için buyruldu verildi. Ertesi gün orada Kars suyunu geçip kondular. Ertesi günü geri geçilmek iktiza edip geçtiklerinde, Otakçı başı Rahikî damadı pâdişahın gazabına uğrayayazdı.

Saferin beşinde Mesihiyye geçidi konağına varılıp otak kurulunca cihan pâdişahı gölgeliğe inip önünde vezir-i âzam ve kazaskerler, müteferrika ve çeşnigirler (I.S.) ve çavuşlar at üzerinde, bölük halkı arkalarında bir büyük daire olup, dahi ardlarında diğer asker ve beylerbeyiler gölgeliğe karşı yüksek tepeler üzerine çadırlar kurulunca, dört tarafa nazır olarak tablhanelerini çalıp durdular.

Ertesi gün Guriel (S.B.) memleketinin hediyesi ve haracı geldi. Üç kilise denilen yerde çit örülmek için hesapsız çubuk kesildi. Saferin onuncu günü Revan yakınına konulup ekinlerine erişildi ve yedirilmesine izin verildi. Ertesi gün Gökbend'e varılıp alay ile kale yakınında orduy-u hümayûna geçerken hisardan atılan top dâneleri has yükler üzerine uğrayıp, geçip kimseye zarar etmedi.

Naklolunur ki rüzgârın şiddetinden toz toprak kalkması ol diyarın olağan şeylerinden olmakla ol gün büyük toz ve duman olup göz gözü görmez oldu ki, pâdişah, süva-

riler ile birlikte kale altına varmış idi. Pâdişahın önünde yol gösteren şahıs, pâdişaha dua edip:

«Pâdişahım! Revan kalesi bu vâdidedir, pek yakın geldik, ama duman yüzünden görünmez. Tevakkuf buyurun ki **(durunuz ki)** gerûden asker gelsün!»

Dedikte, Sultan Murad kılavuzu azarlayıp:

«Bire muhannes; **(korkak)** ne korkarsın? Ecelsiz adam ölür mü?»

Dedi.

Hakikaten biraz toz kalktı, meğer tâ Revan'ın altına gelmişler... Ol vakit kaleden atılan top yedekler ve solaklar (S.B.) üzerinden geçip kimseye zarar vermedi.

Pâdişah ol mahalden ayrılıp gelip askere ulaştı. Zengi suyu ayaktan geçilip hisardan bir miktar uzakta durulmuş iken, pâdişah dahi yakın varılmak emretmekle, ertesi günü otağ-ı hümâyun **(pâdişah çadırı)** Hünkâr tepesi demekle meşhur tepe üzerine kurulup vezirler ve diğer devlet büyükleri münasip yerlere kondular.

Cebehaneden askere kazma ve kürek ve barut ve fitil dağıtılıp ol gece yeniçerinin metrise (I.S.) girmek ferman olunmakla, Safer ayının on ikinci gecesi mehtap ve kale etrafı meşaleler ile süslenmiş iken, üçüncü saatte asker denizi, hisar tarafına akıp metrise (I.S.) girdiler. Yeniçeri önlerine bir miktar siper peyda olunca birkaç yüzü yaralanıp pâdişah hazretleri her birine otuzar kuruş kadar merhem baha **(merham parası)** ihsan edip, bazılarının pâdişah huzurunda yaralarını açtırıp cerrahlara **(operatörlere)** timar **(pansıman)** ettirdiler. Sabahadek metrisler işi tamam olup her kul yerli yerinde durdu.

Revan kalesinin muhasarası ve fethi:

Gözcü-Tepesi demekle tanınan yerde Kaptan paşa ile Halep beylerbeyisi Ahmed paşa kolundan toplar kaleye ha-

vale olunup Emîrgûne-oğlu sarayını ve daha birçok binaları harap ve yebab ettiler.

Revan kalesi tahminen eski saray kadar olup, bazan top, öte tarafa aşardı ve kapı önüne Rumeli eyâleti ve vezir-i âzam ile altı pâre top kurdular. Kaleden, çadırların kurulduğu yerelre atılan top taneleri gelip, hattâ vezir-i âzamın, kapıcılar kethüdası (I.S.) olan Ali Ağayı çadırında vurup şehit eyledi.

Safer ayının on üçünde eski Revan tarafından yeniçeri serbazları **(korkusuzları)** Anadolu eyâleti ile metrise girip altı top dahi oraya kuruldu. Adı geçen şehrin **(Revan'ın)**, ayın on dördünde kalenin kuzeyinden tarafa olan su kenarı, muhafaza edilmek icap etmekle, Erzurum beylerbeyisi Ahmed paşa ve Çıldır beylereyisi Sefer paşa oraya tâyin olunup, üç top dahi oraya kurdular .

Miller tarafına Rumeli askeri, daha öteye vezir-i âzam ve yeniçeri ağası, daha öte küffârlar tarafından gerûye varıncaya kadar altı yedi bin yeniçeri ile Zağarcı-başı Bektaş ağa, suyun beri tarafına varıncaya kadar hisarı kuşatıp, Anadolu askeri, Bektaş Ağaya kafadar olmuşlardı.

Ertesi gün anlar dahi yeniçeri ağasının metrisinin ardına varıp, yerlerine Küçük-Ahmed Paşa ve bir iki beylerbeyi dahi varıp vezir Murtazâ paşa Sıvas ve Maraş ve Adana eyâletleriyle ve dört bölük halkı ile Toprak-kale semtine at oğlanı (2.S.) muhafazasına tâyin olundu.

On altıncı günü Kaptan paşa kolunda olan bahçeye av maksadiyle Şemsi Paşa-zâde, üç ağası ile varıp beklemekte iken gaflet uykusuna dalınca, kaleden kızılbaşlar inüp, üçünün dahi başlarını kesip içeriye götürdüler. On dokuzuncu günü serdâr suyu geçip Gözcü tepesinin öte tarafında olan boğaza varıp ol semtte olan köprüyü zaptedip, o taraftan kaleden suya atılur kaya arasında olan deliği kapamak için duvar yapımına başladılar. Kapudan ve Halep beylerbeyisi ve bütün azledilmiş beyler o mahalle tâyin olunup çadırlariyle kondular.

Müverrih der ki: «Revan hâkimi olan Emîr Gûne-oğlu Tahmasp-Kuli Han idi ki otuz yıla yakın ol memleketler ki Acemler arasında İran vilâyeti derler, pederinin eli altında olup helâk oldukta oğlu, adı geçen Han'a ıktâ (S.B.) olunmuştur. İslâm Pâdişâhının geleceğini öğrenince kaleye kapanma levâzımını tedârik edüp Acem şâhından dahi yardım istedikte, şah dahi rafızî askerinin ab-ı ruyu (yüz suyu) olup Bağdad kuşatmalarında müdâfaa hususunda ayak dirediği görülen Mîr Fettah-oğlu ağa Sadık adındaki kumandanı ki, ana da Mîr Fettah denilirdi, on iki bin Mâzenderan tüfeng-endazı ile (S.B.) göndermiştir. Bunlar Revan kalesi içinde harp ve kavgaya hazır idiler.»

Pâdişah hazretleri divan edüp asker kumandanlarına derecelerine göre istimaletler verüb (S.B.) cenge hırslandıracak sözler söyledi. Evvelâ Küçük-Ahmed Paşaya hitâb edüp:

— Baka Küçük - Ahmed, İsyas'ı tuttuğun ve taşları delüp Maanoğlunu çıkardığın bir şey değildi, erlik zamanı bugündür, göreyim seni, İslâm dinine hizmette ve uğrumda nice yiğitçe çalışırsın.

Dedi.

Ol dahi yer öpüp:

— Baş üzerine Pâdişahım, Ahmed kulun bütün askeriyle uğrunda can ve baş feda etmekten kaçmaz.

Dedi.

Sonra Pâdişah Canpolat-Zâdeye:

— Baka Kürdistan beyzadesi, Canbolat oğulluğu vakti şimdidir. Erliğin hükmünü verüp vezirlik ırzını tamamlamak için bugün de canın çelik olmak gerektir.

Dedi.

Murtazâ Paşaya dönüp:

— Murtazâ! Zahire ve ot için giden at oğlanları kullarımın burunları kanamasın, bir hoşça gözünü aç, göreyim seni, hizmet vaktidir.

Dedi.

Sonra Yeniçeri ağasına dönüp:

— Baka ağa! İstanbul'da kol gezüp sarhoş ve şehirli döğmek hüner değildir, işte erlik burada belli olur. Bütün Yeniçeri kullarımla metriste ne gûne cenk edüp Revan'ı almakta ne mertebe hizmetin görülür göreyim seni, dedi.

Bunların hepsi **(baş ve göz üzerine)** deyüp metrise girmekte ve kaleye sarılup mertçe cenk etmekte bütün kudretlerini sarfettiler. Ve üç metris değişmekle tâ hendek kenarına varılup top ve tüfek daneleri Revan üzerine yağmur daneleri gibi her taraftan yağardı.

Bir hafta gece gündüz atılan top daneleri ile birkaç burç ve hisar kalesinden bir büyük parça dökülüp bilhassa Rumeli kolunda olan duvar yerle beraber olmuşut.

Bir gün metris basmak için Rumeli üzerine kızılbaş çıkıp İslâm gaazileri hazır bulunmakla ümitsiz olarak hisara kaçtılar. Cebecilerden biri gayret ayağıyla bir gün burç üzerine çıkıp kızılbaş bayraklarından birini getirmekle arzuları dışında iken riçasına müsaade olunup sipahilik ihsan buyurdular.

Bir gün hasoda hademelerinden Şeyh-İbrahim ağa adında bir yiğit, kale kapısını mızraklayıp sâlimen **(sağlam)** gelüp Pâdişahın âtifetine (S.B.) mazhar oldu.

Naklolunur ki Revan kuşatması cenginde Pâdişah hazretleri bizzat ayak üzere Dâmen-Dermeyan (S.B.) durup altun ve kuruş keselerinin ağzını açup meydana döküp baş getürenlere kırkar kuruş, atı helâk olanlara ellişer flori, yaralananlara yirmibeşer kuruş ve yaralıları huzura getürenlere onar kuruş ve düşmandan atılan top dânelerini bulup getürenlere birer flori bahşiş verip:

«Kurtlarım! Gayret vaktıdır şehbazlarım!)

Deyû istimlâletler (S.B.) verüp lütuf ve bahşişi nisan yağmuru gibi bol etti. Hattâ şekerli çeşitli içkileri dolu bardaklarla hazır bulundurup, baş getirenlere ve gaazilere sel-

sebil-âsâ (cennette bir ırmak veya çeşme gibi) içürüp susuzluklarını giderirdi.

Hassa cerrahları (operatör) saf saf hizmete hazır olup yaralıları anlara teslim ve hususî çadırlarda ilâçlanıp bütün malzemeleri devlet tarafından görülürdü. Vâkıâ kızılbaş top vuruşları ile yıkılan yerleri kapamaya hudutsuz çalışıp gediklere zembil ve çuval ile toprak doldururlardı, lâkin asker denizi o tarafa hücum ettiği takdirde anlar ayakta duramıyacaklarını bilüp vire (I.S.) tedârikinde oldular. Top vuruşu ile büyük kule yıkılup kale sûrunun dörtte birini Mustafa Paşa ve dörtte birini yeniçeri ağası yıkup gayet büyük gedik açıldıkta Kızılbaşlar can kaydına düşüp çâresiz el'aman çağırdılar.

Safer ayının yirmi birinci günü Tahmasp-Kuli Han tarafından elçi çıkup Küçük-Ahmed Paşaya vardı. Bir hafta barış müzakereleri olup sonra hafta başında kaleyi teslim etmek üzere haber verdi. Ahmed Paşa bu müddeti vezir-i âzama bildirdi. Pâdişah hazretlerine arz olundukta hükümdarca gazap ateşi dile gelüp elçinin katline ferman ettiler. Ve (her halde bugün yürüyüş olup kale alınmak gerektir!) buyurdular. Vezir-i âzam araya girip elçiyi kurtardı. Elçi içeriden çıktı. Vire (I.S.) sadası asker arasına yayılup herkes cenkten vazgeçti. O sırada kızılbaş, fırsattır deyüp top vuruşu ile yıkılan gedikleri doldurup Hisarın gediklerini kapamaya ve tamire acele ile çalışmaya başladılar. Her ne kadar Gaziler açıktan açığa çağrışup (gediklrei yapman, bu nasıl aman dilemektir? Sonra size aman verilmez) diye gördüler. Reziller dinlemeyüp gedikleri kapamaya ve tâmire acele ettiler. Ve fırsat esiri habisler içerüden ansızın toplar atup üç bölük-başı ile birkaç yeniçeri şehit ettiler. Bu hâli görüp islâm askeri evvelce olduğu gibi cenk ve kuşatmaya gayret ettiler. Ertesi günü Safer ayının yirmi ikinci günü pazartesi günü Revan hâkiminin kethüdâsı Murad ağa elçilik merasimi ile Küçük-Ahmed Paşaça çıktı. Hiddetli ve vakarlı ve Sünnîlik ile meşhur bir adamdı.

Sadrâzam, huzuruna getürüp anlar dahi pâdişah huzuruna ilettiler. Galebe divan ferman olunup bütün asker büyükleri toplanıp pâdişah hazretleri yüksek taht üzerine çıkup, elçiyi hazır ettiklerinde ana azarlıyarak hitap edüp:

— Niçin kaleyi teslim etmediniz? dedikte, elçi Acemlerin tabiatı muktezası olan nezâket ile söze başlayup yumuşak elimelerle temkinli pâdişahın gazabını giderebilmek içün:

«Pâdişahımın celâdet (I.S.) ve heybet âvazesi şâhın kulağına girsün, ve kahramanlık üstünlüğünün velvelesi yayılup İran'ın her tarafına erişsün deyû, karınca misâli, sizin gibi Süleymana karşı durmaya cesâret ettik. Ne mümkün ki beraberlikten dem vurmuş olayuz! Ve kaleyi teslimden inat ve büyüklük kılayuz!» deyû cevap verdikte elçinin ustaca cevabı Pâdişahın hoşuna gidüp yaldızlı Hil'at emrettiler.

«İmdi eğer aman istiyorsanız hemen bugün kale teslim olunmak gerektir» deyû buyurdular.

Elçiyi vezir-i âzam kendi otağına (I.S.) götürüp vire (I.S.) lâfı yayılmakla ol gece muhârebe olmadı amma, bütün asker hazır ve düşman hilesinden ihtiyat üzere idiler. Murad ağa bir âdemisini içerû Revan Hanına gönderüp aman müjdesini bildirdi. Sabahleyin vezir-i âzam pâdişah otağına varup, barış hususunda konuşma olup yine otağına geldikte tekrar içerû adam gönderip kararlaşmış olan barış ahvâlini bildirdiler.

Safer ayının yirmi üçüncü salı günü Revan hâkimi Emir-Gûne oğlu kaleden taşra çıkıp, islâm askeri hisar kapısından pâdişah çadırına gelinceye kadar yedişer kat silâhlı süslü ve tertipli saf saf dizülüp durdular.

O sırada Tahmasp-Kuli Han mazenderan'lı tüfenk-endazların başı Mîr-Fettah ile beraber çıkup kılıç ve kefenlerini boyunlarına asup adamları ile birlikte vezirin huzuruna geldiler. Oradan cihan sahip-kıranı Sultan Murad Hazretlerinin huzuruna varup yer öptükten sonra otağda eller

göğüste durdular. Pâdişah tarafından iltifat edilüp önce pâdişahın hitabı:

«Müteallikatını **(yakınlarını)** sana bağışladım.»

Buyurdular.

Ol dahi yer öpüp tatlı sözlerle kulluğunu açığa vurup özür diledikte birbiri üzerine üç hil'at geydirilüp vezirlik pâyesiyle bir murassa (I.S.) sorguç ve kılıç ve hançer inâyet olunup Yusuf Paşa adı verildi. Söz sırasında hitap buyurup:

«Sebep nedir ki ben dört aydır sefer yorgunluğu çekip cenge geldim. Sizin şahınız avret gibi kaçıp taç ve tahtının yüz suyu utanç toprağına dökülmüştür. Ne asıl şahtır?»)

Dediklerinde doğru cevap verüp:

«Pâdişahım, ömür ve devletin ziyâde olsun, ata ve dededen sizin kılıcınız keskin ve atınız yüğrüktür. Anın **(Şâhın)** ne vücudu vardır ki sizin gibi yüksek şanlı sâhipkıran (S.B.) karşısına gele...»

Dedi.

Bundan sonra pâdişah hazretleri:

«Elbette bugün kaleyi kullarım zapteylesünler!» deyü ferman ettikte adı geçen dahi baş üstüne deyüp on iki bin kadar tüfenk-endaz ki, Mîr-Fettah'ın neferleridir, ve kendi müteallikatı **(akrabaları)** ve askeri dahi beş yüz neferdi, malları ve ağırlıklariyle ve kendinin dört avretiyle hepsi affolunup taşra çıktılar.

Yeniçeri ağası yoldaşlarıyla varup kaleyi zaptedüp Emîr-Gûne oğluna ait her kim varsa çıkarttılar. Ve emir-Gûne oğlu defter verüp defter mucibince defterdarlar Revan kalesine girüp gizli ve meydandaki malları arayup elde edüp ol kadar çok mal ve sayısız hazine ele geçirdiler ki otuz seneden beri Revan hâkimi olan ve babası olan Emir-Gûne Hanın topladığı hazineler tamamen devlet hazinesine girüp ve o kadar çok zahire buldular ki iki sene kaleye kapanılsa askere yeterdi. Revan hâkiminin iltifâta mazhar olması üzerine Mîr-Fettah oğlu dahi ol gün iki bin mâzenderanlı tüfenk-endazlar ile aman buldukta Revan kalesinden çıkup Acem şahının hükûmet merkezine gitti.

Kale fetihlerinde âdet olan kanun ki «çıka naskerin bütün silâhlarını almaktır, bu defa öyle yapılmayup kızılbaşlar silâhlarıyla gittiler. Bazı akıllılar bu kadar yiğit ve seçilmiş düşman ki kızılbaş askerinin yüz suyu bunlardır, sağ ve sâlim çıkıp gitmeleri, bilhassa silâhlarının alınmaması sonradan fesâda sebep olur. Bu reziller bir yerde elbette fesâda paçaları sıvayup gayret ederler. Bâri silâhları alınsun.»

Deyû söylendiklerinde pâdişahın kulağına varınca bu düşünce kabul olmayup diğer direnenleri teslime ve yola getirme maksadına barış amanını bozmak câiz görülmeyip taarruz olunmadı. Amma ol habislerin (I.S.) yolda rast geldikleri beygirleri sürüp, adamları katlettikleri duyulunca artlarından Küçük-Ahmed paşa, Şam eyâletiyle, Mehmed Paşa ve Karaman eyâletiyle gönderildi. Vardıklarında tüfenk-endazlar sarp ve kayalık yerlere çıkup cenk edince Küçük-Ahmed paşa yaralanup Beyşehri beyi Rıdvan bey şehit ve on beş kimse yaralanup dönüp orduya geldiler. Tamam habis ırklarının hükmünü verdiler. Vâkıâ orada canlarını kurtardılar amma sonradan Bağdad fethinde yaptıklarının cezasını gördüler.

Pâdişah Emir-Gûne Yusuf Paşaya vezirlikle Halep eyâletini ve kethüdası elçi Murad ağaya Trablusşam eyâletini verüp ikisi dahi memuriyet mahallerine mütesellim (I.S.) gönderip kendileri ağır ağır beraberce hareket ettiler. İşlerinin tafsilâtı sonradan zikrolunsa gerektir.

Şeyhülislâm Yahya efendi, Revan fethini şu şekilde şiirle ifâde ettiler:

Revan'a varıcak Sultan Murad Hân-ı Ömer-Heybet
Müyesser eyledi ana Hudây-ı Müstean fethin,
Cemî ehl-i sünnet, asker-i islâm şad oldu.
Didi Yahyâ anın târihini «gördük Revan Fethin»

(1045)

Evvelce Sultan imamı olan evliyâ Mehmed efendi ve Şeyh Kadı-zâde efendi hasta olup Konya'dan geri dönmeye izin verilmişti. İmamın öldüğü haberi gelüp imamlığa tâyin olunan Şâmi Yusuf efendi Revan'da orduya ulaşınca pâdişahın emri üzere Şeyhülislâm Yahya efendi islâm pâdişahının muktedâsı **(örnek tutulan, uyulan)** olmak şerefiyle müşerref olmuştur.

Cuma günü müjde haberiyle kapıcılar ketkhüdası Beşir ağa İstanbul'a gönderildi ve fetih tebriki içün otağ önünde yüksek gölgelik kurulup içerûsu döşendi. Kürsüler konulup Şeyhülislâm ve sadrâzam ve Murtazâ paşa ve Kenan Paşa ve Rumeli vâlisi Mustafa Paşa ve Anadolu beylerbeyi Mehmed paşa ve Mûsâ Paşa ve kakptan Hüseyin paşa ve Halep beylerbeyisi vezir Ahmed paşa ve Nişancı (I.S.) Mustafa paşa ve Rumeli kazaskerleri ve ordu kadısı Şaban efendi ve Baş-defterdar İbrahim efendi ve Anadolu defterdarı Altı Poğaça-zâde Mahmud efendi dîvanda hazır olup, pâdişah çıkınca oturulup, kuşluk vaktında pdişah otağı açılup el öpmeye dâvet olunmakla evvelâ Molla hazretleri tebrik edüp sonra vezirler tertip üzere, sonra Rumeli büyükleri ve defterdarı ve defter kethüdası ve alay beyleri ve Anadolu'nun yine diğer beylerbeyleri ve alay beyleri ve ocak halkı ve bölük ağaları ve azledilmiş beyler ve bütün âyan ve asker el öpüp kûslar **(büyük davul)** çalınup Acem ülkesinin geride kalanlarının fethi duası ve fâtihası okundu. El öpülüp çıkıldıktan sonra gölgelikte bir müddet durulunca Murtazâ Paşa içerüye davet olunup Revan kalesinin muhafazası hizmetine memur olup kendine hatt-ı hümâyun **(Pâdişah yazısı)** verildi. Pâdişah hazreleri mûtad üzere cuma namazına alay ile varup kale camiinde namaz kıldıktan sonra Emîr-Gûne oğlu yaya olarak pâdişahın atının yanında yörüyüp sarayına şeref verdiler. İkinciye kadar orada eğlenüp tekrar alay ile otağı hümâyûna geldiler.

Hisarın tâmiri ve muhâfızların tâyini:

Safer ayının yirmi yedinci günü kalenin yıkılan yerlerini yapmaya başlayıp metrisler düzlendi. Mimar başı ile üzerlerine varulup tahmin olundukta şatranç hesabına göre on dokuz bin iki yüz seksen zira' yerin sekiz bin sekiz yüz zira'ı Rumeli ve Halep eyâletine ve sipahi ve silâhtarlara ve sekiz bin beş yüz altmışı Anadolu askeri ile yeniçeriye ve bin dokuz zirâı Erzurum, Karaman ve Kars askerine verildi. Çalışup tâmirini tamamladıkta kale muhafazası için yeniçeri ve sair askerden on iki bin kadar asker tâyin olunup mevâcipleri (aylıkları) için hazineden dört yüz kese ve yetecek kadar cephane ve bütün balyemez toplar teslim olundu.

Rebiülevvelin altıncı günü göçülüp Murtazâ paşa askeri alay ile pâdişah önünden geçtiler. Emir-Gûne oğlunun adı Yusuf Paşa olup Halep eyâleti kendine ve Trablus eyâleti kethüdası Murad ağaya tevcih (I.S.) olunup gitmişlerdi. Adı geçen Murad ağa akıllı, olgun, sünnî ve muvahhid (S. B.) ve musallî (**beş vakit namaz kılan**) olup kalede bunca yiyecek içecekk var iken ve yarar ve mükemmel askerler mevcut iken yine Emir-Gûne oğlunu itâate meylettirmiş ve sonucun kötülüğünden onu haberdar ederek hareketini doğru yola çevirmiş bir temiz ve mert adamdır. Ve tabiî Sünnî olup ehl-i sünnet âdetlerini ilân etmekte mübâlâğa edip bütün adamlarına yeşil çuha geydirüp sünnî kıyâfetine koyup «Her kimi râfızî kıyâfetinde görürsem katlederim.» deyû tembih etmiştir. Beş vakit namazını cemâatle kılup dindarlığını meydana koyardı. Amma Emir-Gûne oğlu sarhoş ve devletine mağrur râfızî olmakla bütün adamları Acem kıyâfetinde olup Murad paşanın hareketi kendine ağır gelmişti.

İkisi atbaşı beraber memuriyetlerine giderlerdi. Erzincan'a bir konak yerde «Keşiş hanı» durağında Emir-Gûne oğlu sarhoşluğu icabı Murad paşaya olan gizli kinini mey-

dana vurup «Revan'ın teslimine sen sebep oldun, bire gaddâr! şimdi sünnîlik gösterirsin» deyû zulüm kılıcı ile şehid eyledi.

Pâdişah hazretleri Murad paşanın katlolunduğunu işittikte, Trablus memuriyetini çuhedarlıktan çıkma Kastamonu hâkimi Mustafa paşaya verdiler. Sonra Emir-Gûne oğlu Halep mansıbını (I.S.) zaptedüp kendisi sarhoş ve adamlarının hareketleri Acemce olmakla doğru hareket edemeyüp Halep kadısı ve vilâyet ahalisi âciz ve muztarip oldukları pâdişah tarafından duyulunca Halep eyâleti evvelce olduğu gibi eski vali Ahmed paşaya verilüp şöyle ferman buyurdular ki; Halep'te mütesellim koyup (I.S.) kendisi Emir-Gûne oğlunu alıp varup İznikmid'de (İzmit'te) pâdişah alayının ulaşmasını beklemesi ve ferman ne yüzden çıkarsa anı gözlemesi tembih olundu.

Ahmed Paşa dahi Haleb'e mütesellim (I.S.) bırakup EmirGûne oğlunu alıp İznikmid'e göüürüp pâdişahı bekledi. Emir-Gûne oğlunun Halep'teki valiliğinin tamamı iki ay olmuştur.

İslâm pâdişahının Tebriz yağmaksına gidişi:

Oradan Sultan Murad Han Azerbeycan'a gidüp Aras nehri ayağından geçti. Su, eğer kaşına kadar çıkardı. Bir solak (S.B.) pâdişah yanında giderken su toparlayup götürdü. Pâdişah mübarek eliyle zavallının elini tutup kenara çıkardı. Suyun öte tarafında bir gün oturulup Zeynelli ve diğer aşîretleri bin kadar oba ile yerlerinden kaldırulup Erzincan ve Tercan ve Pasin sancaklarında boş ve harap yerlere yerleşmek üzere emirler yazılup beylerine sancak ve zeâmet (I.S.) verildi.

Bakû suyunda sultan Alâüddin adında bir şehzâdenin doğduğu haberi gelmekle şenlik oldu. Yl üstünde uğradıkları kayaları yıkup tahrip ve binaları yıkup meyva ağaçla-

rını kesip ve ele giren kızılbaşları katlederek Cürs adındaki kaleye ulaştılar. Kızılbaş bırakıp gitmekle ferman mucibince yıkılup tahrip olundu. Hekimbaşı Zeynel Abidin Çelebi nakleder ki:

O sırada Rikâb-ı hümâyun (I.S.) mülâzimi idi. O kalede bir büyük kapı bulundu. Vâkıâ tahta idi, fakat sertlik ve kuvvette abanozdan metin, belki sağlamlıkta demir gibi idi. Askerden pek çok kimse kılıç ve ok atup parçalanmasına kaadir olamamışlardı. Pâdişah ol kapı üzerinde ok izlerini görünce, askerin âciz kalmış olmasına hükmolunacağından üzülüp emretti. Kendine yedi sekiz kimsenin güçlükle kaldırabildiği bir büyük ağaç getirdiler ki taban-geran denilen ağaç nevindendi. Bir eliyle kendileri ol büyük ağacı aşağısından ve bir eliyle ortasından tutup pehlivan koç gibi geri çekilüp yarım hamle ile ol kapıya öyle vurdu ki o büyük ve kalın tahta o sütunun başı ile delinüp sütun, ağacın öte tarafına geçti. Görenler «Aleyke Avnullah!» **(Allah'ın yardımı senin üzerine olsun!)** deyû salâvat getirdiler.

Cûrs tahribinden sonra Kumla Merend kasabalarına ulaşup o memleketler meyva memleketi olmakla, zaman yaz mevsimi idi, taze üzüm ve diğer meyveler hadsız hesapsız idi. İslâm askeri bağ ve bahçelerde gece ve gündüz, düşmana rağmen o memleketlerde yiyip içüp sonra şehir ve memleket ve sokak her ne ise yakup yıkup altını üstüne getürdüler ve bütün ağaçlarını bağ ve bostanlarını balta ile kesip kopardılar.

Bu sırada Rüstem Han Murtazâ Paşaya kâğıt yazup barış yapmak isteyüp Türkmen Hızır bey adlı kızılbaş ile göndermişti. Adı geçen Hızır bey barıştan dem vurmakla serdâr-ı Ekrem mektup verip Birecik voyvodası Osman ağa ile gönderildi.

Rebilüevvelin yedisinde pâdişah-ı âlempenah (S.B.) hazretlerinin sıhhati biraz bozulmakla üç kollu, dört katır çekecek bir tahtırevan yaptırılup ertesi gün tahtırevanla

Hoy kasabasına vardılar. Üç gün Hoy'da oturup kalesi yıkıldı, bina ve bahçeleri kesilip harap edilüp ertesi gün Sofyan'a ve Hacıharami'ye varıldıkta, Rüstem handan Küçük-Ahmed paşaya Süleyman adındaki âdemisiyle bir kâğıdı gelüp «Barış için Osman ağa gönderilecektir» demiş.

Ertesi Rebiülevvelin yirmi sekizinci günü Tebriz'e varılup köprü başında Sâdâbâd adlı sahraya konulup Küçük-Ahmed paşa ile Van beylerbeyisi karakola tayin olundu. Akşam üzeri altmış yeniçeri kaçup, gelüp, kızılbaşın hepsi Rüstem Hanın üzerinde olup Şah dahi bir miktar asker ile beş menzillik yerde... barış âvâzesi Rüstem Hanın hilesi olduğunu bildirdiler.

Ertesi gün İslâm Pâdişahı alay ile Tebriz şehrini gezüp Sultan Hasan Camiini de seyredüp Şahın sarayını ve şehrini yıkup tahrip etmek ferman eyledi. İslâm askeri boş şehre girüp yüksek binaları sanatlı ve gönül alıcı sarayları yıkup evlerin pencere ve dolap kapaklarını ki, çoğu lâcivert altın ile nakışlı ve yaldızlı idi, neferler koparıp çadırlarına taşıyup odun yerine yakup yemek pişirdiler.

Şi'b-i Gazan ki, Sultan Süleyman devrinde vezir-i âzam Makbul İbrahim paşa Tebirz'e vardıkta orada kale yapmıştı, o kalada birkaç kızılbaş kapanmıştı. Yok imiş gibi hiç iltifat olunmadı. Pâdişah Sultan Hasan câmiini yıkmak istedi. Şeyhülislâm Yahya efendi şefâat edüp (**bağışlanmasını dileyüp**), «Bu câmi aslında ehl-i sünnet binasıdır, kızılbaşa mensup olmamakla yıkılmamak daha doğrudur!» deyû arz etmekle tahribinden vazgeçildi.

Tebriz'in bir çok bina ve sarayları yıkılup çarşı ve pazarı ateşe verildi. Lâkin bahçeleri sonsuz bir denize benzerdi. Bu kadar asker üç günde bütün çalışmalarına rağmen onda birini mahvedemediler.

Ertesi gün Rüstem Han'a gönderilen Osman ağa ile Rüstem Hanın Kâmuran adındaki bir âdemisi yirmi kadar kızılbaş ile gelüp getirdüğü kâğıdında istenilen netice ve ba-

rışa rağbet olunmamakla îtibar olunmayup hâline göre bir muhtasar çadır ve az miktarda levâzım tâyin olundu.

Pâdişahın İstanbul'a dönüşü:

Revan yakınından Tebriz'e gelinceye kadar, Rüstem Han İslâm askerinin önünden kaçup giderdi. Âlemin sahip-kıranı (S.B.) gerçi Tebriz'den içerü gittiler, fakat hesapsız asker içün İran virânelerinde yetecek mertebe yiyip içecek olmadığından başka kış mevsimi yakın olmakla ol hususu başka bir vakte bırakup rebiülâhir ayının ikinci cumartesi günü pâdişah hazretleri uğur ve ikbal ile Tebriz'den göçüp Van tarafına gittiler.

Acem Şâhı karşı koymaya dâvet olunmuş iken buna cesâret edemeyip dağdan dağa kaçmakla Revan'ın fethi ve memleketinin yakılup yıkılmasıyla yetinüp döndüler. Şebster ve Gûzekünan ve Benuy köyleri geçilüp, Şebster kale gibi bir büyük köy olup, halkı kapanıp tüfenkle muharebe ettiler. Yeniçeri ağası üzerlerine varup bir miktar baş ve dil aldılar.

Rebiülâhir'in dokuzunda Selmas geçilüp askerin ve topların pek çok hayvanları dökülüp, yollarda kaldılar. Çünkü ol binalar, Kürdistan dağları sarp ve kayalık olduğundan başka ara yerde sınır bir büyük yokuş idi, burada kızılbaş sınırından geçilüp Albak ve Koyun kalesi üzerinde Rebiülâhir ayının on yedinci günü Van kalesine inildi. Ve kolaylıkla fethi mümkün olursa zaptetmek maksadıyla Kotur'a varılmış idi. Zahire az olduğundan başka içinde iki üç yüz kızılbaş kapanup zaptolunması büyük zahmete muhtaç olmakla iltifat olunmadı. Bir iki konakta kar ve yağmurdan çok zahmet çekildi, çok hayvanlar telef oldu. Van beylerbeyisi olan Dilâver Paşa karşılamaya çıkup pâdişahın ayağını öpmek şerefi ile şereflendi. Cihan sahipkıranı (S.B.) hazretleri beylerbeylerin çoğunu öldürüp ve sağ kalanların mal-

larını zaptedip kumandanların ekserisi baş ve can korkusu ile mal ve eşyasından geçmiş ve niceleri pâdişahın kahır kılıcından ölüm şerbetini içmişken, adı geçen Dilâver Paşa niyetinin halisliği ve hareketlerinin beyenilir olması ve mutedil bir kimse bulunması sebebi ile Pâdişah kalbinin aynasına hulûsunu (S.B.) ve kulluğunu aksettirip hil'at giydirilerek pâdişahın iltifatına mazhar oldu. Sınırların muhafazasında çok çalışup, sıkıntı çekmesin içün devlet hazinesinden birkaç yük (S.B.) akçe ihsan ettiler. Pâdişah hazretleri kıyâfet değiştirip Van tarafını seyretti. Üç gün kalındıktan sonra vezir Mûsâ Paşa İstanbul'a varıncaya kadar yol kaymakamı tâyin olundu.

Rumeli eyâletinin Sadrâzamlık ile birleştirilmesi:

Rumeli eyâleti Canbolat-zâde üzerinden kaldırılup vezir-i âzam Mehmed paşaya arpalık (I.S.) adıyle verilüp sadrâzamlığa ilâve edilüp ol iki mansıbın birleştirilmesi, adı geçen vezire nasip oldu ve Pâdişahın iltifatına mazhar oldu.

Vezir-i âzamın yeniçeri, dört bölük ile tımar erbabını yoklamak içün birkaç gün Van'da beklemesi ferman olundu. Rebilülâhirin yirmi birinde Pâdişah göçüp Diyarbakır'a yöneldiler. Bitlis hâkimi Abdal Han ki Maarif-i cüziye ve çeşitle sanatlarda hüner sâhibi bir ihtiyar idi, pâdişaha büyük ziyâfet çeküp kulluğunu gösterdi. Cümâdâ'el-ulânın dokuzunda Diyarbekir'e indiler. Kaptan Hüseyin paşaya Mısır beylerbeyliği verildi.

Rumeli kazaskeri Hoca-zâde Abdullah efendi kendi arzusu ile Mısır mevleviyetine (I.S.) Ragıp olmakla verilüp ikisi beraber Mısır'a yöneldiler. Rumeli kazaskerliği Anadolu'dan Molla Ahmed-zâde Nuh efendiye verildi. Kaptanlık ve Anadolu kazaskerliği İstanbul'a geldikten sonra verilmiştir.

Şam Kadısı Mantıkî'nin asılması:

Silâhtar paşa tarafından Şam mütesellimi (I.S.) Çiftelerli Osman ağa ki sonra paşa olmuştur, Şam kazasından azledilen Mantıkî efendinin hükûmeti zamanında onunla geçinemeyüp, Mantıkî mert ve cesur, konuşkan, hiddetli olmakla Osman ağayı bazı hususlarda gücendirmişti. Adı geçen ağa gelüp silâhtar paşaya kovlayıp «Size dil uzattı ve ırza dokunacak sövmelerde bulundu» deyû gazaplandırmakla silâhtar paşa dahi pâdişah hazretlerine bildirip adı geçen Mantıkî Ahmed efendinin öldürülmesi hususunda Mısır vâlisi Hüseyin Paşaya emir verilip tembih olunmuştu. Şam'a yakın vardıkta adam gönderip Mantıkî'yi astırdı.

Pâdişah hazretleri, ayaklarında bazı ağrılar başlayıp bir miktar hafifleyince Diyarbekir'de on üç gün kaldılar. Vezir dahi adı geçen ayın sekizinde elçi Kâmuran beye dört bin kuruş verüp Dukagin alay beyini bile **(beraber)** koşup mektup ile gönderdi. Rumeli askerini yoklayup ayın dokuzunda göçtü. Onunda ve Sultan menzilinde Zeynel Beye Hakkâri hükûmetini verüp Revan tarafına gönderdi. Adı geçen ayın on altısında Diyarbekir'e gelüp yirmi üçünde Pâdişah hazretleri yanında olan devlet büyükleri ile şehirden çıkıp İstanbul'a yollandılar. Sekizinci konakta Malatya geçilüp iki konaktan ötede Hısn-ı Patrik denilen yerde vezîr-i âzam vedâ etti. Sınır işleri ile uğraşmak için Diyarbekir'e dönüp Cümâdâ'el-âhirenin on dördünde Âmid **(Diyarbakır)** şehrine ulaştı. İslâm pâdişahı dahi yol alarak İstanbul'a azimet ettiler. İzmit'e geldiklerinde Halep beylerbeyisi Ahmed paşa, emir mucibince Emir-Gûne oğlunu orada bekletmişti. Pâdişahın mübârek ayağını öpmek ile müşerref oldu. **(Şereflendi)**. Evvelce olduğu gibi Pâdişahın okşamasına mazhar oldu.

1045 senesi Recebinin on beşinci gecesi İzmit'ten kadırgalara binüp Emîr-Gûne oğlu yanında olduğu halde Üsküdar

dara geldiler. Bütün ulemâ ve âyan (I.S.) ve askerler devlet erkânı el öpüp Pâdişahın fethini tebrik ettiler. O gün ve ertesi perşembe günü büyük alay tembih olunup bütün asker İstanbul'a geçüp, sâadetlû pâdişah Şuhut kapısı demekle tanınan kapıdan muhteşem görünüşlü alay ile İstanbul'a girdiler.

Emîr-Gûne oğlu, kaymakam Bayram Paşa ile beraber yürüyüp, yalnız Bayram Paşa mücevveze (I.S.) giyip sâir vezirler pâdişahın tembihi üzere kıyâfet değiştirüp hartâvî destarlar (I.S.) çoğu renkli şal ve ipekten sarıklar sarınup yeniçeri ağası Mustafa Ağa zırh ve savaş külâhı ve demirden tulga üzerine bir sarı ipek sarınup, cümle iç ağaları da ipek sarınup, pâdişah hazretleri ise bizzat zırh ve demire bürünmüş tulga üzerine beyaz tülbent sarılmış ve bir siyah sorguç mücevher sokunmuş Keyhüsrev kıyâfetiyle göründü. Ol güne dek atalarından hiç biri ol kıyâfette alaya inmesi işitilmiş değildi. Bütün ihtişamı ile saraya ulaştılar.

Silâhtar Mustafa Paşa için at meydanında olan Recep Paşa sarayı ki ,aslında İbrahim paşa sarayı derler, konak tâyin olunup pâdişah fermânı ile Bayram Paşa ol sarayı yaldızlı eşya ile döşeyüp çardakları ve köşkleri altunla süsleyi pve hademelerin ve adamların odalarına varıncaya kadar lâyık olan örtü ve lâzım olan mühimmat ile döşeyüp, süsleyüp bu hususta pâdişahın arzusundan da daha fazlasını yaptı. Pâdişah saraya indiği vakit bütün vezirler ve erkân ve Dîvan erbâbı Devlet adamları, ol ihtişamlı alay ile emir mucibince Silâhtar paşanın önüne düşüp Hükümdarca tertip ve ululuk ile hazırlanan at meydanı sarayına götürüp kondurdular. Silâhtar paşa dahi başlarına altın yaldızlı miğfer üzerine ibrişimden bir al şal sarınup ululuk ile görünmüşlerdi. Kendinin bin kadar sekban (I.S.) ı var idi ki cümlesi tüfenk-endaz idiler. Büyük tüfenk şenlikleri eylediler.

Kısa zamanda o genç mutlu adama yüz tutan ikbâle küçük büyük herkes hayran kaldı. Fakat hakikatte Silâh-

tar Paşa, yüz güzelliği ve beğenilen huyları ile kahraman bir erkek ve pâdişah yakınlığına lâyık, olgun bir vezir idi.

İslâm Pâdişahının sağ ve salim ve ganimetle İstanbul'a dönüşü şükrânesi olarak bir hafta donanma ısmarlanup İstanbul şehrinde şevk ve neşe ile âyin bağlanup sevinç gösterileri yaptılar.

Dönüş esnasındaki bazı olaylar:

Revan seferinden dönüşte vezir Kenan paşaya on dört çorbacı ve birkaç beylerbeyi ve asker sınıfından bir bölük koşulup Revan'da üç dört gün oturaktan sonra Akiska'nın fethine memur olmuştu. Ol dahi varup yirmi üç gün muhasaradan sonra içinde olan kızılbaşlara aman verüp kaleyi aldılar. Etrafında beş altı parça hurda kaleler dahi alındıktn sonra asker koyup dönüp İzmit'e pâdişah hazretlerine yetişüp iltifata mazhar oldu. Orada evelce İstanbul kadılığından Kıbrıs'a sürgün edilmiş olan Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendiye İstanbul'a gelmek için izin verildi.

Şehzâdeler olayı:

Revan fethi akabinde meydana gelen korkunç olay ki şehzâdeler meselesidir, fetihnâme-i hümâyun (S.B.) ile kapıcılar kethüdâsı Salih Ağa ve Musâhip (I.S.) Beşir Ağa İstanbul'a gönderildikte gizlice bir pâdişah emri çıkarılup Topkapı sarayında şehzâdelerden Sultan Bayazit ve Sultan Süleyman ki yirmi beşer yaşında nevcivan idiler, ikisinin dahi idam olunmak üzere kaymakam Bayram Paşa ve Bostancıbaşı Duçe-Mehmed ağaya ferman buyurulup adı geçen yazıyı Salih ağa ile göndermişlerdir. İstanbul'a varınca pâdişahın yazısını memur olanlara teslim edüp fetihnâme-i hümâyunu (S.B.) ilân ettiklerinde yedi gün yedi gece şehir donanması olup sevinç gösterildi.

Şehr-i aşk âyînini ol demki derkâr ettiler
Her ser-bâzâra bin Mansur berdar ettiler

deyimince bütün halk ayş ve işaretle ve neşe ve sevinç gösterileri ile meşgul iken Bayram paşa bostancı başı ile içeri girüp Sultan Ahmed Han merhumun şanlı evlâtları olan Sultan Bayazit ve Sultan Süleyman'ı birer bahâne ile çıkarup zulüm kemendi ile öbür dünyaya gönderdiler.

Şöyle ki ol vakıtta olan bu mâcerâ, şehzâdelerin gözyaşı dökerek yalvararak saray köşesinde boğazlanma hareketleri karşısında bu işi yapanlar dahi hasret yaşı, dökerek nasıl yakalayup katlettiklerini ve hücumlarını bütün tafsilâtıyla yazılsa gözler yaşlı ve ciğerler paramparça olur.

Bayram Paşa ve Duçe ve diğer bu meseleye gizlice vâkıf olanlar büyük bir hüzün ile pişmanlık zeminine hasret gözyaşları döktüler. Amma ne fayda ki cihan sultanı olan ateş saçan kahramanın fermânına karşı gelmek değil, belki emrin icrasında sür'at göstermemek mümkün değildi. Mecburen kaza ve kader ahkâmının cereyana çalıştılar. Bu, Cenâb-ı Hakkın takdiridir.)

Sonra şehzâdelerin ölülerini gizlice yıkayup ve kefenleyüp hemen hazır olanlarla namaz kılup götürüp gömdüler. Bu mesele sonradan halkın ihtilâline sebep oldu. Pâdişah Malatya'ya uğrayınca zorbalardan meşhur Nuh Halife yakalanup katlolundu.

Emîr-Gûne oğlunun ahvâli:

Emîr-Gûne oğlu İznikmid'de (İzmit'te) pâdişah katına yüz sürüp evvelce olduğu gibi iltifâta mazhar oldu. Pâdişaha sığınanların mahrum kalması devlet şanına lâyık olmadığından kendine vezirlik hasları (I.S.) ve İstinyede Feridun paşa bahçesi, Ahırkapıda gayet güzel saray, Kâğıthanede bir çiftlik hediye edilüp yiyeceği ve içeceği tamamen devletten verilmiştir. Altı yedi sene yeyip içip vakitlerini re-

zâletle geçirdiler. Sonra Sultan İbrahim Han zamanında bazı işler dolayısiyle katlolundu. Nitekim anlatılsa gerektir.

Şeyh Kadı-zâdenin ölümündeki garip mesele:

Edirne seferinde Abdülâziz efendi Kıbrıs'a sürgün edilüp yine Kara Çelebi-zâde Mahmud efendi, amcası Aziz Efendi yerine İstanbul kadısı olmuştu.

Rebiülâhirin yirminci günü yüksek dervişlerden Koyun dede adlı kerâmet sahibi kimse, adı geçen İstanbul kadısı Mahmud efendiye varup: «Mahmud dede, tiz sicil eyle» Evliyâyı inkâr eden şeyh Kadı-zâde inkârcı olduğu için Hazreti Pygamber Aleyhissâlâti Vesselâm boynunu vurmak ferman etmekle boynunu vurdular. Vâkıa âleminde böyle gördüm. Elbette sicil eyle» deyüp ısrar ile sicile kayıt ettirdi. Allah'ın emriyle altıncı günkü rebiülâhirin yirmi altıncı gecesidir, adı geçen Kadı-zâde Şeyh Mehmed vefat edüp icat ettiği şekil üzerine zikirsiz ve tehlilsiz (S.B.) cenazesini Sultan Mehmet Câmiine götürüp namazını kılup gömdüler.

Deniz ahvâli:

Revan'a gidiş sırasında Tersane kethüdası Piyâle kethüda cebehâne vesair mühimmatı Trabzon'a taşımakla memur olup işi gördükten sonra pâdişahın fermanı mucibince Azak denizine salup o tarafta muhafaza üzere iken Özü boğazından çıkan on iki pâre şayka (I.S.) Kefe etrafını yağma niyetinde olduğu duyulmakla dört beş kadırga gönderilip Uluna denilen yerde birkaçını ele getürdüler.

İstanbul Surlarının beyazlatılması:

Sultn Murad Han Revan'da iken Bayram Paşa İstanbul'un hisarını baştan başa taşradan ağrtmk için iç ve dış

hisar yakınlarında olan mülk sahiplerini ve evkaf mütevellilerini (I.S.) müsâdere edüp (I.S.) hisar duvarının bozulmuş olan yerlerini düzelttikten sonra ağartup hizmette bulundu.

İstanbul Olaylarına İlâve:

İslâm Padişahının gelişinde yapılan şenlik sırasında Eflâk voyvodasının kapı kethüdası (I.S.) Kurt adındaki bir zimmi (S.B.) köpek, memleket maslâhatına binaen asıldı.

Seferden gelen sipahilerden bazılarının ulûfeleri gümrük mahsulüne salınup gümrük emini Mehmed çavuş vermekte oyalayup ağır kelimelerle söğüp tamahkârlık belâsiyle değmezin değer bahaya çuka ve kumaş gibi eşya verüp iki kat bahasiyle teklif edüp zulmetmekle sipahiler çaresiz pâdişah katına yazı sunup şikâyetlerini yükselttiklerinde gümrükemini Mehmed Çavuş pâdişahın gazabına uğrayup bab-ı hümâyunda **(Topkapı sarayının birinci büyük kapısı)** boynu vuruldu. Ve yerine Galata voyvodası Ali Çelebi ki, para ve mal tahsilinde misli görülmemiş hiddet sahibi olmakla gümrük eminliğine tâyin olundu. Lâkin öldürülen Mehmed Çavuş kendinden evvelki Murad Çavuşa rahmet okuttuğu gibi Ali Çelebi dedikleri habis de Mehmed Çavuşa dua ettirdi.

(Rahamullahu Nebbâş-ı evvel)
anlamı meydana çıktı (1).

Evvelce Hoca-zâde Abdullah efendi Mısır kadısı olduğu vakit Rumeli kazaskerliğini Molla Ahmed-zâde Nuh efendi zaptedüp iki kazaskerliği birleştirmişlerdi. İstanbul'a gelindiği vakit yine iki kazasker lâzım gelmekle Çara Çelebi-zâde

(1) Mânâsı, Allah birinci Nebbaş'a rahmet etsin, demektir. Nebbaş, **kefen soyucu demektir.**

Mahmud efendiye Anadolu kazaskerliği verilüp yerine vezir-i âzam terbiyesiyle, Muid Ahmed efendi ki Edirne'den azledilmişti, İstanbul kadısı oldu.

Adı geçen Muid Ahmed efendi Fehmi Muidi demekle tanınup aslında Kaz-dağı nahiyesinde Kınalızâdeler hizmetinden çıkıp sonra mesut bir talih eseri ile Şam ve Mısır kazalarına nâil olup Mısır hükümetinde vâli bulunan Mehmed Paşa ile hoş geçinüp aralarında babalık ve evlâtlık anlaşması olup birçok anlaşmış olmakla adı geçen Mehmed Paşa gelüp vezir-i âzam olunca Muid Ahmed efendiyi pâdişah yanında güzel şekilde vasıflandırıp hakkında pâdişahın iltifatını zuhure getürüp sonra Edirne seferlerinde de Edirne kadısı idüp oradaki adâlet ve hakkaniyet üzere pâdişahın makbulü olup bu defa İstanbul kadılığını verdiler. İstanbul'da dahi kötü kişilerin kınamalarına aldırmayıp itidal (S.B.) üzere gidüp himmet alanını tamahkârlık kirliliğinden âri etmesi kendine bir çok güzellik, ağırlık, vakar geydirüp rüşvet töhmetinden kurtardı. Hâkimlerin ve büyüklerin şefâatine kulak asmayıp, hükümette adâlet edüp cihat (S.B.) ferâğını hoş görmeyüp cihet tevcihinden bir akça almayup herkesin methettiği bir kimse oldu.

Sarı Kâtibin öldürülmesi:

Koyun kâtibi Sarı Mehmed efendi ki siyâkat ilminde (S.B.) ve kitâbet sanatında akranından üstün kimse olup İbrailli Mesihî-zâde derler iken Sarı Kâtip adıyla meşhur olup defalarca koyun kâtipliği yapıp zimmetinde (borcu) yirmi yük akçeden ziyade devlet malı toplanup hoş-kalemlik berekâtiyle yedi ve yuttu. Hayvan getüren kefereden biri vasıtasiyle mâlûm olup Kaymakam Bayram paşa on iki yük akçeye karşılık bütün varını yoğunu zaptetti ve öldürmekten vazgeçti. Adı geçen Sarı Kâtip efendi bundan evvel bir defa da pâdişahın gazabına da uğrayarak Rodos'a sürülüp iki büyük tehlikeden kurtulmuş iken Bayram Paşadan pâdişaha şikâyet mektubu sunup:

«Pâdişahım, ammâl (idâre adamları) zimmetlerinde beş yüz akçe bekayâ vardır. Bunların toplanmasında müsâmaha olunmakla işlemez olmuştur. Bu kulunuza defterdarlık ihsan buyurulur ise hepsini tahsil edüp ve daha nice menfaatlar ile mîriye (devlete) hizmet ederüm.»

Deyû bekayâ defterini pâdişaha arzeyledi. Adı geçenin bu cür'eti küstahlık sayılup ortadan kaldırılması içün ferman buyuruldu. Kapıcı ile Üsküdar bahçesine gönderilüp Bayram Paşanın arzı ile Pâdişah huzurunda katlolundu.

Yine garip işlerdendir ki Edirne kadısı Yunus efendinin nâibi (vekili) Yahya Çelebi ki, Dramalıdır, İstanbul'a kürekçi götürürken tembellik töhmeti ile asılmasına emrolunup efendisi dahi sürgün olup, bostancılar, Nâip Yahya Çelebiyi tutmuşlar iken Boğazda geceleyin birden bire kaçıp voynuk çoban elbisesiyle kıyâfet değiştirüp iki köprüde bile bostancıların önünden geçüp kendini bilmemekle canını kurtarup İstanbul'a gelerek gizlendi.

Recep ayının sonlarında yeniçeri ağası Mustafa ağa vezirlik ile kapudan olup, kapucular kethüdası Murtazâ Paşa çırağı Şahin ağa yeniçeri ağası oldu. Ve evvelâ kapıcılar kethüdâsı olup Şehzâdeler işi içün İstanbul'a gelen Salih ağaya Bosna eyâleti verilüp Süleyman paşa yerine Bosna'ya gitti.

Acem Şâhının Revan Kalesini istilâsı:

Recep ayının birinci günü Van beylerbeyisi Dilâver Paşadan serdâra mektup gelüp «Şah Tebriz'e gelüp etrafta olan askerini toplayup Isfahan şehrinden dört kıta top getürtüp Revan üzerine gelmesi mukarrerdir,» deyû bildirmiştir. Vezir-i âzam Mehmed Paşa İstanbul'a bildirdi.

Bu sırada Rüstem Paşa-zâde Mehmed paşa ki, civan kapıcıbaşı demekle tanınmıştır. Amasya yolundan asker sürmeğe memur oldu. Ve Edirne'den silâhtarlıktan vezirlik ile çıkan Hüseyin paşa, Akdeniz koluna tâyin olunup asker sür-

mek için Rumeli'ne gönderildi. Kenan paşa Silistre eyâleti ile sağ kola ve Tuna yalısına asker sürmeğe gönderilüp dört vezir dört tarafa asker toplamak içün tâyin olunup sefer tedârikine himmet olundu.

Yeniçeri ve diğer askerler Şâhin ağa ile Erzruum'a erişüp Revan kalesinin imdadına gitmek içün şiddetli tembih ile memur oldular. Amma kış günleri girüp karın çokluğu ve soğukların fazlalığı yüzünden yollar kapanmış olmakla Revan kalesine imdat çok güç idi. Kış sırasında vakıtsız gönderilen askerin faydası olmayup beyhude yere mal telef ve devlet adamları yoruldu.

Recep ayının on dördüncü salı gününde Rüstem Han ile Acem Şahı Revan üzerine inüp kuşattıalr .

Şaban ayının dördünde vezir-i âzam Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş, Halep, Şam, Trablus, Erzurum, Trabzon, çıldır, Kars eyâletlerine «Acele kalkup Erzurum'da orduda hazır bulunasız!» deyû hükümler yazıp gönderdi. Kızılbaş hanlarına çubuk salyâne edüp iki top dahi Tiflis'ten getürüp sepet örmek üzere çalıştı. Şabanın on yedisinde Diyarbekir vâlisi Mehmed paşa şehirden çıkıp ferman mucibince Bitlis'te dinlenmeye gitti. Yirmi ikisinde vezir-i âzam dahi Diyarbekir'den çıkup Erzurum'a yöneldi. Erzurum tarafından ise mektup gelüp Revan kalesini muhasara eylediklerini bildirmişlerdi. Vezir, ağırlıksız orta handan, şabanın yirmiyedisinde Erzurum'a ılgar eyledi. Harput, Pertek, Çemişgezek ve Kemah üzerinden Ramazanın dokuzunda on beş yirmi adam ile Erzurum'a düştü. Yirmisinde Sivas beylerbeyisi İbrahim paşa da ancak on beş adam ile gelüp katıldı.

Şevvalin ikisinde vezir-i âzam, Hasan kalesine vardı. Sivas ile Trabzon eyâletinden başka kimse yoktu. Sipahi ve silâhtar ağaları ve yeniçeri kethüdası beraber idi. Erzurum neferlerinden imdat için tâyin olanlardan dokuz nefer, Hasan kalesine gelirken soğuğun şiddetinden donup nicesi dahi elini ayağını üşüttüler. Henüz mart başlangıcı idi. Karaman ve Anadolu paşaları dahi ancak yirmişer adam ile Erzuru-

nıa eriştiler. Şah ise Aras Hanı ve Kelp-Ali Hanı ve Apdal Hanı ve daha birkaç hanlar ve sultanlar ile altı bin kızılbaşı Selmas'da ve birkaç han ile birkaç bin kızılbaşı Beyazıt yakınında ve Rüstem Han kardeşini dört bin kızılbaş ile Hoy'da alıkoymuştu.

İstanbul'da yeniçeri ağalığı ise Şahin ağaya verilüp bütün asker de imdada yetişmek için pâdişah ziyade tehdit etmişti. Hattâ Parmakkapıda çengeller yaptırılup sefere gitmemek suçu ile birkaç askeri katletmişlerdi. Her tarafa, yukarıda yazıldığı gibi vezirlerden sürücüler tâyin edilmişti. Fakat kışın şiddetinden kimse varamayup vakitsiz olmayacak teklifler idi.

Şevvalin yirmi ikinci günü Anadolu ve Sivas vâlileri gelüp, kalkmak hususunda konuştukları vakit toptan Kars'a varılup, sonra ne şekilde yapmak icap ederse ana göre harekete karar verilmişti. Ertesi gün ikindiye doğru Revan'dan iki adam gelüp Murtazâ Paşa kethüdası Zülfikar ağadan kâğıt getürüp, Revan kalesinin sıkıntısını ve beş on güne kadar imdada yetişilmezse kalenin gideceğini yazmış... Kızılbaş kuşatmada çok şiddet gösterüp Murtazâ Paşa hasta olmakla hem de muharebe sırasında yaralanmış olduğu içün vefat edüp yerine kethüdası Zülfikar ağa muhafaza işini eline almış...

Şevvalin yirmi altıncı günü Anadolu vâlisi Gürcü Mehmet Paşa kalkup askerin öncüsü olup Kars'a yöneldi. Ve kaleye girenlere bölük ve yüzer kuruş vaadetti. Ayın yirmi dokuzunda Karaman vâlisi dahi yöneldi.

Şevvalin yirmi dördünde Râfızî askerleri ziyade çalışup beri taraftan dahi imdat gelinmesinden meyus olunmakla, muhafazada olan asker çaresiz Revan kalasını kızılbaşa vire ile teslim etmişler...

Zilkade ayının birinci günü bu korkunç haber serdâra ulaşınca serdâr gam ve hüzün içinde kaldı. O sırada Diyarbekir ve Van valileri ve Bitlis hâkimi Apdal Han gelüp Hasan kalasında vezire ulaşıp, kışın çekilen dert ve mih-

neti söyleşüp, böyle şiddetli kışta bir yere gitmek mümkün değilken lâhavle çevirerek dilleştiler.

Vâkıâ bu sırada çektikleri zahmet ve meşakkatin yazılması ve anlatılması mümkün değildi. Tekrar fazla miktarda kar yağup açılan yollar da kapndı. Yukarıda bahsolunan vâliler Van muhafazasına gönderildi. Diğer kalelere dahi elden geldiği kadar muhafazası içün asker tâyin edildi ve dağıtılup gönderildi.

Zilka'denin altıncı günü yeniçeri ağası ulaştı. Dokuzunda devlet katma yazı yazılup Revan'ın elden gittiğini pâdişah katına arzettiler.

İtiraz:

O vakit devletin hayrını düşünenlerin doğru reyleri üzere Murtazâ Paşa Erzurum'da yahut Kars'ta kalup kethüdası Zülfikar ağa yahut başka bir kimse Revan muhafazasına tâyin olunsa, Şah tarafından hücum ihtimali oldukta Murtazâ paşa seçilmiş asker ile imkân nisbetinde yetişmek münasip olup bu tedbirler ki pâdişaha dahi arzolunmuştu. Lâkin vezir-i âzam paşa Murtazâ Paşanın istiklâl üzere yakınlaşmasını görüp zahmetleri defetmek maksadiyle onun karşısında olmakla bu doğru fikir kabul olunmadı. İmdat da gönderilememekle bu işler meydana geldi.

Zilka'denin on üçünde Revan tarafından Murtazâ Paşanın na'şı **(ölüsü)** ile Reis Bekir efendi ve kethüdası Mehmed birkaç ağalar ile geldiler. Meğer Acem Şahı Revan'ı kuşatıp top gülleleriyle etrafını yıkup büyük muharebe eyleyince içeriden dahi İslâm askeri lâyık olduğu veçhile müdafaaya gayret edüp altı yüzden fazla yeniçeri, orada muhafazada kalan Kundakçı-Mustafa ağa adındaki haseki ile şehit olup bir çorbacı **(zabit)** dahi kaybolup mecburen vire ile kaleyi teslim etmişler... Şah dahi Zülfikar kethüdayı ve Sevindik Paşa ve Memi Paşa adındaki paşaları ve birkaç beyleri ve tanınmış kimseleri alıkoyup geride kalanlarını sa-

livermişlerdi. Sonradan anları dahi gönderdi. Kurtulan dört yüz elli kadar yeniçeri Kars ve Hasan-Kalası ve o taraflara çıkup yerleştiler. Vezir-i âzam dönüp Erzurum'a gelüp Diyarbekir ve Halep kalesi Hasan-kalesine kaldı.

Devlet katına gönderilen telhisten (I.S.) mesele pâdişahın malûmu olunca meydana gelen ahvali Allahın takdirinden bilüp «çalışma ve gayrette kusur olmadığı anlaşıldı. Telâş etmeyüp bundan sonraki hizmetinle dikkatli olasın» deyû istimaleti (I.S.) bildirir hatt-ı hümâyun gönderildi. Paşa dahi muhafaza hususunda çok dikkat edüp bu senede Erzurum'da toplanma olup, askeri, vakıtsız harekete getürmek ve eşyanın pahalılığı ki, bir somar arpa beş kuruşa ve yirmi dirhem ekmek bir akçeye idi.

«Bu mahzurlar bütün harekete engeldir»

Deyû istifâ edüp pâdişah katına niyazname **(yalvarma mektubu)** gönderdi.

Yeniçeriler Kâtibinin öldürülmesi:

Râfızîlerin Revan üzerine geldikleri haberi ulaşınca yeniçeriye sefer tembih olunmuştu. O sırada yeniçeri defteri muntazam olmayup bir takım şahıslar ve çocuklar deftere geçüp o hususta büyük fesat zuhura gelmişti ki, Malkoç efendi devrinden beri çoğu zaman böyle olmuştu. Ölmüş adam yerine adam geçürüp hazineye boş esâme **(isimler)** kalması imkânı kalmamıştır.

Pâdişah zorbaları ortadan kaldırup devlet işlerini düzeltüp bu husus dahi neticelendirilmesi lâzım olan işlerden olmakla yeniçeri kâtiplerine defalarca tembih etmişlerdi ki,

«Ölü yerine adam geçmeyüp yeniçeri ağası tarafından **(mühürlü)** denilen teskere gelmedikçe deftere isim kaydolunmaya!»

Pâdişah hazretleri yeniçeri kâtibi Osman efendiyi imtihan etmek üzere bir sahte adam gönderip, yüz esedî **(al-**

tın) kuruş ki, en güç işleri açacak anahtardır, verüp yeniçeri defterine geçmeyi rica eder. Kâtip dahi pâdişahtan korkarak isteğini yapmak istemez. Fakat adı geçen kâtip Osman'ın bu hususta daha fazla dayanamayacağı pâdişahın içine doğmakla tekrar aynı adamı yüz adet halis ayar altın ile gizlice gönderir. O adam varup yalvarır, yeniçeri kâtibi yapmak istemeyince...

«Hoş imdi, siz bu işi görmezsiniz, yeniçeri ağası kapusunda bir dostum vardır. Varup onun eliyle ağaya yüz altun verüp bu işi bitiririm. Sizin almadığınız yanınıza kalır.»

Deyû kalkıp gittikte zavallı kâtibin doğuştan tamahkârlığı harekete gelüp herife;

«Gel, imdi akçeyi ver, lâkin kimseye söyleme!»

Deyû yemin verüp paraları alır ve kendi kalemiyle herifin adını defterin kenarına kaydeder. Mesele, pâdişahın malûmu olunca Ramazanın başında yeniçeri ağasını saraya çağırup acele yeniçeri defterini hazırlamasını ferman eder. Ağa defteri getürtüp pâdişahın huzuruna getürür. Pâdişah defterin kenarında olan ismi bulup:

«Bu nedir?»

Deyû ağaya sordukta:

«İlmim yoktur **(bilmiyorum.)»**

Deyû yemin eder. Pâdişah, kâtibin hazırlanmasını ferman eder. Osman efendiyi baş halife Hüseyin efendi ile içerü götürdüler. Meğer pâdişah bizzat sandalye üzerinde oturup beklemekte imiş.

«Kâtip kangısıdır **(hangisidir?)»**

Deyû sordular.

Evvelâ yanlışlıkla baş halifeyi getürürler. Ol salıverilip Osman efendi hazırlanılır. Defter ise pâdişahın elinde.. O esameyi **(isimleri)** gösterüp:

«Bire kâfir, bu nedür?»

Dedikte Osman efendi biçâre tama belâsiyle ne belâya

uğradığını görüp tereddütle ve kekeleyerek cevap vermek istedi. Pâdişah hazretleri gazaplanup, kara suratlı cellâda:

«Bire Kara Ali! Kes şu hainin başını!»

Dediği anda Osman efendinin kellesi meydana yuvarlandı.

O sırada Kaptan Paşaya hitap edüp:

«Bir koca kâtip var idi, kandedir? **(nerededir?)** Evvelce yeniçeri kâtibi etmiş idim.»

Deyû buyurdular.

Hemen Demirkapıdan, Mehmed efendiyi hazırlamak içün kapudan paşa adam gönderüp pâdişah içeri gidüp, Mehmed efendi dahi Bab-ı hümâyuna geldikte Kaptan paşa ana der ki:

«Pâdişahımız seni yeniçeri kâtibi etti. Şimdi silâhtar Paşa sana hatt-ı şerifi **(Pâdişah yazısı)** çıkarup verse gerektür. Ol büyük adamdır. Eteğini öpüp, dualar eyle.»

Deyû öğretip içeriye gönderdi. Harem-i Şeriften Silâhtar Paşa çıktı. Elinde bir hatt-ı hümâyun **(pâdişah yazısı):**

«Mehmed efendi sen misin?»

Dedikte Mehmed efendi dahi: «Belî sultanım» deyüp ihtiyarca seyirtüp etegünü öpüp dua etti ve medihte bulundu.

«Pâdişahımız seni yeniçeri efendisi eyledi.»

Deyüp hatt-ı şerifi sundu. Alup öptükten sonra tekrar etek öpüp çıktı. Mehmed efendinin yeniçeri efendiliği bununla beraber dördüncü defa olur.

Hüseyin paşa varup Mısır mansıbını **(memuriyetini)** zaptedüp Mısır'dan azlolunan Kara-Ahmed Paşa yola girüp yavaş yavaş gelürdü. Zira pâdişaha kendini geçtiklerini işitmişti. Ve Mısır'dan istenen askeri geç gönderüp, Revan fetholunduktan sonra pâdişah ordusuna geldiklerinde Mısır askerinin başındakiler katlolunup neferlere terakki verilmemişti. Bu yüzden Ahmed paşaya dahi Pâdişahın gazap edeceği meydanda idi. Adı geçen Kayseriyeli Kara Ahmed Paşa demekle tanınmış gözü pek ve cesur bir adam olmakla yol-

da ayak sürüyüp ta şevval ayında İstanbul'a geldi. Gelir gelmez Bostancıbaşı hapsetti. Kethüdâsı ve hazinedarı azarlanup bütün malı devlet namına zaptolundu. Tekrar defter mucibince kendinden mal istenince mert ve şiddetli lisanlı, tabiatı ters, kaba bir adam olmakla ağır sözlerle cevap verüp bazı devlet adamlarına dil uzattığı pâdişahın kulağına gidince, ortadan kaldırılması içün Bostancıbaşı Duçeye hatt-ı hümâyun çıkarılup hakkından gelindi.

Evvelce Halep beylerbeyisi Ahmed Paşa, Halep kadısı Bahayî efendi ile geçinemeyüp:

«Keyf verici içkilere düşkündür. Elinden tütün çubuğu düşmez. Şer'î hükümleri icra içün şuuru yoktur.»

Deyû, olmayan şeyi pâdişaha bildirmekle pâdişahın dahi tütün yasağını yürütmeye henüz dikkat ettikleri meydanda olmakla Bahayî efendiyi geçen sene Kıbris'a sürmüşlerdi. Bu sene affolunularak yurda dönülmesine izin verildi.

Gümülcüne'ye sürülen Edirne kadısı Seyit Yunus efendi dahi affolundu.

Vakaayi-i Sene Sitte ve Erbaîn ve Elf

(1046 senesi olayları)
(Hicrî 1046 senesi Muharrem ayının birinci günü Milâdî 1636 senesi Haziran ayının Beşinci Perşembe gününe rastlar.

Serdârın Acem sınırındaki ahvali:

Muharrem ayının onunda emr-i şerif **(pâdişah emri)** gönderilüp yer yer münasip olan yerlerde on yedi adet yetmişer, seksener, yüzer katar deve ahırı ki, ortası açık iki kapulu, üzeri deveci odaları ve kapu yanları arpa saman ambarları olmak üzere yaptırılmak için tembih buyuruldu.

Muharrem ayının ortasında Canbolat-zâde Erzurum'a girip yeniçeri ağası «Sultan sekisi» denilen mahalde serdâra ziyâfet verdi. Serdâr birkaç kimseyi tütün içerken tutup birini öldürdü. Ve muhkem yasak bağırttı.

Muharremin yirmi sekizinde Canbolat-zâde Mustafa Paşanın öldürülmesi için pâdişah fermanı gelmekle ona göre hareket edilip âhirete gönderildi. Öldürülmesinin sebebi, zorbalar devrinde Musâ Çelebinin hayatına kefil olduğu halde alup zalim Recep Paşaya götürdüğü pâdişahın hatırında bir düğüm olarak kalmıştı. Öldürülmesi içün münasip bir vakıt gözetirlerdi. Bu sırada kısas (S.B.) icrâ olundu.

Müverrih der ki;

Adı geçen Canbolat-zâdeye pâdişah hazretlerinin çok iltifâtı olup Hasan paşadan kalan Ayşe Sultanla evlendirilmişti. Fakat Musâ Çelebi olayından beri içlerinde ukde (düğüm) kalup katline bahâne ararlardı. Adı geçen paşa ise Allahın nimetine şükretmekten ayrılıp ve pâdişahın içinde olan evvelden kalmış ukdeden gafil, her şeyi hoş görerek tabiatının iktizası ve atalarından miras kalan cibilliyeti olan zulüm ve eziyete çok düşüp, asker sürmeye Karaman diyarına ögnderildiği vakit Ümmet-i Muhammedi pek çok sıkıştırıp bazı günahsızları öldürdü ve astı. Şikâyet olunduğu vakit eski kinleri dolayısiyle öldürülmesi için hatt-ı hümâyun çıkup hakkından gelindi.

Safer ayının ikinci günü Diyarbekir, Karaman, Sivas, Anadolu ve birkaç sancak paşaları ve beyleri askerleri ile Kars muhafazasına gönderildi. Varup Kars'ın viran yerlerini yeniden yapmaya başladılar. On altıncı günü Anadolu beylerbeyisi Gürcü Mehmed paşa dahi Ahıska kalesini tamire memur olup lâzım gelen harcı verildi, yirmi birinde gitti.

Rüstem Han dahi yirmi bin kızılbaş ile Şehrizor'a ve Kerkük üzerine gidüp Acem şahı ise bir yerde oturup Revan'ın yapılması içün dört bin serahor ve on bin tümen akçe verüp Gence Hâkimi Mehmed Hanı ve Şirvan Hanı Yusuf Hanı üç bin kızılbaş ile gönderdi. Revan kalasını yeniden tamir edüp etrafına su salıverüp kaleyi istihkâmlarla sağlamlaştırdıktan sonra idaresini Kelp-Ali adındaki hana verüp Isfahan'a gitti.

Defterdar İbrahim Efendinin öldürülmesi:

Rebiülevvelin yirmi üçünde Defterdar İbrahim Paşa ile Sipahi ağası Mataracı Mehmed ağanın fitne uyandırmaya başladıkları, sözüne inanılır kimselerden öğrenilip meydana çıkmakla ikisini dahi kuşluk vaktında otağa davet edüp katlettiler. Tafsilâtu budur ki:

Defterdar Mostârî İbrahim efendi ki, Niğdeli yerine defterdar olup Revan seferi mühimmatına ve bunca Osmanlı askeri aylıklarına ve sair lâzım olan şeylere mal yetiştirüp, diğer defterdarlar gibi hiddet ve şiddetle şöhret bulup ve başka türlü fenalığı çıkmayup, serdâr-ı Ekrem ile Erzurum'da oturup işlerin yürütülmesi için meşgul idi. Ama vezir-i âzam Mehmed Paşa anın olgunluğunu ve istidadını görüp, Niğdeliden Defterdarlığı aldığı gibi benden de sadrâzamlığı alır diye korkardı. Çünkü basiret erbabına gizli değildir ki bütün büyüklerin çektiği ıstırap kendi adamları belâsıdır. Nerede bir devletlû iş görmek istese bir nice tamahkârı ana hizmetçi olup ahmakça gidiş ile evlâtları olan gafil vücudu belâya uğratıldı.

Adı geçen İbrahim efendi vâkıâ hakikatte devlete lâyık, mürüvvet sâhibi melek huylu bir mert idi, amma hizmetinde olan bazı nadanların **(cahillerin)** kibir ve hareketleri hadlerinden ziyade olup bilhassa ayş ve işret âleminde efendilerini methedüp yükselmesine aldanup:

«Efendimizin bundan sonra yolu vezirliktir. O zaman şöyle edecektir, biz de şöyle oluruz.»

Deyû lâf ve güzaf ile hafiflik ve bönlük ederlerdi. Bu gibi haller vezir-i âzamın adamlarına hoş gelmeyüp işittikleri saçma sapan sözleri birine beş katup, efendilerine ulaştırup velinimetlerini **(ekmeğini yedikleri)** korumak yolunda ötekinin ortadan kaldırılmasına çalışup daima geçerler idi.

Sefer üzerinde olmakla bir iki defa vezir-i âzam kendisinden yirmişer ve otuzar yük (S.B.) akçeyi borç olarak isteyüp, o dahi vermemek yapamayup vâkıâ verirdi ama, bu insaf dışı istekten bozulup bu derde başka çare bulamayıp şaşkınlığından bir yazı yazup, fevkalâde hazine elde etmek hizmetini taahhüt etmek şartiyle sadrâzamlığın kendine ihsan olunmasını pâdişah hazretlerinden iltimas edüp, arzuhalı bir yolunu bularak pâdişahın eline ulaştırır. Adı geçe-

nin bu şekilde edep dışı hareketi pâdişaha hoş gelmeyüp arzuhalini vezir-i âzamın telhisi **(yazısı)** içine koyup gönderdiler. Vezir-i âzam meseleye vâkıf olunca defterdarı çağırtır. Meğer defterdar hilesinin meydana çıkmasını bilüp daima korku üzere imiş... Abdest alıp, vasiyet edip vezirin huzuruna vardıkta katline ferman eder. Vâkıâ mümkün olduğu kadar mezbuhâne hareket gösterdi (S.B.), faydası olmayıp katlettiler ve Mataracı Mehmed ile ikisinin ölüsünü beraber çıkardılar.

Defterdarın yakın dostu Muhasebeci Ali efendi vezirin meclisine varır, vezir ona der ki:

«Şayet defterdarınıza zulüm ettim dersiz ve suçu ne idi dersiz?»

Dedikte, Ali efendi:

«Sultanım bilir!» dedi.

Vezir, Defterdarın yazısını bilürsün deyüp ol mektubun bir kısmını büküp sadrâzamlık istediği yeri açup, **(şuraya bak)** deyû gösterdi.

Ali efendi gözden geçürüp yine vezire sundu. Vezir: «Ne dersin?» dedikte, Ali Efendi «İstemiş bulmuş» deyüp sözü kesti.

Merhum, devlet adamları büyüklerinden güzel ahlâk ve güleryüz sâhibi idi. Bir gece ziyafet sırasında kendisi bazı hallerinden biraz söz edüp babasının ve kardeşlerinin hep şehit olduklarını nakledüp validesi içün dahi çocuk doğururken iskemle üzerinde can verüp, şahâdet sevabına eriştiğünü hikâye edüp sözün acayip bir yerinde sustu. Sözün gelişi o mânâya geldi ki, şehitlik kendine dedelerinin mirasıdır. Kendisi dahi şehit olmayı işaret ederdi.

Gariptir ki herkesin kendi içün tefe'ül eylediği (S.B.) şeye elbette mazhar olmalıdır.

Anın yerine Bâki Paşa kethüdâsı mevlevî Mehmed Paşa ki, Aydın ilinde tahsildarlıkta idi, baş defterdar olup acele gelmek içün adam gitti.

Erdelân Vak'ası ve
Mağlûp oluş ve Küçük
Ahmed Paşanın şehit olusu:

Adı geçen Ahmed Paşa Arnavud cinsinden kısa boylu küçük yapılı aşırı cesaretli bir kimseydi. Başlangıçta atçılıkla meşgul olup memleket içinde bir çok gezüp, Hotin gazasında iken serdengeçti (S.B.) tâifesinin bayraktarı ve onların ağası olup ölüm havuzuna dalmakla kendinden şecâat üstünde nice atılganlıkları görünüp, sonra devirlerin değişmesiyle Anadolu tarafına geçüp nice hizmetlerde bulundu. Sonra Mardin voyvodası olup Musul hududuna kızılbaş hücum edince bir çok defa müdafaa ve muharebede acâyip gösterilerde bulunup yüz aklıklarına sebep oldu. Acem sınırlarında, Kürdistanda şecaat ve iyi şöhret ve bahadırlık ile şöhret buldu. Sonra Türkmen voyvodası olup şevket ve devleti malları ve ihtişam âletleri artıp kadri yüksek oldu. Sonra emâret mertebesine ayak basıp dördüncü Murad Gazi devrinde Şam vâlisi olup, İlyas paşa gibi kuvvetli bir âsiyi güzel tedbirlerle ele geçirdi. İkincisi, Kayseriye yakınında Hacı Ahmed oğlu Ömer bey dedikleri Türkmen beyi ki, hâkimler ve vezirler anı ele geçirmekten âciz iken yolunu bulup avlayup katletti. Üçüncüsü Şam'a varınca kırk seneden beri pâdişahlara baş eğmeyüp baş kaldırup taşkınlık ile meşhur olan Maanoğlu Fahrüddin'i kahredici kuvvetle ele geçirdi. Bu üç hizmette büyük nam kazandı.

Evvelce Revan dönüşünde Kıbrıs haraciyle, arpalık suretiyle Aydın ve Saruhan ve Niğbolu sancakları inâyet olunup, adı geçen Ahmed Paşa Erzurum valiliğinden Şam'a naklolunup Musul muhafazasına gönderilmiş idi. Yanında yirmişer otuzar neferli yüz otuz sekban bölükbaşısı vardı. Bir miktar yeniçeri dahi tâyin olunup orada kışlamış idi. Meğer Eyyubî Kürtleri sülâlesinden Helo Han-oğlu Ahmed Han ki, Erdelân ülkesinin beyi idi, Şah Abbas'ın meydana çıktığını görüp müdârâ maksadiyle akrabalık peyda edüp

kendisi Sünnî iken sınırda olmakla Şahın hemşiresi kızını almış ve Acemler tarafına geçmiş idi.

Vaktâ ki Şah Safi meydana çıkıp Acem tahtına istiklâl üzere oturmak maksadiyle Şah Abbas'ın kumandanlarını idam edüp Ahmed Hanı dahi temizlemek isterdi. Ahmed Han, bunu bilüp daima Küçük-Ahmed Paşa ile mektuplaşıp ve kardeşlik üzere olup, sığınılacak yer tedârik edüp Şahtan korunmak içün şöyle anlaştılar ki, eğer Acem Şahı kendine kötülük ederse, Ahmed Paşa imdat eyleye.. Her defa Ahmed Han ile Ahmed paşa arasında mektuplaşma ve anlaşma merâsimi yapılırdı.

Bahar mevsiminde Şahın mirahoru Zeynel Han, galiba Şaha Hindistan'dan gelen bir büyük fil ile Şehrizor tarafına geldiler. Haber, Küçük-Ahmed Paşanın kulağına gelince ağalarından Deli Dünya ve Sarhoş Hasan adındaki kimselerle bir miktar asker gönderip, Zeynel Han bozulup ve ol fil alınup der-i devlete gönderilmişti.

Bu haber Şaha ulaşınca Kör-Hüseyin Han ve Mukaddem Han ve Siyâvuş Han ve Zâlim Ali ve kardeşi ve daha bunlara benzer kimseler ile otuz kırk bin kızılbaş koşunup Rüstem Hanı serdâr edüp Ahmed Paşa üzerine gönderdi. Ahmed Hanın dahi bu meseleden haberi olmakla henüz kızılbaş hazırlıkta iken Ahmed Paşaya mektup gönderüp «Kızılbaşın tedariki vardır. Üzerimize asker gönderecektir, imdat tedarikinde olasız.» deyû bildirerek der-i devlete (devlet katına) sığındı ve Osmanlı hânedânı kulları arasına katılmasını rica etti. Ahmed Paşa dahi ulak ile der-i devlete bildirüp adı geçen Ahmed Hanın imdadına varup sınırı Râfızî askerlerinden muhafaza edüp Han Ahmed'i çoluk çocuğuyla ve asker ve aşiretiyle Musul ülkesine nakledesin...» deyû hüküm gelince Musul'da olan askeri kaldırup imdadına gitti.

Serdâr tarafından dahi Rebiülâhirin on sekizinde gittiği malûm olunca Kürdistan beylerine imdada varmak için

emirler yazılup Ahmed Hana ve Ahmed Paşaya birer murassa' (I.S.) kılıç ve ikişer hil'at gönderildi.

Yirmi ikinci günü vezir-i âzam kendi kethüdâsı Derviş-Mehmed ağayı imdada tâyin edüp üç dört bin atlı ile ardından alay ve şevket ile ordudan ayrılup iki tuğ verilüp diğer beylerbeyleri anın fermanını yerine getirmeğe memur oldu. Ahmed Paşa dört bin kadar asker ile Şehrizor semtine gidip Erdebil'den Samaklı deresine varınca sıhhati bozuldu. Serçinar denilen yerde Han Ahmed elli altmış adamiyle gelip buluştukta Ahmed paşa ikram edüp teselli verdi. Oradan göçüp Şehrizor'a vardıklarında iki gün oturak ettiler. Kızılbaştan bir esir kurtulup geldi. **(Rüstem Han bildirilen kızılbaş askeri ile Mihriban'da oturup asker azdır)** deyû haber verdi. Meğer esir uydurma imiş. Yalan sözlerle beri taraf gururlanup gitmeye acele ettiler. Rüstem Han tekrar Şah tarafına haber gönderüp imdat istemekle birkaç bin kızılbaş daha gelmiş imiş..

Ahmed Paşanın sıhhati bozulmak üzere olup sakalı dahi ağarup ihtiyarlık gelmişti. Fakat yine gayreti yüzünden geri kalmayup göçüp üçüncü konakta Mihriban yakınında indi. Gece imdada tâyin olunan kızılbaşlar meşaleler ile gelüp şenlikler işlediler. Ertesi gün iki taraftan asker yürüyüp Mihriban sahrasında bulunan durgun suya karşı dağ dibinde saflar dizüp ayak ayak yörüdüler. Ahmed Paşa yol üzerinde Han Ahmed havuzuna varup orada iki taraf safları karşılaştı. Ve kuşluk vaktında iki taraf boğuşmaya başladı. Kızılbaş askerleri fazlanın fazlası idi.

Piyâde tüfenk-endazlarını dağa döküp üzerlerine navale eylediler. Ve dokuz bölük büyük alaylar sahrada durup beri taraftan dahi Ahmed Paşa hastalık zayıflığı yüzünden atta durmaya mecâli olmayup attan inüp bir yerde oturdu. Kürdistan beylerinden iki sancağı dağda olan tüfenk-endaşlara gönderdi. Diğerleri sahrada durup muhkem cenk edüp beyler, piyâde kızılbaşları bin güçlükle dağ-

dan ayırup sahraya dökünce hep birden kızılbaş askeri gayrete gelüp topluca hamle ettiler.

Şam askeri ağırlıklarını geriye göndermişler idi. Hemen yüz çevirüp kaçmakla diğer asker dahi dayanamayup bozuldular. İki saat kadar büyük muharebe olup, Ahmed Paşa zayıflığından atından inmişti. Abdest alup yine atına binip bütün adamlarına:

«Ben şehitliği beklerim. Dönmezsem, cihanda şehitlikten başka arzum kalmadı, siz başınızın çaresine bakın...»

Dedi.

Bir çok adamları kurtuluş yolu özleyüp dağılınca Ahmed Paşa bir bayrak dibinde at arkasında bayrağa dayanup dururdu. Bir kızılbaş yetişip bir kılıç vuruşu ile bayrağı ve tutanı ikişer pâre eyledi. Bayrağın tepesi yıkılup Ahmed Paşaya dokunmakla zayıflık sebebiyle ol bayrağın zoruyla atından yıkıldı. Kızılbaşlar üşüp elbisesi tekellüfsüz **(basit)** ve muhtasar olmakla paşa olduğunu bilemeyüp, gördükleri bir ihtiyardır zayıf hali vardır, bağlamak murat ettiler. Paşa ağır sövmelere başlayup bağlanmaya el vermeyüp her birine sövdü. O vakit bir kızılbaş tüfenk doğrultup ol gazi veziri şehit edüp başını kumandanlarına götürdüler. Bu muharebede iki taraftan çok kimse kılıca lokma oldu.

Müellif der ki, iki gün iki gece durmadan muharebe olup gece sabaha ve sabahtan gece oluncaya kadar biribirinden ayrılmayup, düşman gürûhundan zâlim Ali ki, meşhur âsidir, kardeşi Hasan sultan ile öldürülüp hesapsız kızılbaş kılıca lokma oldu. Lâkin kızılbaşın birkaç misli fazla çokluğu yüzünden mukavemet mümkün olmadı. Levend ve asker fırka fırka perişan geriye çekilüp Musul'a çıktılar. Gazze beyi Ahmed Paşa ki, ol muharebede ölmüştü, bütün ağırlığı kızılbaşa kaldı.

Ahmed Han ise, askeri kırılup kahredilmiş olarak dönüp Musul'a gelince Kürtlük gayreti sebebiyle bu utanca tahammül edemeyerek üzüntüsünün şiddetinden yatağında vefat etti.

Küçük-Ahmed Paşanın hazinedarı esir olup «Paşanın başı budur» deyû bildirdikte bir ipeğe sarılup hazinedar ile Şaha gönderdiler. Şah, hazinedarı salıverip Ahmed paşanın başını elçilik ile varan Sarıca İbrahim Ağa ile göndermişti. Şama iletüp türbesine gömdüler.

Bu haber Cümâda'l-ûlânın birinci günü Serdar'a vasıl olup İstanbul'a bildirildi. Şam eyâleti, vezir-i âzam kethüdâsı Abaza Derviş-Mehmed Paşaya verildi. Ve cümâda'l-ûlânın altısında serdâr-ı âzam Erzurum'dan göçüp Diyarbekir'e yönelip on sekizinde alay ile dağ kapusuna konup Cümâda'l-uhrânın başında kışla içün Diyarbekir şehrine girdiler. Derviş-Mehmed Paşa Şam mansıbında **(memuriyetine)** Abdullah ağayı mütesellim (I.S.) gönderip zapteyledi. Meğer Maan-oğlundan sonra Harmuş-oğlu denilen Arap emîri bir çok Arap toplayup Bâlebek ve ol tarafları eline geçirüp kendi dağda otururdu. Abdullah kethüdâ asker toplayup Harmuş-oğlu adamlarından binden ziyâde kesilmiş baş ile Dımışkışam'a muzaffer olarak döndü.

Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşanın Budin eyâletiyle gidişi ve bazı Rumeli kasabaları olayları:

1046 senesi havadisindendir ki, geçen sene sonlarında Karadeniz muhafazasına Şaykalar (I.S.) ferman olunup bütün Rumeli'ye teklif olundukta Rumeli memleketlerinin tamamı ol sefere imdat ile memur olup, fakat bunlardan yardım ummak güç olup, vâkıâ bu teklif anlara, ihtiyaç yüzünden değil idi, hemen bazı kötü kişilerin ve tamahkârların yeniden meydana getirmeleri üzerine şayka bedeli deyû ev başına birer miktar para toplayup tahsil olunmak üzere emir çıkarılup küçük büyük herkes o tahammül edilmez vergiye müptelâ oldular.

Bosna olayı:

Bir emir dahi Bosna diyarına varup nice reâyâ (I.S.) perâkende olup ve Bosna defterdarı Mahmud, saray mahkemesine varup Bosna sarayı kazasının reâyâsını ki, saray ovası, Voysuka, Kırşova, Piruz, Rostova, ve Tırnova taraflarından ibarettir, toplayup tabiatlarında olan inat, şeytanlık, tamah, ahmaklık dolayısiyle beyinsizlik ve hafiflik edüp «Pâdişah emrine karşı gelen kâfirdir. Elbette şayka akçası verirmisiz? cevabınız nedir?»

Deyû reâyâyı azarlamakla hitap edüp şeriat hükmüne söz deyürmedi. Saray kadısı Mehmed efendi hayrette kalup, reâyâ ise: «Bu şekil teklifi bu anadek verdiğimiz yoktu, bu dahi bir âdet olur, pâdişah hazretleri reâyâya merhamet eder, halimiz İstanbul'a arzolunsu.» derlerken kadı dahi yumuşaklık ile:

«Hele biraz bir şey vermedikçe olmaz. Pâdişah emri yerini bulmak gerektir ve doğrusu budur.»

Deyû söylerken o sefih defterdar ki, beyinsiz ve gurura kapılmış bir ahmak idi, ve o gün hizmetkârları ile kılıç kuşanıp gelmişti, hiddetinden ayağa kalkup:

«Siz pâdişahın emrine karşı söylediniz, bire kâfirler! Sizi toptan katletmek gerektir.»

Deyû reâyâ yüzüne kılıç çektikte, reâyâ bir kere çalkanup, sonra sel gibi mahkemeye hücum edüp taş yağdırdılar ve bir muhzır (S.B.) öldürdüler. Mahmud Defterdar gördü ki iş işten geçti, hemen kadı efendinin içerdeki harem kısmına can atıp oradan duvar aşup, sokağa düşüp güçlükle canını kurtardı.

Kadı efendi de çaresiz gizlenip bazı ağırlıkları yağma edilüp büyük fitne duruldu.

Bu meselenin haberi İstanbul'da Şıkkısani Defterdarı (S.B.) Peçevili İbrahim efendi ki, o sene Budin vilâyetinde kopan sancağına mutasarrıf idi, Mahmud'un yerine Bosna defterdarı olup pâdişah hazretleri:

«Bosna kadısının yerine aklı başında bir kimse bul!»

Deyû kaymakam Vezir Bayram Paşaya hitap buyurduklarında müverrihin babası Şârihül Menar efendiyi târif edüp gönderdikte emir ile tâyin edilüp gider iken yolda Niş kasabası yakınında Rajne palangası dahi ol şayka akçesi sebebinden perişan olup palangayı yakmışlar... Görmüş. Öyle dağınık bir derbendi muhafaza edenleri bu bahâne ile dağıtma akıl kârı değildi. Bu çeşit kötü işlere Pâdişahın arzusu olmayup büyük vezirlerin dahi haberleri yoktu. Hattâ Budin beylerbeyi Vezir Tuğrakeş (**tuğra çeken**) Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşa hazretleri haber alınca ol palanga ahalisine istimalet edüp (I.S.) yeniden yapmak içün Mustafa ağa adında mutlu bir ağasını tâyin etmişti.

Belgrad olayı:

Belgrad kalesi içinde, Kanlu ve Harâmi hapsettikleri yerde Macar kâfirlerinden birkaç mahpus olup âdet olduğu üzere her gece hisar erlerinden bir iki nefer kuyu ağzını beklerler imiş. Ol kuyunun ağzı timur kafes kapak ile kapalı iken, bir yolunu bulup ol esir kâfirler ol kapağı koparıp, boşanup ol hisar erlerinden olan yeniçerileri öldürüp kaleyi zaptederler. Sekiz nefer canı acımış mel'un, kuleyi ele geçirip, kapıları kapayup, yolları bağlayup, burç üzerine toplar çıkarıp şehre atmağa başlarlar. Şehirliye mesele malûm oldukta, halk dükkânlarını kapayıp bir gulgule (**gürültü**) koptu. Kale ağası dahi korkusundan bir köşede saklı kaldı.

Bu kâfirlerin elinden kuleyi almak mümkün olmayup, birden dahi hücum etmekten korktular ki, barut hazinesine ateş verip bütün kaleyi berbat etmiyeler...

Halk, kapı önünde saf sah durup inanılacak sözlerle ol mel'unları itaate çağırıp, işin sonunun kötülüğünden korkuttukça, ol hınzırlar aldırış etmeyüp top atarlardı.

Belgrad mütesellimi (I.S.) Ömer ağa, zamanın en ce-

sürlarından namlı bir kimse iken, ne edeceğini bilemeyüp hayrette kaldı. Nihayet, Belgrad kazasına mevleviyet (I.S.) ile mütasarrıf (I.S.) olan Budinli-Mustafa efendiyi tercüman olarak gönderildi ki, dillerini bilirdi. Kale önüne varup nasihat edip, istekleriyle kaleyi teslim ederlerse, zarar gelmiyeceğine kefil olup, dillerince ne söyledi ise söyleyip, mel'unları aldatıp, anlar dahi kuvvetsiz ve nafakasız **(yiyip içeceksiz)** boş hisarda nice bir duralım? Deyû çaresiz teslime razı olup, şapkalarını koltuklarına alıp gülerek vire (I. S.) ettiler.

İçlerinden iki nefer mel'un, çok bilür dünya görmüş hınzırlar imiş, başlarına ne geleceğini hissedip, kendilerini kuleden aşağı nehir tarafına sarkıtıp, biri Sava nehrine atıldı, birisi yüzerek Sirem toprağına geçip, ol köylerin reâyâsı bâtıl din **(hak olmayan din)** hamiyetini gözetip ol kâfiri atlandırıp kâfiristana kaçırdılar. Ama biri Tuna suyuna düşüp yüzmek bilmediğinden ardınca suya giren müslümanlar yetişip mel'unu çıkarıp kazığa vurdular.

Ol vire eden sekiz kâfirin dahi ikisi kale önünde kazığa vurulup diğerlerinin boyunlarını vurdular. Ancak bir sakalı bitmemiş Macar oğlanı kaldı.

Bu, istenilmeyen mesele Nasuh Paşa-zâde Hüseyin paşanın kulağına eriştiği sırada, Budin'e ulaşmış olmayup henüz yolda idi, kendi idaresinin ilk gününde bu çeşit fenalık oluşundan gayet müteessir olup ve kusurluluk suçu ile kaymakamına ve kale ağasına gazaplanıp, gerûye ılgar ile dönüp birkaç atlu ile, küçük destarı ile kıyafet değiştirerek ansızın Belgrad'a gelip, kale kapısına ulaştıkta, kale ağası ki, Nasuh paşa kullarından idi, paşanın geldiğini haber verdiklerinde, kendi oğlu ve efendisi olmakla, korkusuz karşı çıkıp atının ayağına yüz sürünce, ol saat, kale kapısı önünde boynunu vurdurdu. Ve kaleye yeni kale ağası tâyin edip:

«Pâdişah kalesi muhafazasında gaflet ve ihmal edersen, sen de böyle katlolunursun, gözünü aç!»

Deyû tenbih eyledi.

Kendi mütesellimi (I.S.) Ömer ağayı dahi kaleye kaldırdı.

Paşanın yakınları ve Molla, şefaat edip (S.B.):

«Sultanım, mütesellim kulunuz bir yarar adamdır. af buyurun, yazıktır.»

Dediklerinde:

«Muhafaza işinde en küçük kusur ve ihmal, en büyük suçtur, bu fenalığın lekesi, bizim eteğimizden, bunların katli ile silinir.»

Deyup ol saat Ömer ağayı dahi boğdurdu. Yerine İbrahim efendi adındaki bir kimseyi mütesellim (I.S.) yaptı. Sonra çekilip yine Budin tarafına yollandı.

Saraylı Hono-oğlu Osman adlı kimse İstanbul'dan yeniçeri ağalığını alıp Budin'e vardıkta meğer adı geçen Hüseyin paşa ol mansıbı (I.S.) kendi adamlarından birine vermiş imiş.. Herif vazifeye başlayamayınca hiddetlenip:

«İnsanın selâmeti, dilini tutmasmdadır.»

Nasihatinden gafil olarak:

«Ben İstanbul'a varıp emir ve senetlerimi pâdişaha veririm.»

Dedi.

Vezir onun hatırını hoş etmek isteyup:

«Gitme sana bir iyi sancak vereyim!»

Deyû teselli etti.

Ama zamanın ahmağı, büyük vezirlerin makam yüksekliklerini, ve kudretlerinin hükümleri derecesini bilmeyüp:

«Hayır, ben sancak istemem, çünkü pâdişahın bana verdiği mansıbımı (I.S.) vermedin, ben yine İstanbul'a giderim.»

Deyû kabalık ve ahmaklık edince, paşa aldırış etmeyup, herif Budin'den iki konak yer çıktıkta, ardından mübaşir gidip, adı geçeni tutup Belgrad kalesinde hapsettiler. Sonra bir buyrultu gönderdi, boğdular.

Her halde büyük vezirlere, belki diğer hâkimlere karşı komak büyük hatadır!..

Vezir-i âzam Mehmed paşanın azli ve Bayram paşanın vezirlikle serdâr oluşu: (1)

Ramazanın yedinci günü vezir-i âzam Mehmed paşa Revan kalesinin imdadında kusurluluk suçu ile azlolunup, kaymakam Bayram paşa onun yerine vezir-i âzam ve serdâr-ı ekrem (I.S.) oldu. (7 Ramazan 1046 — 2 şubat 1637)

Ayın yirmi altıncı günü mirahor Halil ağa Diyarbekir'de Mehmed paşaya varıp, vezirlik mührünü alıp, defterhaneyi mühürleyip geldi. Bayram paşa serhadde **(sınır boyuna)** varıncaya kadar muhafaza işi, Diyarbekir vâlisi Tayyar-Mehmed paşaya bırakılıp, eski vezir-i âzam ol gece otuz kırk atlu ile çıkıp pâdişah katına doğru ılgar eyledi **(at sürdü.)**

Şevvalin on ikisinde gelip pâdişah huzuruna ulaşınca, Revan'a imdat hususunda kusurlu olduğu ve Anadolu tarafında beyhude hanlar yaparak reâyâya zulüm ve ve kötü tedbirin cezası olmak üzere vezirlerin misafir yeri olan «Sırça saray» a kodular **(Topkapı sarayında meşhur camlı köşk.)**

Kapudan Mustafa paşa evvelce donanma ile Akdenize çıkıp Girid adası karşısında iki düşman harp kalyonunu alıp Akdeniz muhafazasına ve sahilleri devir ve seyirden sonra altı ay tamam olunca Cümâma'l-ülâda gelip donanmay-ı hü-

---

(1) Tabanı-Yassı Mehmed paşa (18 Şevval 1041 — 18 Mayıs 1632) tarihinde, sadrâzamlığa getirilmiş, bu mevkide 4 sene 18 ay, 15 gün kalmıştır. Arnavud aslındandır. Zorbaları ortadan kaldırmak işinde Sultan Murada büyük yardımı dokunmuştur. Yerine (7 Ramazan 1046 — 2 Şubat 1637) pazartesi günü, Bayram paşa tâyin olunmuştur. Bayram paşa, İstanbul'da Davud paşa semtinde doğmuştur. Asıl memleketi Lâdik'tir. Bir hiciv yüzünden değerli şâir Nef'i'nin katline sebep olması, en büyük suçu ve fenalığıdır.

mayunu tersâne-i âmireye (S.B.) getürüp, der-i devlette (I. S.) kaymakam olup, kapudanlık dahi üzerinde kaldı.

Şevval ayının onuncu günü Bayram paşa alay ile Üsküdara göçtü. On üç gün oturup mühimmatını (I.S.) tamamladıktan sonra göçüp, Halep tarafma gitti.

Mûsâ paşaya Budin eyâleti verilip selefi **(kendinden evvelki)** Nasuh paşa-zâde, Eğri muhafazasına gönderildi.

Tatar muharebesi olayı:

Canbek-Giray Han harp adamı olmamakla azlolunup, karadan Revan seferine gelmek üzere Gazi-Giray oğlu İnâyet-Giray han tâyin olunup gönderilmişti. Nogay tâifesi ile Kırım hanları arasında eski düşmanlık olup, aslında Nogay tâifesi üç fırkadırlar ki biri, «Ulu Nogay» dır ki, bir pâdişaha itaat üzere değillerdir. Biri dahi «Küçük Nogay» dır ki zarurî olarak Kırım hanlarına itaat edip, içlerinden düşmandırlar. Biri dahi «Mansûrîler» dir ki, şiddet ve kan dökücü lükle vasıflanmışlardır. Kantemir-Mirza, bu Mansur evlâdı dedikleri tâifenin beyi olup Hotin seferinde şecaat ve hizmeti görüldüğünden mansıp **(yüksek memuriyet)** verilip beylerbeyi zümresine katıldığı evvelce yazılmıştı. Bu tâife dahi hanlara baş eğmeyup, bilhassa Kantemir emirlik ünvanı ile diğerlerinden üstün olduktan sonra, tamamen han tarafını hatırdan çıkarmışlardı.

Tatarlardan bir fırka da «Şirin beyleri» dedikleridir ki, Kırım hanları bunlar ile akraba olurlar .Sefer olunca bu zümreden yirmi otuz bin kadaı Tatar hanın yanında sefere eşüb (E.B.), kulluk edüp canlarını feda ederler. O yüzden Tatar hanları, Şirin beylerine riâyet edip ve anların yardımı ile Nogay olmayanlarını, bilhassa Mansûsîleri, zaafa uğratırlardı.

Kantemir paşa, pâdişah tarafından yardım istenilmesinden sonra nam kazandıktan sonra, Şirin beylerinin zor-

balık ve musallât olma elleri Mensûrîlerden kesilip, zamanla Kantemir paşa ve kabilesinin kuvvetleri ziyadeleşti. Nice defa Kırım hanlariyle mukatele (I.S.), muharebe, cenk ve dövüşmeye gayret ettikleri, daha yukarılarda görülmüştü.

Vakta ki İnâyet-Giray, han oldu. Küçük biraderi (kardeşi) Hüsam-Giray'ı kalgay (S.B.) ve küçük kardeşi Saadet-Giray'ı, Nureddin (S.B.) tâyin etti.

Tatarlar arasında «kalgay» dedikleri «asker sahibi» mânasına ve Nureddin rütbesi, andan aşağıdır. Kalgay olan Hüsam-Giray'ın, tabiati kavgaya, kızgınlığa hazır, kanlı ve mağrur bir kimse olmakla, Kantemir aşireti olan Mansûrîleri yok etmek için Hanı kışkırtıp, Han dahi Revan seferine imdat için topladığı Tatar askeriyle, pâdişah seferine gitmeyüp Kırım askerini dahi birleştirip Ak-Kerman sahrasında toplandı. Kuzey kasabalarından geçen Turla suyunu geçip Kantemir kabilesini toptan katl ile intikam almağa gitti.

Bu sırada Leh kralından dahi şikâyet mektubu gelip, adı geçen «Kantemir-Mirza gelip memleketlerimizi harap eyledi, İslâm pâdişahı ile aramızda olan barışa aykırı bazı yakışıksız hareketleri vardır» deyû der-i devlete arzetmekle Han dahi, bu bahaneyi senet edinip, Kantemir ile Leh arası bu hal üzere iken, pâdişah seferine katılmak üzere gidilirse Lehliler gelip Kırım'ı ele geçüreler, deyû olmayacak özürler beyan edip, Kalgayı Hüsam-Giray'm kandırmasiyle sefere gelmekte ihmal edip, Kantemir ile muharebeye başladı.

Kantemir dahi der-i devlete (I.S.) arzuhal gönderip, hanın, kendi üzerine hücumunu ve müdafaa olunmazsa, İslâm memleketlerine zarar vermek niyetinde olduğunu bildirip, mukateley (I.S.) izin istdi.

Hükümet tarafından muharebeye izin verilmeyup Kantemir, İstanbul'a davet olundu. Mal ve çoluk çocuğunu tamamen Kili kalesine koyup, kendi İstanbul'a geldi.

Tatar Hanı hazretleri, Tatar askeri ile Kantemir aşireti üzerine vardıkta Kantemir'in kardeşlerinden Selman Şah-Mirza, Orak-Mirza, Veli Şah-Mirza, Neberk-Mirza, Kutluğ

Şah-Mirza, İnâyet-Mirza, Ali bey, Aytimur ve Kelem bey, bütün kabile büyükleri ile müşavere (I.S.) edip, Tatar hanına karşı koymanın mümkün olmadığını, gözüyle görüp, çoğu dağılıp gizlendi.

Selman Şah ve Orak-Mirza, birkaç mirzalarla gelip, handan aman dilediler. Han dahi adı geçen mirzaların suçunu affedip aman verdi. Fakat Tatar askeri, Mansûrîlerin vilâyetlerini yağma ve köylerini yakıp harap ve mallarını yağma eyledi.

Kantemir'e tâbi olan Tatar köylerini kaldırıp, Kırım yakasına getürmek için han hazretleri emir üzerine emir verip Ak-Kerman taraflarını harap etti. Ve Kantemir'in adamlarından çok kimse katleyledi. Kili kalesi üzerine gelip, Kantemir'in mal ve iyâlini (I.S.) istedi. Kale halkı vermediler. Şehrin etrafını yağma edip, kaleye top çekip kuşatmak isteyince, kale halkı çaresiz kalıp, Kantemir'in mal ve iyâlini verdiler. Sonra Kefe şehrini kuşattılar. Meğer Kefe beylerbeyisi Bıçakçı-İbrahim paşanın kaldırılması için han, der-i devlete arz gönderip azlini istemişti. İstanbul'dan dahi arzının cevabı gelmeden kuşatıp, vilâyetliye tutturup Bıçakçı-İbrahim paşayı ve Kefe kadısı Hâmid efendiyi boğup şehit eyledi.

Kefe halkı aman ile paşayı ve kadıyı verip, kendilerine zarar olmamak üzere ahdetmiş iken, Tatar askerine müsaade edip Kefe şehrini dahi tâlân ettirdi.

Kantemir'in kardeşlerinden, aman dileyup, gelip hana tâbi olan Selman Şah, Orak-Mirza ve birkaç mirzalar, mecburen itaat eder görünmekle, affolunup, bundan sonra bütün idarelerinde olan Nogay aşiretlerini göçürüp, Kırım toprağına varup, reâyâ olup, kendileri dahi Hanın koltuğunun altında rahat etmek üzere itaatli, boyun eğmiş ve bir daha Han tarafına dik başlılık etmemek şartiyle tâbi olmağı kabul etmeleriyle, han bunlara yemin edip, ahd ve yemin ettirdi.

Halbuki İnâyet-Giray'ın dimağı fesatta idi. Bu suretle

taşkınlığını açığa vurmak için Müfti Yahya efendiye, Kantemir'in istenmesi için bir mektup gönderdi ki, mânasından şer ve fesad niyeti anlaşılır:

İnâyet-Giray'ın mektubu:

«Elkaptan sonra... Bundan evvel Canbek-Giray hanın azline sebep yok iken, Mehmed-Giray ve tekrar Canbey-Giray'ın nasbında (tâyininde) ne kadar cenk olup, iki vezir ölüp, saltanat namusuna ne kadar leke geldüğü malûmunuzdur. Kantemir, Canbek-Giray tarafını tutup, Mehmed-Giray'ın mahvına sebep oldu. Ve Şahin-Giray, ayağı ile varup mahpus ve menküp (talihsiz) oldu. Gerçi pâdişah hazretleri, bize Kırım hanlığı verdiler, ama; birkaç garez sahibi sözüyle azleylemesi muhakkaktır. Bu kadar yıl çekilen elemler ve şiddetler, birkaç günlük emniyet ve rahat içindir. O sebepten, Kantemir'in fesadına tahammül olunmayıp tabiatımızda gizli olan celâdet bolluğunu meydana vurup, adı geçen Kantemir'in memleketini ve köylerini altüst edip, asker ayağı altında çiğnettik. Avretini ve oğlanını esir etmekle kahrettik ve kendisi dahi cezasını buldu. Kaçıp İstanbul'a vardıkta, ol kapıyı (yâni pâdişahı) sığınak edindiği malûmumuzdur. Kantemir, bizim reâyâmızdandır. Anı, saadetlû pâdişahımdan isterim ki, bu tarafa göndere. Ve Kantemir'in kardeşi Orak-Mirza ve Süleyman Şah, yedi sekiz bin Nogay askeriyle gelip, aman dileyip hizmetimizi kabul etmişlerdir. Eğer pâdişah hazretleri Kantemir'i vermez ise, Tuna'dan geçip, bizzat İstanbul yakınına varıp, Kantemir dedikleri edepsiz münafıkı isterim. Kantemire Özü ve Silistre eyâleti verilmekle, bizim beylerimizden olmuştur, derler ise, bu söz fitneye sebep olur. Şimdi bizim yüzümüze gülüp uyutucu cevap verip hil'at ve emirler ile «Hansınız» demekle, bizim dahi sizin yalanınıza aldanıp, dönüp gideyüz. Ve yanımızda olan Tatar askerini dağıtayüz. Birkaç günden sonra yine birini han edip gönderesiz. Ve bu, olur iş değildir. Biz askeri dağıtmazız ve dağıtmak için kavi rehin isteriz. Yeniçeri ocağından ve başkasından istemeziz. Ulemâ zümresinden göndermek gereksiz. Ve illâ Kantemir'i istemek için sizin taraflara varmak, yanımızda kolay iştir. Sonra, bildirmedik demiyesiz. Cenabımız güçlükleri halledensiz, en doğru olanı idesiz, vesselâm.»

İstanbul tarafından dahi Hanın mektubuna susturucu cevap yazılıp gönderildi.

Bu sırada Hanlık başkasına verilmiş deyû, Tatar içinde bir haber yayılıp Han, askeriyle deniz kıyıları muhafazasına gitti. Caiz ki yeni Han deniz tarafından gelür deyû, Hüsam-Giray ve Nureddin ve Saadet-Giray Özü nehri ile Özü arasında Nogay Tatarlariyle kaldılar.

Kantemir'in biraderleri Selman Şah ve Orak-Mirza ve Hüsam-Giray ve Saadet-Giray ile yiyip içip ayş ve işretlerinde oldular ve fırsat gözetirlerdi. Görünüşte;

«Biz Kantemir'den ve Osmanludan yüz çevirdik, size tâbi olduk!»

Derlerdi. Ve Nogay oymağı dahi bunlarla göçüp gitmek hazırlığında olmağı gösterirlerdi.

Kantemir'in kardeşleri gördüler ki, meydan boştur, Hüsam-Giray ve Saadet-Giray gece ve gündüz sarhoş ve aklı başından gitmiş... Vakit fırsattır. Nogay oymağına gizlice haber verip gece baskınına hazır oldular ama, Saadet-Giray, Nogay'ın harp âletleri hazırlaması ve bazı hareketlerinden kuşkulanıp, kardeşi Hüsam-Giray'a haber verip:

«Nogaylunun hareketleri yamandır, bunlar bize suikast ederler.»

Dedikte, Hüsam-Giray, mağrur bir sarhoş olmakla:

«Anlar, kılıcımızın korkusundan koltuk altımıza sığınmış bir alay zayıf kimselerdir, bilhassa Kantemir aralarında yoktur. Bu çeşit fesat çıkarmağa ne kaadirdirler?»

Deyû inanmayıp kardeşini ayıpladı. Ve Kantemir'in kardeşlerine «Bu hareketin aslı nedir?» deyû sordukta, anlar dahi cevap verip «Bir alay tâife, göçüp, başka ülkelere gitseler gerektir, eşya ve âletlerine mukayyet **(kayıtlı)** olmasunlar mı?»

Deyû şüphelerini yok etti.

Nihayet bir gece fırsat bulup kendinde olmayarak yatan sarhoş Hüsam-Giray ve Saadet-Giray'ı katledip ve adam-

ları olan Tatarları toptan katledip, intikam aldılar. Ve Nogay askerini kaldırıp Özü boğazına gelip, olup biteni der-i devlete (I.S.) arzettiler.

Zilhiccenin beşinci günü bu müjdeli haber gelip pâdişaha telhis olundu (I.S.).

Çün bu haberi Tatar Hanı duydu, hayrette kalıp, pâdişah katına sığınmaktan başka kurtuluş olmadığını düşünüp ve kendinden çıkan kötülüklerin, affedilir şeyler olmadığını bilip iki iş arasında müteredditt kaldı.

Menemen nâibinin (I.S.)
katli:

Menemen hası (I.S.) Haseki Sultan (S.B.) Paşmaklığı (S. B.) olup, Mısır'dan azledilmiş olan Riyâzî efendinin arpalığı idi. Mülâzimlerinden Bekir Çelebi adlı nâib (I.S.), voyvoda ile geçinemeyip, bazı zulüm hareketlerine müsaade etmediğinden aralarında ayrılık olup, adı geçen voyvoda, Sultan kethüdâsı Kara-Abdi'ye şikâyet mektubu gönderip, bir takım iftiralar etmekle, pâdişahın gazabı alevlenip, pâdişah hükmü gereğince, o sene sonlarında zavallı nâip Menemende asıldı.

Meğer Şeyhülislâm Âhi-zâde Hüseyin efendi, pâdişahın hükmü gereğince âhiret yolu tuttuğu vakit «Hüseyin efendi katlolundu!» deyû, nâip Bekir Çelebi efendisi Riyâzî efendiye seğirdüb müjde etmiş ve sevincini açığa vurmuş.. Çünkü adı geçen Fâzıl (I.S.) Hüseyin efendi ile merhum sağır Riyâzî efendinin arasında düşmanlık varmış.. Biçare nâip, o hareket ile babasının cezasına çarpılmış oldu.

Şahap Efendinin
meydana çıkışı:

Gümülcine kadısı Arap-Şahap ki, adı Ahmed ve aslında Mısırlıdır, parlak fazilet sahibi kimse olmakla tefsir şerife ait muteber bir eser yazıp kapudan Mustafa eliyle pâdişaha

sunup seçilmiş bilgilerden olmakla, istediği Selânik kadılığı kendisine verilip, vardıkta makamını zaptedip ve hükümlerini icra hususlarında ehliyet gösterdi.

İlyas paşa adamlarının artıklarından Kuleli-Sefer ki, İlyas paşanın namlı ağalarından olup, efendisinin katlinden sonra bir zaman başıboş gezip, sonra Rum-Mehmed'e sığınıp sonra Bayram paşa hazretlerine sığınıp, ol dahi mal tahsiline ait bazı hizmetler ile Selânik taraflarına göndermişti ki, pâdişahın kahır darbesinden kurtula...

Ol bedbaht, ahmaklığından Şahap efendiye karşı ağır muamelelerde bulunmakla, Şahap efendi pâdişaha arz edip, pâdişahın emriyle İstanbul'dan, yakalanması için adamlar gönderildi. Adı geçeni tutup elini kolunu bağlayarak İstanbul'a getürdüler. Şehir kapısına ulaşınca, mübaşirlere yalvardı ki, bileğindeki bukaguyu çözüp şehre bağlı olarak koymayalar. Anlar da bağlarını çözüp, bir çapkun bargire bindirdiler. Eline bir çevgân (1) alıp ağalık tavriyle topluluğun önüne düşüp çevgânını sallayarak, bu hal ile has bahçeye eriştikte, pâdişaha durumu bildirdiler. Pâdişah acele ile çıkıp, Bayram paşa haber almağa vakit kalmayıp, huzuruna getürdüp:

— Kesin kâfirin başını!

Deyû, sesini yükselttikte, boynunu vurdular. Koynundan bir kâğıt çıktı. Meğer güzel haline dair, vilâyet ahalisinden alınmış hüsn-ü hal kâğıdı imiş.

Erdel ahvali ve
Rakoçi'nin çıkışı:

Malûm ola ki hıristiyan tâifelerinden «Orta Macar» dedikleri kavmin vilâyetleri Nemçe **(Avusturya)** ile Erdel arasında olup, ellerinde olan şehir, kasaba ve köylerden çok şey husule gelip başka kralları vardır. Şiddetli bir olay olduğu

(1) Cirit oyununda topu idare eden, eğri uçlu sopa.

vakit, Nemçe **(Avusturya)** krallarına tâbi olup ve yardım edip, diğer vakitte dahi Nemçeye tâbi geçinürler. Fakat aslâ Çasar **(Avusturya imparatoru)** ile Osmanlılar arasında olan barış maddelerine riâyet etmeyup kendi kralları başka barış muahedesi ve başka itibar ile muamele edip, taşkınlık ettiklerinde Nemçe **(Avusturya)** imparatoru suçu üstüne almaz, böyle bir tâifedir.

İslâm şehirlerine bitişik olmakla çeteleri ve ince karakolları ol hudutta gezmekten geri kalmazlar. Ve Erdel vilâyetine «Koca Betlen» denilen yıllamış ihtiyar krallık edip, Osmanlı saltanatı ile itâat üzere geçinüp, her sene elçi ve hediye göndermeğe ve ahitnameye riâyet edip, Moskof kraliyle arasına Tatar Hanı vasıta olduğu gibi, ana dahi Bedun muhafazasında olan büyük vezirler aracılık ederlerdi.

Erdel hâkimi Koca-Betlen ölünce (1629), yerine kardeşi «Betlen İştivan = Etienne Bethlen» kral olup nice zaman o suretle krallık eyledi. Sonra Erdel kavminin reisleri arasına bir takım anlaşmazlıklar düşüp Betlen İştivan'a karşı geldiler. Hattâ öz oğlu bile itaatten çıkıp, karşı gelip ve kaleler kumandanları ve askerler umumiyetle baş kaldırıp, Betlen İştivan anların zaptından âciz olup, orta Macar beyzadelerinden Macar hâkimi Rakoçi adlı kimse ki şiddet ve cür'et ile kâfirler arasında şöhret bulmuştu, Betlen İştivan anınla anlaşarak haberleşip, şöyle birleştiler ki:

«İş icabı kendi krallığını Rakoçiye verip, kendi azledilmiş olup, Rakoçi'nin oğlunu ve düşmanlarını zaptedip, muhaliflerinin hakkından gelip, memlekete nizam verdikten sonra yine Betlen İştivane memleketi teslim eyleye... Bu hizmeti karşılığında Rakoçi'ye birkaç kale teslim eyleye.»

Rakoçi cesur bir adam olmakla gördü ki faydalı bir iştir, bedava bir krallık husule geliyor, bu fikri kabul eyledi. Betlen el çekip, Rakoçi kral olup cömertlikle halkın gönlünü alıp, Betlen oğlunu tutpu, hapsedip, diğer karşı gelenler tamamen ona boyun eğdiler.

Rakoçi yalnız orta Macar hâkimi iken Erdel ülkesini dahi zaptetti, sonra Betlen dedikleri ahmak «Anlaşma tamam oldu» deyû tahtını isteyince Rakoçi onun ahmaklığını söyleyup:

«Behey ahmak!. Hükümet ve memleket ve eyâlet zaptı doğru fikir ve üstün kılıç sahibine mahsustur. Kahir kuvvetim ile nizam verdiğim memleketi hazır helva gibi ağzına mı vereyim? Aklı olan böyle ham hayale düşer mi?»

Deyû meyus edici cevap verip, Betlen'i tutup hapsetmek istedi. Betlen, kendi fâsit fikriyle ne belâya uğradığını duyup, adamlarından birkaç yüz kişi ile kaçıp Eğri'ye geldi. On gün kadar orada oturup Bedun'a varup birkaç zaman Peşte'de eğlenip, Budin = Bedun muhafızı Nasuh Paşa-zâde Hüseyin paşaya şikâyet ile, tahtını Rakoçi'nin elinden kurtarmak için çok mal vaadederek müracaat etti. Hüseyin Paşa Rakoçi'ye mektup gönderince Rakoçi gülüp:

«Orta Macar anı istemedi, ve halinin zayıflığı ve kötü huyları ile memleketi muhafazaya ve tebaa işlerini görmeğe muktedir olmadığı için onu kovdu. Hâlen bütün Macarların birleşmeleri ve rızalariyle ol memleket benim elimdedir. Macar zümresinden bir tek kimse bu hususta bana karşı gelmeyüp, İslâm pâdişahı hazretlerine dostluk ve kulluk hususunda dahi kusurum yoktur. Hediye ve haraç her ne ise İstanbul'a gönderirim. Benim Budin muhafızı ile pazarım yoktur. Benim kulluğumu pâdişaha ben arzederim. Betlen'in ahvalini siz bildirin. Ben âsi değilim. Bu hükümeti bana, bütün Macarlar birleşip teslim ettiler. Anı istemezler. Zayıf olan adamın malına tamah edip kaviler üzerine musallât etmek iyi değildir.»

Deyû, akıllıca cevap ile kabul etmeme haberini gönderdi.

Hüseyin Paşa gazaba gelip hallerini der-i devlete (I.S.) arz edip, Rakoçi kaldırılıp yerine Betlen İştivan'ın Erdel'e hâkim tâyini için sefer hazırlığına izin istedi. Ve Rakoçi'ye bir terbiye vermek için sefer hazırlığına düşüp, Bosna ve Tameşvar ve ol sınır askerlerinin toplanmasına pâdişah emirleri dağıttı.

Salanta (Szalonta) vak'ası:

Hüseyin paşanın arzı der-i devlete (I.S.) gelince, yürütülmesine devlet büyüklerinden bazısı müsaade gösterip, adı geçen Hüseyin paşanın fikrini doğru bulup, Rakoçi'nin kaldırılıp, Betlen Erdel'e kral nasp (tâyin) oluna, karşı gelirse Rakoçi'nin hakkından geline deyû cihanın boyun eğdiği ferman çıkarılıp gönderildi.

Nasuh paşa-zâde dahi ferman gereğince asker toplayıp Tameşvar beylerbeyisi Bekir paşa ve Bosna beylerbeyisi Salih paşa eyâletleri askerleriyle Budin'e yöneldiler.

Salih paşa Mohaç ovasından dört günde Budin'e vardı. Hüseyin paşa dahi hazırdı. Budin'den çıkıp acele olarak sipahi sevkederek dört günde Sonluk adlı kale yakınına vardılar. Rakoçi ise bir ihtiyatlı mel'un idi. Gaflet etmeyüp, kendisi, Erdel'in hükümet merkezi olan «Erdel Belgradı» adlı şehirde karar kılıp hıristiyan tâifelerinin hepsinden yardım istedi. Her mekruh güruhtan bir miktar asker getürdüp uyanık ve hazır olmuştu.

Nasuh paşa-zâde Göle'ye vardıkta, davet ettiği askerin tamamen oraya toplanıp Göle ve Lipve sahraları asker ile dopdolu olmuştu. Hüseyin paşa kendisi orada bekleyip Tameşvar beylerbeyisi Bekir paşayı, bilgili ihtiyar olmak üzere askere baş edip, Bosna beylerbeyisi ve diğer vilâyetler ümerâsını ana koşup (anın yanına verip) fesadı kışkırtan Betlen İştivani, adamları olan kefere ile anlara kılâvuz edip, Erdel tarafına gönderdi. Anlar dahi en uğursuz bir saatte yola girip gittiler. Ve harp meydanında dinç bulunmak için Budin yeniçerilerini ve piyâde askeri arabalara yükleyip çektiler.

Ol taraflar düz yerler olup bazı sular ve göller sebebiyle çorak ve sazlıklar hudutsuz idi, atlu düşse kaybolacak derece bataklıklar olup kılâvuz olmadıkça ol yollarda asker sevketmek çok zor idi. Nice günlük yolu kol kol sular ve

su birikintileri basıp, batak ve saz olup, meselâ gide gide yol bulunmayup yine ayrıldıkları yere gelirlerdi.

İstenilen yere varmağa bir geçit yeri var idi ki, iki tarafı çamur deryası ıssız ve korkunç idi. Bin zahmet ile hele ol geçit bulunup geçtiler. Göle ile Tameşvar arasında Salanta = Szalanta adlı kâfir palangasına (I.S.) eriştiler ki, evvelce Satırcı Paşanın kuşattığı Varat adlı kale dahi oraya yakın idi.

Meğer Rakoçi, askeriyle Salanta kalesinde toplanıp hazır olmuştu. Düşmanın yüzü görününce Bekir paşa askere tertip verip saf bağladılar. Kâfir askerleri dahi karşı gelip Engerus (**Macar**) usulü üzere **(öküz boynuzu)** alay tertip edip hınzır sürüsü gibi uğradılar. Kostanice denilen mızraklarını doğrultup hamle ettiler.

Beru taraftan göğüs gerip muhkem tokuştular. İlk ağızda İslâm askerini geriye sürüp nice gaazileri şehit ettiler. Asker, paşalara dayanınca bir kere «Allah, Allah» deyû taban dayayıp kâfirlerin yüzüne sayısız tüfenk serptiler. Melunlar geri dönmeyip tüfenk yarasından çoğu ölüm toprağına düştü.

Tekrar yeniçeri bahadırları tüfenki yağmur gibi yağdırıp kâfirleri yere serdiler. Mel'unlar çaresiz geriye çekildiler. Betlen İştivan, kendi ile olan beş altı yüz kâfirin birer koluna birer el bezi bağlamış idi ki hepsi aynı kıyafette olmakla harp meydanında kâfirler muhalifinden olmadıklarına alâmet ola...

Rakoçi mel'un bu hali görüp kendi askerinden nice yüz kâfire birer el bezi bağladı ki, Betlen'in adamlarından fark olunmaya... Ol bazubentli mel'unlar, Betlen safını gözleyip karıştılar. Betlenliler, anları ol alâmet ile kendilerinden zannedip müdafaay yeltenmediler. Anlar kılıç koyup, Betlen askerinin çoğunu kılıçtan geçirdüler.

İşbu olay 1046 — 1636 Cümâda'l-ûlâsında çarşamba günü vukua geldi. Karşılaşma ikindi vaktinde olmuştu. Vâkıa İslâmlar tarafından çok kimse şehit oldu. Lâkin iki binden

fazla kâfir, kılıç ve tüfenk ile harp meydanında düşüp canlarını cehenneme gönderdiler. Hasılı İslâm askeri, kâfirleri kırıp geri tüskürttüler. Eğer takip olunsaydı anlardan bir kişi dahi kurtulmazdı derler.

Çün akşam erişti. İki asker birbirini fark edemez oldu. Geri çekildiler. İslâm askeri sevinç ile karar, ve kâfirler askeri firar etmişken (kaçmışken) tesadüf, ve şeytan bazı ahmaklar ve mürtedler (I.S.) ağzından bir âvaze çıkardı ki «Bu gece Rakoçi gelip gece baskını etse gerektir...» Bu uydurma sözden halka ürküntü gelip, karışıklık el verdi.

Asker olan ademe lâzımdır ki böyle vakitte eğer düşman gelmesi muhakkak olsa da, yine gece karanlığında perakendelikten ihtiyat üzere olup, orada topluca geceleyip, ayak diremek idi. Bilhassa, düşman yenilerek kaçma yoluna düşüp tekrar dönüp gelmelerini akıl kabul etmez iken, bir kuru efsaneye inanmak akıllı işi değildi.

Bekir paşa halkın bu dedikodusuna inanıp, istedi ki oradan kalkıp, otakların ve ağırlığın bulunduğu yere çekile... Fakat geriye çekilmek kelimesini telâffuz ettiği gibi derhal halk arasında «Serdâr kaçmış!» âvazesi yayılıp, asker beyhude yere çalkanıp güruh güruh dağılıp kaçmağa yüz tuttular.

«Bire aslı yoktur, paşa bundadır! (buradadır)».

Demeğe kalmadı, atını ve eşyasını bırakıp can korkusu ile bölük bölük halk geriye sel gibi akmağa başladı. Serdâr bu hali görüp mecburen adamlariyle atlanıp geriye, çadırların olduğu yere geldiler.

Meseleyi haber veren koçak Sefer bey der ki:

Hemen hak teâlâ kazâsını imza için ol gece öyle ürküntülük oldu. Asker güruh güruh, sabah oluncaya kadar ol korkunç yerlerde sersem sersem gezdiler.

Sabah olunca dünkü gün cenk yorgunu ve gece uykusuz, içleri ürküntü, dışları hayret ve sersemlik olan asker, dağlık, ve dikenlik yerlerde yol bilmez, kılâvuzları yok dolaşıp gezdiler. Issız yerlerde yol alırlar, yolları bir bataklığa

uğrayıp çaresiz geri dönerlerdi. Nasılsa yolları geçide rast gelenler ve bazı kılâvuz bulanlar, adı geçen geçidi bulup orduya geldiler. Geçidi bulamayıp can acısı ile batağa at uğratanlardan piyâde ve süvari hesapsız çamur içinde saplanıp kaldılar. Çok müslüman telef olup, ol bataklarda saplanıp kalanları, ol yerin reâyâ keferesi ki, yine beri tarafa haraç (S.B.) verirlerdi, tutup, soyup elleriyle götürüp Rakoçi askerine verirlerdi. Tutulmayıp karşı koyanları öldürürlerdi.

Hasılı pek az kimse kurtulabilip, geride kalanının kimi şehit ve kimi bataklarda kaybolup, çoğu esirlik belâsına yakalandı. Zenginleri, bir müddet sonra bol mal vererek kurtuldular.

Paşalar ve kurtulan perakende asker, Nasuh Paşa-zâdeye geldiklerinde olan işleri arz ettiler. Paşa görünüşte düşmanın kırıldığına memnun görünüp paşalara hil'at giydirdi ama, Bekir paşaya evvelden dahi kini olup bu hatanın çıkışını, anın korkaklığına ve kaçışına verip, en kötü şekilde pâdişâha arz eyledi. Ve kendi kalkıp Ripve'ye gelip Moroş suyunun beri tarafında karar eyledi. Tâ ki, günden güne geride kalan asker şaşkın, yaralı, nazar değmiş olarak geldiler.

Rakoçi kendi askeri sanıp, hali perişan olmuş iken, nazar değmesi neticesinde İslâm askerinin ahvalini öğrenince tamaha düşüp Salanta altında ağır asker tertip edip, göçüp Lipve üzerine indi. Gazilerden bazı yiğitle, varup elleşmek istediklerinde, asker arasındaki ayrılaşmalardan çekinip ihtiyaten vezir yasak eyledi ki, Moroş suyunu geçmiyeler... Ve düşmana varmayalar... Arzusu bu idi ki, kendi topluluğu vara...

Çok yağmurlar yağıp âlem çamur deryası oldu. Bir gece aynen Bekir paşa ordusunda olduğu gibi kâfirlerin ordusunda da:

«Vezir bastı!»

Deyû yalan haber çıkıp, anlar dahi sebepsiz, gece içinde darma dağınık olup kaçmağa başladılar. İslâm askeri haber

alıp hepsi suyu geçip, gördüler ki pek çok at ve âletler ve silâhlar, çadır ve diğer eşyalarını bırakıp acele ile kaçmışlar, hattâ tulumlarla şarap ve rakı ve şişlerde püryan olmuş kebap ve tavuklar ve diğer yemekleri hazır yiyemeyip bırakıp kaçmışlar... Taaccüp olunur ki, İslâm askeri ol yağma eşyası ile safalanıp, ordularını yağma edip, ganimet almış olarak döndüler.

Bazıları derler ki, Nasuh Paşa-zâde hile hususunda maharetli bir vezir idi. Budin sancaklarından bir alay beyi ki, türlü kâfirlerin lisanlarını bilip, kıyâfet değiştirip, aralarına girip casusluk ederdi. Ol alay beyini çağırıp, gizlice bin kuruş vaadeyledi ki, kâfirler ordusunu bir hile ile kaldıra... Tâ ki muharebe yapmağa lüzum kalmaya...

Alay beyi yine küffâr **(kâfirler)** dilini bilen birkaç adamlar ile, ol kâfirlerin elbiselerini giyip, akşam üzeri bir yolunu bulup kâfir ordusuna karışıp, gece içinde birkaç atın bağlarını boşandırıp orduları içine koyuverip, anların dilince:

«Bire, vezir bastı.. Elden gittik... Ne durursuz?!»

Deyû yüksek sesle her biri bir taraftan çağırışıp, kâfirler gerçek sanıp kaçmışlar.

Kâfirlerin dilini bieln yarar serhad **(sınır)** yiğitlerinden bu çeşit tedbirler uzak değildir.

Oradan Nasuh Paşa-zâde Budin'e dönüp askere izin verdi. Salih paşa Banaluka'ya ve Bekir Paşa Tameşvar'a varıp durdular.

Bekir Paşanın öldürülmesi:

Nasuh paşa-zâdenin **(Hüseyin paşanın)** arzı (I.S.) işleyup, bu suç Bekir paşanın üzerine yıkılup, pâdişahın huzuruna getürülmesi ferman olundu. Kapıcılar gelip Bekir paşayı Tameşvardan alıp demir zincirlere vurup araba ile İstanbul'a götürdüler.

Zavallı Bekir paşa:

«Eğer beni söyletirse, ben ana, fesadın kaynağının ne olduğunu haber veririm!»

Der idi.

Ama hiç söyletmeyup Divan-ı hümâyuna (I.S) geldiği gibi boynunu vurdular.

Adı geçen **(Bekir paşa)** büyük mirahorluktan gelip mert, yaşlı, tecrübeli ve eski emektardı. Bosna vâlisi dahi olmuştu. Allahın kakzası olup böyle bir acayip sebeple telef oldu.

Yerine Tameşvar eyâleti Ali paşaya, sonra Hasan paşaya verilmiştir.

Nasuh Paşa-zâde Budin'den azlolunup, Musâ paşa ikinci defa Budin vâlisi oldu. İslâm gazileri onun gelişinden memnun oldular. Çünkü onun ayağını uğurlu bilirlerdi. Anın zamanında çok düşman çetelerine karşı zafer bulmuşuz, derlerdi. Bu yüzden Musâ paşanın gelişinden ferahlık duydular.

Nasuh Paşa-zâde dahi yavaş yavaş İstanbul'a gelip af ve göz yumma muamelesine mazhar olup, sonra Erzurum eyâletiyle Gürcistan muhafazasına gönderilmiştir.

(Tamamlama):

Tarihin yazarı hâşiyesinde der ki: Betlen İştivan (Etienne Bethlen) Budin'e kaçıp Nasuh paşa-zâdeye sığındıkta Erdel kefelesi ağzından: «Biz Betlen'i isteriz, Rakoçi cebren memleketimizi eline geçirdi. Rakoçi alınıp Betlen'in tâyin olunmasını rica ederiz.»

Deyû bir sahte mahzar (I.S.) hazırlamıştı. Ol mahzarı (I.S.) ve ona göre Hüseyin paşanın arzı (I.S.), Belgradlı ateşî Mehmed Ağa adlı zâim (S.B.) ki, hafiflik ve sefahatle meşhur idi, anınla İstanbul'a gönderdiler. Mehmed Ağa, Hüseyin paşanın arzını ve ol mahzarı pâdişaha ulaştırdıkta tercüman Zülfikar bakıp:

— Paşanın arzı güzel, fakat bu mahzar sahtedir!

Dedi ise de, tercümanın sözüne inanılmadı. Ateşî-Mehmed lâf vurup:

— **Eğer pâdişahım sen Bethlen'in nasbı (tâyîni) için emir ihsan eyle... Varıp Rakoçi dedikleri mel'unu bozmazsam, başıma şart olsun!**

Deyup, ferman çıkmasına sebep oldu. Mesele aksolunca Pâdişah, Ateşî-Mehmed'i huzuruna getürtüp, azar ateşi ile kebap edip cellât Kara Alî'ye verip katlettirdi.

Salih Paşanın ahvali ve Bosna eyâletinin Duçe-Mehmed Ağaya verilmesi:

Salih paşa, şehzâdeleri boğmak gibi kötü bir hizmette bulunmakla, kapıcılar kethüdâlığından Bosna eyâleti verildi. Yolda Allahın kazâsiyle attan düşüp ayağı kırılıp yine iyi oldu. Bosna'ya varınca Mahmud Defterdar ana işlerinde danıştığı kimse oldu.

Şayka (I.S.) akçesi için etraftaki reâyâ (I.S.) saraya gelip paşaya arzuhal ettiklerinde, meğer Tirnavik'li Şeyh İsmail adında bir kimsenin, kadılardan Mustafa efendi adındaki oğlunu önlerine katmışlar idi.

Mahmud Defterdar ana:

«Sen zorba başı oldun, toplulukla geldin!»

Deyüp paşaya:

«Devletlû bunu sen katleyle Kanı boynuma »

Deyû bu çeşit kelimelerle kandırıp, paşa da adı geçen kadıyı kalede hapis ve boğarak katletti. Sonra Ösek muhafazasına gitmişti. Sonra, reâyâ da toptan heyecana düşüp, vilâyet kadısının ve defterdarın azlolunduğu naklolunmuştu.

Sonra Salih paşa Salanta seferine varıp, bozgundan sonra dönüp Banaloka'ya geldikte, ol dağlarda haramîlerden bir güruhu temizleyip reislerini yakaladı. İbrahim voyvoda adında daha bıyığı çıkmamış bir genç idi, cibilliyetini ve halini yokladılar. Meğer Kilis sancağından Rabia adında

bir avret imiş.. Kendine İbrahim adını vermiş... Ve nice kârvanlar soymuş bir kadın imiş. Kendini, ele geçirilen adamlariyle birlikte çengele geçirip öldürdüler.

Salih paşa Bosna-Saraya gelip Ramazanı orada geçirip, zulümleri ve bilhassa, pâdişahın arzusuna aykırı olarak tüfenkçi akçesi topladığını pâdişah haber alınca, bin kırk yedi Şevvalinde azlolunup yerine Bostancı-başılıktan çıkma Duçe-Mehmed paşaya Bosna eyâleti verildi.

Salih paşa Ramazan bayramında azledilmiş olarak yola girip İstanbul'a vardıkta, muhkem azarlanıp az kalmıştı ki kellesi gide... Ama yine bazı aracılar kurtarıp, bütün malları müsadere (I.S.) olunup, kendinden kırk bin kuruş istendi. Gücü yettiği kadarını verip, gerisi için borç senedi verdi .Kendine Şibinkarahisar sancağı verilip, vardıkta bir kaç gün yaşayıp vefat etti. Ölümü sırasında bazı alâmetlerden, zehirlendi derler **(doğrusu Allaha malûmdur.)**

Duçe-Mehmed paşa, Bostancı başılıktan Bosna eyâleti ile çıkıp Edirne'de serasker namiyle muhafazaya memur olup oturdu.

Vakaayi-i Sene Seb'a ve Erbaîn ve Elf

(Bin kırk yedi senesi olayları)

(Hicrî 1047 senesi Muharrem ayının birinci günü, Milâdî 1637 senesi Mayıs ayının 26 ncı salı gününe rastlar)

Eski Sadrâzam Mehmed paşanın (Tabanıyassı) kurtuluşu ve Özü muhafazasına gidişi:

Eski sadrâzam Mehmed paşa Muharrem ayının 17 nci gününe kadar doksan gün Sırça sarayda yatıp, ahbapları varıp ziyaret ederlerdi. On gün evel Diyarbekir'den kapıcılar kethüdâsı ile ağırlığı ve paraları gelip rikâb-ı hümâyuna (I.S.) zaptolunmakla affolunup,, aynı gün sarayına gitti. Rebiülevvelin birinci günü tekrar iltifata mazhar olup, Saray-ı hümâyuna davet olundu. Devlet işlerine dair kendisiyle konuşuldu. Özü eyâleti verilip o tarafların muhafazasına serasker tâyin olundu. Onuncu günü alay ile çıkıp gittikte vezirlik hasları (I.S.) verildi.

Hanın değiştirilmesi:

Muharrem ayının onuncu günü İnâyet-Giray Han, fenalığı yüzünden azlolunup yeri, Selâmet-Giray oğlu Bahadır-Giray'a verildi. Âdet üzere el öpüp ertesi günü kadırga ile

Kırım'a gönderildi. Kırım'a girip zahmetsizce tahta oturdu. Bahadır-Giray Yanbolu'da yetiştirilmiş, şeriat hükümlerine itaatli, âdil bir kimse idi. Kardeşi İslâm-Giray Sultanı kalgay (S.B.), ve küçük kardeşi Safâ-Giray Sultanı Nureddin (S.B.) tâyin etti. Ve Kırım-Giray adlı küçük bir kardeşi vardı, ana da küçük sultan derlerdi.

Eski Han İnâyet-Giray'ın katli:

Eski Han İnâyet-Giray, kendinden çıkan fenalık yüzünden korku ve şaşkınlık içinde idi. Düşmanı olan Kantemir, der-i devlete (I.S.) gelip, suç ve isyanı olmadığını ispat etmekle pâdişahın iltifatına mazhar olmuştu.

İnâyet-Giray da pâdişah katına gelip, huzurda Kantemir ile mürafaa (S.B.) olup, meydana gelen fenalıkların asıl sebebinin Kantemir olduğunu bildirmekle, kendisi suçluluktan kurtulmak fikrinde olup, işlediği büyük kabahatlerin, affedilir cinsten olmadığını hatırından çıkarıp, ve kurtuluş için başka yol da bulamayıp gemi ile denizden İstanbul'a geldi.

Kaymakam Mustafa paşa, konak tâyin edip, geldiğini pâdişaha telhis etti (I.S.) istenildi, pâdişah meclisine vardıkta Kantemir dahi getirildi. Pâdişah huzurunda kavga ve suçları birbirleri üzerine atarak karşılıklı konuştular. Cihan pâdişahı hazretleri İnâyet-Giray'a azarlayarak hitap edip:

— Baka inâyet-Giray! Biz sana kemlik etmedik, taç ve taht ve devlet ve eyâlet verdik... Karşılığında isyan edip nimete karşı geldin.. Memalik-i mahrusamdan (I.S.) Kefe şehrini ve Kili kalesini kuşatıp tahrip ettin. Ve bir beylerbeyini ve kadısını ve nice müslümanları haksız yere katleyledin. İhsan ve inâyetin mükâfatı taşkınlık ve kötülük müdür? Benim kılıcımdan korkmadın ise, Cenâb-ı Hakkın kahr ve intikamından niçin korkmadın? Senin gibi nimet hakkı bilmez zalimin idamında din ve devlete tam menfaat vardır!

Deyû tehdit edip payladıktan sonra işaret edip, pâdişahın huzurundan kaldırıp taşra çıkardılar. Bostancılar (I.S.) kement atıp boğdular ve sarayın bir köşesinde yıkayıp, kefenleyip bütün vezirler, kazaskerler, İnâyet-Giray'ın nâşını has bahçeden tâzim ile kaldırıp, önüne düşüp iskeleye varıncaya kadar götürdüler.

Kantemir-Mirza'nın katli:

Kırım hanlarının ihtilâline sebep olan Kantemire Karahisar sancağı verilip işin gelişi, birkaç gün müdârâ (I.S.) olunmuş idi. Kantemir'in üç oğlu vardı. Tortmaz-Mirza ve Celâl-Mirza Nogay aşireti içinde kalıp, bir oğlunu beraberinde İstanbul'a getürmüştü. Kantemir Karahisar'a gitmek üzere Üsküdara geçip Ayşe Sultan bahçesine konmuştu. Tatar tâifesinin cibilliyetlerinde gizli olan şiddet ve gazap muktezasınca haksız yere adam öldürmeğe cüretleri bulunmakla İstanbul'da dahi o çeşit kötü işler olur zannedip, Kantemir'in yanında olan küçük oğlu sarhoşluk halinde, İstanbul'da bir adamı vurup öldürür. Tutup pâdişah huzuruna egtürdüklerinde, kısasen (S.B.) boynu vurulup cesedini, babası Kantemir'in konağına gönderdiler. Pâdişah hazretleri düşünüp, Kantemir vâkıa şecaatle nam almış ve nice hizmetleri görülmüş iş görür mert olup, lâkin Kırım hanlariyle aralarında olan eski düşmanlığ, fitnenin çıkmasına ve Tatar tâifesi arasında daima ayrılığa sebep olurdu. Şimdi oğlunun öldürülmesinden mahzun ve müteessir olup, kalbinde kin tuttuğunda şüphe yoktur. Doğrusu budur ki, anın dahi vücudu ortadan kaldırılarak Tatarlar arasındaki fitne ve anlaşmazlık defoluna.

Bir gün Bostancıbaşıya tenbih buyurdular. Üsküdara geçip, Safer ayının on birinci günü idi ki, Kantemir'i boğup âhirete gönderdi.

Kantemir'in katli Tatarlar arasında yayılınca, Nogay tâifesi boynu bükük ve mahzun ve Tatar hanı ve adamları

memnun oldular. Fakat, devlet tarafından işaret ile, Tatar hanı hazretleri Nogay oymağına güleryüz gösterip, bundan sonra aralarında güzel geçim ve birlik olmak üzere ahid ve yemin ettiler. Nogay tâifesi dahi sertlik ve kibirlilikten vaz geçip, hanın hizmetinde olmak üzere boyun eğip, onun âmirliğini kabul ettiler.

Kâfirlerin Azak Kalesini ellerine geçirmeleri:

Hüsam-Giray, evvelce Azak taraflarında bulunup Nogay Tatarını sefere davet bahanesiyle kendi fesadını yaymak için toplayıp Ak-Kerman tarafına getürmekle Azak tarafları boş kalmakla Moskof kralının imdadı ile Kazak eşkiyası kalkıp Azak kalesini kuşattılar. İçinde bulunan İslâm ahalisi cenk edip, çoğu şehit, bir kısmı esir oldu.

Acem elçisinin gelişi:

Şah tarafından Maksud-Han adlı elçi çıkıp, evvelce Bayram paşa bildirmişti. Rebiülevvelin on birinci günü Üsküdara gelip İstanbul'da Davud paşa sarayına inmesi ferman olundu. (1)

Gelip el öptükten sonra, nâmesinde mâna olmamakla Bağdad seferi kararlaşmış olmağın **(olmakla)** orada cevap verilmek üzere reddolundu. Ve ilkbahar olunca mühimmatı (I.S.) mîriden **(devlet tarafından)** görülüp sefere beraber gitti.

Adı geçen elçi Davud paşa sarayında hapsolundu. Konulduğu odanın pencerelerini ve deliklerini ve mıhlayıp kapadılar. Taşradan içeriye, içeriden taşraya bir kimse girip

(1) Davud paşa sahrasında Birinci Ahmed tarafından yaptırılmıştır. Köşk, kubbelidir. Bir taht odası vardır. Hazine odası ve harem dairesi vardı.

çıkmağa kaadir olmayıp, sıkı yasak ettiler ve gözcüler konuldu.

O sırada Halep eyâleti Silâhtar paşa kethüdâsı Mehmed paşaya, tecrübe sahibi bir kimse olmakla verilip, Hüsrev paşa zamanında yeni hanı tamire başlamış olan Çiftelerli Osman ağanın yerine Silâhtar paşaya kethüdâ oldu.

Mehmed paşa Haleb'e yöneldikte, meğer elçi iki adamını gizlice Mehmed paşanın yanına koşup levent şeklinde beraber göndermiş.. Mehmed paşa yolda ol iki münasebetsizi tutup, bağlı olarak pâdişaha gönderdi.

Elçinin bu hilekârlığından pâdişah gazaba gelip, elçi katli âdet olmamakla vâkıa elçiyi öldürmedi ama elçinin burnunu kırmak için ol iki âdemisini elçinin konağı olan sarayın karşısında asıp, burunlarını ve kulaklarını kesip, ol getürdükleri mektubu burunlarına takıp, üç gün o suretle asılı kalıp helâk oldular. Elçiye yara üstüne yara oldu.

Abaza Şeyhinin öldürülmesi:

Evvelce Abaza paşayı fesada verip baştan çıkaran Kayseriyeli Emîr Şeyh, bir miktar vazife ile vilâyetine gönderilmişti. Birkaç gün oturup devlet adamlarına yaklaşmak suretiyle ulaştığı nimet ve devletin lezzeti dimağından çıkmayup, meydana çıkmak ve şöhret kazanmak arzusuyle tekrar İstanbul'a geldi.

Bazı bildiklerinin yardımı ile, pâdişaha yaklaştı, onun yakınlarından oldu. Konağı Üsküdarda idi, zaman zaman pâdişah huzuruna gelip, sahte rüyalar anlatıp:

«Yeniçeri tâifesinden sizin vücudunuza zarar görünür. Hepsini katletmek mümkün olmadığı takdirde, bari bunların giydiklerini değiştirip keçe ve üskûf adını dünya yüzünden kaldırmanız mühim olmuştur. Gayp âleminden bu husus için tenbih ve işaret vardır.» (1)

(1) Dikkate şayandır ki Kayseriyeli Şeyh, yeniçeri ocağının, koca imparatorluğu yıkacak olan bir fesat ve hainlik ocağı haline gel-

Deyicek, dimağı fesatta, ve sözlerinin fitne çıkarıcı olduğu bilinup, eski suçları dahi pâdişahın hatırında olmakla hakkından gelindi.

Serdâr-ı âzam Bayramı paşanın ahvali:

Vezir-i âzam Bayram paşa ilkbahar başlarında bütün kapı halkı ile Üsküdara geçip, oradan İznik ve Ak-şehri geçip Tokat'a yöneldi. Bolu'ya uğradıkta, meğer Abaza paşa adamları artıklarından Sarhoş-Mehmed ki, o vakit Bolu mirlivası idi, zalimliği hudutsuz ve Abaza zamanında katleylediği yeniçeri sayısız bir zalim idi, orada, vezir-i âzam ile buluşmak üzere vezir-i âzamın çadırına girince, vezir ferman edip boynunu vurdular. Bolu mansıbını (I.S.) Abdi paşaya verdiler.

Oradan kalkıp Amasya'ya varılıp oturak ferman ettiler. Ol şehir halkına ihsan ve iltifat ile muamele buyurdular ve şehrin büyükleri bir gün vezirin huzurunda su yüzünden sıkıntıda olduklarını müzakere edip, uzak bir yer olan çeşmeden su getürmek mümkün, fakat ziyade para sarfına muhtaç olduğunu bildirdiklerinde Bayram paşa hazretleri ol saat tenbih eyledi, hazinelerinden on beş bin kuruş para ayırıp ol suyun getürülmesi için başlamağa adamlar tâyin eyledi.

Yine ol şehirde etrafı parmaklıklarla çevrilmiş bir mezarlıkta gezinirken, «Bu güzel yerde, bir büyük devlet adamının himmeti ile Mevlevihâne (S.B.) yapılsa, ne güzel olur.»

Deyû müzakere olununca, ol saat emreyledi, ol yeri satın alıp bir güzel Mevlevi tekkesi yapılmasına başladılar.

---

diğini, bu ocağın kaldırılmasından iki yüz sene önce görmüş.. Fakat devrin hükümdarına ve devlet adamlarına anlatamamış, kendisi hain addedilerek başı kesilmiştir.

Mevlevihâne tamam olunca, Mevlevi tarikati şeyhlerinden birini tâyin ve dervişlerle süsleyip düşediler ve mutfak için kap kacak ve sofrayı gereği gibi tertip ettiler. Hemen şeyhe günde ytmiş akçe vazife ve diğer masraflar için gereği kadar vakıflar tâyin olundu.

Amasya'da ol iki büyük eser, Bayram Paşanın adlarının hayırla anılmasına sebep oldu.

Oradan orduy-u hümâyunla göçülüp yola koyulduklarında arkalarından Amasya'dan haber gelip, getürülmesi ferman olunan su işine on beş bin kuruş sarfolunup yetmediği haberi mübarek kulaklarına erince, beş bin kuruş daha gönderip tamam yirmi bin kuruş ki, her kuruş dokuz şer'î halis gümüştür, sarfettiler.

Oradan Niğde'ye vardıklarında orada bir harap han yeri görüp, vakfa mal verip, ol memleketler hanlara ve dükkânlara muhtaç olmakla, hanlar ve nice dükkânlar yapıp, nice hayır ülkeleri yaptı. Oradan Tokat'a varıp sefer mühimmatı (I.S.) tedarikine başlayıp arpa, buğday, peksimet ve diğer zahire ve lâzım olanları topladı.

Kurban bayramını Konya'da edip, bazı kapı halkı orada karşı gelmişlerdi. Ereğli ve Niğde etrafında at çayırladup, Diyarbekir'de olan bölük ve ocak ağalarına, Sivas'a gelip orduya katılmaları için emirler gönderildi.

Vezir-i âzam Sivas'a vardıkta, anlar dahi kalkıp Mevlevi-Mehmed paşa ile geldiler. Muharrem ayı Sivas'ta geçip ulûfeler **(maaşlar)** verildikten sonra göçüp Safer ayının birinde Ayıntap'a gittiler. Vezir-i âzam ılgar ile Birecik'e varıp orada dökülen topları gördü ve biraz Şâhî **(bir nevi top)** ve cebehâne Musul'a naklettirdi. Erzurum ve Kars taraflarında olan sınır ahvalini görüp askere zahire verildikten sonra Rebiülâhırda pâdişahın fermanı gereğince askere izin verip Amasya kışlağına döndü. Vezir-i âzam şehre girip yeniçeri ağasını Merzifon'a gönderdi. Bölük zabitlerine Amasyada kışlak tâyin olundu.

İstanbul ahvali:

Rebiülâhır ortalarında İstanbul'a büyük hastalık musallât olmuştu. Şevvalin ikinci günü şehzâde Sultan Kasım dahi boğularak vücudu ortadan kaldırılıp, Sultan Ahmed evlâdından yalnız bir şehzâde kaldı (1).

Sekban-başı Küçük-Hasan ağa yeniçeri ağası olup, yeniçeri ağası Şahin ağa Trablusşam mansıbı (I.S.) ile çıktı. Zağarcı-başı (I.S.) Bektaş ağa, kul kethüdâsı oldu. Sefer-i hümâyun için beş bin kadar yeniçerinin yeniden kapıya çıkması ferman olundu (2) ve kanun üzere devşirmeğe çorbacılar (I.S.) tâyin olundu. Muslihüddin Ağa tekrar Sekbanbaşı olup İstanbul muhafazasına verildi.

Evvelce Kırım Hanının taşkınlığı sırasında Kenan Paşa Özü muhafazasına gönderilmişti. Vezirlikten **(Sadrâzamlıktan)** azledilen Mehmed paşa **(Tabanıyassı)** vardıktan sonra, Kenan Paşa ve Nasuh Paşa-zâde ikisi dahi gelip Divan-ı hümâyunda (I.S.) oturdular.

Eflâk voyvodası Yani'nin bazı itaatsizliği görülüp, yakalanup öldürülmesi ferman olunmuştu. Tolcı denilen yerde Mehmed paşa oturup çağırınca kalkıp geldi. Bir menzil kaldığı vakit herkesin ağzından bazı dedikodular işitmekle dönüp vilâyetine gitti. Gördüler ki olmaz... Tekrar istimalet (I.S.) mektubu ve mukarrernâme **(yerinde bırakıldığına dâir yazı)** verdiler. Mehmed paşa dahi Silistre'ye varup kışladı.

Kıbrıs Paşası Eski-Yusuf paşanın uzlmünden vilâyet halkı ayağa kalkıp dükkânların kapandığı pâdişahın kulağına ulaşınca, adı geçen paşa ile Lefkoşe kadısı Acem-zâde

---

(1) Bu tek şehzâde de, İbrahim idi ki, Sultan Murad'tan sonra hükümdar oldu. Osmanlı tarihlerinde haksız yere (Deli İbrahim) diye anılır.

(2) Acemi oğlanlarından yeniçeri ocağına geçirilenler hakkında kullanılan bir tâbirdir (S.B.).

Mustafa efendi der-i devlete (I.S.) getirilip, olayın aslını teftişe koz bekçisi (1) gönderildi. Silâhtar ağa, Eski-Yusuf Paşanın yardımcısı olmakla, onun tarafında bulunup, koz bekçisine tenbih etmekle, Kıbrıs'a vardıkta, vilâyetli ile bir olup bütün suçunu zavallı kadıya yüklettiler. Eski-Yusuf'a Kefe eyâleti verilip biçare kadı katledildi.

Sultan Murad Hanın Bağdad seferi:

Recep ayının başlarında devlet vükelâsı Bağdad niyetine sefer-i hümâyun **(pâdişah seferi)** mühimmatı (I.S.) görüp hazır olmak için fermân-ı saâdet-makrun **(Saadete ulaşmışın fermanı, pâdişah fermanı)** çıktı.

Şevval ayının sekizinci çarşamba günü ki şubatın dördü idi, Tuğ-u hümâyun **(pâdişahın tuğu)** çıkıp, cebehâne önüne dikildi. Diğer sefere memur olan paşalar ve ağalar kapıları önüne dikilip mühimmat (I.S.) hazırlandı. Ol günü Nasuh Paşa-zâde Hüseyin paşa asker sürmeğe memur olup Rumeli'ne gitti.

Aynı gün Kâğıthanede barut dökülürken havadan ateş çıkıp, yirmi kantar barut yanıp tavanı götürdü. Ve hademelerinden altı kişi helâk olup, on kişiden ziyadesi yaralandı.

Budin beylerbeyisi Mûsâ paşa, İstanbul muhafazasına memur olup, yeri Özü muhafazasında olan Mehmed Paşaya verildi. Silistre, Nasuh Paşa-zâdeye verildi.

Şevvalin on beşinci günü pâdişah çadırı Üsküdara geçip Üsküdar sahrasına kuruldu.

Zilka'denin on altıncı günü (2) Orduy-u hümâyun Üs-

(1) Rivâyete göre Fatih zamanında kurulmuş bir ocaktır. İlk zamanlarda adı (kız bekçileri) idi. Topkapı sarayı bekçiliği yapan bir sınıftır.

(2) Kara Çelebi-zâdenin (Tarih-i fetih Revan ve Bağdat) ve Abdürrahman Hibrî'nin (Tarih-i fetih Bağdad Sultan Murad) adlı eserlerinde bu tarih (23 zilkade) (8 nisan) olarak gösterilir.

küdara geçip, yirmi üçüncü perşembe günü ki şeref-i şems idi, büyük alaylar ile gaazî pâdişah, Üsküdar tarafına geçtiler. Ol günü kendileri ejderha gibi bir ata binip, başlarına demir miğfer **(başa giyilen demir tas)** giyip, üzerine bir kırmızı sarık sarını ptaylasanını (1) mübarek omuzlarına sarkıtıp, bu şekilde Arap kıyâfetinde, sahabe-i kiram süvarilerine benzemek isteyip, demir miğferlerine hüsrevânî (2) sorguç (S.B.) takınıp bir heybetle ayağı özengide idi ki, görenler Aleyke Avnullah — **Allahın inâyeti seninle olsun!)** dediler.

Üsküdarda Otağ-ı hümâyunda **(pâdişah çadırı)** yirmi dokuz günü oturup, kaymakam kapudan Mustafa paşa ve şeyhülislâm Yahya efendi beraberlerinde sefere memur olup, Revan seferinde Şeyhülislâmın beraberliği uğurlu görünmekle, bu seferde dahi yol arkadaşı olmaları hususunda ferman çıktı.

Rumeli eyâleti Arslan paşa oğlu Ali Paşaya verilip, Rumeli askeriyle ve Anadolu beylerbeyisi olan Vardar Ali Paşa Anadolu askeriyle sefere hazır oldular.

Tersane-i âmire (2.S.) kethüdâsı Piyâle kethüdâ donanmaya serasker tâyin buyurulup, Nevruzdan sonra (I.S.) Karadenize gitmeğe memur oldu.

Zilhicce ayının yirmi üçüncü günü ki Cumartesi ve Nisan ayının yirmi sekizinci günü idi, pâdişah-i âlempenah (I. S.) Üsküdardan kalkıp izz ve ikbal ile **(yücelik ve talih düzgünlüğü)** yola koyuldular. Üsküdardan Bağdad'a kadar yüz on beş konak yazılmıştı. Maltepe, Tuzla yolundan beşinci konakta İzmit'e varıldı. Azledilmiş olan mevâlî (I.S.) ve müderrisler, ol konağa kadar Sultan Murad hazretlerini uğurlayup, İzmit'e varıldığı gün pâdişahın elini öpmekle şereflendirildiler ve İstanbul'a döndüler.

---

(1) Kavuk, taç ve fes gibi başa giyilen şeylere sarılan sarığın ucunun arkadan sarkıtılan kısmı.

(2) Hükümdarca, hükümdara yakışır şekilde.

Donanma ahvali:

Bu sene Nevruzda (I.S.) kapudan Mustafa paşa, memur olduğu tersane-i âmire (2.S.) işlerine ehemmiyet verip, donanma mühimmatını (I.S.) tamamlamak üzere iken kâfirin üç fenerli kapudanı olan Sakızlı adlı mel'un, Akdenize çıkıp boğazın dışında tüccar gemilerinin yolunu kestiği haberi gelmekle, üç günde tersane gemilerinin noksan mühimmatını tamamlayarak Zilka'denin on beşinci günü usule göre Beşiktaşa çıkıp oradan Gelibolu'ya gitti. Boğazdan çıkıp Taş-Özü ve diğer ihtimal verilen adaları yokladı, kâfir gemilerinden nam ve nişan belürmedi. Eski âdet üzere sahilleri ve adaları dolaşıp zamanında tersaneye geldiler.

Vakaayi-i Sene Semâne ve Erbaîn ve Elf

(Bin Kırk Sekiz Senesi olayları)

(Hicrî 1048 senesi Muharrem ayının birinci günü Milâdî 1638 senesi Mayıs ayının 15 inci Cumartesi gününe rastlar)

Bağdad seferinde olanlar:

Muharrem ayının ikinci günü iki solak-başı (2.S.) ihtiyar olmakla ellişer akçe emeklilik ihsan olunup baharın ortasında yeniçeri ağasının tuğu (1.S.) İzmit konağından kalkıp gitti.

İstanbul'da bir şehzâdenin doğduğu haberi geldi.

Muid-Ahmed Efendinin azli:

Pâdişah alayı Üsküdara kondukta kaymakam Mustafa paşa divanda Ömer Muîdi demekle anılan Molla Hüseyin adlı kimse ki, Şeyhülislâm mülâzimlerinden idi, medrese için Rumeli kazaskerine mülâzimlik eder idi, bir utanmaz adam olup isteği olan medrese, başkasına verilince, eline kitap alıp, kazasker divanına varup «hasmım **(düşmanım)** gelsün! İmtihan olurum. İstediğimin, imtihansız olarak başkasına verilmesi zulümdür!»

Deyû feryat edip edepsizce hareketler ile Rumeli kazaskeri Ebussuud-zâde efendiyi kızdırmakla, Ebussuud efendi onu azarlayup göz yumdu.

Muîd-Ahmed efendi ki Anadolu kazaskeri idi, hak gözetir, sert adam olmakla, adı geçen Molla Hüseyin'in edepsizliğine tahammül edemeyup:

— Çık bire utanmaz habîs (I.S.)!

Dedikte herif karşı gelup:

— Utanmazlar sizsiniz ki, hakkı olmayana ilmiye mansıbı verirsiz!

Deyû küstahlık ettikte Muîd efendi hiddetlenip herifi al aşağı edip değnekle döğdü. Şeyhülislâm işidup, mülâzimi döğdüğü için gücendi.

Adı geçen Muîd-Ahmed efendi doğrucu ve şeriata vâkıf kimse idi. Fakat tabiatında kabalık, ve gidişinde sertlik olup:

— Ben rüşvet almam, rüşvet ve himâyeden doğan şefaatı da tutmam!

Deyup vezirlerin ve muhterem devlet erkânının rica ve şefaatlerini reddeyledi. Bundan başka küçültücü kelimelrle büyüklük gösterip, devlet büyüklerinin şan ve makamlarına riayet etmez ve hiç hatır gözetmez idi. Bu yüzden horlanub azlini isterlerdi. Bilhassa, pâdişahın yakını Silâhtar Paşa hazretleri ve devletin iş adamı ve herkesin baş vurduğu Ruznâmçeci (1) İbrahi mefendi, Muîd efendiye gücenik olup fırsat gözetirdi. Tesadüfen o gün pâdişahın müsahibi (I.S.) Hüseyin paşa pâdişahın huzuruna varır. Meğer pâdişah, mülâzim Hüseyin'in dövüldüğünü işitmiş... Hüseyin paşaya buyururlar:

— Var, kazaskerlere bilhassa Anadolu kazaskerine söyle... Zavallı kadılara merhamet ve hallerine uygun vazife ile teselli edip sertlik ve zulüm ile muamele etmekten ve şikâyet olunmaktan çekinsinler:

Deyû sabahleyin erken gönderirler. Hüseyin paşa, pâ-

(1) Günlük gelir ve giderleri, yahut ayniyâtın kaydına mahsus defterleri tutan memurlara verilen isim (S.B.).

dişahın fermanını bildirince, Muîd-Ahmed efendi, kabalıkla cevap verdi:

— **Paşa hazretleri; biz bu tâifeden (kadılardan) para almazız. Her birinin azil, tâyin ve haklarını bilirüz. Verilecek mansıb (I.S.) açık oldukça pâdişah hazretlerine yolu ile telhis (I.S.) olunur**

Deyû birkaç sitemli söz ile paşayı azarladı. Hüseyin paşa da huzur-u hümâyuna varup:

— Pâdişahım, bu kazasker kimseyi salındırmıyor «Azil ve tâyinini ben hoş bilirüm, kimse karışmasun» deyüp duruyor!

Dedi.

Silâhtar paşa dahi söz fırsatı bulup, müfti efendinin âdemisini azarladığını, ve kabalığına dair bazı noksanlarını söyleyerek pâdişah hazretlerini kızdırdı.

Şeyhülislâm dâvet olunup, dayak meselesi ve bazı halleri sorulunca müfti cenapları, şikâyet kılıklı bir iki nükte ve hakîmâne birkaç susturucu cevap ile maksadını bildirup pâdişaha dua edince, ol saat azil ve Belgrad'a sürülmesi içün ferman-ı hümâyun çıktı.

Meğer pâdişah çadırından, kazaskerlerin çadırlarına bakıyorlar imiş. Hiddetleri yatışmayup, karşısında bulunan Hüseyin paşaya hitap edüp:

— Deli! Ne dursun?! Var şu herifin çadırını başına yık! Yıkılsun gitsün!

Deyû buyurdular.

Hüseyin Paşa «Baş üzerine!» deyüp vardı, bostancılara emreyledi. Biçare Muîd efendinin çadırını yıkıp, çadır iplerini kestiler. Çerke (çadır), başı üzerine kapanup, pâdişahın hiddeti biraz yatıştı.

Sonra Silâhtar paşa ve ruznamçeci İbrahim efendinin yol göstermesi ile Anadolu kazaskerliği, İstanbul kadısı İsâ efendiye verilup, anın yeri, Edirne'den azledilen Kürd-Kasım efendiye verildi.

Muharrem ayının dördünde Muîd-Ahmed efendi çadır altından kalkıp emir gereğince Belgrad'a gitti.

Kadıların imtihanı:

Pâdişah-ı âlempenah (I.S.) halkın derece ve kıymetlerini bilup, her tarikin halleri hakkında bilgi sahibi olmuştu. Bilhassa, halkın en şereflisi olan bilginler zümresine dikkat buyurup, imtihan ile ehliyetliyi ehliyetsizden ayırırlardı. Saltanatları zamanında bilgi ve hüner itibar kazanup cehalet ve uyuşmazlığa kesat gelmişti.

Bu sırada bazı kadılar yazı ile müracaat edip, bir memuriyete tâyin olunmadıklarından şikâyet etmekle pâdişah huzurunda imtihan yapılması ferman edilip iyice okuyana isteğini verip riâyet eyledi. Okumayup cehaleti meydana çıkanları azarlayarak tenbih ettiler.

İzmit'te, Edirne kazası isteklileri ki, Molla Çelebi demekle tanınmış müfettiş Emîri efendi ve Ethem-zâde ve daha birkaç efendiler, pâdişah huzuruna arzuhal ettiklerinde:

«Edirne isteklileri gelsünler, huzurumda imtihan olsunlar!»

Deyü ferman ettiler.

Bursa kazâsından azledilen Kabakulak-zâde Mehmed efendi ve Mısır'dan azlolunan, yukarıda adı geçen Molla Çelebi, Yenişehir'den azledilen Abdürrahim efendi ve yine Bursa'dan azledilen Ethem-zâde ve Çavuş-zâde, hepsi davet olunup pâdişah huzuruna girdiklerinde, pâdişah hazretleri anlara iki soru sordular.

Birinci sual;

«İman cevher midir (1), araz mıdır (2)? Makulât-ı aşerenin (on bilim sınıfının) ne makulesindendir?»

«Biri dahi, et yemeyi terkettiğine dair yemin eden kimsenin, balık yamekle yemini bozulur mu?»

Diğer efendiler «Kitaba bakalım!» dediler. Ethem-zâde hazırlıklı olup, ikinci soruya cevap verdi:

(1) Yaradılış, asıl maya, özellik...

(2) Aslında olmayıp sonradan olan hal, nitelik.

«İmanda örf (gelenek) muteberdir, halkın geleneğinde et denilince, balık anlaşılmaz ve zihin buna uymaz. Et yememeğe yemin eden, balık yemekle yeminini bozmuş olmaz.»

Deyû cevap verdi ve birinci soruya, bir risale ile makul cevap vermekle Edirne kadılığı ona verildi.

Ethem-zâdenin cevabı, pâdişah tarafından kabul olunmakla onu beğendikleri için biraz gülerek ve alaylı muamele buyurdular.

Muharrem ayının altıncı günü göçülüp İznik'e varıldığı günü, Mısır kadısı Çelebi Ahmed efendinin vefatını Mısır vâlisi bildirmekle, Şam kadısı Şaban efendi Mısır'a naklolunup, Halep'ten azlolunan Aziz efendi-zâde Bahâî efendiye Şam hükümeti verildi.

İzmit'ten kalkılup Çınarlu konağına, oradan Hersek, oradan Kazıklı derbendi geçilüp Dikilitaş, oradan İznik, oradan Yenişehir, oradan Akbıyık konağına, oradan Pazarcık konağına konulup ertesi günü Ermeni derbendi geçilüp Bozöyük nam menzile konuldu.

Ol kasabada merhum Kasım paşanın bir câmii vardır. Muharremin on dördüncü günü İnönüne varıldıkta vezir-i âzam Bayram paşa Konya'dan ılgar ile karşılamağa gelüp, Silâhtar paşa çadırına indiler. Pâdişahın özengisine yüz sürüp birkaç samur hil'atlar giyup, altun zincir ve murassa' (I.S.) eğerli at ve murassa' hançer ile iltifata mazhar olup, yirmi dört kadar ağalarına hil'atlar ihsan olundu.

Vezir-i âzam geri dönmek için izin isterken, beraber gitmeğe memur olup, ikindi divanını yaptı ve işleri gördü. Anadolu kazaskeri İsâ efendi dahi gelüp ertesi gün göçüldü. Eskişehir'e varıldıkta, Osman oğullarının ana tarafından ataları şeyh vâsıl-ı ârif-i billah, Kuddise sırrahû Edebalî hazretleri orada yatar. Osman Gaazi anın kızı ile evlenüp, Orhan Gaazi ol temiz hatundan doğmuştur, oradan Seyyid Battal Gaazi mezarı ziyaret olunup, oradan Bardakçı köyüne, oradan Çamlıbelde Kızıl kilise denilen yerde Hüsrev Pa-

şanın yaptırdığı han ki, hâlâ Yenihan demekle tanınan yeni yapılmış kasabaya inildi.

Muharremin yirmi birinci günü idi. Silâhtar paşa kethüdası Çiftelerli Osman ağa ki Hüsrev paşa hanımı ol tâmir etmişti. Pâdişaha ve vezir-i âzama ziyafet edip, hediyeler çeküp, pâdişah huzurunda görünüp, iltifata mazhar oldu.

Oradan Bolvadin'e varıldıkta, Hekim-başı Emîr efendinin arpalığı Mihaliç nâibinden (I.S.) şikâyetçiler gelmekle, getirilmesine mübaşir gitmişti. Bu konakta gelüp, tecavüz ve zulmü sâbit olmakla siyaseten katlolundu. Ve Anadolu beylerbeyisi Vardar Ali Paşa Anadolu askeriyle o konakta gelüp orduy-u hümâyuna katıldı.

Oradan İsakli kasabasına, oradan Nasreddin Hocanın gömülü olduğu yer olan Akşehir'e inüp, iki gün dinlendiler. Ertesi günü bu kasabanın güneyinde olan Baştekke denilen gezinti yeri, pâdişahın mübarek ayağının basmasiyle şereflendi.

İşret sırasında oturdukları yerin penceresine, kendi kârînelerinden bu dört mısraı yazdılar:

Bihiştten kıt'adır hakkaa ki bu işretgeh-i zîbâ
Bunâ dâhil olan mürde olubdur zevkle ihyâ
Murâdî feth-i İrandan kaçan kim gitti Bağdâd'a
Tena'um eyledî, içdî bu kevserden şarb-âsâ

Şeyhülislâm Yahya efendi hazretlerine, nazîre (S.B.) yazması için ferman olunup güneş batmadan evvel anlar dahi bu beyitleri, varup altına yazdılar:

Zehî cây-ı ferahbâhşî safa-küster-i hayât-efzâ
Nebâtından yîse bir murg, ola tûtî-i gûyâ

Bihişt'in kıt'ası dirdim velî reşk-i Bihişt olmuş
Kudûm-i pâdişâh ile bu nüzhedgâh-ı bî-hemtâ

Suyun kevser deyû nazmında öğmüş ol şeh-î âdil
Hoşâ Pâkîze nazm rûh-bahş-i âb-ı hayât-efzâ

İlâhî hazret-i sultan Murâd'a ömr-i sermed ver
Müsahhar ola anâ tâ ebed dünyâ ve mâfîhâ

diye ihlâs ile yerde beşer, gökte melek âmin
Duâ ittikçe ol şah-ı châna sıdk ile yahyâ.

O yerde bir nice taştan yapılmış sedler üzere bir yapı, her bir seddin kenarında nice oluk gibi çok su akan lâtif gezinti yeri idi. Oradan Akıd çayırı denilen yurda inildikte harem-i hastan (I.S.) iki iç oğlanı bir miktar filori alup kayboldular. Pâdişah hazretleri her halde bulunmalarını arzu edip, etrafa adamlar çıkarıldı. Bir ormanlıkta yetişup tuttular. Getürdüklerinde katlolundular.

Oradan Ilgun kasabasına varıldı ki, Selçuklular zamanında Ilgun ve Eskişehir nahiyelerine Kerem suyu derlerdi. Sultan Alâüddin'in babası Sultan Gıyasüddin, ol kaplıcaların üzerlerine lâtif kübbe ve yüksek binalar yaptırup, ol zamandan beri kudret hamamları herkesin seyrettiği yer idi. Hâlâ bazısı işler, bazısı işlemez. Pâdişah hazretleri müsahipleri (I.S.) ile varup zevk ve seyrettiler.

Sakarya şeyhinin ahvali:

Ilgun kasabasına varıldıkta, Eskişehir kadısı orduy-u hümâyuna geldi. Sakarya şeyhinin ahvalini pâdişah katına arzeyledi. Evvelce Sakarya nehri üzerinde oturan Saadattan (I.S.) bir şeyh vefat ettikte, halifesi yerine geçüp şeyhlik seccadesine oturdukta, müritlerinden Ahmed adlı kimse, bir iki dervişi kendine uydurup bazı boş sözlerle kendinin mehdi olacağına inandırıp, giderek bütün dervişleri tesiri altına alup ve bize uymaz diye şeyhlerini katlettiler. Adı geçen Ahmed, yerine geçüp şeyh oldu.

«Âhir zamanda meydana çıkacak olan Mehdi ben'im» deyû meydana çıkup, çıkış sebeplerine başlar. Ol taraflarda bulunan idrâksiz Türkler?! ol fettan mülhide (I.S.) uyup itikat ederler ve sadaka ve adaklarını ona verirler ve onun yolunda can ve başlarını feda etmeği canlarına minnet bilirler.

Gittikçe dervişlerini ve ahbaplarını çoğaltup, Eskişehir müftisi ve kadısı ile din işlerine ait bazı hususlarda karşılıklı münazara (I.S.) ederek mücadeleye başlayup bir gün yetmiş seksen nefer müridini (S.B.) zorbalık niyetiyle şehre gönderip, «Bizim bu şehir halkı ile dâvamız vardır» deyû fesada başlarlar. Şehirli dahi bir yere gelüp «Dâvanız nedir?» deyû kadıya vardıklarında bunlar halt etmeğe başlayup mehdilik ve davete ait sözlerden dem urdular.

Halk, ancak bunlar delidir, deyû defetmeğe kalktı. Konuşma boğuşmaya yol açtı. Orada olan sefer ehli asker zümresi şehirliye üstün gelüp askerden yedi sekiz adam ve şehirliden birkaç adam ara yerde katlolunup fesada sebep olmuşlardı.

Eskişehir kadısı bu meseleyi arz edüp, ortadan kaldırılmaları ihmal olunursa büyük bir fitne çıkmasına sebep olacaklarını bildirince Silâhtar paşa kethüdâsı Çiftelerli-Osman Ağa, eski şeyhin Ahbaplarından olmakla def edilmesine memur olup, dört beylerbeyi, bin beş yüz kadar asker koşulup gönderildi.

O yerde Karaman beylerbeyisi gelüp alay gösterdi. Oradan kalkılup cisr-i atik (**eski köprü**) konağına ,oradan Seyyit-ili nahiyesine uğranup, oradan Saray-ine tarafına inilüp, oradan Kelmih, oradan Harmanlı, oradan da Konya şehrine pâdişahın konması vâki oldu. Konya yakınında Kâriz-başı denilen yerde Bayram paşa, mahsus adamlariyle pâdişah hazretlerine alay gösterdi.

Anadolu beylerbeyisi Ali paşaya Bolu sancağı ve Kör-Şaban paşaya Yenişehir sancağı verilüp, Anadolu eyâleti Mısır'dan azledilen Hasan paşaya verildi. Mısır eyâleti, Sul-

tan-zâde Civan Kapıcı-başı Sîmin Mehmed paşaya verilmişti.

Ertesi günü Konya'ya varılırken yolda Bolu beyi Abdi paşa ve Beyşehir beyi Şemsi paşa-zâdeden reâyâ şikâyet etmekle Konya'ya varıldığı gün Safer ayının dördüncü günü, ikisi de katledildi.

Sakarya şeyhinin öldürülmesi: (25 Muharrem 1048 — 8 Haziran 1638)

Müverrih **(Tarih yazan)** der ki, adı geçen şeyhin fesatlıkları pâdişah tarafından duyuldukta evvelâ Anadolu beylerbeyisi Vardar Ali paşa, eyâletin sahibi olmakla, bazı asker ve kumandanlar koşulup gönderilmişti. Mehdilik (S.B.) dâvası eden şeyh, üzerine asker geldiğini haber alınca Sakarya ve Kocaeli ve Mudurnu nahiyelerinden dervişlerden ve dostları olan Etrak-ı bî idrak?! **(idrâksiz Türkler)** tüfenkendazlarından yedi sekiz bin adam toplayup muharebe ve karşı koymak için saflarını düzdü.

Pâdişah askeri varup, iki taraf karşılaşınca büyük muharebe oldu. Tırhala beyi Hasan paşa, Karahisar beyi ve nice kimseler şehit ve çoğu yaralandı. Ali Paşa bozulunca pâdişah hazretleri hiddete gelüp, ol vakit Çiftelerli - Osman Ağayı, yerli olmak ve şeyhin dostu olmak münasebeti ile tâyin edüp, Silâhtar Paşanın mükemmel kapusu, ve Nove'den gelen üç bin Saruca (2.S.) ve sekban (I.S.) ile pek çok asker koşup gönderdiler.

Osman Ağa Mehdi (!) ye haberler gönderup, tatlı hilelerle iğfal edip, bir gece birden bire ılgar ile basup, bulunduğu dağda tutup bağladı. Etrafında toplanmış olan askeri, cenge devam edüp, çoğu kırılup, sağ kalanları dahi dağıldı. Köyünü temelinden yıkup harap ettiler. Şeyhi on iki adamı ile bağlayup Konya'da pâdişahın huzuruna getürdüler. Pâdişah hazretleri sahte Mehdiye azarlayarak hitap edüp:

— Baka! Sen Hazreti İsâ'yım der imişsin, gerçek midir?

Dedikte şeyh:

— Hâşâ! Ben Muhammed ümmetindenim, ve İsâ Aleyhisselâmın gelişini bekliyorum.

Deyû cevap verdi.

Öldürülmesini emrettiler.

Ona inanmış adamları olan ayak takımı, öyle iman etmişler ki, şeyhe silâh kâr etmez **(işlemez)**.

Şeyhin göğsü ve omuzlarından şeritler çıkartılup ve parmaklarını mafsal, mafsal (S.B.) kestiler. Bir kere bile (üf!) demeyüp, hattâ cellât Kara-Ali'ye hitap edüp:

— Acele etme cellât ağa! Evme! **(Acele etme!)**

Deyû, kat'iyen acıdığını gösterecek şekilde telâşlanmadığından seyredenler hayret ettiler. Başında siyah büyük sarık ve taylasan (S.B.) ve vücudu çıplak olarak bir eşeğe bindirup, ordunun içinde herkese gösterüp, sonra burnu, kulağı, elleri ve ayakları kesilüp ordu içine bırakıldı. Ol hal ile ruhunu teslim etti.

Hazret-i Mevlânâ evlâdından
Bekir Çelebinin
sürgün edilmesi:

Pâdişah-ı âlempenah (I.S.) Konya'ya vardıkları günün ertesi günü harem-i has (I.S.) meram temaşagâhına **(seyir ve gezinti yeri)** gidüp, kapudan paşa orada bir ziyafet verdi. Hazret-i Mevlânâ evlâdından seccadede oturan Ebubekir Çelebi rütbesinin ve gücünün ziyadeliği ile o taraflarda şöhret kazanup küçük ve büyük işlerinde şehrin âmirleri ve kadıları, ona baş vurmadan, devlet işi göremezlerdi. Bu derece meydan aldığı, pâdişahça duyulup, işin hakikatini anlamak için meydana vurmamışlardı. Bekir Çelebi ise pâdişahın, içinden ne geçirdiğinden gaafil, kendini göstermek için uğraşup, bahtiyarlığını göstermekte dakika kaçırmayup, pâdi-

şah yakınlarının her birine, hallerine göre, kıymeti büyük çeşitli parçalar, ve pâdişah hazretlerine de rüzgâr ayaklı çevik at hediye etmekle, pâdişahın kulağına daha evvel söylenmiş olan sözlerin doğruluğu anlaşılmakla, vücudunun ortadan kaldırılmasını arzu ettiler.

Silâhtar paşa ve pâdişahın yakınlarından bazısı şefaat edüp, İstanbul'a sürgün edilmesi ile yetinildi.

Müverrih (tarihçi) bu meseleyi tafsil edip der ki:

Sultan Murad Revan seferine giderken Konya'ya uğradıkta, adı geçen Bekir Çelebiye iltifat edüp samur kürkler ve filoriler bağışlayup tam ikram edüp ol nahiyeler hıristiyanlarının cizyelerini (I.S.) mevlevî tekkesi masrafları için bağlayup:

«Daha ne istersin?» deyû buyurduklarında, evvelce vilâyet halkı adı geçen Bekir efendi ile konuşup, pâdişah hazretleri dahi, iltifat edüp «Ne dilersin?» deyû buyurduklarında «Konya halkı fukaradır, ağır vergilerden affedilmelerini rica eyleyesiz» deyû kendine birkaç yük akçe hizmet etmeği vaad etmişlerdi. O dahi kabul etmişken, cihan pâdişahı «Ne dilersin?» dedikte, meğer Bekir Çelebi, Suğla reâyâsından yüreği yanık imiş, Suğla'dan, tekke mutfağı içün her sene bir yük akçe isteyüp, pâdişah dahi: «Verdim» deyû yazı lûtfettiler.

Çelebi dahi arzusuna göre Suğla reâyâsını elinin altına alup meblâğı (parayı) peşin peşin tahsil ettirmekle hüküm sürüp kin ve gayzını yerine getirüp rahatladılar. Bununla beraber Bekir Çelebi, tekke mutfağına bir şey arttırmayup parayı biriktirmiş, vilâyet halkı ve derivşler bu yüzden Bekir Çelebiye gücenup:

«Pâdişahın lûtuflarına mazhar oldu, pâdişah ihsanı sofrasından bütün vilâyet halkına bir in'am (iyilik) ziyafeti çekmek lâzım iken Suğladan bin kuruş kendi tarafına tâyin ettirdi, bundan sonra ol meblâğı (parayı) dervişlere sarfetmedi.»

Deyû düşman oldular. Âlemlerin kendine sığındığı pâdişah gelince, halk dilinden, Bekir Çelebinin kötülükleri ve

şikâyeti pâdişahın kulağına erişup, evvelce gönüllerinde olan düğümü perçinlediğinden canları sıkıldı. **(Gerçek olup olmaması sorumluluğu, rivâyet edenin, günahı söyleyenin boynuna..)**

Suğla'dan Mevlânâ mutfağı için alınan keseleri dahi nice mühürlü keseler ile birikmiş olup pâdişaha getürdüler.. Pâdişah çok hiddetlenüp:

«Şeyhlere, mal biriktirmek dervişlerin rızkını kesmek lâyık mıdır?»

Deyüp idam etmek isteyince, Şeyhülislâm hazretlerinin sahip çıkmasiyle İstanbul'a sürgün ettiler. Şeyhliği, Karahisar'da oturan Arif Çelebiye verdiler. Bekir Çelebiye haset edenler:

«Bekir Çelebinin fazla malı vardır!»

Deyû kovladıklarından zevcesi Şirzât hatunu pâdişahın huzuruna getürdüler. Soruldukta o akıllı kadın dürüstlükle cevap verip:

«Her nesi var ise pâdişahım gördü. Revan seferine gitme sırasında yine saadetlû hünkârımın verdiği kürkler vardır. Ferman buyurulursa anları dahi verelim.»

Dedikte, pâdişah daha başka bir şey söylemeyüp af buyurdu.

Bekir Çelebi, emir mucibince İstanbul'a varup vezir-i âzam Bayram paşanın sarayına kondu. Müfti efendi ile birlikte şefaat etmişti ve İstanbul'da sarayına konup riâyet olunmak için tavsiye ve haber göndermişti. Birkaç zaman Bekir Çelebi hayatta olup, Bayram paşa sarayında yatağında ölüp, Yeni-Kapı dışında Sema'hânede (S.B.) Dogânî dede mezarında gömülüdür. Allah rahmet eyleye.

Hüsrev-Subaşının hikâyesi:

Rivâyet eden der ki;

Âlemlerin sığındığı pâdişah Konya'da iken acayip bir olay oldu. Tafsili budur ki, yeniçeriler çorbacılarından (za-

bitlerinden) Hüsrev-Subaşı ile ikimiz ordu kenarında dururduk. Pâdişah kıyâfet değiştirmiş olarak gelüp geçti. Bize doğru hiddet ve gazap ile baktı. Aklımız başımızdan gitti. Sebebinin ne olduğunu bilemedik. Otağ-ı hümâyuna vardıkta, yeniçeri ağasına bir yazı yazup Hüsrev-Subaşıyı çağırup katletmeği ferman etmişler. Ağa dahi kethüdâ bey Bektaş ağayı çağırup yazıyı gösterir. Bektaş Ağa, Hüsrev-Subaşının katlini üzerine alup, çadırına gelüp eski usul üzere akşam üzeri çağırmak üzere bekler. Akşam üzeri Hüsrev-Subaşıyı çağırup «ip hazırla!» deyû baş çavuşa tenbih eyledi. Başçavuş bir yoldaş gönderup «Kethüdâ bey çadırına gelsün!» deyû davet etti.

Hüsrev-Subaşı çadırından çıkup yönelince, hatırına bir ilham gelüp: «Böyle vakitsiz davet olunmak, bilhassa bugün kıyâfet değiştiren pâdişaha rast geldim, aslı ne ola!» deyû vehme kapıldı, çadırına dönüp elbisesinin koltuk altına bir kısa kılıç bağlayup kethüdâ bey çadırına varır. Başçavuşu, bazı yoldaşlariyle orada görür. Kethüdâ bey içeru obada imiş ama, ortalığın halinden bir şeyler hissedüp selâm verir, bir iki adam selâmını alup, diğerleri almaz. Öldürülmek üzere çağırıldığını bazi işaretlerden de hissedüp, çadır kapısından çıkmak mümkün olmadığını bilüp, hemen koltuğunda olan kılıcı sıyırıp, başçavuşa doğru hamle edince, hepsi önünden savulup dağıldılar. Çadırın içeri kısmına doğru yürüyüp çadır direğini atlayup, ipleri keserek taşra çıkar, karanlık gecede taban kaldırup Konya sahrasına düşer. Meram tarafında yoldan uzak bir sarp taşlık içinde gizlenir.

Ol gece ve ertesi günü etrafa adamlar tâyin olunup aradılar, bulamadılar. İki gece ol yerde durup sonra çıkup hiç umulmayan bir bağda gizlenüp, ve bağ bekçisi oğlanına biraz akçe verip çorbacılardan (yeniçeri zabitlerinden) bir güvendiği dostuna gönderdi. Ol çorbacı sadakat gösterip ana bir miktar harçlık, bir at ve biraz yiyecek ile gece gönderdi. Ata binup kaçma yoluna düşerek kurtuldu.

Meğer adı geçen Hüsrev-Subaşı evvelce Recep paşanın

mataracısı iken, pâdişah anı görmüş ve bu defa tanıyup öldürmek istemişler.

Ol gün orduy-u hümâyunda yankesici bir kimse tutulup işkence ile yedi sekiz arkadaşı çıkup hepsini katlettiler.

Rumeli beylerbeyisi Arslan paşa-oğlu, sayısız asker ile gelüp orduya girdi. Konya'da sekiz gün oturulduktan sonra Safer ayının on ikinci günü göçülüp, Sahra nahiyesinde Bîkârî oğlu köyüne, oradan Karapınara vardılar ki, Sultan Selim merhumun orada câmi, imaret, evkaf, anıtlar, hayırlar ve sadakalar dairesi olup «Kasaba-i Sultaniye — Pâdişah kasabası» denilmiştir, Eski il kazasının kasabasıdır, oradan Kaduz, oradan Akçaşaran'dan Göl-başı, oradan Herakliye ki, bugün Karaman Ereğlisi demekle meşhurdur. Oradan Çavuş köyü, oradan Ulukışla, oradan Çiftehan, oradan Tekurbeli, oradan Dülük kalesi, oradan Sarıışık, oradan Hafız hanı konağına inildi.

Çakıt hanına varılınca Trablus'tan azledilmiş olan Bulgar-Ahmed paşa gelüp alay gösterdi. Adı geçen Küçük-Ahmed paşanın ilerilettiği bir gözü pek kimse olmakla, bazı zulümleri ve yakışıksız hareketleri pâdişahın kulağına gitmekle, alayda selâm yerine gelince boynu vuruldu.

Bayram paşanın yaptırdığı Yeni han daha tamam değildi, pâdişaha içinde ziyâfet edüp hanı hibe etti. Adanaya varılup köprüden geçerken yedi sekiz adam kendilerini kaleden aşağıya suya attılar. Adana beylerbeyisi Cafer paşa hapsolunmuştu, sonra azledilerek kurtuldu. Ve Adana Sevindük-Mehmed paşaya verildi.

Oradan Misis'e, oradan Kurtkulağı, oradan Çay kenarına ki, tarih kitaplarında Nehr-i Ezras dedikleridir, oradan Payas kasabasına varıldı. Mısır vâlisi tarafından iki kadırga dolu hediye, Payas iskelesine gelüp hediyeleri teslim etti.

Oradan İskenderun, oradan Balıklağı ki, tarih kitaplarında Kalıkla denilen eski bir şehirdir, orada deniz yılanı çok olurmuş... Oradan Antakya'ya ulaşıldı ki, Rum kasabalarının atalarından (büyüklerinden) bir büyük şehirdir, Âsi

nehri köprüsünden seyre çıkan Antakya halkının kalabalığından ağırlıklar birikmekle, pâdişah hazretleri köprüye uğramayu, ol büyük nehre at uğratup **(sürüp)** yıldırup geçti.

«Pâdişah suyu geçmiş!» denildikte tuğcular ve rikâb-ı hümâyun **(pâdişah maiyeti)** ağaları ve bendeleri **(kul, köle)** büyük bir sıkıntı ile suyu geçtiler ki, boğulmak derecesine varup, büyük mihnet çektiler. Ol günü çavuşbaşı Durak ağaya, konağa varıldığında değnek çalındı.

Oradan Yeni köprü konağına, oradan Hisn'el-Esarib yakınlarına, oradan Han-Tuman menziline, oradan Haleb-üs-Şehbâ **(uzaktan görünüşü açık olan Halep şehri)** şehrine inildi ki, elli beşinci menzildir, Rebiülevvelin on birinci günü idi (21 temmuz 1638).

Halep'te 16 gün kalındı. Mısır askeri, Kahire emirlerinden, Rıdvan bey ile, Halep'te gelüp alay gösterdiler. Hil'at giydirilmek suretiyle iltifata mazhar oldular ve pâdişah ordusuna katıldılar. Vezir Kenan Paşaya Erzurum eyâleti verilüp Halep'ten ol tarafa gönderildi. Karahisar mütesellimi (I.S.) Saraçoğlu orduy-u hümâyundan döndükte, Silâhtar paşa yakınlarından kaçmış taze bir oğlan **(delikanlı)** kendine yol arkadaşı olup onu kendi hizmetinde alıkoyduğu anlaşılınca getirilüp siyâseten katlolundu.

Trablus-Şam beylerbeyisi, ağalıktan çıkma Şahin Paşa gelüp alay gösterdi. Kebirî-Mehmed efendi Halep'ten azlolunup, yerine Hasan Kethüdâ-zâde Emir, Halep kadısı olmuş idi. Yakında vefat edüp orçları ödenince nâibi **(vekili)** Süleyman çelebi, zaptetmeğe, merhamet edilerek ferman çıktı. Ölen Halep kadısının borcu ödendikten sonra Halep kadılığı başkasına verildi. Adı geçen nâip **(vekil)** Süleyman Çelebi, evvelce Saray-ı hümâyun müftisi idi. Hareketleri beğenilüp, Halep memuriyetinde de iyi hareket etmekle hakkında pâdişahın inâyeti **(lütfu)** ile, Bağdad'tan dönüş sırasında kendine Trablus-Şam mevleviyeti (I.S.) verilmiştir. Sonra

Kebirî Avan-zâde yerine Galata kadısı oldu. Yine azlolunup Galata kadılığı Hekîmbaşı Emir Çelebiye verildi.

Rebiülevvel ayının yirmi altıncı günü **(7 Ağustos)** Halep'ten göçülüp Hablan'a, oradan Samuk menziline, oradan Merci Dâbık sahrasına ki, Yavuz Sultan Selim merhumun harp ettiği yerdir ve Mısır Sultanı Kansu Gavri'yi orada mağlûp etmiştir, oraya konuldu. Sonra Tel-Kab, oradan Tel-Başar, oradan Mezar köyüne çadırlar dikildi.

Ohri mirlivası Deli-Pîri paşa, o konakta gelüp, şikâyetçileri olup, sefere de geç gelmekle katledildi. Adı geçen Pîri paşa ilim ehli, cesur bir kimse olup harem-i hassın (I.S.) eski yetiştirmelerinden olduğundan haremde (Pirî Halife» demekle tanınırdı. Vâkıa ilim ehli, dindar adam idi ama, hareketleri delilikten hâli olmayup fazla gözü pek, ve işlerin sonunu düşünemeyen saf bir kimse idi. Çoban kapı ağasını (I.S.) katleden Enderun ağalarının biri de bu idi. Osmanlı devletine beğenilir hizmetler yapmakla, kendini nazenin (I.S.) sayıp korkusuz hareketlerde bulunurdu. Evvelâ has-oda (2.S.) dan Kilis ve Ehlûne sancağı ile çıkup orada, çok cömert ve âdil Atlı bey-zâde Zülfikar paşayı haksız yere öldürüp sonra pişman oldu ise de faydasızdı. Sonra biraderleri İsâ ağa ve Mustafa ağa ol zamandan beri kendi alâmetleri olan kırmızı takkeyi giymeyüp siyah örtünerek matem tutmuşlardır. Gûyâ bu defa cezasını bulmakla, lisân-ı hal (S.B.) bu beyit ile ana hitap ederdi:

«Eğer seni öldürürse, bu onların düğünüdür.»

Adı geçen Pîri Paşa sonra Hersek'e ve tekrar Kilis'e vâli olup, sonra Tatar hanının isyanında azil ile Silistre'ye varup Kenan Paşa yanında Özü muhafazası hizmetinde bulunup sonra Mora yakınında Ohri sancağı verilüp, orada dahi kan döküp, sefer-i hümâyuna **(pâdişah seferine)** geç gelüp Üsküdara konunca Samsuncubaşı (S.B.) varup:

«Sefere memursunuz. Kalkup gidin.. Burada niçün eğlenüp geciktirme ile ayak sürürsüz?»

Dedikte, Samsuncubaşıya (S.B.) kılıç çeküp:

«Şimdi seni katlederim!»

Deyû azarladı.

Bu çeşit halleri pâdişahça bilinmekle vücudu ortadan kaldırıldı.

Mezar köyü konağında pâdişah hazretleri, Silâhtar paşayı yanına alup varup Ayıntap şehrini seyreyledi.

Ser etibbay-ı Hassa (Hekimbaşı)
Emîr Çelebinin vefatı:

Oradan kalkılup Nizib menziline varıldı. Ol menzilde hekimbaşı Emîr Çelebi, pâdişah huzurunda, pâdişahın ısrarı ile on dirhem afyon yiyip, kalkup çadırına vardıkta kahrinden ilâç ile tedavi olunmak istemeyüp, bir kâse karlı şerbet içerek vefat etti. Rebiülâhırın ikinci günü idi, yerine Zeynülâbidin efendi hekimbaşı oldu.

Tafsil **(Maan-zâde merhum nakleder)**:

Adı geçen hekimbaşı Emîr Çelebi, fenninde mâhir, bilgide benzeri pek az, hoş konuşur bir adam imiş. Hekimbaşılıktan başka, pâdişahın yakını olup «Müsahiplik» (I.S.) adı ile de benzerlerinin üstünde idi. Zarif **(ince, nazik)** tabiatlı kimse olmakla bazan keyif verici şeyler kullanırmış. Meğer pâdişah hazretleri, hekimbaşının bir vaktinin diğer vaktine uymamasından ve hareketlerinin değişmesinden keyif verici şeyler kullanmağı âdet edindiğini hissedup:

«Efendi, sen afyon yer misin?»

Deyû sual eder. Pâdişahlara karşı yalan söylemek akıllı işi değil iken:

«Hayır Sultanım!»

Deyû inkâr eder.

Meğer Silâhtar paşa, hekimbaşıdan, bir adam için vazife rica edüp «Hassa hekimleri arasına al!» deyû söylemiş. Hekimbaşı da: «Bir gedik **(açık)** açılsın, verelim» deyû, Silâhtar paşanın ricasını yerine getirmediğinden ve daha bazı

hususlardan gücenmiş. Zeynülâbidin Çelebi ise Silâhtar paşaya yürekten bağlı olmakla, onu hekimbaşı yapmak sevdasiyle Emîr Çelebinin aleyhine çalışırlar.

Ne vakit ki pâdişah Emîr Çelebiyi çağırup beraber şatranç oynamak için isterlerdi, Silâhtar paşa:

«Behey pâdişahım, ol tiryaki, afyonunu yimeden gelmez, ağzından tütün kokusunu gidermek ile meşguldür.»

Deyû geçerdi. Pâdişah ise:

«Hayır, afyon yemez, Silâhtar paşa yer!»

Deyû hakkında konuşurlardı.

Silâhtar paşa tarafından bir oğlana tenbih olundu ki, hekimbaşının sır adamı olan hizmetkârına akçe bağışlayup «Efendi, yâni hekimbaşı afyonu ne vakit yer? Ve afyon hokkasını nerede saklar? Haber ala...» O casus varup yokladıkta, Emîrin afyonunu yapan, hekimbaşının sır adamı olan veled-i zîna, varan casusun vaadettiği lûtfa ve birkaç akçeye tamah edup «Afyonu ben yaparım ve bir altın hokkası vardır. Çakşiri **(pantalonu)** içinde olan entarinin cebinde durur. Sarayda fazla kaldığı vakit, abdest bahanesiyle kalkar, o sırada keyfini tazeler.»

Deyû haber verir.

Haberin doğruluğu Silâhtar paşaya ulaşınca, Nizib menzilinde idi, yine hekimbaşı abdest almağa kalkınca, Silâhtar paşa pâdişaha der ki:

— Yine hekimbaşı afyon yemeğe gitti.

Pâdişah hazretleri der ki:

— Şu biçareye niçün iftira edersin? Ne istersin? dedikte:

— Pâdişahım, entari ceplerini yokla... Afyon çıkmazsa ben yalancı olayım, der.

Biçare hekimbaşı gelince, pâdişah gezinmek bahanesiyle yanına varup:

— Efendi koynunda, cebinde ne varsa çıkar, göreyim.

Deyince entarisinin cebinden keyif veren zehir hokkası çıktıkta:

— Efendi bu nedir? dedi.

Emîr, nefesi kesilüp, kekeleyerek:

— Pâdişahım, ıslâh olunmuş, zararı gitmiş afyon hülâsasıdır **(özetidir)**, dedi. Tahminen on dirhem kadar vardı. Pâdişah:

— Eğer zararı gitmiş ise ye göreyim.

Deyû, ikişer, üçer yutturdu.

— Yeter pâdişahım! Kuluna yazıktır! Bu kadar şey panzehir **(zehiri giderici)** dahi olsa öldürücüdür.

Diye gördü.

Faydası olmayup, evvelce inkâr eylediği için hiddet eden pâdişah zorla hepsini yedirdi. Sonra:

— Otur, satranç oyna!

Deyû ferman etti. Bir oyundan sonra gitmek istedi. Pâdişah

— Sen bilgili bir hekimsin... Anın zararını giderirsin!

Deyüp, tamam üç oyun oynattı. Sonra dermandan kesildiğini görüp izin verdi. Zavallı, çadırına kendinden geçmiş olarak gelince, çırakları bazı ilâçlar hazır etmişler, ona verdiklerinde:

— Artık bana ilâç kâr etmez **(fayda vermez)** Silâhtar gibi kuvvetli bir düşman zamanında hayatta kalmaktan ölmek iyidir.

Deyüp, öyle zamanda zehirden de öldürücü olan bir kâse karlı, buzlu şerbet içip, ruhunu teslim etti.

Silâhtar paşa, Zeynülâbidin'i hekimbaşı edüp arzusuna erişti.

(Dünyada ne çeşit belâ gelirse hizmetkâr ve hademe kısmından meydana gelmiştir.)

Çöl hâkimi Ebu Riş-oğlu, ol menzilde gelüp, pâdişah hazretlerine buluşup kıymetli şeyler ve hediyeler verip iltifata mazhar oldu. Oradan Birecik'e varıldıkta, evvelce Osman paşa ferman gereğince Fırat nehri üzerine kırk tane gemiden bir köprü kurmuştu; asker, köprüden geçüp hün-

kâr için başka bir kayık yapmışlardı, iltifat ederek müfti efendiyi kayıklarına alup birlikte geçtiler.

Hekimbaşı Zeynülâbidin efendinin memuriyeti olan Eyüp, Bursa'dan azlolunan Çavuş-zâdeye, ve ölen hekimbaşının arpalığı olan Galata kadılığı, Kebirî Mehmed efendiye verildi.

Birecik'te büyük toplar dökülmüştü. İkisi yirmişer okka, üçü on sekizer okka atardı. Fellûce iskelesinde zahire taşınması için sekiz yüz pâre gemi yaptırılmıştı.

Sivas beylerbeyisi Kör-Hazinedar ve Bozok beyi Şemsi Paşa-zâde gelüp alay gösterdiler. Birecik'te orduya katılan emirlerden iki Kürt beyi ve bir Türkmen beyi katlolundular.

Tütün içenlerin öldürülmesi:

Tütün içme hakkında şiddetli yasak var iken, Üçbekâr menzilinde uyulması vâcip fermana itaat etmeyenlerden on dört kişi, gizli bir yerde oturup tütün içerlerken, pâdişah kıyâfet tebdili ile üzerlerine uğrayüp hepsini yakalayup öldürttü. Biri mukabele halifesi (I.S.) Ütücü-zâde, ve biri Kapıcı-başılardan (I.S.) idi. Reha'da dahi on dört adet tütün içen yakalanup gündüz, âlenen katlolundu ki ikisi yeniçeri idi. Halep'te de yirmi adam yakalanup katlolunmuştu. Haccagür mevkiinde de altı adam katlolundu.

Bu tütün içenlerin kimi orduda eli ayağı kırılup öldürülür, kiminin otağ **(çadır)** önünde kırılır, kiminin boynu vurulur, ve kimini dört parça ederlerdi. Bu derece hakaretten sonra yine **(halk, yasak edilen şeyin üstüne düşer)** anlamınca, büyük bir hırsla gizli yerlerde lüleler ile içup vaz geçmediler.

Defterdar bey merhum nakletmiş:

Bir gün bir ağır raht **(eğer takımı)** ve kıymetli bisat **(örtü)** ile bir yedek **(at)** boşanup, tâ orduya, pâdişah çadırı

önüne kadar geldi. Tuttular ve «sahibi gelsün!» deyû bağırdılar. «At benimdir» diyen kimse çıkmadı. Meğer atın üzerinde bir tütün lülesi ile bir kese tütün var imiş. Sahibi başından korkup ata sahip çıkmadı.

(Pes bundan malûm oldu ki halk, hakkı zorla kabul etmezler. Toptan katl itsen alıştıkları şeyden vaz geçmezler. Hak kolaylaştırılmadıkça, düpedüz yasağın fayda vermediğine bu hal, açık delildir.)

Bayram Paşanın vefatı ve Tayyar-Mehmed paşanın vezirliği: (6 Rebiülâhır 1048) (1)

Rebiülâhırın altıncı günü Cülâb mevkiinde vezir-i âzam Bayram Paşa vefat edüp, cenâzesi Koyun-zâde ile İstanbul'a gönderilüp, avret pazarı denilen yerde yaptırdığı gönül bezeyici kubede gömüldü.

Merhum Bayram paşa Sûfiye-i Nûriye-i Zeyniyye tarikatından şeyh, Ahlatlı-Mustafa'ya itikat edüp, o tarikin şeyhleri ve dervişleri içün, kendi türbesine bitişik bir tekke yapmış idi. Vefat ettikten sonra adı geçen şeyhi, tekkeden çıkarıp, medrese olmak üzere başkasına verdiler.

Kapudan Mustafa paşa, sadrâzamlığa hazır ve herkes de onu tebrik için beklerken, ruznameci İbrahim efendi ki,

---

(1) Kâtip Çelebi, Naîmâ, Müneccim başı, Bayram paşanın vefat gününü böyle gösterirlerse de, Bağdad seferini bir şahit üslûbiyle nakleden Hibrî bu tarihi (16 Rebiülâhır — 27 Ağustos) olarak gösterir ki, doğrusunun öyle olması icap eder.

Tayyar-Mehmed paşa, Lâdikli bir Türktür. Babası, Bağdad vâlisi iken şehit olan Uçar-Mustafa paşadır. Zeki, muktedir, doğruluğu ve kahramanlığı ile tanınmıştır. Bayram paşanın ölümü sırasında Diyarbakır beylerbeyi ve Musul muhafızı idi. Bağdad muhasarasında kahramanlığı ile herkesi hayran bırakmış ve bu uğurda şehit düşmüştür.

saltanat yerinin müdebbir olmak üzere şöhreti âlemi tutmuş ve Silâhtar paşa vasıtasiyle her türlü red ve kabulü, İskender tahtına oturmuş pâdişahın makbulü idi, karşı tarafta bulunup, Silâhtar paşaya vardı ve:

«Musul muhafazasında olan Tayyar-Mehmed paşa askeri donatmak ve fetih ve zaferde tedbir almakta mahir bir cesur vezirdir. Mühr-ü şerif (pâdişahın mührü) ana gönderilmek makul ve münasiptir.»

Deyû aklına koymakla ikinci menzilde vekâlet mührü **(sadrâzamlık mührü)** kapıcılar kethüdâsı eliyle Musul'a, Tayyar-Mehmed paşaya gönderildi.

Mustafa Paşa, maksadın değişmesinden **(yâni sadrâzamlık mührünün kendine gelmemesinden)** gücenmiş ve hatırı kırılmış olarak, otakdan çıkup; «Bu halin, ruznâmecî tarafından» olduğunu bildi.

Allahın bağışlamasına kavuşmuş olan vezir Bayram paşa vefat ettikte, cihan pâdişahı Sultna Murad han vezirin çadırına gelüp bir çok ağladı. Gördü ki vezirin çadırının hazinesinde Bağdad konakları **(İstanbul'dan Bağdad'a gelinceye kadar mola verilecek yerler)** sayısında kilitli sandıklar vardır.

«Bu sanduklar nedir?» deyû sorduklarında, «Lalanız **(Sadrâzamınız)** merhum, her birini bir konakta açılmak üzere pâdişahım içün hazır etmişti» deyû cevap verdiler. Gördüler ki, her sanduğun üzerinde «Bu filân konakta açılsun!» deyû yazılmış.. Açup baktılar. Her birinde pâdişah içün gömlekten zırh ve miğfere varıncaya kadar giyecek, samur ve bütün lâzım olanlar şeyleriyle bir kat münasip elbise tertip ve hazır eylemiş..

Pâdişah, tekrar ağlayup:

«Yazık, yüzlerce yazık ki böyle kıymetli bir vezirden ayrıldım. Böyle canını feda eden esirgeyici vezir az bulunur.»

Deyû pek çok teessüf ettikten sonra ruhuna hayır dualar ettiler.

Adı geçen konakta Şam beylerbeyisi Derviş-Mehmed paşa gelüp alay gösterdi. Erzurum'dan azledilen Gürcü-Mehmed paşa varup Curs kalesi üzerine akın edüp, cenkte Kızılbaş askerini bozup beş dil **(haber alınacak esir)** ve yüz on beş kadar baş göndermiş. Dillerden sourdlukta, Şahın Bağdad mühimmatını (I.S.) tamamlayup, kendisi kızılbaş askeriyle Bağdad yakınında olduğunu haber verdiler ve katlolundular.

Sol-Gurebâ **(bak Gurebâ S.B.)** veznedarı, tütün içme suçu ile öldürülüp, Karacadağ konağında iki kimsenin dahi karınları yarıldı.

Rebiülâhırın yirmi üçüncü günü Diyarbekir'e varılup orada on gün dinlenildi. İki gün sonra vezir-i âzam alay ile orduy-u hümâyuna gelüp, devlet vükelâsı ve rikâb hademeleri hep karşılamağa çıkıp, ağırlayarak, ululayarak götürdüler.

Vezir-i âzam, Cem rütbeli pâdişahın eteğini öpmekle iftihar edup, övünüp, pâdişah tarafından kendine çadır ihsan olundu. Ol gün Derviş-Mehmed paşaya Diyarbekir ve Silâhtar Paşaya Şam ve İç Doğancı-başıya Kıbrıs eyâleti verildi. Van beylerbeyisi Süleyman paşadan iki dil ve on adet baş geldi. Çöl hâkimi Ebu Riş-oğlu ile Halep ve Trablus paşaları askerleri ile ve birkaç sancak beyleri Diyarbekir vâlisi Derviş-Mehmed paşaya koşulup askere öncü tâyin edildiler ve ileriye gönderildiler.

Gürcü-Mehmed paşa gelüp alay gösterdi. Ve birkaç adam da tütün içme suçu ile Diyarbekir'de katlolundu. Askere mevâcip **(aylıkları)** verilüp, yeniçeri ocağının ihtiyarlarını pâdişah hazretleri kendi görüp, dörder akçe emeklilik ile dönmeğe izin verdiler. Cümâda'l-ûlânın dördünde Diyarbekir'den göçülüp eylülün üçüncü günü pâdişah, kıyâfet değiştirerek Mardin'i seyretti.

Ruznmçeci İbrahim efendinin vefatı:

Cerrahlı menzilinde devlet müsteşarı ruznameci (S.B.) İbrahim efendi vefat edüp, yeri arpa emini Hüseyin efendiye ve anın yeri Mukabeleci (I.S.) Mehmed efendiye ve anın yeri eski Reis Hüseyin efendiye verildi. Adı geçen İbrahim efendi aslında Mostarlıdır. Harem-i hümâyunda, hazine-i hassada (S.B.) yetişüp, sonra bölüğe çıkup Silâhtar kâtibi ve Hotin seferinde sipahiler kâtibi ve 1032 de mukabeleci (I.S.), sonra Halıcı-zâde yerine ruznameci olup, on beş sene kadar zaman istiklâl üzere ol memuriyetlerde kaldı. Gaipten haber verme ilimlerine ait bazı tesirli işlerde mahareti vardı. İsabetli fikir ve tedbir sahibi adam olmakla pâdişah hazretlerine yanaşup, makam sahibi kimseler onun tesiri altında kalup, devlet işlerini eline alup, perde arkasından topluluğun işini görüp, orta halli divan hocalığı pâyesinde devlet umurunu çeviren olmuştu. Her vâdide, esen rüzgâra göre iş görüp, çoğu zaman hatır alup kalbleri kendine çekme suretiyle hayli sermaye edüp, devletin güvendiği ve saltanatın direği olmuştu. Vezirler ve devlet erkânı her hususta ona baş vurmakta muztar olup, hükmüne itâat edilir ve sözü tutulur deyû küçük büyük herkes kapusuna gelüp, derdini bildirenlerin işini görür ve bitirirdi. Pâdişah tarafından kendine tamamen itimat ve itibar edilmekle, büyük ve küçük, herkesin baş vurduğu idi. Bu Osmanlı devletinde o rütbede olanların, bu derece şöhret ve itibara nâil oldukları hiç bir tarihte görülmemiştir.

Kâtip Çelebi merhum fezlekesinde İbrahim efendinin ahvalini bu suretle yazup, kötülüklerle târif ettiği ve düşmanları, İbrahim efendinin meydan alışını, kıyamet alâmetlerinden ve devlet mertebelerinin çökmesinden sayup, bilhassa âlimler, kendi gidişlerine aykırı bazı halleri belâsiyle sövüp beddua ederlerdi der, Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendinin dahi, tarihinde, İbrahim efendinin fenalığını

ve ayıplarını yazması, makbul ve garezden hâli makul söz değil zannolunur. Çünkü İbrahim efendi bir akıllı ve tedbirli kimse olup, zorbalar devrinde, âlemin karma karışık olduğu zamanda, Silâhtar paşa ki henüz Silâhtar değil, fakat pâdişahın gözünde idi, İbrahim efendi ona ve müsahip (I.S.) Deli-Hüseyin paşaya intisap edüp (I.S.) anların vasıtasiyle, pâdişah huzuruna gizli varup, zorbaların defedilmesinin, din ve devlette olan ihtilâlin kaldırılmasının hangi yoldan mümkün olduğunu pâdişah hazretlerine öğretti ve devletin gelir ve gider defterini verüp nice gizli güç işleri anlattı.

İbrahim efendinin reyi üzere hareket etmekle pâdişah hazretle iristifade edüp, istenilen iş hâsıl olmakla, artık her işte müsteşar **(kendisine akıl danışılan)** ve sözü makbul olan bir şöhret sahibi müdebbir **(tedbirli)** oldu. Hocalık rütbesine kanaat edüp, yüksek memuriyetlere tamah etmemesi de, aklının fazlalığına şahittir. Pâdişah hazretlerine gönrerdiği işler, çoğu zaman garezden hâli olmakla, isabet vâki olup sonucunda fenalık görülmedi.

Maan-zâde merhum der idi ki:

İbrahim efendi gibi memuriyetinin gelirine kanaat eden bir hayır isteyen müdebbir kimse bulunup vükelâya hayır sevketmekte ol kadar zarar yoktur. Sözün kısası divan efradından cihan hocası gibi bir şanlı vücut olduğundan nasıl, niçün yoktu.

Keferzaman menzilinde Dicle nehri ayaktan geçilüp Delvine ve Maraş beylerbeyisi Bıyıklı-Mustafa paşa vefat etti. Yeri, Gürcü-Mehmed paşaya verildi. Beyşehirli beyi Abazalı **(Abaza paşa adamlarından)** Küçük-bey zulüm suçu ile katlolundu. Silâhtar paşanın biraderi Mehmed ağaya Kudüs-ü şerif sancağı verildi. Fettah ağa, geçen sene vefat eden hac emîri (S.B.) Ferah oğlunun yerine hac emiri tâyin olundu. Cümâda'l-ûlâ sonunda Musul şehrine ulaşmak nasip oldu. Rumelinde sol kola asker devşirmeye giden Turnacıbaşı (I.S.) Derviş ağa, reâyâya zulüm ettiği ve mal toplayarak zulme baş vurduğundan otağ önünde boynu vuruldu.

Trablus vâlisi Şahin Paşanın hikâyesi ve Seyf-oğlunun katli ve Ünsî efendi olayı:

Evvelce Trablusşam eyâletine gönderilen Şahin Paşa, Trablus hududuna varınca, meğer Seyf-oğlu Yusuf paşanın oğulları emîr Ali ve emîr Asaf ki iki kardeştirler, hadsız Arap aşiretine malik olmakla ol diyârı zorbalık yoluyle tamamen ellerine geçirup, hâkimlere itâat etmeyüp, mîri malı ödemekte inat ederlerdi. Anların hakkından gelinmek, Şahin paşaya sipariş olunmuştu. Trablus defterdarı Mehmed efendi, Şahin paşayı karşılamağa çıkmıştı. Paşa, defterdarı Seyf oğullarına gönderüp muhabbetli ve okşar şekilde mektup yazup davet eyledi. Anlar dahi vâkıa kuşkuda idiler, fakat evvelden gelen vâlilerin ve hâkimlerin, kendilerine müdârâ (I.S.) ile muamele ettiklerine mağrur olup bir beylerbeyinin kendilerine kötülük yapmağa cesaret edeceğine ihtimal vermeyüp, sonunda emîr Ali bekleyüp, kardeşi Asaf altı yüz silâhlı Arap ile karşılayup, buluşmak üzere beylerbeyinin çadırına indikte, paşa ana iltifat edüp yanına aldı. Cebe ve Cevşene (I.S.) bürünmüş büyük bir kibir ve gurur ile geçüp paşanın yanındaki yastığa arka verüp emirce oturdu.

Paşa ana hitap edüp: «Bunca zamandan beri ülkesinden ödeyegeldiği götürü mal ve arta kalanını istedi ve hatt-ı şerifi **(pâdişah yazısını)** gösterdi. Asaf cevap olarak «Mîri malını tamamen defterdara teslim ettim» dedi. Senetleri istenilince «varayım getiriyim» dedi.

Paşa ana dedi ki: «Sen buradan, hesaplarını görüp götürü malları vermedikçe gidemezsin. Hemen adam gönderip senetlerini getirtmek gereksin!» deyû gitmesine engel olunca, ol cahil, ejderhâ ağzından canını kurtarmak kaygusu ile:

«Böyle ederseniz, ara yerde fesat olur.»

Deyû emirlik gösterişi ile cevap verdi.

Paşa kaba ve çirkin kelimeler söyledikte Asaf sıçrayıp

istedi ki çadırdan taşra can ata. Paşa onu kolundan tutup çekince zor ile yüzü üzerine düşüp kuma itti. Bağladılar.

Seyh oğlu tutulmuş deyû taşraya haber ulaştıkta adamları olan Araplar velvele ve kavga koparıp defterdarın çadırını yağmaya hücum ettiklerinde, paşa Enderun **(iç)** hademeleriyle ve levent ile atlara binip Seyf oğlu adamlarına kılıç çekip hücum ettiler. Araplar dayanamayıp mağlûp oldular.

Orası bir çayırlık ve ziyade ot bitmiş bir yerdi. Arapların atı işlemeyip, piyadeleri seğirdemeyip ol yeşil otlar içinde kırmağa başladılar. Paşanın adamlarından Tatar-Mustafa bey yollarını kestirip Arapların önünü ardını bağlayıp çoğu kılıçtan geçti. Adı geçen Mustafa beye bir kalabalık asker koşulup, kardeşi Emir Ali'yi yakalamak için gönderildi. O ise, kardeşinin vak'asından haber alıp, dağlara kaçıp kaybolmuş..

Paşa, Seyf oğlunu zincire vurup, Trablus'ta ve taşrada Seyf oğullarına kapılanmış kimse komayup hepsini öldürdü. Ondan sonra Asafı'da kale kapısına, görenler ibret olmak için astı.

Trablus halkı kendine saf olup, zorbaların suyu kesildi.

Ol zaman Ünsî efendi Trablus'ta kadı idi. Adı geçen kadı meşhur ve meşhur olmayan bilgilerle hayli tanınmış ve şöhret sahibi idi. Lâkin Şahin paşa ile araları hoş değildi. Bazı âdetlerine müsaade etmediğinden paşanın keyfi kaçıp, onu, tütün içer ve büyü yapar deyû pâdişaha bildirdi.

Pâdişah Bağdad seferi sırasında henüz Halep'te idi.

«Yakalayıp huzuruma getiriniz!»

Diye emrolundu. Mübaşir **(emir bildirmeğe memur kimse)** vardıkta, paşa dahi beraber mahkemesini bastılar. Ünsî efendi, şer'î kitaplar mütalaâsiyle meşgul idi. Tütün içme suçuna rast gelinmedi. Kendini yakaladılar ve bütün varını yoğunu, kitaplarını sandıklara koyup beraber gönderdiler.

Kitap okuduğu masasının içinde bir dört köşe vefk **(dua yazılı muska)** bulunur. Meğer Ünsî efendi ahbabından biri

içün, ricasına uyarak, bir mübarek vakitte koymak üzere kutub hanesini boş bırakmış... Paşa cahil olmakla mübaşire hitap edip:

— İşte kadı efendinin bu çeşit büyücülüğü pek çoktur.

Deyüp ol muskayı, kadının kitapları sanduğunun ağzına kodu ki, pâdişah huzurunda açılınca suçlu ola... Pâdişah Reha'da **(Urfa'da)** iken Ünsî efendi, mübaşiri olan Baki Çelebi ile otağ önüne varırlar. Meğer ol günü pâdişah on sekiz kimseyi katledip otağ önüne bırakmışlar.

Ünsî efendi bunları görüp aklı başından gitti ve «El hükm ü lillâh — Hüküm Allahındır» dedi. Bunların geldiklerini içeru haber verdiklerine, meğer pâdişah, elinde bir hışt, yanında Silâhtar paşa, otağ-ı hümâyun içinde gezinirmiş..

«Yarın gelsünler, söyleşelim.»

Deyû buyurdular ve dönüp Silâhtara:

«Herif korkmuştur ha!!»

Dedikte Silâhtar da:

«Pâdişahım korktuğunda şüphe yoktur, belki canı ağzına gelmiştir.»

Der. Pâdişah dahi kahkaha ile güler. Bu mesele malûm olunca Ünsî efendi «hayra alâmettir» deyüp vezir-iâzam Bayram paşa ana çadır tâyin eder.

Sabahleyin pâdişah emretti. Sandukları getirttiler. Önce kitap sanduğu açılınca adı geçen muska meydana çıkıp, pâdişah eline alıp:

«Acaba bu vefk kime konmuştur ola?» dedikte Silâhtar paşa:

«Pâdişahım! Vefk Sultanlara mahsustur. Ve siz sefere gidiyorsuz. Size konup, ithaf (hediye) kasdetmiştir. Ve kutub hanesini açık komuş ki altın suyu ile pâdişahın adını oraya yaza...»

Dedikte, pâdişah vefki **(Muskayı)** silâhtara verip «Yazıp göndersin!» deyû buyurup, «zavallı biçare herifi, iftiraya uğramış» dediler. Zavallı Ünsî efendi, kalbinin doğruluğu

yüzünden kurtulup, düşmanları tarafından öldürülmesine sebep olsun diye hazırladıkları muska hikâyesi, belâdan kurtulmasına ve pâdişahın yakını olmasına sebep oldu.

Pâdişahın mübarek ismine, bir mübarek vakitte vefk koyup verdi ve Bağdad seferine beraber gitti.

İstanbul'a gelindikte vebâ zuhur edip, pâdişah hazretleri «Ünsî efendi kızlarıma vefk kosun!» deyû ferman buyurmalariyle sultanların her birine birer vefk koyup, tersane bahçesine getürdükte, iki yüz filori ihsan buyuruldu.

Hind elçisinin gelişi:

Hind ülkeleri pâdişahı Hurrem şahtan mektup ve hediye ile Mîr Zarif adındaki elçi çıkıp gemiler ile Cidde iskelesine yanaştığı haberi, evvelce Efrasyap oğlunun mektubu ile pâdişah katına arzolunmuştu. Pâdişah hazretleri Musul'a vardıkta elçi dahi gelip rikâb-ı hümâyuna (I.S.) yüz sürüp mektup ve hediyelerini teslim eyledi.

Getürdüklerinden bir mücevher kemer ki yüz elli bin kuruş kıymet tahmin olundu. Ve fil kulağından yapılmış bir siper ki gergedan postu kaplanmış idi, tüfenk ve kılıç kâr etmez (tesir etmez) itikadı ile getürülmüştü. Eli kuvvetli pâdişah hazretlerine her hususta büyük işler, hiç gibi gelmiştir. Pehlivanlık kuvvetini göstermek için, mızrak istedi. Siperi meydana kodular. Bazu kuvetviyle ana şöyle bir mızrak vurdu ki, delip öte tarafından göründü.

Hintlilerin dâvaları boşa çıktığından, ziyade sevinip emreyledi, siperin içine beş yüz filori koyup elçiye götürdüler. Elçi ile Haremeyn (Mekke, Medine) fukarasına sadaka edilmek için çok mal gelmişti. Ve Hint pâdişahı mektubunda, yazmış ki, Gaazi pâdişahın Bağdad tarafına gittiğini işittikte, biz dahi Kandahar'ı Rafızîlerin (I.S.) ellerinden almak için asker göndermek üzereyüz, ümittir ki Cenab-ı Hak iki memleketin de ele geçmesini ihsan eyleye.

Hakikaten ikisinin dahi ele geçmesi mümkün olmuştur. Bağdad işi halloluncaya kadar elçi Musul'da oturmağa memur olup, bütün lüzumlu şeyler, kâfi miktarda mîriden verildi.

Derviş ve Mustafa ağaların ahvalinin tafsili:

Evvelce anlatılan Turnacı başı (I.S.) Derviş ağa ve piyade emiri Kazancı-zâde Mustafa Ağanın katlolundukları hikâye edilmişti. Müverrih **(tarihçi)** bunu genişleterek der ki:

Derviş ağa tâ Belgrad'a ve Budin'e varıncaya kadar sağ kol denilen Tuna yalısına, Mustafa ağa, Arnavutluktan Bosnasaraya ve ol memleketlerin nihayetine kadar olan orta kola, devşirme (S.B.) oğlanları toplamağa memur olup git mişlerdi. Her biri pâdişahın korkusundan, tam doğruluk üzere hareket edip, bilhassa Mustafa ağa, her kadıdan güzel hareket ettiğine dair arzlar ve mahzarlar (I.S.) alıp, oğlanları toplayup dönmüşlerdi.

Mustafa ağa İstanbul'da kalıp, Derviş ağa sefere memur olmakla, gelip Musul'da orduy-u hümâyuna erişmişti. Meğer bazı ocak ağaları, kendini geçüp «akçe aldı, zulüm eyledi» deyû vezire ve Silâhtar paşa vasıtasiyle pâdişaha kötü hallerini duyurmuşlar imiş. Pâdişah hazretleri divan tenbih edip, kalabalık bir topluluk ve bütün ocak halkı hazır olduklarında o sırada Derviş ağayı ister, hazır olunca, pâdişah ana hitap edip:

— Bire mel'un! Nedir bu senin zulmünden şikâyetnâmeler?!

Deyüp:

— Ala bire kethüdâ!

Deyû emreyledikte ölüm meclisinin dehşeitnden Kethüdâ bey Bektaş ağa şaşırıp, pâdişahın kendine hitap ettiğini anlayamadı. Kapıcılar kethüdâsı ileri yürüdükte, Haydarzâde zağarcı idi, Bektaş ağayı dürtüp:

— Pâdişah, sana hitap etti, ocak ağalarına başka kimsenin yapışması kanuna aykırıdır, ne durursun?!

Dedikte, Bektaş ağa, ol Arnavud şeytan, seğirdüp Derviş ağanın yakasından tutup çektikte, pâdişah «Kara-Ali'ye teslim eyle!» demekle derhal otak kapısı önünde boynunu vurdular. Diğer hazır olanlara korku düşüp hepsi hayret içinde kaldılar. O sırada Kethüdâ beye ve yeniçeri kâtibi Mehmed efendiye hitap edip: «Sefere gelmeyen esâmelerin defterini getürün!» dyeû buyurduklarında korkularından, birini gizlemeğe muktedir olamayıp tamamen teslim ettiklerinde cümlesini çaldılar **(defterden sildiler.)**

O sırada Duçe-Mehmed paşanın Ahmed adlı bir Çerkes oğlanı Bosna'dan menzil ile gelmiş, bazı evrak getürmüş ve cevaplarını alıp dönüşte, bir hatt-ı hümâyun yazıp mezbur oğlana verip:

— Bunu İstanbul kaymakamı Mûsâ paşaya ulaştır!

Deyû emrettiler. Gulâm **(delikanlı)** dahi yazıyı alıp Mûsâ paşaya ulaştırır. Açıp okur:

«Devşirme ağası Mutsafa ağayı aman vermeden katleyleyesin!»

Deyû buyurmuş.. Adı geçen Mustafa ağa, ocak ağalarının namlılarından, marifet, mertlik ve yaradılışta güzel huylu, başta gelen ve şöhret sahibi idi. Lâkin kazâ fermanının akışının muhalifince hareket mümkün olmamağın **(olmamakla)** «Allahın dilediği olur» Mûsâ paşa çaresiz İsa başıyı (S.B.) gönderip, adı geçeni yakalayıp, hapsedip gece ile boğdurup şehit eyledi. Ol zümreden ancak sağ kola giden Deveci-Mustafa ağa vezir-i âzamın ricasiyle affolunup, sonra Bağdad muhafazasında kalmıştır.

Top nakli için konuşma ve nimet dağıtma:

Musul'da, bütün kapı-kuluna **(yeniçerilere)** biner akçe in'am verilüp bazı işlerin konuşulması için pâdişah huzu-

runda âyan ve erkân (I.S.) toplandılar. Her husus konuşuldu. Sıra balyemez topların taşınmasına gelince, çoğu devlet erkânı «Top çeken mandalar kırıldı, geride kalanları da zayıf olmakla karadan gitmekte güçlük vardır. Şat suyu ile gönderilmesi münasiptir» dediler. Bazı akıllılar «Câiz ki sudan giden toplar bazı engeller yüzünden yolda eğlenmek lâzım gele... Bir miktarının beraber gitmesi gerektir!» dediler.

Yüksek makamlı pâdişah hazretleri ve Şeyhülislâm, bu altın gibi reyi kabul ve beğenmekle, yirmi pâre top karadan, geride kalanı nehirden gönderildi. Timar ve zeâmet erbabına ol topların tâneleri dağıtılıp Bağdad'ta onlara zahire verilmek üzere karar verildi. Bu tedbirin güzelliği, Bağdad'a varılınca meydana çıktı. Çünkü Bağdad'a varıldıktan sonra, yirmi güne kadar toplar gelmedi.

Erzurum'dan azledilen Gürcü-Mehmed paşaya Maraş mansıbı (I.S.) verilerek kanun üzere artçı tâyin olundu. Diyarbekir vâlisi askerin taliası (öncüsü), ve Şam askerleri sol kol muhafazasına ve Nogay paşa-zâde, toplar üzerine tâyin olundu.

Timar kavgası:

Musul'dan bir konak beride iki ihtiyar, bir zeâmet için kavga edip, kazasker efendi aralarını bulamayıp vezir-i âzamın ara bulmasına da razı olmadılar. Pâdişah hazretlerine telhis olundu (yazıldı).

«Ben göreyim» deyû buyurup, pâdişah huzurunda duruştular, yine kabul cevabı vermeyip:

«Madem ki bizden birimiz hayattadır bu dâva hallolunmaz» dediklerinde, pâdişah ferman etti. İkisinin dahi başını kestiler.

Ulu makamlı pâdişah, zafere sığınan asker ile Musul'dan kalkıp Yarımca denilen yere, oradan Hızır İlyas, oradan Zap nehri kenarına, dünya gibi kubbeli çadırlar kuruldu.

Ali hamamı karşısında Rumeli delilerinden biri, bir boş zeâmet getürüp, bir istekli dahi çıkıp istihkak **(hakkı olmak)** dâvası eylediklerinde biri, «Bu adamın, bundan başka iki zeâmeti daha vardır» deyüp, kaydına bakıldıkta, hakikaten üzerinde iki zeâmet çıkmakla katlolundu.

İslâm askeri Zap suyunu geçidinden geçip Şemahil menziline, oradan Bidar menziline, oradan İncesu, Altın köprü ve Gök-tepe denilen menzillere konup, oradan Kerkük kalesi yakınına konuldu. Çubuk-köprü dedikleri konakta askere çubuk kesmek ferman olunup, bir gün oturak ferman olundu. İçinde olan kızılbaşlar kaleyi boşaltıp kaçmışlardı.

Kerkük kalesi altında tuğların ileri gitmesi hususunda tereddüt olundu. Üstünlüğe nail olan askerlerin, düşman sınırına yakın olduğu yerlerde, tuğların ileri gitmesinin eski kanun olmadığını pâdişahın kulağına koymakla, kapudan Mustafa paşa pâdişahın huzuruna varıp:

«Hüsrev paşa serdâr iken düşmana kârşı oluncaya kadar tuğların geride kalmasına izin verilmemişti, Rüstem kuvvetindeki pâdişahın bulunduğu yerde bu çeşit korkulacak maddelerin hatıra gelmesi doğru değildir.»

Deyû arzetmesi üzerine ileri gitmek ferman olundu.

Kenan paşa cenginde, kızılbaşların bozulması:

Erzurum vâlisi vezir Kenan paşa ve Ahıska hâkimi Sefer paşa, düşman ülkeleri yağmasına memur olan Tatar askeri ile Revan üzerine gittiklerinde, Revan hâkimi Kelb-Ali Han, fazla askerle çıkıp, büyük muharebeden sonra kızılbaş askeri bozulup, Kelp-Ali Han yaralanmakla kale tarafına doğru kaçtılar. İslâm askeri arkalarından hücum edip bir kaç yüz kızılbaş kellesini alıp, birkaç askerler ile nice sağlam kızılbaşı esir edip Kerrenay **(zurna cinsinden nefesli bir saz)** ve kûsleri **(büyük davul)** harp yerinde kalıp ganimet

(bak: ganâim) ve zafer elde edildi. Dört yüz kelle ve otuz esir, sevinç mektubu ile orduy-u hümâyuna ulaştı.

Evvelce Şehrizor yağmasına gönderilen askerden de bir kaç dil **(haber alınacak esir)** ve çok miktarda zahire ile muvaffakıyet haberi, ikisi bir günde Bağdad altında gelip, hayra alâmet olarak yoruldu.

Recep ayının sekizinci günü ki, Teşrinisaninin **(kasım ayının)** beşi idi, imam-ı âzam yakınına inildi. Üsküdardan hareket olunduğu günden, yüz doksan yedinci günde varıldı ki, altmış altısı oturak **(istirahat)** idi.

Bağdad kalesinin kuşatılması:

Hafız paşa, Bağdad'ı aşağı taraftan, karanlık-kapı tarafından, Hüsrev paşa da imam-ı âzam kapısından dövmüşlerdi. Oraları kızılbaş sağlamlaştırmıştı. Orta yerde Ak-kapı semti, sudan uzak olmakla metrise **(siper kazmağa)** yaramaz diye kızılbaşların oradan gaafil oldukları, evvelce haber alınmıştı. Çünkü, pâdişah dahi Musul'da iken Mîr-Mehmed adlı kızılbaş, iki kardeşiyle Bağdad'tan çıkıp Şah malı toplamak için Tekrit'e gelmişti. Araplar şeyhine misafir olunca, tutup pâdişah huzuruna gönderdi. Kardeşlerini, adamlariyle birlikte kılıca lokma ettiler. Mîr-Mehmed'in bazı bilgileri, şiirleri, şarkıya ait hünerleri olmakla Silâhtar paşa rica edip âzat etmişlerdi. Silâhtar paşanın yanında zincir ile Bağdad'a beraber gidip, Bağdad'ın bir çok ahvalini ve Ak-kapı tarafının hazırlıklı olmadığını adı geçen Mîr-Mehmed haber vermişti.

Vezir-i âzam bunu pâdişahın huzuruna bildirip, Ak-kapı semtinden muhasara olunmak hususunda pâdişah fermanı çıktı.

Müverrih, der ki; Pâdişahın otağı **(çadırı)** imam-ı âzam ziyaretgâhı **(ziyaret yeri)** önüne kuruldu. Şöyle ki, Dicle suyu otağın sağ tarafından akardı. Ve bir yüksek tepe üzerine

hisar cengini seyretmek için sefer köşkü kurdular. Orada kırk baş kurban kesilip fukaraya sadaka olarak dağıtıldı.

«Mezhebimizin reisi (İmam-ı âzam) ziyaretine, fetihsiz ve zafersiz girmekten utanırım.»

Deyüp, İmam-ı âzam hazretlerinin mübarek mezarlarına girmeyüp, otağ-ı hümâyuna **(pâdişah çadırına)** dahi inmeyüp, doğru sefer köşküne varıp indiler. Ve hemen ol gün askere kazma ve kürek ve barut ve fitil dağıtılıp salı gecesi, iki buçuk saat geçince, sahra etrafında metrise **(sipere)** girilmeğe başlandı.

Bu tertip üzere Ak-kapıdan vezir-i âzam ve yeniçeri ağası Hasan ağa ve Rumeli beylerbeyisi Arslan Paşa-zâde Ali paşa, anların aşağı tarafından Karanlık-kapıya doğru Mustafa paşa ve Sivas beylerbeyisi Kör Hazinedar ve kırk çorbacı **(yeniçeri zabiti)** ile Samsuncu başı (S.B.), Köstendil ve Aavlunya beyleri, onlardan öte Anadolu beylerbeyisi Hüseyin paşa ve Mısır askeri ve kırk çorbacı ile Zağarcı-başı (2. S.) Haydar Ağa-zâde metrise girip Gürcü paşa ve Nogay paşa-zâde, Karanlık-kapı tarafından gece baskını ihtimalini önlemek için karakola tâyin olundular.

Mehtaptan başka, hisara meşaleler dizilmişti. Allahın inâyetiyle çokluk tesir etmeyüp az kimse yaralandı. Sabaha dek metris tamam oldu. İslâm askeri kalenin kara tarafını iki tarafından Şat kenarına varıncaya kadar yay gibi kuşattılar. Ol gece ve ertesi gün cenk olup, Vardar-Ali paşa ve Kanlı-Mehmed paşa yaralandı.

Kızılbaş ahvali:

Herkesin sığındığı pâdişah hazretlerinin Bağdad üzerine gidişi ve fetih ve ele geçirme husûsuna kalbini bağladığı Acem Şahının malûmu olunca, İskender ünvanlı Hakan hazretleriyle **(Dördüncü Murad)** mücadele ve muharebe etmesi, dağ ile samanın çarpışması gibi olmayacak şey olduğunu idrâk eden, namlı hanlarını ve askerinin seçilmişlerini

Bağdad muhafazasına koyup mülhidlerden (S.B.) Hâlef han adlı hayırsız ihtiyar ve piyade tüfenkçilerin başı olup Bağdad ve Revan cenklerinde cenkleşmeğe uğraşıp düşmanın yüz suyu geçinen Mîr-Fettah oğlu ağa sadık ki, Revan fethinde pâdişah tarafından affedilmiş ve etrafındakilerle beraber salıverilmiş iken, nice fesatlar edip, hele canını kurtarmıştı. Bu defa yine on iki bin tüfenk-endaz ile ol fesatçıyı ve daha nice hanları, Bağdad hanı Bektaş hana teslim edip, Bağdad muhafazasını sağlamlaştırmıştı.

Şah, kendisi geride kalan kızılbaşlar ile çekilip, gerekirse kaleye imdat ve kuvvet vermek düşüncesiyle altı konak uzak bir yerde durmuştu.

Kalede olan Rafızîler (I.S.) çöl tarafından kuşatılmağı aslâ düşünmeyüp, bekledikleri tarafın gayri tarafından tazyik olununca şaşırıp, neye uğradıklarını bilmişler idi. Ama yine muharebe ve müdafaada ayak direyüp kaleden top tüfenk yağdırırlardı.

Bu tarafta, kale kuşatmasının ertesi günü ikindiden sonra kara tarafından toplar geldi. On tanesi vezir-i âzama, altısı kapudan paşaya, dördü Hüseyin paşaya verildi. Ol gece yerleştirilip seher vakti üç koldan toplara ateş verdiler. Üçüncü gün Van vâlisi Süleyman paşadan dört dil **(haber alınacak esir)** ve otuz baş geldi.

Recep ayının on ikisinde askerden bir güruh ve mükemmel kapısiyle **(maiyeti askeriyle)** vezir Silâhtar paşa, Şehriban tarafına gönderilen Trablus vâlisi Şahin paşa dahi kendine koşuldu. Tamamı on iki bin asker ile Silâhtar paşa ordudan ayrılıp Şehriban adlı kasabaya erdiler.

Şehriban, yine Bağdad'a bağlı bereket ve nimet dolu bir memlekettir ki taamlar ve meyvalar ile doludur. Bilhassa narları çok meşhurdur. İslâm askeri Şehriban ve etrafını yağma edip, tam ganimet ile orduy-u hümâyuna geldiler. Şehriban'dan gelen narların birisi pâdişah huzurunda tar-

tıldıkta tamam dört yüz dirhem geldi ki, bir Osmanlı okkasıdır.

Pâdişah hazretleri emreyledi, Silâhtar paşa ol on üç top ve bütün askerle Şat suyunu geçip Şat kapısına karşı suyun arka tarafında hisar içine havale ettiği gibi, Kuşlar kalesinden Bağdad'ın içini dövmeğe başlayıp, şehir içinde olan binaları harabe verdi. Kızılbaşın başına kıyametler kopardı.

Silâhtar paşa, kethüdası Çiftelerli Osman ağayı bu mühim iş için Kuşlar kalesinde olan bütün asker ve leventlerinin üzerine başbuğ dikti. Kendisi yine pâdişahın bakışından ayrılmayup günde iki defa Kuşlar kalesine geçip askerinin ahvâlini yoklardı.

Kuşatmanın sekizinci günü metrisler hendek kenarına varıp, vezir-i âzam ve kapudan paşa ve Hüseyin paşa kollarından kulelerin çok yeri harap olmakla, geceleyin hurma zenbillerini toprak ile doldurup gediklerini kapadılar. On üçüncü günü idi ki Kenan paşa tarafından evvelce bahsedilmiş olan başlar ve diller, gelüp pâdişahın huzuruna arzolundu. On iki nefer canlı ve ünlü kızılbaşlar idi. Sekizi katlolunup, dördü kerrenay **(zurna gibi bir şey)** çalarak gece metrislere gönderildi. Eşek anırması gibi avaz ettiklerinde, kızılbaşlar kale bedenlerine toplanıp, aslının ne olduğunu sorduklarında, beri taraftan askerin nüktedanları «Şahınız sındı, işi gücü ve kerenayları **(zurnaları)** alındı» deyû Rafızîleri gamlı ederlerdi. On birinci günü onları da katlettiler. Bütün kesilmiş başları, kaleye karşı dizdiler.

Lâğım kazmak ferman olunup, birkaç yerden kazılınca su çıkmakla, toprak sürülmek ferman olunup, İslâm askerine, torba ve koyun derileri salınıp, bindn fazla hurma ağaçları kesilip, tabyalar yapılıp, üzerine topları çıkardılar. Bütün asker toprak sürmeğe paçaları beline dolayıp etraftan:

«Sen dağları durgun görürsün, fakat o bulutlar gibi yürür.»

Mısdakınca (S.B.) üzeri topraktan, dağlar gibi tepeler

peyda ettiler. Hendekleri doldurup hisar duvarına yanaştılar.

On üçüncü günü Ali Hemedânî adlı kızılbaş yakalanıp, casus olduğunu itiraf etti. Pâdişahın huzurunda «Rüstem handan Bağdad'a geldim» deyû kâğıt gösterip «Dilerseniz öldürün, dilerseniz âzat edin» dedi ve «Bu kâğıdın cevabını alıp size geleyim» deyû hile ile ölümden kurtulup içeriye gitti.

Âlemin sığındığı pâdişah, bir çok günler, metrislere varıp vezirlere ve diğer zabitlere ve asker başbuğlarına:

— Göreyim sizi... Din-i mübin uğrunda çalışmada kusur etmeyesiz... Gayret vaktidir!

Deyû mülûkâne **(pâdişahça)** teşvik ile şecaat ve kuvvet verirlerdi. Bir çok cerrah çadırları kurulup cenkçilere ve cenkt yaralananlara in'am ve ihsan edip askerin kalplerini okşamağa bizzat dikkat ederlerdi.

Bu kadar günde vezir-i âzam Ak-kapı kulesini ve yeniçeri ağası Ciğala-zâdenin köşe kulesini ve kapudan ile Hüseyin paşa ıkişer kuleyi yıkıp tamamı sekiz yüz zira'dan **(eski uzunluk ölçüsü)** fazla yeri yerle bir etmişlerdi. On dördüncü günü yürüyüş olması kararlaşmış iken «İçeride büyük metrisler ve hendekler vardır» deyû yayılmakla metris ile girilmek daha uygun görülüp geciktirildi.

On sekizinci günü metris basmağa, Hüseyin paşa tarafından bir miktar kızılbaş çıkıp, asker hazır ve haberli bulunmakla ümitleri kırılmış olarak döndüler. Sonra kapudan paşa koluna çıkıp biri katlolundu. On dokuzuncu günü Dicle nehri yoluyle üç pâre top gelüp, Kuşlar kalesi tarafında olan metrislere kodular. Yirminci günü altı pâre top daha gelüp, üçü Diyarbekir Beylerbeyisi Derviş-Mehmed paşaya verildi ve Acem burcunun birkaç topları, metrislerimizi yandan dövüp fazlaca elem vermekle, Derviş-Mehmed paşa yedi çorbacı ile adı geçen burca yakın başka metrislerle giip, toplarını susturdu.

Yirmi üçüncü gecesi kızılbaslar bütün bedenlere çıkıp geceleyin büyük top ve tüfnk şenliği ettiler. Meğer Diyâle

tarafından on iki bin kadar kızılbaş askeri gelmiş.. Anların gelişine şenlik ederlermiş.

Ve bugünlerde dört gün ve dört gece müthiş yeller esip Bağdad sahrası ve kalesi tozdan görünmez oldu. Askerlerden evvelce yeri çalınan (kaydı silinen) yeniçeri ve sipahi vazifesi kesilmiş olan asker, orduy-u hümâyundan ayrılmayıp, İslâm askeriyle birlikte düşmana karşı koyarak boğuşmada gayret gösterdiler. Recep ayının yirmi dokuzuncu günü hepsi eski vazifeleri üzerine tashih olunup serden geçti **(fedai)** yazıldı. Metrislere girdiler.

Şabanın ikinci günü Arap emiri, Ebû-Riş oğlu Ali Hanı yakalayıp getürdü. «Size gelürken yakaladılar» deyû özür diledi. Dinlenmeyüp katlolundu. Şabanın üçüncü, dördüncü ve beşinci günü ki cumartesi ve kânunuevvelin **(Aralığın)** başı idi, tam gayret ile toprak sürülüp, kaleden ise toplar ve nihayetsiz tüfenkler atılıp, bu cenk sırasında Kör Hazinedar yaralandı ve yeniçeri kethüdâ yeri (1) şehit düşüp Trabzon beylerbeyisi ve Bozok ve Çorum sancağı beyleri yaralandılar.

Altıncı günü tekrar askere iki yüz altmış bin torba dağıtılıp, yedinci ve sekizinci günü herkes getürüp, dağlar gibi hendek kenarına yığdılar. Kapudan paşa kolundan gaaziler, hendeği alıp içine girdiler. Paşanın deli başısı alıp Şehsuvar yaralandı. Onuncu günü içeriden esir bir çeteci çıkıp kızılbaşına zayıf düştüğünü söyledi. On dördüncü günü, Diyâle kenarına gelen kızılbaşı döndürmeğe Halep vâlisi Mehmed paşa ve Trablus vâlisi Şahin paşa ve çöl beyi ebû-Riş oğlu Arap atlulariyle o tarafa gönderildi. Vardıkları gibi geçimsiz kızılbaş çekilip gitti. Bir baş ve bir dil alıp geldiler.

On beşinci gece sabaha yakın tam ay tutulması oldu. On altıncı güne kadar harp şiddetlenip nice yerler alınıp,

(1) Yeniçeri ağasının yanında, bütün ocağın kapı çuhadarı idi. Asıl vazifesi muharebede ağanın muhafazasına memur olan 33 üncü ortanın âmirliği idi.

yeniçeri ve serden geçtileri ağası ve Çirmen alaybeyisi şehit düştü. Her koldan hendek dolup, yürümeğe kabiliyet hâsıl olmuştu. On yedinci çarşamba günü öğlye doğru serden geçtiler birbirine gayret verip önlerinde olan harap kulelere hücum ettiler. Varıp kızılbaşlar ile kavgayı büyütüp harp ateşi alevlendi.

Müverrih (**tarihçi**) der ki; toprak sürülüp hendekler dolunca ki, şabanın on altısı idi, pâdişah hazretleri vezir-i âzamı (**Tayyar-Mehmed Paşayı**) azarlayarak hitap edip:

— **Hendekler doldu, asker yürüyüş bekler, niçün yürüyüş etmezsin?**

Dedikte vezir-i âzam:

— **Pâdişahım, sabrolunsun! Yakında şehir ele geçer, daha yürüyüşe (hücuma) zaman vardır. Acele ile askeri kırdırmayalım.**

Dedi.

Pâdişah anı tekrar azarlayıp:

— **Senin namın, yiğitliğin, şecaatin bu mudur? Kale altını niec bekletirsin? Geciktirmenin mânası nedir?**

Deyû kabahatini yüzüne vurarak utandırdı ve tevbih buyurdu. Vezir-i âzam da:

— **Ben canımı pâdişahıma feda etmişim.. Tayyar kulun ölmekle bir şey olmaz. Hemen Allah teâlâ hazretleri kaleyi ihsan buyursun!**

Deyüp, yarın yürüyüş (**hücum**) kararlaştı. Perşembe gecesi gaaziler helâllasıp, cenk âletleri hazırlamakta gayret edilip o şaşılacak gecede gözlere uyku girmeyip «Allah, Allah» tekbiri gürültüsü ile gök kubbe ses ile dolu, kızılbaş, gece içeriye yürüyüş olundu sanıp deliklere irkildiler ve sonra Humbaralar (S.B.), tüfenk ve diğer ateşli silâhlar ile müdafaa gösterip büyük cenk ettiler.

İslâm gaazilerinin birkaç seneden beri Bağdad kalesi ciğerlerini dağlayıp, intikam almak kasdiyle, asker yiğitleri ve bahadırları din uğrunda cana başa kalmaz civanbaht (**talihli**) yiğitler bir kere (Allah, Allah) deyüp, ol gediklere üşüp, sabah oluncaya kadar muharebe öyle bir dereceye

ulaştı ki, geçen cenkler unutuldu. Büyük vezirler dahi askerleriyle ve yeniçeri ağası yeniçeriler ile metrislerden çıkıp kuleler tarafına gittiler. Her taraftan kuleler üzerine çıkılıp bayrak dikildi. Engel olmak sevdasiyle karşu duran kızılbaşları defedince, büyük cenk olup, tüfenk atılması bıragılup, kızılbaşlar ile yaka yakaya olup, kuleler üstünü güreşçiler meydanına döndürdüler.

Ol gün çok kimse şehit olup, Allahın yardımı ile gaalip gelinip kuleleri zaptettiler.

Tayyar,Mehmed paşanın şehit olması, kapudan Mustafa paşanın sadrâzamlığı ve cennet gibi Bağdad'ın fethi:

Kulelere İslâm askeri çıkıp oraya yerleştiler. Yer yer kızılbaşlar kapanmakla muhafazasına çok asker konulup geceleyin üç dört defa muhafızları değiştirilirdi. Vezir-i âzam Mehmed paşa ise Perşembe günü kendi bizzat kılıcını sıyırıp kendi tarafında olan kulelere yürüyüp bir okluk dolusu oku düşman tarafına atıp nice Rafızîyi (I.S.) cansız edip yalın kılıçla arslan gibi, önüne gelen kızılbaşı helâk toprağına dökerek giderken birden bire düşman tarafından atılan bir tüfenk danesi, alnına rast gelüp kafasından çıktı. (16 şaban perşembe 1048 — 23 Aralık 1638) (1) elinde olan ok ve yay düşüp, ağaları tutarak hendekte gönüllülerin çadırına getürdüler. Zafer nurlarının göründüğü ve düşman yıldızının kaybolduğunu görmek nasip olmayıp ruh kuşu,

(1) Tayyar Mehmed Paşa Lâdikli bir Türktür. Cesaret ve kahramanlığı ile meşhurdur. Sadârete tâyini (27 ağustos 1638 — 16 Rebiülevvel 1048) cuma gününden itibaren bugüne kadar 3 ay, yirmi yedi gün sürmüştür. Yerine geçen Kara-Mustafa paşanın, Hammer aslen Macar olduğunu yazarsa da, Arnavud olması ihtimali daha kuvvetlidir. Cahil olmasına rağmen sadrâzamlığı zamanında devletin gelir ve giderini ayarlama hususunda gayret sarfetmiş, otoriter bir vezir idi.

beden kafesinden cennet gül bahçesine uçtu.

Tayyar-Mehmed paşanın babası Mustafa paşa, evvelce Bağdad vâlisi iken vefat ettiği vakit imam-ı âzam türbesinde Çemen-Sofa'da gömülmüştü. Tayyar-Mehmed paşa da, babasının ayağı ucunda gömüldü. **(Sait olarak yaşadı, şehit olarak öldü)** Allah rahmet eyleye...

Gaazi pâdişah, vezirinin ölümünü haber alınca:

«Ah Tayyar... Bağdad kalesi gibi yüz kale değerdin. Allah taksiratını (kusurlarını) af ve yüksek cennetlerde ruhunu rahmet nuruna gark eyleye!»

Deyüp, vekâlet mührünü **(sadrâzamlık mührünü)** kapudan Mustafa paşaya verip:

«Göreyim seni, Allahın inâyetiyle Bağdad kalesinin fethinde senden hizmet ve can ve başla çalışmanı isterim. Allah yardımcın olsun!»

Deyû hayır dua eyledi.

Mustafa Paşa, pâdişahın ayağına yüz sürüp:

«Kerâmetlû pâdişahımın iyi gözle görmesini ve hayır dualarını rica ederim.»

Deyû ağlayarak pâdişah otağından çıkıp yumuşak bir ululanma ile can pazarı olan vezir metrisine sür'atle gelip, İslâm askerine yine taze can ve yeniden kuvvet ve derman gelip ,iyne evvelce olduğu gibi cenge devam ettiler. Yeni sadrâzam bütün ağaları ve leventleri (I.S.) ve enderun (I.S.) hademeleri ile yürüdüler. İslâm askeri onu görüp «dahi ölmek ne gün içündür?» deyüp sel ateşi gibi kaleye doğru hep birden hücum ettiler. Vezir-i âzamın kethüdâsı Rıdvan ağa ve birkaç iç ağası ve taşra ağası düşüp **(ölü)** bu cenkte o kadar kızılbaş toprağa düştü ki, tâbir olunmaz.

Hisara yakın kuleler tamamen alınıp, asker ile doldu. Kızılbaşlar o tarafa bakmağa kaadir olmdılr. Seherle beraber tekrar İslâm askeri kılıçlarını sıyırıp kızılbaşları toptan katletmek maksadiyle yürüdüklerinde, içeride olanlar çaresiz canlarından ümitlerini kesip, Şaban ayının sekizinci gü-

nü ve kuşatma günlerinin kırkıncı günü ki, cuma günü idi, «El aman!» yükselttiler ve rica elini, Sultan affının eteğine bağladılar.

İçeriden bir kızılbaş çıkıp:

«Hanlar Bağdad'ı vire ile (S.B.) vermek dilerler. İçeriye bir adam gönderin ki, anlar da taşra çıksunlar.»

Demekle, çavuşbaşı Durak ağa ve Niğde sancağına mutasarrıf olan Hasan paşa gönderildi. Bağdad hâkimi olan Bektaş hanın huzuruna varıp, pâdişah tarafından aman rica edenlerin, hükümdarın âtıfetlerine **(acımasına, iyiliklerine)** mazhar olmaları, Osmanlıların eski âdeta ve her zaman üstün gelenin geleneği olduğunu bildirdi ve teselli verici kelimelerl adı geçen Bektaş hanı, yüksek makamlı vezirin huzurına götürdüler.

Buluştuktan sonra, pâdişaha bildirilince evvelâ askerin toplanması ve divan tertibi tenbih olundu. Vezir-i âzam, yerinde durup, vezir çadırından pâdişah çadırına kadar sipahiler ve silâhtarlar iki saf halinde dizilip etraf ve yanlar denize benzeyen asker ile dopdolu olup otağ-ı hümâyunda **(pâdişah çadırında)**, mahşer gününden nişana benzeyen, yüksek divan durup, pâdişah hazretleri kırmızı elbise ile altın taht üzere durup levendâne **(leventçesine)**, destar **(sarık)** üzerine parlak cevahir ile süslü mücevherler sokunup, dizleri üzerinde bir murassa (I.S.) keskin kılıç, Rüstemce bir heybet ile gök ihtişamlı makamlarında oturdular. Sağ ve sollarında gulâmlar **(gençler)** murassa (I.S.) cevşen (I.S.) ve altın kemerli ki, her biri kahraman yüzlü civan bahtlıdır, el bağlayıp durdular. Şeyhülislâm ve ulu vezirler ve diğer divan erkânı, edep ve vekar ile yerli yerinde durup tepelerinde Allah adamlarının ruhları, «İnnâ fetahnâ» Hân **(okuyan)** ve halk lisanı, aşağıdaki beyitleri terennüm eder olmuşlardı:

Şâh-ı hümâ-sâye ki sîmürg-ı feth
Beyzâ-i tîğından olur âşikar

Arsa-i âlemde dahî çeşm-i çarh
Görmedi bir böyle kılıc-ı şehriyar
Secdegeh-i gaazî-i şimşîridir
Kelle-i şâhân-ı husûmet-şiar

(Bu beyitler, Sultan Murad'ın nedimlerinden Sabri'nin bir kasidesinden alınmıştır. Sabri, Nef'î'nin takdirini kazanmış olan bir şairdir.)

Bu Süleyman âyini üzere divan tertibi nizam bulup, o geniş arsada havas ve âvam sıkışınca vezir-i âzam, Bektaş hanın önüne düşüp, pâdişahın huzuruna götürdü. Bektaş Han, daima üstün gelen pâdişahı kükremiş arslan gibi yüksek taht üzerinde görünce, aklı perişan olup, kımıldamağa hâli kalmadı. Her ne hal ise yer öpüp zillete katlanarak ve küçülerek dua için dudaklarını açıp:

Tâ cevr-i dehr ide bin yıl seni
Pâdişeh-i âlem hejdih-hezar
Olsun o şemşîr per ez der-neyam
Geçti kılıçtan fiten-i ruzgâr

Deyû dua ve niyaz ile aff rica edince, pâdişah hazretleri dahi «Bugün kaleyi boşaltmak şartiyle aman verdim, daha evvel gelmiş olsan, bu kadar zahmet çekmez idin, ama, velinimetinin uğrunda bu derece çalışmakta da mazursun» deyüp bir murassa (I.S.) sorguç, ve serâskere kaplı (1) bir samur hil'at (I.S.), ve bir mücevher hançer ihsan ettiler ve:

«Kalede olan hanlar ve kızılbaş askeri, hemen bugün kaleden çıksunler, sonra isteyen şaha gitsün, isteyen bize tâbi olsun. Kimseye cebrimiz (zorumuz) yoktur.»

(1) Serâser, ipekli ve altın, gümüş işlemeli, kıymetli bir kumaştır.

Buyurup, Bektaş hanı tekrar vezir-i âzam çadırına gönderdiler.

Bektaş han dahi içeride olan hanlara ve diğer askere kâğıt yazıp:

«Mir-Fettah ve Yar-Ali Han ve Halef Han ve Nakid-Ali Han ve diğer binbaşılar ve yüzbaşılar bugün ikindi vaktine kadar taşra (dışarı) çıksunler. Asker de seher vakti, Şaha giden, karanlık kapıdan çıkup, burada kalan imam-ı âzam kapısından çıkalar!»

Deyû gönderip, kızılbaşın çıkmasını beklediler.

Bektaş han vezir-i âzama haber verip:

«Galiba içeride olan kızılbaşlar, sizin askerin zaptettiği kulelerin altına lâğımlar koyup barut doldurup hile etmişlerdir. Gafil bulunmasunlar. Câiz ki bir zarar isabet ede...»

Deyince, vezir-i âzam kuleler üzerinde bekleyen askeri ol hilekârların düzeninden haberdar edip, kızılbaşların hilesini boşa çıkarmak için acele edilmesini işaret buyurdular. Asker dahi bahane ararlardı, hep birden asker deryası içeri akıp, can kurtarmak için yüz yüze olan kızılbaş askerine kılıç koyup büyük cenge başladılar.

Bektaş hanın, aman verildiğini bildirmek için yazdığı mektup ise içeriye vardıkta, Mîr-Fettah ve Yar-Ali ve Halef Han, korkularından:

«Bugün hamama girmek isteriz, yarın seher vakti çıkıp varalım!»

Deyü ayak sürümekle gece kalmışlardı. İslâm askerinin ellerinde kılıç hücumlarını görünce ol gece hepsi «Narin kule» ye girip kapandılar. Hücumla içeriye giren asker ile kızılbaşlar bir miktar kavga edip, gördüler ki olmaz. Çaresiz kaçmağa yüz tutup ol gece asker şehirde buldukları kızılbaşları bir bir kırıp mallarını yağma etmekle Rafızîlerin (I.S.) geride kalanları sürüsü ile karanlık-kapı tarafına yığılıp durdular.

Ol gece asker yağmaya başlayup, men edilmeleri müm-

kün olmamakla, Bektaş hanın sarayını ve diğer hanların evlerini ve bezestanı yağmadan muhafaza için neferleriyle, ileri gelen çorbacılar tâyin olundu.

Kızılbaşların öldürülmesi:

Seher vakti vezir-i âzam, ümerâ ve asker başbuğları ile süvar olup, teslim almak için Bağdad şehrine girince gördüler ki, sokaklar ve caddeler düşman cesetleri ve çirkin suratlı düşman kanı ile dolmuş... Geri kalan üç dört bin miktarı kızılbaş, can korkusuna düşüp, Karanlık-kapı semtinde ve bazı asker, kuleler ve kale bedenlerinde irkilip durmuşlar.

Vezir-i âzam o tarafa vardıkta ileride bazı asker, kızılbaşa dil ve el uzatıp taarruz etmekle, anlar dahi korku ve şaşkınlıktan müdafaaya kalkışıp, iki taraftan aklı başında olanlar:

«Sakin olun! Geriden gelen vezirdir!»

Demeğe kalmadı, köpüren askerlerden bazısı o kavga eden kızılbaşları vurup tepelediler. Kızılbaşlar dahi müdafaaya ve cenbe durup harp ateşi yeniden alevlenip bâru (I.S.) ve kulelerde olan kızılbaşlar, vezir-i âzam adamlarına taş ve ok ve tüfenk atmağa başlayup birkaç Müslüman şehit ettiler. Reis-ül-küttap (**Dışişleri Bakanı**) İsmail efendi vezirin yanında idi, boş böğrüne bir taş dokunup yıkılınca, yine bârudan (I.S.) birisi bir ok atıp şehit eyledi.

Adı geçen İsmail efendi, Trabzon ahalisinden idi. Fakat bilgi ve marifet ve hoş tabiat sahibi, düzgün yazı yazmakta akranından üstün kimse idi.

O sırada bir kızılbaş kılıç sıyırup Silâhtar paşaya hamle edince, Halil adlı sakalı bıyığı çıkmamış bir gulâm kılıç çekip, o kızılbaşa hamle çalıp bir kolunu kesti. Kızılbaşlar geri çekilüp hep birlikte durup cenge başladılar.

Vezir-i âzam tarafı, geçimsiz kızılbaşın bu şekilde melunluklarını görünce cenge başlayup yine Rafızîleri (I.S.) kırmağa başladılar.

Bu meseleyi hikâye eden İbrahim ağa ki, o zaman harem-i Has (I.S.) yakınlarından idi, der idi ki :

Bağdad alındıktan sonra padişah aman verdiğini bağırtıkta, Rumeli askerinden hiddetli lisanlı bir sakalsız bıyıksız yiğit pâdişah huzuruna gelüp:

«Pâdişahım, siz aman verdiniz, fakat biz vermeziz!» dedi.

Pâdişah onun bu cür'etine hayret edip:

«Ne yabana söyler bu oğlan (delikanlı)?!»

Dedikte, delikanlı yine cür'etle:

«Pâdişahım! Kaç yıldır Bağdad'a sefer eşüp (gidip) akçe, pul değil, babam ve amucam ve kardeşlerim kalmayup hepsi bu uğurda gittiler. Şimdi fırsat bulmuşken niçün intikamımızı almayup bu mel'unlara aman veririz? Doğrusu budur ki vermeziz!»

Deyüp çıkıp gitti.

Pâdişah hayret edip kahkaha ile güldü.

O sırada idi ki paşalar içeri girip, kızılbaşlar cenge başlayup, Reis ve nice adamı şehit edip, paşalar ile yeniden kavgaya başlamışlardı. O vakit Bağdad bilginlerinden Şeyh kıyafetlu ve taylasanlı (S.B.), iki bağlı kızılbaş getürdü. Pâdişah gazeplenup:

«Ben aman veririm, sen bunları niçün bağladın?»

Deyû azarlayınca:

«Pâdişahım, bunlar içerude tekrar cenge başladılar. Amana kulak tutmadılar!»

Dedikte, pâdişah bu küçük Tatar delikanlısına emretti, bir bargire binip, varup haber getir deyû gönderdi. Tatar da varup Karanlık-kapıda kurulan Bâzâr-ı cengi görüp, gelüp haber verdikte, pdişah hiddetlenip, Anadolu beylerbeyisi Hüseyin paşayı gönderip:

«Var şu mel'unların fesatlarını def eyle.. İnat ederlerse hepsini katletsünler!»

Deyû tenbih buyurduklarında Hüseyin paşa varup Silâhtar paşa ile ikisi Rafızîlerin (I.S.) bulunduğu kulelere gittiler ve teselli verip:

«Pâdişahın amanı amandır, korkmayup taşra gelin!»

Deyû tatlı vaatlerle kandırmakla Mir Fettah ve Yar Ali ve Halef Han taşraya çıktılar. Pâdişahın huzuruna gelince, hapsedilmek üzere Silâhtar paşaya teslim olundular. Fakat içeride Mir-Fettah'ın iki büyük oğlu, kuleden çıkmayup kendileriyle beraber toplu olan kızılbaşlarla tekrar isyan eyleyince, taşradan birkaç Şâhî top atılıp:

«Aman kabul etmediniz!» deyû öldürmeğe başladılar. Birkaç saatte nice bin kızılbaşlar kılıçtan geçti. Diri olarak yakalananlardan da pek çok kızılbaş pâdişahın huzuruna götürdüler. Otağ **(çadır)** önünde boyunları vuruldu. Narinkulede geride kalan kızılbaşlar tekrar aman isteyüp Mîr-Fettah, oğullarına «çıkasız!» deyû kâğıt gönderip, anlar çıktı. Diğerleri dahi çıkmağa karar verip aman dilemeleriyle, tekrar aman ferman olunup:

«Bundan sonra baş ve diri kızılbaş getürmesünler!»

Deyû tenbih olundu.

O sırada Anadolu beylerbeyisi Hüseyin paşa, bizzat bir bölük adamiyle Bârû **(kale duvarına)** çıkıp topuz darbesi ile, bârû üzerinde olan Rafızîleri (I.S.) sürüp:

«Varın, yıkılın, gidin!»

Deyû aşağı döktü. Askerin ise canları acımış ve kızılbaş cenginde ciğerleri kan olmuştu, amanı dinlemeyüp kuleden ve kale duvarından aşağı dökülen kızılbaşlara girişip, çoğunu kılıca lokma ettiler. Canlı kalıp, kılıçtan kurtulan kızılbaşlara aman ihsan olunup Mîr-Fettah oğulları, orduy-u hümâyuna gelip, diğer birkaç yüz Rafızî (I.S.) karanlık kapıdan çıkıp Diyâle semtine gittiler. Anlar dahi şehirden çıktıkları gibi, Mısır askeri arkalarından yetişip birkaç yüzünü katlettiler. Geride kalanları dahi Şehribân'a can atıp, yağmurlu günde bir geniş kubbe altına girmişler, kubbe yıkılıp çoğu altında helâk oldular.

Tamamı otuz bin kızılbaştan ancak üç yüz nefer, Şah ordusuna vardı. On bin kadarı kuşatma sırasında top ve

tüfenk isabetinden helâk olup, yirmi bin kadarı dahi üç gün içinde, amanı bozdukları için katlolundu.

Bağdad içinde ve sahrada kızılbaş ölüsünden gezilmez oldu. O derece kırıldı ki, kızılbaşlar hiç bir tarihte böyle kılıcı yememişlerdi. Canına değsin... Şah Abbas'ın ettiği zulümlerin tam intikamı, tamamen alınmak müyesser oldu.

İslâm askeri ganimet mallarından büyük doyumluğa nâil oldular. Ama Bağdad'ın reâyâsı ve şehirli ve avret ve oğlanlariyle saf saf çıkıp merhamet «Adalet! Ey adalet sahibi pâdişah!» deyû seslerini yükseltince, anların malları yağma edilmemek ve her biri, bulduğu eşyasını almak hususunda ferman verildi. Ve yine şikâyetleri dolayısiyle sağlam yasak oldu ki evlât ve mallarına kimse taarruz etmeye.. Her kimin çadırında bunların mallarından bulunursa, çadır sahibi öldürüle...

Eğer böyle olmasaydı Bağdad'ın, baykuş yuvası olması mukarrerdi (1).

Allaha şükür, cennet gibi Bağdad, Rafızîlerin habis vücutlarından temizlenip, ezan-ı Muhammedi ile feleğin mavi kubbesi inleyip, câmilerinde ve mescitlerinde beş vakit namaz ve cuma namazı kılınıp, Ashab-ı Kiramın isimleri ve İslâm pâdişahının hutbesi mahfel (S.B.) ve minberi (S.B.) süslemeğe, o lâtif beldenin nurlanması müyesser oldu. Bu ulu fetih için nice tarihler söylediler. Pâdişah hazretleri **(Gazam)** kelimesini tarih düşürdüler. Şeyhülislâm Yahya efendi şöyle yaptılar:

Hazret-i Sultan-ı Gaazi Han Murad-ı Kâmyab
Eyledî çün feth-i Bağdâd'a saâdetle hücum
Hak teâlâ Hazreti ânı müyesser eyledi
didi târihin lisan-ı feth «gül Hâkaan-ı Rum»

---

(1) Naîmâ Bağdad fethini (cild 3, sahife 351) de 8 Şabanda olarak gösterir. Halbuki, kendisine kaynak olan Kâtip Çelebi'de bu tarih 18 şabandır. Hakikatte Bağdad 17 Şabanda teslim olmuş, 18 Şabanda zaptolunmuştur.

Ertesi gün bütün insanların pâdişahı hazretleri:

«İşte şimdi mezhebimizin başı İmam-ı âzam hazretlerini ziyarete yüzümüz oldu.»

Deyüp, gitti, ziyaret edip mübarek ruhlarına hatm-i şerif **(Kur'anı kerimin tamamını okumak)** ve dualar hediye edip, sadakalar verdiler. Ve yüksek divan tertip olunup vezir-i âzam ve Şeyhülislâm ve diğer ulu vezirler ve Rumeli, Anadolu kazaskerleri ve devlet büyükleri, beylerbeyiler, yeniçeri ağası askerin ümerâ ve zabitleri, tamamı fetih ve zafer tebriki için pâdişahın eteğini öpmek ile şereflendiler. Hil'at giydirilip, pâdişah hepsine hayır dualar etti.

Ol gün fetih mektupları ve diğer mektuplar yazılıp büyük mirahor Halil ağaya vezirlik pâyesi **(rütbesi)** verilip, fetih müjdesiyle İstanbul'a gönderildi. Ve pâdişah çadırı imam-ı âzam kapısına taşınmak ferman olunup yer değiştirildi. Ol gün kale tamirine başlanıp;

«Şehirde gizlenen reâyâ, hiç korkmadan meydana çıksunler! Hiç bir kimseye karışılmaya ve taarruz olunmaya!»

Deyû dellâllar bağırttırıldı.

Silâhtar paşaya kapudanlık verilip, dört gün sonra Halil ağanın arkasından, Özü kalesi muhafazasının emri gönderildi. Küçük mirahor İbşir Mustafa ağanın yerine, büyük mirahor ve Ahur kethüdâsı Teke'li küçük mirahor oldu.

Ol gün Handan Ağa-zâde, fetih mektubu ile Nemçe **(Avusturya)** kralına gönderildi.

Ol gece Bektaş Han, kendi sarayında akşamdan sonra füc'eten **(ansızın)** can verdi. Metrûkesi **(bıraktığı, karısı)** Lor Hüseyin hanın kızı idi, bütün malı ve adamları ile babasına gönderilip hiç bir şeye taarruz olunmadı.

Ertesi gün, yeniçeri ağası Küçük-Hüseyin ağaya Bağdad eyâleti verilip rikâptar (S.B.) Mustafa ağa yeniçeri ağalığı ile çıktı. Müderrislerden Tezkereci Musâ efendi Bağdad kadısı oldu. Yeniçeri kethüdâsı Bektaş ağa, sekiz bin nefer yeniçeri Bağdad muhafazasına tâyin olundu.

Hikâye:

Kürd nev'inden Karçıkay adında biri vardı ki, sonu iyi olmayan Acemlerden iken, hoş konuştuğu için affolunup, pâdişahın müsahibi (I.S.) olmakla, benzerlerinden üstün olup pâdişah huzurunda hayli küstah (arsız) olmuştu. Bağdad'ın fetholunduğu günü, Bektaş han pâdişaha bir süslü kılıç göndermek isteyüp, adı geçen Karçıkay da o mecliste bulunup «Ben götüreyim» deyüp kılıcı alır. Hamâilinde (1) altun ve mücevher yaftaları olmakla, doğuştan rezil olan Karçıkay tamah edip hamâili değiştirerek pâdişaha ulaştırır. Pâdişah tarafından kabul olunur ve pâdişah Silâhtar paşaya der ki:

— Acayip lâtif kılıçtır, keşki hamâili de kendine münasip olaydı. Bektaş hana haber gönder, bu kılıcın münasip hamâili var ise göndersün!

Dediler. Bektaş hana haber gönderildikte:

— Anın hamâili altınlı ve mücevherli münasipti. Var ise değiştirilmiş.

Deyû cevap verir. Mesele anlaşılır. Tetkik olunup, korkutulunca hamâil meydana çıkar.

Karçıkay itiraf eder. Pâdişah gazaba gelüp:

— Bire nimeti inkâr eden! Bunca iltifat ve nimete boğulmuş iken yine tamahkârlık ile hiyanet edersin! İmdi senden, inâyet hakkına riâyet umulmaz.

Deyup katlini ferman buyururlar. Boynu vuruldu.

Garip olay:

Bağdad kalesinin fethinden birkaç gün evvel bir Mevlevi dervişi, otağ-ı hümâyun (pâdişah çadırı) önünde pâdişaha dedi ki:

— Pâdişâhım! Gayretle çalışın... Pazartesiden evvel fethedesiz... Ve illâ sonraya kalursa sel'e boğuluruz, fetih mümkün olmaz.

Demiş idi. Ol gün pâdişah, merhum Tayyar paşayı korkutup azarlayarak, kaleye hücum ettirmekte ısrar etmişler idi. Hakikaten cuma günü kale fetholundu. Cumartesi günü yağma oldu, pazar günü aman verildi. Pazartesi günü müthiş bir yağmur boşandı ki, bü-

(1) Hamâil, omuzdan çayraz asılan bağ demektir.

tün metrisler (siperler) su ile dolup, çadırlar suya boğulup çamur içinde kaldı.

Ol olgun dervişin işareti çıktı. Bu yağmur, fetihten evvel yağsa idi kalenin fethi değil, askerler siperlerde hareket edemezlerdi. Allaha hamdolsun, bu hususta bütün tedbirler takdire uygun olup, Allah adamlarının himmeti ile, arzuya en güzel şekilde uygun olarak husule geldi.

Fetihten sonra, yağmurlar durmadan yağıp, çadırlar arasında hareket edilemedi.

Şeyhülislâmın bakımı altında, imam-ı âzam ve Şeyh Abdülkadir Gîlânî mezarlarının tamir olunmasına pâdişah fermanı çıktı. Şeyhülislâm Yahya efendi hazretleri, bu hizmete bizzat iftiharla ve öğünerek başlayup yüksek kubbe ve etraflarında olan süslü binaları tamir, altın ve gümüş kandiller ve cevahirler ile süsleyüp, sanduka ve diğer lâzım olanlar her ne ise görülüp, yeşil sof örtü ve sarıklar tedarik ettiler.

Arslan Paşa-zâdeye haslar (I.S.) ile vezirlik verilip sahip olduğu Rumeli eyâleti Vardar-Ali paşaya verildi. Bolu mansıbı (I.S.), vezirlikten azledilen Yusuf Paşaya ve Bosna eyâleti, Trablusşam vâlisi Şahin paşaya verilip, Diyarbekir mütasarrıfı Derviş paşa Trablus'a naklolundu. Pâdişahın Silâhtarı Melek-Ahmed ağa vezirlikle Diyarbekir'e çıkıp, Sultan Mehmed Han **(Dördüncü)** devrinde iki defa vezir-î âzam olan Siyavuş paşa, onun yerine Silâhtar oldu.

Şah tarafından Bağdad kadısı olan Rafızî (I.S.) ele geçip katlolundu. Musul defterdarı olan Bağdadlı Abbas'ın mühimmat (I.S.) göndermekte ihmali ve Rafızîliğe ait bazı halleri, katline sebep oldu.

Anadolu eyâleti Gürcü-Mehmed paşaya verilip, Kastamonu'dan azledilen Mehmed paşaya Şehrizor eyâleti verildi. Pâdişah alayının İstanbul'a dönüşü kararlaşınca, evvelce mahpus olan Mîr-Fettah oğlu ve diğer kızılbaş hanları, mahpus olarak Diyarbekir'e gönderildi.

Âlemin sığındığı pâdişahın İstanbul tarafına dönüşü:

Âlemin sığındığı pâdişah, Anadolu'ya getirmek üzere olup imâm-ı âzam hazretlerinin mezarını ziyaretten sonra, Solaklar (2.S.) ve müteferrikalar (I.S.), çavuş ve ulûfeciyan-ı yemin (I.S.) **(sağ ulûfeciler)** bölüğü ile İmam-Mûsâ Kâzım'ın gömülü olduğu tarafa geçtiler ve Bağdad ahvaline intizam verüp, Şahtan istendiği şekilde intikam almak için bütün İslâm askeri ile vezir-i âzam bir müddet Bağdad'ta kalmaya memur edildi.

Barut deposunun yanması ve geride kalan kızılbaşların öldürülmesi:

O gün, ikindiye yakın, Bağdad baruthanesine ateş isabet edip iki yüksek kubbe yıkılıp, iç hisarın bir kısmını harap eyledi. Allah esirgesin, tutuştuğu vakit lâğım atılur gibi kubbe ve duvarları havaya uçurup kıyamet koptu zannolundu. Etraftan satmak için sekiz yüz kadar manda getürmüşler ve oraya yakın yere koymuşlar imiş. Çoğu helâk oldu. Habersiz olarak orada seyreden İslâm askerinden nicesini beraber uçurup ve havadan inen taşlar, nice adamı helâk eyledi.

Pâdişah hazretleri bu meseleden rahatsız olup, bu iş, Rafızîlerin (I.S.) hilesine verilerek, pâdişah cenapları gazaba gelip, bütün kızılbaşların öldürülmesini ferman ettiler. Dellâllar bağırdılar ki: «Her kimin çadırında kızılbaş var ise katleylesün, etmeyen, onun yerine katlolunur!»

Ordu çadırları ise, aman verilmiş kızılbaşlar ile dolu idi. Herkes, korkusundan, çadırında bulunup canı ve kanı bağışlanmış kızılbaşları taşraya kodular. Taşraya çıkanları ise asker, ateş saçan kılıca lokma ederlerdi.

Fetihten sonra İmam Mûsâ'ya varan ve İmam Ali'den

gelen üç yüzden fazla kızılbaş, hep kılıçtan geçüp, çadırlar arası kızılbaş leşi ile doldu. Çün ol eşkiyalığa alışık uğursuz kavim, yakışıksız hareketleri karşılığında cezaları, Bargâh-i Kibriyâ'dan **(Cenab-ı Hak tarafından), (kılıç, yazık bilmez)** buyurulmuştu.

Bu şekilde sona erdi.

Naklolunur ki, fetih sırasında, pâdişahın aman vermesinden evvel içerideki kızılbaşlar inat etmişlerdi, bunlar yakalanup, canlı olarak pâdişahın huzuruna getirilirdi. «Bin nefer old umu?» deyû pâdişah hazretleri sorarlardı. Sabredip tâ ki bin nefer kızılbaş tamam oldu denilince, otak kapısı açılıp kendileri taht üzerine oturup kızılbaşları saf saf dizdiler. Cellâtlara emredip, bir anda ol bin nefer kızılbaşın kellelerini toprağa yuvarladılar. Bir defa daha bu suretle dört yüz kızılbaşın boyunları pâdişah huzurunda vuruldu.

İmam-ı Ali'den gelen kızılbaşların toptan öldürülmelerinin sebebi bu oldu ki, fetihten evvel Meşhed-i Ali (S.B.) de oturanlardan, Bağdad'a mktup getüren bir casus tutulmuştu. Mektupta denilürdü ki: «Bağdad'ı Osmanlılar alursa, bize haber gönderesiz, vatanı terk edip Acem diyarına gidelim.» Demişler. Bu suçtan dolayı hepsi kılıçtan geçti.

Bu olaylarda Bağdad'ta kırılan asker, Acem şahının seçme askeri idi.

Ramazan ayının on ikinci günü pâdişah-ı âlempenah hazretleri, imam Mûsâ'dan kalkıp, Diyarbekir tarafına hareket buyurdular. Silâhtar paşa, rikâb-ı hümâyun (I.S.) kaymakamı olup, kethüdâsı Çiftelerli Osman ağaya Şam-ı şerif eyâleti verildi. Ruznameci Kethüdâsı Ali ağa, bir tedbirli ve iş bilir adam olmakla Silâhtar paşaya kethüdâ tâyin olundu.

Hind elçisinin ayrılması:

Bağdad'a yöneldindiği sırada Hind pâdişahından gelen elçinin, Bağdad işi hallolununcaya kadar Musul'da oturmasının ferman olunduğu evvelce yazılmıştı. Fetihten sonra hu-

zura getirilmesi için adam gönderilmişti.

Denilen yerde rikâb-ı hümâyuna (I.S.) yüz sürüp, mülâkattan sonra, mektuplar yazılıp Kapıcı-başılardan Arslan ağanın gidişine ferman buyurup, Vezir-i âzam tarafına gönderdiler ki yerine göndere...

Acem elçisinin gönderilmesi:

Bağdad seferine çıkıştan beş ay önce Şah tarafından gelen Maksud Han adındaki elçi, Üsküdardan hareket buyurulduğu vakit, kadırgaya konup Payas iskelesine gönderilmişti. Oradan Mardin'e, sonra Musul'a varup kalmıştı. Ramazanın yirmi ikinci günü pâdişah Musul'a ulaşınca, adı geçen elçiye hil'at inâyet buyurup, Acem şahına mektup yazılıp, o tarafa gönderilmek için vezir-i âzama gönderildi.

Pâdişah yazısının sureti:

«Her şeye kaadir olan Allah, doğru yola ulaştırsın, şah Safi Bahadır'a, nâme-i hümâyunum (mektubum) ulaştıkta, malûm ola ki, adamlarından Halife Maksudu gönderip, barış istemişsin. Elçini biraz eğlendirmekten murat, bazı işlerimiz vardı. Ol işlerimizi gördük. Şimdi barış istiyorsan büyük atalarım zamanlarında saadetli hükümetimizin elinde olan memleketleri beylerbeyilerimize teslim eyleyesin, askerlerim varup zapteyleyeler ve verilmesi âdet olan hediyeleri her sene gönderesin. Eğer göndermezsen, bu serhadlerde kışlayup, ilkbaharda deniz gibi asker ile il. ve memleketine varmam kararlıdır. Er isen meydana gel! Başkanlık dâvasında olanlara bir köşeye çekilüp oturmak yakışmaz. Attan korkanın, ata binüp kılıç kuşanması hatadır. Ezelden takdir olunan meydana gelür. Elem çekmeyüp meydana gelesin vesselâm alâ men ittebeal' Hüda... Bin kırk sekiz senesi Ramazan ayında...»

Bahtiyar Pâdişah'ın Diyarbekir kalesine ulaşması:
(1 Şevval 1048 - 5 şubat 1639)

Pâdişah alayı Musul'dan göçüp, şevvalın birinci günü Diyarbekir'e yakın Müderris köyü denilen yerde, kaba kuş-

luk için biraz indiler. Devlet büyükleri Ramazan bayramı tebriki içün el öptükten sonra süvar olup **(ata binip)** öğle zamanı şehre girdiler ve saraya indiler. Kış mevsimi olmakla yetmiş bir gün Diyarbekir'de oturuldu.

Hazret-i İmam-ı âzam türbesine ham gümüşten kapı ve parmaklık ve bazı avizeler ve san'atlı kandiller tertip olunup, o diyarın meşhur usta kuyumcularına yaptırıp yerine konulmak için Bağdad'a gönderdiler. Büyük mirahor İbşir-Mustafa ağaya Budin eyâleti verilip, Kapıcılar kethüdâsı Hüseyin ağa büyük mirahor oldu. Kapı ağası Mehmed ağa vefat eyledi.

Rûmiye Şeyhinin şehit edilmesi:

Şeyh Mahmûd-ı Ermevî, aslında Tebriz yakınında Urmiye kasabasından, Nakşibendî şeyhlerinden bir azizin **(evliyanın)** temiz soyundan olup, miras ve hak olarak şeyhlik seccadesine geçüp, Diyarbekir şehrinde oturmuştu. Halk arasında «Rûmiye Şeyhi» demekle şöhret bulmuştu. Nice yıllar orada tarikat **(Nakşibendilik tarikati)** âyinini icra ve hakikat merasimini yapıp, tekkesi ve nimeti her türlü halka, gelene gidene bol, perhizkâr bir şeyh idi. Kumandanlar ve paşalar, tekkesine varup Tebriz ve Revan ülkesinden Erzurum, Musul, Reha ve Van'a varıncaya kadar, bütün Kürdistan memleketleri halkı ayağına akıp, büyük bir muhabbetle kendine kul ve tam itikatla hânedanına bağlı olup bütün adak, zekât, hediyeler ve sadakalar, tekkenin dervişlerine gelüp, bütün halk mallarını kendinden esirgemezlerdi.

Tekkesi yanında câmi yaptırdı, bir çok müritleri **(Şeyhe inanan)** orada toplanırlar ve oturdukları yerde âlenen zikrederlerdi. Bütün Diyarbkir ve etrafı ahalisi kendine mürit ve o derecede itikat etmişlerdi ki, «Aziz başı içün!» deyû and içerlerdi

Sultan Murad hazretleri ile Revan seferine gidüp, Re-

van fethinde çıkan, adı geçen elçinin çadırına varup, Şeyh dahi içeriye mektup yazıp, kalenin teslimi işine karışıp, pâdişah yanında hayli itibar, ikram ve iltifat gördü. **(Allahın kazasından kurtuluş ve onun hükmüne engel yoktur.)**

Bağdad dönüşünde bazı sebepler yüzünden Şeyhi katleylediler.

Şeyhin katlinde bir çok sebepler gösterilir. Ve halk arasında, bilhassa Diyarbekir'de, aslı olmayan nice haltlar söylenir. Tahkik ederek Kâtip Çelebinin fezlekede yazdığıdır ki, müverrih **(tarihçi)** dahi ana inanıp iki müstakil sebep halinde genişçe anlatüp der ki:

Adı geçen Rûmiye şeyhinin, Nakşibendiye büyüklerinden ermiş bir kemal sahibi kimse olduğunda şüphe yoktu. Babasına «Koç baba» derlerdi ve müritleri ana (Hazreti Koç baba) derlerdi. Sultan Murad Han Bağdad'a yöneldiği sırada adı geçen Şeyh bir gece rüyasında babası Koç-Babayı görüp, kendine dir ki; «Mahmud, şehit olmağı kabul eder misin?» Şeyh ise, o sırada Diyarbekir dışında güzel bahçeler yapmış imiş ki, hâlen «Kavs bahçesi» demekle meşhur gönül alıcı bahçedir, uykuda babasına cevap verdi:

«Güzel şeydir, ama, güzel bahçeler yaptım. Daha dünyadan haz ve bu bahçelerden lezzet almadım. Dünyayı nasıl terkedeyim?.»

Deyüp bahçeleri göstermiş. Yine Koç baba söze başlayüp:

«Lâtife söylemiyorum. Elbette şehit olmağı kabul etmelisin.»

Dedikte, şeyh dahi «Kabul ettim!» deyüp uyanmış.

Şeyh bu olayı düşünüp anlar ki, zulüm eden felekten, az bulunur bir şey çıkacaktır. Müritlerinden Vanlı Kara-Abdullah adlı kimseyi çağırıp, rüyasını hikâye ederek der ki, Sultan Murad'ın Bağdad seferine çıkması kararlıdır. Ve anlardan bize bir şey zuhur etmesinde şüphe yoktur» deyüp, dervişlerin önünde seccadesini, oğlu İsmail Çelebiye vasiyet eyler.

Şeyhin şehit olması, kazâ ve kader âleminde mukadder imiş... Zuhura gelmesine iki şey sebep oldu:

Birinci sebep: Ol vakit Silâhtar paşanın reisi Hüseyin efendi ki, sır saklayan ve hayli itibar sahibi bir kimse idi, silâhtar paşadan rivâyet ile anın nakledişi budur ki:

Sultan Murad hazretleri Bağdad seferine niyet edüp Haleb'e vardıkta, bütün şehir büyükleri karşıladılar. Adı geçen Rûmiye Şeyhi de, en ileri müritleri ile Diyarbekir'den kalkıp birkaç küheylân at ve kısrak ve birkaç sanduka Diyarbekir'in meşhur kavunu ve bazı münasip hediye tedarik edüp, gelüp Halep'te pâdişaha buluşup hediyesini verdi. Ve evvelki gibi pâdişahın iltifatına mazhar ve hükümdarca okşama ile aziz oldu.

Meğer evvelce Küçük-Ahmed paşa, Maan oğluna yerinden çıkarıp kendini iki oğlu ile yakalayup İstanbul'a gönderince, Maan oğlunun bir yetişmiş kızı, o vak'ada erekk elbisesi giyip, atlanup **(Ata binip)** Diyarekir'de, adı geçen şeyhin yanına varır. Bu kız, erkek kıyafetinde, taze oğlan biçiminde halk arasında gezip, kız olduğunu kimse bilmezdi.

Bu kız: «Babam Fahrüddin'den kimya ilmini öğrendim ve yapmağa muktedirim» deyüp bakırı beyazlatıp gümüş rengine komak, ve gümüşü sarartıp altın rengine komak bilgisini şeyhin önünde yapıp şeyhi inandırmış.. Şeyh ise saf kalbli, hile bilmez bir adamdır. Bu meseleler imtihana gelür mü? Bütün vasıflariyle altın ve gümüş hassalarını kabul eyledi mi? Tecrübe ile bilgi edinmek yolunu düşünemeyüp, mutlaka kaybolan renge aldanıp inandı.

Ol külçelerden, birkaç külçeyi beraber getürüp, Halepte pâdişaha gösterip:

«Hünkârım! Sana hazine lâzımdır. Bu bilgi evliya sanatıdır. Bu kız, bir yolla ulaşmış.. Pâdişahım dilerse, yapsun.»

Dedi.

Pâdişah dahi şeyhi iyi tanıdığından ve bu çeşit işlerde halis ile hileliyi farkedecek derecede meşgul olmak pâdişahların vazifesi olmadığından, Sultan Murad dahi itimat edip

«Güzel...» dedi, Diyarbekir'e varılınca bin filori, eksirin mühimmatına **(yâni bakırı altın yapacak suyun hazırlanması için)** sarf için, ve bin kuruş da mîriden kimyager kıza harçlık verildi. Evvelce maden hizmetinde bulunmuş ve gümüş, altın ahvaline bilgi sahibi olmuş bir kapıcı başı, bu işe bakıcı ve mübaşir tâyin olunup iksir yapımı için imalâthanenin işletilmesi ferman olundu.

Pâdişah sefere gidince ol avret, verilen parayı, zevk ve safaya sarfedip, Diyarbekir'in yeni yetişmiş musiki bilir civanlarını **(gençlerini)** elde edip yiyip içmeğe başladı. Mübaşir ağa ısrar edüp:

«Bire canım, bu işten bir şey görelim, memur olduğumuz işe başlansun, yine senin kendi zevkinle meşgul olmana engel yoktur!»

Deyû ısrar edüp, hele kadın iş yerine varup bazı hademeye teslim ile, evvelce şeyhi kandırdığı şeylerden bir miktar bir şey yaptı. Kapıcı başı ahvali bildiğinden muavene etti. Hepsi mahvoldu:

«Bu nasıl iştir? Böyle müzahrefat (süprüntü) pâdişahlara gösterilir mi? Muayeneye gelür bir şeyin var mıdır?»

Dedikte, kadın cevabında:

«Benim babam bunları para haline getirip memleketinde sarfederdi. Ben imtihana gelür şey de bilirim, ama onu gizli yaparım.»

Dedi.

Bu halle birkaç gün geçti. Nasihat olundukça fayda etmeyüp kız, zevk ve safasından vaz geçmedi, ve bir iş de meydana getiremedi. Kapıcı başı gördü ki bir sonuç yok... Verilen paralar da telef oldu. İş yeri olan yer ki içinde inbikler ve kimya âletleri vardı, mühürleyüp meseleyi olduğu gibi pâdişaha arzetti.

Şeyh mütevekkil **(işini Tanrıya bırakmış)** ve saf kalbli, adı geçen kız ise «Şeyh beni kurtarır, bir yalan iş ile pâdişahın pençesinden kurtulurum!» deyû, pâdişah gazabından gaafil, gurur ile kendi havasında... Tâ ki, pâdişah hazretle-

ri Bağdad'ı fethedüp dönünce, Şeyh eskisi gibi pâdişah hazretlerinin istikbaline (karşılamağa) çıkıp şehir dışında olan Kavs denilen bahçesinde, hükümdarca büyük ziyafet hazırlayup pâdişahı davet eyledi.

Pâdişah vâkıa şeyhe eskisi gibi gûya iltifat gösterdi. Fakat alay ile gelürken şeyhin bahçesi tarafına bakmayup doğru şehre girdi. Şeyhin hazır ettiği nefîs yemekler, kazanlar içinde kalıp, pâdişahın gelmeyişinden hüzün duydu.

Evvelce kapıcı başıya haber gelüp, adı geçen avreti yakalayıp hapsetmişti. Diyarbekir'e girildiği gece avreti boğup Şatta attılar. Avretin, Diyarbekir'de iki kızı da olmuş imiş. O küçük kızları da beraber boğup idam ettiler. Bu hususta pâdişah şeyhe hatırı kırılıp, bu çeşit hilekârı bize gönderdi deyû gücenmiş idiler. Şeyh ise bu çeşit hile ve hilekârlıktan habersiz, pâdişah içün hayırlıdır, deyû tarif etmişti.

İkinci sebep:

Adı geçen şeyh itikatlı, şöhret sahibi bir kimse olup, bütün Kürdistan ve İran ülkelerinin son hudutlarına varıncaya kadar Kürtler ve Acemler bütün yüksek tabaka ve halk tabakası ona bağlı olup kırk binden ziyade müridi ve seveni vardı. Öyle bir derecede şeyhe inanmışlardı ki, bütün mallarını önüne döküp, uğrunda can vermekten çekinmezlerdi. Bu derece sevgide taşkınlık halinde idiler.

Kendisini sevenlerin kuvvtie il, servet ve kuvvet hâsıl edüp zengin kimse olmakla halkın kalblerini bağlamağa başlıca sebep olan iyilik ve cömertlikte fırsatı kaçırmayup küçük büyük herkes onun iyiliğini görüp, her yerde adı iyilikle anılırdı.

Malûm ola ki, bazı kusurlar ile halkın kalbinden düşmüş kimseye ne kadar ayıp ve kabahat varsa yakıştırılır ve iftira olunup, onun yerilecek halleri halkın diline düşüp ne derece halkın hiddetine maruz kalırsa bunun gibi iyiliklerini dağıtan, cömertliğini meydana vuran kimseler, kalbi temiz kimselerce övülür. Vel halkın kalbi ona akar ve haline göre

iyi huy ve hattâ açık keramet sahibi olduğuna hükmedilerek, methinin ünü her tarafta meşhur ve bütün halk sevgisi üzere olmak umumî kaidedir.

Böylece, adı geçen Rûmiye şeyhinin açık kerametleri ve diğer güzel eserleri memleketin dört tarafında duyulup dünyanın her tarafı şöhretinin gülbangı **(hep bir ağızdan çıkan ses)** ile doldu.

Anadolu, Arabistan, Kürdistan, Acemistan halkı muhabbet halkasına girdi. Elbette **(şöhret, âfettir)** sözüne göre bu derece şöhret bulmak kötü kişilerin kin ve hasetlerini meydana vurmağa sebep olup, hakkında çeşitli sözler söylenüp nice uydurma sözler çıkarıp, pâdişahın kulağına ulaştırdılar.

Meselâ ahbaplarının, müritlerinin fazlalığı ve şeyhlerin bu çeşit ifrat üzere toplanması, başa geçme sevdasına sebep ve giderek saltanat dâvasına kadar varmıştır. Tasavvuf yolu ile halkı devşirip sülûk ve irşat vesilesiyle herkesi başına üşürenlerden nicesinin yolu bir devlet çıkmasına ve şeyhliğinin hükümet ve saltanata döndüğü geçmişte defalarca görülmüştür.

Evvelce mağrip **(Batı)** diyarında Tumert adında bir şeyhin, bir devlet çıkmasına sebe polduğu, Acem şahlarının dahi şeyhlerden geldiği meşhurdur. Ve şeyhlikten pâdişah olanların nice hikâyesi tarih kitaplarında yazılmıştır. Bu yakında zuhur eden Sakarya şeyhinin ahvali, bu hususta ibret alınacak açık delildir, deyüp pâdişahın şeyh hakkındaki fikrini değiştirdiler. Ve «bunlar, Sakarya şeyhi gibi değildir, Acemistan ve Kürdistan tamamen buna mürit ve muhiptir **(sevendir)**. Siz İstanbul'a yöneldikten sonra, meydana atılma sevdasına düşerse, bununla söyleşmek kati zordur. Elde iken sıkıntının defolunması münasiptir», deyû şeyhin katli hususuna pâdişahı teşvik ettiler. Pâdişahın kalbinde de bu mütalâalar uygun görünüp, ol avret ve kimya hususunda hatırları bozulduğundan başka, şeyhin kimyaya itinası ve kıymet vermesi, ve bu tip kimselerle, yâni kimyagerlerle iyi

geçinmesi, mal ve mevki sevgisindendir deyû kötü kanaatte bulunmalariyle, şeyhin düşmanlarının sözlerini doğru buldu. Bu hale göre de bir fitne çıkmazdan evvel, şeyhin ahrete gitmesi daha doğrudur deyüp Ases başı (S.B.), bazı mübaşir ve cellât Kara-Ali'yi gönderip, varup boğarak şehit ettiler.

Rumeli kazaskeri Ebussuud-zâde Mehmed efendi şeyhin evinde misafir idi. Ertesi günü hasta olmadığı halde vefat eyledi. Derler ki, olayın aslından haberi olmayup, ansızın cellât gelerek şeyhi boğunca, pâdişah korkusundan ödü patlayup vefat etmiştir.

Vakta ki şeyhin işi bitti, pâdişah hazretleri düşünüp yokladılar. Evinde harp âleti ve silâh kabilinden bir şey ve birikmiş mal bulunmadı. Başa geçmek istediğine dair kendisine isnat edilen şeylerin iftira olduğu, pâdişah tarafından anlaşıldı.

Fakir derim ki, adı geçen Maan oğlunun kızının iddiası olan kimya işi sahih olsa bile o çeşit gizli sırrın şuna buna açılmasında büyük tehlike var iken, hükümdarlara açılmasını, aklı başında olan nasıl caâiz görür? İş boşa çıkıp, nicesi hile ile sonuçlanırsa, iddia sahibi dâvasında ister sadık ister yalancı olsun hükümdarların ölüm kılıcı ile öldürülegelmiştir.

Selçuk sultanı Mes'ud'un veziri Tuğrâî ki, Lâmiyet-ül-Acem sahibidir. İksir fenninde birkaç eser sahibi, fen sahibi bir hekim kimse idi, onun gibi daha nice kimseler bu belâ için katlolundular.

Maan-zâde merhum naklederdi ki,

Sultan Murad maarif-i cüz'iyyeye, tabiatı itibariyle meyilli olmakla, gizlice yoklamaktan hâlî değildi. Bağdad'tan geldikten sonra bir kelli felli magribî **(batılı, kuzey batı Afrikalı)** pâdişaha gelüp «iksir fennini bilirim» deyû ahmaklığını meydana koydu. Bostancıbaşıya verilüp, masrafları için lâzım olan eşya görüldü. Nice gün çalışıp bir terkip meydana getirdi. Pâdişah, Sinan paşa köşküne inip, kuyum-

cu-başı bilinen âletleriyle geldi.

Maan-zâde der idi ki, Enderun ağaları arasında ben de dahi elim göğsümde durup orada hazır ve olacaklara bakardım. Magribi'nin öğretmesi ile bir miktar ham gümüş, eritip, yaptığından koydu. Ayarlı eşrefi **(Altın para)** suretinde de alçak bir külçeyi pâdişahın eline verdiler. Pâdişah bakıp magribiîye:

— Dâva ettiğin mertebe çıkmadı.

Deyince «Bir başka yapışta da bundan iyi olur!» deyû cevap verdi.

Anı gördük, dilsizce işaret etti, işaretinin mânası «Cellât Kara-Ali'ye söylen, herifi kesip denize atsun!» idi. Silâhtar ağa varup haber verdi. Kara-Ali sofa merdvieni yanında dururmuş. Magribîyi yakalayıp, çökertüp, boynunu vurdu ve başını vücudiyle bornosu içine sarup, bir büyük taş bağlayup köşkün önünden denize bıraktılar.

Sultan Murad han hazretleri vefat ettikten sonra, Maan-zâde hazine kethüdâsı olunca, merhum Sultan Murad'ın kendi çekmecesinde, ol magribî'nin yaptığı terkibi bir kutu içinde buldum, zarfını çürütmüş, deyû hikâye ederdi.

(Zilhiccenin on ikinci günü 1049 — 16 nisan 1639) pâdişah hazretleri Diyarbekir'den çıkıp sür'atle İstanbul tarafına hareket ettiler. Senenin geride kalan günleri, yolda sona erdi.

Serdâr-ı âzamın ahvali:

Vezir-i âzam Kara-Mustafa paşa asker ile Bağdad'ta kalmıştı. Ramazanın on dördünde bölüklere ulûfe **(maaş)** verirdi. On altıncı günü Abdülkadir Gîlânî mezarı yakınında olan câmide ilk cuma namazı kılındı. Nogay paşa-oğlu Arslan paşaya Maraş, Niğde mütasarrıfı Hasan paşaya Karaman eyâleti verildi. Şevval ayı sonunda «Reşen ulûfesi» (1) Kul ağalarına dağıtıldı.

(1) Reşen ulûfesi, yâni maaşı **(Recep, Şaban, Ramazan)** aylarına ait üç aylık maaşın adıdır. İlk iki ayın birinci, Ramazan ayının son harfi alınarak (Reşen) denilmiştir.

Pâdişah hazretleri Bağdad'ta altmış gün eğlenip, arpanın bir İstanbul kilesi iki kuruşa satılıp, on bir kuruşa rayıç ve etraftan zahire toplanmakla orduya sıkıntı çektirilmemiş idi. Fakat nice günlük konaklarda da zahire kalmamıştı. Vezir-i âzamın yerinde tedbirleri ile develer sahibi olan Araplar, uzak yerlerden zahire getirip kelekler (2) ile de Musul'dan ve Diyarbekir'den gelüp iki aya yakın dahi Bağdad'ta oturuldu. Hiç bir suretle zahireye sıkıntı çekilmedi.

Nihayet yağmurlar ziyade yağup, sular dolmakla biraz güçlük çekildi. Şevval ayının birinci günü Basra'dan mal ve zahire ile dolu on kıta gemi gelüp, fazlaca bolluk oldu.

Acem elçisi, pâdişahın mektubu ile Bağda'a ulaşınca, Hamza Paşa-zâde ile Şah tarafına gönderildi. Hint elçisi dahi, müteferrika Arslan Ağa ile Hind'e yollanıp gittiler.

Şevvalın on dördünde Bağdad kalesinin tamiri tamam olup kul mevâcibi (asker aylığı) dahi tedarik ve teslim olunduktan sonra, Zilka'denin onuncu günü göçülüp, Baş dolaba konuldu. O konakta birkaç gün dinlenilip, on birinci günü pâdişah tarafından Kapıcıbaşı Şehbaz ağa, hatt-ı hümâyun (pâdişah yazısı) ve kılıç, kaftan ve yüz elli yük akçe getürdü.

Serdâr-ı âzamın
Dertenek'e yönelmesi:

Zilka'de ayının sekizinde Acem diyârına gitmek emeliyle, Lokman hekim menziline hareket olunup, o gün, on iki bin Bağdad askeri, sekiz bin nöbetçi yeniçeri, Bağdad'ta kalacak bin kadar sipahi, imam-ı âzam kapısından Ak-kapıya varıncaya kadar dizilip alay gösterdiler. Vezir-i âzm iltifat ile bakarak geçti. Yirmi birinci günü üçüncü konak olan Çubuk-köprü yakınına konulup o yerin lâtif çayırı yetişmiş olmakla atlar çayıra konulup, yirmi gün kadar oturuldu.

(2) Nehir nakliyatı için şişirilmiş tulum.

Diyâle nehri taşmak üzere olmakla gemiler üzerine köprü kuruldu.

Zilhicce ayının dokuzuncu günü Yenice adlı köyden bazı askerin kelek ile Şat suyunu geçüp kaçtıkları işitilmekle, Karaman beylerbeyisi Hasan paşa o tarafı muhafazaya tâyin olundu. Ertesi günü köprü tamam olup, asker nöbet ile Şehribân tarafına geçtiler. Mısır'ın Çerkes beylerinden Mustafa bey ve bir kimse dahi ekin içine kondukları için katlolundular.

On üçüncü günü casus gelüp, Şah tarafından barış ricası için elçi gelmek üzere olduğunu haber verdi.

Acem elçisinin gelişi:

Zilhiccenin on dokuzunda Şehribân yakınında elçinin üç adamı gelüp Rüstem handan mektup getürdüler. Alay ferman olunup ertesi günü, bir konaktan, vardıkları konağa kadar yolun iki tarafı asker ile kat kat süslenüp kızılbaşlar görüp dehşete düştüler. Dört gün sonra Râviye nam konakta Hamza Paşa-zâde ile Şahın mirahoru Mehmed-Kuli han adlı elçi gelüp, karşılamağa ancak çavuşlar gönderildi. Ertesi gün Kızıl Ribat denilen konakta elçi vezir-i âzam meclisinde hazır olup, barışa ait konuşma sırasında, merhum Sultan Süleyman han sınırnamesinde «Kars kızılbaşa verilüp, yahut tahrip olunmak yazılmıştır» deyû bir nevi o sevdaya düştüklerini dile getirince, vezir-i âzam:

— Böyle bir ihtimal mümkün değildir. Ama sen neye geldin? Dertenek anahtarını getürdün mü? Barış istiyorsan, Dertenek anahtarı gelsün ve Rüstem Han Bağdad sınırından kalksun!. Ve illâ, elhamdülillah bizim hiç bir suretle aczimiz yoktur. Er iseniz vaktinize hazır olun.

Deyüp, elçiye hiddet gösterdi. Ve o konakta Şaha ve Rüstem hana bu şekilde vezir-i âzamdan ve elçiden mektuplar yazılıp, Rüstem handan üç günedek, şahtan altı güne-

dek cevap gelmek şartiyle gönderildi.

Bu hususlaki diğer olaylar gelecek seneye kaldı.

Piyâle kethüdânın seferi:

Sultan Murad hazretleri, Bağdad'a hareket ederken, Piyâle kethüdânın donanma ile Karadenize gitmesini ferman etmişlerdi. Hazırlanan kırk pâre gemi ile Piyâle kethüdâ, Karadnize gidüp Han-Geçidi denilen yere vardı. Oradan Tatar askeri ile Bahadır-Giray hanı Taman ovasına (1) geçürdükten sonra, Han, Azak ahvalini öğrenmek için o tarafa gidüp, Piyâle kethüdâdan haber gelinceye kadar dinlenmek içün yine Kerç limanına döndü.

Meğer evvelce Kerç ve Taman'ı yağma niyetiyle Çoçka'ya gelüp, donanma gemilerini görmekle kaçan elli üç pâre (parça) şayka (I.S.) dan olan Kazak eşkiyası Azak semtine varup, hanın karadan geleceği haberine inanmayup, donanma dahi geriye döndü zannında olup, otuz parça seçme şaykaya (I.S.) bin yedi yüz kadar seçme kazak konulup, Anadolu sahillerinde Sinop kalesini ve o tarafları vurmak maksadiyle, 1048 Rebiülevvel ayının on dördüncü günü Taman adası önünden geçüp, Tuzla burnu denilen yere gelmişlerdi.

Bu haber alınıp, durmadan üzerlerine gidilüp, ümitsiz mel'unlar donanma gemilerini görünce karaya çıkıp tabur kurdular ve kayıklarını denizin sığ olan tarafına dizip cenge hazırlandılar.

Allahın hikmeti, o sırada yine Azak kalesini kurtarmağa memur olan Kefe beylerbeyisi Yusuf paşa, Azak tarafına giderken, Kazak taburunun üzerine uğrayup cenge başladı. Donanma gemileri dahi mümkün mertebe yaklaşıp top ile Kazak taburlarını ve kayıklarını dağıtıp, Yusuf paşaya im-

(1) Taman, Kırım'ın, Kerç yahut Yenikale boğazının doğusundaki yarımadadır.

dat içün Piyâle kethüdâ karaya beş yüz kadar nefer tüfenkendaz (I.S.) çıkarıp, kadırga sandalları ile denizden dahi hücum ttiler. Gazilerin kılıçları ile yüzden fazla kazak helâk olup, akşam olunca, geride kalanları şaykalarına binip, geldikleri yoldan Azak tarafına kaçtılar.

Piyale kethüdâ haberdar olunca hemen ardlarına düşüp Çoçka burnu denilen yerde şaykalara yaklaşur. Mel'unlar çaresiz Çoçka sığlarına kaçıp, kadırgalar anların vardığı yere varmağa imkân bulamayıp sığın boğazını sıkıca kapatıp şaykalarını topa tuttular. Mel'unlar, çaresiz şaykalarını arkalarına alıp erişilmez yere kaçtılar. Piyale kethüdâ hemen kara tarafına toplar çıkarıp, kazağı toplayıp bucaklara soktu.

İkinci gün top cengi ile iki yüzden fazla kâfir cehenneme gitti. İki gece mel'unlar, Azak denizine çıkmak arzusu ile Taman önündeki sığlardan kaçıp, bundan evvel birkaç defa donanmay-ı hümâyundan kurtuldukları Arhon boğazına kapandılar. Piyale kethüdâ yine arkalarına düşüp, kaçma ihtimali olan yerleri sıkıca kapatıp ve karaya, yeniçeri, cebeci ve tımar erbabından bine yakın adam çıkarıp üç yerde siper kurdu. Mel'unlar bu hali görüp Arhon boğazının arkasında Çerkes vilâyetinde akan Ak-Koban denilen nehre girip, oradan Azak denizine çıkmak sevdasında oldular. Bu haber, Piyale kethüdânın kulağına gelince, vâkıa hana ve Yusuf paşaya mektup gönderip Arhon'un, Temrek'e yakın yerlerini kapattırdı, fakat mel'unların şaykalarında zahireleri çok olup, kadırgaların üzerlerine varmağa kudret olmadığından, ne kadar beklense ele geçirilmiyecekleri malûm idi. Kara tarafındaki siperleri olduğu gibi bırakıp Kerç boğazına döndü. Ve orada on beş kadar tonbaz tedarik edip donanma gemilerinin kırk kadar sandallarını donatıp, mel'unlar üzerine arslanlar gibi atıldı. Kazak şaykalarının önlerinde olan dokuz pâre seçme Özü şaykasiyle sıkı cenk olup, ok ve kılıç ve tüfenk korkusundan mel'unlar denize döküldü. Her taraftan İslâm gaazileri, kâfirler üzerine yürüyüp

Allahın yardımı ile beş yüzden ziyadesi kılıca lokma oldu, yakalandı ve esir oldu.

Beş kıta şayka dahi alınıp kılıç artığı olan mel'unlar, çay içinde durup, Piyâle Kethüdâ dahi donanmaya geldi. Tekrar yirmi kadar tombaz ve kazaktan alınan beş parça şayka ve sandallara, çekebildiği kadar top ve asker doldurup, Rebiülâhırın dördüncü günü yine mel'unların üzerine gitti.

Kazak eşkiyası bu hazırlıktan haberdar olunca, evvelce Temrek'e yakın kapatılan boğaza varıp, kaçmağa mecâli olmamağın (olmamakla), çaresiz geri gelip, çay etrafında biten kamışlığa girip kapandılar. Piyâle Kethüda dahi, büyük tombazlar ile çayın ağzını sıkıca kapayıp elli mil kadar yer, ardlarından kamışlığa girip tüfenk menzilinden yakın yere kadar vardı. Mel'unlar gördüler ki, hiçbir suretle kurtulmağa imkân yok.. Mecburen adı geçen ayın sekizinci günü Pişter boğazı denilen yerde karaya dökülüp, canları telâşına düştüler. Yirmi dört parça şaykaları dahi alınup, karaya dökülen mel'unların kimi helâk ve kimi esir oldu. Bin yedi yüz kazaktan bir teki bile kurtulmadı. Birkaç yüzünü Han ve Yusuf Paşa alup, yirmi günde kılıca lokma olandan başka, iki yüz elli iki nefer esir, pâdişah için zaptolunup, otuz parça şayka, bu kadar zincire vurulmuş esir ile Piyâle Kethüda, göğsünü gererek sağ ve salim, ganimet almış olarak İstanbul'a ulaştı. Allaha hamdolsun...

İstanbul ahvâli:

Şabanda Galatanın büyük kilisesi yanıp şimdiye kadar tâmirine izin verilmedi.

Ramazanın onuncu günü Bağdad fethi müjdesiyle Mûsâ Paşanın Tatarı gelüp, üç gün geçtikten sonra Mirahor Halil ağa geldi. Pâdişahın fermanı üzerine yirmi gece İstanbul ve etrafında büyük donanma (şenlik) olup, bayramın üçüncü günü tamam oldu.

Sefer-i hümâyuna gidilirken Hâs-oda yakınında olan büyük havuz karşısında iki yüksek köşk yapılması ferman buyurulmuştu. Her biri vezirler câmileri kadar geniş ve güzel kasrlar (köşkler) idi ve bir sene kadar müddet içinde tamamlandı (Revan ve Bağdad köşkleri).

Duçe-Mehmed Paşanın hikâyelerinin tafsilâtı:

Bostancı-başılıktan, Bosna eyâleti ile çıkıp, Edirne'de Serasker (kumandan) adı ile muhafazaya tâyin olunan Duçe-Mehmed Paşanın bazı hallerini ve Bosna'da olan olaylarını müverrih (Tarihçi) fazla tafsilâtla yazdığından, biz de ona uyarak yazılmıştır.

Arnavutların isyanı ve Düçe-Mehmed Paşanın tâyini:

Adı geçen Düçe-Mehmed Paşa, Salih Paşa yerine Bosnaya vâli ve Edirne'de muhafazada iken Arnavud âsileri baş kaldırıp Tolyan, Selânik ve Kavaklı geçidi olan Rogojne adlı derbendi Yenipazar ile Visgrad arasında olup Üsküp tarafına gelen kârban oradan geçer, orası bir korkunç yer olup, kuş uçmayup, Arnavud yol kesicileri oradan geçen kârbanı vurup yağma ederlerdi. Şerlerini def etmeğe aldırış edilmediğinden, fesatları arttı, Bosna hududuna da hücum edüp Podgoriçe ve diğer o taraflar Arnavutları da itaatten çıkıp hep birlikte fenalığa başladılar.

İskenderiye Mirlivası bu hususta göz yummakla suçlu idi. Ohri beyi merhum Pîri Paşa da defetmek için çalışmıştı. Lâkin serdâr olarak bir vezir olmadıkça bertaraf edilmeleri mümkün değildi.

Nihayet mel'unlar yol keserek, fesadı baştan aşırıp Yenipazar nahiyesini tamamen yağma ve köylerini yakıp harap edip, hadden aşkın koyun, sığır ve hayvanları sürdüler ve ele geçene aman vermeyüp kırdılar. Mel'unlar, ok at-

mak ve kılıç vurmakla meşhur bir tâife olup, Yenipazar ve diğer nahiyeler ahalisi anların korkusundan kasabalarını gece gündüz bekleyüp, korumakla meşgul oldular.

Bu haber İstanbul'a ulaşınca, Tatar fitnesi defedilmiş olup Düçe Mehmed Paşanın Edirne'de lüzumu kalmamış idi, ana serdârlık emri çıkarılıp, eyâleti olan Bosna askeriyle Kılemnete'ye sefer edip, Arnavud âsilerinin hakkından gelmeğe memur oldu. Düçe Paşa da Edirne'den kalkıp Filibe'ye ulaşınca, bir tütün içeni astı. Oradan geçip Yenipazar sınırına varınca, meğer Venedik kâfiri, körfezin beri tarafında olan Zadre kalesini alıp Bosna sınırına bitişik olmakla ol iki kaleye bitişik olan İslâm arazisinden otuz iki parça köyü ele geçirip, yer uzak olduğundan ihmal olunmuştu. Bu yüzden mel'unlar haksız olarak zaptedip bostan ve mülk edinmişler... Bu meseleyi yine o sınır kapudanlarından Burak-oğlu Mustafa ağa adlı kimse İstanbul'a varup bildirince, Venedik balyosu **(elçisi)** çok mal döküp, iltimas eyledi ki, Burak-oğlu katloluna... Ama inanılmayıp, belki iş, şeriat yolu ile, Burak-oğlunun sözüne uygun ola... Yerinde meclis kurulup görülsün. Hakikat ise arazi geri alınsın, deyu emr-i şerif **(pâdişah emri)** çıktı.

Bosna vâlisi Düçe-Mehmed paşa mübaşir ve Bosna-Saray mollası mevlâ **(hâkim)** tâyin olunup, yolda divan çavuşlarından Yusuf çavuş eliyle pâdişah emri ulaşmakla, Arnavud seferini geri bırakıp doğru Bosna-Saray'a geldiler. Çavuşun çalışmasına binaen Bosna kadısı, pâdişah emrine uyarak, geçmiş sene Rebiülevvelinde Kilis sınırına gidip, ertesi, Duçe Paşa da Osmanlı usulünce alay ve mücevveze (I.S.) ile Bosna-Saray'a girip Kılâvuz-zâde bahçesi denilen kuş bahçesine kondu.

Bosna âyanı **(ileri gelenleri)** karşılayıp ağırladılar. Otağa eniş sırasında, Saray şehrinin doğu tarafındaki Trepovik adlı büyük dağın arkasından bir siyah bulut, gök gürültüsü ve şimşek ile görünüp, ufukları bürüyüp bir şiddetli yağmur yağdı ki, paşanın gölgelik altında çekilen sofra ve türlü ye-

meklerini sel aldı. Meğer, adı geçen paşanın **(Düçe-Mehmed paşa)** o memuriyette rızkı olmamağa delil imiş.

Paşa kendisi değişip «Molla efendi bizi ne için beklemedi? Biz bu sıkıntıyı defederdik» deyû pek çok söyledi. Ama, çavuş ile gelen emir ile kendinden de üstüste mektuplar gelmişti. **(Bu da telâş cümlesindendir.)**

Yusuf Çavuş ise önden gidip Zadra'ya varıp, Venedik dojunun **(başkanının)** kapudanı olan yoldan çıkmış general ki, memuriyet yeri o kaledir ve bütün derya donanması ve o taraf işleri anın eli altındadır, aralarında hatırı sayılır bir mel'undur. Venedik devletinin çirkin usulleri budur ki, içlerinde hükümdarlık babadan evlâda olmayup, geçici bir hak ile dojluk, yâni hükümdarlık rütbesine ulaşır. Kırk kadar beklerdir ki hiç bir işi ittifaksız yapmazlar. Bir hususta birisi muhalefette kalsa, o hususu tekrar konuşurlar. O yüzden işleri yürütmeleri çoğu zaman ağırdır. Fakat birlik olarak şeytanlıklarına suret verirler.

Ol beylerden nöbetle bazısı Halep'te, bazısı İzmir'de, sonra İstanbul'da Balyos **(elçi)** olup gûya, dünya ahvalini öğrenmek için seyahat ederler. Ol balyoslar **(elçiler)** üç senede bir değiştirilir. Uzun zaman bir yerde kalmaları kanun değildir. Balyoslukta, ticaret işlerinde bilgi sahibi olup, sonra ceneral olur ki, benzetmek gibi olmasın beylerbeyi yerinedir. Sonra Doj olan hınsız **(domuz)** ölünce, ceneral Doj **(Cumhurbaşkanı)** olurmuş.

O sırada Zadre'de bulunan ceneral, Yusuf Çavuşu orada durdurup bir odada hapsedip, elinde olan pâdişah emrini alıp Venedik'e Doj'a **(başkana)** gönderir. Mel'unlar törelerini yapıncaya kadar nice zaman geçip, Yusuf çavuş sıkıntı içinde hapiste kaldı.

Bosna-Saray kadısı efendi ise, saraydan çıkınca Kırşova nahiyesinde Pesence üzerinden gidip Ekşisu dedikleri Havuzlu pınarı orada seyredip, yeni handa kondu. Oradan Venter adlı köye, oradan Ak-hisara, oradan Yebukşe'ye, oradan Köprü-Yaylağı demekle tanınmış yüksek dağları aşıp

ki, gayet yüksek dağdır ve üzeri çok geniş sahradır, oradan Ehlûne sahrasına varıldı ki, Kilis Mirlivası Helvane'de oturur, oraya yarım konak yerde, sahranın ortasında, Atlı Ağazâdeler çiftliğine inildi ki, Hâtem Tâi (1) gibi bir in'amlı ocaktır. İki biraderler her vakit gelüp gidene, ikram eder, ağırlar ve ziyafet verirlerdi. Kâh olur ki, yüzden fazla misafir atına yem asıp, kendilerine yidirir içirirlerdi. Zenginlikleri tam kimselerdir. Efendiye, yirmi kadar adamlariyle yirmi gün kadar geceli gündüzlü ziyafet verdiler.

Efendi orada yirmi gün eğlendi. Yusuf çavuştan haber yok.. Oradan kalkıp Kilis kalesine varıp, memuriyet yeri olan İslâm hududunda Vezineş adlı kasabaya varıldı. O kasaba baştan başa yekpare kayadır. Yeri bile tek parça kaya üzerinde bir acayip taşlıktır. Kâfir kalelerinden atılan topun sesi orada işitilir. Meğer, daha evvel Ferhad Paşa ki, Budinde Kul (asker) elinde şehit olandır, ve ilk defa Bosna vilâyetine beylerbeyilik ile mütasarrıf olan odur, kahredici kuvvetle o hududa gelüp kâfirleri cenk ile zebun edip Zadra'yı elde etmek maksadiyle yere batası kâfirler aman dileyip, Ferhad paşa, istediği gibi barışa ve sınıra razı olup sınır tâyin oldu. Hattâ deniz kenarında Ferhad paşa durup, elinde olan topuzunu havaya fırlatıp:«Denize düştüğü yerden berisi bizimdir» deyû sınır tâyin edip o şekilde nişan konulmuş imiş...

Sonra, orayı geçip, kâfirler sınırı tecavüz edip, Sultan Süleyman'ın koduğu sınırdır diyerek otuz iki parça köyü ele geçirmişler. Burak-oğlu ile gönderilen pâdişah emrinde Venedik beyleri sınır üzerine çıkıp Mevlâ efendi, şeriat yolu ile keşfedip «Ferhad paşa sınırı üzerine işaret konula» deyû yazmakla ve serhad (hudut) halkının, Venedik kâfiri ile olan sulhun bozulması canlarına minnet olmakla, bu hususa fazlaca çalıştılar. Kâfirler ise kış günleri gelinceyedek ce-

(1) Hâtem tâi, Arapların tay kabilesi reisi olup, cömertliği ile ün salmış birisidir.

vap vermeği bekleyip, sonra ceneral tarafından şöyle haber çıktı ki.

«Venedik Dojunun cevabı budur ki, biz Âl-i Osman pâdişahının kuluyuz. Zamanın geçmesi ile iki taraftan yerler basılsa garip değildir. Madem ki hak ve adalet üzere görülmek emrolunmuştu. Kara tarafı hududundan kırka, Ludvine ve Derlika ahalisi dahi bizim yerlerimizi basmıştır. İmdi, deniz tarafından Kırka semtinden başlanıp keşfederek Şebenek, Derniş ve Kilis hududuna varıla..»

Meğer bu cevaptan mel'unların maksadı bu imiş ki, eğer mübaşir ve Mevlâ (efendi) kabul ederlerse «Siz Kilis sınırına memur iken Kırka'ya neye geldiniz?» deyû cevap veremez hale getirip iş geciktirile... Eğer kabul etmezlerse, bir daha cevap gelinceye kadar kış basar, iş, gelecek seneye kalıp, âdetleri veçhile para kuvveti ile o sıkıntının giderilmesine uğraşıla...

Mel'unların hileleri, Allahın yardımı ile anlaşılıp, efendi, birkaç defa paşaya mektuplar gönderip, burada bulunmasını istedi. Düçe paşa ise, Venedik'in mel'unluğunu bilüp, bu çeşit sonucu korkulu kavganın içinde bulunmamak için kendini Ösek muhafazasına memur ettirmek için hükümet yanında çalışmış... O şekilde de emir gelüp, Bosna-Saray'da yirmi gün oturup, oradan Ösek muhafazasına gidip, Molla efendi de paşanın gelmesinden ve kâfirin çıkmasından ümidini kesüp şaşırdı. Bu sırada Kilis sancağına arpalık (I.S.) suretiyle sahip olan vezir Yusuf paşa Derniş'e gelüp, efendi ile buluştu. Ama tablhanesiz (Mehter takımı) geldi. O korkudan ki, şayet sınır ayak takımı ve maksatları yağma olanlar toplanıp cebren mübaşiri ve mollayı kâfir sınırı üzerine çıkarmağa ısrar edip meclis toplanmadan hudut tâyin ederiz, deyû fitne kaldıralar. Çünkü eskiden Murtazâ paşa kethüdâsı, evvelce oraya bu husus için on iki bin adam ile varup, kâfir çıkup, top ve tüfenk ile bozup kendini kaçırmış imiş.. Osebepten Yusuf paşa gizlice gelüp, o dahi memur olmakla emre uymuş olmak içün gelüp Yusuf Çavuş-zâdeden kurtulup geldi.

Meğer, Venedik Doju'nun (Cumhurbaşkanının) cevabını, ol serhadde Kotar kadısına tescil ve hüccet (I.S.) (1) ettirmiş.. Gelince olup biteni aslında olduğu gibi Kilis kadısına dahi hüccet ettirip, Yusuf Paşa ve efendi ve o kadılar, o şekilde arzlar (I.S.) ve serhad ahalisi mahzârlar (arzuhaller) yazıp, Yusuf Çavuş İstanbul'a gönderildi. Efendi dahi kalkıp ellinci gün yine, Saray kasabasına ulaştı.

Düçe Paşanın Ösek'e gitmekten maksadı, frenk işlerinden ayrılma idi, bu mesele hallolununca, memur olduğu Arnavud seferine niyet edüp, eyâleti askerini toplamak için çeribaşılara ve alay beylerine mektup ile tenbih edüp, kendi dahi Ösek'ten Banaluka'ya çekilüp, oradan kalkıp Gaçka sahrasına varıncaya kadar İzvornik ve Pojka ve Kırka ve Hersek mirlivaları askerleri ile ordusuna katılıp Yusuf paşa dahi Kilis'ten seçme asker gönderip Gaçka ovasında toplantı oldu.

Oradan paşa sipahileri hazırlayup, Hersek askeriyle Mirlivası Nûh Paşa ve İzvornik beyi Ömer bey ve Kırka'dan azledilmiş olan Halil bey ve diğer ümerâ (beyler) üç bine yakın asker ile göçüp Podgoriçe kasabasına inildi. Arnavud tâifesinden Bilonadlik nahiyesi halkı ve Pîr nahiyesi halkı itaat edip hediyeler verdiler. Orada kış günleri idi, çünkü kış olmadıkça o mel'unlara karşı zafer kazanmak imkânsızdır. Cenkçi bir tâife olan Karka? ve Jagar tüfenkçilerine Halil beyi baş diküp Kalamente dağına gönderdi.

Arnavud kâfirleri, ol sarp dağdaki, geçmesi imkânsız, sıkışık zorlu geçitler üzerine kuleli tepeler, çıkması zor ve bilinmeyen yer imiş, derler ki dört koldur. İçinde (Cem nehri) demekle tanınmış hazmı kolay bir su akar ki kusursuzluğu ve lezzeti ile dünya sular içinde seçilmiştir, ol mel'unların başları olan Kordo? adlı Knez (başbuğ) ile birleşerek yağmadan başka bir şey bilmezler. Ne din, ne diyanet ve ne

(1) Tescil, bir şeyin resmileşmesi için deftere geçirilmesi, sohbet, hak veya sahiplik gösteren resmî belge...

sultan ve ne de devlet bilirler. Bütün dünya, yalnız o dağ, bütün geçim, yalnız oradaki yaşayış zannederler. Mızrak ve sapan kullanmakta maharetli idiler. Meç denilen kılıcı kullanup çıplak cenk ederler imiş.

Ayaklarında çarık, bellerinde meç, ellerinde harbe ve sapan, dağdan dağa dağ keçisi gibi tırmanup, uçurum yerlerden kendilerini yuvarlarlardı. Başka kimse düşse bin parça olurdu. Böyle yerlerden onlar yuvarlanarak inip sağ ve salim kalurlar. Atları dahi keçi gibi, o sarp kayalara tırmanup çıkmağa alışmış, öyle sarp yerlerde seğirdir..

Bu sıfatlar ile iri vücutlu, yiğit, yırtıcı tabiatlı dağlı yaratılmış zorlu geçitlerinde ve pusularında taş ve tüfenkle pusular kurup cengi beklerlerdi.

Halil bey Jagarlı neferleriyle varup, onlar dahi karşı çıkıp yüz yüze sıkı cenk olup, pek çok baş ve dil (esir) alıp, Halil bey paşaya gönderdi.

O cenkte kâfirler bozulup, Halil beyin şecaati ve Karka askerinin ayak diremesi anlaşıldı.

Halil bey ümit ederdi ki, paşa dahi oraya gelüp bir hoşça düşmana haddini bildireler. Ama bazı cahiller paşayı İskenderiye tarafına meylettirmekle, paşa olduğu yerden kalkıp İskenderiye'ye varıp para tamaı ile bazı suçluları iyice araştırıp, kethüdası Mostarlı Mehmed'i, ağırlık ile Podgoriça'da komuştu.

İskenderiye'den bir fayda husule gelmediğinden,paşa, vardığına pişman olup, kalkıp yine Halil bey tarafına varıp Kılemente kâfirleri, defalarca yolunu kesip, cenkler olup, Kilis askerlerinden dahi mertlikler görüldü.

Arnavud mel'unları, yaban asmasından ve ahşaptan bentler yapıp, bunların üzerlerine bir çok kayalar yığub, İslâm askeri o dar geçitlerden geçerken, ol bentleri boşandırıp, taşları uçurup, İslâm askerinin geçtiği yerlere yuvarlayıp, at ve adamdan ve namlı zeâmet erbâbından ve askerden nice kimseleri sakat ve helâk ettiler. O yollarda buna

benzer nice tehlikeler geçip, birkaç yerde dahi pusularında basıp, sıkı cenkler olup, her defada nice baş alınurdu.

Bir yerde mel'unlar pusu kurup, ileride olan asker ile cenge durdular. Paşa geride olmakla haber alıp, bütün asker ile harp meydanına eriştikte harp pazarını kurulmuş görüp, bizzat kâfire koyulup, kendi sekbanlariyle (I.S.) azîm **(büyük)** kılıç çekti. Çok kâfir kırıp mel'unlar bozularak sarp yerlere dağıldılar. Reisleri olan mel'un dahi elinde tüfenk, bir kaya başında tepede durmuş, alnından tüfenkle vuruldu, düşüp başı kesildi.

Yasam Çar? denilen mel'un ki, gümüş araba ile meclisinde kadeh dolaştırıp kimseden korkmaz ve bu büyük dağın sahibiyiz deyû lâf vururmuş.. Onun da başı kesildikte geride kalan mel'unlar aman dilediler.

Ol cenklerde İzvornik alay beyisi, bir nice gaziler ile şehit oldular. Paşa cenkten vaz geçüp Arnavudlarla bundan sonra yol kesmeyüp evvelce olduğu gibi haraçlarını verip ve Kılemente dağından göçüp, şehir ve nahiyelerinde yurt tutup itaatli ve boyun eğmek şartiyle geride kalanlarına aman verip, itaat edenlere ahitname **(anlaşma kâğıdı)** verdi. Cenkçileri kaçıp dağıldı. Paşa selâmetle ve sevinçle dönüp Podgoriçe'ye gittikte, kış sebebi ile fazla kıtlık olup, bir yuvarlak ekmek elli akçeye idi, ve o dahi yenecek gibi değildi. Doğrusu asker o seferde, merhum Özdemir-oğlu Osman paşanın Timur-Kapıda çektiğini çekti.

Paşa Zeyt ile pilâv pişirip, başka yiyecek bulunmazdı. Ol mel'unlardan kesilen başlar da Kılemente dağının kulelerine benzer şekilde dörder perçim konmuş ve gümüş zincir ile saçlarını kulaklarına ve boğazlarına sarıp o şekilde gezerlermiş. O şekilde kesilen başları aynen, zincirleri sarılmış, kulaklarında gümüş halka küpeleri ile birlikte, paşa kendi ağalarından Mehmed ağa ile İstanbul'a gönderip vilâyetin gözde bilir kişileri ile şöyle bildirdi ki, Tırkovişte kazasına bağlı Rojay adlı kale harap olup Arnavudlar ol kale dibinden çıkarlarmış. Ve Tırkovişte, Volçetrin, Yenipazar

ve Dukakin vilâyetlerine seğirdip Alacahisar'a varıncaya kadar yağma ederlermiş.. Ol kale tamir olunsa, yolları kesilmiş olurdu... Bu arz ve mahzarlar ile der-i devlete (I.S.) ulaşınca, Sultan Murad Hazretleri kesilmiş başları seyredip, huzurunda bulunan bazı Arnavud büyüklerine kinâye maksadiyle: «Bu zincirli Arnavudları Düçe, ne kıyafete komuş, gördünüz mü?»

Deyû buyurduklarında naklolunur ki, uygun hizmetleri pâdişahın makbulü olup, kendine beğenildiğini bildiren mektup ile, gönderdiği adam geri çevrildi.

Hikâye:

Meğer evvelce itaat eden Pîr nahiyesi Arnavudları, İslâm askerlerinin kıtlık ve kıştan çektikleri belâları bilüp, içlerindekini dışarı vurup, kendi dillerince derler ki:

«Düçenin açlıktan ve soğuktan dişleri ve pençeleri kalmadı. Meğer şimdiden sonra avı, kuyruğuyle çarpa!»

Hakikatte de paşa o seferde nice güç yerlerde ayağına çarık çekip taraf taraf düşman ve pusu arardı. Hattâ bir defasında dağ başında bir öküz görür. Paşa emreder ki bir kaç kimse varup öküzü getüreler. Kimse yanına varmağa cesaret etmedi. Paşa bizzat ayağına çarık çekip seçme adamlariyle o tarafa gitti. Her ne kadar pusu vardır, dediler... Paşa ehemmiyet vermeyüp gitti, meğer gittiği tepe ile kendi arasında bir derin dere olup, o yakın görünen dağa çıkabilmek için o dereyi enliliğine geçmek lâzım imiş.. Paşanın nikris yüzünden ayağında ağrı olduğu halde yine dönmeğe utanup, piyade olarak varup o korkunç yerden öküzü tutup selâmetle geldi.

Bu çeşit yararlığı ve cesareti defalarca vâki olup kıtlık ve kıştan ve nekris hastalığı ve ağrı gibi hallerden paşanın zayıflığı ve acısı var ise de, Pîr kâfirlerinin bu nevi talihsizlik yüzünden böyle söylemelerinden hiddetlenip, «Görün!. kurt, kuyruğuyle nice çarpar!!» deyüp birden bire Pî nahiyesini basıp, ele geçen Arnavudları kılıçtan, köylerini ve ko-

naklarını hep yağma edip ve yakıp, başları olan mel'unun başını kesip, kulağında altınlı küpesiyle pâdişaha gönderdi. Çoluk çocuklarını esir edip askere çok doyumluk oldu.

Vâkıâ emirde köle edinme yoktu, yalnız sürgün vardı. Arnavud kızlarını esir edip sattılar Vehataş adındaki reisleri tutulup katledildi.

O sırada pâdişah emri dahi gelüp Perverin sancağında Tırkovişte kazasına bağlı olan o geçitteki Royaj kalesini tamir edip, içine asker komağa memur oldular.

1048 senesi başlarında adı geçen kale yapılıp, içine asker konulup, emir gereğince orada Ezlib tepesi denilen tepe üzerine karakol yapılıp, Arnavudların geçidi kapatılıp, Allaha hamdolsun, ol mel'unların kötülüklerinin defedilmesi hususunda gayret sarfolundu.

Bihke sınırındaki kavga:

Düçe paşa Podgoriçe'ye çıkıp, oradan Çerniçe ve Gackaya döndü. Bu sırada şu olay meydana geldi:

Beç (Viyana) karakoluna tâbi, Hırvat hükümet merkezi olan Karloviçe adındaki kaledeki, Çasarın (imparatorun) orada beylerbeyi oturur, ol Karloviçe kalesi bir nice bin Nemçe (Avusturya) tüfenk-endazı ile muhafaza olunup, diğer taşra askeri Hırvat ve çeşitli keferelerdir, ol kaleden ve etrafında olan kalelerden daima çeteye çıkıp Bosna hududunda olan kalelerde ve nahiyelerinde seğirdip, ol taraf dahi gafil olmayup, bu suretle daima ufak tefek olaylar olurdu

Bin kırk yedi senesi sonlarında, bazılarının söylediğine göre, Karloviçe kumandanı Yanko oğlu Gaspar adlı ihtiyarın oğlu Petre adlı ihtiyar, bir miktar kâfir atlûlariyle Bihke kalesi hududuna seğirdip, kalelerin gaazileri dahi haber alınca Bihke ve Kroya ve diğer yakında olan kalelerden gaaziler çıkıp, Bihke gaazileri kendilerine Hasan ağa adlı bir ihtiyarı baş edip cenge durdular. Petre dedikleri kâfir

sarhoş at sürüp kavuşma sırasında iki taraftan nice adam telef olup, Petre atından düşüp, orada yerli reâya keferesi dahi bulunmakla sopalar ile girişip, ol kâfiri tutup bağladılar.

Bihke'li küffar atlularını bozmuşlar, Petre'nin düştüğünden habersiz, takibe gitmişler. «Hazır avdır» deyû Petre'yi reâyanın elinden kapıp, kalelerine götürüp, ağaları Hayreddin ağa marifetiyle hapsederler, ama «Bihkeliler bu husus için kavga ederler, tek durmazlar» deyû adı geçen esiri uzak yere götürmeği düşünüp Kroya kalesinden çıkarıp İştroniçe kalesine gönderdiler. İştroniçeliler dahi Sazin kalesi halkiyle birlik olarak tutsağı Kostaniçe kalesine uçurdular. Kostaniçe kumandanı Ömer kaptan ve dizdarı **(Kale ağası)** Ömer ve evvelce Bosna nazırı olup, sonra İştroniçe dizdarı **(kale ağası)** olan Nasuh ki fettan bir kimse idi, serhad **(sınır)** ağaları ile birleşip «Bu semiz avı bir hoşça saklamak lâzımdır» deyüp ol tutsağı One nehrini aşırıp Lozin kalesine gönderip orada hapsettiler.

Bu taraftan Bihkeliler dönüp, meseleyi öğrenince, düşmanı biz bozduk, tutsağı bizim reâyamız tuttu. Avımızı almak yersiz... Bizim esirimizi getürmek ne demektir deyû Kroyalılara haber gönderip esiri istediler. Onlar ise diğer kalelerin, kendileriyle birlik olmasına güvenerek vermediler. Bihkeliler ile diğer kaleler halkı arasında büyük ayrılık husule geldi.

Bihke kapudanı İdris, Bosna Saraya gelüp, Bosna defterdarı Mahmud ile birlik olup Petre için:

«Çasarın (imparatorun) bayraktarının oğludur, kırk bin askerin sahibidir»

Deyû mübalâğa edip, bu haberi yaydı. «Kâfirin büyüklerinden bir esir ele girmiş» deyû herkes sevindi.

Budin veziri Mûsâ paşa ve Bosna beylerbeyi Düçe paşa Kostaniçe askerlerine haberler gönderip öyle büyük bir tutsağı **(esiri)** bu tarafa göndermeniz gereksiz»

Deyû ısrar ettiler. Anlar dahi:

«Bizim kâfir elinde kavim ve akrabamızdan esirler vardır. Onlar ile değiştireceğiz!»

Deyû cevap verince, her biri hiddetlenip, esir hakkında mübalâğa edip, İstanbul'a bildirdiler.

İstanbul'da pâdişah işitince:

«O çeşit kâfir büyüğü tutuldukta pâdişah katına göndermek âdet ve eski kanundur.»

Deyû bizzat pâdişah istedi. Ama serhadli tâifesi, yine izinsiz olmasın deyû, Mûsâ paşanın müsaade etmediğini, Düçe paşanın da telâş ettiğini bilirlerdi. Ayni zamanda onun eyâletinde tutulmakla Podgoriçe'de, kethüdası Hacı-Oruç zâde eliyle bir müsaade kâğıdı alıp, varıp babası **(esir Petre'nin babası)** Gaspar ile haberleşip, sekiz nefer esir ve on iki bin kuruş ki, bir kısmı para, bir kısmı kupa ve kandil gibi gümüş kaplar idi, bunların karşılığında Petre'yi salıverdiler.

Bu husus İdris kapudana yürekler acısı olup, Mahmud Defterdar ile birlik olmakla o zorlayıcı ve iftiracı, Petre hakkında mübalâğa edip Kostaniçeli ve diğer kaleler ki, Bihkeden başkadır, «Pâdişahın emrine aykırı olarak kırk bin kuruş nakit karşılığında tutsağı kâfire verdiler» deyû İstanbula bildirdi.

Evvelce İstanbul'dan, adı geçen esirin İstanbul'a gönderilmesi için emir geldiği vakit, kale halkı:

«Biz anı esirlerimiz ile değiştik.»

Deyû cevap verip, derhal Mahmud defterdarın bu suretle bildirisi ve Bihkeli'nin arz ve mahzarları (I.S.) İstanbula ulaşıp, pâdişah hazretleri, kırk bin kuruşun alındığını zannedip, bu hususu büyüttükçe büyüttüler.

«Düçe paşa cahil bir adamdır. Onun kâğıdına ne amel? Bu kâfirler benim emrimi tutmadılar!»

Deyû tafsilâtlı ve şiddetli bir emir yazdırıp Düçe paşaya hitaben:

«Kostaniçe ve İştroniçe ve Kroya neferlerinden Ömer kapudan ve dizdar (Kapı ağası) Ömer ve Nasuh ve Hüseyin ve Turçalu-oğlu Mustafa, tamamı altı nefer adam, emr-i hümâyunuma aykırı hare-

ket etmeleriyle, başlarını kesip, aldıkları kırk bin kuruşla huzuruma gönderesin! Eğer bu hususta serhadli kullarım, sana uymayup ol altı adamın başını ve kırk bin kuruşu vermeğe engel olurlarsa, bütün ahali ile topyekûn üzerlerine varıp, o kaleler neferlerini tamamen öldürüp kılıçtan geçiresin! Ve yeniden kul (asker) yazıp, memleketi düzeltesin!»

Deyû emr-i şerifin üzerine hatt-ı hümâyun **(pâdişah fermanı)** yazdılar ki:

«Yazılan başları ve kırk bin kuruşu göndermezsen ve emrime aykırı hareket olunursa, cümlenizi kırarım!»

Dergâh-ı âli kapıcı başılarından Davûd paşa oğlu Mustafa bey mübaşir tâyin olunup pâdişah emrini alıp, kimseye bildirmeyüp gitti. Ne iş için geldiği bilinmeyüp, Düçe paşa da Arnavutluktan dönüp, Hersek'e gelince, kapıcı başı, emr-i şerifi **(pâdişah emri)** teslim eyledi. Paşa ise Mehmed kethüdayı, diğer adamlariyle geçinmediği için azletmişti. Mehmed Kethüda dahi memleketi olan Mostar'a gitmişti.

O anda Düçe paşa, izin kâğıdını inkâr edip:

«Ona verdi ise, adı geçen kethüda benden habersiz vermiştir, yoksa benim haberim yoktur!»

Dedi.

Adı geçen Kethüda, devletin güvendiği ruznamçeci (S. B.) İbrahim efendinin adamlarından olmakla, ondan sormağa lüzum yok iken, yine paşa Mostar'a buyrultu **(emir)** gönderip kethüdayı istedi. Mehmed Kethüda, hastalığını bahane ederek görünmedi. Ama Düçe paşa saf ve cahil bir adam idi, adamları dahi cahil ve Arnavud makulesi kimseler olup, sır saklamak nedir bilmediklerinden, aralarında söyleşerek, bu sırrı herkese yaydılar.

«Pâdişah, serhadlûyu kırmağa ferman etmiş!» deyû her kese yayıldı. Serhadliler de müdafaa hazırlığına başladılar.

Düçe paşa oradan acele ile göçüp, başında bir samur kalpak, Çerkes yapısında, ılgar ile Saray kasabasına girip, oradan dahi acele kalkıp Banaluka'ya varıp Mahmud defterdarı da beraber götürdü. 1048 Muharrem ayında Banaluka'-

ya vardılar. Oradan «İbrahim han sarayı» denilen yere konup, defterdar kaleye indi, ve serhadliyi korkutmak için pâdişah emrinin suretini, Mehmed ağa adlı adamı ile gönderip, serhadliyi itaate davet etti. Onlar da kötü sözler ve sövmeler ile top atıp herifi kovdular. Allahın kazası, attıkları top çatlayıp topçularını tepeledi.

Ağa geri gelip, itaat etmedikleri haberini verdi. Ama serhadli, fitne ateşini alevlendirip, beş altı bin kadar Türkçe bilmez, söz anlamaz serhad neferleri silâhlanıp toplandılar:

«Varalım görelim, paşa bizden ne ister? Defterdar bizim tamam ulûfelerimizi (aylıklarımızı) vermez. Dirliklerimizi (I. S.) kendi kahve oğlanlarına verir. Ağalıklarımızı kazır (defterden siler), bu kadar zulüm ve belâsına tahammül edip, bu serhadde (sınırda) bekleyüp, zahmet çekeriz. Şimdi o bizi pâdişaha kovlayub, yalan ve iftira ile hakkımızda emir çıkardı. Biz toptan öldürülmeğe neden müstahak olduk?»

Deyû sel gibi Banaluka üzerine geldiler. «Serhadli gelmiş!» deyû Banaluka'da dedikodu olup kalplere vahşet ve akıllara dehşet geldi. Paşa, fitne olmasun dieyû bütün adamlarını Saray içine alıp, sekbanlarını (S.B.) bir ahıra kapayıp sıkı yasak etti ki, kavga olmaya Çünkü daha asker kendi ile berber değildi. Ancak adamlar ile gelmişti.

Muharrem ayının son cuması idi, adı geçen mübaşir kapıcı başı ve Banaluka müftisi Beşir efendi ki, bilgili bir adam olup, Sofya'da vefat eden vezir Hüseyin paşanın kardeşidir, Banaluka kadısı Murad efendi ve diğer büyükler hepsi paşanın huzurunda imişler.

«Elbette bize defterdarı ver! Düşmanımızdır. İftira yoluyle bizi pâdişahımıza yaramaz gösterdi!»

Deyû yürüyüp cenk ve kuşatmağa başladılar. Belki parçalar deyû paşa, geceden defterdarı koyuverip, eline mektup verip yollamıştı. Defterdar can havliyle, kırk beş saatlik yo-

lu sekiz saatte alıp, Banaluka'dan, doğduğu yer olan Vizeniçe'ye, oradan saraya geldi.

Serhad neferleri, defterdarın kaçtığını duyup:

«Bizim düşmanımızı niçün kaçırdınız?»

Deyû paşayı karşılarına çağırıp, imaret merkezine dört taraftan ateş verdiler. Müfti ve kadı her biri bir tarafa gidip, paşanın bile adamlarının çoğu kaçıp, bazısı kendini oradan akan suya atıp kaçtılar.

Neferler sarayı yakıp hücum edince, paşa gördü ki her taraftan ateş aldı. Çaresiz ahır kapısını açıp sekbanlarını (I.S.) çıkarıp, hepsi silâhlanıp, sekban bölük-başılarından Derviş Bölük-başı ile paşanın bayrağını ileri getürüp, arkasından paşa ata binip «Bismillah» deyüp, o lâf anlamaz hcriflere karşı koydu. Bir nefer tüfenkle paşanın bir delisini (1) vurup katledince Arsız-Hasan ağa, adlı adamı dahi ol katili bir kılıç vuruşu ile kellesini uçurdu. Sekbanlar kurşun serptiler. Arsız, kapıdan dışarıya ayak basınca, kapı arkasında bir nefer hazır imiş, göğsüne bir taş vurdu, Arsız dahi erlenip bir kılıç vuruşu ile o adamı dahi baş aşağı edip, serhadliler de kurşun yağdırıp, paşanın hazinedarını paraladılar. Ama sekbanlar mertçe hücum edip serhadlileri kırdılar ve yüzlerini çevirdiler.

Bir anda yirmiden fazla nefer öldürülüp paşalılardan (paşanın adamlarından) o deliden başka kimse telef olmadı. Geride kalan serhadliler perakende olup bazıları kendilerini Verbas suyuna vurup boğuldular. İki üç gün sonra yeşil dolamalariyle serhadli lâşesi su yüzüne çıktı. Hepsi dağılıp gittiler.

Vilâyet halkı üşüp sarayı söndürdüler. Fakat mutfak

(1) İlk olarak Rumelide teşkil edilen bir süvari sınıfıdır. Asıl adı, yol göstermek mânasına (delil) olduğu halde, en büyük tehlikelere kendilerini korkmadan attıkları için halk tarafından «Deli» olarak adlandırılmıştır. (S.B.)

tarafının çoğu yanmış olup, Duçe paşanın elbiseleri, bilhassa, pâdişahın bizzat arkasından çıkarıp verdiği birkaç kaftanı vardı ki, onları teberrüken (S.B.) saklardı, onların da yğma edilmesinden Düçe çok üzüldü.

Belki serhadliler yine toplanıp geri gelirler diye paşa Saray kasabasına kâğıt yazıp, ne şekilde cenk olduğunu bildirip, pâdişah emri gereğince, Saray halkı topyekûn kalkıp, Molla efendi ile beraber gelsünler, deyû tenbih etti.

Saray Halkı içinde patırdı kopup bütün ahali ve esnaf konuştular. Vâkıa, pâdişah yazısına göre görünüşte emre itaat gösterdiler ama, içlerinden şiddetle inkâr edip şüphe eder oldular.

O gece Molla efendi Goriçe'ye çadır çıkarıp, esnaf dahi bayraklarını kaldırıp çıkmağa hazırlandı. Akşam oldu. Safer ayının birinci günü idi. Hem de yağmur duası için duaya çıkmak günü idi. Goriçe bayırına çıkılınca bayraklar bırakıldı, hemen şehir halkı çıkıp, hepsi toplanınca hep birden çağrışıp:

«Bu defterdarın yalanları ile kaldırılan fitnede bizim ne işimiz vardır? Tutsak (esir) de nemiz var? Serhad bekleyen İslâm gaazilerini niçün kıralım?»

Deyû ayaklandılar ve «Gitmeziz!» deyû dâva edip çağrışarak toplu halde şehre döndüler. «Emir şeriatındır» deyû gittiler. Kendilerine aslâ bir söz söylemek ve nasihat etmek mümkün değil... Ehl-i ırz olan memleket büyükleri yan çizip, Molla efendi Hüsrev bey câmiinde mihrapta oturup **(kalbi gırtlağına geldi)** anlamınca büyük fitne baş kaldırıp az kalmıştı ki belâ seli baştan aşa...

Vâkıa Molla efendiye hücum etmezlerdi ama, bizimle varıp, defterdarı tutup, elimizle serhadliye verelim, kavga defolsun, derlerdi. Aklı başında olanlar söyledikçe söz anlatamayıp «emir, şeriatın!» deyû çağırışırlardı.

Cenab-ı Hak yardım edip, Molla efendi bunlara:

«Arzunuz nedir? Her ne ise yazıp tescil edelim (deftere geçirelim), şer-i şerif ne buyurursa sonra size cevap verelim.»

Deyüp, anlar dahi:

«Eğer defterdar aramıza gelirse tutup Banaluka'ya götürelim, böyle sicil eyle!»

Dediler.

Kadı dahi yazıp çizip:

«Varın görelim!»

Deyû cevap verdi.

Halk çevrilip fitne defoldu. Molla efendi o sıkıntıdan kurtulup mahkemeye geldi. «Âyâ, yarın neler olur acep?» deyû düşünüp geceledi. Akşam Banaluka'dan ulak gelüp, şöyle haber ve mektup getürdü ki: «Serhadlu gitmiştir, Saray halkı yerinde dursunlar!». Öyle bir sevinç hâsıl oldu ki, bundan fazlasını tasavvur etmek mümkün değildir.

Serhadliler bozulup, yüz çevirince, paşa emaret merkezinde meydanda otak kurup oturdu. O anda Beşir efendi, bazı akıllılarla serhadlûya varup nasihat edip, pâdişahın yazısını anlattı. Onların da gözleri açılıp neye uğradıklarını bildiler.

«Bizim paşaya düşmanlığımız yoktur, defterdar, eskiden düşmanımızdır. Bize iftira eylemiş. Lâ vallah... Kırk bin kuruşun aslı yoktur. Ancak on iki bin kuruş ve sekiz esir almışızdır. Anları pâdişahımıza gönderelim, başka bir şey almadık. Defterdar bize düşmanlığından iftira eder. Hâlâ defterdarın borcu olarak, vazifelerimizden birikmiş yirmi beş yük akçe hakkımız vardır. O altı nefer ağalara biz kefiliz, olup biten şevketlû pâdişahımıza bildirilsün, her ne buyurursa razıyız.»

Dediler.

Beşir efendi ve Murad efendi gelüp bu cevapları paşaya haber verince iş bu şekilde görülüp, der-i devlete **(devlet katına)** arz olunmakta memleket düzeni düşünülüp, arz ve mahzarlar (I.S.), sicil ve hüccetler (I.S.) yazılıp, mübâşirin adamı ile devlet katına gönderilmeğe karar verildi. Ve şu

suretle taahhüt ettiler ki (Eğer pâdişahımız affetmezse, istediği esir Petre'yi yine ele geçirüp İstanbul'a gönderelim) dediler. Ve arzlarında böyle yazdılar ki, fitne defoldu, paşa saraya gelüp halk karşıladı, serhadlilerden katilleri ferman olunan kimselerden Ömer dizdar ki o taraflarda şecaatiyle meşhurdu, ve Nasuh ağa ki hile ormanının çakalıdır, arz ve mahzarlarla İstanbul'a gittiler. Pâdişah Bağdad seferine gittiğinden, ordunun arkasından Bağdad'a varıp vezirler ve vükelâya hallerini anlattılar. Pâdişah hazretleri Bosna mansıbını Şahin Paşaya verdi. Meselenin ne şekilde olduğu yerinde anlatılsa gerektir.

Sultan Mustafa Hanın vefatı:

Evvelce (1026—1617) ve (1031—1622) de iki defa cülûs edip, tahttan indirildikten sonra Topkapı sarayında münzevî (S.B.) olmuşlardı. 1048 senesi Ramazan ayı ortalarında vefat edip Ayasofya avlusunda, kapıya bitişik, fetihten evvel yapılmış bir büyük kubbede gömüldüler. Yaşı elliye yakın derviş meşrepli, lâkayit bir pâdişah idiler. Allah rahmet eyleye (1).

(1) Sultan Mustafa'nın, dördüncü Murad tarafından öldürüldüğüne dair de bir rivâyet vardır. Tahttan indirildikten sonraki hapis hayatı 15 sene 4 ay sürmüştür. Öldüğü sırada yaşının 47 - 48 arasında olduğu anlaşılıyor.

Vakaayi-i Sene Tis'a ve Erbain ve Elf

(1049 Senesi olayları)
(1049 senesi Muharrem ayının birinci günü, 1639 senesi Mayıs ayının dördüncü Çarşamba gününe rastlar)

Sultan Murad Gaazinin İstanbul'a ulaşması:

İlkbaharda vekarlı şehriyâr **(Pâdişah)** Diyarıbekir'den İstanbul'a yönelmişlerdi. Malatya'da Silâhtar paşanın yaptırdığı gönül süsleyen han ve süslü kervansaray ki, kaleye benzer bir binadır, gidip gelişte yüksek makamlı pâdişahın konakladığı ve beğendiği bir yer olduğundan, bunu yaptıran Silâhtar paşa ol hanı pâdişaha hediye edip bu sırada tamamladı.

Muharrem ayının üçüncü günü Sivas yakınında, Ilıcada, Erzurum vâlisi Kenan paşadan on beş baş ve üç sağlam kızılbaş gelüp, Kars'tan öte, Üçkilise taraflarını yağma ettiğini arzeyledi.

Büyük Mirahor İbşir-Mustafa ağaya vezirlikle birlikte Budin eyâleti verilip gittikte, Budin'den azledilen eski sadrâzam Tabanı Yassı-Mehmed paşaya, acele rikâb-ı hümâyuna (.S.) gelmesi için hatt-ı hümâyun **(pâdişah yazısı)** gönderildi. Muharremin on yedinci günü Ankara yakınında rikâb-ı hümâyuna **(pâdişahın özengisine)** yüz sürdü ve kaymakamlık hil'ati giydirildi.

Pâdişah hazretleri Ankara'da Nakip (I.S.) efendinin evine indi. Şeyhülislâm Yahya efendi de aslında Ankara'lı olduğundan, babası evinde büyük bir ziyafet verip, o şehirde meşhur olan lâtif orman kebabını pişirip pâdişah pek beğendi ve hattâ o ziyafette pâdişaha kebap pişiren bir yeniçeri, pâdişahın ihsanına mazhar oldu. Bu yeniçeri 1105 senesine kadar hayatta kalıp, pâdişahın iltifatiyle iftihar ederdi, acayip bir ihtiyardı.

Muharrem ayının sonunda güneş tutuldu.

Lala-Çayırında Nasuh Paşa-zâde Hüseyin paşaya Erzurum eyâleti ve Kastamonu'dan azledilen defterdar-zâde İbrahim paşaya defterdarlık verildi. Saferin altıncı günü İznikmid'e **(İzmit'e)** geldiler. **(Diyarıbekir'den İzmit'e 53 günde gelinmiştir.)**

İstanbul'dan gelen bütün ulemâ **(bilginler)** ve âyan, yarı menzile kadar karşılayup, etek öpmekle şereflendiler.

Sekizinci günü kadırga ile denizden gidip, o gün akşama yakın, yalıda Sinan paşa köşküne yanaştılar.

Bağdad seferinde çekilen zahmet ve yollarda kar ve soğuktan görülen meşakkat sebebiyle ayaklarında ağrı vardı. Lâkin yüzlerini görmeğe bütün halkın beklediği kendilerince malûm olmakla, saferin onuncu günü üzengiye ayağını koyup, bahçe kapısından büyük alay ile şehre girdiler. Bağdad'da esir edilen hanlar ve yüz kadar kızılbaş kerrenaylarını **(zurna cinsinden bir saz)** çalarak alayda berbaber idiler. İki tarafta saf saf dizilen halk, kötü ayinli Rafızîlerden tamam mertebede intikam alan Sultan Murad Gaazi hazretlerine yüksek sesle dua ettiler.

Pâdişah hazretlerinin İstanbul'dan ayrılmaları tam bir sene ve bir buçuk ay olmuştur. **(Bir sene iki ay dört gün..)**

Bazı İstanbul olayları:

Rumeli kazaskeri Ebüssuud Çelebi-zâde Diyarbekir'de vefat etmekle safer ayında, Anadolu kazaskerliğinden **İsâ efendi Rumeli Kazaskerliğine** geçüp, Çivizâdeye Anadolu ka-

zaskerliği verildi. Vezir-i âzam tarafından on iki günde Recep ağa gelüp, Şah ile galip durumunda olarak barış yapıldığı haberini getirdi. Nitekim, zikrolunsa gerektir.

Dördüncü günde, pâdişahın iltifat mektubu ile murassa' (I.S.) kılıç ve hil'at gönderildi. Rebiülevvelde tekrar ulaklar gelüp, Bağdad eyâletine naklolunan Derviş-Mehmed paşaya vezirlik verilmesi için vezir-i âzamın tekliflerini getirdi. Vezir-i âzamın isteğine göre cevaplar ile geri gönderildi. Rebiülâhırda Serdâr-ı ekrem, Acem Şahı ile, pâdişahın razı olmasiyle galip durumunda barış akdettikten sonra Acem elçisi Mehmed-Kuli beyi, İstanbul'a göndermişti. Gelüp, pâdişahın iltifat ve ihsanına mazhar oldu. Cümâda'l-ûlânın yirmi birinci günü divan-ı hümâyunda masar **(Muharrem, Safer, Rebiülevvel)** ulûfesi verildi. Dört elçi gelüp, bir yerde tertip üzere oturdular.

Piyâle Kethüdanın seferi:

Kapudan Silâhtar paşa, Karadeniz seferine gitmek istemeyüp o hizmeti Piyâle Kethüdaya bırakmıştı. Tafsili bu ki:

Pâdişah İstanbul'a girmezden birkaç gün evvel Piyâle Kethüda donanma ile selâmetle ve ganimet almış olarak devlet tersanesine girmişti. Bu sırada ortalığı boş bulup kötü ahlâklı kazakların on tane şaykası Karadenize çıkıp bazı yerleri yağmaya başladıklarını pâdişah işitince birkaç adet çektiri (1) ile tekrar Piyâle Kethüdadan Karadenize gitmesi için pâdişah fermanı çıktı. Piyâle Kethüda, pâdişahın fermanı gereğince denize çıkıp, evvelâ Özü kalesine varıp lâyık olduğu gibi tamir edip, diğer noksanlarını tamamladıktan sonra, İslâm memleketlerinden bazı yalıları yağma ve ahalisine zarar veren on adet şayka (S.B.) haberini alıp birkaç parça kadırga ile o tarafa gitti. Tenezzüh adındaki adada

(1) Çektiri, Osmanlı donanmasında kürekle yürüyüp, yelkeni, yardımcı olarak kullanan gemilere denirdi (S.B.)

rast gelüp on tanesini de aldı. Ve İslâm memleketlerinden aldıkları kadın ve çocukları yurtlarına gönderip yine kasım gününden evvel der-i devlete geldi.

Recep ayında pâdişah hazretleri av için Beykoz tarafına gidip orada sıhhatleri bozulup Üsküdar bahçesine geldiler. On gün çok büyük hastalık çekip bütün halk gam ve tasaya düştü. Allahın inâyetiyle şifâ bulup birkaç gün çektikleri kırıklık, tövbe etmelerine sebep oldu.

Kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşanın katli:

Tabanı Yassı-Mehmed paşa evvelce Özü'de iken ham tamahkârlığı belâsiyle, Eflâk voyvodalığını, Boğdan voyvodasının oğluna verdirmek sevdasına düşmüş, fakat muvaffak olamamıştı. Kaymakam olunca bu emelini yerine getirmek üzere bir yolunu bulup, pâdişahı da bu fikre kandırıp, yeni voyvodayı yerine oturtmak için, Küçük Mirahor Siyavuş ağayı tâyin ettirdi. Mirahor, yeni voyvodayı alıp, Boğdan askeriyle Eflâk'a gitti. Azledilen voyvoda can korkusu ile çaresiz karşı gelüp, bir gece Boğdan askerini basıp perişan eyledi.

Voyvodalığın kendisinde bırakılması için, ricacı olarak Mirahor ağayı ağırlayarak devlet katına gönderdi.

Böyle bir halin meydana gelmesinden pâdişah hazretlerinin huzuru kaçıp, Şabanın yirminci günü Tabanı Yassı-Mehmed paşayı Yedikuleye gönderip, o gece boğdurdular. Vezir-i âzam gelinceye kadar Hüseyin paşa, yirmi gün kadar kaymakam oldu.

Yukarıdaki rivâyet, Kâtip Çelebi'nin fezlekede yazdığı şekildir. Ama, kapudanlıktan vezir-i âzam olup Bağdad'da Kara-Mustafa Paşanın mühürdarı olan Vecihi merhum, başka türlü yazıp der ki:

Tabanı Yassı-Mehmed paşa Silistre muhafazasında iken —vezir-i âzamlıktan azledilmiş bir vezir idi— Eflâk ve Boğdan voyvodaları, beklediği gibi kendisine hürmet etmedikle-

rinden kırılıp intikam almak için evvelâ Eflâk voyvodasını değiştirtti, azledilen Eflâk beyinin kapı kethüdası, Silâhtar paşa tarafına gayet çok miktarda para verip, yerinde bırakılmasını rica etti.

Evvelce de, azil hususu Silâhtar paşaya danışılmadan pâdişaha arzedildiğinden kırılıp, adı geçen kethüdalara şöyle cevap verdi ki: «Şimdi pâdişahı bundan döndürmek mümkün değildir. Ancak, yeni tâyin olunan, yerine varınca mevkiine oturtmasunlar ve Mirahor ağayı hediyelerle ağırlayup, eskisinin yerinde bırakılması için ricayı ihtiva eden kulluk mektuplariyle pâdişaha göndersinler. Bu takdirde tarafımızdan da, yerinde bırakılması için gayret sarfolunur. İstenildiği gibi yapılması kararlıdır. Biz, kendileriyle beraber olduğumuz için zarar görmekten korkmasunlar.»

Diyerek gizlice mektup da vermiş. Onun için onlar da zaptettirmeyüp, Mirahor ağayı ağırlayup, rica mektuplariyle göndermeğe cesaret etmişler. Voyvodanın azlinin kabul olunmadığı pâdişahın kulağına gelince, terbiye edilmesi için serdâr çıkarılması ve asker gönderilmesi kararlaştırılmış iken, Silâhtar paşa, pâdişahın hiddetini teskin için:

«İslâm askeri birkaç seneden beri kara ve denizde harple meşgul olup rahat yüzü görmediler. Bu çeşit fitneyi uyandırıcı şeyleri, huzur-u hümâyununuza bildirenlerin haklarından gelinmelidir. Anlar itaat etmişler iken, yerlerinde bırakmanızda hem bu patırtıyı defetmek, ve hem Osmanlı devletinin namusunu tamamlamak mülâhaza olunur.»

Demekle, pâdişahın gazap ateşini teskin edip, zavallı Tabanı Yassı-Mehmed paşayı ateşlere yaktı.

Derhal adı geçen voyvodalıkların kararnameleri yazılıp Silâhtar paşa elli bin filoriyi süpürdükten sonra yine devlete, belirli vergilerini verdiler.

Ama, bu kitabı yazan Şârih-ül-menar-zâde bu hususu biraz tafsil edip, Tabanı Yassı-Mehmed paşanın öldürülmesi sebebi hususunda der ki:

Tabanı Yassı-Mehmed paşa, Mısır ülkesini yeni baştan düzeltüp vezir-i âzam olduktan sonra, zorbaları katl ve pâdişah hazretlerine doğruluk ve yürekten hizmet etmiş bir namlı vezir idi. İş bitip, sıkıntı giderildikten sonra Silâhtar paşa ve Deli-Hüseyin paşa pâdişah yakınlığına nâil, ricaları kabul ve sözleri makbul olan kimseler derecesine yükselip, pâdişah yakınları ve devlet adamları arasında her zaman olan haset kapıları açıldı. Devleti, gürültüsüz ve ortaksız olarak eline almak için aralarında mücadele başladı.

Fakat, Silâhtar paşa makam sahibi ve pâdişahın mahremi olmakla, ruznamçeci (S.B.) İbrahim efendinin öğretmesi ve ferasetli reyi, Deli-Hüseyin paşanın cesareti ve cüreti yüzünden bu kimselerin kendisine taraftar olmalariyle arka bulup, ve daha nice adamlarının çokluğu ile istikĺâl peyda etmişti. Tabanı Yassı-Mehmed paşa azlolununca, Silâhtar paşa, kendi taraftarlariyle birlik olup onu uzaklaştırdı; Budin tarafına göndermeğe sebep oldular.

Zavallı Mehmed paşa, dahima vehm içinde idi. Bağdad fetholunursa, artık kendine ihtiyaç kalmayacağından, yahut fetih mümkün olmayınca kendinin sadrâzamlığı zamanında, sefer hazırlıklarına bahane bulup, suç onun üzerine yükleneceğinden, katlolunmak korkusu içinde idi.

Nihayet Bağdad fetholunup, kendisi dahi gelüp İstanbul'da kaymakam oldu.

Pâdişah ona fazla kıymet verdi, onu ululamakta mübalâğa ettirdi. Bu sırada, kapudanlıktan Bağdad fethi sırasında sadrâzam olan Kara-Mustafa paşaya, Silâhtarın düşmanlığı vrdı. Kendi adamları ve yardımcılariyle birleşerek, Mustafa Paşayı pâdişaha geçüp, sadrâzamın Acem Şahı ile akdeylediği barışa, garezli itirazlar edip:

«Pâdişahın, öldürücü kılıcı ile Bağdad fetholunup bütün İran ülkesi ve dehşet ve heybetinizden sarsılmış iken, hangi İran vilâyeti istenilse, Acem Şahının vereceği ve istenilen sınırdan hudut kesileceği ve her ne şekilde olursa olsun barışın, Acem Şahının canına minnet olduğu aşikâr iken, insan böyle mi barış yapar? Devlet namusunun muhafazası böyle mi olur?»

Deyû, akılsızca sözlerle pâdişahın kalbini değiştirmişlerdi. Ve gaddarlık edip, Mustafa Paşanın Şah ile yaptığı barışı beğenmeyüp, pâdişahı kızdırmışlardı ki, Mustafa paşa İstanbul'a gelir gelmez katloluna veya Yemen'e gönderile...

Pâdişah hazretleri bir gün kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşaya içini açıp:

«Gördün mü kara Arnavudu! (Yâni Sadrâzam Kara-Mustafa paşayı), Şah ile ne gûne (ne şekilde) barış eyledi! Yemene mi gönderelim, yoksa buraya getürüp katl mi edelim?»

Dedikte, Tabanı Yassı-Mehmed paşa akıllı ve hayır düşünür bir adam olmala, cevabında:

«Pâdişahım, eğer barış işinde isabet etmemiş ise dahi, mührünüzün namusunu muhafaza için gerektir ki beğenilip kabul buyurula... Yedi seneden beri kılıcı ile yatıp kalkıp, çoluk çocuğunun hicranını çeken asker kullarınıza merhamet buyurulup izin verile... Kendisi huzurunuza gelince, şifahen (yüz yüze) her hususu sorup, işin hakikatine vâkıf olundukta, kanaatiniz ne olur, onu icra buyurursunuz... Bilhassa ben kulunun bildiği budur ki, barış hususunda çalışmaları ve himmetleri, mümkün olanı yapmak olup bu hususta çalıştıkları meydandadır.»

Deyüp vezir hakkında olan kötü düşünceyi iyiliğe çevirdi.

Silâhtar paşa ve taraftarları bu meseleyi öğrenince müteessir olup, kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşayı bir gizli mecliste aralarına aldılar ve açıkça azarlayıp:

«Biz hepimiz sizinle ayni kanaatte, birlik muhabbet üzere iken, bu ne iştir ki, düşmanımız olan ol zalim Arnavudu (Sadrâzam Kara-Mustafa Paşayı) buraya getürmeğe pâdişahı kandırırsın... Ve böyle cahil nabekârı üzerimize musallât etmek istersin! Gelip her birimize birer tekme vurup, bildiği gibi hareket eyleye!. Hele bu husus size caba... Eğer bir daha bizim arzumuza karşı gelecek şekilde hareket ederseniz ve, pâdişahı, ona verdiğiniz kanaatten çevirmezseniz, size olan muhabbetimiz düşmanlığa döner. Bu hususta siz zarar görürsünüz.»

Dediler.

Silâhtar Mustafa paşa da işe vâkıf olunca, kaymakam Tabanı Yassı ile görüşüp:

«Bu ne asıl insafsızlıktır! ki, bizi bir zalim Arnavudun ayakları altına atmak istersiz! Bari, diğer Muhammed ümmetine şefkat etmez misiz?»

Deyû bir çok ağır sözler söyledi.

Tabanı Yassı nice etsün?! Topluluğa karşı gelmek güç. Hattâ seferde olan vezir-i âzam Kara-Mustafa paşa bu meseleyi duyup, kaymakama mektup gönderip:

«Bizim aleyhimizde çalışmak revâ mıdır? Hizmetin mükâfatı bu mudur? Bari bize merhamet ve şefkat etmezsiniz. Hiç olmazsa İslâm askerine merhamet eylen..»

Deyû pek çok şeyler yazmış. Kaymakam Tabanı Yassı da cevap yazıp:

«Made mki ben hayattayım, Allahın iâyetiyle bu çeşit birden bire gelen bir şeyden elem duymayasız.»

Deyû teselli verdi ve meselenin aslını olduğu gibi bildirdi. Vezirden tekrar bir özür dileme mektubu gelip, kendine hayır dua eylemiş.

Büyük vezirler için, hattâ herkes için sır saklamak çok mühimdir. Boşboğazlık, bütün belâlara yol açar. Bu vezirlerin ikisi de **(yâni Tabanı Yassı-Mehmed paşa da, sadrâzam Kara-Mustafa paşa da)** cahil olmakla, mektuplarını mühürdarlarına yazdırırlardı. Mühürdarları yoluyle de bu gizli mektuplaşmaları haberi, Silâhtar paşaya, Deli-Hüseyin paşaya, müfti Yayya efendiye aksetti. Bunun üzerine Silâhtar paşa arkadaşlariyle konuşup:

«Hay bu iki Arnavud toprak beraberliği gayreti ile birleştiler. Sadrâzam Mustafa paşa gelince, ikisi bir olup bizim işimizi bitirirler. Biz daha evvel bunun hakkından gelelim.»

Deyû, sözü bir edip hilekârlığa baş vururlar. Silâhtar paşa kaymakam ile iyi geçinip muhabbet gösterip, sıkça sıkça ziyafetlerde dostluk eder ve gizlice bir mektup gönderip:

«Mutbağımıza tâyin olunan zahireleri ve aidatı (S.B.) vermekte inat eden ve giden adamımızı oyalayan Eflâk Ban'ı, Agamati'nin azlolunması mühimdir. Onu azledip, kimi dilerseniz tâyin edesiz.»

Deyû rica etti.

Biliyordu ki, kaymakam Eflâk voyvodasını azlederek, Boğdan voyvodasının oğlunu anın yerine tâyin etmek ister. Ve bu işi böylece yapmağa fırsat arardı. Silâhtar paşa, onun bu arzusunu bildiği için isteğine göre bu hileye baş vurdu.

Saf kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşa ise, Silâhtarı memnun ederse kendisinin kaymakamlıkta kalması mümkün olur zanniyle, ayni zamanda bu husus kendi isteğine de uyduğundan, evvelce yazıldığı gibi pâdişaha arzederek voyvodayı azlettirdi. Yeni voyvodayı yerine oturtmak için gönderilen Mirahor Ağa ile Silâhtar paşa, Tatar-Süleyman adındaki âdemisini koşup, kapı ağasına öğrettiği şekilde, Agamati'ye gizli bir mektup yazıp:

«Azledilmeği sakın kabul etmeyesin! Gelen adamı hatırını hoş ederek gönderip, yerinde bırakılmağı rica edesin.»

Deyû bildirmiş idi derler.

Vakta ki Agamati varanları kovup, pâdişah gazaba gelüp, Silâhtar paşaya söz fırsatı düştü. Pâdişaha dedi ki:

«Pâdişahım! Henüz Acem sıkıntısı bertaraf olup Rakoçi gibi bir mel'un Erdel tarafında fitne çıkarmak üzere iken bu çeşit fitne uyandıracak işlere meydan verenlerin katlolunması faydalıdır...» Daha her ne dedi ise dedi, Mehmed paşayı Yedikuleye gönderdi.

Naklolunur ki, Mehmed paşaya, hapis için gelen pâdişah yazısında bu husus için tehdit edip:

«Bu vakitte Eflâk voyvodasını bana azlettirmek ne büyük hiyanettir!»

Deyû yazmışlar imiş.

Zavallı Mehmed paşanın cebinde Silâhtar paşanın, bu iş için gönderdiği tezkereler varmış.

Her ne kadar:

«Bu kâğıtları al, pâdişahımıza götür!»

Deyû mübaşire yalvaragördü. «Yapamam!» dedi. Başka bir adam ile göndermeğe çalıştı. Mümkün olmadı. Silâhtar paşadan herkes korktuğundan hiç kimse buna cesaret edemedi.

Pâdişah Üsküdarda, Silâhtar paşa tersanede idi. Hapis haberini işitince:

«Daha katlolunmadı mı?»

Deyüp, kayık isteyip, Üsküdara pâdişahın huzuruna varıp, o saat Bostancı başıya gönderip boğdular. Allah rahmet eyleye.

Ölen paşanın müsteşarı ve işlerini gören Bergamalı-Fazli ağa ve Reis-ül-küttap Kadri efendi ve kethüdası Macar-Ali ağa ki, evvelce Hüsrev paşanın kethüdası idi, bunlar toptan Has-Bahçede hapsolunup, paşanın hazine kâtibi muahaza ve bütün metrûkâtı (S.B.) devlet adına zaptolunduktan sonra, adı geçen mahpusların dahi bütün varları yokları devlet adına zaptolundu. Sonra müsteşarı Fazlı ağayı huzura getirip tevbih ettikten sonra boynunu vurdular. Reis Kadri efendiyi ve Ali Kethüdayı affedip salıverdiler.

Mehmed paşanın yerine kaymakam tâyin olunan Hüseyin paşa, akıllı ve olgun bir vezir olmakla, vezir-i âzam İstanbul'a doğru gelmek üzere idi, aslâ defterhaneyi açmayup, ve işlerden hiç bir şeyine karışmayıp, bazı şeyler icap ettikçe «işin asıl sahibi sadrâzam yakında gelmek üzeredir» deyû cevap verip bekletirdi. Büyük işlere karışmadığından başka halka ait küçük işlere de karışmadı. Bu akılılca tutumu ki, açıkça, sonunu düşünmekten gelirdi, vezir-i âzam yanında çok beğenildi.

Vezir-i âzam ve serdâr-ı ekremin ahvalinin tafsili:

Evvelce zikrolunduğu üzere Zilhicce ayının sonuncu günü şanlı serdâr, zafer ünvanlı asker ile menzil-âbad denilen

yere konup Dertenek anahtarını göndermek üzere kabil ise barış için Şaha ve Bağdad hududundan kalkmak üzere Rüstem hana mektup yazıldı. Elçi tarafından adam gidip, altı günedek haberleri gelmek üzere konuşulmuştu.

Serdâr göç edip, ileriye gitmek isteyince, elçi huzuruna varıp:

«Sultanım, bir elçimizi kılâvuz edip Bağdad'ı aldınız, şimdi de ben kulunuzu kılâvuz edip galiba İsfahan fethine gidersiz.»

Deyû lâtife edip:

«Zamanı gelip, mektuplarımızın cevabı ulaşıncayadek bekleyin, İstediğiniz mealde mektup gelmezse emir sizindir.»

Deyû rica etmekle ileri gitmek işi geri bırakılmıştı.

Muharrem ayının birinci günü Rüstem Han, arkasına bakmadan çekilip, Dertenek'ten kalkıp, geriye gittiği haberi geldi. Ertesi günü Hankah-Küçük denilen konakta Bağdad beylerbeyisi Hasan paşaya Van eyâleti verilip, Bağdad eyâleti Derviş-Mehmed paşaya verildi. Orada iken «Şahtan Saru-Han adlı büyük elçi geliyor» deyû haber ulaştı. Dört gün sonra Kasr-ı - Şîrin yakınında Zehab ovasında iken Rüstem Handan mektup geldi. Bu mevki, pâdişahın Bağdad'ı muhasarası sırasında Acem Şahının bulunduğu yerdir. Rüstem Han mekutbunda «Emrinize uyarak Dertenek'ten kalkıp ve Şahın Saru-Han adlı vekili varmak üzeredir demiş.

Şahın Saru-Han adlı elçisinin gelişi:

Muharrem ayının on birinci günü o mevkide Saru-Han orduy-u hümâyuna geldi. Karşılamağa çavuşlar ve alaybeyleri ve bir miktar Rumeli gaazileri ve yüz kadar Mısır kulu gönderildi ve hususî çadırına getürdüler. O gün ikindiden sonra sadrâzama varıp, bir miktar söyleştikten sonra ertesi günü âlî divan olıp, gelen Saru-Han, evvelce gelen Meh-

med-Kulu bey ile davet olunup kendine ve adamlarına kırk elli kadar hil'at (I.S.) giydirildi.

Üç gün sonra Lezez mevâcibi (üç aylık yeniçeri maaşı) çıkıp, asker sınıflarına dağıtıldı. On dördüncü günü bütün beylerbeyiler, ağalar ve Kapu-kulu ve ihtiyarları, vezir-i âzam çadırında hazır olup, Şahın vekili Saru-Han ve ilk elçi Mehmed-Kulu gelip, herkesin rahat ve huzura kavuşmasına sebep olan barış ve düzen için söze başlanılıp, Muharrem ayının on dördüncü günü, dördüncü saatte sulh maddelerine bu şekilde kuvvet verildi. (1)

Barışın akdi sureti ve sulh şartları:

Elçi, bazı arazi ve kalelerin Şah tarafından zaptolunmasını isteyip, fakat sadrâzam aslâ kulak tutmayıp, müsaade göstermedi. İki taraf arasında büyük münakaşalardan sonra şu suretle karar verdiler:

«Bağdad eyâletinden Hassan, Bedre ve Mendelicin ve Derne ve Dertenek, tâ Sermenel'edek arada olan sahralar ve Caf aşiretinin Ziyaüddin ve Hârûnî kabileleri ve Zencir kalesinin batı tarafında olan köyler ve Şehrizur yakınında Zâlim - Ali kalesinin yukarısında olan dağların, bu kaleye bakan tarafları, Şehrizur'a çıkan gediğine kadar ve Kızılca-kale ve ona bağlı yerler, pâdişah tarafından zaptolunup, bunlardan başka Ahıska, Kars, Van, Şehrizur, Bağdad ve Basranın, içinde olan kaleler, ülkeler, nahiyeler, arazi, dağlar ve tepelere Şah tarafından aslâ taarruz olunmaya... Ve Mendelicin'den, Dertenek'e kadar olan kaleler, Bire, Zezdüvi ki, (Zümrüd Me'vâ) dahi derler, ve Zencir kalesinin doğu tarafında olan köyler, kaleler, orman ve onlara bağlı olan yer-

(1) Kasr-ı Şirin muahedesi (14 Muharrem 1049 — 17 Mayıs 1639) Salı günü aktedilmiştir. Hemen hemen bugünkü Türk - İran hududunun aynidir.

ler, Mihriban ve ona bağlı yerler, Şah tarafından elde tutulup, onların sınırları içinde olan yerlere, Osmanlı hükümeti tarafından karışılmaya... Zencir kalesi ve Van sınırında olan Kotur, Makû ve Kars tarafında Magazberd adlı kaleler iki tarafça yıkıla... Vesselam»

Tamamlayıcı bilgiler ve İslâm askerinin geri gelişi:

Ertesi günü Bağdad beylerbeyisi Derviş-Mehmed paşaya vezirlik verilip, bir gün sonra, yukarıdaki şekilde yazılan mektubu Şaha mühürletmek için, üç gün vaade ile elçinin âdemisi gitti. Muharrem ayının on dokuzuncu günü Şaha giden adam, mektubu mühürletip geldi. İstanbul'a gidecek Mehmed-Kulu beye teslim olundu.

O mevkide vezir-i âzam elçilere büyük ziyafet tertip edip, ertesi günü Saru-Han dahi beylerbeyilere ziyafet verdi. Elçilerin ağırlanması tamam olup, Saru-Han Şaha gidip, Mehmed-Kulu bey, nâmeyi devlet katına götürmek için orduda kaldı. Ertesi gün Diyâr-ı Rûm'a gitmek niyeti ile göçüp Havran sahrasına inildi. Diyâle suyunun Ali-Geçidi adlı geçidinden, Derviş-Mehmed paşa veda edip Bağdad'a gitti. Muharremin yirmi beşinci günü Diyâle'den geçilip Kerkük tarafına yola düşüldü.

Sulh haberi ile Recep ağa İstanbul'a gönderildi. Deli-Mahmud palangası (I.S.) yakınında Gürcü-Mehmed paşa biraderi Cafer paşaya Şehrizur eyâleti ihsan olunup Safer ayının ikinci günü Kerkük yakınında bir dağda, Kerkük paşası Aş-Mehmed'ten büyük şikâyetler olmakla kaleye hapsolundu ve Mısır askerine izin verildi. Safer ayının onuncu günü Şemak'e konulup Zab nehrinin taşma zamanı olmakla gemiler üzerine düz bir köprü yapılıp gece ve gündüz beş günde geçildi. On beşinci günü serdâr dahi geçip orada zulüm üzere olan Ayıntap beyi Osman paşa hapis ve varı yoğu dev-

let adına zaptolundu ve Seyid Han memleketinin hükûmeti oğullarından birine verildi.

Safer ayının yirmi yedisinde Musul'dan göçülüp, Eski Musul'da Recep ağa gelip, barış işinin pâdişahça makbul olduğunu bildiren hatt-ı şerif **(pâdişah yazısı)** getürdü. Üç konaktan sonra fetih müjdesi ile Eflâk ve Boğdan'a giden vezir-i âzam müteferrika-başısı orduya gelüp, yollarda fazla tecavüzlerde bulunduğu işitilmekle katlolundu.

Rebiülevvelin on beşinde Diyarbekir'e konulup, yolda Halep ve Trablus ve Maraş zeâmet ve timar erbâbına izin verilmişti. Acem Şahı tarafından, barışa aykırı bir hal çıkarıldığından tekrar üzerine varılmak için bir müddet Diyarıbekir'de eğlenmek münasip görüldü. «Bölük halkından isteyen ay başını bekleyip ulûfesini **(maaşını)** alsın, arzu eden gitsün!» deyû izin verildi. Ve Anadolu eyâleti, Mirahor Hüseyin ağaya verildi, deyû haber getürdü. Fakat vezir-i âzam, Gürcü-Mehmed paşanın haline acıyarak bir aydan fazla bir müddet bu emri meydana çıkarmadı.

Rebiülâhırın başlarında Rumeli beylerbeyisi Ali paşaya, eyâleti askeriyle izin verilip iki günden sonra Masar **(Muharrem, Safer, Rebiülevvel)** mevâcibi **(aylıkları)** çıktı. İkinci günü Anadolu, Karaman ve Sıvas askerlerine izin verildi. Ve Veli Beye Maraş verilip Kerkük muhafazasına memur oldu. Diyarıbekir neferlerinden yüz nefer beraber koşuldu.

Başka bir elçinin gelişi:

Diyarıbekir'de Acem Şahından başka bir elçi gelüp, barışı kuvvetlendirmek için evvelce Revan'da alınan Murtazâ paşa kethüdası Zülfikar Kethüda, Urfa'dan ayrılan Memi paşa ve Çıldır'dan azledilen Murtazâ paşa ve birçok sancak beyleri, sipahi ve yeniçeri ve diğer askerlerden iki yüz kadar kimseyi, vezir-i âzam, ordusuna gönderdi. Elçiye pek o

kadar itibar edilmeyüp, esirlere halli halince elbise ve harçlık verildi. Aşti aşireti hâkimi olan Kürd Ali, pâdişah hazretleri Bağdad'a gidip gelürken itaat ve baş eğme vaziyetini göstermemişti. O şaki, usuliyle ele getirilerek katlolundu. Onun gibi, Hakâri hâkimi Mîr İmâdüddin dahi isyan üzere olup, fitnesini defetmek için Van beylerbeyisi Hasan paşa üzerine gönderilip hakkından gelindi ve ihtiyaten Diyarıbekir vâlisi Ahmed paşa serasker tâyin olunup bir miktar asker ile Musul muhafazasına gönderildi.

Vezir-i âzam Kara-Mustafa Paşanın İstanbul'a dönüşü:

Sınır işlerine gerektiği şekilde nizam verildikten sonra gelen pâdişah hükmüne göre kasım gününden iki gün evvel, Recep ayı başlarında, vezir-i âzam İstanbul'a doğru yola çıktı. Yolda Sıvas ve Tokat ortasında olan harap halde bulunan Mehmed paşa hanı yeniden canlandırılmağa adam tâyin olunup, Bolu sahrasına konulduğu sırada, İstanbul'a alelâcele gelinmesi için pâdişah fermanı geldiğinden ılgar ile, Göynük kasabasına gelinip, evvelce İstanbul'a gönderilen Mehmed-Kulu bey Şah tarafına gitmeğe izinli olup dönmüş imiş. Vezir-i âzamla buluşup, ziyafet verildi ve Şah tarafına yollandı.

Sadrâzam sür'atle Ramazan ayının on birinci günü Üsküdara geldi. Bütün vezirler, ulemâ **(bilginler)** ve devlet erkânı, büyükleri, yarı konakta karşıladılar. Sadrâzam, pâdişah tarafından Mirahorun götürdüğü murassa' rahtlı (I.S.) ata binip, Şeyhülislâm Yahya efendi, Alay köşküne (S.B. yakın yeredek at başı beraber olup, vezirler ve devlet büyükleri dua ederek Topkapı sarayına kadar vardılar. Bâb-ı Saadette atından edip alem-i şerîf-i Resûl-i Ekrem Sallalahu aleyhi ve sellemi **(sancak-ı şerifi)** eline alıp pâdişahın huzuruna girdi. Bizzat eline teslim ettikten sonra ayaklarına yüz sürüp, eli göğsünde pâdişah önünde ayakta durdu.

Pâdişah hazretleri iltifat edip:

— Lala! Hoş geldin, ekmeğim sana helâl olsun!

Deyû hayır duadan sonra, birbir üstüne samur hil'at ile mükerrem kıldılar. Pâdişahın iltifat ve ikramlariyle aziz ve muhterem olduktan sonra çıkıp saraylarına gittiler. El öpmede hazır olan büyüğe küçüğe hil'at-i fahire giydirilip memnun ederek yerli yerine gönderdiler.

Vezir-i âzam mevkiinde sabit kalıp, devlet işlerini görmekle meşgul oldu.

Bu sene olaylarının tamamlanması, Şahin Paşanın Bosna eyâleti vâliliği ile gidişi ve bu ülke havadisinin geride kalanı:

Geçmiş sene Bosna serhaddi kaleleri neferlerinin arasına esir düşen Tire = Petre adlı Knez için kavga olup, toptan öldürmek fermaniyle Düçe - Mehmed paşa üzerlerine varıp aralarında olan cenk ve geçen olayların, der-i devlete **(devlet katına)** arz olunduğu, ve fitnenin söndürüldüğü genişçe yazılmıştı.

Arz ve mahzarlar (I.S.) Bağdad fethi sırasında rikâb-ı hümâyuna (I.S.) ulaşınca, Düçe-Mehmed paşa Bosna'dan azlolunup, Şahin paşa, sınır işlerine nizam vermek üzere yerine tâyin edildi ve gönderildi.

Düçe paşa ise bu vak'adan sonra Bosna-Saray halkı ve diğer serhadliler ile zıt düşüp iyi geçinmek mümkün olmadı. Memur olduğu işlerde çalışıp, mal sarfetti, levent besledi, bir akçe faydalanamadı.

Ramazan ayında korkusuz sınır neferleri gelip ulûfelerini istedikte «Banalûka vak'asında siz beni kuşattınız» deyû serhadlilerden Çavuş oğlu Mustafa ve Cafer Odabası adlı iki serhad ağasını katletti. Yine korkusundan geceleri kendini leventlere bekletüp vehm yüzünden memuriyet'inden bıkmıştı. Bütün bu müfsitlikler defterdar Mahmud'un ta-

mah ve fitnesinden olup Silâhtar paşanın yakını olmakla onu katlettiremedi.

Umerâ **(Emirler, büyükler, devlet adamları)** arasında bir kanaat var imiş ki sancağının tepesindeki ay'ı değiştiren vâli azlola gelmiştir. Duçe paşa da bu Ramazan içinde sancağının tepesindeki küçük ay'ı, azlolunmak ümidiyle yeniledi. Daha Bağdad fethi dolayısiyle şenlik devam ediyordu. Bosna eyâletinde zinet tamam olmamıştı. Şahin paşanın müteselliml gelüp, Düçe paşa İstanbul'a doğru saraydan kalkıp yola düştü. Şehrin büyükleri uğurladılar. Gayzını yenemediğinden o gün bir serhadlinin de katlini emreyledi. Güçlükle şefaat edip kurtardılar.

1049 Safer ayında Şahin paşa dahi eyâleti hududuna girip, doğduğu yer olan Çelebi-Pazarı nahiyesine ulaştı. Yerlilere ve hemşehrilerine ziyafet verip orada birkaç gün eğlendi. O sırada Radna panayırından gelen kârbanı harâmîlerin **(eşkiyalar)** yağma ettikleri haberi geldi.

Kısaca tafsilâtı şudur ki: On seneden fazla Bosna dağlarında Abdurrahman voyvoda adında bir harâmi gezip daima fesat üzere olup defedilmesine ehemmiyet verilmediği için ele geçmeyüp gezerdi. Evvelce bazı kötülükler ve yol kesmeler yaptıklarında, yoldaşlarından Zoko adlı harâmi, bir nice arkadaşlariyle yakalanıp Cevdid kalesinde hapsolunmuştu. Öldürülmek istenildikte, evvelce vurdukları kârvanda, Hacı Sinan-zâdenin birkaç yük akçelik çuha ve kumaşı yağma edilmiş olmakla, o malların bir kısmını elde etmek zannı ile Bosna defterdarı Mahmud, mâni olmuştu.

Adı geçen Zoko, Kalâtide kasabasında olmakla, anası ve kız kardeşi gelüp Zoko'yu «şer'î hüküm olmadan hapsettiler, suçlu değildir» deyû yanıp yakılır şekilde ricalar ederek birkaç gün şehirde gezdiler. Meğer onu kurtarmak üzere hile hazırlamak için gelmişler, bir gün bir zimmî (S.B.) eliyle, yoğurt ve su varili içinde kazma demiri ve törpü gibi bazı âletler ve ipleri, mahpusların bulunduğu yere ulaştırırlar. Mel'unlar bir gece kale duvarını delip hepsi de kaybolurlar.

O vakit Düçe paşa daha yeni Arnavutluktan gelmişti. Kale ağası Kazganî-Hacı Üveys Silâhtar paşanın adamı olmakla suçlandırılmadı. Ama Zoko'nun anası ve kız kardeşi ve âletleri getüren zimmîyi (S.B.) tutup asmıştı.

Her sene yaz günlerinde o taraflarda kurulan pazarlardan Perozor? nahiyesinde Radna denilen yerde bir hafta panayır olup etraftan tüccar gelüp alış veriş etmek isterlerdi.

Bosna-Saray halkının çoğu tüccardır, o panayıra varmışlardı. Nice sanat ehli dahi kâr ümidiyle varıp, sonra Bosna-Saray kervanı, dört yüz kadar kimse ile dönüp (halk, böcekler gibidir) deyimince, başsız ve intizamsız, sokak adamları makulesi, gaflet içinde perişan yürüyüp gelürken, etrafı ormanlı, ortası çimenlik ve meydan olan bir derbende gelirler. Derbendin iki başında geçit yerleri dar ve iki tarafları sık orman idi. Orada tatlı sulu bir çeşme olmakla, kervanın önünde giden bir topluluk o çeşmede konup hayvanlarını çimenliğe salıverip dinlenmeğe başlarlar. «O derbentte harâmi (eşkiya) vardır» deyû söylendi, kârbanın gerisi konuşup durmak isteyince, içlerinden birkaç akılsız, bunları ahmaklıkla suçlayıp, tüfenklerini mânasız yere boşaltıp, beklemek isteyenleri alaya alarak: «Yâhû, yâmen hû!» deyû şakalaşarak yürüdüler.

Misafirler üç adam da olsa, anlaşarak içlerinden birinin başkan olması ve diğer ikisinin ana itaat etmesi, seferlerde peygamberimizin muteber sünneti iken, bunların bir başı yoktu, karma karışık yürüyorlardı. Hepsi o derbendin ortasındaki meydana varınca, meğer Abdurrahman voyvoda ve hapishane ve zindandan kaçan Zoko, otuz kadar tüfenk-endaz arkadaşlariyle dört tarafı tutup pusu kurmuşlar imiş... Hepsi birden hücum edip önden arkadan tüfenk atıp, melunların kurşunları hep çifte olmakla isabet edip kurtulamayıp kârban bozuldu. Ölenler ve yaralılar dökülüp kaldı. Ormandan çıkıp halka kılıç üşürdüler. Geride kalanları can kurtarmak kaygusuna düşüp, Zoko mel'unu, anasının ve kız kardeşinin kini yüzünden ümmet-i Muhammedi pâre pâre

edip, Saray halkına sövüp, bunca pâre, mal ve ağırlığı yağma eyledi. Tüccardan on dokuz müslüman şehit oldu, ve bir zimmî (S.B.) öldü. Saray halkına büyük bir musibet oldu.

Mel'unlar kârbanı bozduktan sonra yerlerine dönerken, yolları Ak-hisar kazasına uğrayınca, Ak-hisar kadısı Simzâde ki, ölen Hoca-zâde Mehmed efendi mülâzimlerinden kadıların şeyhlerindendir, bütün halkı toplayup Ak-hisardan çıkardı. Mel'unlara yetiştiler. Abdül'mü'min adlı bir müezzin ileri varıp birini yaraladı. Fakat onu da şehit ettiler. Hemen diğerleri yetişip birkaçını tepelediler ve birini sağ olarak tuttular. Harâmiler, yirmi dört bargiri, ağırlıklariyle birlikte bıraktılar. Ol eşya sahiplerine ulaştırıldı.

Bu olay Şahin paşanın kulağına erişince, o taraflara adamlar çıkarıp, teftiş adiyle Allahın kullarını büyük belâya uğrattılar.

Beri taraftan Şahin paşa Rebiülevvel ayının on ikisinde alay ile Saraya girip, Podgoriçe'de otağını kurup oturdu. Ertesi gün alay ile cuma namazına çıkıp, cumartesi günü divan edip, Bosna defterdarı Mahmud'u katleyledi.

Adı geçen Mahmud'un öldürülmesinin sebepleri çoktur. Kendisi evvelce Bosna defterdarı olan Osman efendinin hizmetinden çıkıp, yaradılışının kötülüğü yüzünden efendisini kovalayıp, iftira ile İstanbul'a getürüp hapiste ödünün kopmasına sebep oldu. Bu suretle velinimetinin (S.B.) felâketine sebep oldu. Sonra kendisi Hacı Sinan ağaya kapılanmak sevdasiyle Bosna defterdarı olup himaye ile yedi sene kadar defterdarlık eyledi.

Senede otuz kese kadar geliri var iken, hırs ve tamahkârlığı belâsı ile nice kötülükler işledi. Herkesçe tanınan ruznamçeci İbrahim efendiye durmadan hediyeleri gelüp, o sağ iken onun himayesinde idi. O şehirler halkını, fazla vergi alarak canından bezdirdi ve nice köy halkını perişan etti. Ulemâyı (bilginleri) hor görür, şerir, kötü dilli, tamahkâr ve müzevir olup, hilekârlıkta emsali yoktu. O memleketlere musalalt olup hâkimlere nice kötü işler teklif ederdi.

Şeytanlığına şeriat hâkimleri müsaade etmeyüp, onun arzusuna uymamakla, Sarayda bulunan bir kimseyi ki, kendisi gibi mürtekip idi (S.B.) «Maçin müftisidir, beytülmal müftisi tâyin olunmuştur» deyû bir emir uydurup, herifin adını «beytülmal müftisi» kodu ve onunla birlik olup yürütülmesini istediği fesatlar için, ondan bir fetvâ (S.B.) alıp yapardı. Onunla birleşerek yaptıkları müfsitliklerin sayılması mümkün değildir. Devlet için vergi toplama hususunda halka yaptığı zulma birisi karşı gelecek olsa «en büyük emir sahibinin vekiline karşı geldi, katli vâciptir» deyû olmayacak uydurmalarla, adı geçen müftiden fetvâ alıp halkı korkutmuş idi. Hacıların ve tüccarın hayır sahibi olan zenginlerin bazıları öldükleri vakit:

«Bu adam faiz yer idi. Faizcilikte devamı, faizi helâl saydığına hükmolunur. Faizi, helâl diyen kâfir olur. Binaenaleyh bu adam mürted (I.S.) olarak ölmüştür. Mirasçıları, mirasından mahrum olur. Mal ve mülkü mîriye (devlete) alınır.»

Deyû fetvâlar alırdı. Bunun üzerine ölenin mirasçıları, pek çok mal verip, miraslarını onun elinden güçlükle kurtarırlardı.

Vefat eden zenginlerin vasiyet ettiği paraları, müftiye «hazinenin sıkıntısı olunca alınır» dedirtip zaptederdi. Vasiyet etmeyene şahitler uydurup, üçte birini vasiyet ettiğini ispat ederek zaptederdi. Serhad gaazilerine yaptığı eziyet ve ulûfelerini dağıtmaktaki haksızlığı tarif olunmazdı. Petre= Tire kâfir tutsak oldukta, yalan yere İstanbul'a bildirip: «Kırk bin kuruş aldılar» deyû iftira ile, bir çok kimselerin katlolunmasına sebep ola yazdığı ve ara yerde sebipsiz nice kimsenin ölümüne sebep olduğu yukarıda yazılmıştı.

Kaymakam olan sabık vezir-i âzam Mehmed paşa (Tabanı Yassı) Budin'de iken de, diğer vezirler bazı işler için Mahmud Defterdara ait buyrultu ve mübaşir gönderdikleri vakit itaat etmeyüp ve emirleri dinlemeyüp, hakkında da hiç bir ceza yapılmadığından büsbütün firavunlaşmıştı. Bu

defa Bağdad fethinden sonra bir mesele daha zuhur edip öldürülmesi için bir başka sebep olmuştu.

Tafsilâtı budur ki:

Birkaç parça Cezayir ve Tunus korsan gemileri mutat üzere gazâ ederek Venedik adalarmda Akritiş adası ki, Girit adası adiyle meşhurdur, oraya varıp bir çok mal ve esir alıp, gemilerini denize salıp döndükleri vakit, meğer körfezde Venedik donanması olup bunları takip ederek toplaşırlar. Mağribîler **(kuzey - batı Afrikalılar)** Avlonya limanına girdiler. Gûya felâketi defettiler.

Venedik donanması liman ağzını alıp, top vurup, kalenin minâresini ve nice yerlerini yıkıp gemileri almağa teşebbüs ederler. Mağribîler (S.B.) âciz kalıp, ağırlıklarını tutsaklara yükleyip kara tarafından Selânik'e giderler. Orada, kendilerine mağrip **(kuzey batı Afrika)** yakasından gemiler getürterek binip Sakız adasına, oradan Mağribe (S.B.) giderek böyle bir kâr temin ettiler. Sonra büyük donanma tedarik edip Venediklilerden nice kalyonlar alarak intikam almışlardır.

Fakat, Venedik mel'unlarının bu şekildeki kötülüğü pâdişaha arzolununca, kaymakam Mûsâ paşaya hatt-ı hümâyun (I.S.) gönderip Venedik balyosunu **(elçisini)** hapsetmeği tenbih buyurdular. Venedik kâfirleri muahedeyi bozduğundan «memleketine tüccar gidip gelmeyip İspelet iskelesi kapanıp, bazirgân varmaya!» deyû şiddetli emirler gönderilmiş... Pâdişaha, bazı devlet adamları «İspelet iskelesinden Bosna hazinesine senede elli yük akçe hâsıl olur» deyû arzettikleri vakit pâdişah hazretleri cevap verip:

«Venedik mel'unlarından intikam almak arzumdur. Ben ol akçeden vaz geçtim. Bu hususta bana kim arzederse, kendi havası muktezasıdır, başını keserim!»

Deyû buyurmuşlar.

Bu şekilde birbir üstüne emirler ile Mûsâ paşanın mektubu ulaşmazdan evvel, meğer Mahmud defterdara bir vezir mektubu gelmiş... Onu gizleyip bir ay kadar İspelet iskelesini

işletti. Sonra Mûsâ paşa tarafından emir ve mektup gelüp tescil (I.S.) edilerek tenbih olundu ve dellâllar bağırtıldı. Tamahkâr defterdar, o, zamanın ahmağı gücenip «Devlet malına noksanlık geldi» deyû telâşa düşüp, Mûsâ paşaya bir mektup yazar ve bu tedbiri hatalı bulur ve «Bu kötü tedbir, galiba yeni beylerbeyi Şahin paşa tarafından olmak gerek... O, acemi beylerbeyi, bu tarafın ahvalini ne bilür? Hazineye bu kadar zarar ve noksanlık oldu. Lütfedip, siz pâdişaha arz edip bunu defeyleyesiz!» deyû pek çok haltlar yemiş.. O kısa görüşlü, ve alçak himmetli ahmak, işlerin dışına bakıp, pâdişah hazretlerinin yanında elli yük akçenin kıymeti olur zannedip, Mîriyi **(Devlet hazinesini)** kayırmak yolunda nice olmayacak şeyler yazıp cahililğini meydana koydu.

Mûsâ paşa, aynen onun mektubunu Şahin paşaya gösterip, Acemci kelimesini işaret eder. Evvelce anlatılmış olan Petre=Tire kavgası yüzünden serhad neferleri arasında büyük kavgadan sonra, halleri devlete arzolunup katilleri ferman olunan dizdar Ömer ve kapudan Ömer ve Nasuh gidip, Bağdad altında Silâhtar paşaya ve diğer vezirlere hallerini anlatıp, istedikleri suça tövbe ve tekrar Tire'yi tutmağı ve aldıkları malları teslim etmeği taahhüt ederler. Bu suretle affolunurlar. Ayni zamanda Defterdar Mahmud'un zulümlerini, iftiralarını pâdişahın kulağına eriştirip katli için ferman çıkmasına sebep olurlar. Hattâ Şahin paşa ile anlar Bosna-Saraya gelip, divan gününde pâdişah emirleri okunup, mesele soruldukta, defterdarın yalanları meydana çıkıp, Mahmud defterdar yine ahmaklığından Ömer dizdar ve arkadaşlariyle kavgaya ve konuşmağa başlayup:

«Ben pâdişahın mal vekiliyim, bana düşen, her hususta mîriyi (I.S.) kayırmaktır»

Deyû bağırıp çağırmağa başladı. Hiç öleceğini aklına getirmezdi. Paşa:

«Kaldırın!»

Deyince kapıp, bölük-başı çadırına getürdüler. Evi basılıp, her nesi varsa alındı. Etrafında olan komşularının bi-

le evleri o aralıkta yağmaya uğrayıp, o gün defterdar boğulup yalan büyüklüğü yere serildi. Allahın kulları şerrinden kurtulup, müsterih oldular.

Malatya'da Silâhtar paşaya han yaptırmak işinde bina emini olan Saraylı Hacı Memi-zâde Muslu çelebi, anın yerine Bosna defterdarı olup geldi. Bağdad'tan dönüş sırasında birinci Mirahor İbşir-Mustafa paşaya vezirlikle beraber Budin eyâleti verilip Engerus **(Macar)** serhaddi muhafazası verilmişti. Yavaş yavaş gidip, Belgrad'a vardıklarında, orada birkaç gün oturup işleri yürütmekle meşgul oldu. Ve adalet ve insaf üzere hareket edip, kazasker olan Muid Ahmed efendi ile, Belgrad Mollası bulunmakla iyi anlaşıp, her işinde şer'î hükümlere uyup, ikisinin adalet ve insaf üzere hareketinden o taraflar bayındır ve şenlikler oldu.

Derviş-Mehmed Paşa ahvali:

Sadrâzam Mustafa Paşa hazretleri **(Kara - Kemankeş)** Acem ile barış eylediği yerde Derviş-Mehmed paşaya vezirlik ile Bağdad vâliliğini verip, İstanbul'dan berât-ı şerîfini (I S.) getirip, o dahi azametle varıp, Bağdad'ı elde etti. Ve halifelerin taht yeri olan yüksek sarayda Dicle nehri üzerinde, Bektaş hanın yaptırdığı muhteşem köşkte oturup memleketin intizamı ile meşgul oldu.

İmam-Hüseyin Radiyallahü anh **(Allah ondan razı olsun)** hazretlerinin şehit oldukları yerde, türbedar olan Seyyid Derac ki, Bağdad seyyitlerinin (I.S.) nâkibi idi, oldukça mevki sahibi kuvvet sahibi bir kimse idi, Acem şahı Bağdad'ı aldığı vakit adı geçen hakkında iyi düşünüp hürmet ve itibar etmişti. O dahi hizmet makamında bulunup, ilerisini görürlükten, Osmanlılar tarafını ihmal etmedi. Şah, topyekûn Sünnîleri katletmek istediği vakit, Seyyid Derac, arabuluculuk yapıp «Hazreti Ali sülâlesini sevenleri ben seçeyim, geride kalanlarını katleylen!» dedi, bu bahane ile pek çok kimseleri kurtarmıştı.

Fakat namusunun eteği Şiîlik kiri ile bulaşmış olmakla tanınmış idi. Derviş-Mehmed paşa onun şöhretini hazmedemeyüp, getürüp katlettirdi ve pek çok olan mallarını aldı. Irak'ın zapt ve raptı onun kifayetli eline kaldı.

Bağdad, bugüne kadar, Osmanlı hükümeti elinde kalmıştır. Cenab-ı Hak, memâlik-i mahrusayı **(muhafaza olunan ülkeleri - Osmanlı ülkesini)** daima muhafaza buyursun âmin.

Seyf oğlu Emir Süleyman vak'ası ve Trablus:

Bu sırada husule gelen olaylardandır:

Diyarıbekir'den azledilen Derviş-Mehmed paşaya Bağdad eyâleti, Küçük-Hasan paşaya Van eyâleti verildi. Sonra yine Van eyâleti beylerbeyi eski Süleyman paşada kaldı. Küçük-Hasan paşa Trablus'a naklolundu. Şahin paşa Trablus'tan Bosna'ya değiştirildi. Trablus'ta yine bir fitne çıkıp bastırıldı. Tafsilâtı budur:

Şahın paşa, Seyf oğlunun birini asıp, aşiretini terbiye etmişti. Şahin paşanın azlini işitince Seyf oğlunun adamları toplanıp, Seyfoğulları sülâlesinden Emir Süleyman'ı kendilerine baş yapıp, Trablus dağlarını ve bir çok yerleri zapt ettiler. O sırada o memleketler emirlerinden azledilmiş Hasan paşa adlı bir kimse ki, yine Arap milletinden idi, asker toplayıp, adı geçen Seyf oğlu Süleyman ile cenk edip, bozularak kaçmakla, Araplar kuvvet bulup, Trablus dışında çok fesat edip, karşı koyanları katletmişlerdi. O sırada Trablus mevleviyyeti (I.S.) Saray-ı hümâyun müfettişliğinden Halep nâibi (I.S.) olan Süleyman efendiye verildi.

Süleyman efendi Trablus'a varıp girdikte, Emir Süleyman'a istimâlet mektubu (I.S.) gönderip, itaate razı ederek, evvelden olduğ ugibi ikta'larını **(pâdişahın toprak vermesi)** pâdişahtan rica edip kendine alıvereceğine çalışacağını ta-

ahhüt eyledi. Böylece adı geçeni tamamen iğfal etti (Aldattı).

O sırada şehrin içinden ve etraftan seçme sekban (I.S.) ve asker yazıp hazırladı. Yine Araplar ile muharebe etmekte alışkanlığı olan, adı geçen Hasan paşayı getürdüp, askere baş dikip bir gece birden bire gönderdi. Seyf oğlu dahi kadı'nın kendini aldatıp, ve Trablus'tan asker çıkardığını duyunca: deyû söverek sekbanlarını toplayıp dağdan inip adı geçen Hasan paşa ile karşılaşıp cenkleştikte Allahın fazlı ile Arap askeri kırılıp, emir Süleyman kaçıp, canını zor kurtardı. Seksen kadar kesilmiş başlar, mahkemeye gelip, fitne savuşturuldu.

Olayların tamamlanması:

Sadrâzam Mustafa paşa (Kara - Kemankeş) İstanbul'a gelince, evvelce Sultan Ahmed Han müderrisi Sa'rânî vefat etmekle yeri, Yenişehir'den azledilen Abdurrahim efendiye verildi. Kendinden evvelki gibi İstanbul kadılığı ile el öpmüştü. Bir hafta sonra Kasım efendi yerine, Şevvalin sekizinci günü İstanbul kadısı olup Süleymaniye medresesi hatibi Hüseyin efendiye pâyesiz (S.B.) verildi.

İntikaal-i Sultan Murud Han Aleyhi'r-Rahmeti ve'l-Gufran

(Allahın rahmeti ve gufranı üzerine olsun, Sultan Murad hanım öbür dünyaya göçmesi)

Tanrı bağışlamasına nâil olmuş olan pâdişah, Bağdad seferinden, sıhhati bozulmuş olarak gelüp Irk-un-nesâ ve mafsal ağrıları (1) yüzünden rahatsız olduklarından üç aydan beri sâgar-ı sahba **(şarap kadehi)** iltifatlarından uzaklaştırılmıştı. Ramazan-ı şerifte mizaçları **(sıhhatleri)** fazlaca bozulup mübarek bayramda biraz sıhhat bulmakla bayram el öpmesi için âlî tahta çıkıp, bütün âlem sevinmişlerdi.

Bağdad'tan teşrif edeliden beri Venedik mel'unlarına fazla kin ve gazabı olmakla, onları terbiye etmek niyeti ile ziyade donanma mühimmatına (I.S.) meşgul olup büyük baştarda (2) ve kadırgalar (I.S.), bilhassa iki mavna yapılmasını ferman edip, kapudan olan Silâhtar paşa daima çalışmakta olup, Venedik tarafından fazla miktarda mallar verilmedikçe, aldırış etmeyüp, zamanlarını donanma işlerini görmekle geçirirlerdi.

---

(1) Irk-un-nesâ, siyatiktir. Veca'ı mefâsıl da Nikris veya goutte hastalığıdır. Osmanlı hânedanında hemen hemen bu hastalık irsîdir.

(2) Eski Osmanlı harp gemilerindendir. 24 ten 32 oturağa kadar çift küreği olurdu. Her küreği 5—7 kişi çekerdi.

Vakta ki, Ramazan bayramında erkân ve âyan el öpüp gittiler, kendileri de âdetleri olduğu üzere Sinan paşa köşküne (1), inip, hüner erbabı türlü oyunlar seyrettirip ol şanlı ve her zaman galip gelen, gül gibi açılıp tebessüm eylediler. Sonra At meydanına bakan Silâhtar paşa sarayına varıp meydana ve etrafa nazır olan süslü köşkte oturup hava aldılar.

Büyük ziyafet tertip olunup, o sırada Silâhtar paşa ve diğer mahremân-ı sohbet-dilârâ, tahrîk-i şevk ve neşat ve isticlâb-ı inşirah ve inbisat kasdiyle âyîne-i câm-ı gül-fâma nigâh-endaz olmalarını niyaz etitler.

Yâni: «Sohbet bezeyici mahremlerin, şevk ve keyfi kışkırtmak ve ferahlığı ve genişliği çekmek maksadiyle içki dolu gül renkli kadehe iltifat etmelerini rica ettiler.»

Vücut kuvvetlerini ferahlandıran ve tahrik edici ve hararet-i garîziyye olmak zanniyle içki sofrasını meydana getirdiler. O gün orada hükümdarca zevk ve sohbet idüp saraya geldiler. Allahın kazası, ertesi günü mizâc-ı şerifleri değişip ve hastalığın şiddetinden vücutları günden güne müteessir olup zayıflık ve hastalık üstün geldi.

Hâzık doktorların, doktorluk kaidelerine göre aldıkları tedbir ve yaptıkları ilâçlar fayda vermeyüp gittikçe hastalıkları arttı.

Şevval ayının on altıncı günü perşembe günü idi. Güneş battıktan sonra ruhlarını teslim edip o Bağdad fatihi ve âdeti cihad olan pâdişah, Cenab-ı Hakkın rahmetine ulaş-

(1) Topkapı Sarayının Marmara tarafındaki sahilinde Ahırkapıya yakın, sadrâzam Koca-Sinan paşa tarafındn 1589 yılında yaptırılmış olan zarif köşk olup, Sinan paşa tarafından pâdişah üçüncü Mehmed'e hediye edilmiştir.

tı. Saltanat müddetleri on yedi senedir. Allahın geniş rahmeti üzerine olsun.. (1)

O gördüğün adâlet diyarı harap oldu,
O işittiğin kerem ırmağı da serâb oldu.

Garip işlerdendir ki, işbu senenin, talih senesi ki, sene bin kırk sekiz Zilkadesinin on altıncı pazartesi gecesi güneş battıktan sonra dört saat yirmi dört dakika geçince güneş o hamle değişmişti. İlm-ü nücum âlimlerinden Utarid-Mehmed Çelebinin yazdığı takviminde Zayiçe (I.S.) bu suretle idi. İstanbul ufkunda senenin talihi akrep burcu ve müstevisi Merih beyt-i gaaribde sevrde, ve bâlindedir. Aşir sünbüle müstevisi utarid ve neyyirünnevbe ki aydır ve münir Zuhaldir, deluv deki râbi büyüttür ve Müşteri kavsde ki beyt-i sânîdir. Bu şekilde bulunmuştu. Bundan sonra sene bin kırk dokuz Muharreminin yirmi sekizinci çarşamba günü, günün iptidasından on üç saat geçince güneş, kuyruk ukdesinde cüz'î güneş tutulmasiyle kararup, güneş batışından beş dakika geçerek tamamen açılıp dünyanın altındadır. Talih vasat küsuf burc-u kavs ve müdebbiri müşteri bulunup (2) bu şekildeki delillerin ve şahitlerin ahkâmında, eski hükümdar hânedanından birinin mülkü, âhare (başkasına) intikal etmesine delâlet vardır, deyû yazmıştı.

Ve pâdişaha hizmet edenlerin ileri gelenlerinden Hâs odadan (2.S.) çıkma bazı sözüne inanılır kimselerden rivâyet olunur ki, Sultan Murad Han zamanında nice güneş ve ay tutulmaları olurdu, aslâ aldırış etmezlerdi. Fakat bu kere anlatılan cüz'î güneş tutulmasından, pek fazla tasalanıp

(1) Sultan Murad en doğru rivâyetlere göre 15/16 Şevval 1049—8/9 şubat 1640 çarşamba—Perşembe gecesi, güneş battıktan sonra zevali saat 8 de vefat etmiştir.

(2) Bu satırlar tamamen yıldız ilmine ait ıstılâhlar olup, Türkçeye çevrilmesine imkân olmadığından aynen yazıldı.

müneccim başı Hüseyin efendiden, bu güneş tutulması hakkındaki fikrini sorup, ziyade dikkat gösterdiler. Müneccim başı Hüseyin efendinin verdiği mutat cevaplardan teselli bulmayıp:

— Yabana söylersin! Bu sözler, hatır için yakıştırmadır. Bu güneş tutulması bana aittir!

Deyû uğursuzluk vehmettiler. Bu hususu defalarca tekrar edip içleri ve dışları, ol vehm ile dolu idi.

Her kimse aşkta uğursuzluk görmez,
Eğer görürse kendi canında görür.

O güneş tutulmasının hükmündeki, müneccimler, devletin başkasına intikali deyû açıklamışlardı, kendilerinden def ve düşmanları tarafına sarfettikleri nice izahata itimat etmeyüp kendi üzerlerine aldılar. Dıştan ve içten o senede kemale eren develtte ve satvet ve mehabette bir nevi gerileme görülüp, saltanat günlerinin sona ermeye yakın olmasına kayıptan işaretler ve küllî ve cüz'î alâmetler meydana geldi.

Bunlardan biri, iki denizin birleştiği yere bakar şekilde yaptırdıkları zarif ve süslü köşk ki, yapılmasında fazla dikkat ve itina gösterip içini altın safihalar ve lâl ve çengâr ile (1) toptan altına garketmişlerdi. Daha tamamlamağa ve süslemeğe meşgul idiler. Fermanları üzere tavanlarının kitâbelerinde altın ile Kur'anı Kerim âyetleri yazılıp, Tophaneli Hattat (2) Mahmud Çelebi ve nice ona benzeyen maarif ashabı ve hüner sahipleri nakış ve kubbeleri altınlamakla meşguldüler.

Garip tesadüflerdendir ki, Hekim başı Zeynelâbidin efendinin naklettiğine göre, ol kitabeler, altın suyu ile yazılan celî âyât-ı kerimeler, Hazreti İbrahim hakkında inen âyet-

(1) Çengâr, bakır pasından yapılma yeşil boyadır.

(2) Güzel yazı yazan.

ler idi **(Ve iz yerfau ibrâhîm'ül-Kavâid)**.. Meâl-i Münifi: «İbrahim, Kâbenin temellerini yükseltiyordu,» ülkeler açan pâdişah ki, diğer biraderlerini en küçük bir şüphe üzerine cansız ve nice hanümanları viran etmişlerdi.

Biraderleri Sultan İbrahim Han hazretlerinin taht ve tâca lâyık olduğu görünmekte ve bütün işaretler onun saltanatına delâlet eder iken bunu düşünemediler. Bunun sırrı sonra anlaşıldı.

Hikâyeyi anlatan ferasetli kimse nakleder ki:

Hazine-i hümâyunda atalarından merhum Sultan Selim Han Mısır'ı fethettiği vakit, elde ettiği kıymetli şeylerden bir cifr=cefr (1) kitabı vardı. Remzler bazı açıklamalar, işaretlerle Osmanlı pâdişahları bu kitapta yazılmıştı. Hattâ her pâdişahın çehresine uygun resimleri vardı.

Sultan Murad merhum o kitabı açıp, kendi şeklini ve başka şekilleri görüp, bazı işaretlerini anlayınca kitabı mühürleyip:

«Kimse bunu açmasun! Ve her kim açarsa veyahut diline alırsa başını keserim!»

Deyû tenbih etmişlerdi.

Ve yine acayipliklerdendir ki, Hadramut (2), diyârından Yemenli bir üstad cifrci gelüp, Silâhtar paşa onu avlayup, hürmet ve itibar ederek sarayında bir odaya almıştı. Gayp esrarından sorunca:

«Şaban ayında çok sadaka veresiz. Size bir nevi engel olma sureti görünüyor, ama ümittir ki hayır ile defediler...»

Dedi.

Pâdişahtan sornuca, evvelâ hiç bir şey söylemek istemedi, sonra Silâhtar yeminlerle onu inandırdıktan sonra, sır-

(1) Cifr, rakam, harf ve sembollerle ifade edilir bir bilgi olup, gûya bu suretle insan geleceği hakkında haberler öğrenir.

(2) Hazreti Mut.

rın kilidini açıp her zaman üstün gelen için **(pâdişah Sultan Murad için):**

«İşbu sene Şevvalinde, doğum talihleri olan beyitte güneş tutulması, ve talih sahipleri yanmak üzeredir. Toptan bir düşüştür, eğer ölüm değilse, ölüme yakın zahmet olur.»

Demişti.

Şaban ayında Eflâk voyvodası suçu ile eski vezir-i âzam kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşaya gazap belâsı isabet edip, Yedikule zindanına gönderilince, adı geçen Mehmed paşa, cebinde bulunan, Silâhtar paşaya ait tezkereleri ki, o iş için göndermişti, pâdişaha göndermeğe çalışıp, suçsuzluğunu ispata uğraşmış ise de mümkün olmayıp, Silâhtar paşanın işi kışkırtmasiyle gecikmeksizin katlolunmuştu. Silâhtar paşa o tezkerelerini getirtip, tehlikeden kurtuldu.

Silâhtar paşa çok sadakalar verip, hayırlar yapıp çok tedirgin durumda idi, sıkıntısı defolup, sıkıntı yine Mehmed paşa üzerine yıkılıp, kendisi kurtuldu. Bu suretle, o yemenli şeyhin sözü doğru çıkmakla, Silâhtar Paşa itikat edip, pâdişah hazretlerinin sıhhati bozulunca, hayırlar ve sadakalar yapıp, Eyüpte çok miktarda kurbanlar kesilip, tekkelere ve şeyhlere nezir surreleri **(keseleri)** gönderilip, zindanlarda olan borçlular ve katillerden başka suçlular salıverildi.

Fakat ilâhî kazanın defedilmesi mümkün değil... Vakti gelince Allahın emri yerini buldu.

Sultan imam-ı Şamî Yusuf efendi nakleder:

Merhum pâdişah bu kadar satvet ve heybet sahibi iken yine garezsiz, hak söze razı olup gücenmezlerdi. Gizli sohbetlerde içkiden vaz geçip, içilmesine müsaade olunan hurma şirası ve müsellesat kullanmağa dönmeleri için bazı nasihatlerde bulundukça:

— Efendi doğru söylersin!

Deyû tövbe etmeği taahhüt etmişlerdi. Vakta ki din ve devlete arka kuvveti olan arkası hasta yatağına düşüp yatalak oldu, ve kendinde ölüm alâmetleri göründü, aklı kâh

gelür, kâh giderdi. İmam efendi girip elini öpüp hatır sorup, pâdişah dahi anın hatırını sormakla bazı ilmî sualler ve dünya ve ahret geçidine ait gizli sırlar söyleşüp ve seyrettiği bazı garip binaları müzakere edip yine kâh hastalık icabı şuursuz kelimeler söyleyüp şiddetli keder ile muztarip olurlardı.

İmam Yusuf efendi elini öpüp dışarı gitmek için izin isteyince:

— **Var, hoş geldin..**

Deyû izin verdiler.

Ama hekimbaşı ve gılmân-ı Hassa (I.S.) halin nasıl neticeleneceğini bilüp, Yusuf efendiyi Has odada durdurdular. Yatsu vakti ölmek üzere olup, gılman **(Pâdişah sarayında hizmet gören gençler)** toptan ağlar ve inler... Yusuf efendiyi getürüp başucuna vardılar. Gözlerini yumup sıkıntı içinde sağa ve şimale **(kuzeye)** büyük bir zayıflık ile kımıldadıp son demine geldi.

Yusuf efendi Has-oda halifeleriyle (yâsin-i) şerif okumağa meşgul oldular. Kelime-i şahadet ve istiğfar (1) ederek, zaferlerle dolu ruh kuşu, Cennet bahçesine gitti.

Sakal ve yüzlerini bir tülben tile örttüler.

O saat bütün hademe ve gılman **(genç hademeler)** haremin câriyeleri ah, ve vaveylâ ile cihanı doldurup sarayın camlarını ve kapı pencerelerini matemli kalp gibi bilerek kırıp yıkıp feryat ile kıyamet kopardılar.

Sultan Murad, kardeşi şehzâde Kasım'ı boğdurduğu odada vefat etmişti.

Silâhtar Siyâvuş ağa ve çuhadar (2) ve diğer pâdişah hademeleri, merhumu bir şal ile örtüp vezir-i âzam Kara-Mustafa paşayı içeriye çağırıp vaziyeti bildirdiler.

---

(1) Tanrıdan günahın bağışlanmasını dilemek.

(2) Çuhadar, Has odaya mensup en yüksek ağalardan üçüncüsüdür. Alaylarda ata binerek hünkârın arkasında gider ve yağmurluğunu taşırdı. Aynı zamanda pâdişahın kaftanlarına ve kürklerine bakmak da onun vazifesi idi. (S.B.)

Bundan sonra Kapı ağası, şehzâde Sultan İbrahim hanın olduğu yere varıp:

— Şehzâdem, mübarek başınız sağ olsun! Yıldızı mesut biraderiniz Sultan Murad dâr-ı bekaya (öbür dünyaya) gitti. Saltanat tahtı sizindir, buyurun!

Dedikte, Sultan İbrahim biraderlerinin neye uğradıklarını görüp (1) Sultan Murad'ın korkusiyle kalbi ürkmüş olduğundan:

— Siz bana mekr ü âl edersiz! (Oyun, düzen, hile edersiz) bana taht ve saltanat gerekmez! Karındaşım sağ olsun, benden ne istersiz?!

Deyû şiddetli çekinme ile çekinip, bu sözleri hileye verip inanmadı. Valide Sultan kendisi gelüp:

— Arslanım, başın sağ olsun! Gel çık!

Dedikte yine kaçındı. Bin yemin ettiler. İnanmayıp dışarı çıkmadı. Hele Kapı ağası ve valide sultan koltuklarına girip:

— Kendiniz varın, bakın!

Deyû ister istemez taşraya getürdüler. Sultan Murad'ın savlet ve heybetini biliyordu. Anın için şehzâde hazretleri inanmayıp kaçınarak, taşraya geldi.

Sarayın içinde Timur-kapıdan geçmeğe mecbur idiler. Kapı ağası gördü ki vezir-i âzam kapıda ayakta durur, tiz haber gönderdi:

«Sahib-i devlet (sadrâzam) taşra buyursunlar ki, şehzâde hazretleri kendini bostancı-başı (icabında cellâtlık vazifesini yapan) zannedip ürkmeyeler. Çünkü buraya Bostancı-başıdan başka erkek kimse girmez!»

Dedi.

Vezir taşra gidip, mekânı cennet olan pâdişahın, ölü-

(1) Daha evvel Sutlan İbrahim kendisinin ve Sultan Murad'ın üç kardeşinin, Sultan Murad tarafından boğdurulduğunu görmüştü. O feci sahneleri hatırlıyordu.

sünün bulunduğu oda kapısında bekledi. Sultan İbrahim'i o odaya götürdüler.

— Lalan budur pâdişahım! (1).

Deyû tarif edince, sadrâzam dahi yer öpüp, baş sağlığı ve tebrik ile ayağa kalktı. Pâdişah daha hâlâ:

— Bana hile ve âl edersiz!

Deyû çekiniyordu. Hademeler ise yeminler edip:

— Hak teâlâ, o yerde yattıkça size ömür vere! Taht ve saltanat mübarek olsun!

Derlerdi.

Nihayet ölünün yanına vardılar. Buyurdular, yüzünü açtılar. Gördüler ki Arslan saldırışlı biraderin ömür günleri tamam olmuş, gözleri pejmürde, nazenin endamı donmuş ve o, âlemlere «Ben'im!» diyen İskender vekarlı şehriyar Allahın emriyle ölmüş... Emreyledi, yüzünü örttüler. Dönüp taht odasına yönelip, kapıdan yine geri dönüp, bir daha yüzünü açtırıp tekrar mülâhaza ve inceden inceye bakıp kalbi inanıp önünde şem'-i kâfûrî (**kâfurdan yapılmış beyaz mum**) ve bütün havas ve yakınlar, vezir-i âzam ve Kapı ağası, maiyetleriyle birlikte taht odasına girip:

«Bismillah, pâdişahım!»

Dediler ve Hazreti Ömer Radiyallahü Anhın, kendi mübarek elleriyle sardıkları, meşhur sarıkları ki, o güne kadar teberrüken dururdu getürdüler, mübarek başını açıp sarığı giydi. Ve giyerken el kaldırıp:

«Yâ Rab ki, Bencileyin (**benim gibi**) abd-ı zayıfı (**zayıf kulu**) bu makama lâyık gördün!»

Dediler.

Oradan, vezir koltuğuna girip uğurlu vakitte saltanat tahtına cülûs buyurdular. Taht üzerinde de bu suretle hamd ve şükür edip:

«Yâ Rab! Eyyâmımda (benim günlerimde) ümmet-i Muhammedi hoşhal eyle... Ve birbirimizden hoşnut eyle!»

(1) Sadrâzamlara, pâdişahların lalası denirdi.

Deyû dualar edip bütün hazır olanlar «âmin!» dediler. O gece müfti ve kazaskerler ve diğer asker başlarına bizzat hatt-ı hümâyunlar yazılıp:

«İnşallahü teâlâ yarın mübarek perşembe günü ki, on altı şevvaldır, cülûs-u hümâyunum vâki olmuştur. Bîat (I. S.) içün divan-ı hümâyunuma gelesiz!»

Deyû tenbih buyurmuşlar.

Sultan İbrahim Hanın cülûsu ve bütün divan erkânının bîati:

Sabah oldu. Bütün vezirler ulemâ ve divan erkânı, ve bütün büyükler ve âyan toplanıp bir yüksek divan tertip olunup taht-ı hümâyun **(pâdişah tahtı)** kuruldu. Tahta yeni oturan pâdişah hazretleri, Allah kuvvetini sağlam ve sürekli kılsın, siyah sarık sarınıp cülûs buyurdular. Vezirler ve âyan her biri bîat edip hazır eyledikleri sarıkları çıkarıp hepsi sarıkları üzerine siyah bağladılar. Ve bir zaman ağlayıp ah ve vah ettiler. Oradan, vezirler sırasında olan Emîr-Gûne oğlu kalkıp yerine gitti. Sonra mendillerini çıkarıp gözlerini sildiler ama, Silâhtar paşa ile Deli-Hüseyin paşa kalkıp bir kenara varıp zarı zarı ağlayıp yaş yerine kan döktüler. Çünkü Sultan Murad'tan sonra kendilerine iyi bir hayat düşünülemiyeceğini bilirlerdi.

Oradan vezir-i âzam buyurdu, tabutu içeriye götürdüler. Hünkâr imamı Yusuf efendi, merhum pâdişahı yıkadı, kefenledi, nakışlı pâdişah tahtından ölü tahtasına kodu. Salâtin câmilerinde salâ verilip pâdişah hazretleri namaza hazır oldu. Merhum hünkârın tabutunu, vezirlerin feryatları arasında musallaya **(tabutun konulduğu yüksek taş)** koyup üzerine dört tekbir ile namazını kılıp vezirler ve ulemâ **(bilginler)** piyade, ağlaşarak nâşını götürüp, önlerinde gittiler.

Merhumun **(ölenin)** binip gazaya gittiği üç at, tersine

eğerlenip, tabutun önünde yedilip feryat ve fiğan ile, pederi Sultan Ahmed Han türbesine götürüp gömdüler.

Fehim merhum, Sultan Murad'ın ölümüne ve Sultan İbrahim'in cülûsuna lâtif bir beyt ile tarih düşürmüştür:

Azm-i ukbâ eyleyüb Sultan Murâd-ı cem-himem
Eyledî sultan İbrâhîm-i dârâ-fer cülûs 1049

Merhum ve mağfur namlı
pâdişahın menkabeleri:

Merhum Sultan Murad Han, 1000 — 1591 tarihinden sonra gelen pâdişahların en büyüğü idi. Yaşadığı müddet yirmi dokuz sene ve saltanat zamanı on yedi seneye erişti (1) Tahta cülûslarından 1042 = 1632 senesine gelinceye kadar diğerleri gibi hareket buyurup, on sene kadar zamandan sonra uyanıklık gelip akıllı ve tedbirli olanlara yakınlık ile, dünya ahvaline alâkadar olup, bir derece kendilerine bilgi hâsıl olmuştu. Siyaset kılıcı ile dik kafalıları korkutup devlet idaresini, kifayetli eline alıp, yedi sene kadar zaman dilediği gibi hareket etti. Nihayet, bir çok işlerde ataları, kanununa riayet etmeyüp tabiatlerinin iktizasına göre kendileri icat ederlerdi.

Vâkıa zulüm ve fesat ashabını ve zorbaları katletmekte şiddet gösterip halkı pek fazla korkutup haddinden ziyade tecavüz etmeğe kimsede kudret komamışlardı. Fakat kendileri de her işi, adalet ve şeriat üzere görmezlerdi. Ve kan dökmekte çok ileri gitmeleri, ömürlrinin kısalmasına sebep olup, Osmanlı devletine hizmet edecek yaşta ahrete gittiler.

(1) Sultan Murad, 28 Cemaziyelevvel 1021 — 27 Temmuz 1612 cuma günü, hâlâ Beylerbeyi denilen İstavroz bahçesinde doğmuş, 27 sene, 6 ay, 13 gün yaşayıp 28 yaşı içinde vefat etmiştir. Saltanat müddeti 16 sene, 4 ay, 29 gündür.

Kendileri genç yaşta tahta çıktılar. Zevk ve eğlence hareket yularını elden alıp kötü yakınların tesiriyle, mevkilerine lâyık olmayan nice işlere giriştiler. Sohbetlerinde evvelâ kemal sahipleri olsa idi, kendilerinden evvelki pâdişahları unuttururlardı.

Zamanımızda anlar kadar bir yüksek mertebeli pâdişah görülmedi. Kol kuvvetinde ve yakalama şiddetinde tek, silâh kullanma ve harp ve darp âletlerinde zamanında bir tane idi. Mûsâ paşadan naklolunur ki:

Harem-i hümâyunda silâhtarlıkları hizmetinde iken nice defa «Gel Silâhtar!» deyüp sağ elleriyle kuşağımdan kaldırıp, Silâhtar dahi bir büyük, iri pehlivan yiğit iken, bir elleriyle başları üzerinde tutup has odayı devrederlerdi. Nice kaldırırlarsa yine öyle indirip kollarına yorgunluk gelmezdi. Ok ve mızrak ve cirit ile birkaç kalkanı delmek ve bir vuruşta bir merkebi (eşeği) ikiye bölmek ve iki yüz okka gürzi salmak gibi zorlu hünerleri insan kudretinin üstünde idi.

Eski saraydan attıkları cirit, Sultan Bayezid Veli câmii minaresi dibine düşüp, Haleb kalesinden attıkları, hendeği geçip Saraçhane üzerine düştü. İkisine de nişan dikilip, tarih yazdılar. Hind elçisi, fil kulağından, gergedan postu kaplanmış bir siper getürüp ok ve tüfenk fındığı (kurşunu) kâr eylemez itikadiyle lâf urmuş idi, karşılarına getürüp evvelâ bir mızrak atıp, arka tarafına geçti. Sonra, mücellâ demir uçlu bir ok attılar, o dahi delip geçti. Sonra adı geçen siperi, filori ile doldurup elçiye gönderdiler. Ol siper hâlâ Hind pâdişahının saray kapısında asılı durur derler.

Buna benzer harikulâde denecek halleri, pehlivanlık ile cihangirliği nefislerinde topladıklarına delildir. Allah rahmet eyleye...

Dördüncü Murad devri
Devlet adamları:

ŞEYHÜLİSLÂMLAR:

Yahya efendi, Esat efendi, Yahya efendi, Hüseyin efendi, tekrar Yahya efendi (1).

SADRÂZAMLAR:

Ali paşa (2), Mehmed paşa (3), Hafız Ahmed Paşa, (4)

---

(1) Şeyhülislâm Zekeriya-zâde Yahya efendi, hem şeyhülislâmların, hem divan şâirlerinin en büyüklerindendir. Ankaralı Bayramzâde Hacı Zekeriya efendinin oğludur. Bu ilk Şeyhülislâmlığına (10 Recep 1031 - 21 Mayıs 1622) de tâyin edilmiş ve (9 Zilhicce 1032 - 4 Ekim 1631) de azledilmiştir.

Hoca Sadeddin zâde, Hacı Mehmed Esad efendi; ikinci Şeyhülislâmlığıdır. Üç dilde şiir yazmağa muktedir değerli bir âlimdir. (9 Zilhicce 1032 - 4 Ekim 1622) de tâyin olunmuş, (14 Şaban 1034 - 22 Mayıs 1625) de vefat etmiştir.

Yahya efendi: İkinci Şeyhülislâmlığıdır.

Hüseyin efendi: (Ahi-zâde Hüseyin efendi): Âlim, fazıl, şairdi. Kıymetli eserleri vardır. Bu değerli âlim, Sultan Murad'ı tahttan indirmek töhmeti ile, Dördüncü Murad tarafından idam edilmiştir. (19 Recep 1041 - 10 Şubat 1632) de tâyin olunmuş, 7 Recep 1043 - 7 ocak 1634) te idam olunmuştur.

(2) Ali paşa: İspartalıdır. 3 nisan 1624 te idam edilmiştir.

(3) Çerkes-Mehmed paşa: 3 nisan 1624 te tâyin olunmuş, 28 ocak 1625 te vefat etmiştir.

(4) Müezzin-zâde Hafız-Ahmed paşa: Pomak asıllıdır. Birinci Sultan Ahmed'in kızlarından Ayşe Sultanın kocasıdır. Bu birinci Sadrâzamlığına 8 şubat 1625 te tâyin olunmuş, 1 aralık 1626 da azledilmiştir.

Halil Paşa (5), Hüsrev paşa (6), tekrar Hafız paşa (7), Recep paşa (8), Tabanı Yassı-Mehmed paşa (9), Bayram pa-

RUMELİ KAZASKERLERİ:

Hüseyin efendi, Bostan-zâde Mehmed efendi, Gani-zâde Şerif efendi, Kara Çelebi-zâde Hüseyin efendi, Azmi-zâde Hasan efendi, Bostan-zâde Yahya efendi, Ebû Said efendi, Hüseyin efendi, Çeşmi efendi, Hüseyin efendi, Çeşmi efendi, Kara Çelebi-zâde Hoca zâde Abdullah efendi, Nûh efendi, Ebûssuud-zâde Mehmed efendi, İsâ efendi.

ANADOLU KAZASKERLERİ:

Bostan-zâde Yahya efendi, Azmi-zâde Yahya efendi, Şerif efendi, Ali Çelebi-zâde Abdullah efendi, Hasan efendi, Salih efendi, Ali Çelebi-zâde Ebu Said efendi, Ebussuud-zâ-

(5) Halil Paşa: Ermenidir. 1 Aralık 1626 da tâyin olunmuş, 6 nisan 1628 de azledilmiştir.

(6) Hüsrev paşa: Boşnaktır, Osmanlı tarihinin en zalim, kan dökücü bir veziridir. 6 nisan 1628 de tâyin olunmuş, 25 ekim 1631 de azlolunmuş, sonra idam edilmiştir.

(7) Hafız Ahmed paşa (ikinci sadrâzamlığı): 25 ekim 1631 de tâyin olunmuş, 10 Şubat 1632 de pâdişahın gözü önünde âsi yeniçeriler tarafından parçalanmıştır.

(8) Topal-Recep Paşa: Boşnaktır. Hafız Ahmed paşanın parçalanmasına sebep olan yeniçeri isyanını kışkırtan mel'un ve alçak bir adamdır. 10 Şubat 1632 de tâyin olunmuş, 18 mayıs 1632 de, pâdişah tarafından boğdurulmuştur.

(9) Tabanı Yassı-Mehmed paşa: Arnavuttur. Asi yeniçerileri zorbalarına göz açtırmamış, onları ağır şekilde cezalandırmıştır. 18 mayıs 1632 de tâyin olunmuş, 2 Şubat 1637 de azlolunmuştur.

şa (10), Tayyar-Mehmed paşa (11), Mustafa paşa (12). de Çeşmi efendi, Hoca-zâde Nûh efendi, Mahmud efendi, Muid-Ahmed efendi, İsâ efendi, Çivi-zâde efendi.

İstanbul Kadıları:

Çeşmi efendi, Salih efendi, Hidayet efendi, Uşakî-zâde efendi, Ebu Said efendi, Tulumcu-Hüsam efendi, Ebussuud zâde efendi, Ebu Said efendi, Nûh efendi, Recep efendi, Mûsâ efendi, Çivi-zâde efendi, Hüseyin efendi, Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendi, Mahmud efendi, Muid-Ahmed efendi, İsâ efendi, Kürd Kasım efendi, Abdürrahim efendi.

Defterdarları:

Hasan paşa, Abdülkerim Paşa, Bâki paşa, Osman efendi, Bekir paşa, Mustafa Paşa, İbrahim efendi, Mehmed Paşa.

---

(10) Bayram paşa: Türktür. Lâdiklidir. Dördüncü Murad'ın eniştesidir. Kıymetli bir devlet adamı idi ise de, bir hicviye yüzünden büyük şâir Nef'î'yi öldürtmekle lekelidir. 2 Şubat 1637 de tâyin olunmuş, 26 ağustos 1638 de Bağdad muhasarası sırasında ölmüştür.

(1) Tayyar-Mehmed paşa: Türktür. Bu de Lâdiklidir. Zeki, cesur, dürüst bir insandır. Bağdad muhasarasında büyük yararlıklar göstermiş ve burada şehit olmuştur. 27 ağustos 1638 de tâyın olunmuş, 21 aralık 1638 de şehit olmuştur.

(12) Kemankeş Kara-Mustafa paşa: Arnavuttur. Macar devşirmesi olduğu da söylenir. Para işlerini düzene koymağa çalışmıştır.

Sultan İbrahim Devri

(6 Şubat 1640 - 16 Şevval 1049)
(1648 — 1059)

Çün yeni pâdişah hazretleri saltanat tahtına cülûs buyurdular (oturdular), Hazreti Ebi Eyüp Ensari Radiyallahü anhın ziyaretine denizden kayık ile varıp, âdet olduğu üzere üstün tesirli kılıç kuşanıp, alay ile Edirne kapısından girdiler.

Cülûs günü kuşluk vaktine kadar çarşı kapanıp, sonra bîat tamam olunca dellâllar:

«Devlet ve memleket Sultan İbrahim'indir!»

Deyü bağırıp herkeste bir sevinç ve neşe peyda olup genişlik ile cihan bir başka türlü oldu. Bütün halk, saf saf yollarda dizilip, pâdişahı, Eyüpten dönüşte selâmladı. Pâdişah, Edirne kapısından Sultan Mehmed Han Fatih yakınına gelince attan inip çok ulu atalarını ziyaret ve yine Sultan Selim ve Sultan Bayezid ve babası türbelerini ziyaret, ve temiz ruhlarından yardım ve himmet dileyüp, saadetle saray-ı hümâyuna döndüler. Vezirlere, âyana ve bütün divan ehline hil'at ve ulemâya da bahşişler gönderip, her mollanın evine, dergâh-ı âli çavuşları (S.B.) vasıtasiyle kırkar kuruş gönderdiler ki o zamanda beşer bin akçe ederdi, ve bütün askere terakkiler ve bahşiş verip, adalet ve ihsana niyet ettiler.

Bu senenin geride kalan olayları:

Şevvalde cülûs-u hümâyundan sonra Silâhtar paşaya Budin eyâleti verilip, yirmi dokuzunda taşra çıktıkta, Rume-

li eyâleti verilip, bazı ağır bahadaki eşyası devlet namına zaptolundu. Yine şevvalde levendane tutumlardan men ve eski pâdişahlar merasimine riayet ferman olunup Hüseyin Paşa kapudan oldu. Zilka'dede Mûsâ paşaya Budin eyâleti verilip Silâhtar Tameşvar'a naklolundu. İbşir paşa Silistreye gönderildi. Cündi-Halil paşa azledildi. Bıyıklı-Mustafa ağa yeniçeri ağalığından azlolunup, Mirahor Tekkeli yeniçeri ağası oldu. İsâ efendi ve Çivi-zâde azlolunup Rumeli Kazaskerliği Ebu Said efendiye ve Anadolu kazaskerliği Muid-Ahmed efendiye verildi.

Gönlü parlak vezir-i âzam Mustafa Paşa eskişi gibi sadrâzamlıkta istiklâl üzere kalıp, Sultan Murad Hanın vefatını duyurmadı.

1050 senesi Muharrem ayında Galatanın taşra iskelesi yanıp vezirler söndürmeğe uğraşır iken, bir geminin barutuna ateş isabet edip tutuşunca alevler, vezir-i âzamın yüzünü yakıp, üç ay kadar hasta oldu. Divan işlerini görmeğe Kenan paşa kaymakam tâyin olundu. Yine iyileşip bir zarar olmadı. O gece ateşten Muhzır ağa ve birkaç paşalı yaralandı. Gûya bu senenin zayiçesinde (I.S.) Müşteri terbi-i merihte ve Merih vebalinde zeneb ile mücâsid bulunduğu bir bakıma anlattığımız kazalara delil idi. Ve ihtirak-ı utaritten iki gün evvel idi. Kablel mümâzece zuhuru, müneccimler arasında meşhurdur (1).

Cemazielevvelde Mısır eyâletinden Rüstem paşa-zâde Mehmed paşa azlolunup Bostancı başılıktan çıkan Nakkaş-Mustafa paşa Mısır'a tâyin olunup, deniz yolu ile gitti. Rodos'ta mahpus olan Şahin-Giray ki, kardeşi Mehmed-Girayın hanlığı sırasında kalgay (**veliaht**) iken çıkardığı fitneler, yerinde yazılmıştı, onun adamlarından bazı cahiller Kefe, Kırım ve tatarlar arasında zaman zaman «Şahin-Giray Han olmuş» deyû olmayacak sözler ve buna benzer yalanlar

(1) Yıldız ilmine ait ıstılahlarla yazılmış olan bu bir iki satırı, olduğu gibi yazmağı uygun bulduk.

çıkarmakla, tatar hanının mülküne kuvvetsizlik ve ıstırap düşmesinden korkarak bildirmekle ortadan kaldırılması, adı geçen Mustafa paşaya ferman olunup hat (yazı) verilmişti.

Rodos'a varınca boğup, idam eyleyüp, sonra geçüp Mısır'a gitti. Vecihi merhum der ki, Şahin-Giray Rodos'ta kendi halinde idi, ancak meçhul bir cahil **(Kuş isimli bir kimseden Osmanlı devletine zarar gelecektir)** dediğinden, onun bu bâtıl sözüne inanılarak katlolunmuştur.

Kapudan paşanın azli:

Hüseyin paşa kapudan olup Karadenize çıkmıştı. Uğursuz Rus şaykalarından (I.S.) otuz parça şayka alıp hayli yüz aklığı edip, tutulan Kazakları Timura vurup İstanbul'a gönderdi. Daha kendisi Karadenizde iken Silâhtar Siyâvuş ağa ki, evvelce vezirlikle çıkmıştı, kapudanlık ona verilip Hüseyin paşa Özü muhafazasına memur oldu. Azil haberi ulaşınca donanmayı Piyâle Kethüdaya bırakıp kendisi emre göre, memur olduğu yere gitti.

Kasırga zuhuru:

Cemazielevvelin beşinci günü öğleden sonra İstanbul'da bir kasırga çıkıp, Macuncu hamamı arkasından gelip yoldan tarafa camekân üzerinden kurşunları koparıp, Nuride-de Mescidi üzerinden geçip Molla Güranî câmiinin üzerinden kurşununu koparıp Murad paşa câmiine varınca kaldı.

Yine Cemazielevvelin on üçüncü gecesi ki pazartesidir, İstanbul'da Balat kapısı dışında olan bazı mevlevihanelerden ateş çıkıp şiddetli rüzgâr olmakla deniz üzerinde olan binalar tutuşup, tamamen yanıp, oradan surların içinde bir ceviz ağacına atlamakla ateş kale içine girip sabah oluncaya kadar içte ve dışta büyük yangın olup, yürüyüp, sabah ezanında Fethiye câmii yanıp Dragman mahallesi, oradan Sul-

tan Selim semtine yürüyüp, öğle vaktinde Çukurbostana dayanarak söndü. Bir tarafı Balat ve Fener kapıları, diğer tarafı Sultan Selim imareti ve Çukurbostandı.

Eşkiyanın ortadan kaldırılması:

Sultan İbrahim'in cülûsunda, Sultan Murad hanın kılıcı korkusundan gizlenen, kılıç artığı zorbalardan Hafız-Kör adlı şaki, kendi kurtulup meydana çıkmak sevdasiyle, arkadaşlarının isim ve resimlerile gizli oldukları yerleri defter edip vezir-i âzama verdi. Ve yoldaşları ele vermekle, sadrâzama yakınlık hâsıl ederim sandı. Vezir-i âzam Mustafa Paşa defteri elinden alıp:

— **Hay, sen daha sağ mısın!!**

Deyüp cellâda katlettirdi ve defterde olan arkadaşlarını hep birden yakalattırıp haklarından gelindi.

Paranın yenilenmesi:

Rayiç olan Osmanlı sikkesi (parası) züyuf (S.B.) ve Darphane emini olanların dikkatsizliği yüzünden mağşuş (S. B.) olmakla, kuruş yüz yirmi beşe, altın iki yüz elliye çıkmıştı. Pâdişahların, diğer insanlardan imtiyazı ve üstünlüğü, hutbe ve para olduğundan yenilenmesi ve düzeltilmesi çok mühim olmakla, vezir-i âzam Mustafa paşa yeni akçe kestirip, Ramazan sonlarında bayram aylığı yeni akçe ile verilip, kuruş seksene, altın yüz altmışa, Mısır parası iki akçeye indirildi. Eski akçe kullanmaktan kaldı. Ama gariptir ki, bu para yenileme işi, herkesçe metholunurken, tarihi yazan itiraz şeklinde, bir kuruşa on bir okka et gelürken, sekiz okka gelir oldu, ve buna kıyas edin... Halkın mal ve sermayesine noksanlık geldi. Fiyatlar biraz indirildi deyû yazılmış..

Rumelihisarında mahpus olan Mîr Fettah oğlu ki, ev-

velce Bağdad fethinde esir olup gelmişti. Vücudunun ortadan kaldırılması lâzımdır deyû katlolundu.

Erdel hâkimi Rakoçi'nin elçisi gelip on beş bin altın Erdel haracını getirdi. Der-i devletten cevap ile müteferrika İsmail ağa beraber koşulup, Ramazanda gönderildi. Ve Şam beylerbeyi Çiftelerli Osman paşa tarafından Şam diyârının âsilerinden, Araplarından bir güruhun kesilmiş başları ile birkaç canlısı, zincire vurularak İstanbul'a getürülüp Divan-ı hümâyuna ulaştı.

ÜÇÜNCÜ CİLT TAMAMLANDI, BUNU DÖRDÜNCÜ CİLT TAKİP EDECEKTİR

ŞAHIS İSİMLERİ

A

Abaza paşa: 1244, 1246, 1247, 1248, 1250, 1251, 1252, 1255, 1256, 1266, 1272, 1273, 1274, 1277, 1278, 1280, 1070, 1187, 1195, 1198.

Abaza Şeyhi: (Kayseride) 1367,

Abbas (Şah): 1053, 1067, 1068, 1212 1214, 1422, 1337.

Abdal Han (Bitlis Hâkimi): 1316, 1326.

Abdal Paşa: (IV. Murad devri valilerinden Arnavut) 1068, 1107, 1109.

Abdi Paşa (Bolu mirlivası): 1368, 1382.

Abdullah Çelebi (Hocazade, IV. Murad devri kaazskerlerinden) 1142.

Abdullah Ef. (Hoca zâde) 1164,

Abdurrahim (Filzâde) 1179.

Abdülâziz efendi (Kara Çelebi-zâde) 1245, 1256, 1266, 1319, 1321, 1267, 1397.

Abdülfettah ağa (Kaptan Hasan Paşanın kapı kethüdası): 1121.

Abdülgani efendi (Benli IV. Murad zamanında Bursa kadısı): 1095.

Ahmed (Mekke şerifi) 1205,

Ahmed I. (Pâdişah) 1125, 1282, 1283.

Ahmed ağa (IV. Murad devrinde kapıcılar kethüdası) 1132, 1173.

Ahmed bey (Saraçzâde) 1121.

Ahmed efendi (Muid-Murad IV. zamanında Anadolu kazaskeri): 1323, 1374, 1375, 1376.

Ahmed Han (Erdelân hâkimi) : 1107.

Ahmed Han (Sohran hâkimi) 1064 1065, 1068, 1083,

Ahmed Paşa (Bulgar. Trablus Beyi): 1387.

Ahmed paşa (Çerkez): IV. Murad devri vezirlerinden) 1148, 1179, 1183, 1185, 1192, 1193, 1195.

Ahmed paşa (Hafız, müezzin zâde, IV. Murad devrinde sadrâzam): 1130, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 1140, 1141, 1142, 1143, 1149, 1151, 1152, 1237.

Ahmed paşa (Kayserili - Mısır valisi idi, Öldürüldü): 1331.

Ahmed paşa (Küçük): 1057, 1075, 1087, 1089, 1104, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1199, 1200, 1202, 1203, 1226, 1227, 1230, 1231, 1290, 1292, 1300, 1303, 1304, 1309, 1311, 1314, 1336, 1337, 1338, 1339, 1340, 1387 1431.
Ali (Emir Fahrettin oğlu) 1227.
Ali (Emir-Seyfoğlu Yusuf Paşanın oğlu): 1399, 1400.
Ali (Gürcü Sipahi zorbalarından): 1230.
Ali (Tekeli, Silâhtar mülâzimi) : 1062.
Ali ağa (Macar: IV. Murad zamanında vezir kethüdası): 110, 1146
Alibey (Canbolat oğlu) 1226.
Ali paşa (Anadolu beylerbeysi olup Bolu sancağı verilmiştir): 1391.
Ali Paşa (Arslan Paşa zâde): 1408
Ali bey (Besnili) 1202, 1203.
Ali bey/Paşa (Besnili) IV. Murad zamanında Sivas beylerbeyi) 1081, 1107, 1300.
Ali paşa (Bosnalı, Sivas beylerbeyisi): 1300.
Ali paşa (Celeb oğlu, Murad IV. zamanında Karaman beylerbeyisi) 1283.
Ali paşa (Keskinli, Beyşehir mirlivası): 1288
Ali paşa (Memi paşa-oğlu): 1293.
Ali Paşa (Vardar, Anadolu beylerbeyi): 1372, 1379, 1382, 1408, 1425
Alâüddin (Murad IV. ün şehzâdesi): 1312.
Arslan Bey (Keylân hâkimi) 1213
Arslan paşa (Nogay paşazâde): 1436, 1180.
Asaf (Emir-Seyf oğlu Yusuf paşanın oğlu): 1399
Aşık Yahya (Sipahi zorbalarından) 1300.
Aydın paşa (IV. Murad zamanında Habeş valisi): 1204, 1205

B

Baba Han (İran kumandanlarından): 1089, 1105,
Baba Ömer (IV. Murad devrinde Karahisarı yağma eden zorbalardan) 1134, 1203
Bademli Hüseyin (Sipahi zorbalarından) 1182.
Bahâdır-Giray (Kırımlı): 1281, 1363, 1364.
Bahâî efendi (Aziz efendi-zâde, Şam kadısı): 1378
Bayezid (Ahmed I in şehzâdesi): 1150, 1320.
Bayram paşa: (Murad IV. devrinde sadrâzam): 1195, 1137, 1172, 1223, 1224, 1234, 1272, 1273, 1276, 1280, 1282, 1287, 1284, 1290, 1318, 1319, 1320, 1321, 1323, 1324, 1342, 1345, 1352, 1368, 1369, 1378, 1381, 1385, 1387, 1394, 1395.
Baysungur - Mirza: (Hint hükümdarının oğlu): 1260, 1263.
Bekir-Çelebi (Menemen Naibi): 1351.
Bekir Çelebi (Mevlânâ ahfadından): 1383, 1384, 1385.
Bekir (Çopur Abaza paşa adamlarından tanınmış âsi): 1075, 1076 1077.

Bekir paşa (IV. Murad devrinde de Musul muhafızı): 1131.
Bekir Paşa: (4. Murad devri defterdarlarından) 1059, 1060.
Bekir paşa (Tameşvar beylerbeyisi): 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 1360.
Bektaş ağa (zağarcı-başı) 1303, 1370, 1419, 1423.
Bektaş Han (İran kumandanlarından): 1416, 1417, 1418.
Bertoska (Boğdan Ban'ı) 1197, 1198.
Besdam bey (Kürt beylerinden) : 1065.
Beşir ağa (Murad IV. zamanında musâhip): 1319).
Betlen (Etienne - İstivan): 1353, 1354, 1355, 1360, 1361.
Betlen (Koca, Erdel prensi): 1353.
Bıçakçı oğlu (IV. Murad devrinde sipahi zorbalarından): 1135.
Bostan-zâde Yahya efendi (4 üncü Murad devri ulemasından): 1096.
Burak Ömer efendi (Defterdarlardan): 1201, 1224,

C

Cadı Osman: 1135, 1175.
Cafer ağa (IV. Murad devrinde bostancı başı): 1140.
Cafer paşa (IV. Murad devrinde kaptan): 1238, 1256, 1258, 1271, 1289.
Canbek - Giray (Kırım hanı): 1117 1282, 1346, 1349.
Cin-Ali — (Sipahi zorbalarından) 1135, 1156, 1175, 1198.

Ç

Çalık-Derviş (IV. Murad devri zorbalarından): 1156, 1199.
Çerkez Ali ağa (Sipahi zorbalarından): 1195.
Çeşmî efendi (IV. Murad devrinde kazasker): 1131, 1142.
Çivi-zâde: 1213.

D

Dağlar delisi (Sipahi zorbalarından): 1177, 1178, 1201.
Danyal (Ekber Şahın oğlu): 1260, 1261, 1262.
Davut han (Şirvan hanı): 1225.
Deli Hamza (Konya'da namlı Sipahilerden, Katlolundu): 1286.
Deli-Hüseyin paşa (Musahip): 1398.
Deli-İlâhî (Çelâli eşkiyalarından): 1133, 1177, 1178, 1180, 1183, 1184, 1202.
Deli Kasım (IV. Murad devrinde, sekban-başı): 1142.
Deli-Pîri Paşa (Ohri mirlivası): 1389.
Deli-Yusuf paşa: 1202, 1203, 1204, 1128.
Derviş paşa (IV. Ahmed devrinde veziri): 1219.
Dilâver ağa (Sipahiler ağası): 1059 1111.
Dilâver Paşa (Çerkerz, IV. Murad

devri vezirlerinden): 1111, 1148, 1190, 1191, 1192, 1194, 1315, 1316, 1324

Durak Ağa (4. Murad zamanında, Bağdad seferi sırasında Çavuşbaşı): 1388.

Dursun bey (Koca, Arnavud ümerasından): 1054, 1055.

E

Ebû-Bekir Çelebi (Şeyh, mollazâde): 1160.

Ebu-Bekir paşa (Murad IV. devri baş defterdarlarından): 1053.

Ebu-Riş-oğlu (Arap emirlerinden): 1114, 1115, 11392, 1396, 1412.

Ebû Sait efendi (IV. Murad zamanında ulemâ): 1096,

Ekber Şah (Timur oğullarından Hint hükümdarı): 1260, 1261.

Emir Çelebi (IV. Murad tarafından öldürülen hekim başı): 1093, 1379, 1389, 1390, 1392.

Emîr Fettah (İran'ın İsfahan hâkimi): 1101.

Emîr-Gûne-oğlu (Yusuf paşa) 1303 1304, 1307, 1309, 1311, 1312, 1317.

Emîr Halife (IV. Murad devri Sipahi zorbalarından) 1135,

Ethemzâde (IV. Murad zamanı ilim adamlarından): 1095.

F

Fahrüddin (Maan-oğlu): 1290, 1304 1336, 1431.

Feridun efendi (Sipahi zorbalarından): 1198, 1199.

Filip IV (İspanya kralı): 1120.

G

Gazi-Giray (Kırım hanı): 1346.

Genç Osman: 1070, 1100, 1104.

Gevher Han Sultan (IV. Muradın kız kardeşi olup, Recep paşa ile evlendi): 1097.

Gökdereli-zâde (Bursalı, Murad IV zamanında Kayseri kadısı): 1288

Gümüşi-zâde (IV. Murad zamanında İzmit kadısı): 1238.

Gürcü-Osman (Sultan Osman fâciasına karışanlardan): 1288.

Gürcü Yusuf (IV. Murad zamanının namlı sipahilerinden): 1216.

H

Halef Han (Bağdat muhasarasında İran kumandanı): 1418.

Hâletî efendi (Azmî-zâde, Pîr Mehmed efendi oğlu IV. Murad devri kazaskerlerinden): 1123.

Halil ağa (Cündi, Murad IV. zamanında büyük mirahor): 1289, 1294, 1295, 1296, 1297, 1300, 1345, 1423.

Halil Dereli (Sipahi zorbalarından): 1182, 1183, 1184, 1185.

Halil paşa (IV. Murad devrinde Mısır valisi): 1196, 1209,

Halil paşa (Demir Kazık): 1630 da Sivas, Sonra da Diyarbakır ve Erzurum valiliklerinde bulundu; 1057, 1073, 1075, 1081, 1106, 1107, 1113, 1114, 1148; 1215, 1216, 1256, 1264.

Hamid efendi (Kefe kadısı): 1348.

Hamza (Eyüplü hoca, Vaız): 1170.
Hamza Ağa (IV. Murad zamanında Cebeci başı): 1066.
Hafız Ahmed Paşa (IV. Murad devri vezirlerinden, Bağdad Muhasarası serdarı): 1114, 1116, 1161, 1162, 1187, 1196, 1201, 1402.
Hasan Ağa (Tehköz, IV. Murad devrinde Sekban başı) 1237, 1256
Hasan Ağa (Küçük, sekbanbaşı) : 1370.
Hasan efendi (IV. Murad zamanında Rumeli kazaskeri): 1094.
Hasan ağa (Mahi Hatun oğlu, Asi İlyas paşanın yanındaki zorbalardan) 1190, 1195.
Hasan Can (Bor hâkimi) : 1087.
Hasan Halife (IV. Murat devrinde yeniçeri ağası) 1130, 1142, 1149, 1150, 1151, 1152, 1156, 1157, 1161.
Hasan Paşa (Hattat, IV. Murat zamanında Bosna valisi) 1225, 1267, 1268, 1269, 1270.
Hasan Paşa (Karaman beylerbeyi) 1438.
Hasan Paşa (IV. Murad zamanında kapudan) 1090, 1091, 1092, 1117, 1120, 1121, 1122.
Hasan (Tırhala beyi): 1382.
Hasan Paşa (Tutici, Murad IV. zamanında Manisa sancağı paşası): 1286, 1294.
Hasan Paşa (Van beylerbeyi): 1474.
Hasan (yaycı, IV. devri zorbalarından: 1184.
Hasan (Yırık, sipahi zorbalarından): 1230.
Haydarpaşa (IV. Murad zamanında Yemen valisi): 1204, 1206.
Haylî Efendi (IV. Murad zamanında Sipahiler kâtibi) 1104.
Hızır bey (Türkmen) 1313.
Hızır Paşa (IV. Murad devrinde kaptan): 1195.
Holo Han (Erdelan hanı(1081
Hümayun Şah (Timur oğullarından Hint hükümdarı): 1260.
Hüsam Giray: 1282.
Hüseyin ağa (Yenişehirli, IV. Murat devrinde büyük Mirahor) : 1238.
Hüseyin Ağa (IV. Murad devrinde kaptan) 1271, 1310, 1316.
Hüseyin ağa (Nasuh paşazâde) : 1235, 1238, 1257, 1271, 1289, 1340, 1342, 1343, 1346, 1354, 1355, 1356, 1359, 1370, 1371, 1461, 1467, 1494.
Hüseyin bey (Maan-zâde) 1284, 1304.
Hüseyin Bey (Maan oğlu Fahreddin beyin oğlu): 1228, 1229.
Hüseyin efendi (Ahî-zâde IV. Murad devrinde kazasker ve Şeyhülislâm): 1131, 1142, 1145, 1151, 1164, 1172, 1173, 1243, 1244, 1257, 1258, 1351.
Hüseyin efendi: (Müneccim) 1488.
Hüseyin efendi (IV. Murad zamanında Arpa emini olup sonra ruznamçeci olmuştur): 1397.
Hüseyin efendi (IV. Murad devri defterdarlarından): 1195.
Hüseyin Han (İran'ın Loristan hâkimi, Acem şahının müşiri): 1088 1089.

Hüseyin paşa (IV. Murad devri beylerbeyi): 1185,
Hüseyin paşa: (Canbolat) 1122, 1298, 1316.
Hüseyin han (Lori): 1204,
Hüseyin Mirza (Kandemir mirzanın oğlu): 1251.
Hüseyin paşa (Amcazâde, sadrâzam): 1229.
Hüseyin paşa (Anadolu beylerbeyisi): 1421.
Hüseyin Paşa-zâde (Bosna vâlisi): 1268.
Hüsrev paşa (Boşnak, sadrâzam, (IV. Murad devrinde, zulmü, kanlılığı ile meşhur, ilk sadareti 1628 - 1037 dir): 1053, 1054, 1057, 1058, 1060, 1062, 1063, 1077, 1078, 1081, 1084, 1085, 1086, 1089, 1090, 1091, 1097, 1098, 1100, 1104, 1105, 1109, 1111, 1114, 1116, 1126, 1128, 1130, 1131, 1132, 1134, 1135, 1136, 1139, 1143, 1144, 1146, 1147, 1148, 1149, 1151, 1177, 1187, 1195, 1201, 1203, 1204, 1205, 1223, 1227, 1236, 1246, 1273, 1285, 1367, 1379, 1406.
Hüsrev Subaşı: 1386.

İ

İbrahim (Pâdişah): 1229, 1321, 1492, 1494, 1495, 1500
İbrahim ağa (Acem IV. Murad devrinde çavuş başı): 1277.
İbrahim efendi (IV. Murad devrinde defterdar): 1196, 1133, 1334.
İbrahim efendi (Ruznamçeci): 1397, 1398.
İbrahim Han (Hazo Kürt hâkimi) 1067.
İbrahim paşa (Bıçakçı-zâde): 1063, 1188, 1348.
İbrahim paşa (Kör hazinedar) : 1107, 1109, 1110, 1111, 1113, 130.
İlyas paşa (IV. Murad devrinde isyan eden paşalardan): 1136, 1142, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1192, 1193, 1194, 1195, 1352.
İmam-Kuli han (İranlıların Şiraz hâikmi): 1212.
İnâyet-Giray: 1282, 1346, 1347, 1348 1349, 1363, 1364, 1365.
İsâ efendi (4. Murad devrinde Anadolu kazaskeri): 1376.
İslâm-Giray: (Kırım Hanlarından) 1281.
İsmail efendi (Murad IV. zamanında Reisülkütab): 1419.
İzzüddin Keykâvus (Selçuk sultanlarından): 1288.

K

Kadızâde (IV. Murad devrinde Sülemaniye vaizi): 1142, 1143.
Kadızâde efendi (IV. Murad zamanı vaizlerinden): 1197,
Kalembey (IV. Murad devri sipahi zo rbalarından) 1135.
Kalenderoğlu (Meşhur asilerden): 1123.
Kanlı-Mehmed Paşa (Bağdat muhasarasında bulunmuştur): 1408
Kansu paşa: 1205, 1206, 1209, 1210, 1212,
Kantemir-Mirza (Novay tatarla-

rının beyi) 1117, 1118, 1121, 1251, 1346, 1347, 1348, 1349, 1364, 1365.
Kara-Abdi (Sultan Kethüdası) : 1352.
Kara Ali (Cellât): 1326, 1333, 1382, 1404, 1435, 1436.
Kara Çelebi zâde Mehmed efendi: (IV. Murad zamanı ulemasından): 1095.
Karayılan-oğlu (Konya zorbalarından): 1286.
Karçıkay Han (İran kumandanlarından): 1056, 1057.
Kasım (Şehzâde. IV. Murad tarafından öldürülmüştür): 1150, 1370, 1491.
Kasım efendi (Kürt, Edirne kadısı): 1376.
Kasım Zeydi (Şerif Mehmet oğlu Şerif) 1204.
Kâtip Mustafa Çelebi (Sipahi büyüklerinden): 1069, 1076, 1102, 1127, 1133, 1142, 1153, 1210, 1239, 1299, 11463.
Kel-Abdi (Hafız Ahmed paşa vakası katillerinden): 1175, 1237,
Kelb-Ali Han (İran kumandanı, Revan hâkimi): 1326, 1333, 1406.
Kenan paşa (IV. Murad zamanında İstanbul kaymakamı): 1092, 1093, 1256, 1282, 1310, 1319, 1325, 1370, 1388, 1389, 1410, 1438.
Kınalı-oğlu (IV. Murad devrinde zorbalardan, Aydın'da) 1134.
Koca Arslan ağa (Sultan Osman faciasına karışanlardan) 1288.
Koçur bey: 1059,
Kör Ali (Eskişehir taraflarında zorbalardan): 1134, 1202,
Kör-Hazinedar: 1393, 1408.
Kör Hüseyin Han (İran kumandanı): 1337.
Köse Ali (Sipahi zorbalarından) : 1198.
Köse Mehmed ağa (Yeniçeri ağası): 1157, 1162, 1234, 1235.
Köse Şaban (IV. Murad devri meşhur zorbalarından): 1134.
Kuleli Sefer (İlyas paşanın adamlarından): 1352.
Kumru (IV. Murad devri zorbalarından): 1175.
Kürt-Mehmed (Zorbalardan): 1204
Küçük Abaza (Bağdat muhasarası zamanında cebeci başı): 1103,

L

Lâçin (İlyas paşanın adamlarından): 1190.
Lâz Ahmed ağa (IV. Murad devrinde bostancıbaşı): 1145.

M

Maanoğlu: 1226, 1227, 1228, 1229.
Mahmud ağa oğlu (Sipahi zorbalarından): 1135.
Mahmud (Bosna defterdarı): 1341 1361, 1452, 1475, 1479. 1480,
Mahmud (Şeyh Urmiye Şyehi adı ile maruf): 1429, 1430, 1434.
Mahmud Çelebi (Hattat, Tophaneli): 1488.

Mahmud efendi (Altı Boğaçacı - zâde, Anadolu defterdarı(: 1310.
Mahmud efendi (Kara Çelebi-zâde) 1321, 1323.
Mahmud paşa (Cığala zâde, IV. Murad zamanında vezir): 1225.
Mağrav bey (Gürcü ümerasından) 1056, 1057, 1058.
Maksud Han (Acem elçisi): 1366, 1428.
Mansur efendi (Ruznamçeci, Bağdat muhasarasında vefat etmiştir): 1102.
Mantıkî Ahmed efendi (Murad IV. zamanında Şam kadısı): 1317.
Mehmed III. (Pâdişah): 1219.
Mehmed (Bıçakçı oğlu zorbalardan): 1175.
Mehmed (Kadı-zâde): 1321.
Mehmed (Sarhoş, Bolu mirlivası) 1368.
Mehmed ağa (Derviş, Tabanı Yassı Mehmed paşanın kethüdası): 1292.
Mehmed ağa (Köse IV. Murad zamanında zağarcıbaşılıktan kethüda beyi oldu ve yeniçeri ağası): 1074, 1197.
Mehmed ağa/paşa (Duçe): IV. Murad zamanında bostancıbaşı): 1223, 1243, 1244, 1258, 1267, 1275, 1276, 1319, 1320, 1361, 1362, 1442, 1443, 1444, 1450, 1452, 1454, 1457, 1475, 1426, 1422.
Mehmed ağa (Karakaş, IV. Murad zamanında yeniçeri kethüdası): 1073.
Mehmed ağa (Mataracı, Sipahi ağası, Murad IV. devrinde): 1333, 1335.
Mehmed Çelebi (Utârid, müneccim): 1487.
Mehmed efendi (Müneccim 4. Murad zamanında): 1124, 1125.
Mehmed efendi (Ebussud-zâde, Rumeli kazaskeri): 1435.
Mehmed efendi (Kara Çelebizâde) 1164, 1213.
Mehmed efendi (Kebiri, Galata kadısı): 1393.
Mehmed efendi (Şehlâ, Konya kadısı): 1286, 1289.
Mehmed-Giray (Kırım hanlarından): 1117, 1349.
Mehmed Han (İran'ın Gence hâkimi): 1333.
Mehmed-Kuli Han (İran elçisi) : 1438.
Mehmed Paşa (Civan kapıcı başı, Sîmin IV. Murad devri vezirlerinden): 1125, 1324, 1381.
Mehmed Paşa (IV. Murad zamanında Anadolu beylerbeyi): 1224.
Mehmed Paşa (Mevlevi, Murad 4. zamanında defterdar): 1335.
Mehmed Paşa Tayyar (IV. Murad devri vezirlerinden): 1115, 1131, 1149, 1195, 1231, 1345, 1394, 1395, 1414, 1415.
Mehmed paşa (Belineli, Papazoğlu, IV. Murad devri Bosna valisi): 1097,
Mehmed paşa (Derviş): 1340, 1396 1472, 1482, 1483.
Mehmed paşa (Gürcü, IV. Murad devri vezirlerinden): 1173, 1190,

1194, 1238, 1239, 1286, 1287, 1333, 1398, 1408, 1425.

Mehmed Paşa (Tabanı Yassı, IV. Murad zamanında sadrâzam) : 1162, 1164, 1172, 1174, 1176, 1212, 1224, 1225, 1230, 1281, 1291, 1316, 1324, 1334, 1345, 1369, 1370, 1463, 1464, 1465, 1466, 1468, 1475, 1490.

Mehmed-Zamanağa (Asi İlyas paşanın adamlarından): 1190,

Memi paşa (IV. Murad devri denizcilerinden): 1259.

Mes'ud (Maan-oğlu Fahrüddin'in oğlu): 1290.

Mesud (Mekke şerifi), IV. Murad zamanında) 1094.

Minnet bey: (Boz ulus beyi): 1059

Mire bey (Saruhan hâkimi): 1062, 1065.

Mîr Fettah-oğlu (Bağdad muhasarasında İran kumandanlarından) 1304, 1307, 1308, 1418, 1421, 1425.

Mîr Hüseyin (Maan-oğlu Fahrüddin'in oğlu): 1290.

Mîr Mehmed (Hazo hâkimi): 1078, 1079, 1080, 1087.

Mîr-Zarif (IV. Murad zamanında Hint elçisi): 1402.

Muhenna-oğlu (IV. Murad zamanında Arap Şeyhi): 1070.

Murad (IV. Murad, Pâdişah): 1093 1155, 1157, 1160, 1164, 1175, 1176, 1194, 1220, 1221, 1222, 1229, 1238, 1245, 1255, 1265, 127, 1277, 1282, 1283, 1298, 1300, 1302, 1307, 1312, 1321, 1336, 1371, 1429, 1430, 1431, 1435, 1436, 1439, 1460, 1461, 1487, 1494, 1495, 1496,

Murad (Ekber Şahın oğlu): 1260, 1261.

Murad ağa (Revan seferinde İran elçisi): 1306, 1307, 1309, 1311.

Murad Han (Kürt beylerinden) : 1065, 1067.

Murad Paşa (Kuyucu) 1276.

Murtaza Paşa (IV. Murad zamanı vezirlerinden): 1118, 1120, 1121 1122, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1195, 1197, 1198, 1215, 1216, 1238, 1255, 1256, 1271, 1272, 1290, 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1297, 1304, 1306, 1310, 1311, 1313, 1324, 1326, 1327, 1477.

Mûsâ ağa (IV. Murad devrinde Sekban başı): 1196.

Mûsâ-Çelebi (IV. Murad'ın en yakın müsahiplerinden): 1136, 1149 1150, 1153, 1154, 1155, 1267, 1332.

Mûsâ Paşa (Sadaret kaymakamı) : 1316, 1360, 1480, 1481.

Musâ efendi (IV. Murad devri reisülküttaplarından): 1086.

Muslihüddin ağa: 1285.

Mustafa (Pâdişah): 1459.

Mustafa ağa (IV. Murad devrinde silâhtar, bazirgânzâde): 1266, 1273.

Mustafa Ağa (IV. Murat zamanında Turnacıbaşı): 1073,

Mustafa ağa (IV. Murad devrinde Kethüda bey, sonra sekban-başı): 1237, 1256,

Mustafa ağa (Murad IV. zamanında yeniçeri ağası): 1285, 1324.

Mustafa ağa (Murad IV. zamanında Büyük mirahor, sonra Budin beylerbeyi): 1429.

Mustafa bey (IV. Murad zamanında Cidde beyi): 1208, 1209.

Mustafa bey (Canbolatzâde, IV. Murad devrinde Enredunda): 1098, 1117.

Mustafa bey (Loboğullarından) : 1246, 1247.

Mustafa Paşa IV. Murad devri defterdarı, Prevezeli): 1095, 1142, 1149, 1152.

Mustafa Paşa (IV. Murad devrinde defterdar): 1136, 1195, 1196.

Mustafa Paşa (Bıyıklı, Maraş beylerbeyi): 1398.

Mustafa Paşa (Canbolat-zâde, Can-bolat oğlu Hüseyin paşanın oğludur): 1122, 1157, 1332, 1333.

Mustafa paşa (Halıcı zâde, 1639 da Diyarbakır beylerbeyi): 1059, 1067, 1078, 1079, 1081.

Mustafa Paşa (Kemankeş, Kara, sadrâzam): 1345, 1371, 1373, 1395 1406, 1409, 1414, 1436, 1463, 1465, 1466, 1482, 1484, 1501.

Mustafa Paşa (Mostarlı, Murad 4. Sultan İbrahim, Mehmed IV. devri nişancılarından): 1054, 1090, 1104, 1225.

Mustafa paşa (Murad IV. zamanında Kastamonu hâkimi): 1312

Mustafa Paşa (Niğdeli, IV. Murad devri vezirlerinden): 1053, 1060,

Mustafa Paşa, Parmaksız, (IV. Murad zamanı valilerinden): 1070, 1107, 1109, 1110, 111, 1114,

Mustafa Paşa (Silâhtar, Murad 4. zamanında): 1289.

Mustafa Paşa (Silâhtar): 1318

Mü'min han (Kürt beylerinden, Ahmed Hanın kardeşi): 1067, 1083.

N

Nasuh Paşa (Veziriâzam): 1130, 1219, 1225.

Nazlı-Muslu (IV. Murad devri sipahi zorbalarından): 1135, 1202.

Nef'î (Büyük Divan şairi, asıl adı Ömerdir. Hasan-Kalelidir): 1053, 1093, 1282, 1283, 1284, 1417,

Nogay-Mustafa paşa (Halep beyler beyi): 1073, 1075, 1230.

Nuh Halife (Meşhur zorbalardan) 1320.

O

Orak Mirza (Kantemir Mirzanın oğlu): 1251, 1347, 1348,

Osman I. (Pâdişah): 1138, 1142, 1152, 1198.

Osman ağa/Paşa (Çiftelerli Murad IV. devrinde, bir çok vazifeler görmüştür. Eskişehirin Çifteler köyündendir): 1295, 1313 1314, 1317, 1379, 1381, 1382, 1410, 1427,

Osman ağa (Birecik voyvodası) : 1313, 1314.

Osman ağa (Murtazâ paşanın kapıcı-başısı): 1295.

Osman efendi (Murad IV. zamanında yeniçeri kâtibi): 1328, 1329 1340.

Ö

Ömer (Haç ı Ahmed oğlu, Boynu inceli beyi) IV. Murad devri zorbalarından): 1199, 1200,
Ömer Aga (Belgrad mütesellimi) : 1342, 1344.
Ömer bey (İzvornik beyi): 1447.
Ömer Çelebi (Loboğlu Hacı Süleyman'ın oğlu): 1248, 1249, 1250.
Ömer efendi (IV. Murad devrinde defterdar): 1080, 1131, 1250, 1189.
Ömer efendi (IV. Murad devri saray hekimi): 1189.

P

Piyâle Kethüda (Murad IV. devrinde tanınmış denizci): 1321, 1439,

R

Radol (Boğdan voyvodası): 1198.
Rakoçi (Rakoczy, Erdel preslerinden): 1352, 1353, 1354, 1355, 1357, 1360, 1361.
Recep-paşa (Topal, IV. Murad devrinde kaymakamı sonra sadrâzam olarak öldürülmüştür). 1097 1098, 1099, 1121, 1122, 1237, 1135, 1136, 1139, 1142, 1143, 1145, 1149, 1151, 1155, 1160, 1161, 1162, 1163, 1318, 1332, 1386.
Rıdvan ağa (IV. Murad devrinde bostancı başı): 1196.
Rum-Mehmed (IV. Murad zamanında, meşhur sipahi zorbalarından): 1072, 1133, 1157, 1158, 1159, 1160, 1162, 1180, 1181, 1183, 1184, 1200, 1201, 1202, 1203, 1210, 1211, 1230, 1133, 1352,
Rüstem Han (İran kumandanlarından): 1077, 1090, 1292, 1295, 1313, 1314, 1315, 1338, 1435,

S

Sadeddin efendi (Hoca): 1123.
Safî: (İran şahı): 1113, 1212, 1213, 1337.
Safî-Kuli han (İran'ın Bağdad valisi): 1101.
Safî-Mirzâ: (Şah Abbas'ın torunu): 1053.
Sakarya Şeyhi (4. Murad zamanında Mehdilik iddiasında bulunan): 1380, 1382.
Saka Mehmed (Sipahi zorbalarından): 1135, 1143, 1156, 1160, 1171.
Salih ağa (Murad IV. zamanında kapıcılar kethüdası olup, Revan seferinde padişah tarafından şehzâdelerin katli emrini İstanbula götürmüştür): 1319, 1324.
Salih efendi (IV. Murad devri sipahi zorbalarından): 1135, 1156, 1175.
Salih Paşa (Bosna beylerbeyi): 1355, 1360, 1362.
Sam-Mirzâ: (Acem Şahı): 1053.
Sarı Kâtip: (Koyun kâtibi): 1323, 1324.
Sarı Mustafa (Hafız Ahmed paşanın katillerinden): 1237.
Saru-Han (Acem elçisi): 1470, 1471 1472.

Sefer Ağa (IV. Murad zamanında Kıbrıs beylerbeyi): 1225.
Sefer ağa (Kuleli, Asi İlyas paşanın adamlarından): 1190.
Sefer paşa (Köse, Murad IV. zamanında Çıldır, Kars, Ahıska valisi): 1098, 1099, 1301, 1303, 1406.
Selâmet-Giray: 1282.
Selim (Ekber Şahın oğlu): 1260, 1261, 1262.
Selman Şah Mirza (Kantemir Mirzanın yakın akrabası ve kumandanlarından): 1117, 1118, 1347, 1348.
Seyit Han (İmadiye hâkimi): 1063 1065.
Seyit Mehmed (Ankaralı, Sofcu emir, IV. Murad zamanında Sâdât nakibi): 1258.
Seyit Mehmed (IV. Murad devri hekim başı): 1237.
Sigismond (Lehistan) kralı): 1255
Sinan paşa (Ciğala-zâde): 1122.
Suhte Sevündük paşa (IV. Murad zamanında Adana beylerbeyi): 1073, 1087.
Sultan Ahmed I. (Pâdişah): 1219
Sultan İbrahim (Pârişah): 1219.
Süleyman (Emir, Seyfoğlu): 1483.
Süleyman (Ahmed I. in şehzâdesi) 1320.
Süleyman (IV. Murat'ın kardeşleri olup onun tarafından öldürülmüştür): 1150, Süleymanağa Hacı Ayvat; vezir kethüdası): 1060, 1090, 1146, 1194, 1230,
Süleyman ağa (Loboğlu hacı, Bosna taraflarından): 1246, 1248.
Süleyman (Dağlar delisi zorbalarından): 1133.
Süleyman Paşa (IV. Murad devri serdarlarından): 1100.
Süleyman Paşa zâde (Bosna valisi): 1268, 1269, 1270, 1271, 1272,

Ş

Şaban efendi (IV. Murad devrinde Yeniçeri kâtibi): 1236.
Şaban efendi (Mısır kadısı): 1378.
Şaban Paşa (Kör) (Yenişehir sancak beyi): 1381.
Şahab efendi (Gümülcine kadısı) 1351.
Şahbaz ağa (Murad IV. devrinde kapıcıbaşı): 1437.
Şâhin-Giray (Kırım şehzâdelerinden): 1117, 1263, 1349.
Şahin Paşa: 1412, 1475, 1476, 1478 1481, 1483.
Şemsi han (İranlı bir kumandan olup Kars balisi Köse Sefer paşa tarafından esir edilmiştir) : 1098, 1099.
Şeyh Abdullah (IV. Murad zamanında Kürt beylerinden): 1068.
Şeyh İbrahim ağa (Revan seferinde fedakârlığı görülen Has-odalı): 1305.

T

Tahmasb-Kuli Han (İran'ın Revan muhafızı): 1306, 1307.
Tevfikî-zâde efendi: Murad IV. zamanında İzmir kadısı): 1291.

Timur Han (IV. Murad zamanında Suruç hâkimi): 1067,
Timurlenk: 1263.
Tohta Han: (İran kumandanlarından): 1215.
Toluzcu (İlyas paşayı öldüren bostancı): 1193.

U

Uzun Hasan (Ekşi. Hafız Ahmet paşanın katillerinden): 1237.
Uzun Piyale (IV. Murad devri denizcilerinden): 1259.

V

Veli Şah-Mirzâ (Kantemir'in kardeşi): 1347.

Y

Yahya (Mekke şerifi): 1205,
Yahya efendi: (IV. Murad devri şeyhülislâmlarından): 1094, 1136, 1142, 1143, 1189, 1222, 1244, 1280, 1309, 1310, 1314, 1372, 1379, 1425, 1461, 1467, 1474,
Yakup Bey (Arnavut, İskenderiyesi beyi, Bağdad muhasarası sırasında öldürülmüştür): 1105.
Yani (Eflâk voyvodası): 1370.
Yar-Ali Han (Bağdad muhasarasında İran kumandanı): 1418, 1421.
Yemişçi Mustafa: 1156, 1175.
Yusuf Efendi (Şâmî Sultan İmamı): 1310, 1490, 1491.
Yusuf Han (İran'ın Şirvan hâkimi): 1333.
Yusuf paşa (Deli, 1628 de Hasankale muhafızı, Arnavud, sancak beyi, daha sonra Rumeli beylerbeyliğinde ve Şam valiliğinde bulunmuştur): 1054, 1055 1059, 1061 1062, 1073, 1087, 1088, 1107, 1194 1225, 1439, 1440.
Yusuf paşa (Kefe beylerbeyi): 1439, 1440.
Yusuf Paşa (Seyf oğlu): 1399.

Z

Zalim-Ali Han (İran kumandanı) 1337.
Zeyd (Mekke şerifi): 1207, 1208, 1209, 1210.
Zeynül Abidi efendi (Emir çelebiden sonra hekimbaşı): 1313, 1391 1488.
Zeynel han (IV. Murad zamanında İran'ın meşhur kumandanlarından): 1069, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1090.
Zeynel Han (İran Şahının mirahoru): 1337.
Zor-Murtazâ paşa (Çerkes, 1630 da Anadolu beylerbeyisi): 1053, 1058 1059, 1076, 1087, 1088, 1091, 1097, 1104, 1178,
Zülfikar (IV. Murad devrinde Murtaza paşanın kethüdası): 1147, 1326, 1327.

YER İSİMLERİ

A

Açıkbaş (İmrethi, Batı Gürcistan krallığı): 1264,
Adana: 1073, 1087, 1113, 1116, 1387
Ahıska: 1406
Ahır-Kapı: 1320,
Akbıyık (İznikle Bozöyük arasında bir konak): 1378.
Akdeniz: 1092, 1117, 1187, 1195, 1258, 1324, 1345, 1372.
Akkapı (Bağdad surlarında): 1407 1408, 1411, 1437.
Ak-Kerman (Basarabya sahilinde müstahkem mevki): 1122, 1317, 1348, 1366.
Aksaray: 1179,
Akşehir: 1054, 1179, 1368, 1379.
Alacahisar (Arnavutluk'ta): 1450.
Alâiye: 1225,
Alaşehir: 1192, 1201,
Alay köşkü: 1474.
Alemdağı: 1196,
Altın-Suyu nehri: 1065, 1066,
Amasya: 1131, 1324, 1368, 1369.
Anadolu: 1087, 1088, 1104, 1117, 1123, 1142, 1157, 1168, 1169, 1190, 1194, 1207, 1209, 1210, 1224, 1231, 1235, 1258, 1282, 1286, 1287, 1290, 1291, 1303, 1310, 1323, 1325, 1326, 1333, 1336, 1345, 1379, 1408, 1426, 1434, 1439, 1462, 1473.
Anadolu Hisarı: 1275.
Ankara: 1460, 1461.
Antakya: 1387, 1388.
Antep: 1160.
Aras nehri: 1312.
Arnavutluk: 1403, 1449.
Atmeydanı: 1152, 1153, 1155, 1164.
Atpazarı: 1217, 1218,
Avlonya: 1480.
Aya-Mavra: Yunanistan'ın batısında bir ada: 1091,
Ayasofyya: 1204, 1245, 1275, 1276.
Ayazment: 1192.
Aydın: 1326.
Ayıntab: 1203, 1369, 1390.
Ayşe Sultan Bahçesi (Üsküdar): 1365.
Azak (Karadenizin kuzeyinde Azak denizine adını veren müstahkem kale, Don nehrinin döküldüğü yere 10 km. dir): 1321, 1366, 1439, 1440.
Azerbaycan: 1312,

B

Bab-ı Hümâyun (Topkapı sarayı-

nın birinci büyük kapısı): 1136, 1152, 1162, 1163.
Babüs-saade (Topkapı sarayında): 1140.
Bağ-ı Cenan (İran'da bir nahiye) 1073.
Bağdad: 1061, 1063, 1064, 1069, 1070 1077, 1086, 1090, 1101, 1103, 1107, 1113, 1177, 1178, 1187, 1201, 1227, 1291, 1374, 1385, 1394, 1395, 1396, 1400; 1403; 1405, 1407, 1408, 1410, 1413, 1414, 1416, 1419, 1420; 1422; 1424, 1426, 1427, 1428, 1429; 1430; 1431, 1433, 1436, 1439, 1441, 1459, 1463, 1465, 1470, 1472, 1474, 1475, 1482, 1485, 1486.
Bağdad köşkü (Murad IV. tarafından yaptırılan nefis sanat eseri) 1442.
Bahçekapı: 1164.
Bakır-Küresi: 1201.
Bakû: 1312.
Balat: 1217.
Balçık: 1092.
Ba'lebek: 1226, 1340.
Balıkesir: 1188, 1192,
Balipaşa camii (İstanbul camilerinden): 1218.
Banaluka (Bosna vilâyetinde sancak merkezi ve kale): 1246, 1361 1454, 1455, 1456, 1458.
Bardaklı (İstanbul - Bağdad yolu üzerinde konak yerlerinden): 1286.
Basra: 1097, 1209, 1210, 1437.
Baştekke (Akşehir yakınında bir gezinti yeri): 1379.
Bayburd: 1293, 1297.
Bebek bahçesi: 1151.
Bedevi çardağı (Tokat'da): 1146.
Behram - Pur (Hindistan'da bir eyalet): 1261, 1262.
Belgrad: 1251, 1256, 1342, 1343, 1344, 1376, 1423, 1482.
Bengal eyâleti (Hindistan)da): 1262.
Bergama: 1187, 1190,, 1191, 1192.
Beşiktaş: 1093, 1283,
Beş parmak konağı (Bağdad yakınında): 1086.
Beyşehir: 1133, 1178, 1179, 1180, 1288, 1309, 1382.
Bihke (Arnavutlukta kale): 1451
Birecik: 1059, 1313, 1392, 1393.
Bistun (İrakta bir mevki): 1066
Bitlis: 1325.
Boğaz-kesen kalesi: 1098,
Boğdan: 1197, 1198, 1251, 1253, 1254 1463, 1468.
Bolu: 1368, 1425, 1474.
Bolvadin: 1192, 1329.
Bor: 1288
Bosna: 1246, 1251, 1266, 1268, 1269, 1271, 1324, 1341, 1342, 1354, 1355, 1361, 1403, 1425, 1442, 1443, 1444, 1475, 1478
Bozkır: 1133, 1179, 1182.
Bozok: 1412
Bozüyük: 1286, 1378.
Budin: 1091, 1097, 1122, 1251, 1255, 1289, 1340, 1344, 1354, 1359, 1360, 1362, 1371, 1403, 1428, 1445, 1460, 1500, 1501
Bursa: 1123, 1199, 1238, 1239, 1240.

— C —

Cibâli Kapısı: 1216
Cidde: 1205, 1207, 1208, 1210, 1402
Çakırpazar Kalesi: 1116
Çarıklı (Diyarbakır köylerinden): 1127,
Çemişkezek: 1325
Çıldır: 1325, 1473.
Çınarlı Konağı (İzmit'ten ötede, bir konak): 1378.
Çiftehan: 1387.
Çorum: 1412
Çölek (Diyarbakır yakınında bir sahrâ): 1281, 1291, 1298
Çubuk _ Köprü (Diyale nehri yakınında): 1100

— D —

Dadyan (Gürcistanda) 1264.
Davud Paşa Bahçesi (İstanbul'da) 1294.
Davutpaşa Sarayı (Davutpaşa sahrasında I nci Ahmet tarafından yaptırılmış): 1366
Dehli: 1260
Dereköyü (Dereli Halilin köyü): 1183.
Dergüzin (İran'da bir şehir): 1084 1085, 1036.
Dertenek (Eski Bağdat vilâyetinin kuzeydoğu tarafında İran'ın Zohab sancağındaki sancağı içinde bir şehir): 1087, 1100, 1107, 1129, 1438, 1420, 1471
Dest-i Mâhi (Bağdat'a 30 konaklık bir mevki): 1090
Dicle: 1061, 1064.1106, 1116, 1127, 1291, 1398, 1482.
Dikilitaş (İzmitle, İznik arasında bir konak): 1378.
Diyâle Nehri: 1100, 1411, 1412, 1421
Diyarbekir: 1058, 1059, 1061, 1062, 1067, 1070, 1078, 1081, 1106, 1107, 1115, 1116, 1117, 1126, 1127, 1128, 1130, 1131, 1132, 1135, 1144, 1148, 1177, 1195, 1196, 1198, 1199, 1216, 1231, 1238, 1255, 1281, 1291, 1294, 1295, 1316, 1317, 1325, 1326, 1333, 1340, 134, 1363, 1369, 1396, 1405, 1411, 1425, 1426, 1428, 1429, 1430, 1431, 1432, 1433, 1436, 1437, 1460, 1473, 1474.
Doğan Köprüsü (Tırhala yakınında): 1122.
Trablusşam: 1127.
Dülük: 1063

— E —

Edirne: 1095, 1123, 1214, 1220, 1254, 1255, 1256, 1257, 1266, 1282, 1286, 1321, 1322, 1323, 1324, 1331, 1362, 1377, 1442, 1443, 1500
Edremit: 1188, 1192
Eflâk: 1195, 1198, 1253, 1269, 1279, 1322, 1463, 1464, 1468, 1490
Ekre (Hindistan'da şehir): 1260, 1261
Engerus (Avusturya): 1482
Erciş (Van gölü kıyısında): 1284
Erdebil: (İran'da bir şehir): 1086, 1338
Erdel (Transilvanya): 1352, 1353, 1354, 1355, 1468

Erdelân (İran'da Kermanşah eyâletinin bir kısmı): 1064, 1069, 1081, 1107, 1336
Ereğli (Konya): 1057.
Ermenistan: 1069
Erzurum: 1056, 1098, 1114, 1148, 1204, 1127, 1128, 1215, 1282, 1285, 1289, 1291, 1292, 1295, 1297, 1298, 1300, 1301, 1303, 1311, 1325, 1327, 1332, 1334, 1336, 1340, 1388, 1396, 1406, 1460, 1461
Eskişehir: 1201, 1286, 1287, 1380, 1381
Eyrikapı (İstanbul surlarında): 1277.
Eyüp: 1214

— F —

Fener: 1217
Fırat: 1061, 1064, 1113, 1131, 1392.
Foça: 1192.
Fransa: 1119, 1120

— G —

Galata: 1237, 1441.
Gaçka Sahrası (Bosna taraflarında): 1246, 1247,
Galatasaray: 1290
Gebze: 1243.
Gedikpaşa mahallesi (İstanbul'da) 1122
Gelibolu: 1373.
Gemlik: 1258
Giresun: 1293
Gök meydanı: (Haleb'de): 1057
Göynük: 1474
Guriel (Gürcistan beyliklerinden): 1264, 1301
Gürcistan: 1057, 1058, 1069, 1197, 1263

— H —

Hakâri: 1474
Halep: 1057, 1058, 1059, 1070, 1113, 1114, 1114, 1117, 1195, 1200, 1214, 1230, 1231, 1235, 1236, 1291, 1302, 1303, 1311, 1312, 1325, 1328, 1367, 1388, 1396, 1431, 1444
Hamza paşa Sarayı (İstanbul'un meşhur konaklarından): 1216.
Harem-i Şerif: 1093.
Horasan: 1093.
Harput: 1325
Hasan-Abat: (İran'da bir şehir — Uzun Hasan tarafından yaptırılan bir kaledir): 1073, 1081, 1082, 1090, 1100
Hasan Kale: 1127, 1282, 1325, 1326, 1328.
Has-bahçe (Topkapı sarayında): 1243, 1276, 1469
Hâtuniye Kalesi: 1116
Havran: 1472
Hemedan: (İran'ın meşhur şehri) 1069, 1073, 1077, 1078, 1083, 1084, 1085, 1134.
Hersek: 1246,
Hille: (Irak'ta bir kasaba): 1070, 1100, 1105, 1106, 1113, 1129.
Hilvan: 1086, 1100
Hindistan: 1260, 1261
Hotin (Romanya'nın Beserabya

kısmında Diniester nehrinin sağ kısmında Diniester nehrinin sağ kıyısında, eskiden Lehistan krallığına ait müstahkem mevki): 1198, 1251, 1225, 1336, 1346
Hoy (İran Azarbaycanında bir şehi): 1314
Hünkâr Tepesi (Belgrat kalesinin güney taraflarında): 1251

— I —

Irak: 1061, 1070, 1380
Ilıca (Erzurum yakınında): 1460
İçel: 1225, 1264
İran: 1054, 1212, 1260, 1307, 1315
İsfahan (İran'ın en büyük şehirlerinden bir vakit Kazvin'den sonra paytaht olmuştu): 1101, 1294, 1324.
İshaklı (Akşehir yakınında bir kasaba): 1179, 1287, 1379
İskenderiyye (Arnavutluk): 1448
İskenderun: 1387
İsmail kalesi: 1092
İspanya: 1120
İstanbul: 1053, 1056, 1098, 1100, 1116, 1118, 1119, 1121, 1122, 1124, 1127, 1135, 1136, 1142, 1145, 1149, 1158, 1163, 1173, 1180, 1184, 1187, 1192, 1195, 1196, 1197, 1201, 1203, 1285, 1280, 1293, 1294, 1296, 1130, 1315, 1316, 1318, 1319, 1321, 1323, 1324, 326, 1341, 1344, 1352, 1359, 1360, 1362, 1365, 1366, 1367, 1370, 1371, 1384, 1385, 1394, 1444, 1449, 1453, 1459, 1460, 1461, 1474, 1479, 1482, 1484.
İsveç: 1119, 1120.
İzmir: 1291, 1444
İzmit: 1225, 1226, 1238, 1258, 1312, 1317, 1319, 1320, 1372, 1374, 1377, 1461
İznik: 1239, 1241, 1258, 1368, 1378.
İzvornik: 1449

— K —

Ka'be-i Mükerreme: 1093, 10949, 1209
Kâbil: 1260, 1261
Kâğıthane: 1222, 1320, 1371
Kahire: 1388
Kamâme Kilisesi: 1274
Hamaniçe (Rusya'da Podolya eyaletinin hükümet merkezi olan kale): 1251, 1252
Kandahar: 1260, 1402
Kandilli: 1216
Karadeniz: 1091, 1092, 1120, 1340, 1372, 1439, 1462
Karahisar: 1365, 1385, 1388
Karaman: 1054, 1056, 1057, 1089, 1113, 1148, 1179, 1190, 1192, 1195, 1202, 1215, 1224, 1290, 1309, 1311, 1325, 1332
Karanlık kapı (Bağdat surlarında kapı): 1408, 1419, 1421
Karapınar: 1179
Karesi: 1187, 1192
Karloviç kasabası (Carlowitz, Yugoslavya'da Varadin şehrinin 15 kilometre güneydoğusunda, Tuna'nın sağ kıyısında): 1451.
Kars: 1069, 1098, 1263, 1301, 1311, 1325, 1326, 1327, 1328, 1333, 1369, 1460, 1472

Karthli (Doğu Gürcistan Krallığı) 1264
Kasri Şirin: (Türk - İran hududu üzerinde barış yapılan yer): 1100 1471.
Kars bahçesi (Diyarbekir'de): 1430
Kastamonu: 1201, 1208, 1461
Kayserî: 1097, 1179, 1199, 1288 1297
Kazdağı: 1187, 1190, 1192.
Kazıklı Derbendi (İzmit'ten ötede gösterilen bir konak): 1286, 1378
Kazvin (İran'da bir şehir): 1077, 1078, 1085, 1294, 1336
Kefe: (Kırım'da liman, Osmanlı devrinde sancak ve eyâlet merkezi): 1117, 1321, 1348.
Kelgır kalesi: 1071,
Kemah: 1325
Kerbelâ: 1070
Kerç limanı: 1439
Kerkük: 1063, 1108, 1406, 1472, 1473
Kesendire: 1260
Keskin: 1201
Keşiş-Hanı (Erzincan'a bir konak yeri): 1311.
Keşmir: 1262
Keylân: (İran'da bir bölge): 1213
Kıbrıs: 1319, 1321, 1331, 1337, 1370, 1396
Kırım: 1117, 1346, 1347, 1348, 1364, 1365
Kırk-Geçit (İzmit'le Gemlik arasında): 1259
Kili Kalesi: 1092.
Kilis: 1389
Kocaeli: 1382, 1258.
Koçhisar: 1059, 1061, 1117, 1126, 1127
Konya: 1054, 1056, 1133, 1148, 1159, 1160, 1179, 1183, 1185, 1199, 1201, 1202, 1224, 1230, 1286, 1287, 1289, 1369, 1378, 1381, 1387, 1384, 1385, 1386, 1387.
Kudüs: 1398
Kûfe: 1101
Kurşuncubaşızade Mustafa paşa sarayı: 1217
Kurşunlu han (İstanbul'da darbhane yakınında zorbaların toplandığı yer): 1135
Kuşlar Kalesi (Bağdat'ın meşhur kulelerinden birisi): 1101, 1410, 1411
Küçük karaman (İstanbul'da bir semt): 1217.
Kürdistan: 1065, 1069, 1073, 1107

— L —

Lâdik: 1199, 1394
Lâhor (Hindistanda bir şehir): 1261
Lâzende: 1179
Lefkoşe: 1370
Lehistan: 1271, 1280, 1281
Lipve (Libba, Macaristanda banat — Tameşvar eyaletinde bir kasaba): 1355, 1358.
Loristan: (İranda): 1088,
Lütfü Paşa Cami-i: 1218.

— M —

Malatya: 1058, 1131, 1317, 1329, 1440, 1482
Maltepe (İstanbul vilâyetinin Kar-

tal kazasına bağlı köy): 1286, 1372.
Manastır: 1092
Manisa: 1188, 1189, 1192
Maraş: 1160, 1183, 1202, 1203, 1325, 1426
Mardin: 1059, 1060, 1113, 1115, 1116 1117, 1129, 1127, 1177, 1215, 1336, 1478
Maroş ırmağı (Erdel'den çıkıp Macaristanîda Segedin Şehri önünde Tisa nehrine dökülür): 1358
Maveraünnehir: 1260
Mâzendedân (İran'ın kuzeyinde bir eyâlet): 1088, 1304
Medine: 1198,
Mekke: 1094, 1207, 1214, 1257, 1402
Menemen: 1192, 1351
Mercidâbık: 1389
Merzifon: 1369
Mısır: 1115, 1123, 1205, 1209, 1214, 1257, 1264, 1297, 1316, 1317, 1323, 1330, 1351, 1378, 1381, 1421, 1438, 1465, 1472
Midye: 1092.
Midilli: 1187, 1188
Mihalıç: 1379
Mihriban: (İran'da eski bir kale) Osmanlı hududunda Şehrizur kalesi ile Hemedan şehri arasındadır: 1072, 1073, 1074, 1076, 1077, 1078
Mirahor köşkü (Kâğıthane): 1222
Mohaç ovası: 1355
Mora: 1389
Muha: 1204, 1205
Musul: 1060, 1061, 1063, 1064, 1070, 1100, 1106, 1107, 1109, 1113, 1115, 1126, 1129, 1148, 1196, 1336, 1337, 1339, 1382, 1403, 1407, 1425, 1427, 1428, 1437, 1473, 1474
Mustafapaşa çarşısı: 1216.

— N —

Nârin Kule: (Bağdad surlarında): 1418
Necef: 1070
Nemçe (Avusturya): 1119, 1120, 1352, 1352, 1353, 1423
Niğde: 1057, 1129, 1334, 1336, 1369, 1436
Nil: 1261
Niş (Yugoslavya'da şehir): 1342
Nişâbur (İran'da bir şehir): 1091
Nizip: 1390
Namaniye (Diyâle nehri yakınlarında): 1100
Nusaybin: 1061

— O —

Orta Macar (Türk himayesinde ayrı bir krallık haline getirilen arazi): 1352, 1354
Osmancık (Kasabası): 1145.

— Ö —

Örek: 1446, 1447
Özü: (Dinieper ırmağının Karadenize döküldüğü noktada eski bir Türk kalesi): 1090, 1091, 1097 1118, 1120, 1121, 1195, 1251, 1321, 1371, 1389, 1423, 1440, 1462

— P —

Parmakkapı: 1326
Pasin: (Eski Pasin sancağı, şimdi, Erzurum kazası): 1289, 1312
Payas: 1061, 1117, 1428
Pelengâh kalesi: 1083
Pomeranya: 1120
Rakka: 1058, 1087

— R —

Remâhiye: (Irak'ta bir kasaba):
Revan (Erivan, güney Kafkasya-da şimdi Sovyet Ermeni Cumhuriyetinin merkezi): 1069, 1285 1297, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1311, 1315, 1319, 1321, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1333, 1334, 1336, 1345, 1346, 1347, 1384, 1385, 1409, 1429, 1473
Revan köşkü (Murad IV tarafından yaptırılan nefis sanat eseri) 1442
Rodos: 1263, 1323.
Rumeli: 1061, 1062, 1073, 1074, 1078 1117, 1123, 1135, 1142, 1168, 1194, 1195, 1223, 1244, 1257, 1264, 1272, 1282, 1290, 1303, 1305, 1310, 1311, 1316, 1317, 1325, 1340, 1371, 1374, 1405, 1408, 1420, 1423, 1456, 1470, 1473
Rumeli Hisarı: 1098, 1151, 1275
Ruscuk: 1272

— S —

Saiteli: 1199
Salanta (Szalonta, Macaristan'da, Tameşvar ile Gyula arasında bir mevki): 1355, 1356, 1358, 1361
Samsun: 1116
San'a: 1207
Saraçhane (İstanbul'da bir semt) 1217
Sarı-gürs (İstanbul'da bir semt): 1217
Sarıkamış: 1092
Selânik: 1095, 1258, 1260, 1352, 1442
Semendere: 1272
Seyidgazi: 1286
Seydişehir: 1133, 1178, 1179, 1180, 1183, 1221
Silistre: 1251, 1255, 1370
Sinanpaşa köşkü (Topkapı sarayının, Sarayburnu tarafında, deniz kıyısında): 1171, 1435, 1461
Sind nehri: 1262
Sirem (Belgrat'ın karşısında): 1343
Sivas: 1195, 1215, 1288, 1289, 1290 1300, 1325, 1333, 1369, 1460, 1474
Sivrihisar: 1239.
Sofya: 1223, 1224,
Sofyan (Hoy yakınlarında): 1314
Sofular çarşısı (İstanbul'da bir semt): 1218.
Samaklıderesi (Erdebil yakınında) 1338
Sultan Ahmet camii: 1164, 1122
Sultan Hasan câmii (Tebriz'de): 1314
Sultan Mehmet Camii: 1217, 1218
Sultan-Sekisi (Erzurum'da): 1332
Süze - Bolu: 1092
Şam: 1073, 1190, 1193, 1199, 1200, 1202, 1209, 1210, 1220, 1223, 1227, 1231, 1290, 1292, 1300, 1309, 1317,

1323, 1325, 1336, 1339, 1340
Şemhal (İran'da Nihavent yakınlarında bir ova): 1087
Şehriban (İran'da bir kasaba): 1409, 1421, 1438
Şehrizur: 1204, 1065, 1067, 1068, 1071, 1076, 1077, 1105, 1107, 1108, 1109, 1114, 1115, 1128, 1129, 1338, 1407, 1425
Şi'b-i Gaazan (Tebriz'de bir kale) 1314
Şîraz: 1212
Şuf Dağı (Lübnan'da): 1228

— T —

Tâk-ı destan)İran'da bir mevki): 1086
Taman: 1439, 1440
Tameşvar: 1223, 1236, 1355, 1356, 1359, 1360
Tebriz: 1197, 1212, 1215, 1314, 1315, 1325, 1429
Tercan (Erzincan'ın kazası): 1312
Tırhala: 1122, 1382
Tırkoviştе: 1448
Tiflis: 1325.
Tokat: 1132, 1144, 1145, 1146, 1195, 1368, 1369, 1473
Trablus Şam: 1100, 1111, 1112, 1113, 1309, 1311, 1388
Trabzon: 1300, 1321, 1325, 1419
Tunas: 1198, 1251, 1325
Tunus: 1480
Turla nehri: 1252, 1253, 1254.
Tuzla: 1372

— U —

Ulukışla: 1387
Unkapanı: 1217, 1218,
Urfa: 1107, 1217, 1473

— Ü —

Üçkilise (Kars yakınında): 1460
Üsküdar: 1138, 1140, 1144, 1224, 1225, 1237, 1243, 1256, 1260, 1365 1366, 1367, 1368, 1371, 1372, 1374, 1407, 1428, 1469.

— V —

Van: 1196, 1197, 1215, 1216, 1224, 1225, 1293, 1294, 1295, 1314, 1315, 1324.
Varna: 1092
Varat (Macaristan'da Budinin 311 km doğusunda müstahkem mevki): 1356
Vefâ meydanı: 1153
Venedik: 1443, 1444, 1445, 1446, 1480, 1485
Vidin (Bulgaristan'ın kuzey batı tarafında bir kasaba): 1198, 1251
Volçetrin (Arnavutlukta): 1449

— Y —

Yahya paşa sarayı (İstanbul'un meşhur konaklarından): 1216.
Yanbolu (Bulgaristan'da kasaba): 1281, 1364
Yanık (Macaristan'da Rabb denilen şehir, Budin'in 133 km. ku-

zey batısında): 1253.
Yedikule: 1099, 1196, 1244
Yemen: 1204, 1205, 1206, 1207, 1209 1210, 1212
Yeni câmi: 1153, 1221
Yenikapı (İstanbul'da): 1385.
Yenişehir (Rumeli'de): 1122, 1226, 1378
Yerköy: (Romanya'da bir şehir): 1272

— Z —

Zab nehri: 1064, 1065, 1405, 1406, 1472
Zâlim Ali kalesi (Şehrizur yakınlarında): 1068, 1069
Zengi suyu: 1302
Zeyrek: 1217,
Zile: 1201

SÖZLÜK

— A —

Âidat: Gelirler, ihsanlar.

Alay köşkü: Topkapı sarayının, soğukçeşme kapısının solunda ve köşedeki köşk... Murad III tarafından yaptırılmıştır. Pâdişahlar bu köşkten, harbe giden ordunun resmi geçidini seyrederlerdi.

Âlempenah: Herkesin sığınağı, sığınacağı yer.

Âlî: Yüce, yüksek.

Altı-Bölük: Kapı-kulu süvarisi olup altı bölüktür; 1) Sipahiler, 2) Silâhtar, 3) Sağ ulufeciler, 4) Sol ulufeciler, 5) Sağ garipler, 6) Sol garipler.

Amalika: Çok eski zamanlarda Sina yarımadasında yaşadığı sanılan bir kavim.

Âmil: Yapan, vali.

Ases-başı: Yeniçeri ocağına mensup olup, inzibat işlerinde görevli... Babacafer zindanı da bunun emrinde idi. Ocaktan birisi idam edilmek icab ederse, asesbaşına teslim edilirdi.

Arslanhâne: Sarayda beslenen arslanların muhafaza olunduğu yer muhtelif zamanlarda, muhtelif yerlere bu isim verilmiştir.

Atabe-i aliyye: Osmanlı pâdişahı, sarayı, katı.

Âtıfet: Sevgi, acıma, esirgeme, koruma.

Avârız: Osmanlı vergilerinden, fev kalâde zamanlarda halka yüklenen malî, nakdî, bedenî mükellefiyetler.

Avâtıf: (âtıfetin çoğulu): Bak, âtıfet.

Azîmet: Yola çıkma, gidiş.

— B —

Baltacılar: Sarayın, Birun kısmına mensup hizmet erbabı... teberdar da denirdi.

Ban: Güney islâv lehçesinde küçük prenslere verilen isim.

Basîret: Kalp gözüyle görme.

Baştarda: Osmanlı donanmasında, kadırga cinsinden 26 dan 32 oturağa kadar çift kürekli harp gemisi.

Bâtıl: Boş, çürük, doğruya karşı.

Behremend: Nasiblenme.

— C —

Cebe: Muharebelerde vücûdu korumak için giyilen zırh, kalın meşin elbise.

Cebeli: Bir zeâmet veya timar sâhibinin, dirliğinin mikdarına göre harp zamanlarında maiyetinde götürmeğe mecbur olduğu silâhlı süvari.

Ceberut: Aşırı ululuk, tanrı ululuğu.

Cerîme: Suç, para cezası.

Cibâyet: Toplama, derleme, gelir toplama.

Cibilliyet: Yaratılış, asıl maya, huy

Cirid: Ucu demirli, sert ağaçdan yapılmış kısa mızrak, kuru meşe dalından yapılırdı. Cirit oyunu Türklerin makbul bir sporu idi.

Cizye: Vergi, haraç.

Cizyedar: Cizye toplayan.

Çaşnigir: Sofra hizmetinde bulunurlard, bir kısmı pâdişaha mahsus pişen yemeklere nezâret ederdi, bir kısmı da saray mutfağında pişen yemeklerin dağıtılması ile meşgul olurdu.

Çekdiri: Osmanlı donanmasında, kürekle yürüyüp, yelkeni yardımcı olarak kullanan gemiler.

Çıkma: Acemi oğlanlarının, derecelerine göre kapıkulu süvâri bölükleriyle, sarayın dış hizmetlerine veya devlet hizmetine tayinleri hakkında kullanılan bir kelimedir.

Çırağ: Lamba, mum, kandil, kılavuz, mürşit, çırak edilme.

Çukadar: Enderun hizmetlilerinin; muteberi olan Has odaya mensup en yüksek ağalardan üçüncüsü.

— D —

Dâmen dermeyan: Eteği belinde, işe hazır durumda.

Dârünnedve: İlsâmiyetten evvel Kureyşlilerin tartışmalar için toplandıkları yer, sonraları Hz. Muhammed'e karşı oldular burada toplandıkları için «Fesad kurucuların toplandıkları yer» anlamına kullanılmıştır.

Deli: Bir nevi hafif süvari. Kelimenin aslı «delil» - «Klavuz» dur. Başlarına «deli - başı» denir. Muharebelerde korkunç derecede cesaret gösterirlerdi.

Dergâh-ı âlî: Osmanlı sarayı.

Dergâh-ı âli çavuşları: Divan-ı humayun çavuşlarının diğer adı.

Devşirme: Hıristiyan tebası çocuklarından toplanıp yeniçeri olarak yetiştirilenler.

Dil: Esir. Düşman ahvâli hakkında bilgi almak için.

Dirlik : Devlet tarafından bu hizmet karşılığı olarak verilen para, tımar, zeamet, arpalık, malikâne nev'inden her nevi tahsislere verilen isim.

Dîvan: (Şiir dîvanı):
Şiir mecmuası, Osmanlı devletinde bugünkü Bakanlar Kurulu

yerinde «Dîvân-ı humâyun» olarak kullanılırdı.

Divit: Mürekkep hokkası ve kalemi bir arada ihtivâ eden mahfaza.

Diyet: Bir insanı öldüren veya yaralayanın, şer'an vermeğe mecbur olduğu tazminat.

— E —

Enderun ağaları: Sarayın iç kısmının en muteber ve büyük vazifelileridir. 1) Has odabaşı, 2) Silâhtar, 3) Çuhadar, 4) Rikâbdar, 5) Tülbent ağası, 6) Miftah gulâmı. Bunların ilk dördüne «arz ağaları» denirdi.

Ervam: Romalılar, arap illeri dışında olanlar.

Eşmek: Lûgat mânası, kazmaktır.. Eskiden askerin bir yerden diğer yere hareketi ve sefere memuriyeti yerinde kullanılan bir kelime.

Etba': Birine bağlı olanlar, hizmetçiler.

Evkaf: Vakıflar, tahsis olunan şeyler. Bu tâbir, câmi, mescid, mektep, imâret gibi müesseselerin masrafına karşılık olmak üzere bir mülkün veya paranın gelirini tahsis etmek mânasına kullanılır.

— F —

Fâsık: Günah işlemiş kimse.

Fetk ü retk: Yırtığı onarma, idâre.

Fetihnâme: Muhârebede bir yer ele geçirildiği zaman, yurda haber vermek için gönderilen ilân mektubu.

Fetvâ: Bir mesele veya dâvâ için şeriatın ne dediğini anlatmak üzere müftü tarafından verilen bilgi.

Fevc fevc: Akın akın.

— G —

Gammaz: Herkesin ayıplarını meydana çıkaran, ağzı kara.

Gılman: Genç çocuk. Daha ziyade saray hizmetinde kullanılan gençler hakkında kullanılırdı.

Gılmân-ı hassa: Pâdişah hizmetinde olan gılman. (Bak. Gılman)

Gulâmiye: Cizye tahsili işi kapıkulu süvârileri tarafından yapıldığı sıralarda, cizye başına kendilerine ödenen onar akçelik ücret.

Gurebâ: Garipler, Kapı-kulu süvâri ocaklarına, beşinci ve altıncı bölüklerinin adı. Osmanlı tarihinde bunlara «Gurebâ-i yemin - sağ garipler» ve «gurebâ-i yesar - Sol garipler» denirdi.

Gülbank: Muayyen zamanlarda, muayyen yerlerde okumak için tertiplenmiş olan dualar. Yeniçeri gülbangi, en meşhurlarıdır.

— H —

Habâset: Kötülük, alçaklık.

Habis: Fesatçı, kötü ruhlu.

Hal': Soyma, tahttan indirme.

Hamâil: Omuzdan çapraz asılan bağ — Mustatılsım —

Haraç: Toprak mülkiyetinden dolayı devletçe fertlerden alınan vergi. Şer'î mânâda ise müslüman olmayanların ödemekle mükellef oldukları vergi demektir.

Harac mühâsebeciliği: Vergi tezkerelerini hazırlayan, cizyedarları tahsilâta çıkaran müdür. İlk zamanlarda adı «Haraççı, haraç muhassibi» idi.

Harem-i Has: Sarayın kadınlarının oturmalarına mahsus kısmı.

Hâriciler: Hazret-i Ali'ye karşı, ayaklananlar mezhebinde olanlar.

Has: Yılık geliri yüz bin akçeden fazla olan dirliklere verilen isimdir. Sancak beyleri, Beylerbeyleri, vezirler ve hükümdarlara mahsustu.

Has - oda: Enderun odalarının en itibarlısı idi.

Has odabaşılar: Padişaha en yakın hizmet erbâbı idi.

Has-bahçe: Sarayın hudutları içerisindeki bahçelere verilen isim.

Haseki sultan: Cariyelerden, pâdişahların teveccühüne mazhar olup da çocuk doğurmuş olanlar hakkında kulanılan bir tâbirdir.

Hattat: Güzel yazı yazan.

Hatt-ı hümâyun: Umumiyetle pâdişahların el yazılarına denir. Buna «Hatt-ı şerif» de denir.

Hecv, Hicv: Nazım veya nesir olarak birini yerine.

Heder: Boş yere harcanma - ziyan olma.

Hedm: Yıkma.

Herc ü merc: Karma karışık — Alt üst — Allak bullak.

Hulûs: Saflık, doğruluk — Samimilik — Yaltaklanma.

Humbara: Demirden veya tunçtan dökülmüş, içiboş ve yuvarlak, içine patlayıcı madde konulan bir harp âleti, top veya el ile atılırdı.

Husrevâne: Hükümdara lâyık. Hükümdara yakışır şekilde.

Huşu: Aşağıdan alma, alçak gönüllülük etme, tanrıya karşı boyun eğme.

Hüccet: Eski şeriat mahkemelerinden verilen, bir hak veya bir sahiplik belgesi.

— I —

Ikta': Haraç topraklarından bu kısmının mukaataa yoluyla birisine verilmesi (Bak: Mukaataa)

İbtal: Hükümsüz bırakma — Bozma.

İcâbet: Kabul etme, razı olma — Uyma.

İhkak: Hakkı yerine getirme.

İhsan: İyilik etme — Bağış, bağışlama, lütuf.

İhtimam: Ziyâde, dikkatle çalışma, önemle inceleme.

İhtişam: Gürültülü gösteriş.

İhzar: Huzura getirme, hazır etme.

İkdam: İlerleme - süratli çalışma.
İltimas: Yapılmasını isteme.
İltizam: Kendi için gerekli sayma, birinin tarafını tutma.
İmsak etmek: Bir şeyden el çekme, perhiz.
İmtina: Çekinme, yapmama.
İn'am: Nimet verme, iyilik etme.
İnâyet: Dikkat, gayret - lûtuf - iyilik.
İnkıyad: Boyun eğme. Kendini teslim etme.
İstiğfar: Tanrıdan günahın bağışlanmasını dileme.
İstiğnâ: Eldekini yeter bulma — Tokgözlülük.
İstimâlet: Gönül alma, gönül çelme — vadederek kandırma.
İttıla': Haberi olma - Bilgisi bulunma.
İyal: Bir kimsenin besleyip geçimini sağlama zorunda olduğu kimseler.
İzmihlâl: Yok olma, bozularak bitme.
İzzet: Değer, yücelik, kudret, kuvvet, saygı, ikram.

— K —

Kadı: Şerait hâkimi.
Kalgay: Kırım hanlığında Handan sonra Han olacak kimse - Veliahd.
Kapıcılar kethudâsı: Topkapı sarayındaki bütün kapıcıların en büyüğü.
Kapıya çıkmak: Acemi ocaklarında hizmet görenlerin muayyen zaman sonunda yaya kapıkulu ocaklarına kabulü.
Kemend: Boyuna geçirilen ilmik.
Kerhen: İğrenerek, istemeyerek - zorla.
Kethudabey: Yeniçeri ocağında, yeniçeri ağasından sonra gelen en büyük âmir (kul kethudası) da denirdi.
Kerrenay: Zurna çeşidi bir an'anevi nefesli saz.
Kısas: Öldürenin veya yaralayanın aynı şekilde cezalandırılması.
Kısâsen: Öldürenin veya yaralayanın, eşit şekilde cezalandırılarak.
Kıtal: Vuruşma — Savaş.
Kuddise: Mukaddes olsun.
Küstah: Arsız, sıkılması olmayan.

— L —

Lafz: Ağızdan çıkan söz.
Lisân-ı hal: İnsanın yüz hareketlerinden, duruşundan anlaşılan şey.

— M —

Mafsal: Eklem, oynak yer.
Mağrib: Kuzey - batı Afrika memleketleri.
Mağribiler: Fas halkından, mağribli.
Mağşuş: Halis ve saf olmayan, karışık, karışma oranları hileli maden para.
Mahbub: Erkek sevgili.

Mahlas: Bir kimsenin ikinci ismi.

Maksûre: Büyükler için ayrılmış yer, oda.

Marsus: Birbirine bitiştirilmiş.

Mecal: Güç, kuvvet, imkân.

Meftun: Kendine mâlik olmayacak derecede tutkun, vurgun.

Mehâbet: Heybet, celâl, ululuk, büyük görünmek.

Mehdilik: On ikinci imam olup, şii inancına göre yaşamakta ve kıyâmeti beklemektedir.

Mergub: İstenilen, sevilen, herkes tarafından sevilip aranılan.

Mest: Bir nevi ayakkabı.

Meşreb: Tabiat, yaradılıştan olan nitelik, gidiş.

Meta': Satılacak mal, eşya - sermâye.

Metrûkât: Bırakılan şeyler, miraslar.

Mevâcib: Aylıklar - kapıkulu askerinin üç ayda bir verilen ulûfeleri.

Mevlevîhâne: Mevlevî tarikatında olanların yeri.

Mirahor: İmrahor: Istabl-ı âmire. (Saray ahırı) mensuplarının âmiri. Has ahıra ait çayır ve koruların mesul nazırı idi.

Muhâlefet: Uymama, başka türlü olma.

Muhammedî: Hz. Muhammed'e ait müslüman, iman etmiş.

Muhâzarat: Zihinde türlü bilgilere ait tutulan şeylerin yeri geldikçe söylenmesi.

Muhzır ağa: Yeniçeri ocağının ileri gelen zabitlerinden. Muhzır ağa, Hazarda ve seferde bölüğü halkıyle sadrazamların maiyetinde bulunurdu. Aynı zamanda, Bâb-ı Âli ile ocak arasında geçen muamelelere vasıtalık ederdi.

Mukaataa: Hazineye ait herhangi bir gelirin, muayyen bir bedelle iltizama verilmesi hakkında kullanılan bir kelime.

Mukataat: (Mukatanın çoğulu): B. Mukataa.

Mukayyed olmak: İşine önem verip bakan, deftere kayıtlı olma.

Murâfaa: Mahkemeye başvurma - Duruşma mahkemede yüzleşip muhâkeme olma.

Müsâdere: Herhangi bir kimsenin malını padişah adına zaptı.

Musdak: Bir şeyin gerçekliğini isbatlayan şey.

Muvahhid: Allah'ın birliğine inanan.

Muvakkit: Vaktı tâyin eden kimse.

Mübâhase: Bir iş hakkında iki kişi arasında edilen söz - bir iş hakkında görüşme.

Mübâşir: Geçici bir vazife ile merkezden bazı emirler götüren, icrâ yetkisi de olan kimse.

Müdârâ: Yüze gülme, yalandan dostluk gösterme.

Müdevven: Derlenip toparlanmış.

Müekked: Sağlaştırılmış, tekrar edilmiş.

Mülhid: Dinsiz, imansız, tanrısız.

Münâzaa: Ağız kavgası.

Münşeat: Kaleme alınmış şeyler,

nesir yazılar, mektuplar.

Münzevi: Köşeye çekilmiş,

Mürid: Bir şeye kendini teslim eden.

Mürtekib: Kötü ve yakışıksız iş yapan - rüşvet alan - rüşvetle iş gören.

Mürüvvet, yiğitlik, mertlik: Çocuklarının adam olma devrelerini ana ve babanın görme sevinci.

Müstehcen: Ayıp, terbiyesizce, iğrenme.

Müstevli: İdaresi altına alan, ele geçiren, yayılan, her tarafa kaplayan.

Müteferrika: Padişah ve vezirlerin yanında mühim vazifeler görenler.

Mütegallibe: Zorla bir idare ele geçirmiş - zorba.

— N —

Nafaka: Geçim için gerekli para - yetimlere, boşanmış kadınlara verilen geçim parası.

Narh: Ekmek, et gibi zarurî eşyaya hükümetçe konulan fiat.

Nâsıh: Öğüt veren.

Nâzenin: Oynak, cilveli, nazlı, şımarık.

Nazîre: Örnek. Bir şâirin şiirini taklit ederek yazılan şiir.

Nedîm: Meclis arkadaşı, büyük bir kimseye hikâye ve fikra söyliyerek eğlendiren, iyi hikâye anlatan.

Nevruz: Güneşin kuzu burcuna girdiği gün olup, ilk bahar başlangıcıdır.

Nekbet: Talihsizlik, düşkünlü, felâket.

— P —

Palanga: Kaleden küçük müstahkem mevki, ekseriya arkası toprak dolma ahşap şarampollarla muhafaza edilirdi.

Paşmaklık: Padişahların annelerine, hemşirelerine, kızlarına, zevcelerine ve hasekilerine tahsis olunan haslara verilen isim.

Pâye: Rütbe, derece.

— R —

Râfızî: Rafızî fırkasından olan. Ebûbekir ile Ömer'in halifeliklerini kabul etmeyenler.

Râfızîler: Bak, Rafizî.

Recec mevâcibi: Rebiülâhır, cemaziyelevvel, cemazielahir aylıkları. Kapıkulu maaşları her üç ayda bir verilirdi.

Revak: Ev önündeki saçak, kemer kubbe.

Rif'at: Yücelik, yüksek ve büyük rütbe.

Rikab: Üzengi, büyük bir kimsenin katı, önü.

Rikâb-ı hümâyun: Pâdişahın yakını, maiyeti anlamına kullanılan bir kelime.

Rikab kaymakamı: Sadrazam kaymakamı.

Rikâbdar: Has-odanın dördüncü büyük zâbitidir.

Rübâiyat: Belli vezinlerle yazılmış dört mısralı manzumeler.

Ruznamçeci (Baş ruznamçeci) Baş deftardarlığa bağlı Hazine-i âmire dâiresinin âmiri olan zat.

— S —

Sahipkıran: Her zaman başarı gösteren, üstün gelen hükümdar.

Sâdat: Seyyidler, Hz. Muhammed soyundan olanlar.

Sahn (Medrese): Fatih tarafından yaptırılan yüksek mektep. Bugünkü edebiyat ve ilâhiyat fakültelerine muadil.

Salyâne: Yıllık olarak verilen maaşlar.

Samsuncubaşı: Yeniçeri ocağının 71 inci cemâatının zabiti. Padişahın av köpeklerine bakar

Saruca: İlk zamanlarda valilerin maiyet askeri

Satvet: Birinin üzerine kuvvet ve şiddetle sıçrama

Savlet: Saldırma.

Sefih: İsrafcı, malını düşünmeden harcayan akılsız.

Sekban: Yeniçeri ortalarından biri, av köpeklerine bakan, hafif asker.

Selîm: Bir nevi serpuş, bu tip kavuk, Yavuz Selim tarafından kullanılmıştır. Boyu 65 santim, yukarısı alt kısmından geniş silindir şeklindedir Üzerine bez tülbent sarılırdı.

Sema'hâne: Mevlevi ayini yapılan yer.

Serasker: Sadrazamdan başka bir vezir orduya kumanda ederse, bu isim verilirdi.

Serdâr-ı Ekrem: Pâdişahın bulunmadığı bir seferde orduya kumanda eden sadrazamlara serdâr-ı ekrem denirdi.

Seyyid: Efendi, ağa - Hz. Peygamgamber soyundan olanlar.

Sıla: Ulaşma - yurdu, hısım akrabayı gidip görme.

Sihâm-ı kazâ: Kazâ okları demektir. Meşhur şâir Nef'înin şiir mecmuasının adı.

Silâhdar: Hasodanın ikinci büyük zabiti. Merasimde pâdişahın kılıcını omuzunda taşır. Sarayda da pâdişahın silâhlarına nezaret eder.

Solak: Yeniçeri ocağının 60, 61, 62, 63, ortaları neferlerine solak denirdi. Pâdişahın muhafız bölüğü vazifelerini görürlerdi.

Solakbaşı: Solakların zabiti. (Bak Solak).

Solaklar: (Bak. Solak).

Sorguç: Kavukların ön tarafına takılan muhtelif süsler. Bunlar balıkçıl tüyünden veya kıymetli mücevherlerden olurdu.

Su-başı: Kasabaların inzibat işleri âmiri.

Sun': İş yapma.

Surre: Para kesesi, maliye ve muhasebe muamelelerinde elli bin akçe... Yâni yarım yük akçe.

Bundan başka her sene Osmanlı padişahları tarafından Mekke ve Medine'ye gönderilen paraya da surre denirdi.

Şatır: Sarayın dış hizmetinde bulunup, pâdişahların maiyetinde vazife gören bir sınıf. Merasimde solakların önünde yürürlerdi.

Şefâat: Bağışlanmasını dileme, birine arka olma.

Şenâat: Kötülük, fenalık.

Şerif: Mübarek - soylu-peygamber soyundan olan.

Şer'î: Şeriata ait.

Şerir: Kötü, hayırsız, fesatçı.

Şevket: Ululuk (padişah için kullanılır).

Tabur: Müstahkem mevkiler, harp zamanında sığınılacak yerler, tabya.

— T —

Tahiyyat: Birine «Allah ömür versin» diyen selâm.

Tahakküm: Hüküm sürme.

Ta'riz: Dokunaklı söz söylemek.

Tasavvuf: Kişinin kalbini dünya ilgilerinden kesip tanrı sevgisine bağlamasıdır.

Taylasan: Kavuk, taç, fes gibi muhtelif başlıklara sarılan sarığın ucundan sarkan parçasına verilen isimdir.

Teberrüken: Uğur sayarak.

Tehlîl: (Lâilâhe illallah...) demek

Tekellûf: Özenme, gösterişe kapılma, yapmacık davranış.

Tersâne-i âmine: Devlete ait gemi yapılan tersâne.

Tescil: Davanın mahkeme defterine geçirilmesi, bir şeyin resmileşmesi içni deftere kaydı.

Tevâzu:' Alçak gönüllülük.

Tevliyet: Vakıf işine bakma görevi.

Tüfenk-endaz: Tüfenk kullanan.

— U —

Ulûfe: Lügat mânâsı, hayvan yemidir. Yeniçeri ve sipâhi kapıkulunun yevmiyesi.

— Ü —

Ümerâ: Emirler, Ümeradan aşağıda olanlara zâbitan, üstünde olanlara erkân denirdi.

Üsküf: Yeniçeri serpuşlarından biri, börk gibi keçe külâh. Başa giyilecek ağızının dört parmak eninde sırma ile işlidir.

Üst: Eskiden sadrazamla devlet adamlarının giydikleri dört kollu, sırma işleme kaplı samur kürk.

— V —

Vâız: Din öğütleri veren.

Vehn: Gevşeklik. kudretsizlik.

Velîaht: Bir hükümdardan sonra hükümdar olacak kimse.

— Y —

Yük: Yüzbin akçeye verilen isim. Bunun yarısı, mîrî muhasebede bir kese itibar olunmuştur.

— Z —

Zağarcı-başı: Yeniçeri ocağının 64 üncü ortasının zabiti. Bunlar hükümdarın av köpeklerini beslerlerdi.

Zaim: Zeâmet sahibi.

Zeval: Sona erme, inme, güneşin başucunda bulunma zamanı.

Zillet: Alçaklık, aşağılık.

Zimmî: İslâm devleti tabiiyetinde olan hıristiyan, haraç veren, Raiyye.

Zurefâ: Zarif kimseler.

Zülüflü baltacılar: Sarayın Birun kısmına mensup hizmet erbabına baltacı denir. Bunların yeri sarayda oturup enderun hizmetini yapanlara (zülüflü baltacı) denir. Giydikleri serpuşun iki yanından iki özgü perçem yanaklarına doğru sarktığı için bu isim verilmiştir.

Züyuf: Ayarı düşük, hileli olarak basılmış madeni para.

İÇİNDEKİLER

1053 1039 senesi olayları
1056 Konya halkı ile Mağrav vakası
1057 Mağrav beyin katli ve Hüsrev paşanın zulmü
1059 Defterdar Bekir paşanın katli
1061 Musul sahrasında kalışın ahvali
1063 Serdar-ı ekrem Hüsrev paşanın Şehrizur tarafına geçişi
1066 Cebeci başının öldürülmesi
1067 Serdârın Şehrizur'a varışı ve Kelgır hisarının yapılışı
1070 Parmaksız Mustafa Paşanın ve Genç Osman'ın Bağdad canibine gidişi ve İmam Hüseyin ve Meşhed Ali ve Hille kasabalarının fethi.
1071 Kızılbaş fedailerinin katli.
1073 Serdar tarafından Mihriban kalesinin zaptı
1074 Mihriban kalesi cenginde Zeynel hanın mağlûbiyeti hikâyesi
1077 Serdâr-ı âzamın Hemedan'a gitmesi
1082 Hasan-Abad'ın tavsifi
1083 Hemedan şehrinin tavsifi
1085 Dergüzin'in tavsifi
1086 Serdâr-ı ekrem Hüsrev paşanın Bağdad tarafına dönüşü, Cûh-i bistun ve Sebdiz-i Hüsrevin vasfı.
1087 Serdârın Çemhal sahrasına varışı ve Lor hâkimi Hasan Can'ın İslâm askerine mağlûp oluşu.
1090 Donanma ahvali.
1092 Kenan Paşanın Karadenize gidişi
1093 Şiddetli gök gürültüsü ve yıldırım, Mekke-i Mükerreme ve Harem-i şerifine sel hücumu ve beyt-i şerifin tamiri
1094 Bazı İstanbul olayları
1098 Şemsi Hanın kaçması
1100 1040 senesi olayları
1101 Serdâr-ı Ekrem Hüsrev paşanın Bağdad tarafına inişi
1101 Bağdad muhasarası

1103 Askerin Bağdad hisarına hücumu ve muvaffak olamayışı.
1105 Meşveret ve dönüş, Hille'nin muhafazası için asker tâyini
1106 Askerin Musul tarafına avdeti
1107 Kızılbaşların Şehrizur ve Dertenek kasabalarını istilâsı
1113 Şah Sofi'nin Hille'yi istilâ etmesi.
1114 Arap Emiri Ebû Riş-oğlu Müdlec'in öldürülmesi
1115 Serdar Hüsrev paşanın Musul'dan Mardin tarafına gidişi
1116 Hüsrev paşanın fikri, arz ve telhis, tam ay tutulması
1117 Deniz ahvali, menhus Rus küffârı ile Tatar ahvali.
1118 Leh küffârı ile sulhun yenilenmesi
1119 Avusturya küffârı ile Fransa ve İsveç'in cengi
1120 Hasan Paşanın Karadeniz gazası ve asker sevkedilirken vefatı
1123 Azmi-zâde Hâleti efendinin vefatı
1124 Müneccim Mehmed Çelebinin vefatı
1126 1141 senesi olayları, askerin Diyarbakır.a avdeti
1127 Tatar askerinin gelişi, askerin kışlağa girişi
1128 Hüsrev paşanın azli ve Hafız paşanın sadareti
1132 Zorbaların ahvali ve askerin baş kaldırması
1134 Askerin İstanbul'a avdeti
1135 Hafız paşanın katledilmesi ve Recep paşanın sadareti
1143 Hüsrev paşanın katli
1149 Başka bir fitne ve Defterdar Mustafa paşanın, Hasan Halifenin ve Mûsâ Çelebinin katilleri
1156 Asker fitnesinin kaynayıp kabarması ve askerin aşıp taşması
1161 Recep paşanın katledilmesi ve Mehmed paşanın sadrâzamlığı
1163 Sipahilerin toplantısı.
1172 Tetimme
1177 Geride kalan zorbaların ahvali ve onların meşhurlarının katli
1182 Dereli Halil'in Çerkes Ahmed paşa eliyle öldürülmesi
1187 1042 senesi olayları, İlyas paşanın mağlûbiyeti ve katli macerasının tafsilâtı.
1195 İstanbul olayları ve değişiklikler, doğu ahvali.
1196 Defterdar Mustafa paşanın katli, Mısır eyâletinin Ahmed paşaya verilmesi.
1197 Rafızilerin Gürcistan istilâsı, Boğdan Ban'ı Bertoska'nın İstanbul'da katli.

1199 Küçük-Ahmed paşanın Şam tarafına gidişi ve bazı alçak eşkiyanın öldürülmesi

1200 Eşkiyanın başı Rum-Mehmed'in öldürülmesi

1203 Deli-Yusuf Paşanın öldürülmesi.

1204 Yemen ahvalinin tafsili.

1212 Acem diyarının bazı olayları

1213 Kara Çelebi-zâdenin vefatı

1215 1043 senesi olayları. Rafızîlerin Van hisarına hücumu ve gazilerin defetmesi

1216 İstanbul'da büyük yangın.

1219 Kahvehanelerin kapatılması ve tütünün yasak edilmesi

1222 Mevlid-i şerif cemiyeti, meclis ve va'z

1223 Bayram paşanın tedbiri ile Rumeli eyâletinin nizam altına alınması

1224 Vezir-i âzam Mehmed paşanın serdârlığı

1226 Küçük-Ahmed paşanın Maan oğluna galip gelmesi

1230 Serdâr Mehmed paşanın Halep kışlağına varışı

1231 Halep'te yeniçerilerin olayı

1234 Sabık Yeniçeri Ağası Köse-Mehmed ağanın katli ve zorbalardan bazılarının yok edilmesi

1237 Şehzâde doğuşu.

1238 Ay tutulması, pâdişahın Bursa tarafına hareketi ve İznik kadısının asılması

1240 Müfti Ahi-zâde Hasan efendi vakası

1246 Abaza paşa ahvalinin tafsili

1255 Leh elçisinin gelişi, Leh küffârı üzerine gitmek üzere Sultan Murad hanın Edirne'ye azimeti

1257 Nakîb-ül-Eşraf Şeyhî efendinin sürgün edilmesi

1258 Kocaeli haydutlarının katli, donanma ahvali.

1260 Baysungur Mirza'nın ahvali.

1264 Şahin-Girayın pâdişah katına gelişi ve Rodos'ta hapis, Gürcistan ahvali.

1266 1044 senesi olayları, Kara Çelebi-zâde Abdülâziz efendiye çıkışılması.

1267 Bosna valisi Hattat-Hasan paşa aleyhinde çekiştirme

1271 Azil, tâyin ve değişiklikler, Murtazâ paşanın Leh serdârlığı

1272 Sultan Murad'ın İstanbul'a dönüşü

1273 Meşhur Abaza Mehmed paşanın katli
1279 Başka bir söylenti.
1280 Lehistan barışının yenilenmesi ve Murtazâ paşanın dönüşü
1281 Doğu tarafında Serdâr-ı ekremin ahvali
1282 Sultan Murad'ın Revan sefer-i hümâyunu, Tatar hanının değiştirilmesi,
1282 Şair Nef'î'nin katli
1285 Ay tutulması, pâdişahın Üsküdardan Revan cânibine azimeti
1289 Silâhtar-Mustafa Paşanın zuhuru
1290 Askerin imtihanı, Maan oğlu Fahrüddin'in katli
1291 İzmir kadısı Tevfikî-zâdenin katli, vezir-i âzam Mehmed paşanın ahvali, Erzurum'a gidişi.
1292 Demir Kazık-Halil paşanın katli.
1293 Murtazâ paşanın, Halil paşaya düşmanlığının sebebi.
1297 Sürgün ahvali ve İstanbul'da sayım
1299 1045 senesi olayları
1300 Vezir-i âzamın Sultan Murad Hana hediyesi
1301 İslâm pâdişahının Revan tarafına yönelmesi
1302 Revan kalesinin muhasarası ve fethi
1311 Hisarın tamiri ve muhafızların tâyini
1312 İslâm pâdişahının Tebriz'e gidişi
1315 Pâdişahın İstanbul'a dönüşü
1316 Rumeli eyâletinin, sadrâzamlık ile birleştirilmesi
1317 Şam kadısı Mantıkî'nin asılması
1319 Dönüş esnasındaki bazı olaylar, şehzâdeler olayları
1320 Emir-Gûne oğlunun ahvali.
1321 Şeyh Kadı-zâdenin ölümündeki garip mesele, deniz ahvali, İstanbul surlarının beyazlatılması.
1322 İstanbul olaylarına ilâve
1323 Sarı-Kâtibin öldürülmesi
1324 Acem Şahının Revan kalesini istilâsı
1328 Yeniçeriler kâtibinin öldürülmesi
1332 1046 senesi olayları, Serdârın Acem sınırındaki ahvali.
1333 Defterdar İbrahim efendinin öldürülmesi
1336 Erdelân vakası ve mağlûp oluş ve Küçük-Ahmed paşanın şehit oluşu

1340 Nasuh paşa-zâde Hüseyin paşanın Budin eyâleti ile gidişi.
1341 Bosna olayı.
1342 Belgrad olayı.
1345 Vezir-i âzam Mehmed paşanın azli ve Bayram paşanın sadareti
1346 Tatar muharebesi olayı.
1351 Menemen nâibinin katli, Şahap efendinin meydana çıkışı.
1352 Erdel ahvali ve Rakoçi'nin çıkışı.
1355 Salante vakası
1358 Bekir paşanın öldürülmesi
1361 Salih paşanın ahvali ve Bosna eyâletinin Duçe-Mehmed ağaya verilmesi.
1363 1047 senesi olayları, eski sadrâzam Mehmed paşanın kurtuluşu ve Özü muhafazasına gidişi, Kırım hanının değiştirilmesi.
1364 Eski Han İnayet-Giray'ın katli
1365 Kantemir-Mirzanın katli
1366 Kâfirlerin Azak kalesini ellerine geçirmeleri, Acem elçisinin gelişi.
1367 Abaza Şeyhinin öldürülmesi
1368 Serdâr-ı âzam Bayram paşanın ahvali.
1370 İstanbul ahvali.
1371 Sultan Murad Hanın Bağdad seferi
1373 Donanma ahvali
1374 1048 Senesi olayları, Bağdad seferinde olanlar, Muid Ahmed efendinin azli.
1377 Kadıların imtihanı
1380 Sakarya Şeyhinin ahvali
1382 Sakarya şeyhinin öldürülmesi
1383 Bekir Çelebinin sürgün edilmesi
1385 Hüsrev Subaşının hikâyesi
1390 Ser etibbay-ı hassa (hekim başı) Emir Çelebinin vefatı
1393 Tütün içenlerin öldürülmesi
1394 Bayram Paşanın vefatı, Tayyar-Mehmed Paşanın vezirliği,
1397 Rurznamçeci İbrahim efendinin vefatı
1399 Trablus vâlisi Şahin paşanın hikâyesi ve Seyf oğlunun katli
1402 Hint elçisinin gelişi.
1403 Derviş ve Mustafa Ağaların ahvalinin tafsili

1404 Top nakli için konuşma
1405 Timar kavgası
1406 Kenan paşa cenginde kızılbaşların bozulması
1407 Bağdad kalesinin kuşatılması
1408 Kızılbaş ahvali.
1414 Tayyar-Mehmed paşanın şehadeti, Kaptan Mustafa paşanın sadareti ve Bağdadın fethi
1426 Pâdişahın İstanbul'a dönüşü, barut deposunun yanması ve geride kalan kızılbaşların öldürülmesi
1427 Hint elçisinin ayrılması,
1428 Acem elçisinin gönderilmesi, pâdişahın Diyarbakır kalesine ulaşması,
1429 Rûmiye şeyhinin şehit edilmesi.
1436 Serdâr-ı âzamın ahvali
1437 Serdâr-ı âzamın Dertenek'e yönelmesi
1438 Acem elçisinin gelişi.
1439 Piyâle kethüdaın seferi
1441 İstanbul ahvali
1442 Duçe-Mehmed paşanın ahvali, Arnavutların isyanı
1450 Hikâye
1451 Bihke sınırındaki kavga.
1459 Sultan Mustafa Hanın vefatı
1460 1049 senesi olayları, Sultan Murad gazinin İstnabul'a ulaşması
1461 Bazı İstanbul olayları
1462 Piyâle Kethüdanın seferi
1463 Kaymakam Tabanı Yassı-Mehmed paşanın katli
1469 Vezir-i âzam ve serdârı ekremin ahvali
1470 Şahın, Saru-han adlı elçisinin gelişi
1471 Barışın akdi ve sulh şartları
1472 Tamamlayıcı bilgiler ve İslâm askerinin geri gelişi
1473 Başka bir elçinin gelişi.
1474 Vezir-i âzam Kara-Mustafa paşanın İstanbul'a dönüşü
1475 Şâhin Paşanın Bosna eyâleti valiliği,
1482 Derviş-Mehmed paşa ahvali.
1483 Seyf oğlu Emir Süleyman'ın vakası
1485 İntikal-i Sultan Murad han (Sultan Murad hanın vefatı)

1494 Sultan İbrahim Hanın cülûsu ve bütün Divan erkânının biati
1495 Merhum ve mağfur Pâdişahın menkıbeleri
1496 Dördüncü Murad devri devlet adamları
1500 Sultan İbrahim devri
1502 Kaptan paşanın azli, kasırga zuhuru
1503 Eşkiyanın ortadan kaldırılması, paranın ıslâhı

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslam Araştırmaları Merkezi

Başış
Banu Behadır